

International Science Group

ISG-KONF.COM

IV
INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE
"DISCUSSION AND DEVELOPMENT OF MODERN
SCIENTIFIC RESEARCH"

Helsinki, Finland
October 18 - 21, 2022

ISBN 979-8-88796-813-1

DOI 10.46299/ISG.2022.2.4

DISCUSSION AND DEVELOPMENT OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH

Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference

Helsinki, Finland
October 18 – 21, 2022

UDC 01.1

The 4th International scientific and practical conference “Discussion and development of modern scientific research” (October 18-21, 2022) Helsinki, Finland. International Science Group. 2022. 487 p.

ISBN – 979-8-88796-813-1

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.4

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Marchenko Dmytro</u>	PhD, Associate Professor, Lecturer, Deputy Dean on Academic Affairs Faculty of Engineering and Energy
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D., Associate Professor, Department of Economics and Security of Enterprise
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"
<u>Levon Mariia</u>	Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Scientific direction - morphology of the human digestive system
<u>Hubal Halyna Mykolaiivna</u>	Ph.D. in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Бутенко А.О., Місюров О.В., Кравець В.В., Бережна Ю.С., Бендяк М.В. ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ ОДНОРІЧНИХ ТРАВСУМІШОК	15
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Кисельова Г.В., Бабенцова О.С., Вербоовецька В.В., Курілович К.В., Сліпченко В.Р. РЕЦИКЛІНГ БУДІВЕЛЬНИХ ВІДХОДІВ	19
ART HISTORY		
3.	Засипкіна Л., Гаврилюк О., Твердохліб Н. ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	28
4.	Ло С. "ПОЯС І ДОРОГА" І РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА	32
5.	Чегусова З.А. ПРОФЕСІЙНЕ ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	34
6.	Шмегельська Ю.В., Павлишина Я.І. ЗНАЧЕМІСТЬ МЕТОДІВ ТВОРЧОГО ПОШУКУ ПРИ ПОБУДОВІ ЗАЧІСОК БІОНІЧНОГО ХАРАКТЕРУ	41
CHEMISTRY		
7.	Зульфiгаров А., Худайкулова О., Зульфiгаров О., Калашніков А., Курдiль Н. ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН НАПРАВЛЕНОЇ АДАПТОГЕННОЇ ДІЇ У СКЛАДІ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ТА ВІДХОДІВ ЇЇ ВИРОБНИЦТВА	45

CULTUROLOGY		
8.	Коряга П.І. ДО ПИТАННЯ ЩОДО ТЕРМІНУ "РАДЯНСЬКИЙ МОДЕРНІЗМ": НАУКОВА НЕКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЧИ КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ?	50
9.	Салимова А.Т. БОГИНЯ-МАТЬ УМАЙ В ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА	53
ECONOMY		
10.	Hridin O. DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF OPERATIONAL ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	60
11.	Kotseruba N. SYSTEM FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE	64
12.	Miahkykh I. PROBLEMS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE	67
13.	Rusnak A. ELEMENTS AND PRINCIPLES OF CONTROLLING AS A TOOL OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE	70
14.	Sharia M. SHARE OF GEORGIAN PRODUCTION IN THE VALUE CHAIN OF GEORGIAN TOURISM	72
15.	Аксьонова О.В., Волківська А.М. ОРЕНДА: ОГЛЯД ПЕРІОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	80
16.	Воленщук Н.А. УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ В НАУКОВО- ДОСЛІДНИХ УСТАНОВАХ АГРАРНОЇ СФЕРИ	86

17.	Волківська А.М., Вишнівська Т.О. БУХГАЛТЕРСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ЩОДО ОРЕНДИ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ	90
18.	Гусенко О.С., Чайка В.Г. АНАЛІЗ МАКРОФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ УКРАЇНИ	96
19.	Луньова Т.С. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ НА МОНОПОЛЬНОМУ РИНКУ	103
20.	Сензерліхт М.В. МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	106
21.	Ушеренко С.В. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ РИЗИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ	109
22.	Фатальчук А.В., Ткач І.М., Ткач М.Я., Розумний О.Д. ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	115
23.	Чернух Д., Трушкіна Н. КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	120
24.	Юдіна С.В., Гуржий Т.О., Жюдін Ф.М. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ІСНУЧІ ДИСПРОПОРЦІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ	130
JOURNALISM		
25.	Formos Y., Voitovych N. L'ÉQUILIBRE ENTRE LES SEXES DANS LES MÉDIAS UKRAINIENS PENDANT LA GUERRE RUSSO-UKRAINIENNE	133
JURISPRUDENCE		
26.	Guyvan P. SIGNS OF THE INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY IN THE UKRAINIAN JUDICIAL SYSTEM	136

27.	Prianykova P. LEGAL FOUNDATIONS OF AI IN CIVIL LAW AS THE KEY TO ENHANCING THE LEVEL OF PEOPLE'S HEALTH AND AWARENESS OF HOW TO SAVE THEREOF. HEALTHY LIFESTYLE PROMOTED ONLINE BY VIRTUE OF AI	144
28.	Tsvigun I. LAND DISPUTES IN COURT PRACTICE IN UKRAINE AND POLAND	154
29.	Дем'янчук Ю.В., Буряк Я.В., Єнчева С.О., Клименко М.С., Мельник М.А. ДИСКУСІЙНІ АРГУМЕНТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	158
30.	Допілка В.О. РОЗВИТОК НОРМ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА	162
31.	Міма І.В. ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ	165
32.	Поплавська М.В. КОНСТИТУЦІЙНА КУЛЬТУРА ІНДІЇ: ПРОЄКТ МУЛЬТИКОМУНІТАРИЗМУ	170
33.	Слончак А.О. ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	172
34.	Чорнописька В., Ліпковська М. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	178
35.	Чубар А.Р. ЩОДО СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	181
36.	Чулінда Л.І., Білявська В.Є. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ	184

37.	Шнайдер А.О. ПЕРЕВАГИ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ НАД СУДОВОЮ ФОРМОЮ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ	188
MANAGEMENT, MARKETING		
38.	Khmelnitskiy A. MANAGEMENT ACTIVITY TECHNIQUES FOR CREATING AN ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION	193
39.	Voronina A., Hanzhuk S., Hanzhuk K. IMPROVEMENT OF THE PROCESS OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE ASSETS	196
40.	Василиха Н.В., Тороній Л.І., Боїшко Б.Ю. УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ – ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	201
41.	Заболотна О.С. СУТНІСТЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ	204
42.	Микитенко Н.В. СФЕРА РИТЕЙЛУ В УКРАЇНІ: ВОЄННІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	207
43.	Рябенська М.О., Цимбалюк К.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДБОРУ КАДРІВ ЯК ВАЖЛИВОГО ФАКТОРУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ТА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	211
MEDICINE		
44.	Baieva O., Baiev V. THE ESSENCE AND ORIGIN OF MEDICAL INSURANCE	215
45.	Hnidoi I., Hnida N. THE STATE OF PROOXIDANT-ANTIOXIDANT HOMEOSTASIS IN CHILDREN WITH DIFFERENT LEVELS OF LEAD IN THE BLOOD	222

46.	Аскарьянц В.П., Артикбаева Б.М., Мухаммадова Д.М.К. СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТАЯ СИСТЕМА И ЕЕ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	224
47.	Аскарьянц В.П., Уйбикова Э.Ф., Малдашева С.У.К., Нуьмонова Х.С.К. ОЦЕНКА ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ ГОЛОВНОГО МОЗГА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ	229
48.	Гаморак М.І., Гаморак Г.П. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБІОТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДИСБАКТЕРІОЗУ ТОВСТОГО КИШЕЧНИКА У ТВАРИН ПІСЛЯ НАШКІРНИХ АПЛІКАЦІЙ ІТАКОНОВОЇ КИСЛОТИ	235
49.	Гевкалюк Н.О., Назаренко І.В., Пудяк В.Є. КЛІНІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕМІНЕРАЛІЗУЮЧОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ПОЧАТКОВОМУ КАРІЄСІ ЗУБІВ У ДІТЕЙ	238
50.	Кертис С.Я., Ігнатюк А.Д., Тафічук Т.Ф. НОВА СТРАТЕГІЯ ЛІКУВАННЯ ОЖИРІННЯ ТА ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ 2 ТИПУ	241
51.	Кравчук І.В., Курташ Н.Я., Куса О.М., Нейко О.В., Сніжко Т.Б. ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ГІПОГЛІКЕМІЧНИХ СЕРЕДНИКІВ ПРИ СИНДРОМІ ПОЛКІСТОЗНИХ ЯЙНИКІВ У ЖІНОК З НАДМІРНОЮ ВАГОЮ	243
52.	Курділь Н., Андрющенко В., Супрун К., Іващенко О., Калиш М. ОЦІНКА ВИЖИВАННЯ КАПЛАНА-МАЙЄРА У ПАЦІЄНТІВ З НАРКОТИЧНИМИ ОТРУЄННЯМИ НА ФОНІ ЛІКУВАННЯ ГЕМОДІАЛІЗОМ	245
53.	Лабівка О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ, СПРИЧИНЕНОЇ SARS-COV-2 У ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ	250

54.	Ласитчук О.М., Пахаренко Л.В., Басюга І.О., Жураківський В.М., Моцюк Ю.Б. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФЕКТІВ НЕРВОВОЇ ТРУБКИ	253
55.	Миробидов Д.О.О. ГИДРОНЕФРОЗ И ЕГО АСПЕКТЫ В НЕФРОЛОГИИ	256
56.	Мішина О.В., Путятін Г.Г. ДЕПРЕСИВНІ РОЗЛАДИ І РИЗИК СУЇЦИДА УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	261
57.	Песоцкая Л.А., Щукина Е.С., Кочкарова Я.Д., Русина А.Е. ВЛИЯНИЕ ИНФЕКЦИИ COVID-19 НА ТЕЧЕНИЕ ЛЕЙКЕМИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА	265
58.	Путятін Г.Г., Мішина О.В. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ І АДАПТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ	269
59.	Сюсюка В.Г., Макуріна Г.І., Сергієнко М.Ю., Чорненька А.С., Колокот Н.Г. ДІАГНОСТИКА ГІПЕРАНДРОГЕНІЇ У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ	274
60.	Тимків І.С., Близнюк М.В., Тимків І.В., Венгрович О.З., Боцюрко Ю.В. КЛІНІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: ПЕРШІ КРОКИ В МЕДИЦИНУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ	278
61.	Усенко С.Г., Бойко А.О., Федченко К.А. ЯК ВПЛИВАЄ ВІЙНА НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ?	281
62.	Ящук Г.М., Чегодайкіна Н.С. МОНІТОРИНГ ЗА ПЕРЕНОСНИКАМИ, ЯК СКЛАДОВА ЕПІДНАГЛЯДУ ЗА МАЛЯРІЄЮ	284

PEDAGOGY		
63.	Halatsyn K., Feshchuk A., Yaroshenko O. FORMING THE STUDENTS' COMMUNICATIVE CULTURE THROUGH EXTRACURRICULAR WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	287
64.	Sun W. ISSUES AND CHALLENGES FACING ONLINE EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE EPIDEMIC	290
65.	Бекер М., Раєвська І.М. ПРОБЛЕМНО-ДІЯЛЬНИСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	294
66.	Білецька Л.С., Абрамчук С.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ НА ВИЗНАЧЕННЯ ЦІНИ, КІЛЬКОСТІ ТА ВАРТОСТІ У ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ	297
67.	Василенко О.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ	303
68.	Гребеник Т.В., Іващенко М.М., Гаценко Л.Г., Рязанцев В.В. ДО ПИТАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДОСВІД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ	308
69.	Карпенко Ю.М., Кукса Н.В. ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ	313
70.	Король А.М. ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ	317
71.	Ластовицька М.М., Сенчук В.І., Олексюк Н.С. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	321

72.	Мендигалиева Ш.А., Ажибаева С.Д., Иралина М.М., Сулейменова А.В., Сайдаков Е.М. ЖЕЇЛ АТЛЕТИКА	325
73.	Никифоров А.М., Гулей О.В., Івченко С.В., Цюпка О.В., Кривець М.Л. РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	330
74.	Олефір Н.В. КОХЛЕАРНА ІМПЛАНТАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД СЛУХОПРОТЕЗУВАННЯ	334
75.	Остапчук І.В. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ПРИКЛАДІ ОПУСУ Б. БАРТОКА "ДІТЯМ"	336
76.	Островершенко А.П. ОРГАНІЗАЦІЯ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	339
77.	Павленко Т.С. ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖИ FACEBOOK	343
78.	Подобєд А.О., Подобєд О.А. ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ З НЕЗРЯЧИМИ ТА СЛАБОЗОРИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА	346
79.	Шахіна І.Ю., Шевченко В.І. ВИВЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	352
80.	Шишко І.М. ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ У ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	357

PHILOLOGY		
81.	Hongwei Z. PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION	360
82.	Безрукава Л.І., Швець Н.А. ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЇХ У СУСПІЛЬСТВІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ ТА ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	363
83.	Вашків Л.П., Пастушак М.В. ЕПІСТОЛЯРНИЙ ПРОФІЛЬ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТІВ, ПИСАНИХ ДО СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА)	369
84.	Михайленко М.О. АМЛІФІКАЦІЯ В ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ	374
PHILOSOPHY		
85.	Tingting D. AN ANALYSIS OF MARX'S ANTHROPOLOGICAL THOUGHT	377
86.	Воропаєва Т., Авер'янова Н. УКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДІЄВИЙ ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ НАСЛІДКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	379
POLITICS		
87.	Dossan Z. THE DYNAMICS OF THE REGIONAL ENERGY COOPERATION IN THE CASPIAN SEA	388
PSYCHOLOGY		
88.	Petco A.S. MANIPULATION AS AN EFFECT IN THE DIVERSIFICATION OF HUMAN PSYCHOLOGY	399
89.	Spytska L. ASPECTS OF SEXUALITY	404

90.	Бабенцова О.С., Вербовецька В.В., Курілович К.В., Сліпченко В.Р. БЕРЕЖЛИВЕ ВИРОБНИЦТВО	407
91.	Кормило О.М., Павловська М.М. ОСОБЛИВІСТЬ ПРОТІКАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	411
92.	Михальчишин Г.Є. ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ҐУДЗИКА В АРТТЕРАПЕВТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	418
93.	Саковська В.В. ХІККОМОРІ ЯК ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ САМОСТАВЛЕННЯ	420
94.	Суліцький В.В. ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕРАПІЇ У РОБОТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПСИХОЛОГА	425
SOCIOLOGY		
95.	Petco A.S. INTOLERANCE IN SOCIETY AS A MANIFESTATION OF DISCRIMINATION	431
96.	Шевченко А. СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	436
TECHNICAL SCIENCES		
97.	Chebanyuk A., Galchonkov O. COMPARISON OF THE EFFICIENCY OF FACE RECOGNITION DEPENDING ON THE ANGLE OF THE FACE ROTATION IN THE IMAGE RELATIVE TO THE REFERENCE	439
98.	Firkovskyi D., Pitsun O. CHATBOT KNOWLEDGE BASE FOR THE ORGANIZATION EDUCATIONAL PROCESS	443
99.	Гончаренко О.В. АВТОМАТИЗОВАНЕ ПЛАНУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ПРОЦЕС ЕКСТРАГУВАННЯ	445

100.	Ivanko A., Pasichnyk V. USAGE OF VACUUM SYSTEMS IN A ROTARY DIE-CUTTING MACHINE	448
101.	Kokhanovskiy V., Grymak R. REVIEW OF PRESSING MECHANISM DRIVES IN SHEET-FED OFFSET PRINTING MACHINES	452
102.	Брусенцов Г. ПЕРЕДБАЧЕННЯ ВИГРАШУ У ОНЛАЙН ІГРАХ	454
103.	Криворучка О. РОЗРОБКА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ТЕМПЕРАТУРИ	461
104.	Матківський С.В. ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ЕНЕРГОЄМНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЗНИЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ВИКИДІВ ДІОКСИДУ ВУГЛЕЦЮ В АТМОСФЕРУ	467
105.	Осадчук М.А., Савка Н.Я. АЛГОРИТМ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ПОТОКІВ НА АВТОСТРАДАХ	471
106.	Перов М., Макаров В., Каплін М. НАСЛІДКИ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ЗАТОПЛЕННЯ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ	475
107.	Фірко́вський Д.О., Піцун О.Й. БАЗА ЗНАНЬ ЧАТ-БОТА ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	478
108.	Чупайленко О.А., Філозо́п К.О. АНАЛІЗ РИЗИКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ	480
TOURISM		
109.	Безсмертнюк Т.П. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	483

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ ОДНОРІЧНИХ ТРАВСУМІШОК

Бутенко Андрій Олександрович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Місюрів Олександр Вадимович

студент

Кравець Вадим Вікторович

студент

Бережна Юлія Сергіївна

студентка

Бендяк Михайло Васильович

студент

Сумський національний аграрний університет

Одним із головних завдань сучасного кормовиробництва є вирощування високопоживних, екологічно чистих, із високим вмістом білка кормів [1].

На сьогодні в більшості господарств вирощують малопоживні, незбалансовані рослинні корми. Нині в середньому по господарствах України вміст протеїну в раціонах не перевищує 85-90 г, а у деяких районах - 55-65 г/к.о. замість 110-115 г за зоотехнічною нормою [1, 3].

Через незбалансованість кормових раціонів за протеїном сільськогосподарський виробник зазнає значних (до 30-34%) перевитрат кормів, а собівартість продукції тварин зростає в 1,3-1,5 р. [4].

Причина цього криється в тому, що в багатьох господарствах вирощують переважно одновидові злакові кормові культури. Дослідження показують, що маса злакових культур, висіяних у чистих посівах, недостатньо збалансована за протеїном, містить недостатню кількість макро- і мікроелементів та інших речовин, що призводить до перевитрати кормів, зниження продуктивності тварин. До того ж, такі посіви знижують родючість ґрунтів [1, 3, 5].

Дослідження свідчать, що найбільш продуктивними та збалансованими травосумішками є ті, до складу яких входять компоненти таких родин, як злакові (тонконогові), бобові (метеликові) та капустяні (хрестоцвіті) [2, 4].

Нашими дослідженнями встановлено, що додавання в суміші капустяних культур дає можливість зменшити норму висіву насіння бобових культур на 20-30% і тим самим зменшити загальну норму висівання, заощадити засоби, підвищити вихід корму і збір перетравного протеїну. Переваги багатокомпонентних сумішок перед простими посівами такі: вони дають значно вищу стабільну продуктивність, збалансовані корми за перетравним протеїном,

у них вищий склад амінокислот, вітамінів, макро- і мікроелементів, для них можна продовжити термін використання без суттєвої зміни хімічного складу.

У змішаних багатокомпонентних травостоях зі значною кількістю бобових трав інші компоненти забезпечуються азотом завдяки азотфіксації бобових, що дає змогу одержувати високі врожаї екологічно чистого корму без внесення азотних добрив або ж із незначною нормою їхнього застосування.

На основі досліджень встановлено, що за належної технології та експлуатації багатокомпонентні травосумішки забезпечують 50-80 ц/га к.о., 8-13 ц - перетравного протеїну, а в кормовій одиниці міститься 125-145 г протеїну. На 100 кг зеленої маси в середньому припадає 18-19 к. о. і 2,8-3,4 кг перетравного протеїну. В сухій масі міститься: 11-12% протеїну, 8-9 - білка, 2,6-2,9 - жиру, 24-26 - клітковини, 7-8 - золи, 34-40% БЕР, зоотехнічна норма каротину й мікроелементів.

Створені та раціонально використані багатокомпонентні однорічні травосумішки, до складу яких входять злакові бобові та капустяні види, дають можливість збільшити вихід кормових одиниць на 15-20, а перетравного протеїну - на 25-30%, порівняно з одновидовими посівами, одержати корми з оптимальним цукрово-протеїновим співвідношенням та вмістом багатьох незамінних амінокислот.

Завдяки вмісту протеїну, білка, жиру, безазотистих екстрактивних речовин і добрій перетравності, багатокомпонентні однорічні травосумішки за поживною якістю можна поставити на перше місце серед кормових культур.

Численні дослідження показують, що врожайність, поживна цінність травостоїв залежать від їхнього складу. Складаючи багатокомпонентні травосумішки, слід враховувати те, як рослини реагують на умови середовища, їхні біологічні властивості, продуктивність та господарські якості. Підбираючи компоненти для травосумішок, кількість видів, які входять у неї, співвідношення встановлюють залежно від регіону, метеорологічних чинників та якості ґрунтів. Правильне кількісне співвідношення компонентів у травосумішках дає змогу сформувати належну густоту стояння, значну листову поверхню, ярусне розміщення листків. Завдяки різноманітності видів багатокомпонентних травосумішок акумулюється близько 60% сонячної енергії, а тварини забезпечуються екологічно чистими кормами і всіма потрібними поживними речовинами.

Широке використання багатокомпонентних однорічних травосумішок сприятиме біологізації кормовиробництва, зменшенню енерговитрат, економії матеріальних ресурсів, зменшенню забруднення довкілля продуктами деградації азотних добрив. Крім того, вирощування травосумішок сприяє оптимізації мікробіологічного стану в ґрунті, поліпшенню низки його фізико-хімічних властивостей, внаслідок чого істотно підвищується його родючість.

Багатокомпонентним однорічним травосумішкам має належати провідне місце серед кормових культур. А з огляду на дефіцит, значну вартість азотних добрив та ще й при тому, що вони шкідливі для тварин, людей, довкілля, особливої уваги набуває створення й розширення площ під травосумішками, бо

вони в складі бобових трав здатні засвоювати атмосферний азот і накопичувати значну частину його в ґрунті. Корми з багатокомпонентних травосумішок, порівняно з іншими, є одними з найдешевших, а із зоотехнічного, господарського, економічного поглядів - найдоцільнішими.

Для багатокомпонентних травосумішок слід підбирати високоврожайні, цінні в кормовому відношенні культури для заготівлі різних видів кормів. Важливо зважати на якість зелених кормів, особливо за вмістом протеїну, каротину, амінокислот, вуглеводів, вітамінів, фосфору, калію, магнію, кальцію, заліза. На основі досліджень встановлено, що оптимальними показниками якості зеленої маси для більшості тварин є наявність (у перерахунку на суху речовину): протеїну - 13-15%, клітковини - 23-25, фосфору - 0,4-0,5, кальцію - 0,7-0,8, калію - 2,4-2,6, натрію - 0,29-0,35, магнію - 0,13-0,20% за цукрово-протеїнового співвідношення 1:1-1,5. Вміст нітратного азоту в зелених кормах більше ніж 0,07% вважають шкідливим для тварин. Багатокомпонентні травосумішки мають складатися з трьох-чотирьох видів.

З цих сумішок, що різняться між собою вмістом протеїну, цукрів, амінокислот, жиру, зольних елементів, вітамінів, тварини одержують повноцінний, збалансований корм, завдяки чому підвищується його поїдання, перетравність та засвоюваність організмом; вони якнайкраще відповідають біологічним потребам тварин.

Основна умова створення високопродуктивних однорічних багатокомпонентних травосумішок - сівба високопродуктивними компонентами, здатними в різні за метеоумовами роки забезпечувати високі врожаї повноцінних кормів.

У зоні Полісся найбільш цінними, високоврожайними видами, які використовують у травосумішках родини злакових (тонконогових), є кукурудза, овес, ячмінь, кормове сорго, суданська трава, а родини бобових - горох, серадела, вика яра та озима, люпин білий та жовтий, кормові боби, соя. Цінними, високоврожайними видами родини капустяних є: ріпак озимий та ярий, редька олійна, свиріпа, гірчиця біла.

У зоні Лісостепу та Степу, крім перелічених культур, цінними, урожайними, посухостійкими видами, які використовують у сумішках, є: кормове сорго, суданська трава, сорго-суданкові гібриди, чина посівна.

Усе це дає підставу вважати, що багатокомпонентні травосумішки - це джерело зміцнення кормової бази, вирішення проблеми кількісного вмісту білка, важливий елемент біологізації кормовиробництва, їхнє вирощування економічно виправдане і заслуговує на увагу виробників.

Список літератури:

1. Маслак О.М., Кабанець В.М., Собко М.Г. та ін. Кукурудза: технології, нюанси, рекомендації фахівців. - Сад: Інститут сільського господарства Північного Сходу, 2020. - 48 с.

2. Бондаренко М. П., Собко М. Г., Собко Н. А. (2011). Особливості вирощування сумішок однорічних кормових культур. Сад, 1-7.

3. Ковбасюк П. (2009). Високопоживні багатоконпонентні однорічні травосумішки. Пропозиція, (1), 78-79.
4. Uliana Karbivska et al. (2020). Productivity and Quality of Diverse Ripe Pasture Grass Fodder Depends on the Method of Soil Cultivation. Acta Agrobotanica. Vol. 73, (3), 1-11. [https:// doi:10.5586/aa.7334](https://doi.org/10.5586/aa.7334)
5. Karbivska U.M. et al. (2020). Economic and Energy Efficiency of Forming and Using Legume-Cereal Grass Stands Depending on Fertilizers. Ukrainian Journal of Ecology. 10, (2), 284-288. [https:// doi:10.15421/2020_98](https://doi.org/10.15421/2020_98)

РЕЦИКЛІНГ БУДІВЕЛЬНИХ ВІДХОДІВ

Кисельова Ганна Володимирівна,

ст. викладач кафедри містобудування,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Бабенцова Орина Сергіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Вербовецька Віталіна Віталіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Курілович Катерина Володимирівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Сліпченко Валерія Романівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Середовищем для життя сучасної людини є архітектурне середовище. Архітектура створює форму для життя та забезпечує її функцію, а сама будівельна індустрія формує 10% світового ВВП. Наше століття потребує принципово нових ідей та неординарних рішень. У зв'язку з цим з кожним роком кількість новобудов у світі збільшується, а, як наслідок, кількість вільних площ зменшується. У великих містах питання вільних ділянок стоїть дуже гостро. Тож нерідко для того, щоб побудувати нове, потрібно зносити старе. На цьому етапі постає питання про будівельне сміття. Щорічна кількість будівельних відходів сягає 2,5 млрд т, що складає 20% від усіх відходів. Сміттєзвалища у багатьох країнах заповнені, а вивезення будівельного сміття є доволі дорогим. Однак, такі відходи можна використовувати повторно. Як показує світовий досвід, будівельне сміття можна переробляти на 90%. Переробка сміття, що залишилось після демонтажу будівель у майбутньому має стати невіддільною частиною будівельної індустрії, оскільки екологічна безпека є пріоритетним завданням для всіх країн світу [3].

Будівельні матеріали є одним з найнебезпечніших джерел забруднення ґрунту і водних ресурсів. Загроза криється не тільки в різноманітності самих відходів, а й в їх тривалому розкладанні в природних умовах. Так, пластик різної якості буде розпадатися від 50 до 500 років, а скло може пролежати в землі до декількох тисячоліть. Сортування та адекватна утилізація таких відходів може

не тільки захистити ґрунт і водні ресурси від цих речовин, але і стати відмінним бізнес-стартом для підприємця.

Будівельні відходи включають: скло, кераміку, залізобетон, шматки доломіту та вапняку, цеглу, гравій, чавунний та сталевий брухт, використані абразивні кола, асфальтобетон, штукатурку, залишки цементу, силікатні блоки.

На сьогодні у світі відпрацьовано ефективні технології, які дозволяють утилізувати більшість будівельних відходів, частина яких після переробки зберігає свій колишній вигляд. З відходів, до складу яких входить бітум, виробляють мастику та порошок, з них пізніше виготовляють покрівельні матеріали та використовують у дорожніх роботах. Щебінь можна розділяти на фракції та в майбутньому використовувати для наповнювача при виготовленні бетонів. Викинуту на сміттєзвалище арматуру можна використовувати знову і знову в будівництві, а непридатний асфальт нагрівають і знову застилають дороги. Відходи скла та металів варто передавати спеціалізованим підприємствам для переплавлення. Старий гіпсокартон можна повторно використовувати в новому. Асфальтове покриття ідеально підходить для наповнювача дорожнього полотна, а деревину можна перетворювати на мульчу або тріску або ж використовувати для внутрішньої обробки кімнат. Грамотна утилізація відходів також дозволяє:

- вчасно розвантажувати будмайданчик, що не дає виникнути застою в роботі – це спрощує пересування фахівців і техніки, дозволяє уникнути проблем з контролюючими органами;
- збереженню природних ресурсів шляхом використання вторинної сировини – собівартість таких матеріалів в рази менше, що вигідно для компаній з виробництва будівельних товарів;
- уникати забруднення навколишнього середовища через масове поховання і розпаду сміття з будівництв – наслідки можуть бути вельми глобальні: збереження лісів і пасовищ, захист водних, земельних і повітряних ресурсів.

Сучасне обладнання для переробки будівельних відходів та сміття дозволяє не тільки економити на транспортуванні та утилізації відпрацьованих матеріалів, а й заробляти на цьому. При переробці сміття треба чітко слідкувати за інструкцією. Етапи переробки будівельного сміття:

- завантаження відходів у бункер, надходження сміття до шредера для первинного дроблення.
- переробка відходів на молотковій дробарці, на даному етапі сміття дробиться і отримана маса пропускається через фракційні сита.
- відділення від отриманої маси поліетилену, пластику, металу та інших речовин.
- сортування щебеню на гуркоті, поділ на фракції та відокремлення від піску.

Стационарні комплекси, що використовуються при цьому – це високопродуктивне обладнання, що дозволяє переробляти до 200 тон будівельного сміття різних видів на годину [1].

Будівельні відходи класифікують за розміром, походженням та класом небезпеки (рис.1).

Рис.1. Класифікація будівельних відходів.

Архітектори зі Studio Gang в своєму проєкті громадського центру SOS Children's Villages Lavezzorio задіяли можливість використання залишків заповнювача бетону з будівельних майданчиків із околиць Чикаго. В проєкті представлені ці різні типи наповнювачів, як художній вираз того, як і коли бетон заливався під час будівництва (рис.2).

Рис.2. Суспільний центр SOS Children's Villages Laverzzorio.

Іншою популярною тенденцією щодо використання вторинної сировини є задіяння матеріалів, наданих місцевістю. У 2008 році в Китаї архітектором Ван Шу було споруджено будинок історичного музею (рис.3), фасад якого повністю складається зі сміття, зібраного в околиці. Будівельним матеріалом для музею стали цеглини і плитка з зруйнованих китайських поселень, вік деяких матеріалів сягає тисячі років.

Рис.3. Будинок історичного музею.

Фірма Andersson-Wise Architects створила скромний елінг для човнів у Техасі, спроектований таким чином, щоб злитися з його територією так, ніби він

«у стані природного розкладання» (рис.4). Будівля збудована майже повністю з повторно використаних матеріалів. Деяка частина цих матеріалів – зі звалища, їх викинули попередні власники. Іншу частину будматеріалів придбали як "антикваріат" – наприклад, двері хтось привіз аж із Індії.

Рис.4. Елінг для човнів у Техасі.

У Копенгагені збудували 20 житлових будинків з вторинної сировини – перероблених будівельних матеріалів. У будівництві житлового комплексу під назвою Uprcycle Studios (рис.5) використовували бетон, який залишився після будівництва метро, віконні рами та склопакети, які залишилися після реновації інших будинків.

Рис.5. Житловий комплекс Uprcycle Studios.

Архітектори з бюро SLA and Overtreders спільно з жителями Ейндховена розробили футуристичний павільйон для голландського Тижня дизайну 2018 (рис.6). У фасаді використаний перероблений пластик і вдруге використана деревина, відсутні кріплення на клей, цвяхи і гвинти.

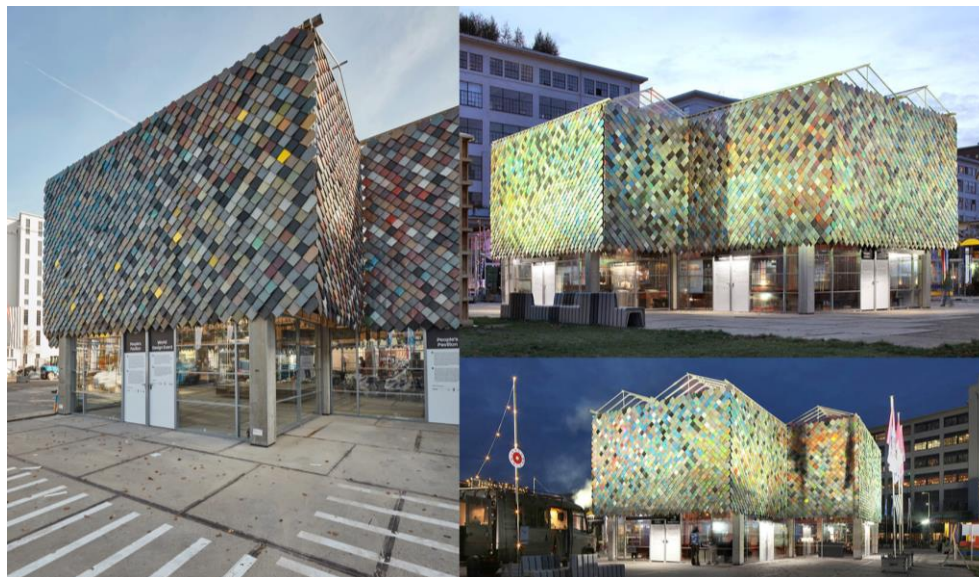

Рис.6. Павільйон, бюро SLA and Overtreders.

Південнокорейська компанія Shinslab Architecture використала старий іржавий корабель, щоб збудувати незвичайний павільйон у Сеулі (рис.7). Павільйон є перевернутою частиною корпусу корабля, всередині якого ростуть дерева і встановлені лавки для відпочинку. Зовнішню частину корпусу спеціально не стали фарбувати, внаслідок чого іржа на ньому чудово контрастує із міськими ландшафтами. Даною конструкцією автори ідеї хотіли привернути увагу людей до предметів, що утилізуються – адже корабель, швидше за все, просто б згнив на звалищі, але йому знайшли йому застосування і дуже успішно.

Рис.7. Павільйон у Сеулі, Shinslab Architecture.

Хоча методи повторного використання будівельних матеріалів стали популярними в екологічно безпечній та розрахованій на тривалу перспективу архітектурі, інші проєктувальники експериментують із більш незвичайною сировиною. Archi-Union Architects розробили систему стін, що складається з сітчастої оболонки та порожніх банок з-під содової, в їх проєкті багатофункціональної будівлі Can Cube (рис.8).

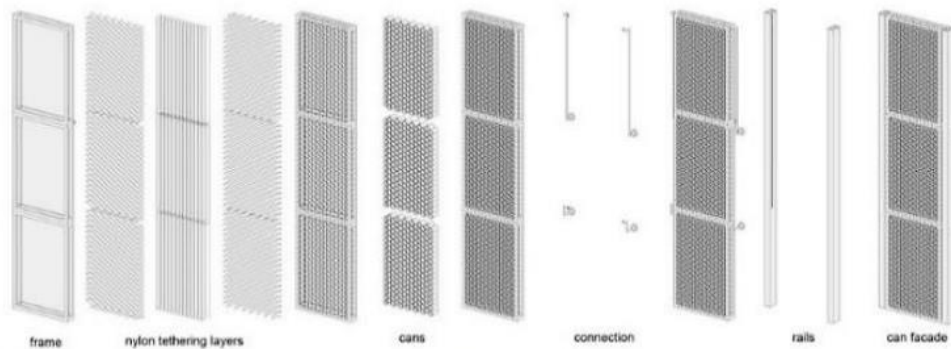

Рис. 8. Система стін у проєкті багатофункціональної будівлі Can Cube.

Оскільки процес переробки матеріалів та їх подальшої експлуатації продовжує відігравати важливу роль у будівельній галузі, дизайнери пропонують новаторські та футуристичні методи, які ламають межі нашого уявлення про архітектуру [1].

1. Газетна деревина (рис.9).

Цей матеріал прийшов із Норвегії, де щорічно переробляється понад 1 млн. тонн паперу та картону. Деревина створюється шляхом скручування паперу і змішування її з клеєм, що не містить розчинників, щоб створити щось, схоже на колоду, а потім нарізати його на дошки.

Рис. 9. Газетна деревина.

2. Покрівельне покриття (рис.10).

Спеціальні установки з рециркуляції виділяють полімери з різних відходів, і вони можуть потім використовуватися будівельних матеріалах на основі волокон, таких як черепиця.

Рис. 10. Черепиця зі старих шин.

4. Пляшкова цегла (рис.11).

Ця пропозиція дещо відрізняється, оскільки вона ґрунтується на тому, б спеціально виробляти товар особливої форми, щоб згодом його можна було використовувати як будівельний матеріал [2].

Рис.11. Пляшкова цегла.

Еволюція у сфері будівельних технологій, високі вимоги нинішнього споживача та брак нових матеріалів стимулює будівельників та проектувальників бути більш різнобічними, приймати ризикові та неординарні

рішення. В даний час розробляються різні технології переробки відходів у корисне вторинну сировину.

Таким чином, нові технології утилізації відходів дозволяють здійснювати екологічно безпечну, ресурсозберігаючу та безвідходну переробку широкої номенклатури неліквідної продукції, а також побутових та промислових відходів. Головне, що це сприяє покращенню стану навколишнього середовища та здоров'я людства.

Список літератури

1. Шпакова Г.В. Відходи будівництва: утилізація чи переробка. // *Містобудування та територіальне планування*. Наук.-техн. збірник. Вип. 41. — К.: Міносвіти України, КНУБА. — 2011. — С.468-474.
2. Build Your Home with Recycled Materials, веб-сайт. URL: Save Cost; Build Your Home with Recycled Materials - PropertyPro Insider (дата звернення: 15.10.2022)
3. Seramco: Secondary Raw Materials for Concrete Precast Products. *Interreg North-West Europe*, веб-сайт. URL: <https://www.nweurope.eu/projects/project-search/seramco-secondary-raw-materials-for-concrete-precast-products/> (дата звернення: 15.10.2022)

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Засипкіна Людмила,

Кандидат педагогічних наук
Вінниця КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Гаврилюк Оксана,

Кандидат педагогічних наук
Вінниця КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Твердохліб Наталія,

Кандидат педагогічних наук
Вінниця КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Сучасний етап розвитку музичної освіти в Україні згідно реформи НУШ (нової української школи) та Базового компонента дошкільної освіти вимагає від майбутніх фахівців дошкільної освіти та музичного мистецтва всесторонньої міцної фахової підготовки з музичного виховання дітей передшкільного та молодшого шкільного віку, вміння швидко перебудовуватися в мінливих умовах навчання.

Саме тому проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільного та мистецького спрямування, підготовки висококваліфікованих фахівців, що володіють високим рівнем інформаційної компетентності з музичного мистецтва та спроможних забезпечити повноцінний гармонійний розвиток дітей передшкільного та молодшого шкільного віку з метою здобуття ними якісної музичної освіти є досить актуальною.

В останні роки у вітчизняній педагогіці з'явилися дослідження, пов'язані із залученням інформаційних технологій до професійної музично-педагогічної освіти (О. Бордюк, Л. Варнавальська, Ю. Дворник, Л. Заря, А. Камеріс, В. Луценко, О. Приселков, О. Рибніков та ін.).

В сьогоденні аналіз сучасної музично-педагогічної літератури дозволяє нам зробити висновки про те, що у мистецькій освіті дефініцію “інформаційна компетентність” низка фахівців педагогічної справи потрактовують по-різному, серед них наступні слушні міркування: “інтегративне утворення особистості, що відзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку відомостей та ефективної роботи з ними у всіх її формах та представленнях як в традиційній, друкованій формі, так і в електронній формі, здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями, та здатності

щодо застосування їх у професійній діяльності та повсякденному житті” (Н. Баловсяк); “вміння добувати, осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел” (О.Редун); “умінням переосмислювати інформацію, розв’язувати інформаційно-пошукові задачі, використовуючи бібліотечні та електронні інформаційно-пошукові системи” (А.Ахаян, О.Кизик).

У науковому доробку Н.В. Баловсяк “Інформаційна компетентність фахівця: технології формування” визначено три основні компоненти інформаційної компетентності: інформаційну (здатність ефективної роботи з інформацією у всіх формах її представлення); комп’ютерно-технологічну (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп’ютерними засобами та програмним забезпеченням); процесуально-діяльнісну (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп’ютерних технологій до роботи з інформацією та розв’язання різноманітних задач) [1].

На думку Ч.Няньхуа “інформаційна компетентність майбутнього учителя музики” передбачає високий рівень наукового мислення, що спрямовується на організацію самостійної інформаційної діяльності на засадах системноцілісного, комунікативного, акмеологічного, проєктивного та творчого підходів.

Науковець відзначає, що художньо-інформаційна компетентність майбутнього вчителя музики визначена як складне, особистісне утворення, яке інтегрує в собі кооперативну, комунікативну, особистісну, когнітивну, рефлексивну, творчу компетенції, що базується на мікропроцесорній інформаційній техніці [2].

Цілком погоджуємось із визначенням І. Пашенко про те, що “інформаційна компетентність музиканта” – інтегративна якість особистості, що виявляється в здатності і готовності майбутнього фахівця реалізовувати знання та вміння з галузі інформаційних технологій роботи зі звуком та мультимедіа у процесі професійної підготовки. Так, формуванню інформаційної компетентності студентів-музикантів, в першу чергу сприятиме вивчення дисципліни “Музична інформатика”, яка включає в себе ряд теоретичних знань та навичок про базові складові мультимедійного комп’ютера, MIDIтехнології, музичне програмове забезпечення, основи звукорежисури, акустики музичних інструментів та ін. [3].

Слід відзначити систематичне зростання інтересу багатьох сучасних науковців щодо проблеми формування інформаційної компетентності щодо музичного виховання в дошкільній освіті.

Майбутній фахівець дошкільної сфери повинен зрозуміти, що музичне мистецтво є обов’язковою складовою усіх видів діяльності дошкільника в ЗДО.

Зокрема, І. Каспрук зауважує на тому, що інформаційна компетентність вихователя щодо музичного виховання дошкільників передбачає ознайомлення із методикою музичного виховання, володіння виконавськими навичками і вміннями в усіх видах музичної діяльності (спів, слухання музики, гра на дитячих музичних інструментах, музично-ритмічна діяльність), вміння організувати прослуховування музичних творів і провести музично-дидактичні ігри, брати активну участь і допомагати музичному керівнику проводити дозвілля, свята і розваги.

У контексті розвивальної функції вихователь, впроваджуючи індивідуально-диференційований підхід, застосовуючи музику на заняттях з різних розділів програми та будучи активним учасником музичних занять, повинен підтримувати інтерес дітей до музичної діяльності, активізувати самостійність і творчі прояви малюків, розвивати їх чуттєву сферу, образне мислення та мовлення; бути обізнаним із методами діагностики музичного розвитку дітей. Основною метою мобілізаційної функції є мотивування та сприяння бажанню дітей самостійно займатися музичною діяльністю, брати активну участь у музичних іграх, театральних виставах. Для цього вихователь повинен орієнтуватися у музичному матеріалі, уміти підібрати доступні дітям музичні твори, творчі завдання тощо [4].

В рамках нашого наукового дослідження “інформаційну компетентність майбутніх фахівців дошкільної освіти та музичного мистецтва” визначаємо як інтегративне утворення здобувачів освіти, яке поєднує музично-педагогічні знання, зокрема з усіх музичних навчальних дисциплін, сучасні інформаційні музичні технології, уміння використовувати знання для розв’язання музичних прикладних задач, навички використання комп’ютера і технологій зв’язку, здатності представляти повідомлення і дані у зрозумілій для усіх формі, готовності до дієвого застосування сучасних засобів інформаційно-комп’ютерних технологій для розв’язання завдань у професійній музично-педагогічній діяльності.

Тому для підготовки майбутнього вихователя та вчителя музичного мистецтва до музичного виховання дітей передшкільного та молодшого шкільного віку згідно навчального плану факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва КЗВО “Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж” передбачено вивчення нормативних дисциплін “Методика музичного виховання”, “Теорія і методика музичного виховання”, “Методика музичного виховання в ЗДО” та інших музично-педагогічних дисциплін.

Отже, сучасний педагог-вихователь та вчитель музичного мистецтва змушений посилено працювати над удосконаленням своїх знань, умінь, навичок з різних видів музичної діяльності з метою розширення своєї інформаційної компетентності з музичного виховання та успішного розв’язання завдань музичного розвитку дітей передшкільного та молодшого шкільного віку.

Список літератури:

1. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2004. № 5. с. 21-28.
2. Чжан Няньхуа. Формування художньо-інформаційної компетентності студентів факультетів мистецтв у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2017.

3. Пащенко І. Сучасні музично-комп'ютерні технології як засіб формування інформаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Вісник Черкаського університету. 2017. № 3. С.100-104.
4. Каспрук І.М. Музична компетентність як обов'язковий елемент фаховості майбутнього педагога-вихователя. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців у контексті сучасних реформ: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2018. С.46-48.

"ПОЯС І ДОРОГА" І РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА

Ло Сяо

аспірант кафедри теорії та історії мистецтв Національної Академії образотворчого мистецтва і архітектури, (Київ, Україна)

Як один з компонентів "П'ять в одному", розвиток культури і розвиток політики та економіки взаємозалежні. Форум поясів і доріг для міжнародної співпраці успішно відбувався у Пекіні, що є найвищим рівнем і найбільшою господарською дипломатичною подією, яку ініціював Китай після заснування Нового Китаю. Приблизно 1500 офіційних представників з понад 130 країн і 70 міжнародних організацій, включаючи 29 іноземних шефів держави та уряду, присутні на зустрічі. Форум взяв "п'ять зв'язків" як головну лінію і обговорював такі важливі області, як інфраструктурна зв'язковість, економічна та торгова співпраця, люди з людьми та культурні обміни. Його вплив включає майже кожне поле, включаючи культуру та мистецтво.

Культурна місія «Поясу і шляху»

Стародавня Шовкова дорога була мостом діалогу, культурної інтеграції та взаємного розуміння, створеним по дорозі через міжнародну торгівлю між східними та західними торговцями. Специфічним результатом є геніальний Дунхуанг Гротос і шлях культурного обміну Східного Заходу, який тривав майже тисячі років. Без Шовкової дороги не було б Дунхуангу, і без економічної діяльності, не було б величезного стимулу для обміну людською цивілізацією. Економіка надає можливість зрозуміти цивілізації один одного і створити нові досягнення в культурних обмінах.

На жаль, після перерву культурних обмінів між Сходом та Заходом на Шовковій дорозі, морська торгівля почалася в минулому столітті, була заснована на імперіалізмі та колоніалізмі, які грабували ресурси та контролювали ринки. На цій основі, тенденція - знищити один одного і контролювати один одного економічні та військові засоби. Це саме сумніє людей після контакту між Східними та Західними цивілізаціями протягом сотень років. З матеріальною цивілізацією сильних кораблів і вищою расовою концепцією природного вибору вони захоплюють слабких і маленьких сторінок силою. Азійські та африканські краї Чи були дві світові війни трагічним результатом боротьби за колонії та розширення економічних інтересів?

У 21 столітті людство повинно мати новий світовий погляд, ми сподіваємося відмовитися від гегемонічної ідеології, цінувати один одного і співіснувати з цивілізаціями. У китайській цивілізації є думка Лаозі про керування нічого не роблячи, конфуціанська думка про допомогу слабким і допомогу бідним, а будістична думка про рівність всіх живих істот. ці три думки грають різні ролі та грають різні ролі в кожній династії. Сьогодні Китай поступово розвивається. Ці три ідеї дозволяють китайській цивілізації мати важливу силу стабільності

мирного підняття в сучасній цивілізації та грати роль середнього шляху. Якщо ми приймемо ці три ідеї, "Пояс і дорога" безумовно буде новою можливістю спільного створення людської цивілізації.

Я вважаю, що 21 століття - епоха діалогового вікна, і "Пояс і дорога" дасть можливість розділеним особистостям розмовляти один з одним. Китай - це країна зі стародавньою цивілізацією, і земля Шовкова дорога в минулому була побудована на цій ідеї середньої дороги. Сьогодні китайська культура, заснована на суті трьох шкіл думки, безумовно принесе позитивний внесок до людської цивілізації у 21 столітті.

Достатність економіки, поділ досягнень і взаємне оцінення культур зв'язано і є режимом спільного існування і спільного досягнення в 21 столітті. Віряться, що "Пояс і Дорога" буде світло майбутнє для людської цивілізації. Коли ми сьогодні дивимося на земну Шовкову дорогу, і дивуємося на великі досягнення і блискучі досягнення Дунхуанга Гротоса, майбутні покоління необхідно похвалять "нову естетику Шовкової дороги" разом.

Сьогодні благородна цивілізація також створить безкінечну нову "Сивкову естетику 21 століття" через її високе бачення і власне посвячення. Чи на морі, чи на землі, "Пояс і дорога" буде мостом між багатьма культурами, щоб поділитися плодами цивілізації.

Список використаних джерел та літератури

1. Китайська мережа Ганьсу, 2017

ПРОФЕСІЙНЕ ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Чегусова Зоя Анатоліївна,

кандидат мистецтвознавства,
науковий співробітник,

вчений секретар відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Київ Інститут мистецтвознавства, фольклористики, етнології ім. М. Т.

Рильського
Національної академії наук України

Відомо, що на межі ХХ-ХХІ століть в час глобалізаційних процесів, зокрема активної світової міграції, відчувається певне розмивання етнічних і культурних особливостей європейських народів. Швидкий поступ глобальної цивілізації в деякій мірі зменшує культурні надбання окремих націй. В той же час глобалізація, як це не парадоксально, породжує і зворотній процес, а саме – підштовхує як українське мистецтво, так і мистецтво багатьох європейських країн до національної ідентифікації, спрямовує до пошуків коріння своєї культури, повертає до національної культурної спадщини, стимулює збереження національної самобутності.

Дана стадія так званого «інформаційного суспільства» вирізняється певними культурними суперечностями між західними формами масової культури та традиційними цінностями не західних народів, наявними протиріччями між суспільством масового споживання і базовими соціокультурними ментально-ціннісними засадами слов'янських народів.

Жорстким, але об'єктивним видається наступне твердження: «Культура, як відомо, пов'язана з культом пращурів, з традиціями і переказами, вона виповнена священною символікою. Кожна культура є культурою духу, в підґрунті якої — творча робота, в ній присутня жива доля нації, її історія. <...> З поразкою високої культури підноситься фактор її комерціалізації, що породжує всеохопний маскульт, покликаний знеособити кожен етнічну одиницю, розмити етноси, які були стійкими завдяки кристалізації високих духовних змістів кожної національної культури». (1)

Ця обставина ще більш актуалізує проблему національної ідентичності, яка «обумовлена необхідністю осягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної аутентичності та традицій». (2) Національно-культурна ідентичність, що є здатністю особистості чи групи ототожнювати себе з великою національною спільнотою, її символами та цінностями, історією та культурою, з державними інституціями, національними інтересами (3), виділяє у такий спосіб нашу націю з-поміж інших. Саме вона є чи не найефективніший засіб протистояння

негативним наслідкам глобалізації, можливість вписати себе в мозаїку світової культури. І якщо духовна культура є зовнішнім проявом національної ідентичності, то мистецтво є тим стрижнем, яке може об'єднати і культуру, і національну ідею, і націю.

На зламі тисячоліть пильну увагу в загальному мистецькому процесі привертають художники, що працюють в ділянці професійного декоративного мистецтва, і, передусім, завдяки активізації їхніх пошуків нестандартних підходів до матеріалу, які неминуче призводять до трансформації звичайної декоративної образності.

Європа і світ в цілому виявляють досить активну зацікавленість авторськими роботами художників, що виконані з матеріалів, з якими людство працює тисячоліттями. Глина, скло, вовна, дерево – матеріали декоративного мистецтва, які знали ще далекі пращури українців: трипільці, скіфи, стародавні слов'яни. Адже культура України, як доведено вченими, починає свій відлік від Мізинської стоянки – пам'ятки археології пізнього палеоліту, що датується близько 18 000 років до н. е., відкритої археологами в 1907 році на річці Десна біля села Мезин Чернігівської області. Там були знайдені предмети дрібної пластики з бивня мамонта – гравійовані геометричним візерунком і розфарбовані охрою фігурки птахів і браслети тощо, датовані приблизно 29200 ± 700 рр. до н.е. (4)

З давніх-давен специфіка декоративного мистецтва виявляється в тому, що воно найближче до людини: первісна його функція бути важливою частиною архітектурно-просторового середовища, тому і на початку XXI століття декоративне мистецтво України залишається однією з головних галузей пластичних мистецтв.

Важливим фактором є наявний прояв українськими професійними майстрами декоративного мистецтва національного коріння, усвідомлення кожним своєї причетності до своєрідності вітчизняної культури. Разом з тим їхні твори цікаві намаганням як по-новому осмислити і творчо трансформувати національні традиції, так і досягнути світові тенденції.

Не можна обминути той факт, що сучасне професійне декоративне мистецтво, хоча й іде своїм шляхом, відмінним від народного мистецтва, але опановує його історію і використовує його символіку. Уважне ставлення до народного мистецтва як до феноменального вияву національної духовної культури співіснує з відкритістю до європейських і світових мистецьких досягнень.

Національна художня школа впродовж десятиліть прищеплювала українським митцям декоративного мистецтва усвідомлення тієї істини, що одним з найбільш перспективних шляхів розвитку сучасної образотворчості залишається синтез стильових рис та образності професіонального і народного мистецтва на тлі ясного усвідомлення відмінностей між ними. Звісно, що у народному мистецтві визначальним є слідування традиціям і певним канонам, які формувалися впродовж віків, завдяки чому народ України у кожному новому поколінні ніби відроджує свою духовну культуру, психологію світосприйняття.

Проте у професійному мистецтві, передусім, цінується новаторство, неповторна авторська індивідуальність митця, його неординарне ставлення до матеріалу, вміння віднайти в ньому нові естетичні якості. (5)

У 1990-х-2010-х роках в царині професійної кераміки активно працюють такі видатні київські майстри старшого покоління як О. Рапай, О. Грудзинська, Г. Севрук, П. Печорний, Н. Ісупова, О. Міловзоров; уславлені львівські митці Т. Левків, З. Береза, Р. Петрук, У. Ярошевич, Я. Мотика, О. Безпалків, Г. Ошуркевич; талановиті художники середньої генерації з Києва Л. Богинський, А. Скорий, М. Галенко, Н. та С. Козаки, В. Томашевська, Л. Красюк, А. Ільїнський, Г. Семенко, Б. Данилов, Г. Міміношвілі, О. Бланк, М. Лампека, В. Онищенко, О. Дворак-Галік; неординарні мистецькі особистості зі Львова – І. та Л. Ковалевичи, С. Андрусів, Г.- О. Липа, Г. Лисик, Т. Береза, І. Береза, Г. Друль, Т. Павлишин-Святун, В. Боднарчук; провідні керамісти з Полтави – С. Пасічна, з Харкова – П. Мось, з Сум – В. Єрмоленко, Г. Протасов; з Черкас – М. Теліженко, І. Фізер, Л. Шилімова-Ганзенко; з Ужгорода – М. Росул, В. Вінковський, Я. Борецький, Н. Попова, Н. Грабар-Борецька; з Одеси – Н. Федорова, О. Дмитрієв; з Вінниці – В. Оврах; з Луцька – В. Хижинський, з Донецьку – Г. та І. Васильєви, Г. та В. Бєро, які використовують найдавніші загальнолюдські символи, що стали основою традиційного народного мистецтва з його характерним підходом до твору, як до певної закодованої знакової системи, що має нести в собі нашарування загальнолюдського досвіду. Вже на початку своєї творчої діяльності кожний з них тяжів до першооснов і джерел національної культури, народного мистецтва, яке, тим не менш, ніколи не було для них предметом імітації чи копіювання.

Твори цих керамістів, у генетичній пам'яті яких закладені знаково-символічна система предків і традиції народного мистецтва минулого, скоріше нагадують невимушений «діалог» зі своїми мистецькими попередниками, демонструють приналежність до національної професійної художньої школи, відбираючи найсуттєвіше, що складає традицію. «Найвищий спосіб – бути у діалозі з традицією – реалізується як опосередкована форма контактів двох субкультур. Саме ця форма «співбесіди» з етнокультурою була властива К. Малевичу, О. Архипенку та іншим засновникам класичного авангарду в Україні». (6)

Розуміння того, що живий розвиток мистецтва і будь-яке новаторство не можуть існувати без історичного коріння, у 1990-х рр. стає свідомим і програмним. Захоплення прамистецтвом, зокрема печерним живописом, разом з бажанням декларувати власну належність до певної національної духовної традиції надихає майстрів кераміки на «пошук предків», «своїх архетипів», до заглиблення у національну «архепам'ять».

Відтворюючи у період 1990-х-2010-х національні образи-архетипи, під якими розуміємо «наскрізні символічні структури, що були присутніми на усіх етапах розвитку тієї чи іншої нації від початку і до нашого часу» (7), українські майстри професійної кераміки тлумачать їх у глибоко індивідуальній сучасній манері, проте з рисами максимального узагальнення від праслов'янської

монументальної форми, застосовуючи як старовинну гончарну техніку, так працюючи і в техніці вільного ручного ліплення.

Лева частина досягнень у царині мистецтва художнього скла України на межі ХХ – ХХІ ст. належить переважно художникам-склярам самотньої львівської школи декоративно-прикладного мистецтва, що формувалась на багатих традиціях народного мистецтва цього краю, всотуючи як надбання національної культури, так і досягнення європейських професійних митців. Цілком справедливим сприймається твердження, що «...львівське художнє скло – на кшталт венеційського Мурано, й немає шкали, щоб визначити – яке з них якісно вище: і перше, і друге зближують крила традицій». (8)

Оволодіння давніми прийомами і техніками «старої» гуті, усвідомлення традицій вільного видування скла й поводження з ним для професійних художників постійно перетворювалися в мистецькі імпульси. Таким чином, у добу глобалізації поступово вибудовується панорама «нового» львівського гутництва, що складається з експериментальних пошуків та знахідок творчих індивідуальностей, які приділяють першочергову увагу втіленню новітніх образно- і формально-художніх задумів у виставкових об'ємно-просторових роботах, в яких автори більш воліють до скульптурної пластики. На ґрунті традиційного гутного скла розпочинає свій розвиток новий напрямок – склопластика, яка на тлі демонстрації львівськими митцями високої культури виконання, розкриває оригінальність образно-пластичного мислення того чи іншого творця.

У 1990-2000-х скло – «мистецтво вогню і світла» втілюється у новітніх неординарних формах такими талановитими українськими митцями як А. Бокотей, Ф. Черняк, Р. Петрук, О. Звір, Р. Дмитрик, О. Принада, А. Петровський, А. Курило, Б. Васильців, О. Шевченко, І. Мацієвський, В. Дудін, С. Кадочников, А. Гоголь: ними створюються численні раритети в матеріалах гутного скла і матованого кришталю, де поступово стираються межі між ужитковим предметом і склопластикою, скульптурою і вжитковим мистецтвом. І вже на початку ХХІ століття гутництво, розвиваючись у контексті авторського студійного скла, отримує світове визнання, яскраво доводячи, що українське художнє скло за спадковістю традицій, багатоманітністю образно-пластичних рішень та вишуканістю декорування – є «виняткове явище, яке охоплює творчість плеяди видатних народних майстрів та професійних художників». (9)

Дерево – як одне з найдавніших й найближчих до людського єства матеріалів з глибокими смисловими резонансами в колективній свідомості, століттями слугувало українському народу універсальним засобом мистецького вислову.

За плечима професійних художників, які на зламі ХХ–ХХІ ст. творчо працюють з деревом, стоїть не одне покоління народних майстрів – теслярів, столярів, різьбярів, – якими впродовж століть створено цілий «материк» орнаментованих художніх форм: надзвичайних українських церков, дзвіниць, хрестів, народних меблів і начиння, які певною мірою впливають на твори сучасних художників в таких жанрах як рельєфне різьблення у формах настінних

панно, декоративна скульптура, об'ємно-просторова пластика у творах таких знаних українських авторів як І. Стеф'юк, І. Фізер, М. Малишко, Р. Петрук, В. Іванишин, В. Андрушко, В. Вороняк, В. Хомик, М. Вертузов.

В останній третині ХХ ст. народне мистецтво виступало джерелом національної самоідентифікації в протистоянні офіційній ідеологічній програмі радянського мистецтва, даючи ґрунт для подальшої модернізації, еволюції формотворення, і, зрештою, перетворилася на благодатний вербальний матеріал для глибоко асоціативного символічного мистецтва. Для сучасного гобелена як жанру декоративного мистецтва народний текстиль є в добу глобалізації своєрідною матрицею з власною програмою ткацтва і як техніки, і як композиційної структури, що наділена своїми принципами організації ритму, кольору, орнаменту. Це доводять твори таких високопрофесійних майстрів ткацтва з різних міст України як Л. Жоголь, І. та М. Литовченки, В. Федько, Н. Борисенко, Н. Лапчик, М. Базак, Н. Дяченко-Забашта, О. Куца, Л. Майданець-Саєнко (Баргилевич) (Київ), Є. Фащенко, С. Шабатура, Н. Паук, О. Крип'якевич, І. Вінницька, О. Риботицька, О. Парута-Вітрук, Т. Печенюк, С. Бурак, В. Ганкевич, С. Бабков, Г. Кусько, Л. Гошовський, З. Шульга, М. Шеремета (Львів), М. Білас (Трускавець), О. Ковальчук (Вінниця), які є вихованцями Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (ЛДПДМ), а згодом Львівської національної академії мистецтв (ЛНАМ) і, відповідно, вони залишаються носіями традицій славетної львівської мистецької школи з її увиразненим вектором етнічної і національної ідентичності. «Мистець є тоді національним, коли признає свою приналежність до даної нації та відчуває співзвучність своєї психіки із збірною психікою свого народу», - стверджував ще близько століття тому Б.-І. Антонич. (10) Саме тому для творів професійних художників-текстильників є характерним баланс засобів виразності сучасного фігуративного чи орнаментально-декоративного гобелена і народного килима.

Звісно, кожний народ впродовж своєї історії накопичує ідеї, традиції, які передає у спадок наступним поколінням. Протягом тривалого часу він формує базову структуру свого уявлення про світ, що знаходить відбиття, передовсім, у знаках, символах, міфології. Це підвалини, на яких базується розуміння мистецтва і літератури, етно-національна їх своєрідність. (11)

Професійне декоративне мистецтво України кінця ХХ-початку ХХІ ст. ст. неможливо уявити, як і багато століть тому, без символів і знаків. Саме символи допомагають розкрити основні аспекти світобачення сучасних митців декоративного мистецтва, які є носіями національної традиції і в своїй уяві, свідомо чи несвідомо, «тримають пам'ять предків». Вони дають можливість сучасному глядачу в якійсь мірі досягнути національну ментальність та її джерела. Адже на даному історичному етапі, коли в мистецтві відбувається подальший процес становлення етноментального образу світу, дуже важливим уявляється застосування символів і знаків, через які передається етнічна пам'ять новим поколінням українців, висловлюється сутність української ментальності. (12)

В сучасному декоративному мистецтві, для якого характерні такі тенденції, як новаторське формотворення, звернення до найновіших технологій, посилення особистісного начала, між тим, залишились живими мотиви і образи праслов'ян, що співвідносились з Космосом, були земними і небесними символами-знаками, сповненими глибокого сакрального змісту, який, правда, сьогодні вже втрачений, а тому здебільшого вони стають лише елементами сучасної художньої мови.

Митці, які працюють у професійній художній кераміці, склі, дереві, текстилі, найчастіше звертаються до першоджерел українського мистецтва, до його інформаційних глибин, що органічно поєднуються із сучасним художнім мисленням. Прагнення найповніше передати всю неосяжність і плинність часу, бачимо у їхніх творах, композиційно вирішених через лінійні орнаменти-знаки та символи старовинної кераміки, вишивки, писанки, що щільно пов'язані із генетичною пам'яттю народу, з первісними архетипами часу і простору, з відчуттям подиху віків.

Майстри сучасного українського професійного декоративного мистецтва, намагаючись відтворити «генетичний ланцюжок пам'яті», черпають наснагу з трипільської культури, з пам'яток княжої доби, відтворюють закодовані орнаментальні символи часів язичництва і християнства (13)

Таким чином твори митців, які працюють у різних ділянках українського професійного декоративного мистецтва в період глобалізації мають величезне значення у поверненні українців до духовних цінностей, у їхньому естетичному вихованні, у формуванні духовних засад «глобалізованої людини», що яскраво ілюструє думка філософа Р. Поліщука: «Культура нації проходить довгу “стежку” становлення, беручи початок з праобразів української міфології і до сучасності. Світовідчуття наших предків органічно влилося в ментальність їх нащадків» .(14).

Список літератури

1. Мовчан П. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження / Парламентські слухання. 09 грудня 2009. <https://portal.rada.gov.ua>
2. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка : монографія [К. О. Журба, І. Д. Бех та інші] / Національна академія педагогічних наук України; Інститут проблем виховання. Київ, 2019. С. 4.
3. Яковина М. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження / Парламентські слухання. 09 грудня 2009. <https://portal.rada.gov.ua>
4. Мизинська стоянка / Мезинський НПП/<https://mezinkmr.wordpress.com>
5. Сучасні проблеми декоративного мистецтва : Круглий стіл. *Образотворче мистецтво*. 1987. № 5. С.17-18.
6. Петрова О. М. Художній авангард як модель «національного стилю». <http://core.ac.uk/download/pdf>
7. Ціон В. За межею щастя і нещастя: монолог Сергія Борисовича Кримського. *Дзеркало тижня*. Україна. 2011. 24 червня.

8. Федорук О. Маестро художнього скла Андрій Бокотей. Київ : Либідь, 2008. С. 89.
9. Черняк Ф. Львівське гутне скло другої половини ХХ століття. Нарис історії : навчальний посібник. Львів : ЛНАМ, 2006. С. 3.
10. Антонич Б.-І. Національне мистецтво. Спроба ідеалістичної системи мистецтва. *Образотворче мистецтво*. 1993. № 3-4. С. 54.
11. Чегусова З. Роль символу, знака, міфу в професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ-ХХІ ст. *Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць*. Київ: ІМФЕ, 2008. Вип. 8, С. 146-151.
12. Там само.
13. Чегусова З. Від давніх традицій до сучасних новацій. *Друга всеукраїнська трієнале художнього текстилю : Каталог / авт.-упоряд. З. Чегусова*. Київ : НСХУ, 2008. С. 5).
14. Поліщук Р. М. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. Дисертація на здобуття вченого звання канд. філософських наук. 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2017. С. 165.

ЗНАЧЕМІСТЬ МЕТОДІВ ТВОРЧОГО ПОШУКУ ПРИ ПОБУДОВІ ЗАЧІСОК БІОНІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Шмегельська Юлія Василівна,

кандидат мистецтвознавства
Білоцерківський фаховий коледж сервісу та дизайну;
Київський національний університет культури і мистецтв

Павлишина Яна Ігорівна

магістрантка факультету мистецтв
Київський університет культури, Україна;
Білоцерківський фаховий коледж сервісу та дизайну

Any bionic form can be an impetus for imagination, transformation into a work of hairdressing art. From natural objects, the designer, borrowing plastic lines, statics or dynamics of the shape, harmony of proportions, rhythm of the elements, the complexity of the silhouette or color decisions, logically embodies them in the creative decision of modern hairstyle. In the process of preparation there is an in-depth detailing. The designer, in order to convey the beauty of nature through the art of creating a hairstyle, concentrates efforts, applies a variety of methods to solve the design problem.

У статті зазначено, що будь-яка біонічна форма може стати поштовхом для фантазії, трансформації у витвір перукарського мистецтва. З природних об'єктів дизайнер, запозичуючи пластику ліній, статичність чи динамічність форми, гармонійність пропорцій, ритмічність елементів, складність силуету або кольорові рішення, логічно втілює їх у творче рішення сучасної зачіски. У процесі підготовки відбувається поглиблена деталізація. Дизайнер для того, щоб передати красу природи через мистецтво створення зачіски, концентрує зусилля, застосовує різноманітні методи вирішення проектного завдання.

Дослідницький інтерес до зачіски як до одного із головних елементів зовнішнього вигляду, що відіграє важливу роль у створенні цілісного образу людини та складника культури зумовлює звернення до праць з проблематики, пов'язаної із зачіскою, принципами її формоутворення тощо.

Варто зауважити, що наші часи позначені небувалим зростанням інтересу до проблем дослідження складових моди: зачіски, костюму та цілісного образу. Це у свою чергу зумовлює актуальність дослідження.

Історичні аспекти професійної підготовки фахівців в області перукарського мистецтва, дизайну іміджу і стилю проаналізовано у праці Т. Шутової та С. Власенко» [7]. Зокрема в публікації виявлено передумови появи та розвитку цієї галузі сервісу і споживчого ринку.

Значний спектр питань формоутворення зачісок висвітлено в науковому дослідженні Є. Федорової «Видовищна зачіска як частина сучасного іміджу» [6]. Авторка наполягає, що процес формоутворення дизайну зачіски аналогічний творчому процесу дизайну в будь-якій іншій сфері людської діяльності. Перед

розробкою зачіски дизайнер перш за все повинен з'ясувати її функціональне призначення, а потім знаходити форму, яка дає змогу образно розкрити зміст зачіски, що і є художнім завданням дизайнера зачіски [6, 46].

І. Кузнецова та В. Захарчук у праці «Використання структури природних форм в об'єктах біодизайну» [3], розглядаючи можливості використання структурного методу проектування дизайн-об'єктів, наголошують на тому, що вивчення законів живої природи зумовлює розуміння природних об'єктів як високоорганізованих, гармонійних систем, а сучасна наука володіє необхідними інструментами та поняттями, які дають змогу глибоко дослідити найдрібніші структури живого організму та особливості їхнього функціонування. Саме тому дизайнеру важливо володіти знаннями з історії моди, постійно вивчати природні форми та відбирати найбільш цікаві з них для того, щоб у подальшому стилізовано імітувати їх в зачісці.

Пошук нових ідей та форм при художньому проектуванні зачісок різного призначення є досить складним конструктивним процесом. Використовуючи певні методи творчого пошуку, майстер має змогу розвинути творчу уяву, знайти оригінальні шляхи вирішення завдань. У загальному розумінні метод – це систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певне завдання чи досягти мети.

Для одержання нових ідей використовують метод аналогії, який передбачає застосування аналогічних положень. Цей метод прослідковується у різних галузях людської діяльності, природних формах, почуттях. Джерелами для аналогії можуть бути: витвори архітектури, інженерні споруди, предмети побуту та декоративно-прикладного мистецтва, явища природи, рослинні форми тощо, наприклад, форма калюжі на асфальті, блиск криги, фактура грязюки на дорозі, краплі дощу на склі, морозні візерунки на вікні тощо. Все це дає поштовх для появи нових образів, але за умови постійного професійного тренування, розвитку мислення дизайнера у певному напрямі, що вимагає опрацювання творів художньої літератури, перегляду кінофільмів і театральних постановок, а також дослідження традиційних для дизайнера зачісок творчих джерел: історичної, національної, класичної зачісок, ретро-моди тощо.

У праці С. Лубянської зазначено, що метод аналогії вимагає високого загальнокультурного рівня розвитку людини, вміння помічати різноманітність оточуючого світу [4, 31]. Наприклад, при формоутворенні колекції зачісок під назвою «Подих весни» студентами Білоцерківського фахового коледжу сервісу та дизайну була застосована аналогія з квітами, які розквітають весною. Авторські зачіски «Жінка в червоному» мали конструкцію, форма яких була аналогічна капелюхам різного історичного періоду. Цей метод є найбільш дієвим при створенні видовищних, історичних чи авангардних зачісок і цілісних образів.

За допомогою методу нових комбінацій розробляються форми нових моделей зачісок, з використанням традиційних елементів або деталей, але поєднаних так, як ніхто раніше їх не поєднував, із застосуванням комбінацій, які на перший погляд здаються неможливими. Це можуть бути принципи нового

з'єднання окремих деталей зачіски, пропорційних відношень, поєднання різних стилів в одній зачісці [4, 32]. Наприклад, додавання екзотичних чи авангардних елементів у молодіжні зачіски дає можливість отримати неординарні зачіски для представників молодіжних субкультур. Метод неології – це метод відштовхування від чужих ідей, кращого досвіду українських і зарубіжних митців, який слугує першоджерелом для подальшого перетворення в нові ідеї. Дизайнер у професійній літературі, на виставках, показах знаходить прийоми оригінальної переробки прототипу. У процесі проектування перспективних моделей зачісок дизайнери використовують цей метод для отримання інформації про модні тенденції з метою їх подальшого втілення у зачіски. Такий метод є одним із визначальних не лише при створенні окремих моделей перспективних зачісок, а й розробці нових напрямів моди у перукарському мистецтві [4, 32]. Метод неології найчастіше застосовують студенти та молоді дизайнери зачісок, розробляючи моделі для участі в показах, конкурсах та фестивалях професійного спрямування.

Особливістю методу візуалізації є те, що це не просто новітній «доважок» до вербальних форм репрезентації світу, реальності, не модний культурний «тренд», а базовий модус існування сучасної культури, загальний принцип структурування їх форм [1, 90]. Сам термін «візуалізація» став відомим із початку ХХ ст. завдяки К. Юнгу, який досліджував людську свідомість і психіку та їхні можливості [2, 43]. Люди пізнають навколишній світ завдяки органам чуття, але переважну частину цієї інформації сприймають саме органами зору [5, 78]. Зорові образи матеріалізуються як у роботах художників і модельєрів, так і дизайнерів зачісок, що створюють форми зачісок біонічного характеру.

Культурна ідентичність формується в навколишньому візуальному світі природи, в речах, що оточують людину, у візуальному полі телебачення, Інтернеті, концептуальному мистецтві, рекламі, глянцевиx журналах, пресі. Дизайн є засобом кодування інформації в образи і символи. Саме продукція дизайнерів створює навколо людини візуальний простір [8, 125]. Тому дизайн опиняється в центрі інтересів мистецтвознавців та людей творчих професій. У мистецтві створення зачісок метод візуалізації стає істотним чинником конструювання нових форм та силуетів.

Ще одним вагомим методом при створенні форми зачіски є метод випадкових комбінацій, що ґрунтується не на конкретному задумі дизайнера, а орієнтується на «підказки» ззовні. Несподіване рішення виникає в процесі роботи з волоссям, коли дизайнер ніби «грається» волоссям. Особливість цього методу в тому, що художник робить ставку на випадок, який стає джерелом ідеї. Деякі талановиті дизайнери зачісок вважають, що головне – розпочати щось робити з волоссям, а потім натхнення «приведе» до оригінальних рішень і народження нової форми зачіски [4, 32].

Застосування дизайнером зачісок цих методів дає змогу розкрити бачення та розуміння форми зачісок, створювати нові моделі популярних, повсякденних, святкових та перспективних зачісок.

Малюнок 1. Зачіски у вигляді вінків біонічного характеру

Список літератури:

1. Колодий В. В. Визуальность и её влияние на социальное познание: философско-методическое обоснование // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2011. №2(14). С. 90–96.
2. Краснова Н. М. Види візуалізації музичних образів // Мистецтво та освіта. 2017. №1 (83). 63 с.
3. Кузнецова І. О., Захарчук В. Л. Використання структури природних форм в об'єктах біодизайну // Теорія та практика дизайну: зб. наук. праць. 2013. №4. С. 81–90.
4. Лубянська С. П. Дизайн зачіски : навч. посіб. для проф. тех. навч. закл. Київ : Кондор, 2010. 216 с.
5. Снісар Н. О. Візуальне сприйняття як невід'ємна частина процесу образного мислення та творчості студентів-дизайнерів // Вісник ХДАДМ. 2011. №2. С. 78–79.
6. Федорова Є. В. Видовищна зачіска як частина сучасного іміджу. // Вісник ХДАДМ. 2016. №6. С. 42–48.
7. Шутова Т. В., Власенко С. Н. Исторические аспекты профессиональной подготовки специалистов в области парикмахерского искусства, дизайна имиджа и стиля // XXI век – век дизайна : материалы науч.-практ. конф. Екатеринбург, 2014. С. 199–207.
8. Яковець І. О. Візуальні мистецтва в контексті розвитку культури інформаційного суспільства // Вісник ХДАДМ. 2014. №1. 126 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН НАПРАВЛЕНОЇ АДАПТОГЕННОЇ ДІЇ У СКЛАДІ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ТА ВІДХОДІВ ЇЇ ВИРОБНИЦТВА

Зульфiгаров Артур,

к.х.н., старший викладач кафедри загальної та неорганічної хімії Національного технічного університету України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського» м. Київ, Україна

Худайкулова Ольга,

провідний спеціаліст ДП «Науковий токсикологічний центр імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Зульфiгаров Олег,

к.х.н., завідувач науково-дослідної лабораторії ТОВ «НВК Екофарм» м. Київ, Україна

Калашніков Андрій,

д.мед.н., професор, провідний науковий співробітник ДП «Науковий токсикологічний центр імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Курділь Наталія,

к.мед.н., заступник директора ДП «Науковий токсикологічний центр імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Вступ. Постійно зростаюче антропогенне хімічне навантаження спонукає до пошуку джерел біологічно активних речовин (БАР), здатних підвищувати адаптаційні можливості організму людини, що зазнає шкідливого впливу середовища її життєдіяльності. Окремий інтерес викликають джерела БАР природного походження.

Мета. Дослідження хімічного складу відходу виробництва лікарського засобу «Протефлазід» за наступними показниками: масова частка флавоноїдних сполук агліконів трицину, апігенину, лютеоліну, амінокислот, цукрів, карбонових кислот, природних полімерів (пектинових речовин, хлорофілів і геміцелюлози).

Матеріали і методи дослідження: Дослідження хімічного складу відходу виробництва лікарського засобу «Протефлазід» проводили методами інструментальної аналітичної хімії, а саме: ультра-високоєфективної швидкісної

рідинної хроматографії з діодно-матричним детектуванням (UPLC-PDA, Waters, USA), колонка ACQUITYUPLC_G_BENC₁₈; 1,7µm; 2,1*50 mm; рухома фаза ацетонітрил – ортофосфорна кислота (рН 2,2); умови процесу: градієнтна зміна складу, швидкість потоку 0,3 см³/хв.

Використано метод ультра-високоєфективної швидкісної маспектрометричної рідинної хроматографії з іонізацією електронним спреєм (UPLC-MS/MS, Waters, USA). Масова частка спирту етилового в засобі «Протефлазід» («Proteflazidum®»), шроті та засобах дезінфікуючих для рук контролювалась газо-хроматографічним методом на приладі Agilent 7890A з полум'яно-іонізаційним детектором з використанням кварцової колонки розміром 30 м × 0,53 мм, полі[(ціанопропіл)(феніл)][диметил]силоксан Р (3 мкм), газ-носії - гелій, швидкість потоку - 3 мл/хв.

Результати дослідження. У якості потенційного джерела БАР були розглянуті відходи виробництва лікарського засобу «Протефлазід» («Proteflazidum®»), так як під час виробництва «Протефлазиду», разом із шротом втрачається значна кількість БАР, які мають цінні властивості і можуть бути використані в якості натуральної (рослинної) сировини з імуномодулюючими (адаптогенними) властивостями у рецептурах добавок дієтичних, засобів детоксикації для зовнішнього використання (засобів косметичних профілактичних) та засобів для дезінфекції шкіри рук. Причому, технологічно оброблений шрот можна використовувати як у сухому стані, так і у вигляді центрифугату, що залишається (тверда фаза, не висушена).

Спиртовий екстракт лікарського засобу «Протефлазід» містить флавоноїди (не менше 0,32 мг/см³ у перерахунку на рутин), карбонові кислоти (не менше 0,30 мг/см³ у перерахунку на яблучну кислоту).

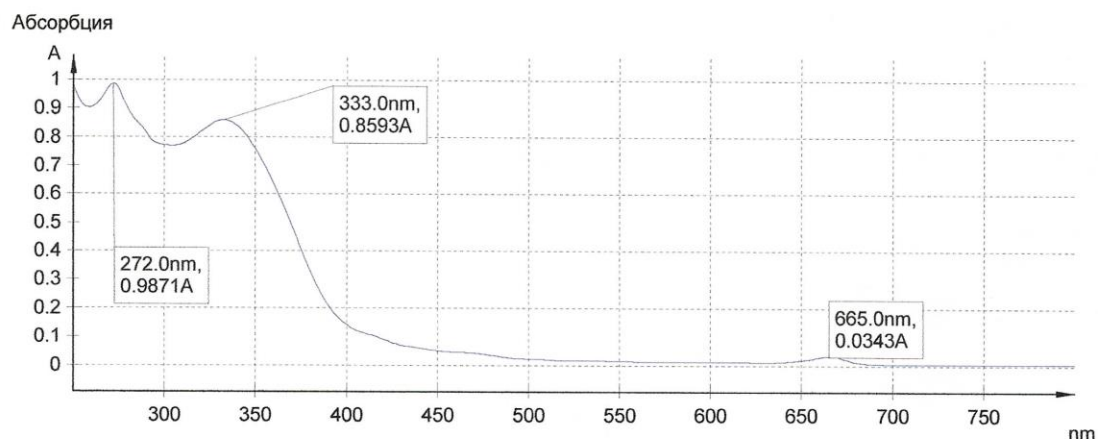
Спочатку сировина, яка використовувалася для виробництва лікарського засобу «Протефлазід», була перевірена та досліджена за показниками безпеки (за даними літератури та наявними даними про хімічний склад).

Електронний спектр поглинання водно-етанольного екстракту вихідної сировини вказує на наявність трьох максимумів: 272, 333 та 665 нм (рис. 1).

Виходячи з аналізу літературних даних два перших максимуми характерні для флавоноїдних сполук, а третій - для хлорофілів. Аналіз PDA хроматограм (з електронними спектрами поглинання) водно-етанольних концентратів сировини демонструє, що сполуки, які «виходять» в інтервалі 7,1 – 13,9 хв. є флавоноїдами.

Здійснено аналіз хімічного складу продукту переробки (відходу виробництва) лікарського засобу «Протефлазід», зокрема на наявність пектинових речовин та біофлавоноїдів.

Екстрагування біологічно активних сполук з шроту проводили водно-етанольним розчином з масовою часткою спирту етилового 85 %.

— Ю 10220

Рисунок 1. Спектр поглинання водно-етанольного екстракту Щучника дернистого (*Herba Deschampsia caespitosa* L.) та трави Війника наземного (*Herba Calamagrostis epigeios* L.), що входять до складу лікарського засобу «Протефлазід» («*Proteflazidum*®»). (Електронна спектроскопія, EAS).

Досліджено, що діючими речовинами лікарського засобу Протефлазід є флавоноли і флавонолі глікозиди, що утворюють комплекси наступного складу: [трицин, трицин – 7 – О або 8 – С глікозид]: [лютеолін – 7 – О або 8 – С глікозид]: [апигенін, апигенін – 7 – О глікозид або 8 – С глікозид] в кількості 7,4 – 8,5% від маси сухого залишку готового лікарського засобу.

Також було виявлено (в перерахунку на суху речовину):

- домішки глікозидів кверцетину і рамназину (до 0,07% мас.);
- амінокислоти (4,5-5,5 % мас.);
- цукри і карбонові кислоти (7,0% до 8,0 % мас.);
- природні полімери (пектини, хлорофіли, геміцелюлози А и Б и др.) до 100 мас.%, при масовій частці сухого залишку готового лікарського засобу від 0,7 до 2% мас.

Вміст спирту етилового становив: від 85% до 90% об. частки.

З метою ідентифікації з'єднань використовували методи тандемної мас-спектрометрії високоефективної рідинної хроматографії (англ., Tandem mass spectrometer UPLC-MS/MS; WATER, USA). Показано, що флавоноїдні з'єднання досліджуваних трав представляють клас флавоноїдів, вільне положення С-3. Ідентифіковано трицин, апигенін, лютеолін.

Аналіз хроматограм зі спектрами поглинання вказує на наявність в досліджуваному зразку шроту набору органічних сполук з однаковим характером електронних спектрів поглинання, що можна зафіксувати у вигляді довгохвильового максимуму поглинання в інтервалі 337-352 нм з плечем в

інтервалі 265-272 нм (рис. 2). Аналіз літературних даних свідчить, що такі електронні спектри поглинання характерні для флавоноїдних сполук [1-3].

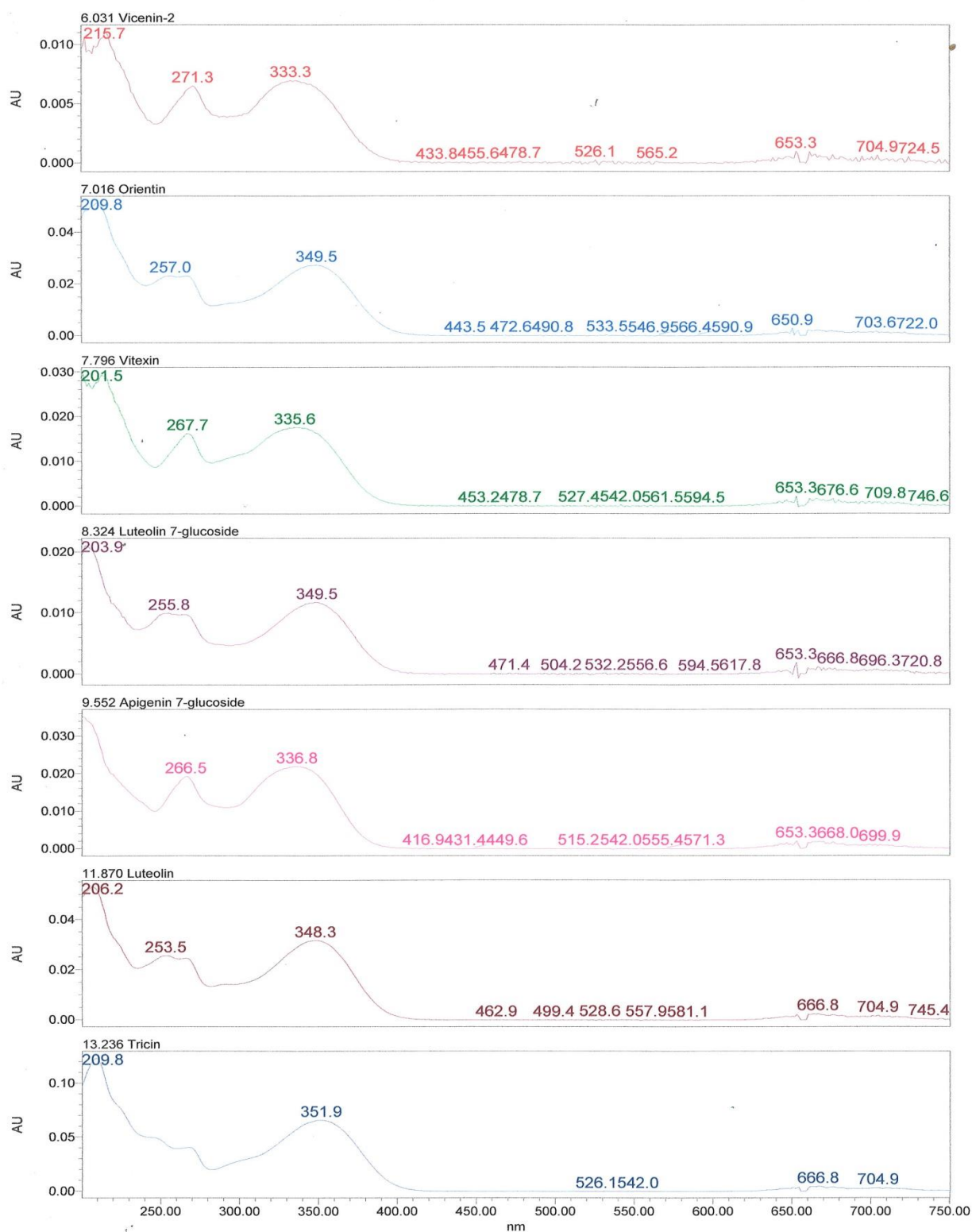

Рисунок 2. Хроматограми наявних агліконів та їх глікозованих форм, що входять до складу шроту лікарського засобу «Протефлазід» («Proteflazidum®»). (Високоєфективна швидкісна рідинна хроматографія, UPLC).

Результати проведених досліджень демонструють, що відходи виробництва засобу «Протефлазід» є цінною сировиною для створення цих асортиментних товарних груп.

Використання вище наведених інструментальних методів аналізу в технологічному і хімічному контролі виробництва дозволяє забезпечити належний рівень безпеки та якості продукції та забезпечує дотримання підприємством системи НАССР(англ.*Hazard Analysis and Critical Control Points*).

Потенціал природних адаптогенів є невичерпним, тому наукові дослідження, спрямовані на пошук сировини для створення засобів спрямованої адаптогенної дії, як для внутрішньої так і для зовнішньої детоксикації (засобів косметичних профілактичних для шкіри і волосся та засобів дезінфекційних) є перспективним напрямком дослідження [4, 5].

Висновки.Результати досліджень підтверджують, що технологічно перероблені відходи рослинної сировини, що утворюються в результаті виробництва лікарського засобу Протефлазід, є цінним джерелом біологічно активних речовин з доведеними імуномодулюючими властивостями, що дозволяє розглядати їх як сировину для створення рецептур засобів з адаптогенною дією – інших лікарських засобів, добавок дієтичних та сировини для виробництва засобів для зовнішнього використання (засобів косметичних профілактичних) та засобів для дезінфекції шкіри рук.

Ключові слова: Протефлазід, *Herba Deschampsia caespitosa L.*, *Herba Calamagrostis epigeios L.*, адаптогени.

Список літератури:

1. Nigel C. Veitch, Renée J. Grayer. Flavonoids and their glycosides, including anthocyanins. Nigel C., Veitchand Renee J. Grayer // Nat. Prod. Rep. 2008, V.25, pp. 555-611. DOI: 10.1039/C1NP00044F.
2. Justesen U., Knuthsen P., Leth T. Quantitative analysis of flavonols, flavones, and flavanones in fruits, vegetables and beverages by high-performance liquid chromatography with photo-diode array and mass spectrometric detection. J. Chromatogr. A. 1998, V. 799, pp. 101-110. DOI: 10.1016/s0021-9673(97)01061-3.
3. Cai H., Steward W.P., Gescher A.J. Determination of the putative cancer chemopreventive flavone tricetin in plasma and tissues of mice by HPLC with UV-visible detection. Biomed. Chromatogr. 2005, V.19, pp. 518-522. DOI: 10.1002/bmc.473.
4. Panossian A., Wikman G., Wagner H. Plant adaptogens. III. Earlier and more recent aspects and concepts on their mode of action // Phytomedicine. 2009. Vol. 6 (4). P. 287–300.
5. Бурлака І.С. Фармакогностичне вивчення *Calamagrostis epigeios (L.) Roth.* і *Deschampsia caespitosa (L.) Beauv.*: автореф. дис. ... канд. фармацевт. наук: 15.00.02 / І.С. Бурлака. - Х., 2013. - 22 с.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ТЕРМІНУ «РАДЯНСЬКИЙ МОДЕРНІЗМ»: НАУКОВА НЕКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЧИ КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ?

Коряга Павло Ігорович,
Аспірант філософії
Кафедри теорії та історії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка

Проблематика української культури та архітектури періоду радянської окупації на сьогодні є доволі важливою, особливо в контексті деколонізації культури та простору наших міст від радянсько-російських наративів в часи повномасштабного вторгнення росії в Україну. Варто зазначити, що, попри досить тривалий постколонізаційний період, ця проблематика, є не достатньо проговореною, як в загальносуспільному, так і в науковому дискурсі. З одного боку все, що сьогодні означено як радянське чи російське викликає переважно негативні конотації, але водночас це питання потребує належного осмислення та обговорення. В цьому контексті важливим є виокремлення з радянського того, що може мати мистецьку цінність та належати до українського культурного спадку. Діалог щодо мистецької цінності архітектури радянського періоду потребує посиленої уваги, адже сотні цінних взірців ми втратили та продовжуємо втрачати за час повномасштабного вторгнення.

Мистецтво у Радянському Союзі контролювалося комуністичною партією та дуже активно використовувалося для пропаганди комунізму та просування радянських наративів у всіх союзних республіках. І хоча усе це намагалися подати в руслі ідеології інтернаціоналізму та «дружби народів», які мали б забезпечувати вільний розвиток усіх культур, насправді відбувався жорсткий процес колонізації цих культур і народів через проголошення пануючого мистецького напрямку - соцреалізму. Соцреалізм при цьому встановлював чіткі рамки, в яких вони могли працювати. Але якщо вірш чи картину, які містили так звані націоналістичні настрої можна було заховати фізично, то архітекторам в цьому контексті було максимально складно розвиватися творчо. Єдиним способом реалізації було виконання державних замовлень. Водночас в архітектурі також вдавалося відходити від цих приписів, обходити пропаганду і створювати справді цінні модерністські взірці, побудовані з використанням регіональних культурних традицій, що опиралися на принципи, які були окреслені «батьком модернізму» в архітектурі Ле Корбюзьє [4].

Офіційно архітектурна спадщина, що побудована на теренах усіх республік колишньої СРСР, має назву – радянський модернізм. Цей термін запропонований для позначення одного з трьох радянських архітектурних стилів будівництва (стоїть поряд з конструктивізмом та сталінським неокласицизмом) та охоплює

архітектуру періоду з 1955 до 1991 рр. Власне сам термін доволі новий та був запропонований у 2010 році російськими архітекторами на чолі з Феліксом Новіковим, котрий був автором Московського палацу піонерів (1958 р.) – першої післявоєнної будівлі в СРСР у модерністичному стилі та видав книгу під назвою «Радянський модернізм: 1955-1985» [3]. Проте, на мою думку, позначення терміном радянський модернізм усієї архітектурної спадщини може розглядатися як продовження колонізаторської політики Радянського Союзу в сучасній РФ. Адже попри залізну завісу та вимоги до архітектури радянського періоду, певні взірці тогочасної архітектури – це все такий же модернізм, постмодернізм та бруталізм, які активно розвивалися у ХХ столітті по всьому світу. Крім того, попри пропаганду та політику культурного колоніалізму у союзних республіках, місцевим архітекторам вдавалося вкладати у свої твори і традиційні етнічні мотиви, і модерні віяння за допомогою особливих архітектурних форм, місцевих традиційних матеріалів чи монументальних елементів у вигляді скульптурних груп, мозаїчних панно, вітражів тощо.

Таким чином, модернізм набував своїх регіональних рис у республіках СРСР. Ці регіональні особливості повоєнного модернізму могли різнитися навіть у межах однієї республіки: в Україні, до прикладу, дуже яскраво виділяються модерністичні взірці Прикарпатського регіону, які опираються на гуцульську архітектуру. Тому трактування усіх архітектурних взірців модернізму в радянській державі одним терміном радянський модернізм є недоцільним та потребує переосмислення, або й вилучення з наукового вжитку. Натомість окреслювати ці здобутки слід як національну архітектурну спадщину, яка мала певні особливості та розвивалися у період радянської окупації. У науковому та публічному дискурсі варто відійти від її ототожнення з виключно радянською спадщиною, а акцентувати увагу на приналежність до української культури, при цьому акцентувати на радянсько-російських колоніальних впливах.

У контексті проблематики повоєнного українського модернізму ХХ ст., важливе місце займає процес декомунізації, який в суспільстві часто трактують як знищення всього, що пов'язано з радянським минулим. Але у жодному з чотирьох законів про декомунізацію 2015 року не йдеться про будь яке фізичне знищення цієї спадщини. А сам закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» забороняє на рівні держави пропагування нацистської та комуністичної символіки [2]. Це зобов'язало місцеві влади у співпраці з Українським інститутом національної пам'яті вирішувати питання щодо демонтажу з публічного простору тих чи інших пам'ятників, що носять радянсько-російське ідеологічне наповнення. Питання продовження процесу декомунізації та усунення радянсько-російських наративів в українському культурному просторі знову стало актуалізуватися після 24 лютого 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну. Проте, проблема знищення цінних взірців модернізму – чи то від влучання

російських ракет чи від рук некомпетентних людей залишилася і, на жаль, ще більше поглибилася.

Відмова в науковому дискурсі від терміну радянський модернізм та означення української архітектурної спадщини того періоду українським модернізмом - можливість відійти від нав'язаного колоніального дискурсу та почати діалог приналежності взірців цієї спадщини до української культури на рівні з українським ренесансом чи козацьким бароко. Адже більшість взірців повоєнного періоду були створені українськими архітекторами, які закладали у свої творіння традиції вітчизняного зодчества та українські народні мотиви, які проявлялися у архітектурних формах, орнаментах, оздобленні та матеріалах. Крім того, є важливість розуміння приналежності взірців українського модернізму до світового. Модерністські, а згодом й постмодерністські течії, попри залізну завісу і відмежування від офіційно прийнятого на державному рівні радянського мистецького дискурсу від тенденцій буржуазного мистецтва, мали величезний вплив на архітектуру, яка будувалася в період існування СРСР. Більшість українських архітекторів різними шляхами намагалися отримати інформацію про розвиток містобудування та архітектури за кордоном і застосовувати ці знання у власних проєктах, особливо, коли це стосується архітектурного модернізму, який є невід'ємною частиною нашої культурної спадщини та міського простору [1].

Дане дослідження проведено в рамках аналізу впливу радянсько-російсько колоніалізму на українську культуру за підтримки стипендійної програми Humboldt Forum (м. Берлін, Німеччина).

Список використаних джерел:

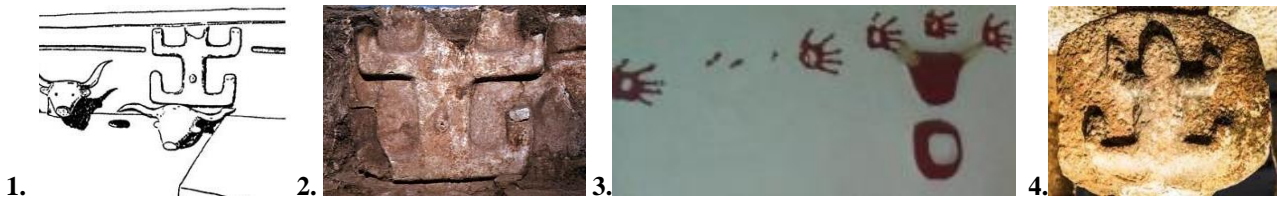
1. Гончаренко Н. Культурна спадщина радянського періоду в публічному просторі сучасної України: дискусії щодо історичної та мистецької цінності / Гончаренко Н. // Культурологічна думка. 2019. Том 15 № 1. С. 161-168.
2. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
3. Новиков Ф., Белоголовский В. Советский модернизм: 1955-1985: Екатеринбург: Таллин, 2010. 232 с.
4. Oechslin W., Wang W. «Les Cinq Points d'une Architecture Nouvelle» [Electronic resource] // Assemblage. 1987. № 4. P. 82-93. URL: <https://ur.art1lib.com/book/26929687/ef28f0>

БОГИНЯ-МАТЬ УМАЙ В ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Салимова А.Т.

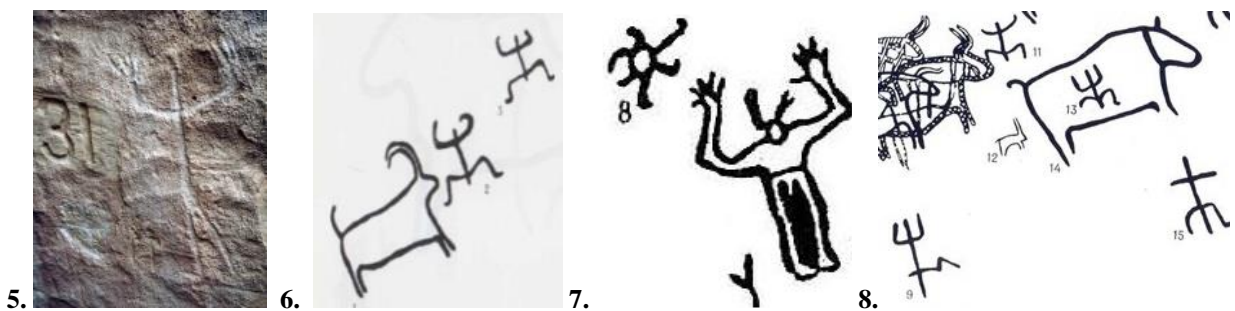
PhD, доцент. Азербайджанский Архитектурно-строительный Университет

Археологические материалы дают возможность говорить о всеобщем распространении культа Богини-Матери начиная с эпохи каменного века в ранних скотоводческих и земледельческих неолитических общинах. Этот образ четко прослеживается в культурах древних народов. Как показывает анализ, со временем почитание того или иного образа превращается в отдельный культ. Итак, Великая Мать - триединое женское божество, от которой зависели плодородие, жизнь и смерть.

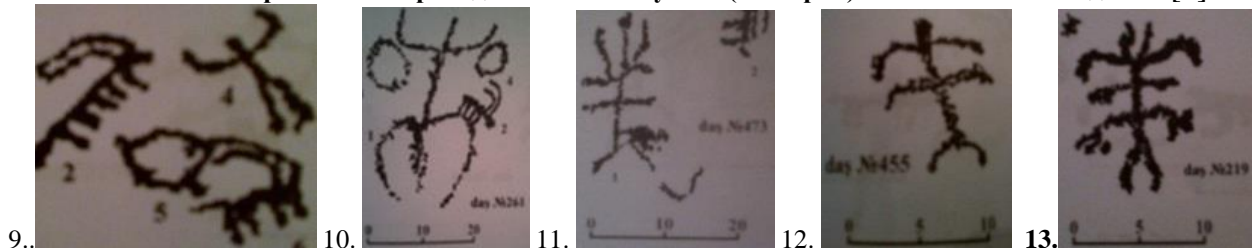

1. Чаталхуюк. Турция. 1-2. Стенной рельеф, интерпретируемый как богиня. 7500 – 5500 гг до н.э.; 3. Фрагмент стенной росписи; 4. Гебеклитепе. IX тысяч. до н.э. (Анатолия.Турция)

В Чатал-Хуюке Богиня-Мать была связана с домашними животными, земледелием, ткачеством, рождением и смертью (Чаталхуюк - поселение эпохи неолита-энеолита провинции Конья Анатолии, центральная и южная области Турции). Как считает Меллаарт: Чатал-Хуюк и в целом «неолитические культуры Анатолии положили начало земледелию и животноводству, а также культу Богини-Матери - основе нашей цивилизации» [1, с. 77].

Наскальные изображения Азербайджана. 5-8. Гобустан (Абшерон). VI-VII тысяч. лет до н.э. [2]

Наскальные изображения Азербайджана. Гямигая. 9. Кам. 298; 10. Кам. 261; 11. Кам. 473, 12. Кам. 455, 13. Кам. 239

Характерным изображением Великой богини стала поза с поднятыми руками, которая часто символизируется «трезубцем», с непропорционально большими ладонями и раскрытыми пальцами (рис. 5, 6, 8), [3, с.144]. В древней символике особая роль отводилась изображениям рук, поднятым вверх (поза адорации – рис. 7). Такое изображение Великой Богини или Матери-прародительницы обнаруживается по всему миру, начиная с наскальных изображений. Большое количество таких изображений обнаружено на Абшероне (Азербайджан, рис. 5-8, 18-19, 38-41).

14. Теймере; 15. Саймалыташ; 16. Бронза. Кавказ. 8-6 вв. до н.э.; 17. Египет, 3500-3400 гг до н.э., серед. 1 тыс. до н.э.

18-19. Иранский Азербайджан. II-I тысяч. до н.э. V.C. Freer Gallery

20. Ленкорань. Азербайджан; 21. Серьги. I-III вв. Азербайджан; 22. Бронза. Урмия (Иранский Азерб.) IX в. до н.э. Музей искусств Лос-Анжелеса; 23. Хыныслы. VI-V вв. до н.э. – конец 1 тыс. до н.э. Азербайджан

На наскальном рисунке из пещеры «Ана Зага» мы видим изображение Великой Богини с приподнятыми руками и ее символом – Быком (рис. 8). Подобная интерпретация характерна и для Чаталхуюка. Культ пещер и сохранившиеся наскальные изображения свидетельствуют о главенствующем значении культа матери-прародительницы на территории Азербайджана.

Также встречаются изображения с гипертрофированными кистями рук с растопыренными пальцами (изображение на ковре из Тебриза), иногда прижатыми к вискам (кувшин из Хыныслы – рис.23, статуэтка из Ленкорани – рис.20), изображение с руками, касающимися рогов; иногда вместо рук – изображались змеи (кувшин из Хыныслы и бронзовая фигура из Урмии – рис.22) или птицы (кувшин из Ханлара).

Вероятно, идея матери-прародительницы в облике рогатого оленя возникла у разных народов на одинаковой стадии их развития - чему служат доказательством многочисленные наскальные изображения. Трехрогий

головной убор - один из «атрибутов, присущих богине Умай» (рис. 23), [5, с. 92].

23. Кувшин. Ханлар. II тысяч. до н.э. (Азербайджан); 24-25. Ковер. Гянджа (Азербайджан); 26-27. Намазлыг. Ширван. Серед. XIX в. (Азербайджан)

Трехрогие изображения также характерны для изображений из Семиречья, петроглифам Тувы и Восточной Сибири, изображениями на согдийской керамике из Средней Азии. По мнению Л.Р. Кызласова «изображение женщины в «трехрогой» тиаре соответствует богине плодородия и покровительнице домашнего очага Умай» [5, с.92]. С образом богини Умай исследователи соотносят «мифологический персонаж «старуха Уч Мусту Бай Оны» - «трехрогая священная мать», которая имеет эпитет «Уч Мусту» («трехрогая»), [6, с.92].

28. Гобустан (Азербайджан); 29. Молласалахлы (Азербайджан); изображения на керамике Азербайджана: 30. Гянджа. XIII в. до н.э. (Азербайджан); 4, 5. Гянджачайская керамика (Азербайджан); 6. Ханларский курган. XII – II вв. до н.э. (Азербайджан)

Ковры. Азербайджан: 34. Ковер. Тебриз (Иранский Азерб.); 35-36. Ковер. Ширван; 37. Шебеке. Дворец Шекихановых. Шеки.

С усложнением ритуалов происходит отождествление Мирового дерева и Богини-Матери – как воплощение жизненной силы и плодородия, и их воспроизведение в виде оленерогой богини (рис. 23). Образ Великой Богини отождествляясь со символикой Мирового дерева иногда сливается с ним, иногда заменяет (рис. 24-27).

То есть, Мировое дерево по сути и образ плодородия, и Богини-Матери. Подтверждением этому может служить изображение на молитвенном ковре Ширвана (серед. XIX в. - рис.35-36), на ковре из Гянджи. Одна из распространённых схем мирового дерева- ствол с тремя ярусами-сферами (три мира). Часто схематически три мира изображались в виде цепочки из трех ромбов (рис. 30-33, 35-37).

38-39. Ковер. Тебриз (Вост. Азерб.) Иран; 40. сел. Хазра. Азербайджан; 41. Ковер. Хорасанские турки

42.. Ковры Азербайджана: 42-43. Ширван; 44. Килим; 45 Шахсевян; 46. Кахах.

47-48. Стенные росписи. Чаталхуюк. Турция. 7500 – 5500 гг до н.э. 49. Амулет.

Итак, некоторые исследователи, рассматривая изображения богини с поднятыми руками с большими ладонями и с растопыренными пальцами, считают, что это следствие ее связи с священным деревом. При молении, обращенном к богине, «люди поднимали руки, изображая ее символ (что представляется закономерным) и вполедствии, «в воображении людей и сама богиня стала представляться с поднятыми руками» [7, с.51].

Таким образом, преувеличенно большие пальцы рук при изображении божества представляют собой определенный символ как выражение мощи божества. Кроме того, в Чатал-Хуюке часто встречаются росписи с изображением человеческих рук, выполненные на красном фоне или нарисованы красной, розовой, серой или черной краской. Таким образом, изображение рук стало также символом Богини-матери. Можно говорить о том, с течением времени значение символа руки было утрачено, идея трансформировалась в амулет, охраняющий от злых сил. Позднее, в исламе этот символ – получил название «рука Фатимы», в иудаизме – «рука Мириам».

Надгробия. Азербайджан: 50. Национ. музей истории Азербайджана; 51.. Надгробие. с.Шихлар. Масаллы; 52. Ленкорань.

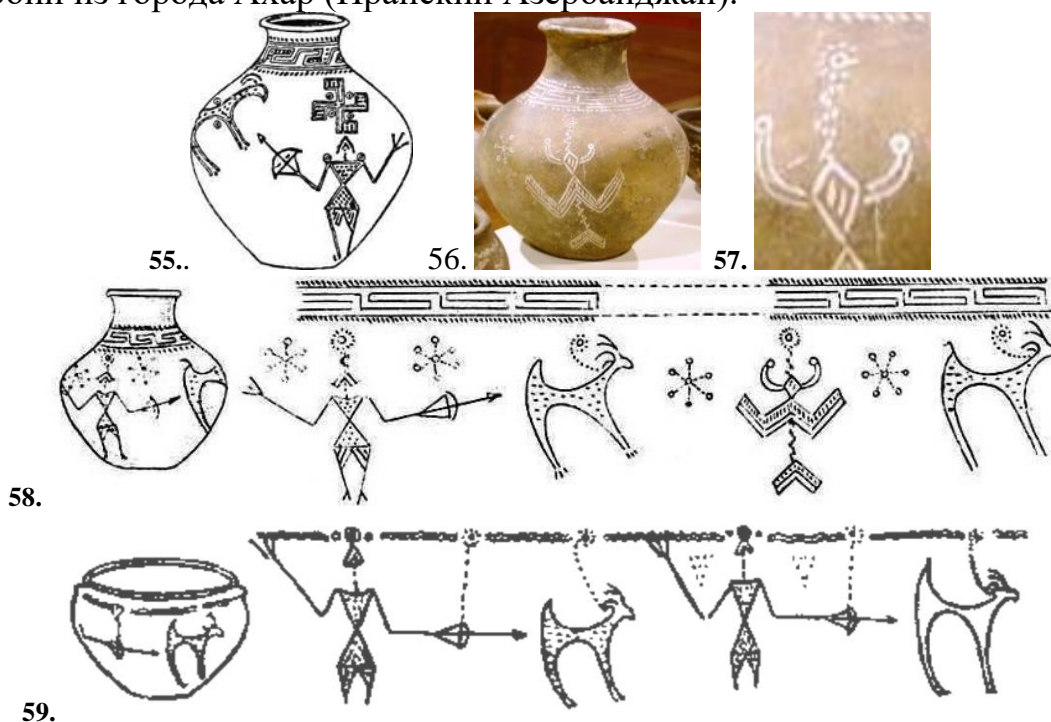

53. Надгробие. Бобогиль пири (Лерикский р-н.); 54. Ахар. Иранский Азербайджан

Изображение аналогичное богине из Чаталхуюка мы видим на килимах Азербайджана. Изображение Богини есть на сосудах из Ханлара и Килик-дага (Азербайджан). Подобное изображение было характерным и для керамики Тепе-Сиалка (Тепе-Сиалк - поселение VI-I тысяч. до н.э. близ Кашан (Иран)).

Образ богини Умай зародился в этносознании турков возможно одновременно с их космогоническими представлениями, как богини - родоначальницы и хранительницы очага, младенцев [8, с.61]. Ассоциация Умай в народных эпосах с солнцем указывает на очень древние мифологические истоки. На солнечную природу Умай, по мнению Басилова В.Н.: «указывает генетическая связь с древнеиранскими представлениями о птице Хумай [9, с.547]. М.И. Боргояков также считает исходным образом для Хумай водоплавающую птицу (утка, лебедь и др.), [10, с.275-276]. Изображение наверху в виде птичьей «солнечной» головы можно увидеть на изображении богини на керамике из Ханлара (Азербайджан - рис. 57-58). Это может свидетельствовать о широком распространении представлений связи с предками через птиц.

На солнечную природу Умай указывает также ее связь с луком и стрелой. Умай «стреляет из лука в злого духа, который приближается к ребёнку» [11, с.70-74]. Богиня с луком изображена на фрагменте керамики из Сиалка IV тысяч. до н.э. «Рогатая» Умай с луком изображена на надгробии, хранящемся в Национальном музее истории Азербайджана. Такое же изображение есть на надгробии из города Ахар (Иранский Азербайджан).

Кувшины. Ханлар. II тыс. до н.э. Азербайджан. 55-57. Госуд. Исторический Музей, Москва; 58-59. Национальный музей искусств Азербайджана

На кувшинах из Ханлара изображена Богини с распростертыми руками (рис. 55-59). Также относительно изображения на кувшинах из Ханлара, следует отметить, что мы видим здесь ритуальное действие - так как мотив ритуальной стрельбы из лука в солнце или в животных, символизирующих солнце, был связан с ритуалом - с празднованием Новруз.

Таким образом, первоначально Богиня Умай выполняла функции высшего женского божества и сочетала в себе все признаки Богини-матери - небо и преисподнюю, девственность и старость, рождение и смерть. Позднее, ей осталась роль богини плодородия, покровительницы рожениц и детей. Искусство прядения и изготовления тканей также ассоциировалось с богиней, богине-пряхе приносили в дар кусок неокрашенной ткани, привязываемый во исполнение желаний к ветвям дерева, почитаемому как священное [12, с.171]. Так, в Азербайджане и на Кавказе подобный обычай сохранился до сих пор: в Шеки–Закатальском районе жертвенному скоту на шею привязывается белая лента [13, с.43]. Итак, Богиня-мать - символ плодородия и рождения, ее символика тесно переплетается с деревом жизни. Образ Богини-матери сохранился на коврах Азербайджана, встречается в декоре Дворца Шекихановых в Шеки (Азербайджан).

60. Дворец Шекихановых. 1, 2. Фасад. 3,4. Фрагменты росписи потолка центральной комнаты (2-ой этаж)

64. Хасанлу-тепе (остан Западный Азербайджан, Иран); -67. Молитвенные ковры Азербайджана. Фрагмент. 65. Ханкенди; 66-67. Ширван. 68-69. Свадебный ритуал. Татуировки хной

Символом Богини-матери стало изображение рук поднятых к небу, а в дальнейшем это привело к символу пяти пальцев. В дальнейшем этот символ в Азербайджане появился на молитвенных коврах. Изображение пятерни подобное амулетам (с акцентом на круг по центру ладони – рис. 64) есть и на молитвенных коврах из сел. Косалар (Ханкенди) и Ширвана (рис.26-27). Пятерня как архетип Богини-Матери сохранился и в ритуалах - украшении хной ладони (рис. 68-69).

Анализ декоративно-прикладного искусства Азербайджана показывает, что с течением времени, образ богини сливается с изображением женщины с поднятыми вверх руками [14, с.235]. Но, при этом, важным остается значение руки как символа Богини Матери [15, с.235] - а преувеличенно большие пальцы рук при изображении Богини представляют собой определенный символ как выражение ее «мощи».

Список литературы

1. Меллаарт Дж. Древнейшие цивилизации Ближнего Востока . Пер. с англ. и комментарий Е. В. Антоновой. Предисл. Н. Я. Мерперта. -М.: Наука, 1982. -149 с.
2. Джафарзаде И. Гобустан – Наскальные Изображения. –Баку: Элм, 1973. - 346с.
3. Фомин В. Единое Учение о Едином Боге в духовно-посвятительной традиции. Эзотерические этюды – М.: Индрик, 2001, -567с.
4. Худяков Ю.С. Об изображении божеств древнетюркского пантеона на памятниках искусства кочевников Южной Сибири и Центральной Азии эпохи раннего средневековья. В сб. Древности Сибири и Центральной Азии. // -Горно-Алтайск: ГАГУ, 2010. № 3(15), -176 с.
5. Худяков Ю.С. Об изображении божеств с.92
6. Худяков Ю.С. Об изображении божеств с.92
7. Голан А. Миф и символ. – М.: Русслит, 1993, -376с. –с.51
8. Эфенди Ф. Этносознание турецких народов и их искусство. –Баку: Нурлан, 2002
9. Басилов В.Н. Умай // Мифы народов мира. -М., 1982. Т.2.
10. Боргояков М.И. Об одном древнейшем мифологическом сюжете, его эволюции и отражении в фольклоре народов Евразии // Скифо-сибирское культурно-историческое единство. – Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1980, с. 275–276
11. Дэвлет М.А. Бронзовые бляшки в форме сложного лука из Хакассии. // КСИА, Вып. 107. -М.: Наука, 1966. с. 70-74.
12. Голан А. Миф и символ. – М.: Русслит, 1993. -376с.
13. Карахмедова А.А. Разведка античных памятников Шеки-Белоканской зоны. -Баку, 1991.-500с.
14. Салимова А.Т. Великая Мать. //Традиционные общества: неизвестное прошлое. материалы XV Междунар. науч.-практ. конф. – Челябинск: Изд-во Южно-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та. 2019. – 471 с. –с.234-246
15. Салимова А.Т. Великая Мать. //Традиционные общества: неизвестное прошлое –с.234-246

DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF OPERATIONAL ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Hridin Oleksandr,
Ph.D., Associate Professor
State Biotechnological University

The place and importance of the agricultural sector for the national economic system is undoubtedly invaluable and, without exaggeration, strategic, which requires ensuring its effective development on the basis of comprehensive innovation. Mainly, the successful development of agricultural producers and enterprises involved in the processing sector of agro-industrial production depends on the food security, and through it, very significantly, the national security of the state. In modern conditions, a constant increase in production volumes, improvement of its quality parameters is almost impossible without the implementation of systematic and comprehensive measures that should ensure the innovative development of business entities based on the improvement, first of all, of operational processes. It should be noted that the relevance of the transition of the agricultural sector of the national economy to an innovative development model is due to the strengthening of competition in the agricultural market and the strengthening of integration processes of the domestic economy into the international economic system. Accordingly, innovation activity is the most important component of the system of measures to accelerate the revival of Agriculture, increase its competitiveness and efficiency.

Innovation and investment activity in agriculture in Ukraine, unfortunately, has significantly slowed down today. Thus, the number and quality of scientific developments has decreased, the number of scientists is constantly decreasing, and the level of state funding for research and development is decreasing. In addition, the introduction of scientific developments into production is delayed and extremely slow [1, p. 248; 2].

It should be noted that the innovative development of agricultural production, taking into account its specifics, in modern conditions has its own characteristic features, in particular [3, p. 12-13; 4, p. 39; 5, p. 51-52; 6, p. 19-20]: a significant variety of types of agricultural products and, accordingly, products of its processing; significant differences in production technologies, processing and storage of various types of products; a significant, and sometimes determining, influence of the natural and climatic factor, including seasonality of production; a complex of problems related to the corresponding quantitative and qualitative personnel support of agricultural enterprises; wide differentiation of products due to specific conditions of its production, processing, storage and logistics; the multiplicity of different forms of connections between agricultural producers and innovative structures; lack of a scientifically based organizational and economic mechanism for transmitting scientific achievements to agricultural producers and, as a result – a significant lag of the entire

industry in the development of innovations in comparison with the industrial sphere; deficit of budget and extra-budgetary financing of scientific developments, etc.

In our opinion, for agricultural enterprises, the introduction of innovations, first of all, should be carried out in the context of improving operational processes, that is, processes that directly ensure the creation of the main product, and through them all the others: auxiliary, service, management, etc. Since it is the operational activity that is the main activity of an agricultural enterprise related to the production and sale of products, it is the main component of all economic activities of the enterprise, the main purpose of its functioning and has a higher priority in relation to other types of activities of the enterprise.

The introduction of innovations in operational activities, among other things, involves: the introduction of innovative resource-saving and energy-saving agricultural technologies; the use of new technical means and technologies for tillage; the introduction of biotechnologies; the use of new more productive varieties of plants and animal breeds, etc. [7, p. 36].

It should be noted that the introduction of scientific developments in the operational process ensures a high level of adaptability of agricultural enterprises and provides an opportunity to better adapt to environmental changes; contributes to improving the quality of products and services; increases the level of satisfaction of consumers' needs; positively affects competitive positions in the market and ensures high efficiency of operational activities; improves the organizational structure of the enterprise; creates prerequisites for improving the qualification level of personnel and maximizing the use of its potential.

It should be noted that the innovative development of agricultural enterprises is influenced by technological, scientific and technical, organizational and managerial, information and communication, political and legal, economic and geographical and other factors. At the same time, their influence can have both positive and negative consequences [8, p. 62-63].

The main reasons for the crisis state of innovative development of the agricultural sector of the national economy are both macroeconomic and microeconomic factors. In particular, macroeconomic factors include: unbalanced prices for agricultural and industrial products; reduced volumes of state and local financing and lending; significant tax pressure; low, compared to other areas of the economy, the level of remuneration, etc. Microeconomic reasons include such factors as: inefficient management of financial resources; irrational distribution of costs; inefficient organization of operational processes, systems of remuneration and motivation of personnel, and so on. In addition, the main reasons for the low innovation activity of domestic agricultural enterprises are their low profitability and lack of effective mechanisms and tools of interest in introducing innovations [6, p. 18-19].

It should be noted that in order to significantly increase the level of innovation and technological equipment of enterprises in the agricultural sector of the national economy, measures should immediately be implemented to: introduce innovative methods of farming; create an adaptive infrastructure for innovation activities; strengthen the intellectual potential of the agricultural sector and activate the

development of agricultural science; improve the organizational and economic mechanism; increase the qualification level of employees and constantly improve the level of their professional training; creation and implementation of the relevant state program of financial support for the introduction of innovative activities by enterprises of the agricultural sector; attracting investors, including foreign ones, in order to introduce scientific and technical achievements in the operational activities of enterprises, etc. [4, p. 41].

Conclusion. According to many years of world experience, innovation is the determining factor in the development of the country's economic system, since they are focused on resource conservation and contribute to the creation of new equipment, the development of advanced technologies and their continuous improvement, the production of high-quality knowledge-intensive products, etc. Wide application and introduction of innovations in the operational process is an obligatory element of modern production, a crucial aspect of solving socio-economic problems of the agricultural sector related to the search for mechanisms for improving the economic performance of agricultural enterprises and providing the population with high-quality products.

References:

1. Zaika S.O., & Hridin O.V. (2016). Resursozberihaiuchi tekhnolohii yak priorytetnyi napriam innovatsiinoho rozvytku ahrarynoi ekonomiky [Resource-saving technologies as a priority direction of innovative development of the agrarian economy.] *Socio-economic aspects of sustainable development of the economy of Ukraine: collective monograph / Nepochatenko O.O. (Ed.). Uman: Publisher «Sochinskyi M.M.»*, pp. 246-253. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/17174.pdf> [in Ukrainian].
2. Maznev G.E. (Ed.). (2015). Innovatsiini resursozberihaiuchi tekhnolohii: efektyvnist v umovakh riznoho finansovoho stanu ahroformuvan [Innovative resource-saving technologies: efficiency in conditions of different financial conditions of agricultural formations]. Kharkiv: Publisher «Maidan», p. 592 [in Ukrainian].
3. Hridin O.V. (2019). Kliuchovi problemy formuvannia innovatsiino-investytsiinoi modeli rozvytku ahrarynoi sfery ekonomiky ta shliakhy yikh vyrishennia [Key problems of the formation of an innovation-investment model of the development of the agrarian sphere of the economy and ways to solve them]. *Actual problems of innovative economy*, no. 2, pp. 11-20. URL: http://apie.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/apie_2019_r02_a02.pdf DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-2-2> [in Ukrainian].
4. Levkivska L.M., & Kashchuk K.M. (2014). Innovatsiine zabezpechennia rozvytku pidpriumstv sfery ahrobiznesu [Innovative support for the development of agribusiness enterprises]. *Investments: practice and experience*, no. 12, pp. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2014_12_10 [in Ukrainian].

5. Polehenka M.A. (2017). Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovykh pidpryiemstvakh Ukrainy [Peculiarities of innovative activity in agro-industrial enterprises of Ukraine] *Agroworld*, no. 6, pp. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2017_6_10 [in Ukrainian].

6. Shamanska O.I. (2018). Formuvannia systemy innovatsiino-orientovanoho rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv [Formation of a system of innovation-oriented development of agricultural enterprises] *Investments: practice and experience: a scientific and practical journal*, no. 19, pp. 17-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_19_5 [in Ukrainian].

7. Hridin O.V. (2019). Resursozberihaiuchi tekhnolohii yak odyn z holovnykh napriamiv innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstv silskoho hospodarstva [Resource-saving technologies as one of the main directions of innovative development of agricultural enterprises]. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*, Svazek 5. 3 Vydání. S. 34-38. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_3/07.pdf [in Ukrainian].

8. Zheludenko K.V. (2020). Innovatsiina diialnist yak faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryiemstv [Innovative activity as a factor of ensuring the competitiveness of agricultural enterprises]. *Black Sea Economic Studies*, issue 49, pp. 61-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2020_49_11 [in Ukrainian].

SYSTEM FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Kotseruba Nataliia,

Ph.D. in Economics., Associate Professor
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University
of Trade and Economics, Faculty of Accounting and Finance,
Department of Accounting and Taxation

Today, due to the critical state of the economy, the number of bankrupt enterprises has increased significantly, this is what forces scientists to work on solving a number of problems, both at the national level and at the individual enterprise level. There is a continuous search for ways to improve and modernize the system of preventing and countering bankruptcy of the enterprise, which is a necessary condition for its effective functioning.

Taking into account the unstable economic situation caused by the global financial crisis, as well as the instability of the market in Ukraine, sharp fluctuations in exchange rates, high rates of inflation, the choice of an effective management system of one or another enterprise and the improvement of its activity due to the mobilization of financial resources is relevant for most enterprises [2].

The adoption of correct management decisions is the most important means of ensuring such conditions that would facilitate the exit of the enterprise from the economic crisis and serve as a reliable mechanism of socio-economic transformations, which is impossible without an effective procedure for forecasting and preventing the bankruptcy of the enterprise [3].

The management system of the process of ensuring economic security is part of the general management system of the enterprise with feedback (the function of coordinating the process of ensuring economic security).

The desire of business entities to strengthen their competitiveness should encourage the introduction of new approaches conducting the activities of one or another enterprise, among which a significant place is occupied by the system of measures for adaptation to the external environment, which would, under certain circumstances, allow some enterprises to avoid a crisis state.

The probability of bankruptcy is a crisis phenomenon for the activity of the enterprise and its overcoming, therefore it requires the use of special methods of financial management.

The main principles on which the anti-crisis management system should be based are shown in Figure 1.

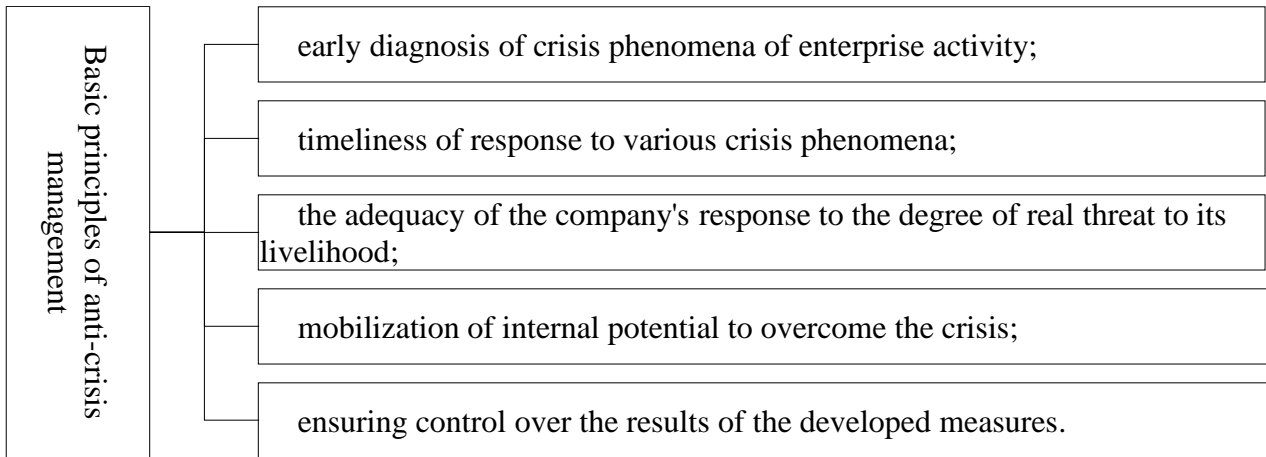

Figure 1. Basic principles in the anti-crisis management system

According to O. V. Huk, preventing bankruptcy depends on the timely detection of the threat of bankruptcy at the enterprise, the development and implementation of appropriate anti-crisis measures that allow to overcome the crisis, restore liquidity and solvency, and prevent the procedure of bankruptcy and liquidation of the enterprise [4].

That is, it can be argued that the effectiveness of forecasting the financial state of the subject of entrepreneurial activity largely depends on the sequence of implementation of all its stages.

The main functions that can be distinguished in the anti-crisis management system of business entities are presented in the figure.

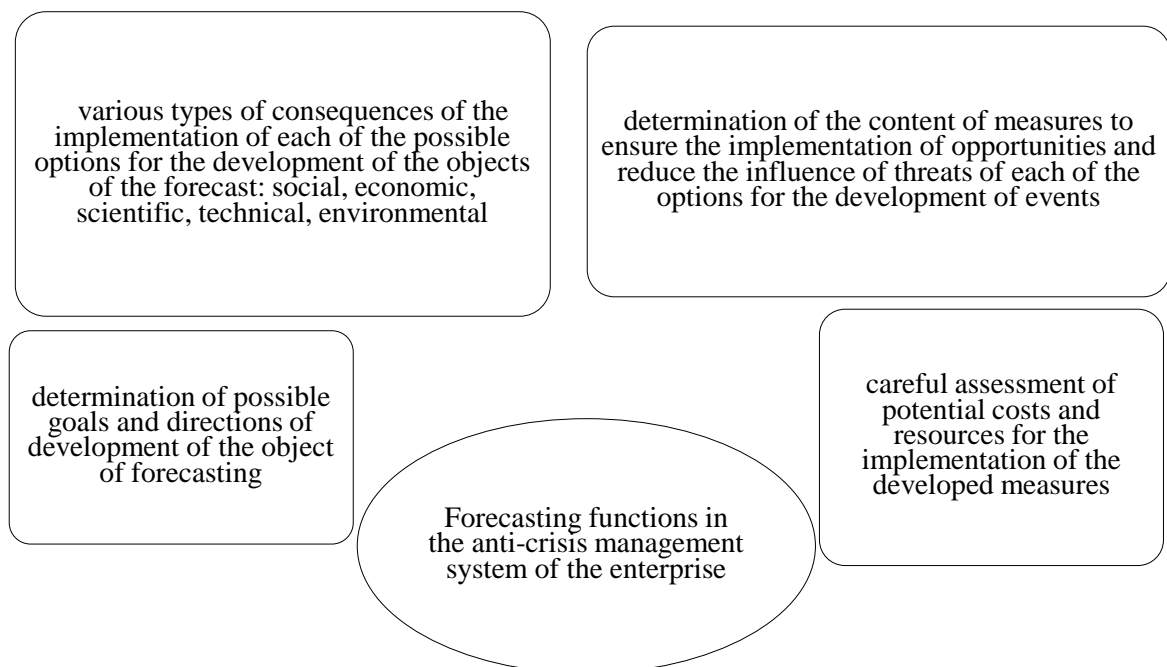

Figure 2. Forecasting functions in the anti-crisis management system

Also, in order to improve the analysis and forecast of the probability of bankruptcy of the enterprise, it is worth highlighting the following main groups of anti-crisis management goals, which the enterprise must repeatedly set before itself:

1) organizational (stabilization of communication between departments, flexible organizational structure according to the level of the crisis)

2) marketing (preventing a decrease in the number of orders, preventing a decrease in product quality, monitoring the price policy for similar products and goods, monitoring the work of competitors)

3) financial (minimizing the consequences of the crisis, increasing the solvency and liquidity of the enterprise, reducing costs)

4) production (reduction of the share of defects, elimination of excess stocks, prevention of wear and tear of equipment, stimulation of innovative activity, elimination of production downtimes)

5) personnel (reduction of personnel turnover, prevention of crises in the work team (psychological, indifference to work) [1].

Thus, in order to guarantee the economic security of the enterprise, there is a need to create an anti-crisis management system, based on forecasting future activity based on the results of monitoring crisis threats to reduce the solvency of the enterprise.

References:

1. Dubyk V. Ya., Vrublevska L. O. Shliakhy vdoskonalennia systemy zapobihannia ta protydii bankrutstvu pidpriemstva. Molodyi vchenyi. 2018. № 11(2). S. 1115-1119. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molw_2018_11\(2\)__146](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molw_2018_11(2)__146)

2. Kotseruba N.V. Otsinka operatsiinykh ta finansovykh ryzykiv u torhivli. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu: naukovyi zhurnal Kyiv, 2014. №3 (95). S. 123-134 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgirbis_64.2014_3_11.pdf

3. Mynchynska I. V. Napriamy zapobihannia bankrutstvu pidpriemstv u systemi derzhavnogo antykryzovoho rehuliuвання ekonomiky Ukrainy. Ekonomika ta derzhava. 2021. № 9. S. 87–93. URL: 10.32702/2306-6806.2021.9.87

4. Riasnykh Ye.H. Osnovy finansovoho menedzhmentu: navch. posib. 2-e vyd., dop. i pererob. Kyiv: VD «Skarby», 2004. 238 s.

PROBLEMS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Miahkykh Iryna

Doctor of Economics, Professor
Kyiv National University of Technologies and Design

New economic conditions of formation of market mechanism in market conditions have led to the fact that more than half of all enterprises of Ukraine as a result of the general economic and political crisis were economically insolvent and faced the need for compulsory rehabilitation. The reason for this situation is often miscalculations in strategic plans and a set of tactical measures that do not fully allow the company to find a successful way out of the crisis [5]. Therefore, the consideration and analysis of the problems of anti-crisis management of an enterprise in bankruptcy is an urgent problem.

Despite the fact that the problems of rehabilitation, crisis management and recovery have been considered by many scientists, such as A. Alpatov, S. Belyaev, I. Blank, A. Gradova, N. Minaev, A. Kovaleva, L. Ligonenko, M. Shkoda and others, but so far there is no consensus on the scientific substantiation of the principles and mechanisms for the implementation of crisis management of enterprises; there are no quantitative models for the implementation of rehabilitation procedures, taking into account the changed production and economic conditions, and therefore there is a need for a comprehensive study of the features of the strategy and criteria for the implementation of enterprise rehabilitation management

The policy of anti-crisis financial management is part of the overall financial strategy of the enterprise, which consists in the development and use of a system of methods of preliminary diagnosis of the threat of bankruptcy and mechanisms of financial rehabilitation of the enterprise, ensuring its protection from bankruptcy [4].

Implementation of the policy of anti-crisis financial management under the threat of bankruptcy involves:

1) constant monitoring of the financial condition of the enterprise in order to timely identify signs of crisis phenomena.

In this regard, the system of general analysis of the financial condition of the enterprise allocates a special group of objects of observation, which forms a possible "crisis field". In the process of studying the indicators of the "crisis field", both traditional and special methods of analysis are used [3]. Analysis and control of such indicators is included in the system of monitoring the financial activity of the enterprise;

2) identification of the main factors that caused the crisis development of the enterprise.

When identifying significant deviations from the normal course of financial activity, which is determined by the directions of its financial strategy and the system of planned and regulatory financial indicators, the scale of the crisis state of the enterprise, that is, its depth from the point of view of the threat of bankruptcy, is

revealed. Such identification of the scale of the crisis of the enterprise allows to carry out an appropriate selective approach to the choice of system, mechanisms of protection against possible bankruptcy [4];

3) identification of the scale of the financial crisis.

The development of anti-crisis financial management policy determines the need for a preliminary grouping of such factors by the main features; study of the degree of influence of individual factors on the forms and scale of crisis financial development; forecasting the development of factors that cause such a negative impact;

4) formation of the purpose of anti-crisis policy.

The goals and mechanisms of anti-crisis financial management should correspond to the scale of the crisis of the enterprise and take into account the forecast of the main factors that determine the threat of bankruptcy. Taking into account these conditions, financial management at this stage can be aimed at the implementation of three fundamental goals:

a) ensuring financial recovery of the enterprise through the implementation of internal reserves of economic activity;

b) ensuring the financial recovery of the enterprise through external assistance and partial reorganization;

c) termination of economic activity and commencement of bankruptcy proceedings in connection with the impossibility of financial rehabilitation of the enterprise.

In accordance with these goals, systems of mechanisms of financial management of the enterprise under the threat of bankruptcy are formed, which make up the content of further policy directions [4];

5) introduction of internal mechanisms of financial stabilization of the enterprise. Internal mechanisms of financial stabilization should ensure the implementation of urgent measures to restore the solvency and financial stability of the enterprise at the expense of internal reserves. These mechanisms are based on the consistent use of certain models of management decisions, which are selected in accordance with the specifics of the economic activity of the enterprise and the scale of crisis phenomena in its development. In the system of anti-crisis financial management this direction of enterprise policy is given priority attention;

6) control over the timeliness and effectiveness of the implemented measures.

If the scale of the crisis financial condition of the enterprise does not allow to overcome it through the implementation of internal reserves, the company is forced to resort to external assistance, which usually takes the form of its rehabilitation. Rehabilitation of the enterprise can be carried out both before and during the bankruptcy proceedings. In the first case, the company can initiate its rehabilitation and choose its forms in order to achieve financial recovery as soon as possible and prevent the bankruptcy of the company [2];

7) making adjustments to the anti-crisis policy taking into account the results achieved and changes in external and internal environment factors.

Thus, the analysis of the problem of crisis management of the enterprise allowed to propose ways to implement the policy of crisis management under the threat of bankruptcy.

Generalization of the obtained information is the theoretical basis for further development of the methodology of strategic management and methodological tools for studying the necessary prerequisites for successful long-term development of a modern enterprise.

References:

1. Arefieva, O.V. Diagnostics of external environment effects upon enterprise competitive positions in the context of its economic security /Arefieva, O.V., Miahkykh, I.M. and Shkoda, M.S. // Bulletin KNUTD, Series: Economic sciences, № 3 (135), 2019. - p. 8–17.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту /Л.О. Лігоненко // Економічний форум. - 2016. - № 1. - С. 161-170.
3. Пилипенко А.А. Управління розвитком підприємства на основі поширення процесів самоорганізації /А.А. Пилипенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2005.– № 11.– С. 84 – 89.
4. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств / О.О. Терещенко / Навч. Посібник.—К.: КНЕУ, 2000. - 412 с.
5. Shkoda M. Methodological aspects of the project approach for development of entrepreneurship /Iryna Miahkykh, Mariana Shkoda// Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» № 18, 2021. – С. 94-97.

ELEMENTS AND PRINCIPLES OF CONTROLLING AS A TOOL OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Rusnak Alla,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics
Kherson Educational-Scientific Institute of
Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Controlling is understood as a system of managing the process of achieving socio-economic objectives and performance of a business entity, which is based on the synthesis of accounting, information support, analysis, planning, control and coordination, and provides feedback in the management system [1, p. 136].

According to scientists H. Küpper and J. Weber, controlling is a coordination tool supporting management in the planning and control process [2].

The elements of controlling, taking into account the impact of the time intervals on them are shown in table 1.

Table 1.
Elements of controlling over different time periods

Elements	Short-term period (operational controlling)	Long-term period (strategic controlling)
Object	Activities (business processes) of an enterprise in the current period	Enterprise's activities in time "Retro-present-future"
Purpose	Ensuring achievement of short-term goals (making profit)	Ensuring long-term objectives (economic value increase)
Task	Presentation of information about the current state in the form of indicators	Development of strategies, adjustment of existing strategies
Tools	Variance analysis, break-even-analysis, KPIs, budgeting, etc.	Portfolio analysis, strategic breakdowns, BCG, McKinsey, BSC matrices, etc.

In addition to the above-mentioned elements, functions that are intended to run the controlling system regardless of the periods under consideration are an obligatory complement. Controlling provides performance of the following functions: service function (providing information necessary for management); decision-making function (management function); internal control in the enterprise [3]. There are also such functions of controlling as planning, consolidation of plans, coordination, goal setting, integration, service, response, orientation. A. Tereschenko considers the following to be the main functions of controlling: formation of information channels and information support of the enterprise; coordination of plans and activities; strategic and operational management; control, inspection and internal audit; methodological support and internal consulting [4, p. 85].

In science, the general requirements for the construction of controlling, the essential characteristics responsible for its rational functioning and contributing to the

purpose of controlling in the enterprise, which are called the principles of controlling, have been identified. The principles of controlling are: multidimensionality, multifunctionality, continuity, compliance, construction flexibility, (adaptability), documentability, reliability, accessibility, cost-efficiency, complexity, usefulness, scientificity, objectivity, optimality, parallelism, primacy, prospectivity, progressivity, transparency, construction simplicity (understandability), rationality, regularity, relevance, movement and deceleration, timeliness, specialisation, stability, strategic awareness, coherence and transparency [5].

We propose to introduce such principles of controlling as business responsibility and crisis-prevention approach. The former implies that the controlling department, while collecting, processing, analyzing data and providing the basis for making certain management decisions, should be responsible for the accuracy and relevance of the information provided, since the distortion of data on one of the enterprises may, when considered in consolidation, distort the overall situation of the entire group. As a result, ineffective management decisions may be taken, which can adversely affect the functioning of both the group as a whole and individual entities. The principle of crisis-prevention approach means the restorative and preventive components in responding to difficult stages in the enterprise's activities. The reasonability of introducing the principle of crisis-prevention approach in the classification, which involves predicting and anticipating the critical stages in the activity of an entity and crisis responses, is due to the fact that a crisis within one enterprise with a high degree of probability may cause a crisis in the activity of related business entities.

References:

1. Kovalevska A.V. (2016), *Antykryzove upravlinnia pidpryyemstvom* [Enterprise Crisis Management], Kharkiv: O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine.
2. Kupper H.-U., Weber J., Zund A. (1990). Verstandnis und Selbstverstandnis des Controlling: thesen zur Konsensbildung. *Zeitschrift fur Betriebswirtschaft*. №3. Pp. 281-293.
3. Shatokhin O.H. (2014), *Kontroling ta yoho funkcii v systemi upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryyemstva* [Controlling and its Functions in Enterprise Competitiveness Management]. *Efektyvna ekonomika*. No. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2985>.
4. Tereshhenko O.O. (2006), *Upravlinnia finansovoyu sanaciyeyu pidpryyemstv* [Managing the Financial Rehabilitation of Enterprises], Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine.
5. Kuznetsova A.I. (2014), *Ekonomichna sutnist kontrolinhu v suchasnykh umovakh* [Economic Essence of Controlling in Today's Environment]. *Efektyvna ekonomika*. No. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3246>.

SHARE OF GEORGIAN PRODUCTION IN THE VALUE CHAIN OF GEORGIAN TOURISM

Sharia Mariam,

Ph.D. Student,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

The Spatial concentration of the tourism value chain within the country ensures that a large part of the income generated through tourism remains within the country, which has a positive impact on the overall economic situation of the country. For Georgia, as an import-dependent country, the value chain of tourism significantly exceeds the borders of the country. To make the most of the positive effects of tourism, it is necessary to spatially optimize the value chain and integrate the local product in it as much as possible. Before the development of optimal spatial models of the tourism value chain, it is necessary to study and analyse the current situation.

Therefore, this paper aims to reveal the peculiarities of the spatial distribution of the Georgian tourism value chain: a) Identify the main products included in the tourism value chain; b) Determining the ratio of local and imported products in the products consumed by the tourism industry.

Due to the complexity of the issue, a transdisciplinary approach was selected as the research methodology. As part of the study in-depth and structured interviews have already been conducted with the representatives of accommodations and in-depth interviews with experts.

This research [PHDF-21-4839] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

Keywords: tourism value chain 1; Georgia 2; sustainable tourism 3

Introduction

The tourism industry is one of the leading sectors of the Georgian economy, which is confirmed by the reports of both national (Georgian National Tourism Administration, 2019) and international organizations. For example, according to the World Travel and Tourism Council, in 2019, the total contribution of travel and tourism to Georgia's GDP was 26.3%, and to job creation - 27.7% (World Travel & Tourism Council, 2020). At the same time, globally and including in Georgian government policy, special attention is paid to the challenges of sustainable tourism development, which is reflected in the country's tourism strategy "Georgian Tourism Strategy 2025" (Georgian National Tourism Administration, 2015). Consequently, the state declared the tourism industry as one of the priority sectors of the economy.

Nevertheless, one of the challenges can be considered in the future development of tourism and setting prospects, about which there are frequent discussions among scientists. Differences of opinions include supporting for maintaining the leading role of tourism and opinions on leaving it as a subordinate function and stopping stimulation by the state. Besides, experts often point to the over-reliance on the tourism industry

for imports, the outflow of income from the country and the low rate of the multiplier effect (Papava, 2018) (Bregadze, 2018). As a result, it is not possible to significantly maintain the benefits of tourism in the country and to effectively overcome challenges such as employment and increase the income of the population. Furthermore, the dependence on the import of the tourism industry means the spatial-territorial dispersion of the tourism value chain outside the country, which indicates the need to rationalize and optimize the spatial organization of the value chain of the sector.

It is also widely acknowledged the potential of the tourism industry, directly or indirectly, to positively impact the socio-economic situation of the country. Despite the growing number of tourism statistics in Georgia, according to empirical studies, the development of the sector is qualitatively assessed as chaotic development (Gugushvili, Salukvadze, & Salukvadze, 2017), which makes it impossible to fully utilize the opportunities created by tourism to diversify the economy and stimulate other sectors.

As the tourism industry is characterized by a complex value chain structure on the one hand and the potential for far-reaching economic, social and natural impacts on the other, we consider a complex and in-depth study of the issue to maximize the benefits of tourism and minimize negative impacts as a valuable one.

Theoretical background

The theoretical basis of the research will be presented mainly by a combination of three concepts. These are tourism value chain, sustainable development and tourism spatial planning.

Tourism Value Chain: According to the scheme proposed by DEVCO and UNWTO (Marion, 2013), the tourism value chain can be defined as a process, in which private sector representatives, in collaboration with the state and the public, use specific resources to create value through various processes (product or service production, planning, finance, marketing, distribution, development, management, etc.) and sell the final product and service to tourists.

Sustainable development of tourism: The concept of sustainable tourism development includes four main characteristics: 1. Meeting the needs of tourists, taking into account the ability to meet the needs of future generations; 2. Taking into account and balancing the interests of all stakeholders (tourists, private business, local population, state, etc.); 3. A vision for the development of tourism concerning the environment. The relationship with the environment is considered bilaterally - the impact of the sector on the environment and the impact of the environment on the development of tourism; 4. Specificity of process development according to destinations (Khelashvili, 2020).

Spatial planning: This term has several variations which will be the subject of our in-depth study and analysis. The development of a destination is related to the arrangement of space in many ways. New approaches and tools of spatial planning can even provide synergy in the development of the tourism industry by creating suitable conditions for future growth. One such approach is the involvement of the tourism

industry in the spatial planning process. At the initial stage of cooperation between the parties, the values and key competencies of the destination are identified and analysed as the main foundations for the development of a strategic tourism product.

Background

This article is a part of the PhD research project – “Main Directions of Special-Territorial Planning of Sustainable Development of Tourism Value Chain on the Example of Georgia”. The scientific novelty of the dissertation will be the formation of typical spatial models of the tourism value chain, which will be based on the principle of rational use of the country's resources and the values of sustainable development. Models can be used:

- To reduce imports into the tourism value chain by stimulating the production of local competitive products;
- To overcome unemployment;
- To stimulate the entry of foreign currency into the country;
- To stimulate investment attraction;
- Promotion of the tourism-compatible sectors, that have export potentials and are included in the tourism value chain;
- Rationalization of environmental impact by the tourism industry;
- For complex and versatile use of tourism infrastructure;
- Strengthening the phenomenon of "invisible exports" and so on.

The results of the dissertation research - the created models, features and approaches will be of practical value not only for Georgia but also for countries like Georgia, due to which the topic will be relevant in international scientific circles.

Goal - This research aims to identify scientifically substantiated and practically achievable directions of rational and sustainable development of the spatial-territorial planning of the value chain of the Georgian tourism industry and to create appropriate spatial models.

Achieving this complex goal requires the gradual development of the research. To begin with, we decided to study the Georgian tourism value chain as an example of the accommodations. A pilot study was conducted in December 2020 and January 2021, based on which the basic research tools will be refined, the issues to be identified will be identified and specified.

The main purpose of this article and the pilot study is to reveal the current situation in the Georgian tourism value chain based on an example of accommodations and evaluation of the opportunities of Georgian products involving the country's tourism industry.

Methodology

The object of the dissertation is the tourism value chain of Georgia. The subject of the research is the inter-sectoral and intra-sectoral spatial arrangement of the Georgian tourism value chain at the international and local levels.

Due to the complexity of the issue, a transdisciplinary approach has been selected as the research methodology, which involves the study of the topic from different field positions as well as the combination of practical and theoretical knowledge (Khelashvili, 2020). Through this approach, it is possible to fill the gap of information/knowledge between different academic fields and also between academia and real-life experience (Hadorn, et al., 2008).

The pilot study covered two parts: 1. In-depth interviews with experts; 2. Survey of accommodation facilities through a quantitative structural questionnaire.

The main purpose of the in-depth interviews was to find out: what is the share of Georgian products in the total products purchased by the hotel and how this situation has changed in the last five years; to what extent do Georgian products meet the standards of the hotel in terms of quality, competitive price, volume, stability and safety standards.

The purpose of the quantitative survey was: to identify the products that accommodations have to buy regularly; also, to determine the share of Georgian products in each product used to ensure the functioning of the accommodation.

A total of 5 in-depth interviews with experts were conducted and 41 representatives of accommodations were interviewed. In-depth interviews mainly tell about the experiences of Tbilisi Marriott, Courtyard Marriott, Hotel Borjomi-Likani, guest houses and small hotels. The surveyed accommodations differ in scale, geographical location and date of establishment.

Results

In a structured questionnaire, respondents talked about 21 product groups (see Table 1). They named the products purchased regularly and assessed the share of Georgian products in the consumed ones. The focus was on consuming the product rather than buying it. Because, in the case of guest houses, it is possible to produce some of them and use them for tourism purposes.

According to the survey, regularly purchased products are led by cleaning and hygiene products, disposable items for the hotel and reusable items for the hotel. This result is so natural that these products are needed for any type of accommodation, they are essential ones for them, regardless of whether accommodations offer meals in addition to overnight stays. According to the survey, the share of Georgian products in the most demanded categories for these accommodations is the lowest among the above-mentioned product groups.

Interviews with experts also confirmed that the vast majority of cleaning and hygiene items, disposable and reusable items purchased by hotels are imported. The reason is that these products are not produced in Georgia, or the products do not meet hotel standards. At a glance, it seems a space and possibility for Georgian industry – there is a demand at the local level and if high-quality national production will be provided, the hotels will make the choice in local products favour, not the imported ones. But according to experts, the development of appropriate products (cleaning and hygiene items, disposable and reusable items) in Georgia will not be profitable because of its market size (it is too small for this type of industry). And at the same time starting a business like this requires a lot of start-up capital. There is another way – productions

not only for the local market but also for the export. In the international market, the competition is great in terms of quality, price or reliability. So, this field is not interesting for investors.

Table 1.
Main product groups

Milk and dairy products	Pork	Alcohol
Potatoes	Chicken meat	Mineral drinks
Flour	Lamb meat	Juices
Bread	Eggs	Cleaning and hygiene products
Cereals and legumes	Fish	Disposable items for the hotel
Vegetables	Fruits	Reusable items for the hotel
Beef	Jams and canned food	Other

In-depth interviews revealed that hotels' attitudes and behaviours towards different products differ depending on the location of the accommodation, whether it is an international brand or a local hotel. For example, when purchasing a product for Marriott hotels, the first criteria are quality and compliance with brand standards, and then pay attention to the price-quality ratio. Their criteria do not include the factor of the country of production of the product. According to the respondent, the procurement system is automated through a computer program that selects the most affordable supplier from the products offered by various suppliers. In addition, the origin of top managers, most of whom are non-Georgian, should be taken into account. The main thing for them is to get a product of appropriate quality and standard more cheaply and profitably, and it does not matter if it is Georgian or imported. They do not have a certain loyalty to Georgian products just because it is Georgian. In their view, the guest who eats the food pays attention to the taste and not the origin of the ingredients.

On the contrary, the priority for Hotel Borjomi-Likani is to purchase as many Georgian products as possible, of course, by quality and safety standards. Then comes the price impact. According to the respondent, in general, Georgian products are more expensive than imported ones, but they still choose Georgians, except for flour (due to the doubly high price of Georgian flour, there is an obvious incompatibility between price and quality and its use is not rational for the hotel). It turns out that in some cases price-related priorities are stronger than those related to national production.

As for the specific products, Tbilisi Marriott's hotel standards are met by alcoholic beverages, honey and meat.

As the respondent said, according to the legislation of Georgia, the hotel can store meat for only 3 days. So they have to buy the fresh meat regularly and it is mostly Georgian products. However, one of the respondents (owner of a small hotel in the mountain region) also spoke about a different case - inconsistent regulations by the

government and difficulties in purchasing local products. He said that the state first banned hotels from buying products that did not meet the relevant standards and only then began to bring farmers' products in line with the standards, which is a rather long process. Before locals were able to bring their product up to standard, hotels had two main choices: buy a Georgian product outside of their region that met safety requirements, or to buy imported goods. The first option was related to the extra transportation costs for them and the second one was cheap and easy. So, they sometimes preferred to buy imported frozen meat.

In the case of fruits and vegetables, the share of Georgian and imported products is almost equal for Tbilisi Marriott. The respondent draws attention to the mismatch between the quality and price of the local product. According to him, the imported product is cheaper and of the same quality or higher quality than the local one.

The hotel does not use Georgian milk and dairy products. The taste and characteristics of Georgian milk are problematic, which is unsuitable for making a specific product (for example, for coffee). Therefore, the hotel uses Italian milk. All other dairy products, except cheese, are produced by the "President" (Ukrainian company). Cheese is also imported, for example, mozzarella and other well-known branded products.

In the case of Hotel Borjomi Likani, which purposefully tries to buy as many Georgian products as possible, more products have a high share of Georgian production. The meat, including chicken, is Georgian. Georgian is also full of fruits, vegetables, juices, milk and dairy products, except butter. Georgian butter does not seem to meet the quality requirements for a good confectionery product, so the hotel uses "President" butter imported from Ukraine.

Regarding juices, the respondent noted that Georgian juices are expensive. In his opinion, in this case, a large hotel can buy fruit and then make its juice, an example of which he had in practice. For example, they would pick some wild fruit from the forest and then make compotes for year-round supplies.

Regarding construction materials, the respondent spoke in general and mentioned that not much is produced in this field in Georgia. When needed, what was produced in Georgian was used, but it would be about 20% of the total need, and the other 80% was imported. The respondent mentioned cement and rebar from Georgian products.

Experts note that the share of Georgian products has increased significantly over the last 5 years. There was not so much production before in Georgia, but now the production and the quality has increased, hence the share has also increased. In addition, according to the respondent, 5 years ago irresponsible Georgian intermediary companies operated in the market, which was unstable and unreliable. Now the issue has been resolved in this regard as well - the number of manufacturers has increased and the number of distribution companies has also increased.

The representative of Hotel Borjomi-Likani believes that without intermediaries, Georgian farmers would not be able to be stable suppliers if they cooperated with the peasants. However, this scenario is out of the question, as a large hotel will not be able to cooperate with the manufacturer of each product one by one. The hotel needs the appropriate certificates to chase the product, but an ordinary farmer cannot provide it.

Distribution companies have regulated this issue. According to the respondent, the distribution companies themselves teach Georgian farmers what kind of products they should have for the hotel to be able to buy them.

Discussion

In general, the strong point of a local product is that, like the imported product, its price is not increased by other additional taxes. This advantage applies to all products. However, despite this advantage, the Georgian product can not compete with the imported ones in terms of price and is more expensive. A general challenge for Georgian products is the mismatch between price and quality.

This challenge leads to several problems in agriculture. A local farmer who has to do almost everything by hand, investing a great deal of physical energy and time resources, at a lower price is probably not worth selling the product.

The price of the product may increase insufficiently after passing through intermediary/distribution companies.

Other weaknesses were identified about dairy products - the inconsistency of their taste properties and the incompatibility of their characteristics for the manufacture of specific products.

Non-compliance with hotel standards was revealed regarding cleaning and hygiene items.

For branded alcoholic beverages, mainly wine and cognac, the strong point is their quality and awareness, while for Georgian beer - its taste, which, as it turned out, is foreign and exotic to international guests.

The strong point of the local meat is that it meets the quality and standards of the hotels, and it is possible to serve it in new and good condition.

On the one hand, there is the danger of cheap imported goods of about the same quality - that is, they are uncompetitive in terms of price concerning imported ones. On the other hand from the agricultural side, the inability to compete for the tourism industry can be seen as a challenge. For example, in tourist destinations, locals are abandoning agriculture and moving to the tourism sector, while due to increased tourism demand, there is also increased demand for agricultural products. But because of the difficulties in agriculture, the population prefers a simpler source of income - tourism.

As a result of production optimization, the improvement of the quality of the final product and the reduction of the price will mean that the Georgian product will already be competitive with the imported product.

It is necessary to study the standards of the hotel industry and then bring the product in compliance with these standards. In this case, Georgian milk and dairy products will be compatible with the needs of the hotel.

Interviewed experts mentioned the role of concept hotels (for example, Rooms Hotel), agro hotels and family hotels in the process of increasing the share of Georgian products in the tourism industry chain.

A representative of Hotel Borjomi-Likani explained that a large hotel can not and does not have the right to receive a product without proper standards. In this respect, family hotels are free and they can hand-serve homemade products (jams, compotes)

to guests, which creates an additional attraction for tourists. For example, a large hotel is not allowed to store meat for more than 3 days. In Mestia, storing meat locally and then making kubdar with this meat is the unique value that distinguishes Svan kubdar from Tbilisi. Familiarity with this process is more interesting and attractive for tourists.

According to one of the respondents, Adjara Group managed to create a Georgian brand in the form of Rooms. Owners bought lands in Sagarejo (in the Kakheti region) and they bring everything needed for the hotel. Firstly, it employs people in separate agriculture, secondly, it works almost entirely on Georgian products, and also, unlike international brand hotels, it does not pay a certain part of the income to a company outside the country. In addition to its product, Rums Kazbegi also orders products from local farmers. In this way, the company was able to create its Georgian chain and at the same time equal the quality, price and demand of international brand hotels in the country.

Conclusion

To summarize, Georgian products are less included in the Georgian tourism value chain, which further increases the country's dependence on imports. However, compared to previous years, the situation is changing for the better and the prospects of several fields are becoming clearer, for example, the wine industry, agriculture, food industry. However, in any case, it is necessary to ensure the competitiveness of Georgian products in terms of both quality and price.

References:

- Georgian National Tourism Administration. (2015). Georgia Tourism Strategy 2025.
- Georgian National Tourism Administration. (2019, June). Georgia Tourism Statistical Review 2018. Retrieved August 12, 2020, from Georgian National Tourism Administration: <https://gnta.ge/wp-content/uploads/2019/06/2018-GEO.pdf>
- Georgian Parliament. (2018, August 13). Code of Spatial Planning, Architectural and Construction Activities of Georgia. Retrieved July 17, 2020, from Legislative Herald of Georgia: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4276845?publication=7>
- Gugushvili, T., Salukvadze, G., & Salukvadze, J. (2017, March). Fragmented Development: Tourism-Driven Economic Changes in Kazbegi, Georgia. *Annals of Agrarian Science*, 49-54.
- Hadorn, G. H., Hoffmann-Riem, H., Biber-Klemm, S., Grossenbacher-Mansuy, W., Joye, D., Pohl, C., . . . Jäger, J. (2008). *Handbook of Transdisciplinary Research*. Springer.
- Khelashvili, I. (2020). *The Concept of Tourism and Sustainable Development*. Tourism Sustainable Development.
- Marcus, H., Lisa, K., & Harald, P. (2009, January). Growth Strategies in Mature Destinations: Linking Spatial Planning With Product Development. *Tourism*, 285-307.
- Marion, J. (2013). *Aid for Trade and Value Chains in Tourism*. World Trade Organization.
- World Travel&Tourism Council. (2020). *Georgia 2020 Annual Research: Key Highlights*.

ОРЕНДА: ОГЛЯД ПЕРІОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Аксьонова Оксана Валеріївна,

канд. екон. наук, доцент кафедри управління і адміністрування; Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Волківська Алла Миколаївна;

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Серед науковців не має однозначності щодо ототожнення поняття оренди та лізингу у контексті поєднання бухгалтерського та правового аспектів. Це пояснюється тим, що поряд із наявними спільними рисами у цих поняттях, існують і певні відмінності, які дозволили більшості науковців стверджувати – лізинг є різновидом фінансової оренди. Тому, дослідження різних проблемних питань, які пов'язані з орендою, завжди турбували як науковців так господарників.

Аналіз публікацій, які присвячені питанням оренди, свідчить про їх умовний поділ на чотири напрями дослідження:

1. Теоретичні питанням лізингу та оренди:

1.1. П. Є. Матковський (2015 р.): досліджував проблемні елементи моделі методичного забезпечення обліку лізингових операцій. На його думку, вони мають розроблятися на основі єдності та послідовності застосування принципів лізингу, що дозволить об'єктивнота та з високою достовірністю відобразити в обліку лізингові операції на основі їх економічного аспекту, а також знизити ризики некоректності застосування законодавства у сфері лізингу. Крім того, автор вважає, що слід розробляти локальні стандарти бухгалтерського обліку та систему внутрішнього контролю, які враховують міжнародний досвід і діючі норми вітчизняного законодавства [1];

1.2. О. Г. Кірдіна, Д. О. Дацковська (2018 р.): навели перелік принципів для оптимізації структури активів підприємства, які направлені на забезпечення його фінансової безпеки, а також визначено основну мету й завдання управління активами в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства. Автори дійшли висновку про доцільність застосування програмно-цільового підходу до процесу управління активами, оскільки це дає можливість комплексно вирішити проблеми їх ефективного управління на засадах раціонального використання [2];

1.3. А. Д. Петрашевська, А. С. Процей, І. В. Яцкевич (2019 р.): розглядали види кредитів в негрошових формах та провели порівняльну характеристику їх переваг та недоліків для обґрунтування найдоцільнішого способу кредитування. Крім того, проаналізували різні підходи до трактування змісту понять «лізинг» та «оренда», визначені їх переваги при застосуванні в господарській діяльності.

На їх думку, відмінності лізингу від оренди є істотними, тому рішення має бути обґрунтованим [3].

2. Облікове відображення орендних операцій:

2.1. С. А. Крутова (2015 р.), С. М. Кафка, Л. І. Бойко, О. М. Єремян (2017 р.): висвітили особливості ведення бухгалтерського обліку у орендоодержувача безпосередньо лізингових операцій (особлива увага акцентувалася на облік операцій ремонту у орендоодержувача, облік отримання страхового відшкодування та облік операцій оперативного лізингу в орендоодержувача) та запропонували вести аналітичний облік об'єктів, одержаних в лізинг, і за кожним об'єктом і за напрямом використання, а також залежно від напрямку використання об'єкта лізингу через їх віднесення на рахунок або субрахунок, на яких будуть відображатися витрати, що пов'язані зі сплатою платежів за лізинг [4-6];

2.2. О. В. Коба, С. О. Катькало, А. І. Павленко, Ю. В. Подмешальська, Л. Й. Романенко (2016 р.): досліджували основні положення міжнародного стандарту фінансової звітності (IFRS) 16 «Оренда». Дійшли висновку щодо необхідності впровадження підходу щодо обліку орендних операцій в орендаря на умовах використання єдиної загальноприйнятої моделі обліку оренди (будь-яка оренда має відображатися у балансі орендаря як в активах, так і в зобов'язаннях) [7, 8];

2.3. С. В. Хома, У. З. Костюк (2018 р.): розглядали основні положення міжнародного стандарту фінансової звітності (IFRS) 16 «Оренда». Визначено нові підходи до відображення в обліку орендаря орендних операцій за єдиною моделлю обліку оренди. Згідно з цією моделлю будь-яку оренду (операційну або фінансову), слід визнавати як в активах, так і в зобов'язаннях балансу орендаря [9].

3. Аналіз операцій, пов'язаних з орендою та лізингом:

3.1. В. М. Гаврилюк (2015 р.): надав нове трактування сутності категорії «ефективність» та наголосив на важливому значенні її оцінки для реалізованих інвестиційних проектів. Автором проведено аналіз різних методів оцінки ефективності інвестиційних проектів та визначено їх переваги й недоліки. Крім того, він аргументував необхідність застосування певних прийомів інвестиційного аналізу для розробки методик оцінки ефективності лізингу; запропонував новий підхід до обрання методик оцінки лізингової операції; навів перелік складових елементів методик для їх використання при побудові алгоритму розрахунку ефективності операції лізингу; визначив переваги та недоліки використання різних методик оцінки ефективності лізингової операції; розкрив аспекти вибору методик на різних рівнях здійснення лізингових операцій [10];

3.2. М. О. Дергалюк (2015 р.): розглянуто лізинг з такої позиції, що він є інструментом відновлення виробничо-технічного потенціалу регіональних підприємств агропромислових комплексів [11].

4. Контроль та аудит операцій з орендними операціями:

4.1. Л. А. Беляєва, К. Д. Білоус (2018 р.): розглянули зміст категорійного

поняття «контроль орендних операцій» та аргументували необхідність його здійснення. Дослідили проблемні аспекти проведення внутрішнього та зовнішнього контролю орендних операцій та уточнили напрями перевірки. Також розробили організаційне і методичне забезпечення процедур контролю операцій з оренди, сформувавши головні аспекти та умови проведення інвентаризації, виявили особливості здійснення ремонту, поліпшення, модифікації або дообладнання об'єктів оренди. Запропонували перелік етапів проведення контролю, методичні прийоми, документальне оформлення та фактографічна інформація його на основі оцінки діючої системи контролю операцій з оренди та сформулювали рекомендації щодо удосконалення їх контролю [12];

4.2. О. В. Круковська (2019 р.): автор запропонувала шляхи удосконалення змісту систем обліку та програм контролю й аудиту лізингової діяльності, які мають ґрунтуватися на такому: юридичній експертизі договору лізингу, який урахує певний вплив положень щодо ведення бухгалтерського обліку; перевірки наявності, достовірної оцінки вартості та документальному оформленні об'єктів лізингу, які прийняті до обліку; обов'язковій перевірці обліку лізингових платежів; перевірці сум амортизаційних нарахувань на об'єкти лізингу; перевірці вірності «списання лізингових платежів» до складу витрат, які використовуються у процесі оподаткування прибутку; вивченні й оцінці відповідності реєстрів податкового обліку [13].

Закону «Про лізинг» визначає лізинг як «підприємницьку діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів» [14].

Р. А. Джабраїлов, стверджує, що у загальному вигляді законність передавання майна у користування урегулюється певними відносинами договору найму [15]. У господарській діяльності він теж є одним із найпоширеніших цивільно-правових договорів. Цей документ передбачає, що наймодавець передає (або повинен передати) на певний строк за плату у користування майно наймачеві.

«За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк» [16] – так прописано у статті 759 Цивільного кодексу України. Означає це те, що закон передбачає можливість укладення як реальних договорів найму так і консенсуальних (перші є укладеними на дату фактичного надання майна у користування, а другі – на дату досягнення згоди сторін щодо всіх істотних умов договору).

Главами 58 (п. 1-6) і 59 Цивільного кодексу України та глава 30 Господарського кодексу України (п. 5) також регулюють орендні відносини. Відповідно до п. 1 статті 284 Господарського кодексу України «... умовами

договору оренди є: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); строк, на який укладається договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення або викупу» [17], а п. 4 статті 284 Господарського кодексу України регламентує, що «строк договору оренди визначається за погодженням сторін. У разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну умов договору оренди протягом одного місяця після закінчення строку дії договору він вважається продовженим на такий самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором» [17].

Нормами п. 3 статті 283 Господарського кодексу України прописано, що об'єктом оренди у сфері господарювання може бути «... нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення); інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання» [17]. Право передачі майна в оренду має тільки власник речі, тобто особа, якій належать майнові права, або особа, якій делеговано право на укладання такого договору (пп. 1 та 2 статті 761 Цивільного кодексу України [16]).

Отже, відповідно до законодавства України (господарського та цивільного) під договором оренди розуміється договір, згідно з яким одна сторона (яка є орендодавцем) передає іншій стороні (яким є орендар) у користування майно для здійснення господарської діяльності за плату на певний строк. Предметом договору є об'єкт-актив, що передається в оренду.

Договір оренди укладається у простій письмовій формі, але, у випадках оренди деяких об'єктів, можуть бути передбачені додаткові вимоги до форми договору та порядку укладання договору, зокрема, це стосується найму (оренди):

1) будівлі або інші капітальні споруди (їх окремої частини) строком від 3 років (договір підлягає нотаріальному посвідченню (п. 2 ст. 793 Цивільного кодексу України [16]) та державній реєстрації (п. 1 ст. 794 Цивільного кодексу України [16]);

2) транспортного засобу за участі фізичної особи (такий договір підлягає нотаріальному посвідченню (п. 2 статті 799 Цивільного кодексу України [16]).

Розмір орендної плати визначається самостійно сторонами договору, яка впливає на податковий облік; вноситься орендна плата орендарем щомісячно за умов, що інше не встановлено договором оренди; на суму орендного платежу у податковому періоді, в якому він нараховується, збільшуються витрати орендаря та доходи орендодавця; у сторін оренди на загальних підставах за правилом першої події виникають податкові зобов'язання та податковий кредит з урахуванням ПДВ.

Отже, в юридичному плані орендні відносини регламентуються договором найму – це договір, за яким одна сторона (яка є орендодавцем) передає іншій стороні (яким є орендар) у користування майно для здійснення господарської діяльності за плату на певний строк, а предметом цього договору є об'єкт, що передається в оренду. За критерієм тривалості сьогодні виділяють три види оренди – рейтинг, хайринг та лізинг, де розмір орендної плати визначається самостійно сторонами договору. Щодо ефективності орендних операцій, то їх слід розглядати як у більш вузькому сенсі, якими є межі іншої операційної діяльності, так і в межах всієї

операційної діяльності підприємства, а означає, що національна система бухгалтерського обліку та фінансової звітності має передбачати постійне удосконалення та реформування у результаті впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), які передбачені дією Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні».

Література

1. Матковський П. Є. Теоретичні основи моделі обліку лізингових операцій [Електронний ресурс]. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4. С. 279-282. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2015_4_47
2. Кірдіна О. Г., Дацковська Д. О. Оренда та лізинг – складові елементи ринкової економіки [Електронний ресурс]. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 34-39. Режим доступу: <https://kart.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/63-2019.pdf>
3. Петрашевська А. Д., Процей А. С., Яцкевич І. В. Порівняльна характеристика економічної сутності лізингу та оренди [Електронний ресурс]. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 207-210. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_40_39
4. Бойко Л. І., Єремян О. М. Особливості обліку оренди майна у сфері господарювання [Електронний ресурс]. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 2(1). С. 126-130. Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/pdfbase/2017/VKNU-ES-2017-N2-Volume1_246.pdf
5. Кафка С. М. Облік лізингових (орендних) операцій [Електронний ресурс]. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2017. Т. 2, вип. 1. С. 351-363. Режим доступу: http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2017/v1-2/NV-2017-v1-2_37.pdf
6. Крутова А. С. Особливості бухгалтерського обліку операцій лізингу у орендо одержувача [Електронний ресурс]. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 1. С. 294-298. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2015_1_43
7. Коба О. В., Катькало С. О., Павленко А. І. Облік орендних операцій [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 164-168. Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/35.pdf>
8. Подмешальська Ю. В., Романенко Л. Й. Особливості обліку наданих в оренду та орендованих основних засобів [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 16(3). С. 141-143. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16\(3\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16(3)_37)

9. Хома С. В., Костюк У. З. Практичні аспекти обліку й оцінки оренди в орендаря згідно з МСФЗ (IFRS) 16 «Оренда» [Електронний ресурс]. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка.* 2018. № 9. С. 185-190. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2018_9_33
10. Гаврилюк В. М. Аналіз методик оцінки ефективності лізингових операцій [Електронний ресурс]. *Ефективна економіка.* 2015. № 6. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4145>
11. Дергалюк М. О. Аналіз лізингу як інструменту відновлення виробничо-технічного потенціалу апк регіонів [Електронний ресурс]. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 18. С. 62-65. Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2016/13.pdf
12. Беляєва Л. А., Білоус К. Д. Контроль орендних операцій в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс]. *Modern economics.* 2018. № 11. С. 19-25. Режим доступу: [https://doi.org/10.31521/modecon.V11\(2018\)-03](https://doi.org/10.31521/modecon.V11(2018)-03)
13. Круковська О. В. Напрями підвищення якості обліку, аудиту й контролю лізингової діяльності аграрних підприємств [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/napravleniya-povysheniya-kachestva-ucheta-audita-i-kontrolya-lizingovoy-deyatelnosti-agrarnyh-predpriyatiy>
14. Про лізинг : Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 січня 1999 року N 394-XIV. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/Z970723?ed=1999_01_14
15. Джабраїлов Р. А. Господарсько-правове регулювання відносин оренди: сучасний стан та напрями вдосконалення [Електронний ресурс]. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 2. С. 147-152. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2016_2_35
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 01.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
17. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 12.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВАХ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Воленщук Наталія Анатоліївна,

к.е.н., старший дослідник, заступник директора з наукової роботи
Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН України

В сучасних економічних умовах спостерігається підвищення уваги до нематеріальних активів, які стають рушійним чинником та виступають індикатором економічного зростання, здатні забезпечити суб'єкта господарювання значними економічними вигодами і водночас можуть наражати його на ризики, які пов'язані з інвестуванням в них, що в майбутньому негативно може вплинути на фінансовий результат.

Специфіка діяльності науково-дослідних установ, які відносяться до аграрного сектору економіки, потребує комплексного дослідження облікового забезпечення управління нематеріальними активами як результату і основного продукту їхньої діяльності. Постають закономірні питання щодо розуміння економічної сутності нематеріальних активів, характерних ознак, класифікації, оцінки для постановки на облік та відображення в фінансовій звітності, вирішення яких створить підґрунтя для формування повної та достовірної інформації для прийняття управлінських рішень на тактичному та стратегічному рівнях. Тому удосконалення бухгалтерського обліку нематеріальних активів набуває великого значення, оскільки виступає джерелом формування якісного інформаційного забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень.

Обов'язковою ознакою нематеріального активу є відсутність матеріальної форми відносно будь-якого об'єкта, що береться на облік, проте повинні бути документи, що його ідентифікують, тобто підтверджують існування самого об'єкта та права установи на його використання в тій чи іншій формі. Зазначимо, що тільки правильно організована система документального забезпечення зможе надати повну та правдиву інформацію про стан та використання нематеріальних активів у науково-дослідній установі.

Основною перешкодою для правильного відображення нематеріальних активів в обліку, надання повної та правдивої інформації про їх стан та вартість, є відсутність повного документального забезпечення. Тобто, наразі існують форми первинних документів для об'єктів права інтелектуальної власності, а для інших видів нематеріальних активів такі форми відсутні й суб'єкт господарювання має два шляхи вирішення цієї проблеми:

1) розробити форми первинних документів самостійно та належним чином відобразити їх у наказі про облікову політику;

2) використовувати існуючі форми первинних документів для обліку об'єктів інтелектуальної власності та основних засобів, доповнюючи необхідними показниками.

Аналітичне дослідження руху облікової інформації про нематеріальні активи дає підстави стверджувати, що тільки чітко продумана та раціонально організована система інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість користувачам отримувати якісні, своєчасні, повні та достовірні дані. Облікова інформація, яка має бути покладена в документ та в подальшому буде використана при формуванні управлінських рішень, повинна забезпечити отримання з мінімуму первинних даних максимум вторинних, похідних; бути своєчасною; отримуватися адресності і доцільності, тобто потрапляти саме до тих користувачів, яким дана інформація необхідна для правильності прийняття управлінських рішень; бути точною та неупередженою, ґрунтуючись на конкретних даних, опрацьованих фахівцями [1, с. 158].

Дослідження підтвердили, що затверджені форми первинних документів не відповідають запитам користувачів облікової інформації, обмежують інформативність та призводять до фрагментарного масиву даних при відображенні операцій з нематеріальними активами. Науковці наголошують, що вдосконалення первинного обліку нематеріальних активів повинно відбуватися в напрямках посилення змістового навантаження під час розроблення конкретної форми з метою забезпечення відображення всіх особливостей кожного об'єкта у складі нематеріальних активів [2]. З огляду на це нами удосконалено документальне забезпечення операцій з нематеріальними активами шляхом розширення змісту й структури існуючих та запровадження нових форм документів, що дозволить підвищити їхню інформативність у процесі організації первинного й аналітичного обліку нематеріальних активів науково-дослідної установи.

Для покращення достовірності та аналітичних можливостей використання інформації щодо витрат, які понесені на створення нематеріальних активів власними силами науково-дослідних установ, нами запропоновано форму документа «Накопичувальна картка капітальних інвестицій у нематеріальні активи». Розроблений документ має забезпечити в повній мірі формування облікової інформації про понесені витрати на кожній стадії створення нематеріального активу.

З метою забезпечення контролю щодо операцій із нематеріальними активами необхідно також приділити уваги позабалансовому обліку. Відмітимо, що законодавчо не встановлена форма аналітичного обліку таких активів, тому існує потреба в його розробці та впровадженні в облікову практику науково-дослідних установ. У відомості позабалансового обліку ведеться облік надходження та вибуття в розрізі об'єктів позабалансового обліку. На нашу думку, в такій відомості науково-дослідним установам потрібно відобразити наявність отриманих охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, а також ті нематеріальні активи, які отримані від ліцензіарів на умовах ліцензійного договору на праві використання (невиключна ліцензія).

В результаті дослідження документування операцій із нематеріальними активами в науково-дослідних установ було виявлено, що відсутні документи, які б відображали в обліку результати їх комерціалізації (одержані роялті, паушальні платежі) та нарахування авторської винагороди. Запропоновано впровадити в облікову практику науково-дослідних установ аграрної сфери документи: «Журнал реєстрації укладених ліцензійних договорів на передачу права користування ОПІВ у складі нематеріальних активів», «Відомість надходження коштів від комерціалізації ОПІВ у складі нематеріальних активів», «Відомість нарахування авторської винагороди авторам ОПІВ у складі нематеріальних активів». Розроблені документи сприятимуть оперативності здійснення контролю за виконанням договірних зобов'язань між ліцензіаром та ліцензіатами, забезпечать інформацією про отримані доходи у вигляді роялті та паушальних платежів, посилять контроль за їх надходженням.

Одержані в користування об'єкти права інтелектуальної власності на умовах невиключної ліцензії за ліцензійними договорами запропоновано відображати в документі «Накопичувальна відомість позабалансового обліку операцій з нематеріальними активами». Зазначені об'єкти слід обліковувати на рахунку 015 «Отриманні права користування нематеріальними активами на умовах ліцензійного договору» за сумою паушального платежу, встановленого при його укладенні.

Досвід діяльності науково-дослідних установ аграрної сфери показує, що існує ризик витоку інформації, коли наукові співробітники, володіючи знаннями про результати досліджень у відповідному напрямку, можуть використати її у власних цілях або надати конкурентам. У зв'язку з цим керівництво повинно приділяти велику уваги документальному забезпеченню оформлення передачі прав на ОПІВ. З огляду на це розроблено форми «Договір між Співавторами про вклад у створення ОПІВ та розподіл винагороди» та «Договір між Співавторами і Роботодавцем про передання права на одержання охоронного документа на ОПІВ». У зазначених документах рекомендовано врахувати відповідальність за розголошення інформації щодо створених нематеріальних активів, врахувати порядок нарахування та виплати авторської винагороди з метою мотивування персоналу до нових розробок та недопущення витоку інформації.

З метою вдосконалення процесу управління нематеріальними активами розроблено та запропоновано до впровадження в діяльність науково-дослідних установ аграрної сфери інструменту «Бізнес-калькулятор процесу комерціалізації ОПІВ» за допомогою програми Excel, який дозволяє відобразити результати процесу комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Калькулятор дозволяє відразу визначати суму авторської винагороди в розрізі кожного автора автоматично після занесення даних про надходження коштів від використання ОПІВ (роялті, паушальні платежі). Для бухгалтерських служб науково-дослідних установ, які ведуть облік в паперовій формі, значно скорочується час на рознесення інформації щодо надходження роялті, паушальних платежів в меморіальні ордери, а вже потім здійснення нарахування авторської винагороди. За допомогою розробленого інструменту можна швидко

проаналізувати результати від комерціалізації ОПІВ за допомогою графіків та діаграм, які вже вбудовані в «Бізнес-калькулятор».

Розроблений інструмент дозволяє визначити найбільш прибуткові ОПІВ. Це дозволить керівництву прийняти ефективні управлінські рішення у відношенні до всієї сукупності ОПІВ із Портфелю.

Впровадження розробленого інструменту в облікову практику науково-дослідних установ аграрного профілю має ряд переваг: економія часу на додаткові розрахунки, скорочення документообігу, графічна інтерпретація інформації. «Бізнес-калькулятор процесу комерціалізації ОПІВ» забезпечує прозорість та відкритість інформації для авторів сортів щодо нарахованої їм авторської винагороди. Це забезпечується наданням віддаленого доступу до файлу (розміщення його на сервері або наданням посилання на онлайн-форму).

У результаті проведеного дослідження оптимізовано документальне забезпечення операцій із нематеріальними активами, яке сприятиме підвищенню інформаційної місткості облікових даних, посилить аналітичну та контрольну функцію управління, надасть змогу раціонально організувати первинний та аналітичний облік. Відмічено, що існуючі затверджені документи не в змозі в повній мірі забезпечити повне та своєчасне відображення інформації про нематеріальні активи в обліку, тому запропоновано удосконалити відповідні документи та розробити нові для отримання більш детальної та точної інформації про нематеріальні активи. Розроблені форми документів дозволять підвищити оперативність інформації, забезпечать контроль наявності та руху нематеріальних активів, отримування необхідних даних для здійснення оцінки, аудиторських процедур, економічного аналізу ефективності й доцільності подальшого використання нематеріальних активів у науково-дослідній установі. Надані рекомендації забезпечать ефективність управління такими активами, сприятимуть формуванню їх належного облікового відображення.

Список літератури:

1. Степаненко О.І., Чернищенко Я.Г. Теоретично-практичні підходи до процесу документування облікової інформації про основні засоби підприємства: сучасність та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 15 (3). 2015. С. 155-161.

2. Піскунова Н.В., Чубар Г.Є., Піскунова К.С. Удосконалення документального оформлення операцій з нематеріальними активами. Економіка і організація управління. № 1 (15) - 2 (16). 2013. С. 117-124.

БУХГАЛТЕРСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ЩОДО ОРЕНДИ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Волківська Алла Миколаївна,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Вишнівська Тетяна Олексіївна,
старший викладач кафедри управління і адміністрування; Житомирський
інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Житомир

Аналіз публікацій, які присвячені питанням оренди, за останнє десятиліття дозволяє констатувати, що дане питання досліджувалося у понад три сотні публікацій (причому, дві третини цих публікацій присвячені питанням оренди, а одна третина – лізингу). Дослідивши частину з них, можемо відзначити, що у цих публікаціях доречно виділити чотири основні напрями дослідження (табл. 1):

Таблиця 1.

Основні напрями наукових публікацій, які присвячені питанням оренди

Напря́м дослідження	Автори публікації
Теоретичні питання лізингу та оренд	Д. О. Дацковська, О. Г. Кірдіна, П. Є. Матковський, Ю. В. Никитченко, С. М. Попова та інші.
Облікове відображення орендних операцій	А. І. Павленко, А. С. Крутова, В. В. Лебеденко, К. П. Проскура, Л. І. Бойко, Л. Й. Романенко, Н. Ніколенко, О. В. Коба, О. Г. Дроздова, О. М. Єремян, С. М. Кафка, С. О. Катькало, Ю. В. Подмешальська та інші.
Аналіз операцій, пов'язаних з орендою та лізингом	В. М. Гаврилюк, К. Л. Нетудихата, М. О. Дергалюк, Н. О. Потапова та інші.
Контроль та аудит операцій з орендними операціями	А. Є. Горбунова, А. О. Семенець, В. Круковська, І. І. Демко, К. Д. Білоус, Л. А. Беляєва, Т. І. Хомуляк та інші.

Джерело: сформовано автором.

Регламентують інформацію про оренду необоротних активів, її розкриття у фінансовій звітності та використовують в процесі здійснення контролю орендних операцій такі нормативно-правові документи:

- 1) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда»;
- 2) Міжнародний (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» та

17 «Оренда»;

- 3) вимоги Цивільного, Господарського, Податкового кодексів України;
- 4) Закон України «Про фінансовий лізинг»,
- 5) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»;
- 6) Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»;
- 7) «Наказ про облікову політику» підприємства.

Закон «Про лізинг» прийнятий Верховною Радою України від 16 грудня 1997 року N 723/97-ВР визначає лізинг як «підприємницьку діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів [1]. Дане тлумачення можна вважати неповним, тому, що воно не містить специфічних ознак лізингу та не відмежовує його від поняття «оренди».

Методичною основою для підприємств України щодо ведення бухгалтерського обліку та складання сучасної фінансової звітності за національними стандартами є П(С)БО 14 «Оренда», але при переході на міжнародні стандарти слід використовувати М(С)БО 16 «Основні засоби». Визначення відмінностей застосування стандартів має важливе практичне значення. Розглянемо їх:

1. Трактуювання поняття за П(С)БО 14: «Оренда – угода, за якою орендар набуває права користування необоротним активом за плату протягом погодженого з орендодавцем строку» [2]. Риси відмінності:

1.1. Об'єктами є необоротні активи.

1.2. Поняття «право власності» не регламентовано.

1.3. Фінансова оренда – оренда, яка передбачає передавання практично всіх ризиків та вигод, пов'язаних із володінням активом.

1.4. Строком оренди є періоди дії угоди оренди і періоди продовження цієї угоди, обумовлений на початку строку оренди.

2. Трактуювання поняття за М(С)БО 16 (М(С)БО 17): «Оренда – це угода, згідно з якою орендодавець передає орендареві в обмін на платіж або низку платежів право користування активом протягом погодженого періоду часу» [3, 4]. Риси відмінності:

2.1. Об'єктом є як необоротні, так і оборотні активи.

2.2. Право власності або передається, або не передається.

2.3. Фінансова оренда являє собою оренду, згідно якої передбачається передавання орендарю усіх ризиків та вигод, які пов'язані із користуванням та володінням активом на законних підставах.

2.4. Строком оренди є період без дострокового припинення, який приписаний орендарем в укладеному договорі про оренду активу, а також можуть бути і додаткові періоди (за умов, що орендар має на це право відповідно до договору оренди) з додатковою оплатою або без неї.

3. Трактуювання поняття за Податковим кодексом України: «лізингова

операція (крім операцій з фрахтування (чартеру) морських суден та інших транспортних засобів) – передача основних засобів у володіння та користування фізичним та/або юридичним особам (лізингодавцям) за плату та на визначений строк» [5]. Риси відмінності:

3.1. Об'єкт лізингу – основні засоби.

3.2. «Фінансовий лізинг – господарська операція юридичної особи (лізингодавця), за якою лізингодавець передає лізингодавцю майно, яке є основним засобом і придбане або виготовлене лізингодавцем, а також усі ризики та винагороди, пов'язані з правом володіння та користування об'єктом фінансового лізингу» [5].

3.3. Строк фінансового лізингу урегульовується лізинговим договором, а розпочинається він з дати передання ризиків.

Отже, спільним у даних категорійних поняттях є те, що під час здійснення орендних операцій передбачається строкове і платне користування активами, а от об'єкти оренди, фінансовий лізинг, види орендних операцій суттєво різняться. Причиною цього є складність даного категорійного поняття. Так, порівнюючи визначення «лізинг» й «оренда», яке прописано у чинному українському законодавстві, можна констатувати те, що у них наявні відмінності їх правового регулювання.

Аналіз основних положень МСФЗ (IFRS) 16 «Оренда» [6] дозволив констатувати таке:

1) у документі усунуто відмінність між поняттями фінансової й операційної оренди (стандартом запропоновано для всіх орендарів узагальнену єдину модель обліку);

2) новинкою документу є вимога до орендарів про необхідність відображення у звіті про фінансовий стан укладання угоди операційної оренди;

3) і орендодавці, і орендарі мають право не застосувати моделі обліку оренди на підставі своїх рішень щодо договорів оренди за умов максимального строку оренди до 12 місяців але відповідно до порядку, який є аналогічним обліку нині чинної операційної оренди;

4) для оцінки потенційного впливу запропонованих підходів стандарту, підприємство має провести додатковий аналіз, а також інтерпретувати вимоги стандарту, що враховують власні факти, обставини і окремі операції.

Орендні відносини набувають різних видів та визначаються строками оренди та умовами, на яких вона здійснюється. П(С)БО 14 передбачає, що оренда може операційною і фінансовою, а також передбачено таку операцію, як продаж активу за умов укладання угоди – одержання продавцем в оренду. Критеріями розподілу на операційну та фінансову оренди є те, якою мірою ризики і винагороди, які пов'язані з правом власності на актив, який орендується, стосуються сторін оренди. Це, як правило, операція, яка ґрунтується на однакових як для орендаря так і для орендодавця умовах, а це означає, що для обох сторін така операція буде кваліфікуватися однаково. Разом з тим, оренда буде кваліфікуватися як фінансова (коли орендарю передаються усі ризики та вигоди через надання права користування та володіння активом).

Щодо операційної оренди, то частина науковців вважають, що вона є іншою, ніж фінансова, і стосується тих випадків, коли встановлено, що приналежність орендної операції до операційної здійснено «методом від зворотного», тобто якщо орендна угода за ознаками не належить до фінансової, то вона має бути віднесена до операційної. А це, у свою чергу, означає те, що аудитор під час здійснення перевірки, повинен враховувати можливість трактування орендного договору по-різному (орендар враховує оренду як операційну, а орендодавець – як фінансову, оскільки критерії її визначення є якісними, а не кількісними, тобто, не завжди очевидним). Це дозволяє стверджувати, що виявлені помилки при застосуванні необхідних процедур – запит та підтвердження – він повинен розглядати з якісної точки зору, так як оцінити їх кількісно дуже складно. Аудитор має підійти до цього питання з особливою увагою, оскільки будь які зміни оренди протягом терміну дії договору є не припустимими (виняток – випадки, коли відбулися суттєві зміни умов договору та є обґрунтована необхідність на такі дії). У таких випадках аудитор має керуватися вимогами МСА 200 «Мета та загальні принципи, що регулюють аудит фінансової звітності», згідно з яким, аудит має надати та забезпечити впевненість про те, що досліджувана фінансово-бухгалтерська звітність не має викривлень, які б були значимими.

Ми вже зазначали, що облік орендних операцій здійснюється суб'єктами господарювання відповідно до норм П(С)БО 14 або МСБО 16. При цьому, об'єкти, що передані в операційну оренду, продовжують відображатися на балансі у орендодавця.

Щодо орендаря, то отримані на підставі договорів операційної оренди основні засоби обліковуються на позабалансовому рахунку 01 «Орендовані необоротні активи». Отриманий в операційну оренду об'єкт основних засобів в орендаря відображається на позабалансовому рахунку бухгалтерського обліку за вартістю, зазначеною в угоді про оренду (п.8 П(С)БО 14 [2], п. 20 Методичних рекомендацій № 561 [7]). Збільшення залишку рахунку 01 відбувається за умов прийняття орендарем на облік основних засобів, а зменшення – за умов поверненні орендодавцю. Кожному орендованому об'єкту (має обов'язково бути відображеним на балансовому рахунку орендаря), присвоюється інвентарний номер, який «... закріплюється за об'єктом основних засобів на весь час його знаходження на даному підприємстві. Інвентарні номери об'єктів основних засобів, що вибули, не присвоюються іншим об'єктам основних засобів, які надійшли на підприємство, протягом періоду, який забезпечує виключення ідентифікування нових об'єктів з тими, що вибули (наприклад, протягом строків зберігання документів). Орендовані об'єкти основних засобів можуть залишатися з інвентарним номером орендодавця (якщо таких інвентарних номерів орендарем не присвоєно об'єктам основних засобів)» [6].

Орендні платежі, що підлягають оплаті, відображаються в складі витрат операційної діяльності. Це має виконуватися на систематичній основі та урахувавати спосіб одержання економічних вигод, які пов'язані із використанням орендованого активу. Щодо погашення заборгованості з орендної плати, то це дебет

субрахунку 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» та кредит рахунків грошових коштів або інших активів.

«Затрати орендаря на поліпшення об'єкта операційної оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводять до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються орендарем як капітальні інвестиції у створення (будівництво) інших необоротних матеріальних активів» [2]. Дані затрати формують склад основних засобів через зміну первісної вартості вже як нового об'єкта підгрупи 2.7 класифікації основних засобів (п. 7 Методичних рекомендацій N 561 (абзац другий п. 8 П(С)БО 14 [2] та п. 21 Методичних рекомендацій N 561 [7])».

Слід відзначити, що спрощена форма звітності не передбачає виокремлення витрати від іншої операційної діяльності, які формують і орендні операції (рядок 2180 форми 2 відображає ще і адміністративні, і збутові витрати). Через це для здійснення аналізу ефективності орендних операцій потрібно використовувати дані аналітичного обліку за рахунками 713 та 949.

Дослідження законодавчих та нормативних положень свідчить про відсутність єдиного системного підходу, який би трактував визначення «оренди» як економічної категорії, а також про те, що між стандартами М(С)БО 16 та П(С)БО 14 наявні незначні відмінності щодо визначення «оренди» (зміст цього поняття у М(С)БО 16 є більш докладнішим (у національних стандартах термінологія не завжди є зрозумілою через її новизну та важкість трактування перекладу, а також через введення в обіг термінів, які замінюють існуючі або доповнюють вже наявні терміни вітчизняного законодавства).

Отже, Положення міжнародного стандарту має використовуватися як основа для розкриття основного змісту національного, за умов урахування особливостей, обліку в Україні. Міжнародні стандарти є синтезом стандартів різних країн, що розкривають різноманіття нюансів обліку в міжнародних масштабах. Щодо національної системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, то вона має передбачати постійне удосконалення та реформування у результаті впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), які передбачені дією Закону України «Про бухгалтерській облік і фінансову звітність в Україні», через суттєві зміни щодо вимог формування та розкриття обліково-аналітичної інформації для об'єктів бухгалтерського обліку, якими є і оренда.

Література

1. Про лізинг : Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 14 січня 1999 року N 394-XIV. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/Z970723?ed=1999_01_14
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» / Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. №181 (станом на 10.08.2021 р.). Режим доступу: <https://zakon.help/documents/z0487-00>

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014#Text

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 17 «Оренда» / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_018#n2

5. Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112 (станом на 01.10.2022 р.). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 «Оренда». Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17207>

7. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів / Міністерство фінансів України; Наказ від 30.09.2003 № 561 із змінами і доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 14 грудня 2007 року N 1413, від 31 березня 2008 року № 498, від 10 листопада 2009 року № 1307, від 30 грудня 2013 року № 1192, від 14 січня 2020 року № 6. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text>

АНАЛІЗ МАКРОФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ УКРАЇНИ

Гусенко Ольга Сергіївна,

старший викладач

Одеський національний економічний університет

Чайка Валерія Генадіївна,

студентка VI курсу,

Одеський національний економічний університет

Фінансова взаємодія України з міжнародними фінансовими організаціями (МФО) попередньо вимагає ретельного дослідження динаміки основних макрофінансових показників і виявлення тенденцій функціонування економічної системи. Однак потужна соціальна та економічна криза, яка виникла в Україні після підступного воєнного нападу росії 24 лютого 2022 року, з одного боку, та трансформаційні процеси в напрямку розширення євроінтеграції, з іншого, – щоденно створюють нові виклики, з якими раніше не стикались вітчизняні суб'єкти економічних зв'язків та які наразі дуже важко передбачити. Всебічна оцінка актуальних фінансових показників розвитку національної економіки, осмислення аналітичних результатів із урахуванням нестаціонарних динамічних загроз зовнішнього та внутрішнього середовища сприяє виявленню та усуненню дестабілізуючих чинників, прийняттю економічними суб'єктами більш обґрунтованих і раціональних рішень, формуванню більш реалістичних прогнозних сценаріїв подальшої фінансової взаємодії України з МФО.

Основними індикаторами соціально-економічного розвитку країни є такі макрофінансові показники: валовий внутрішній продукт, рівень інфляції та безробіття, зовнішній борг, сальдо платіжного балансу, обсяги іноземних інвестицій, обсяги нагромадженого капіталу, обсяги накопичених міжнародних резервів тощо.

Серед них найважливішим являється валовий внутрішній продукт (ВВП). Він не тільки відображає стан економіки в державі, а і впливає на курс національної валюти та грошово-кредитну політику, вартість компаній, використовується для здійснення міжнародних порівнянь.

На рис. 1. відображені дані щодо реального обсягу ВВП України. Так, у 2021 році ВВП становив 5 459 574 млн. грн. Темп зростання ВВП становив 3,4% порівняно з 2020 роком. Треба зазначити, що у 2020 році відбулося падіння ВВП на 3,8%, це насамперед пов'язано з кризою пандемії коронавірусу.

Після 24 лютого 2022 року, коли росія здійснила повномасштабну військову агресію проти України, прогнози щодо ВВП вкрай негативні. Так, МВФ очікує падіння ВВП України у 2022 році на 35%. Таке падіння є найглибшим за всю історію нашої держави. При цьому уряд України фіксує поживлення економічної активності влітку-восени 2022 року порівняно з весною насамперед завдяки звільненню північних областей та зменшенню кількості регіонів з

активними бойовими діями, але наразі економіка працює на значно нижчому рівні потужності у порівнянні з довоєнним.

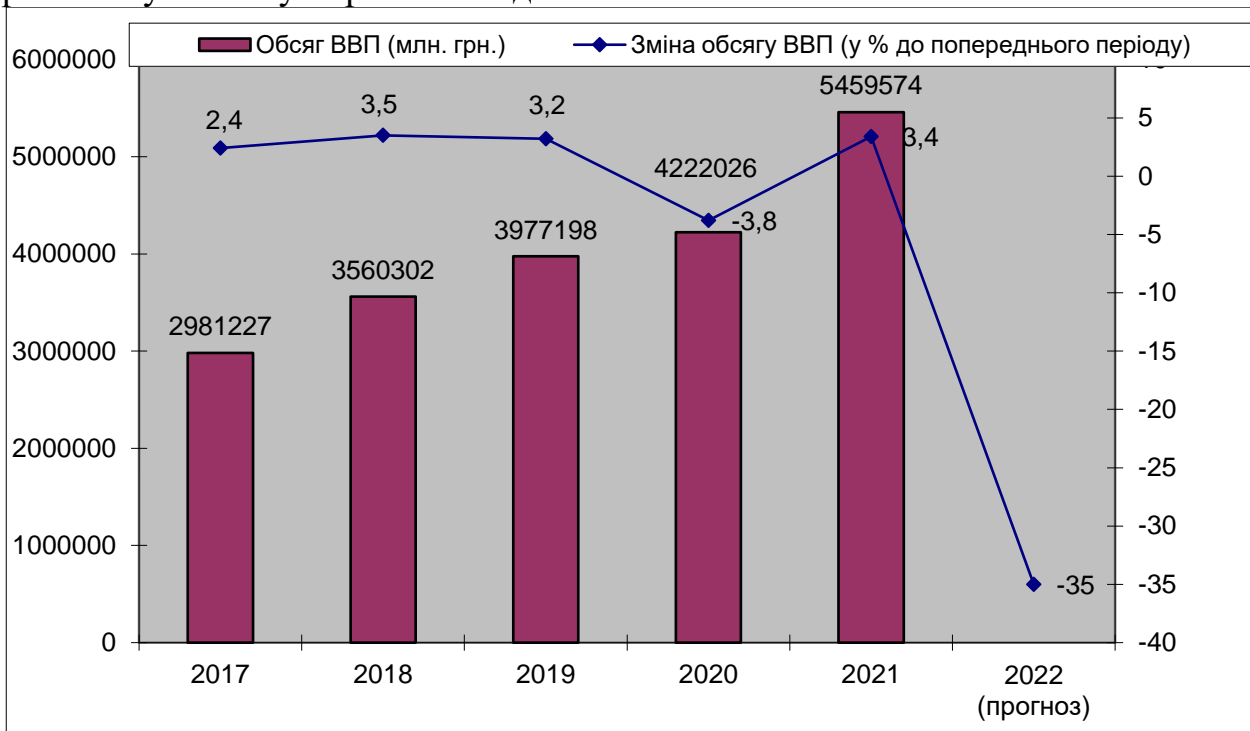

Рис. 1. Обсяг ВВП України у фактичних цінах (у млн. грн.) та зміни обсягу ВВП (у % до попереднього періоду) у 2017-2022 роках

Джерело: складено автором за [1, 2].

Ринок праці є важливим індикатором економічних процесів в країні. Відповідно до статистичних даних, відображених на рис. 2., кількість робочої сили в країні стабільно скорочується з 2013 року. В період з 2013 по 2014 років така ситуація була пов'язана з військовими діями на Сході і, відповідно, не включено в державну статистику частину тимчасово окупованих територій АР Крим та м. Севастополя, Донецької та Луганської областей. Рівень безробіття стабільно коливається в межах 8,2 – 9,8%, виключенням став тільки 2013 рік, в якому рівень безробіття знизився до 7,3%. Необхідно зазначити, що у 2022 році органи державної статистики України не мають можливості проводити обстеження робочої сили у зв'язку з повномасштабним нападом росії на Україну.

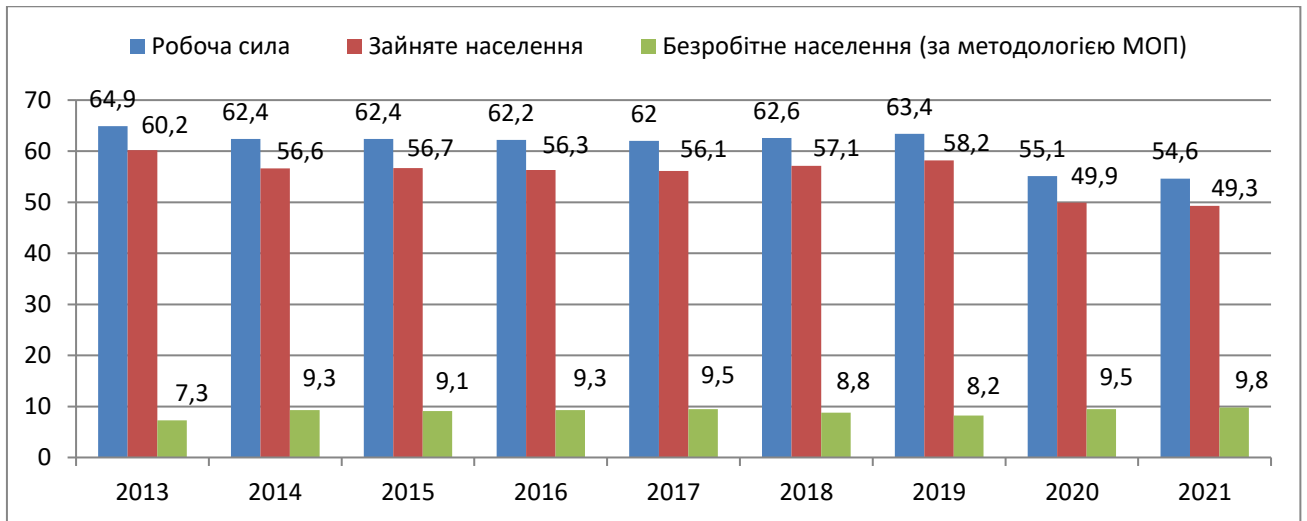

Рис. 2. Основні показники на ринку праці України (у віці 15-70 років) у 2013-2021 роках (у % від загальної чисельності населення).

Джерело: складено автором за [1].

Незважаючи на те, що статистичні дані, відображені на рис. 3., відображають динаміку підвищення заробітної плати протягом періоду 2016-2021 рр., проте з 2014 року динаміка зростання індексу інфляції перевищує динаміку зростання індексу реальної заробітної плати. В цілому, в Україні рівень доходів населення є достатньо низьким, відповідно низькою є купівельна спроможність та задоволеність матеріальних потреб домогосподарств.

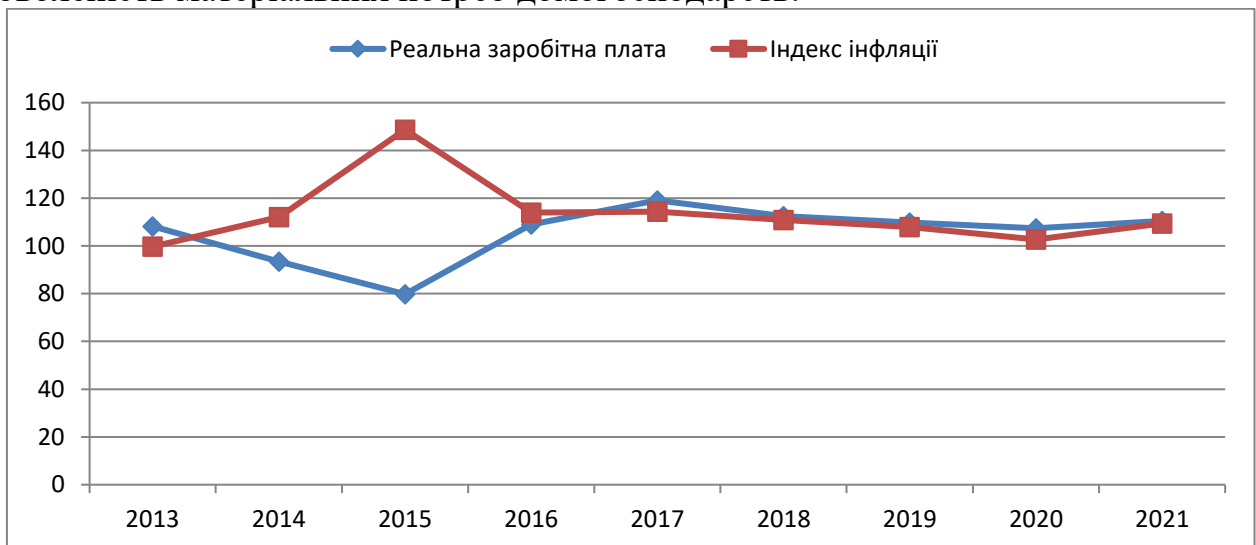

Рис. 3. Динаміка змін індексу інфляції та реальної заробітної плати у 2013-2021 роках (у %)

Джерело: складено автором за [1].

Наразі однією з найбільш проблем фінансової системи України є критичний стан державної заборгованості, оскільки зростання параметрів боргового навантаження, надмірне залучення коштів поряд з неефективним їх використанням сприяють вразливості економіки до різноманітного впливу та відчутно гальмують її розвиток.

Так, обсяг валового зовнішнього боргу України у 2021 році зріс практично на 4,0 млрд дол. і на кінець року становив 129,7 млрд дол. США. Відносно ВВП обсяг боргу зменшився за рік із 80,7% до 64,6 (див. рис. 4.).

За даними Національного банку України, основною валютою зовнішніх запозичень України станом на кінець 2021 року залишався долар США: 61,3% від загального обсягу зовнішнього боргу, однак його частка зменшилася за рік на 0,3 відсоткових пункта (в.п.) Зменшилася також частка запозичень у євро: з 23,7% до 23,0%. Натомість зросла питома вага зобов'язань у СПЗ перед МВФ: з 10,2% до 11,2%. Також збільшилася частка боргу в гривні на 0,2 в.п. – до 3,4% [3].

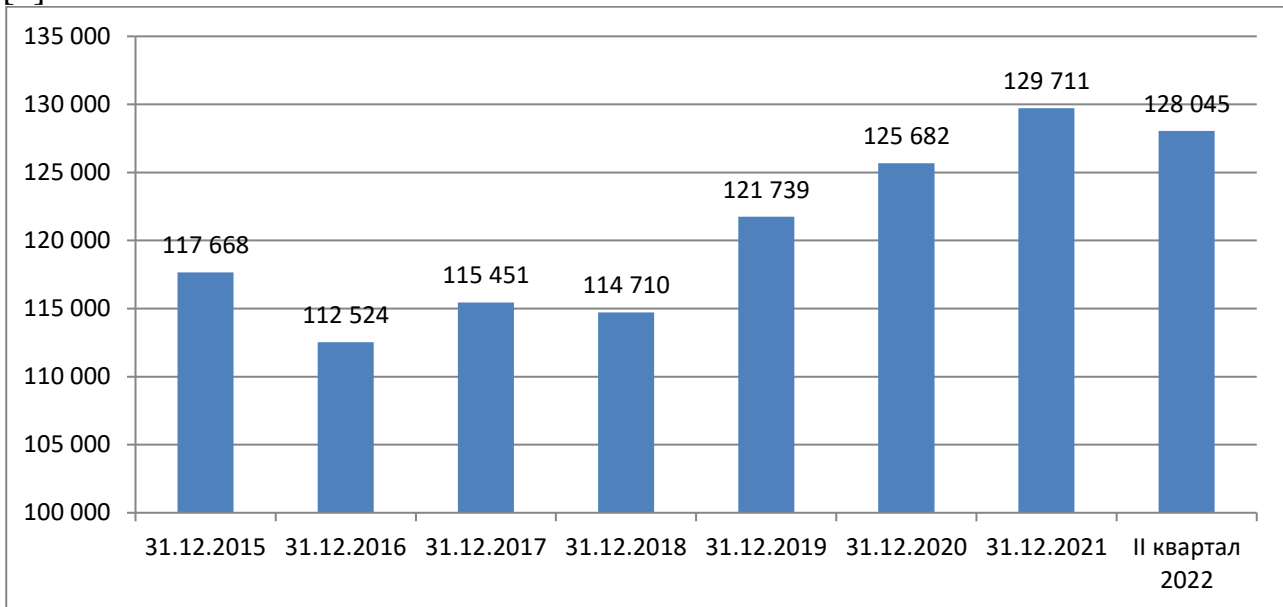

Рис. 4. Валовий зовнішній борг України у 2015-2022 роках (у млн. дол.)
Джерело: складено автором за [3].

Ще одним важливим інструментом узагальнюючої діагностики стану національної економіки є платіжний баланс. Його дані показують, яким чином у звітному періоді розвивалася зовнішня торгівля, яка безпосередньо впливає на валютний курс, рівень виробництва, зайнятості і споживання. Платіжний баланс дає змогу визначити, в яких формах та обсягах відбувалося залучення іноземного капіталу і здійснювалися інвестиції за кордон, чи своєчасно погашалася зовнішня заборгованість країни або мали місце затримка платежів і реструктуризація боргу.

У цілому за 2021 рік зведений платіжний баланс сформувався з профіцитом 487 млн. дол. (у 2020 році – майже 2,0 млрд. дол.). За перші вісім місяців 2022 року сальдо було дефіцитним – -5,162 млрд. дол. (див. рис. 5.)

Обсяги накопичених прямих іноземних інвестицій – один із основних показників, який відображає ступінь інтеграції країни у світове господарство, розвиток її зовнішньоекономічних зв'язків, прагнення до створення відкритої, інноваційної та експортоорієнтованої економіки.

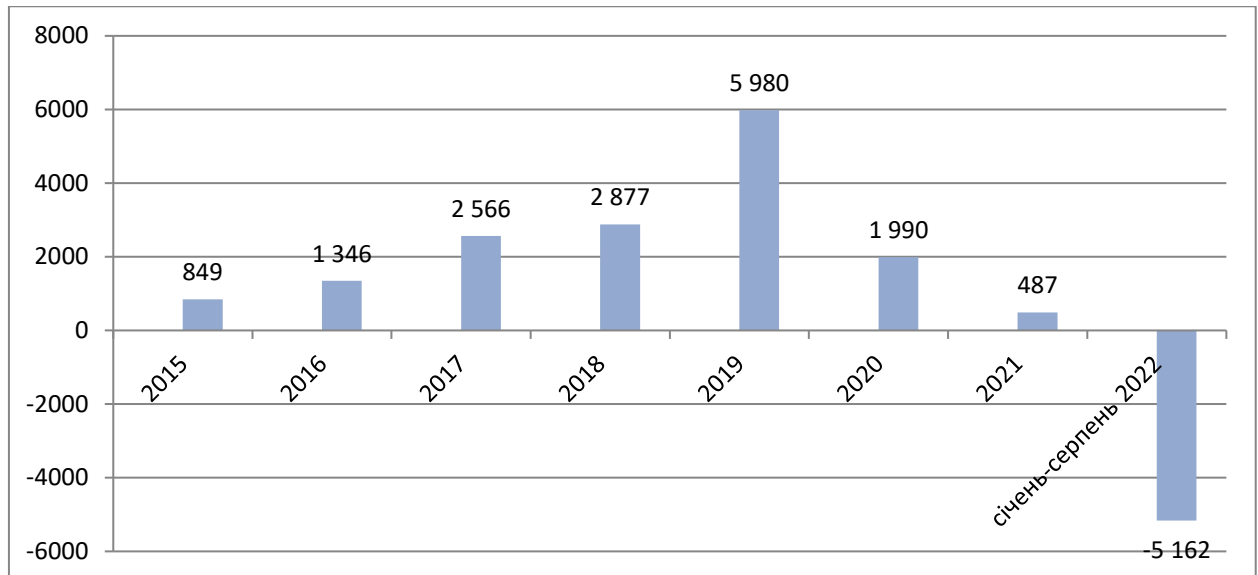

Рис. 5. Сальдо платіжного балансу України у 2015-2022 роках (у млн. дол.)
Джерело: складено автором за [3].

За даними, зображеними на рис. 6., можна відстежити істотне зменшення обсягів прямих інвестицій до української економіки з 6,017 млрд. дол. у 2019 році до -36 млн. дол. у 2020 р. За оцінками багатьох аналітиків у 2022 році буде простежуватися істотний відплив інвестицій з української економіки. Так, за I та II квартали 2022 року обсяг ПІІ в Україну склав -210 млн. дол, з України – 81 млн. дол. У цілому відтік інвестицій – -219 млн. дол. [4].

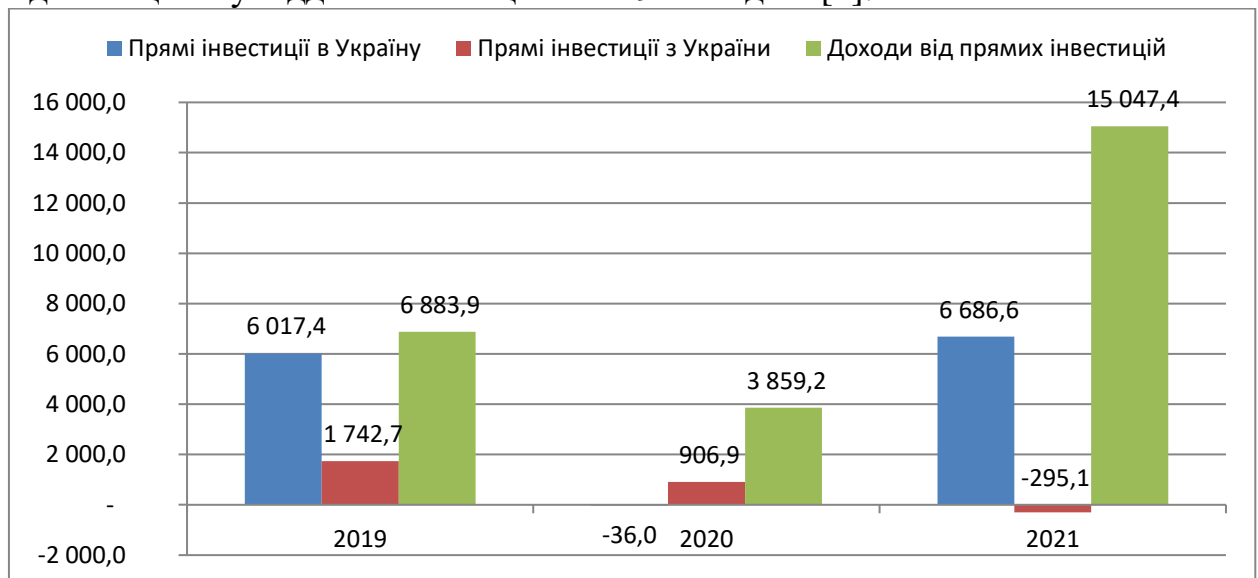

Рис. 6. Стан прямого іноземного інвестування в Україні у 2019-2021 роках
(у млн. дол.)

Джерело: складено автором за [3].

Нагромадження капіталу – одна з найбільш використовуваних економічних категорій, яка розглядається на макроекономічному рівні. Капітал національної економіки призначений для комплексного вирішення виробничих і соціально-економічних проблем, найважливішими серед яких є забезпечення проведення

виробничо-господарської діяльності та виконання технологічних процесів, підвищення продуктивності праці та зростання ефективності господарювання

На рис. 7. відображена тенденція нагромадження капіталу в Україні за 2017-2021 роки. Так, у 2021 році обсяг капіталу склав 754 369 млн. грн., що майже вдвічі перевищує обсяг 2020 року.

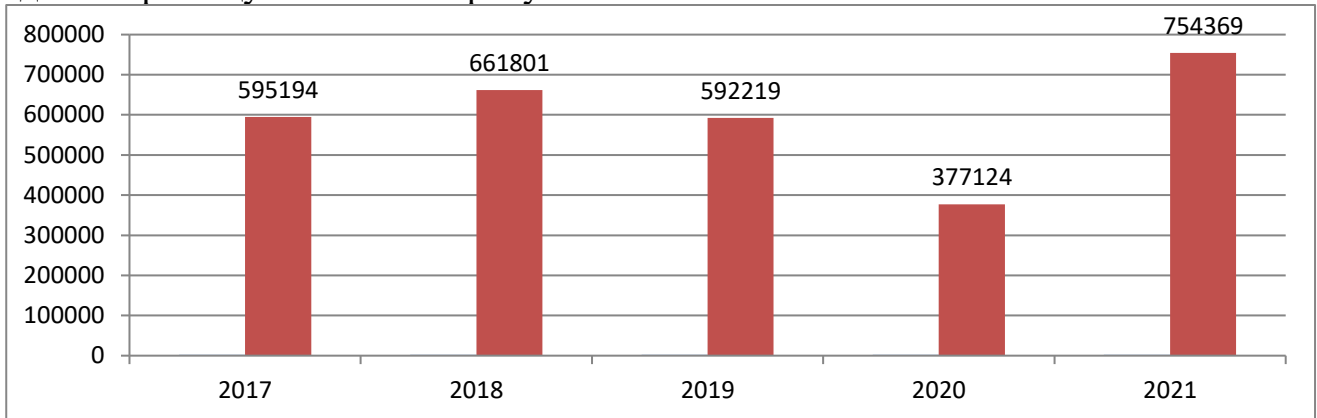

Рис. 7. Валове нагромадження капіталу в Україні у 2017-2021 роках (у млн. грн.)

Джерело: складено автором за [1].

Ще одним з основних макрофінансових показників є обсяг міжнародних резервів – високоліквідних активів Національного банку України в іноземній валюті та золоті, які використовуються для проведення валютних інтервенцій та забезпечення платежів органів державної влади. Резерви зберігаються в іноземних банках та надійних фінансових інструментах. На рис.8. віддзеркалений стан міжнародних резервів України. Так, за 8 місяців 2022 року резерви скоротилися до 25,438 млрд. дол., це є найнижчий показник за останні три роки.

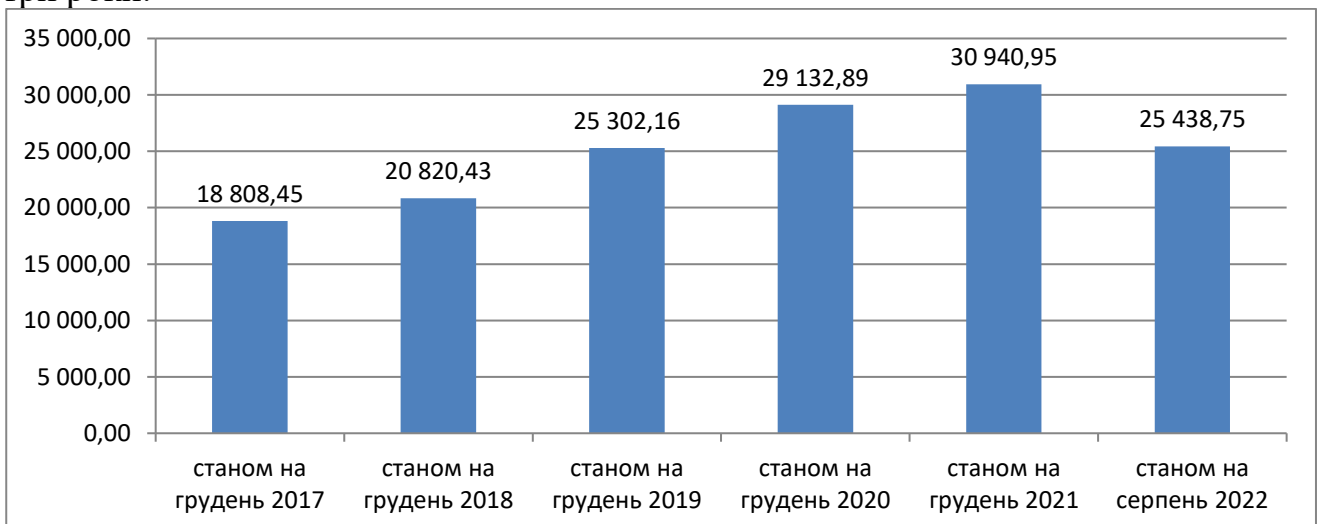

Рис. 8. Стан міжнародних резервів України у 2017-2022 роках (у млн. дол.)

Джерело: складено автором за [3].

Отже, відповідно до проведеного аналізу, Україна має достатньо низькі темпи зростання макрофінансових показників, що гальмуються широким колом наявних проблем, зокрема:

- повномасштабною воєнною агресією росії, яка призводить до фізичного знищення економічного потенціалу та логістичної інфраструктури країни;
- низьким рівнем заощаджень та інвестицій, низькою інвестиційною привабливістю економіки;
- низькою купівельною спроможністю та задоволеністю матеріальних потреб домогосподарств;
- істотною міграцією населення, особливо після 24 лютого 2022 року.

Вирішення цих проблем наразі можливе виключно за рахунок зовнішньої допомоги як окремих країн, так і міжнародних фінансових організацій. Насичення ринку фінансовими ресурсами від країн-донорів, трансформація боргової політики, відновлення основних фондів у пріоритетних галузях стимулюватиме підвищення ділової активності та фінансової стійкості країни.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.09.2022).
2. Міжнародний валютний фонд. Статистичний портал. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR#countrydata> (дата звернення: 04.09.2022).
3. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика зовнішнього сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#4> (дата звернення: 04.09.2022).
4. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 04.09.2022).

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ НА МОНОПОЛЬНОМУ РИНКУ

Луньова Тетяна Сергіївна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна

Однією із характерних ознак монополії є можливість монополіста суттєво впливати на ціни, збільшуючи або зменшуючи пропонування своєї продукції. Важливим способом збільшення прибутку монополії є цінова дискримінація. Цінова дискримінація – це принцип ціноутворення, згідно якого той самий товар або послуга продається різним категоріям покупців за різними цінами.

Цінова дискримінація здійснюється за умови реалізації трьох умов:

– продавець повинен бути монополістом або, принаймні, мати деякий ступінь монопольної влади, тобто деякою здатністю контролювати виробництво й ціноутворення;

– продавець повинен бути здатний ділити покупців на окремі класи, у яких кожна група має різну готовність або здатність платити за продукт;

– початковий покупець не може перепродавати товар або послугу [1, с. 74].

Розрізняють три основних види цінової дискримінації: першого, другого та третього ступеня.

Цінова дискримінація першого ступеня (досконала цінова дискримінація) полягає у встановленні для кожного покупця максимальної ціни, яку він погоджується заплатити за кожен придбану одиницю товару. Теоретично цінова дискримінація не може бути абсолютною з причини неможливості мати інформацію про готовність кожного покупця сплатити запропоновану ціну. Однак, на практиці цінова дискримінація першого ступеня може застосовуватись, наприклад, юристами чи лікарями, які здатні (хоч приблизно) оцінити платоспроможність своїх клієнтів.

Цінова дискримінація другого ступеня передбачає встановлення ціни в залежності від обсягів купівлі товару: чим більше його купується, тим нижчою є ціна.

При застосуванні цінової дискримінації третього ступеня виділяються кілька груп споживачів за їх чутливістю до зміни ціни, тобто за ціновою еластичністю попиту.

Прикладами цінової дискримінації другого та третього ступеня є ціноутворення на українському ринку електроенергії. Види цінової дискримінації на цьому ринку наступні:

- за типом споживача (різні тарифи для підприємств і домашніх господарств).

В цьому випадку під ціновою дискримінацією розуміють перехресне субсидування: тариф на електричну енергію для промислових та комерційних споживачів встановлюється вище за граничні витрати, а для домогосподарств –

нижчий, в результаті цього перші змушені переплачувати та субсидувати останніх;

- за обсягом споживання. Для побутових споживачів, які на місяць споживають до 250 кВт-год., тариф на електроенергію становить 1,44 грн за 1 кВт-год., а для споживачів, що споживають понад 250 кВт-год. тариф підвищено до 1,68 грн.;

- залежно від часу доби (денний та нічний тарифи) [2, с. 166].

Розглядаючи цінову дискримінацію на монопольному ринку, можна зробити висновок, що кожний із її трьох видів має як позитивні, так і негативні сторони. Зважаючи на те, що метою цього принципу ціноутворення є перерозподіл надлишку споживача на користь продавця, можна стверджувати, що цінова дискримінація зменшує споживчий добробут, отже має негативний характер. Проте, як справедливо зауважують В. М. Харчук та А. Г. Герасименко, «реалізація цінової дискримінації забезпечує доступ до товару менш заможним групам населення, які б просто не змогли дозволити собі відповідне споживання в умовах існування єдиної ціни» [3, с. 4].

Однозначний негативний ефект для економіки та суспільства приносить цінова дискримінація в разі зловживання фірмою монопольним становищем. Згідно із статтею 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо:

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;

- він не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин;

- його частка на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції;

- його частка на ринку товару становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам [4].

Відповідно до вітчизняного законодавства, зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку. Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку, зокрема, визнається:

1) встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку;

2) застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод з суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин [4].

Законодавством передбачено, що випадки зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку щодо встановлення фірмою зазначених цін тягнуть за собою відповідальність у вигляді штрафів. Проте, на думку дослідників [3], українське законодавство є недостатньо чутливим до поведінкових детермінант негативного впливу цінової дискримінації на суспільний добробут. Перед Антимонопольним комітетом України «стоїть непросте завдання: з одного боку – захистити інтереси споживачів, а з іншого – забезпечити належний рівень розвитку конкуренції» [5]. Складність вирішення цієї проблеми пов'язана з тим, що не завжди легко можна довести випадки порушення антимонопольного законодавства, а справи про обвинувачення суб'єктів господарювання у зловживанні монополієм є достатньо складними та індивідуальними.

Список літератури

1. Войтенко Я. В. Цінова дискримінація: сутність, наслідки, умови існування та використання в практичній діяльності фірми. *Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця*. 2016. № 10. С. 74-76. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/MV_10_2016.pdf
2. Мороз С. В., Зима В. М. Цінова дискримінація на ринку електроенергії України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6. Том 1. С. 163-171.
3. Харчук В. М., Герасименко А. Г. Детермінанти вектору впливу цінової дискримінації на суспільний добробут. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 55. С. 3-7.
4. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
5. Ласіков А. Обмеження цінової політики монополіста: досвід США та ЄС. *Юрист&Закон*. 2018. № 5. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011231

МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Сензерліхт Марія Володимирівна,
здобувач ступеня доктора філософії з економіки
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

Існують різні точки зору з приводу того, якою є сучасна молодь. Однак їх детальний аналіз показує, що більшість з них позбавлені чіткої аргументації, а деякі не відповідають дійсності. Така ситуація спричинена відсутністю системних досліджень з проблем молоді.

Необхідно зважити, що для адекватного формування мотиваційних факторів для сучасної молоді потрібно з'ясувати проблеми та життєві пріоритети.

За результатами дослідження було визначено, що найкращими мотиваційними факторами для молодих людей є висока заробітна плата, можливість самореалізації та навчання, а також можливість кар'єрного зростання.

Однак, світова практика переконливо свідчить, що фінансові інтереси у системі держава – освіта – суспільство – бізнес не можуть бути природним саморегулятором функціонування ринків праці та освіти. Насамперед це пов'язано з тим, що ринок освіти регулюється державою і через це не може оперативного реагувати на вимоги транзитивного ринку праці, а відтак забезпечувати випуск фахівців, які за обсягом та структурою відповідатимуть поточним змінам попиту на кваліфіковану працю (частково це пояснюється тривалістю освітнього лагу, який у сучасних системах вищої освіти складає 4–6 років).

Кожен можливий вибір має певну ймовірність виникнення і цінність, що визначається суб'єктивно. Зрозуміло, що цінності можуть бути як позитивними так і негативними залежно від чого вони обертаються як зисками, так і витратами». Створення якісних робочих місць шляхом сприяння розвитку та становленню нових гнучких форм зайнятості має бути основним завданням оновленої системи інституційної підтримки населення в Україні.

Таким чином, ми бачимо, що молодь вмотивовано продовжує свій вибір професії, з тих, які є найпрестижнішими з їх точки зору, а не ті, кого на даний момент шукають роботодавців. До того ж, ці професії, на думку молодих людей, забезпечують життєвий успіх особистості у майбутньому.

Якщо виокремити усі молодіжні пріоритети у групи за функціональною однорідністю, то ми зможемо побачити чотири групи цінностей, що розподіляються відповідно до їх функціонального призначення».

Перша група цінностей – «Безпека» – цінності здоров'я, сім'ї, дітей, що гарантують молоді безпеки.

Друга група цінностей – «Самореалізація» – індивідуальна самостійність, цікава робота, інтелектуальний розвиток, культурна компетентність, суспільне визнання, професійний та особистий саморозвиток людини.

Третя група – «Соціальний комфорт» – це цінності, що забезпечують комфорт взаємовідносин між людьми, допомагають уникнути конфліктів, надають можливість реалізувати особисті прагнення та інтереси, знайти сенс життя.

Четверта група під назвою «Демократія» - охоплює державні цінності такі як: незалежність України, демократичний розвиток, свобода слова, демократичний контроль рішень влади, участь у політичному житті, підприємницьку ініціативу.

Слід враховувати, що процес формування життєвих пріоритетів досить тривалий, він розпочинається ще з самого народження дитини та має властивість до змін протягом усього її життя. Здійсненні наукові дослідження дозволили встановити, що життєві пріоритети, настанови молоді, їх вибір впродовж життя базуються на їхньому преференційному мисленні. При цьому ми говоримо не просто про конкретні бажані предмети чи явища, а про ті, до яких варто прагнути. У цьому контексті важливо враховувати, що упродовж життя молоді одні цінності набувають пріоритетності, інші стають провідними у сприйнятті явищ і подій навколишнього світу, разом з тим ми не виключаємо тих, які втрачають з часом свою колишню пріоритетність та стають менш значущими для особистості. Саме ці складні психологічні процеси й обумовлюють формування та поступову трансформацію цінностей молоді шляхом утворення суб'єктивної ціннісної ієрархії.

У системі цінностей молоді, яка щойно розпочинає самостійне життя і знаходиться в пошуках себе, можна вирізнити домінантні цінності. Вони є пріоритетним ядром ціннісної ієрархії. Наступне за пріоритетністю місце належить субдомінантним цінностям, які можуть згодом посідати місце складу ціннісного ядра або ж рухатися у напрямку периферії ціннісної системи. І останнє, за ієрархією, четверте місце, за займають малозначимі цінності молоді, які знаходяться в периферії ціннісної системи. Це «ядро ціннісної системи та її периферія не є «вічними», слід розуміти що їх елементи або вся система загалом можуть також змінювати або втрачати у часі свою пріоритетність впродовж всього періоду життя. Досвід дозволяє дійти висновку, що зміна ціннісних пріоритетів на індивідуально-особистому рівні не залежить від макрозмін в політиці, економіці, соціокультурній сфері. Цінності розглядаються як результат виховання і соціалізації молоді і є мотиваційною основою, фундаментом, поведінки будь-якої особистості. Для об'єктивного опису його трансформацій необхідно здійснювати систематичний моніторинг, завдяки результатам якого можна достовірно обґрунтовано, робити об'єктивні висновки, здійснювати прогнози та рекомендації.

Тому доцільним на сьогодні є подальше вивчення мотиваційних факторів молоді для створення нових підходів та введення новацій на ринку праці .

Список літератури

1. Молодь України 2021 . Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні. – К.: Міністерство молоді та спорту України, 2021 – 74с.
2. Ільч Л.М. Структурні трансформації транзитивного ринку паці України: монографія. – К.: Алерта, 2017. – 608 с.
3. Малиш Л.О. Освітній рівень української молоді крізь призму вимог ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Soc/2009_96/04_malysh_lo.pdf
4. Pich L. M, Hlushak O. M., Semenyaka S. A Modeling of employment structural transformations, 2020. - с. 253. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/journal/Financial-and-Credit-Activity-Problems-of-Theory-and-Practice-2306-4994>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ РИЗИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Ушеренко Світлана Василівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхнє масштабне поширення в усі сфери людської діяльності, зокрема їх просування у галузь фінансових послуг, сприяло появі інноваційних спеціалізованих фінансових технологій і програмних продуктів (далі – FinTech). Це дозволило надавати традиційні фінансові послуги на якісно новому рівні і сприяло виникненню на ринку різноманітних новітніх фінансових продуктів і послуг, а також створенню релевантних фахових підприємств (далі – FinTech-компанії), які розробляють, впроваджують і супроводжують FinTech.

FinTech – це надання різноманітних фінансових послуг і сервісів із використанням інноваційних цифрових технологій та програмних продуктів, що включають: блокчейн, біометричне документування, електронні гроші, e-комерцію, Інтернет речей (ITh), insurance, різноманітні платіжні системи, cashless-інфраструктуру, хмарні технології (computing cloud); штучний інтелект (наприклад, робото-консультації з фінансових операцій, які проводить віртуальний консультант-робот); технології обробки великих за обсягом як структурованих, так і неструктурованих даних (англ. Big Data) та ін. Наприклад, у 2005 р. світ провадив операції з 4–5 млрд гігабайтами, тоді як у 2020 р. системи Big Data оперують вже із 50 зеттабайтами інформації.

Введення FinTech сприяє ефективному формуванню й управлінню фінансами, надає більш оперативно фінансові послуги, забезпечує контроль за фінансовими потоками та ін. [1].

Конкуренція на ринку фінансових послуг ініціює інноваційні перетворення як у традиційних фінансових інститутах, так і у FinTech-компаніях. Традиційні фінансові інститути модернізують власну операційну діяльність для звуження технологічного розриву між ними і Fintech-компаніями, а ті, у свою чергу, прагнуть до введення Fintech у більш звичний сегмент ринку фінансових послуг із розширенням його шляхом пропозиції новітніх чи модернізації існуючих фінансових продуктів, сприяючи розвитку FinTech і розширенню FinTech-компаній. Наприклад, у 2021 р. в Україні функціонувало майже 200 FinTech-компаній, і кількість ця щороку зростатиме.

Поява інноваційних продуктів і послуг FinTech від провідних технологічних компаній світу, таких як Amazon, Facebook, Google, Apple, Microsoft і аудиторсько-консалтингових компаній Pricewaterhouse Coopers, Deloitte, Ernst & Young, KPMG, світових банків і страхових компаній формують сучасні стандарти якості, оперативності й зручності для споживачів. І саме ці ключові компанії є драйверами поширення FinTech.

Малий і середній бізнес (SMEs), який шукає альтернативні шляхи доступу до фінансових ресурсів, також звертається до FinTech-компаній. Так, розвиток небанківських послуг кредитування дозволив надавати кредити клієнтам із сектору МСБ через посередницькі цифрові платформи (зокрема, формат P2P). Такі платформи поєднують кредиторів із позичальниками через пряме кредитування між учасниками або ж надання позик від приватних чи інституційних інвесторів. Балансове кредитування МСБ передбачає кредит за рахунок власного портфеля платформи, при цьому сектор розширює клієнтську базу FinTech-компаній.

Дія зазначених факторів (перелік не є вичерпним), що є рушіями розвитку Fintech, набуває синергетичного підсилення за умов становлення Індустрії 4.0 у національній економіці як прояву сучасної тенденції автоматизації та обміну даними у технологіях виробництва і надання послуг. Це пов'язано з динамікою кіберфізичних систем, Інтернету речей, хмарних технологій і розрахунків, штучного інтелекту та обробки сигналів [2]. Сьогодні FinTech і FinTech-компанії є драйверами ринку фінансових послуг і структурної трансформації багатьох різних галузей національної економіки.

Водночас запровадження FinTech привносить нові інституціональні, регуляторні, операційні, ринкові, технологічні ризики до сфери фінансових послуг. Під найбільш високий ризик підпадають організації, що провадять фінансові операції. Це зумовлено специфікою FinTech, який поєднує функції фінансово-кредитної установи та IT-бізнесу з притаманними для цих функцій ризиками.

Особливістю запровадження FinTech можна вважати ризик кібератак, і це крім набуття нових специфічних характеристик для традиційних ризиків в операціях кредитування, інвестування, страхування, фандрейзинга, краудфандинга та інших фінансових послуг. Також специфікою ризиків FinTech можна назвати їхнє оновлення та виникнення нових ризиків, які відповідають сучасному етапу розвитку. Це зобов'язує компанії у сфері FinTech постійно аналізувати як існуючі ризики, так і передбачати (foresight) нові загрози для подальшої розробки заходів, спрямованих на їхню елімінацію або ослаблення.

Отже, з'являються розбіжності між привабливістю спрощеного доступу до фінансових сервісів, з одного боку, а другого – ускладнення цього доступу для захисту їх інформаційних ресурсів (IP) від потенційних кібератак. Тому FinTech-компанії мають одночасно вирішувати питання про створення зрозумілих і зручних платформ для власних сервісів і задовольняти вимоги щодо захисту їх інформаційних ресурсів від хакерів. Як свідчать результати соціологічного опитування, якість і зручність сервісів, оперативність обробки транзакцій приваблює споживачів більше, ніж процентна ставка за вкладом.

У цьому контексті потребує дослідження проблем впровадження FinTech до сфери фінансових послуг, зокрема, пов'язаних із цим ризиків і подальшим управлінням ними.

Представники Всесвітнього банку та низки міжнародних фінансових організацій звертають увагу на прогрес FinTech-сфери, наголошуючи при цьому,

що безконтрольний розвиток технологій формує системні ризики для економіки. У рекомендаціях ці організації пропонують забезпечити регулювання сфери FinTech, що досягається її інституціоналізацією і регулюванням інституціональних ризиків, які можна вважати визначальними у площині ризик формуючих факторів.

Інституціональні ризики, як ймовірність появи небажаної події, є наслідком недосконалості інституціонального середовища у FinTech-сфері, некомпетентності її суб'єктів в обставинах асиметричної інформації, а також через їх опортуністичну поведінку.

Недосконалість інституціонального середовища доцільно розглядати у трьох основних аспектах: інституціональна невизначеність; інституціональні пастки; нераціональність функціонування інститутів.

Комплексний аналіз інституціонального середовища сфери FinTech із використанням системного підходу і з позиції інституціоналізму висвітлює певну його недосконалість, що здебільшого полягає у такому:

- нерелевантність категорійно-понятійного апарату законодавчих актів, що врегульовують питання сфери FinTech;
- нерозвиненість методології захисту інформаційних ресурсів (IP) FinTech і з'ясування ризиків появи загроз їхній безпеці, що має бути конкретизовано у методиках і регламентах;
- недосконалість повноважень і функціональних завдань, які покладають на органи державної влади і державного управління за їх компетенціями в сфері FinTech;
- брак підготовки, перепідготовки і сертифікації компетентних фахівців у сфері FinTech, зокрема, з питань управління ризиками і захисту IP.

Такі недосконалості інституціонального середовища й є факторами інституціональних ризиків.

Для послаблення інституціональних ризиків у сфері FinTech посилюється роль регуляторних органів як у сферах фінансовій, так і в сфері ІТ та телекомунікаціях. В Україні – це Національний банк (НБУ), Міністерство цифрової трансформації, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації.

Ризики операцій у сфері FinTech потрапляють у сферу інтересів інших контролюючих організацій і правоохоронних органів у межах їх компетенцій. Заходи, що розроблені згаданими органами стосовно сфери FinTech, включають:

- налагодження моніторингу фінансових і технологічних інновацій та їх впливу на стабільність операційної діяльності суб'єктів сфери FinTech;
- удосконалення регуляторних технологій, методик для функціонування FinTech, зокрема, методик захисту інформаційних ресурсів і протидії кібератакам; це розробка спеціальних програмних продуктів, складення організаційних заходів, опрацювання технологічних рішень щодо програмного й апаратного забезпечення, технічних регламентів;
- своєчасне оновлення регуляторних актів; удосконалення, збір, аналіз, регуляторний нагляд;

- запровадження стандартів відкритого банкінгу і технологій розподілених реєстрів;
- удосконалення менеджменту біг даних та їх аналітики, що, наприклад, має бути забезпечено через порівнюваність і можливість поєднання даних певного сегменту FinTech із даними інших її сегментів (інтероперабельність); можливість комбінувати різні види даних значно підвищує їхню цінність; для цього дані мають бути порівнювані і підготовлені до поєднання з іншими даними (наприклад, містити коди ЄДРПОУ, мати однакові формати значень і виміри одиниць вимірювання);
- розробка, удосконалення і введення стандарту фреймворку, резистентного до кібератак для стійкого забезпечення захисту інформаційних ресурсів сервісів FinTech; підставою для посилення уваги до захисту IP є активізація кібератак на IP в інформаційно-комунікаційних і технологічних мережах, розповсюдження комп'ютерних вірусів, несанкціонований доступ до IP фінансових організацій;
- підвищення компетентності суб'єктів сфери FinTech і фінграмотності споживачів послуг FinTech [3].

Формалізація механізмів і процедур запровадження фінтех завдяки прийняттю актів законодавства, що врегульовують питання використання фінтех, а також відповідних методичних матеріалів, адаптованих до правової системи ЄС (*acquis communautaire*), – ще один напрямом зниження інституціональних ризиків.

Варто наголосити, що за останні роки для підтримки FinTech в Україні значно покращилося інституціональне середовище. Серед важливих змін, які були нещодавно запроваджені в українському законодавстві, – це дозвіл на підписання рахунків і угод електронним підписом; вітчизняні ІТ-компанії продовжують користуватися спрощеним оподаткуванням у 5 % на рік; НБУ активно обстоює адаптацію Директив Європейського Союзу до внутрішніх законодавчих актів; ухвалення законів України "Про віртуальні активи" [4], "Про електронні довірчі послуги" [5], який містить положення про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних операцій на внутрішньому ринку. Нацбанк прийняв Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року і Стратегію розвитку фінтех в Україні до 2025 року [6]. Відповідно до цього розпочато пілотний проєкт на підтримку фінтех-рішень. Створено й Експертну раду з питань комунікацій з інноваційними фінтех-компаніями. Для професійних учасників фондового ринку відкрито доступ до електронного депозитарію, проведення операцій з цінними паперами й іншими фінансовими інструментами на фондовій біржі, використовуючи мобільні додатки.

Ще одним напрямом зниження інституціональних ризиків має стати організація ефективної системи ризик-менеджменту на різних рівнях суб'єктів сфери FinTech – від окремого суб'єкта до державного органу/організації стосовно їх компетенцій, щоб сформувати сприятливе для розвитку FinTech інституціональне середовище.

Проблематика реформування і покращення інституціонального середовища для розвитку сфери FinTech безпосередньо пов'язана з захистом її IP і з

питаннями кібербезпеки. Це можна визначити пріоритетним як у теоретико-методологічному і практичному аспектах, так і стосовно довіри до практично реалізованих систем управління захистом інформації. Для України це ще й питання гармонізації національного законодавства з законодавством ЄС за Угодою Україна – ЄС. Так, 27 червня 2019 р. в Європейському Союзі набув чинності Регламент 2019/881 про Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) і сертифікації з кібербезпеки інформаційних і комунікаційних технологій (далі – ІКТ), більш відомий під назвою Акт про кібербезпеку (Cybersecurity Act). Сертифікація систем захисту ІР і кібербезпеки на сьогодні є вкрай важливим питанням і водночас – відкритим. Сертифікація з кібербезпеки може виявитися достатньо важливою для власників і розробників програмних рішень, які надають свої продукти чи послуги FinTech в Європейському Союзі. [7]. Це стосується продуктів і послуг в тих сферах, в яких кібербезпека чи загроза кібератаки можуть містити ризики, які загрожують неприємними наслідками, наприклад, для медицини, банківської і страхової діяльності, державних реєстрів, Інтернету речей, транспортній інфраструктурі, фінансам та ін. Сертифікація підтверджує технічну надійність продуктів, послуг, а також процесів їх розробки і підтримки одночасно по всіх країнах ЄС.

У сучасному інформаційному суспільстві довіра та конкурентні переваги, зокрема й для сертифікації ІКС, можна досягти завдяки її гармонізації з вимогами глобальної системи інфраструктури якості, що реалізується шляхом укладання багаторівневої низки відповідних угод.

В Україні на сьогодні бракує структури з сертифікації й оцінки відповідності у сфері кібербезпеки для ІКТ, діяльність яких охоплює глобальна система.

Матеріал цієї статті обмежений проблематикою лише інституціональних ризиків у сфері FinTech, що не розкриває в цілому проблеми інших ризиків у FinTech. Втім намічені напрями розв'язання проблеми інституціональних ризиків, на нашу думку, повинні стати основою для розробки конкретних механізмів їх елімінації чи ослаблення, що загалом має позитивно позначитися на розвитку FinTech.

Беручи до уваги специфіку введення FinTech до сфери фінансових послуг в Україні, проведене дослідження носить узагальнений характер і може бути цікавим фахівцям із фінансових послуг як в Україні, так і за її межами.

Література

1. The FINTECH Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries" by Susanne Chishti, Janos Barberis – [рус. пер. с англ. Путеводитель по новейшим финансовым технологиям. М: Альпина Пабlishер, 2017. 343 с.] - [Електронне джерело] - Режим доступу: <https://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=1968>
2. Public consultation on FATF draft guidance on a risk-based approach to virtual assets and virtual asset service providers. URL: <https://www.fatfgafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/public-consultation-guidancevasp.html>

3. Гусєв В.О., Рибка М.С. Інституціоналізація державного управління захистом інформаційних ресурсів публічної служби. У кн.: Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія і практика. Монографія. Авт. кол.: Н.О. Алюшина, Н.С. Наулік, С.А. Романюк та ін. За заг. ред. проф. С. К. Хаджиррадевої. Київ: ВД «АртЕк», 2022. С. 178-213.

4. Про віртуальні активи: Закон України №2074-ІХ від 17.02.2022 (дата звернення: 30.09.2022) [Електронне джерело] – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

5. Про електронні до вірчі послуги: Закон України № 2155-VIII від 05.10.2017 зі змінами (дата звернення: 30.09.2022) [Електронне джерело] – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

6. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року – курс на сталий розвиток інновацій, кешлес і фінансову грамотність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/fintech2025>

7. Cyber Security Audit reports - Hacken. Hacken. [Електронне джерело] – Режим доступу: <https://hacken.io/audits/>

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

**Фатальчук Андрій Віталійович,
Ткач Іван Миколайович,**
д. е. н., професор,

Ткач Микола Ярославович,
д. е. н., с.н.с.,

Розумний Олег Дмитрович,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна

Вступ. З лютого місяця після повномасштабного вторгнення Російської федерації на Україну, Міністерство фінансів України почало продавати військові облигації. Назву саме “військові облигації” вони отримали тому, що розміщуються під час воєнних дій (війни), сприяють накопиченню коштів на ведення війни і водночас дають можливість громадянам країни усвідомити свою причетність до військових дій. Кошти від облигацій використовують для підтримки оборони та економіки України під час воєнного стану. Станом на 30 серпня цього року від продажів таких облигацій вдалося залучити до державного бюджету на суму майже чотири мільярди гривень. Ці гроші йдуть прямісінько в держбюджет і покривають потреби країни в умовах війни.

Військові облигації в Україні – це державні облигації, які випускає Міністерство фінансів України, є певним різновидом облигацій внутрішньої державної позики (ОВДП), тобто цінні папери, емітентом виступає держава в особі Міністерства фінансів України.

Військові облигації відрізняються від звичайних ОВДП наявністю цільового призначення – для потреб обороноздатності України та потреб держави на період правового режиму воєнного стану на території України.

Метою даної роботи є дослідження впровадження військових облигацій в Україні як інвестиційного інструменту підтримки державного бюджету на період дії правового режиму воєнного стану.

Матеріали і методи. Відтак питання впровадження військових облигацій в Україні як інвестиційного інструменту підтримки державного бюджету на період дії правового режиму воєнного стану щодо забезпечення сил оборони ресурсами у воєнний час відповідно до потреб зводиться до питання обороноздатності, а саме: оцінювання воєнно-економічної спроможності країни. Управління військовими облигаціями вимагає наявності системи індикаторів та відповідних методик щодо збору, аналізування та інтерпретації даних. Тому задача

вироблення методичних підходів щодо оцінювання воєнно-економічної спроможності країни в інтересах власників та керівників відповідних спроможностей, в межах системи управління розвитком спроможностей є надзвичайно актуальною в наш час.

Результати та обговорення. Військові облигації відрізняються від інших, тим що їх випускає держава виключно для внутрішнього ринку капіталів. Тобто держава бере на себе зобов'язання повернути вам гроші у певний термін. Особливість саме військових облигацій у тому, що кошти, які ви віддаєте у борг, підуть на потреби у військовій галузі.

Проте українське законодавство не встановлює, на що саме мають іти ці гроші. Тому отримані від військових облигацій кошти йдуть напряму до держбюджету, а звідти вже розподіляються на різні фінансові потреби в умовах воєнного стану. Виходить, саме ваші гроші можуть піти на придбання нової зброї, екіпірування для армії або на соціальні виплати нужденним.

У мирний час держава також випускає облигації – вони фактично працюють так само. За допомогою продажу облигацій покривають дефіцит у бюджеті.

Одна облигація в гривні коштує тисячу гривень, в доларах США – тисячу доларів, а в євро – тисячу євро. Але фактично ви купуєте її трохи дешевше: тисяча – це та сума, яка вам повернеться вже разом з відсотками.

Дохід від гривневих облигацій на три місяці становить 9,5%, на шість місяців – 10%, на рік – 11% і на півтора року – 11,5%. За доларовими облигаціями дохід буде 3,7% (можна взяти тільки річні), а в євро – 2,5% (можна взяти тільки на 8 місяців).

Міністерство фінансів продає банкам і брокерам облигації на певних умовах, які щотижня можуть змінюватися залежно від попиту або інших факторів. До прикладу, 2 червня Нацбанк підвищив облікову ставку з 10% до 25% — це зробили для того, щоб посилити інтерес до гривневих активів. Цим НБУ стимулює банки та фінансові установи робити депозити вигіднішими для вкладників. Це потрібно, щоб боротися з інфляцією.

Система використовується як засіб боротьби з інфляцією, оскільки гроші вилучаються з обігу до кінця війни. Заклики купити воєнні облигації часто звертаються до совісті та патріотизму громадян. Уряд випускає облигації, ціна яких, як правило, нижча за ринкову, і які ранжуються в широкому ціновому різновиді, що робить їх доступними для всіх громадян. Це цінні папери держави, випущені урядом для підтримки оборони та економіки України під час війни. Майже як депозит, але не в банк, а в країну з гарантованим поверненням грошей з відсотками.

Варто відзначити, що особливостями інвестицій у військові облигації є:

- ✓ безоплатність податків із доходів від цінних паперів для фізичних осіб;
- ✓ мінімальний поріг входу — 1000 грн (1 облигація) ;
- ✓ спрощеність верифікації інвесторів;
- ✓ можливість укладати угоди (фінансові операції) під заставу облигацій;

- ✓ купівля в різних валютах;
- ✓ відсутність брокерської комісії.

Уряд України використав численні методи, щоб урятувати економіку від колапсу під час війни. Наприклад, пов'язало інноваційні засоби додаткового фінансування (такі як криптовалюта та NFT) з використанням старих добрих військових облігацій.

Якщо порівнювати дохід від банківського депозиту та облігацій, то це приблизно однакова відсоткова ставка. Натомість у військових облігацій є кілька переваг.

Наприклад, з державних облігацій не потрібно платити податки. Тоді як від доходу за банківським депозитом вам доведеться заплатити податки в розмірі 19,5% від отриманої суми.

Водночас військові облігації гарантовані державою. Тобто фактично купують їх у держави, а банк виступає тут як посередник. Тому держава ж і гарантує повернення вкладених коштів та обіцяного доходу. Ще одна перевага – не потрібно підтверджувати джерело походження коштів, які затрачено на військові облігації. У деяких випадках – особливо з депозитами на великі суми – доведеться підготувати документ, що засвідчить, що добуті кошти законним шляхом.

Купити облігації може будь-хто, зокрема й ті, хто живуть в Україні, але мають громадянство іншої країни. Придбати їх може як бізнес, так і громадяни. Найпростіше купити облігації в банках та у брокерів.

Військові облігації в Дії: як працює нова послуга в за стосунку Дія доступна нова послуга – купівля військових облігацій. Це цінні папери, що випускає держава під час воєнного стану. Відтепер їх можна придбати в Дії та допомогти наблизити перемогу України.

Вартість однієї військової облігації. Вони різняться за:

- датами виплат – на строк до 1,5 року;
- відсотками доходу – від 11 до 16 відсотків річних;
- назвами на честь тимчасово окупованих міст та територій – Херсону, Мелітополя, Маріуполя, АР Криму тощо.

Дія не продає облігації самостійно. Застосунок лише допомагає придбати облігації в одного із партнерів – банків та ліцензованих брокерів. Тож як купити облігації в Дії?

- оновіть застосунок до останньої версії;
- у Послугах знайдіть Військові облігації;
- оберіть тип облігацій за назвою українських міст чи територій;
- виберіть банк чи брокера, у якого хочете купити облігації;
- вкажіть кількість облігацій;
- введіть контактні дані і оберіть картку еПідтримки, на яку отримаєте виплати через деякий час;
- перевірте та відправте запит до обраного партнера;
- підпишіть документи на відкриття рахунку в цінних паперах і оплатіть облігації;

• очікуйте на сповіщення від Дії. Зарахування на рахунок в цінних паперах відбувається протягом трьох робочих днів.

Дія повідомить, коли облігації надійдуть на ваш рахунок у цінних паперах.

Послуга реалізована Міністерством цифрової трансформації України спільно з Міністерством фінансів України, Національною Комісією з цінних паперів та фондового ринку й Національним банком України.

Кожен банк виставляє якісь свої умови продажу облігацій. Комісія в різних установах також відрізнятиметься, як і процедура оформлення угоди. Деся доведеться приїжджати у відділення, в інших випадках – можна оформити все онлайн. Усе робиться за пару кліків – спочатку вам відкриють спеціальний рахунок, а потім можна буде обрати валюту та кількість місяців, на яку ви готові позичити гроші.

Під час придбання військових облігацій, громадяни отримують від держави гарантію повернення всієї суми інвестиції та виплату відсотків, а також фіксують свою дохідність на весь період випуску цінних паперів.

Міністерство фінансів України випустило військові облігації із процентною ставкою 10-11%. Кожна річна облігація має номінальну вартість 1000 українських гривень (24,80 фунта стерлінгів; 25,27 долара США). Облігації варіюються від короткострокових до довгострокових (від кількох місяців до кількох років).

Їхня фактична ціна може бути трохи нижчою залежно від типу облігації. У той самий час деякі банки можуть стягувати додаткову комісію обслуговування цінних паперів. Військові облігації продаються як у гривнях, так і у доларах/євро. Виторг від продажу цих облігацій йде на потреби Збройних Сил України.

Громадяни України можуть робити покупки онлайн через офіційні сайти банків. Проте деякі банки можуть мати обмеження за мінімальною сумою купівлі.

Державні облігації реалізуються за допомогою регулярного аукціонного продажу через Національний банк України (НБУ). Прибутковість на аукціонах зазвичай вища, ніж прибутковість на вторинному ринку.

Купівля військових облігацій потребує відкриття фінансового поточного рахунку та спеціального банківського рахунку для цінних паперів. Щодо документів, фізичні особи повинні надати посвідчення особи та ПІН. Установам потрібні додаткові документи. Спеціальні вимоги також можуть застосовуватись до покупців-нерезидентів. Процедура досить проста:

- відкрити рахунок цінних паперів;
- підпис договору про посередництво;
- банк купує облігації від вашого імені та розміщує їх на вашому рахунку;
- пізніше ви можете продати свої військові облігації на вторинному ринку або використовувати їх як заставу для кредиту;
- ви не сплачуєте прибутковий податок із відсотків, які отримуєте.

Оскільки багато банків дозволяють витратити лише великі суми на військові облігації, таких операцій може знадобитися допомогу особистого менеджера. Деякі установи також приймають запити на покупку лише в автономному режимі

у відділенні. Клієнти повинні звернутися до свого банку для отримання докладної інформації. Корисні посилання з комісіями та умовами від провідних українських фінансових установ.

Найбільша хвиля інвестицій у військові ОВДП була у березні та першій половині квітня 2022 року. Зараз темпи залучення коштів більш стримані.

Нова хвиля інтересу очікується за рахунок відкриття можливості для інвестування в папери іноземцями. Міністерство фінансів, НБУ та учасники ринку зараз працюють над тим, щоб забезпечити швидку та зрозумілу інфраструктуру для масового входу на ринок нерезидентів. Багато людей у всьому світі заповнили соціальні мережі, матимуть змогу купити частину державних боргових цінних паперів у уряду України.

У банках та брокерських компаніях, які скасували комісії за придбання облігацій, не приховують, що зробили це задля підтримки держави.

Висновки. Військові облігації – це інвестиційний інструмент підтримки державного бюджету, доступний для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Кошти від облігацій, залучені в Державний бюджет України, використовуються на безперебійне забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану – соціальні та оборонні. Від якості залучення інвестиційного інструменту підтримки державного бюджету залежить ступінь обороноздатності країни. Кожна облігація внутрішньої державної позики є ресурсом, який забезпечуватимуть діяльність з метою досягнення поставлених мети та цілей. Від складності поставленої мети буде залежати складність і масштаби діяльності, а також об'єми залучених ресурсів.

Отже, вище керівництво держави, під час залучення військових облігацій, має інструмент підтримки державного бюджету який дозволяє наповнити казну країни ресурсами або воєнно-економічні спроможності обороноздатності. Нарощення національних економічних спроможностей на період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Список літератури

1. Жупінський П.О. Альтернативи ресурсного забезпечення потреб оборони / П.О. Жупінський, О.В. Ригорчук, В.А. Шемчук // К.: ЦВПтаПБ, “Оборонний вісник” 2019 р., №10. – С. 16-19.

2. Закон України “Про правовий режим майна у Збройних Силах України” від 21 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 407.

3. Наказ Міністерства оборони України “Про внесення змін до паспорта бюджетної програми на 2021 рік” від 07.06.2021 № 159. Вилучено з https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/mou_159.pdf

4. Фатальчук А.В. Шляхи вдосконалення автоматизація бухгалтерського обліку у військовій частині / А.В. Фатальчук, Ю.С. Блінов, В.В. Корчицький // The 9th International scientific and practical conference — Priority directions of science and technology development (May 16-18, 2021) SPC — Sci- conf.com.ua, Kyiv, Ukraine. 2021. – С. 1149-1152

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Чернух Діана
Аспірантка

Трушкіна Наталія

кандидат економічних наук, старший дослідник
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

У сучасних умовах швидких змін зовнішнього середовища, зниження купівельної спроможності населення, цифровізації економіки [1-5], негативного впливу пандемії COVID-19 на світову економіку, війни в Україні, виникає гостра необхідність вдосконалення традиційних методів управління організацією з метою своєчасного та адекватного реагування з боку підприємства на виклики сьогодення. Одним з основних чинників формування організаційної поведінки, гнучкості організації, стабільності її функціонування на ринку та сталого розвитку є сильна корпоративна культура.

Сьогодні ефективне управління змінами на підприємствах [6], зокрема його корпоративної культури [7-10], являє собою сукупність дій, спрямованих на оперативне реагування на зміни, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які можуть носити плановий або динамічний характер, їх вивчення на предмет відповідності місії та стратегічним цілям організаційного розвитку, що визначаються з урахуванням рівня сформованої корпоративної культури на підприємстві.

Дослідженням особливостей формування корпоративної культури, яка б сприяла підвищенню конкурентних позицій компанії на ринку, присвячено праці багатьох зарубіжних науковців, зокрема: К. Cameron, А. Crombie, D. Denison, P. Dobson, J. Eldridge, K. Gold, R. Quinn, E. Schein, M. Walters, A. Williams, Д. Маслов, Г. Роше, М. Хаммер, Дж. Чампи та інші.

Неоднозначність теоретичних положень і недостатність відповідних практичних розробок, що стосуються реінжинірингу логістичних бізнес-процесів, та їх вплив на корпоративну культуру підприємства вказують на необхідність поглиблення теоретико-методологічних та практичних засад даної проблеми, зосередження уваги на єдиному підході до вирішення досліджуваних проблем. Це й обумовило вибір тематики обраного дослідження.

З огляду на це, *мета даної наукової роботи* полягає у дослідженні реінжинірингу логістичних бізнес-процесів і систем як одному з інструментів їх самовдосконалення та забезпечення сталого розвитку корпоративної культури логістичних компаній.

У сучасній економіці рушійною силою інноваційних перетворень на підприємствах все частіше виступає реінжиніринг бізнес-процесів, який створює

усі необхідні передумови для підвищення ефективності управління шляхом всеохоплюючого та постійного застосування інноваційних технологій менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій. Реалізація процесу реінжинірингу забезпечується завдяки змін коротко і довгострокової поведінки підприємств у ринковому середовищі, а також шляхом зміни взаємодії у підсистемі «підприємство-зовнішнє середовище». Даний механізм актуальний для будь-якої сфери функціонування підприємства, але останнім часом активно впроваджується та використовується у логістиці [11].

Сьогодні основною перевагою щодо використання реінжинірингу логістичних бізнес-процесів на підприємстві є можливість їхнього самовдосконалення та розвитку, адже реінжиніринг – це завжди інноваційний процес, здатний радикально підвищити ефективність управління бізнес-процесами. Так, практика бізнесу надає доволі багато позитивних прикладів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів різноманітної типології, однією зі сфер яких виступає логістична діяльність підприємств (рис.).

Рис. Ключові проблеми впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на логістичних підприємствах

Джерело: узагальнено та складено на підставі джерела [12].

Досвід країн з впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на логістичних підприємствах сьогодні зіткнувся із проблеми шляхи вирішення яких полягають у таких діях, зокрема у сфері логістики: радикальному перепроєктуванні процесу обробки; відмові від використання послуг експертів; використання баз даних, фінансів: усунення накладних витрат; використання комп'ютерних терміналів, виробництво: застосування послідовно-паралельного підходу; використання технології CAD/CAM та інтегрованої бази даних, що дозволяє проектувати

вироби безпосередньо на екрані комп'ютера, не удаючись до креслень на папері (США).

Для Азії (Казахстан) у сфері управління характерно: відмова від штатного розкладу, організаційної структури; створення нової посади – керуючий справою; надання співробітникам права самостійно проводити повну обробку заяви.

А для Європи (Україна) слід зазначити, що у сфері виробництва: постійне виявлення і усунення витрат; стандартизація роботи; оперативний підхід до вирішення проблем; навчання персоналу, логістика: перебудова організаційної структури; оптимізація логістичних операцій; реформування складського господарства; впровадження відкритої форми торгівлі, управління: стандартизація бізнес-процесів; автоматизація процесу закупівель; навчання співробітників; розроблення нового програмного продукту, фінанси, інформація: оптимізація ключових бізнес-процесів та проведення їх пріоритизації; перебудова роботи бухгалтерії; автоматизація рутинних операцій; розбір стану активів; створення списку правил обліку;

У ході реалізації програми реінжинірингу необхідно спиратися на принцип Парето (20% зусиль можуть дати 80% результату), а це означає, що потрібно обирати пріоритетні завдання і посилено працювати над їхнім вирішенням [13]. Окрім цього варто зауважити, що вигоди, які підприємство може отримати від проведення реінжинірингу, виражаються у такому:

- 1) відбувається удосконалення системи управління;
- 2) підвищується економічна ефективність;
- 3) зростає соціальна значимість підприємства;
- 4) здійснюється впровадження автоматизованої системи управління підприємством.

Для успішної реалізації реінжинірингових заходів необхідно досягти:

1. балансу інтересів зацікавлених сторін у діяльності підприємства. У компанії має існувати культура, що забезпечує інтереси усіх ключових стейкхолдерів, менеджерів, акціонерів, споживачів і рядових працівників [14-15]. Перекіс інтересів на користь одного з стейкхолдерів або їх групи може привести до невдачі реінжинірингу;

2. балансу в реалізації маркетингових, інформаційних технологій і технологій, пов'язаних з перетворенням корпоративної структури. Корпоративна культура має запобігати загостренню політики керівництва у процесі реінжинірингових заходів;

3. балансу між різними рівнями корпоративної культури;

4. рівня в розвитку корпоративної ідеології, при якому будуть реалізовані повною мірою енергія, інноваційність, оптимізм працівників підприємства.

Розробка та створення сильної корпоративної культури є складним процесом, і не існує єдиної технології досягнення успіху. Один з найбільш важливих аспектів корпоративної культури – це заохочення співробітників до змін [16-17]. Сьогодні бізнес-середовище постійно змінюється, і основне завдання керівництва полягає в тому, щоб забезпечити, адаптацію та розвиток організації,

її готовності до здійснення адекватних змін та ефективного впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на логістичних підприємствах.

Так, реінжиніринг корпоративної культури логістичної компанії в умовах глобальних цифрових трансформацій [18-20] має бути спрямований на підвищення рівня мотивації працівників до продуктивної та результативної зайнятості та створення конкурентних переваг підприємства на ринку логістичних послуг (табл. 1). Адже у будь-якій компанії, яку б нішу на ринку вона не займала і хоч би якою великою вона не була, ключове значення для успішної діяльності має колектив, його цінності та ідеали. Саме команда визначає все, що собою представляє організація.

Таблиця 1

Узагальнені результати опитування щодо визначення, які мотивують співробітників до реінжинірингу корпоративної культури

Характеристика	Середнє значення	Твердження
Матеріальне стимулювання	83%	Матеріальне стимулювання (премії, винагорода)
		Висока заробітна платня
Соціальний пакет, пільги	79%	Можливість поліпшити свої житлово-побутові умови
Організація праці	71%	Чіткість у постановці завдань керівником
		Умови праці
		Заходи адміністративного впливу
		Режим роботи
Різноманітність роботи	58%	Різноманітність роботи
		Елементи суперництва
Можливість самореалізації	93%	Можливість самореалізації
		Можливість кар'єрного росту
Психологічний клімат	81%	Моральне стимулювання
		Трудовий настрій колективу
		Дружній колектив
		Гарне керівництво
Цінності і політика компанії	77%	Економічні нововведення в компанії
		Цінності і принципи компанії
Престиж роботи	86%	Високий статус в компанії
Особисті мотиви співробітників	72%	Страх втратити роботу можливість навчання

Джерело: складено авторами на підставі отриманих результатів опитування.

Тому формування корпоративної культури дозволяє компанії рухатися в одному напрямку як єдине ціле, сповідуючи спільні цінності, норми і правила. Цілком очевидно, що корпоративна культура, як засіб управління, може впливати на: мотивацію співробітників; привабливість фірми як роботодавця, що відбивається на плинності кадрів; моральність кожного співробітника, його ділову репутацію; продуктивність і ефективність трудової діяльності; якість роботи співробітників; характер особистісних і виробничих відносин в

організації; ставлення службовців до роботи; творчий потенціал кадрового персоналу тощо [21].

Згідно з отриманими даними, найбільш значимою для співробітників є можливість самореалізації і кар'єрного зростання. Велике значення має висока заробітна плата, соціальний пакет і пільги. Серед останніх співробітники найбільш цінують компенсацію витрат на медичне обслуговування, компенсацію транспортних витрат, надання службового автомобіля і оплату курсів підвищення кваліфікації. Крім того, серед головних мотивуючих факторів співробітники відзначають психологічний клімат (відносини з колегами і керівництвом, можливість спілкування під час роботи і так далі) і цінності, політику організації.

Ще одним аспектом аналізу мотиваційного клімату підприємства є виявлення задоволеності персоналу існуючою системою мотивації і роботою в організації (*табл. 2*).

Співставлення отриманих результатів дозволило визначити сукупність чинників, які мають найбільший вплив на працівників компанії. Так, на рівні основних елементів корпоративної культури мотивуючими чинниками є матеріальне стимулювання працівників, а також пільги, що надаються компанією співробітникам. Незважаючи на те, що матеріальна мотивація не відноситься до артефактів культури, вона визначає видиму поведінку співробітників – чим більше співробітник зацікавлений в отриманні заробітної плати, а також премії або інших бонусних виплат, тим більше він націлений на сумлінне виконання своїх обов'язків, дотримання робочого розпорядку і запропонованих норм і правил.

На другому рівні організаційної культури – рівні цінностей – мотивуючим фактором для персоналу є згода з цінностями, які проголошує організація, політикою керівництва в області управління організацією в цілому і її співробітниками, постановки цілей і завдань. Оскільки місія компанії і її цінності значною мірою впливають на психологічний клімат в колективі, відносини, які склалися між працівниками, а також на ставлення співробітників в компанії, то ці чинники мотивації також можна віднести до даного рівня культури.

З іншого боку, психологічний клімат, моральне стимулювання і заохочення, відносини між компанією і персоналом, репутація організації відносяться до рівня базових уявлень. Як відзначають співробітники, робота в організації, що має високий статус, стимулює їх, формує більш високий рівень лояльності. Крім того, основними факторами мотивації базових уявлень корпоративної культури є високий статус співробітника або його професії на підприємстві (чим вище позиція, яку обіймає працівник, тим більших результатів він готовий досягати, іншими словами, повагу з боку колег і керівництва, визнання заслуг перед компанією мотивує його, створює більш комфортні умови праці); можливість кар'єрного росту, посадового просування, а також можливість самореалізації дозволяють працівникам прагнути до досягнення високих результатів і успіху, професійного розвитку.

Таблиця 2

Результати аналізу задоволеності корпоративною стратегією «Care»
співробітників і системою мотивації праці

Характеристика	Середнє значення	Твердження
Матеріальне стимулювання	75%	Мене влаштовує моя заробітна плата
		Я не стану працювати в іншій компанії, навіть якщо зарплата буде вищою
Організація праці	82%	Графік роботи
		Рівень організації праці
		Рівень технічного оснащення
Різноманітність роботи	89%	Необхідність вирішення нових проблем
		Я роблю важливу й відповідальну справу
		Я вільний у виборі шляхів досягнення поставлених цілей
Можливість самореалізації	78%	Самостійність у роботі
		Можливість кар'єрного росту
		Відповідність роботи особистим здібностям і інтересам
Психологічний клімат	90%	Відносини з безпосереднім керівником
		Відносини з колегами
		Мене влаштовує моє керівництво
		Мені подобається колектив
Цінності і політика компанії	97%	Я схвалюю політику керівництва
		Мене влаштовують затвердженні компанією місія і цінності
Особисті мотиви співробітників	84%	Я роблю тут те, до чого у мене лежить душа, що я посправжньому люблю
		Працюючи тут, я відчуваю стабільність і впевненість у завтрашньому дні

Джерело: складено авторами на підставі отриманих результатів опитування.

При цьому виявлено, що задоволеність співробітників існуючою системою мотивації знаходиться на високому рівні. Незважаючи на задоволеність персоналу, керівництво компанії має бути готове до постійного вдосконалення мотиваційної системи з метою її адаптації до нових потреб персоналу.

На даний час досвід доводить, що запровадження реінжинірингу бізнес-процесів дає змогу прослідкувати докорінні позитивні та ефективні зміни всередині організації. Так, зазвичай кілька робочих процедур поєднуються в одну, а ті процедури, що виконувалися раніше різними працівниками, трансформуються в одне ціле. Створюється спеціальний колектив. Спостерігаються трансформаційні зміни і в управлінському підході – працівниками приймаються самостійні рішення.

У ході реінжинірингу відбувається не тільки горизонтальне, а й вертикальне стискування процесів. Там, де має місце традиційна організація робіт, виконавець для прийняття рішень має був раніше звернутися до керівництва.

Нині ж він приймає рішення самостійно. Розширення повноважень співробітників, підвищення ролі кожного з них у робочому процесі приводить до значного зростання віддачі від їхньої праці. Не менш істотно і те, що сам процес реалізується в природному порядку. Крім цього, слід зазначити, що різні процеси мають різні варіанти виконання. Наприклад, традиційний процес реалізується на основі чітких стандартів.

Сьогодні логістичними компаніями ефективно впроваджується процесний підхід до формування та розвитку корпоративної культури компаній, унаслідок чого спостерігаються такі результати від впровадження:

- 1) покращення міжособистісних відносин керівника з підлеглими та співробітників між собою;
- 2) зміцнення колективу, підвищення авторитету керівника;
- 3) усунення розбіжностей між життєвими інтересами співробітників та організаційними цілями;
- 4) підвищення творчого характеру праці персоналу.

Позитивні зрушення відбуваються і у взаємодії із зовнішнім середовищем: суттєво підвищується ступінь задоволення споживача [22-24], налагоджується робота з клієнтом; забезпечується адаптація підприємства до функціонування в умовах інформаційного суспільства і «суспільства знань».

Отже, реінжиніринг логістичних бізнес-процесів корпоративної культури у нестабільному економічному середовищі є одним із таких інструментів, що здатен самостійно забезпечити підприємству реальне, відчутне зростання ефективності логістичної діяльності завдяки кардинальним змінам в організації, а також завдяки активному впровадженню ІТ, нових методів управління та розвитку маркетингу [25-27]. Сучасне становище, в якому перебуває безліч українських підприємств, а саме – в умовах кризової економіки спричинене війною та пандемією COVID-19, спонукає до застосування реінжинірингу логістичних бізнес процесів. Практика функціонування логістичних бізнес-процесів і систем вітчизняних логістичних підприємств показує, що саме перехід від функціонального управління до управління на засадах підходу системної інтеграції забезпечить оптимізацію строків постачання, підвищення якості виготовленої продукції та надання логістичних послуг, оптимізацію збуту, підвищення рівня надійності транспортування, удосконалення системи складування.

У результаті здійснених досліджень також можна зробити висновки, що застосування реінжинірингу у логістичних бізнес-процесах також дасть змогу: знизити собівартість продукції за рахунок ефективності управління; мінімізувати час реакції підприємства для забезпечення швидкого оброблення замовлень клієнтів і швидкого розроблення нової продукції; уніфікувати операції ділового циклу; ефективно використовувати як складні системи класу MRP/ERP, так і простіші системи автоматизації управління підприємством; ефективніше виявляти та задовольняти потреби споживачів, а саме – переглянути процеси виконання замовлень з метою покращення показників системи обслуговування,

а також розробити систему обслуговування по процесах створення доданої вартості для споживачів.

У подальших дослідженнях планується проаналізувати, узагальнити та систематизувати теоретичні підходи до визначення суті й змісту поняття «цифрова культура».

Список літератури:

1. Trushkina N. Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No. 4. P. 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).

2. Квилинский А.С., Трушкіна Н.В., Рынкевич Н.С. Концептуальные подходы к определению термина «информационная экономика». *Проблеми економіки*. 2019. № 3(41). С. 147-155. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-147-155>.

3. Трушкіна Н.В. Клієнтоорієнтований підхід до логістичного сервісу в умовах інформаційної економіки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 6. С. 196-204. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-196-204>.

4. Kryshchanovych S., Prosovych O., Panas Y., Trushkina N., Omelchenko V. Features of the Socio-Economic Development of the Countries of the World under the influence of the Digital Economy and COVID-19. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No. 1. P. 9-14. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.2.2>.

5. Шкригун Ю.О., Трушкіна Н.В. Цифрова трансформація бізнес-процесів: зарубіжна практика. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der II internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz* (Schweiz, Zürich, 12 August, 2022). Zürich: BOLESWA Publishers & Europäische Wissenschaftsplattform, 2022. S. 44-50. <https://doi.org/10.36074/logos-12.08.2022.14>.

6. Kharchyshyna O., Trushkina N. Management of organizational change: the evolutionary development of theories, the essence of models and approaches [Управління організаційними змінами: еволюційний розвиток теорій, суть моделей і підходів]. *Digital Transformation of Society: Theoretical and Applied Approaches*: monograph / Edited by M. Wierzbik-Strońska, O. Nestorenko. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2021. P. 429-441.

7. Kwilinski A., Zaloznova Yu., Trushkina N., Rynkevych N. Organizational and methodological support for Ukrainian coal enterprises marketing activity improvement. *E3S Web of Conferences*. 2020. Vol. 168. Article 00031. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016800031>.

8. Трушкіна Н.В., Ринкевич Н.С. Маркетингова стратегія управління розвитком організаційної культури підприємств. *Проблеми економіки*. 2020. № 2(44). С. 303-311. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-303-311>.

9. Харчишина О.В., Трушкіна Н.В. Особливості організаційної культури підприємств у сфері готельних послуг. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 309-319. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-309-319>.

10. Харчишина О., Трушкіна Н., Ринкевич Н. Теоретико-методичні та практичні засади управління трансформацією організаційної культури підприємств. *Věda a perspektivy*. 2021. № 3(3). S. 126-146. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3\(3\)-126-146](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-3(3)-126-146).
11. Григорак М. Ю., Чернух Д. Концепція реінжинірингу корпоративної культури логістичної компанії в умовах пандемії. *Achievements and prospects of modern scientific research: Abstracts of the III International Scientific and Practical Conference (Argentina, Buenos Aires, February 7-9, 2021)*. Buenos Aires: Editorial EDULCP, 2021. P. 291-295.
12. Кривов'язюк І.В. Зарубіжний досвід реалізації бізнес-процесів на підприємстві. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2011. Вип. 1. С. 191-204.
13. Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе. Пер. с англ. Москва: Издательство «Манн, Иванов и Фербер», 2006. 287 с.
14. Трушкина Н. В., Рынкевич Н. С. Клиентоориентированность: основные подходы к определению. *Бізнес Інформ*. 2019. № 8. С. 244-252. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-244-252>.
15. Харчишина О.В., Трушкіна Н.В. Клієнтоорієнтованість як ключовий принцип трансформації організаційної культури підприємства. *Moderní aspekty vědy: XI Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2021. Str. 128-139.
16. Чернух Д., Трушкіна Н. Трансформаційні зміни корпоративної культури логістичних компаній в умовах війни. *Multidisciplinary Academic Notes. Science Research and Practice: Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference (Spain, Madrid, June 21-24, 2022)*. Madrid: International Science Group, 2022. P. 137-144.
17. Григорак М., Трушкіна Н., Чернух Д. Грейдування як метод формування системи мотивації персоналу логістичних компаній. *Věda a perspektivy*. 2022. № 7(14). Str. 115-129. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7\(14\)-115-129](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-7(14)-115-129).
18. Trushkina N., Abazov R., Rynkevych N., Bakhautdinova G. Digital Transformation Organizational Culture under Conditions of the Information Economy. *Virtual Economics*. 2020. Vol. 3. № 1. P. 7-38. [https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2020.03.01(1)).
19. Трушкина Н., Рынкевич Н. Модернизация организационной культуры предприятий в эпоху цифровых преобразований. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. № 2. P. 144-173. <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.09>.
20. Bezpartochna O., Trushkina N., Chernukh D. Influence of digital technologies on the development of the corporate culture of logistics companies. *Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph* / Edited by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. P. 121-137.

21. Іванов Ю.Д. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2006. 284 с.
22. Трушкіна Н.В., Бугаєва М.В. Трансформація клієнтського сервісу як складова логістичного менеджменту підприємств в умовах цифрової економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2021. Вип. 7 (40). С. 70-80. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7\(40\).70-80](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7(40).70-80).
23. Трушкіна Н., Шкригун Ю. Концептуальні підходи до визначення суті й змісту терміна «клієнтський досвід». *Věda a perspektivy*. 2021. № 4(4). С. 125-138. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-4\(4\)-125-138](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-4(4)-125-138).
24. Trushkina N., Prokopyshyn O., Dranus L. Customer relationship management in the system of logistics administration at agricultural enterprises. *Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects: collective monograph*. Iss. 4 / in edition D. Diachkov; Poltava State Agrarian University. Prague: Eastern European Center of the Fundamental Researchers, Nemoros s.r.o., 2022. P. 190-196.
25. Трушкіна Н. Цифровий маркетинг в умовах глобального інформаційного простору: теоретичні підходи. *Věda a perspektivy*. 2021. № 5(5). С. 62-74. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-5\(5\)-62-74](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2021-5(5)-62-74).
26. Храпкіна В., Трушкіна Н. Застосування штучного інтелекту у цифровому маркетингу. *Поведінкова економіка: від теорії до практики: міждисц. навч. посіб. / за наук. ред. І.Л. Татомир, Л.Г. Квасній; Прикарпатський ін-т імені Михайла Грушевського ПрАТ ВНЗ «МАУП»*. Трускавець: ПОСВІТ, 2022. С. 300-311.
27. Храпкіна В.В., Трушкіна Н.В. Трансформація підходів у маркетингу в постпандемічний період. *Трансформація підходів в управлінні та маркетингу у постпандемічний період: монографія / під заг. ред. В.В. Храпкіної, К.В. Пічик*. Київ: Інтерсервіс, 2022. С. 25-37.

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ІСНУЧИ ДИСПРОПОРЦІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Юдіна Світлана Валеріївна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

Гуржий Тамара Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровського державного технічного університету

Жюдіт Фелікс Миколайович

магістр
Дніпровського державного технічного університету

Для оцінки впливу цифрової економіки на сучасні процеси, потоки та на глобальний розвиток, необхідно враховувати деякі основні цифрові розриви та диспропорції, які склалися в світі.

Так можна зазначити, що Інтернетом користуються лише 20% жителів найменш розвинених країн, причому умови доступу, зазвичай, відрізняються низькою швидкістю завантаження і високої вартістю.

Також, різний характер має його використання. Так, якщо в ряді розвинених країн до 8 з 10 користувачів Інтернету здійснюють покупки в мережі, то у багатьох найменш розвинених країнах світу цей показник становить менше 1 із 10. Крім того, всередині країн існують значні відмінності між сільськими та міськими районами, а також між чоловіками та жінками.

Найбільші гендерні відмінності спостерігаються серед найменш розвинених країн в Африканському регіоні.

З точки зору можливостей участі в цифровій економіці даних та отримання вигод виділяються дві країни: Сполучені Штати та Китай. Разом на них припадає половина світових гіпермасштабованих центрів обробки даних, найвищі темпи впровадження 5G у світі, 94% всього фінансування стартапів за останні п'ять років, 70% провідних вчених у сфері інформаційних технологій та майже 90% ринкової капіталізації найбільших світових цифрових платформ.

Відомі найбільші платформи («Епл», «Майкрософт», «Амазон», «Алфавіт» («Гугл»), «Фейсбук», «Тенсент» і «Алібаба») все більше інвестують у всі ланки глобального ланцюжка створення вартості даних, включаючи:

- збір даних за допомогою обслуговування платформою користувачів;
- передачу даних по підводним кабелям та через супутники;
- зберігання даних (центри обробки даних);
- аналіз, обробку та використання даних (за допомогою інформаційних технологій).

Ці компанії мають конкурентну перевагу в галузі даних, обумовлену їх платформним компонентом, але вони перестали бути просто цифровими платформами. Вони перетворилися на глобальні цифрові корпорації з планетарним охопленням, величезною фінансовою, ринковою та технологічною потужністю та контролем над великими масивами даних про своїх користувачів.

Навіть під час пандемії, коли велика кількість підприємств закривалася, їх розміри, прибуток, ринкова вартість та домінуючі позиції зростали у міру прискорення процесу цифровізації. Наприклад, якщо в період з жовтня 2019 року по січень 2021 року складовий індекс Нью-Йоркської фондової біржі зріс на 17%, то зростання курсів акцій цих провідних платформ склало від 55% («Фейсбук») до 144% («Епл»).

Традиційний цифровий розрив між розвиненими країнами, та країнами, що розвиваються, у плані підключення та доступу до Інтернету та його використання продовжується, залишаючись проблемою для розвитку.

Крім того, через підвищення ролі даних та їх міжнародних потоків як економічного ресурсу з'являються нові вимірювання цифрового розриву, пов'язані з «ланцюжком створення вартості даних».

Це поняття є основним для оцінки вартості даних. Дані самі по собі не мають цінності, якщо вони не систематизовані та не оброблені. І навпаки, без необроблених даних не може бути цифрового інтелекту.

Вартість виникає в процесі перетворення необроблених даних (аналізу та обробки зібраних даних з використанням штучного інтелекту) яку можна монетизувати з комерційною метою або використовувати для вирішення суспільних завдань.

Для створення вартості та отримання вигоди необхідні як необроблені дані, так і можливість їх перетворення на цифровий інтелект. Створення доданої вартості даних - це те, що сприяє просуванню вгору у процесі розвитку. У міру розвитку цифрової економіки даних виник ще один розрив, пов'язаний з даними, який посилив цифровий розрив, що вже існував.

У цій новій конфігурації країни, що розвиваються, можуть опинитися в підпорядкованому становищі, а дані та пов'язане з ними отримання вигоди будуть зосереджені в руках кількох глобальних цифрових корпорацій та інших багатонаціональних підприємств, що контролюють дані. Існує небезпека того, що вони просто стануть постачальниками необроблених даних для глобальних цифрових платформ, при цьому їм доведеться платити за цифровий інтелект, отриманий за допомогою їх даних. При цьому буде і відсутнє загальне розуміння того, що є і як можуть функціонувати дані та їх міжнародні потоки.

Незважаючи на важливу роль, яку відіграють дані в цифровій економіці, що розвивається, не існує загально визнаної концепції «даних», що може призвести до плутанини і утруднити проведення аналітичних досліджень і дискусій зі стратегічних питань.

Таким чином, можна зробити висновок, що дані стають особливим ресурсом, що має певні риси, які відрізняють його від товарів і послуг. Дані відрізняються невловимістю та неконкурентністю: це означає, що багато суб'єктів можуть

використовувати одні й ті самі дані одночасно або через якийсь час, при цьому не вичерпуючи їх. Водночас доступ до даних може бути обмежений технічними чи юридичними засобами, що буде призводити до різного ступеня виключення. Наприклад, дані, зібрані великими світовими платформами, не завжди доступні для використання іншими, що дає власникам платформ монопольне становище, що дозволяє отримати вигоду з цих даних. Крім того, сукупна вартість даних часто може бути більшою, ніж сума вартості окремих даних, особливо в поєднанні з іншими, додатковими даними.

Список літератури:

1. ДОКЛАД О ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ 2021 Международные потоки данных и развитие: кому служат потоки данных. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf

L'ÉQUILIBRE ENTRE LES SEXES DANS LES MÉDIAS UKRAINIENS PENDANT LA GUERRE RUSSO- UKRAINIENNE

Formos Yuliia,

Doctorante,
l'Université nationale de Lviv Ivan Franko

Voitovych Natalia,

PhD
l'Université nationale de Lviv Ivan Franko

L'invasion de la Fédération de Russie sur le territoire de l'Ukraine a apporté des changements non seulement dans l'environnement social et quotidien, mais aussi dans l'industrie des médias. La télévision ukrainienne s'est principalement concentrée sur le thème de la guerre. En particulier, les récits diffusés dans les médias concernant les rôles de genre des hommes et des femmes ont également changé.

La pertinence de la recherche réside dans le fait que les moyens modernes de communication de masse sont un élément important de l'organisation sociale des sociétés. Les moyens de communication de masse ne reflètent pas seulement les événements qui nous entourent, mais construisent également la réalité, qui devient réalité pour le consommateur. Les moyens de communication de masse ont toujours eu une grande influence sur le destinataire (consommateur du produit). Et à une époque où l'utilisation dans les médias de masse des rôles sociaux classiques d'une société patriarcale, construite sur les principes des images de "masculinité" et de "féminité", est devenue la norme, il est important d'analyser les problèmes existants et de créer des recommandations pour l'amélioration du journalisme à la fois dans le cadre des médias de masse et du ZMK en général.

Dans ce point de vue, la pertinence de notre travail est également due à un intérêt insuffisant pour les questions de genre dans la société et à une compréhension insuffisante de la société sur le problème de l'imposition d'images stéréotypées de comportement à travers les écrans, ce qui peut avoir des conséquences négatives à l'avenir.

En Ukraine, compte tenu du niveau d'ignorance de la question du genre, il existe une pratique consistant à créer diverses organisations qui étudient le problème de la discrimination sexuelle. En Ukraine, par exemple, Gender in Details, #He for she, Kyiv Institute of Gender Studies, Campaign against Sexism "Respect", Forum of Femme Veterans, Arm Women Now.

Pour comprendre toute l'histoire de l'équilibre entre les sexes en temps de guerre, il convient de comprendre le rôle des femmes et des hommes dans l'armée. Pendant longtemps, les femmes en Ukraine n'ont pas eu le droit d'occuper officiellement des postes militaires. Pour la plupart, ils ont joué le rôle de tireurs d'élite, de lance-grenades et de mitrailleurs, mais dans les documents, ils ont été enregistrés comme cuisiniers,

préposés aux bains ou, dans le meilleur des cas, ambulanciers paramédicaux. En raison de l'afflux important de femmes dans les forces armées ukrainiennes, les autorités ont été contraintes de réévaluer les normes et standards existants. Tout d'abord, une forme de la coupe et de la taille nécessaires est devenue disponible pour les femmes. Oui, les femmes, luttant pour les droits et les libertés, ont surmonté la bureaucratie et les règles obsolètes.

Actuellement, environ 57 000 femmes servent dans les forces armées ukrainiennes avec des volontaires des collectivités territoriales. Environ 32 000 d'entre eux se trouvent dans la zone de guerre.

Le nombre de femmes militaires dans les Forces armées ukrainiennes a doublé depuis 2015. Depuis 2017, les femmes ont accédé à presque tous les postes militaires et d'officiers.

Et aujourd'hui, les ambulanciers paramédicaux, les artilleurs, les tireurs d'élite, les éclaireurs, les commandants de compagnie et de peloton accomplissent leur devoir militaire sur les lignes de front et à l'arrière sur un pied d'égalité avec les hommes.

Selon l'Institut de l'Information de masse, en moyenne, les médias en ligne citent des femmes expertes dans seulement 16 % des documents, respectivement des expertes - dans 84 %. Par rapport au précédent suivi IMI (troisième trimestre 2021), cet indicateur a diminué de 7 %. Les femmes ne sont présentes que dans 22 % des contenus, tandis que les hommes sont présents dans 78 % des contenus des médias en ligne. Ce sont les données du monitoring de la parité hommes-femmes dans les médias, réalisé par l'Institute of Mass Information en mai 2022.

Le plus souvent, pendant la guerre, 32,4% des femmes commentent des sujets économiques et commerciaux - 32,4%, 20,3% des femmes se présentent comme des experts aux sujets internationaux. Beaucoup moins de commentaires de femmes ont été faits sur les sujets de société et de culture (9,5 % de toutes les mentions de femmes en tant qu'expertes) et sur les sujets criminels (8,1 %). Les thèmes des droits de l'homme, de la politique et de la santé ont été commentés par les femmes très rarement.

Pour comparer, il faut indiquer, qu' avant le début de l'invasion russe à grande échelle de l'Ukraine, les femmes commentaient la politique, les relations internationales, la criminalité et les droits de l'homme en plusieurs fois.

Lors d'une invasion à grande échelle, les experts donnaient les commentaires aux thèmes, comme la résiliation prématurée du contrat gazier de la Pologne avec les Russes ou l'approvisionnement prévu en pétrole; les récoltes et les stocks alimentaires et le vol russe de céréales ukrainiennes.

Parmi les femmes les plus fréquemment citées, on peut distinguer: Vice-ministre de la Défense Hanna Malyar, commissaire de la Verkhovna Rada pour les droits de l'homme Lyudmila Denisova, ministre de l'Économie d'Ukraine Yuliya Sviridenko, vice-Premier ministre - ministre de la Réintégration des territoires temporairement occupés d'Ukraine Iryna Vereshchuk, vice-ministre de la Justice Valeria Kolomiets, Conseiller du chef de l'OP Victoria Strakhova, présidente de la ministre britannique des Affaires étrangères Liz Truss, ex-présentatrice de télévision, épouse de Viktor Medvedchuk, Oksana Marchenko.

L'image de **la femme-mère** s'est également transformée pendant la guerre. Maintenant, les documents sur ce sujet traitent de la façon dont les femmes accouchent sous les bombardements et dans des abris anti-bombes, cachent et sauvent des enfants de la guerre, racontent leurs expériences et leur état émotionnel, ou comment la guerre les a séparées.

"Jolie femme, femme modèle." L'image d'un modèle féminin continue d'apparaître dans l'environnement médiatique, parmi les matériaux, on peut noter:'

- La chanteuse française est apparue sur scène dans une robe brodée ukrainienne (TSN, 09.03.2022)

- Juste une belle image ou un soutien pour l'Ukraine : Donatella Versace portait une robe bleu doré pour une soirée importante à New York (TSN, 05/03/2022)

- Un blogueur de New York portait un pull bleu et jaune en soutien à l'Ukraine : une image intéressante (24ème chaîne, 15/03/2022)

Les histoires de femmes combattant au front avec des hommes. Des femmes se portent volontaires à l'arrière, aident et collectent des fonds à l'étranger comme en Ukraine. Cette image est devenue l'une des principales dans les médias lors de l'invasion à grande échelle. Des nouvelles sur les femmes qui aident maintenant émergent chaque jour.

Par conséquent, la guerre a transformé les rôles et les images des femmes, bien qu'elles restent dans une moindre mesure en tant qu'expertes et mentors, mais elles sont devenues plus visibles dans les documents consacrés à la guerre et au volontariat.

Les références:

1. Borgatta F. Encyclopedia of Sociology [Электронний ресурс] / F. Borgatta, M. Montgomery // N.Y.: Macmillan, Gale Group. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.worldcat.org/title/encyclopedia-of-sociology/oclc/43634918>.

2. Connell R. W., Messerschmidt J. W. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept / Gender and Society. 2005. Vol. 19. № 6. P. 829–859

3. Humans evolved to have an instinct for deadly violence, researchers find [Электронний ресурс] // The Independent. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.independent.co.uk/news/science/human-evolution-violence-instinct-to-kill-murder-each-other-a7335491.html>.

4. akdimen, K. A. (1984). «The Physiognomic Basis of Sexual Stereotyping». American Journal of Psychiatry. 141 (4): 499—503. doi:10.1176/ajp.141.4.499.

5. L'équilibre entre les sexes et la guerre. L'étude de suivi du deuxième trimestre 2022 [La source électronique] — <https://imi.org.ua/monitorings/gendernyj-balans-ta-vijna-monitoringove-doslidzhennya-za-drugyj-kvartal-2022-roku-i46126>

SIGNS OF THE INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY IN THE UKRAINIAN JUDICIAL SYSTEM

Guyvan Petro

doctoral student of the Institute of State and Law named after V.M. Koretsky NAS of Ukraine, Ph.D. jurid. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine

The principle of legal certainty legitimizes state law-making, determines the fairness of the law enforcement system. Its observance during lawmaking and law enforcement guarantees the unambiguity and comprehensibility of legal norms, ensures their inconsistency, institutional interrelationship, allows for the formulation of mechanisms for their interpretation, etc. If every individual must obey the law, if he must adapt his behavior to its requirements, then it is obvious that the first condition of an ordered social life is the determination of such requirements. Any uncertainty in this regard contradicts the very concept of law and order and puts a person in a very difficult position: it is not known what to do and what to adapt to. Therefore, the certainty of legal norms is one of the first and most essential requirements of the human personality to the law, an inalienable human right, since the individual vis-à-vis the state has the right to demand that the state specify exactly what it requires from him and what are the limits to him puts [1, c. 119]. This right to the determination of legal norms is one of the most inalienable rights of a human personality that can only be imagined; without it, in fact, there can be no question of any "right" at all [2, c. 287].

In the field of law enforcement, the use of the principle of legal certainty guarantees the mandatory implementation of legal norms, clear interaction between the legislative and judicial branches of government in the specification of laws, the introduction of a mechanism for the proper execution of court decisions, and the inadmissibility of arbitrary revision of final law enforcement verdicts. The content of this principle in the specified field also includes the clarity and clarity of legal norms, their comprehensibility for correct application, the stability of legal and justified judicial acts and the stability of legal relations arising and developing on their basis, so that interested persons with a reasonable degree of probability could foresee the consequences application by the court of existing legal prescriptions and, accordingly, predict the consequences of choosing one or another variant of one's behavior [3, c. 22]. The principle of legal certainty aims to provide the participants of relevant relations with the opportunity to accurately predict the results of their actions, including giving hope that the rights of these persons will be protected, that when resolving a dispute, the actions of a law enforcement body will be predictable and predictable and will not change from case to case, from region to region.

In the temporal dimension, the application of this fundamental principle ensures the expectation of legal norms, their future orientation, the stability of relations for the foreseeable period, the impossibility of applying legislative acts "retroactively". An important role in this regard is played by the rule established, in particular, in Art. 58

of the Constitution of Ukraine, on the validity of only those regulatory acts that were promulgated in accordance with the established procedure. At the same time, in the case of the issue of publicizing a legal document at the stage of law enforcement, the subject of power must provide evidence of this to the law enforcement body, imposing such an obligation on a citizen is unacceptable. And failure to provide relevant evidence should be considered as failure to prove the validity of the relevant document (in other words, the invalidity of the act is presumed). In any case, such invalid legal documents cannot be used as the basis of a court decision.

The principle of legal certainty is considered decisive by the relevant European legal institutions. Thus, the European Court postulates legal certainty as a constitutional principle, which requires that any citizen, before resorting to certain actions, should be able to know in advance what legal consequences will follow. The essence of the principle of legal certainty was formulated by the European Court as ensuring the predictability of the situation and legal relations in the regulated spheres, this principle does not allow the state to refer to the absence of a certain legal act that determines the mechanism for realizing the rights and freedoms of citizens enshrined in constitutional and other acts [4]. As noted by the European Court, the principle of legal certainty means that interested parties should be able to rely on the obligations taken by the state, even if such obligations are contained in a legislative act, which generally does not have automatic direct effect [5]. In addition, the European Court considers that the principle of legal certainty constitutes the main element of the principle of the rule of law, and *res judicata*, that is, so that the final decision of the court of the dispute is not called into question. By and large, one can agree with those scientists who believe that, despite the formal requirements for the certainty of a legal norm and a law enforcement act, in the end, legal certainty is not the certainty of law, but the certainty of individual rights within specific legal relationships. Certainty of legal prescriptions, inadmissibility of their arbitrary application, changes, etc. are only means of achieving this goal [6].

A significant role in the formation of the doctrine of legal certainty on the territory of the Ukrainian state belongs to the practice of the European Court of Human Rights. The fact is that the decisions of this international law-enforcement body are classified by the legislation as sources of national law, so they are binding for the courts of our country. At the same time, it should be taken into account that by the precedents applied by the court, it is necessary to understand not the considered cases themselves, but those fundamental principles in the interpretation and application of the norms of the Convention, which were developed during the consideration of cases and set forth in court decisions. But it is hardly possible to claim that the court creates law thanks to the precedent, because the Convention does not grant it such a right. That is, the court does not replace the legislator in the person of the state party to the Convention. This is how the precedent of the European Court differs from the precedent, for example, in English law, where a judge can act, in fact, in the role of a legislator under certain circumstances" [7]. In particular, the ECtHR stated that procedural norms are created to ensure the proper administration of justice and compliance with the principle of legal certainty, and that the parties to the proceedings should have the right to expect the

above-mentioned norms to be applied. The principle of legal certainty applies not only to the parties to the proceedings, but also to national courts [8] .

The requirements arising from certainty in the process of law-making and law-enforcement provide that normative legal acts must be implemented, there must be a practice of clarifying (specifying) the content of such acts, the practice of uniform application of the law must be applied, and court decisions must be final and binding and to be executed. Meanwhile, there are numerous examples that vividly illustrate that not sufficiently clear and defined prescriptions of the legislator in the same field of regulation through their different interpretations when applied can lead to the adoption of completely opposite decisions, and this is a manifestation of the uncertainty of the legal system. Sometimes contradictory provisions of a normative act, which does not allow to achieve certainty in legal regulation, are contained in the same document.

Yes, it is very important for a judge who decides a specific dispute to understand the content of part 6 of Article 128 of the Civil Procedure Code of Ukraine and the correlation of this norm with others. A significant number of Ukrainian judges interpret this norm as a requirement of the law that there is no need to wait for confirmation of the receipt of the summons by the addressee, if it was sent to the address of his place of residence or place of stay, registered in accordance with the law. Therefore, under such circumstances, the courts consider the person who takes part in the case to be properly informed and, depending on his status in the case, either leave the claim without consideration (plaintiff's non-appearance) or make a decision in absentia (defendant's non-appearance).

Meanwhile, it is immediately obvious that this approach contradicts other rules of the same chapter of the CPCU. In particular, Article 130, which describes in detail the mechanism for serving summonses to a party to the process and emphasizes the need to deliver it under personal receipt to the addressee or to the entities specified in the law. Otherwise, the summons is considered not served. At the same time, according to the information we checked, many judges choose the first option, even though a careful analysis of the content of the relevant order shows that such a rule should be applied only when the party in the case has not informed the court of its address.

This seemingly insignificant problem actually leads to significant negative consequences and violates human rights. Thus, considering the defendant notified by sending him a summons, the court, as a rule, makes a decision in absentia, deciding the case on its merits. At the same time, not being really notified of the court proceedings, the person is deprived of the opportunity to object to the demands, provide evidence in the case, etc. It should be noted separately that under the specified circumstances, the defendant cannot even declare the expiration of the statute of limitations for claims against him, and in this way his defense becomes impossible [9] (because the statute of limitations applies only upon the statement of a party to a dispute made in the court of first instance, it is irrelevant in the appeals court). Meanwhile, the European Court in its practice has developed criteria, the application of which qualifies such acts as violations of Art. 6 of the Convention in the form of failure to ensure the equality of the parties to the process. In particular, in the case "Fedorov and Fedorova v. Ukraine", the Court established that there was no evidence that the applicants were informed of

the proceedings, as a result of which a decision was made on the merits of the case [10], therefore, it recognized that their rights were violated.

In addition to the specified consequence, uncertainty continues in the future when this decision is appealed. The fact is that the order and procedure for appealing the judgments of local courts rendered in the absence of the defendant, depending on how to qualify his non-appearance at the meeting (whether he was properly warned or not) differ significantly. If the person was notified of the meeting in the prescribed manner, but did not appear, without notifying the reason, the absentee decision may be appealed to the same court that made the decision. When there was no such notification, the appeal is filed in the appellate procedure before the appellate court. This will be correct, even if, under such circumstances, the local court wrote in the text itself that the decision made by it is *in absentia*, because, in fact, it was not.

Essential elements of the legal certainty of a specific court verdict are its justification and motivation. Most scientists believe that these two legal ideas - the validity and motivation of the application of the law - are interconnected separate elements of the construction of conclusions about the facts and legal relations that relate to the decision as a procedural document [11, p. 83]. At the same time, the popular approach is that motivation is qualified as an independent requirement for an act. According to this concept, it does not coincide with reasonableness in essence. Because the latter means that the conclusions reached by the law enforcement body must be based on established facts, and motivation is the presence in the document itself of a reference to the circumstances established on the basis of these facts and their assessment, to the interpretation of the applied legal norm when qualifying the legal relationship. In other words, a law-enforcement act is justified when its conclusions are based on the objective reality established during the study of the specific circumstances of the case, while the motivation of the act is revealed in legal argumentation, persuasiveness achieved by setting out the factual and legal grounds of the decision [12, p. 269].

In our opinion, distinguishing such qualitative indicators of a law enforcement decision as reasonableness and motivation from each other and, in general, from the legality of the act [13, p. 108-110] is unjustified both from the theoretical and methodological points of view. Moreover, guarantees regarding the validity and motivation of law enforcement actions are an important element of their legality. After all, it is precisely in their relationship that a proper assessment of justice and, ultimately, the legality of a legal act is achieved. As stated in numerous decisions of the European Court, the binding nature of the decision is revealed in the proper justification and motivation of both factual and legal issues. In this way, the justification of the application of certain norms of material and procedural law is reproduced, which reproduces the legal side of the decision, and the validity of taking into account certain facts established during the investigation of the case (the factual side) is reflected. The judicial body must state the factual and legal grounds for rendering a specific decision. In other words, the enforcement decision must be carefully substantiated and reflect the objective truth. At the same time, it is necessary to justify the act not only from the factual (evidential) side, but also from the legal

(normative and legal) side, arguing for its adoption with reference to the relevant legal norm.

We should also note certain problems of the Ukrainian legal system related to the insufficient temporal certainty of certain legal norms and judicial acts. This leads to the application of legislative prescriptions to regulate situations that occurred before the entry into force of the relevant norms ("retroactive" law enforcement, use by judicial bodies to resolve disputes of invalid (unpublished) acts, etc. As it turns out, Ukrainian judges often do not have enough logical abilities to compare the sequence of events of the legal relationship and the emergence of a regulatory mechanism, to build a chronological chain of relations between subjects in a specific situation. This issue is not so simple. After all, the fact that a certain event took place after another does not mean that it was caused by the last one. Here, a logical error expressed in the postulate *rostr hoc, ergo propter hoc* (after this, therefore, caused by this) is clearly manifested, which consists in accepting the time sequence as a causal dependence. Such an approach with certain assumptions will be acceptable in the study of the simultaneity category: if events occur simultaneously, there certainly cannot be any causal relationship between them. On the other hand, another thesis, which can be briefly defined as *propter hoc, ergo rostr hoc* (caused by this, therefore, after this) will certainly be valid. Indeed, the presence of a causal relationship between phenomena clearly indicates that the conditioning event will occur earlier than the conditioned one (the order of events in time will be established). In principle, one can agree with the thesis of supporters of the relativistic theory that the concept of causality is still too narrow for a general justification of the order and sequence of manifestations of matter in time, any phenomenon is generated by a certain set of factors, and single out some of them as "causes" and others not there are no sufficient grounds to consider in this plane [14, c. 132].

We must state that the Ukrainian judicial system quite often makes such mistakes, putting the cart before the horse in the temporal dimension. Case No. 553/2390/16-ts can serve as an example. The plot of this dispute is as follows. On May 29, 2015, the employee applied to the employer to grant him a 3-month creative leave to write a monograph for the defense of his doctoral dissertation. The granting of such vacations is provided for by the current national labor legislation (Article 77 of the Labor Code). In general, the law contains a certain list of cases when the employer must provide the employee with additional leave, and during the period when the employee requests it. These are maternity leave, study leave, medical leave, etc. Agree, granting such vacations in another period, more convenient for the administration, is impractical, and often simply physically impossible. Because this vacation has a purpose and the events for which it is intended take place exactly at the specified time.

Contrary to the provisions of the law, the employer refused to grant such leave. On June 18, 2015, the employee appealed this refusal to the court with the demand to declare such inaction illegal. However, the local court did not really adhere to the prescription of Art. 157 of the Labor Code regarding shortened (one-month) terms for consideration of labor disputes (only on December 4, 2015, the decision of the Leninsky district court in Poltava recognized the illegality of the employer's inaction,

later this decision was left unchanged during review in the appellate and cassation procedure). Meanwhile, the time of the employee's foreign internship was approaching, which had been agreed upon and paid for in advance. So, on June 30, having informed the administration accordingly, he went on a three-month vacation of his own accord. The employer, in turn, recorded it as absenteeism.

Civil literature devoted to the mechanisms of protection of the violated right unanimously emphasizes the need for judicial or other protection of the violated subjective right, otherwise the effectiveness of the legal norm is eliminated, it ceases to be an effective regulator of social relations. In other words, any regulatory prescription must be provided with a mechanism for its enforcement (at the expense of state judicial coercion). Otherwise, we will get a situation where the offender, having received a court conviction, will not bear any material responsibility, which will encourage him to commit subsequent violations of the same nature. As already indicated, the court decision in favor of the employee, issued on December 4, 2015 and which entered into force in February 2016, could not protect the violated right of a person to receive leave in kind starting from June 17, 2015. Therefore, the only way to protect one's rights provided for in Art. 19 of the Civil Code of Ukraine, was self-defense. Therefore, the time during which the employee was on voluntary leave cannot be considered absenteeism, since the courts of Ukraine have established the illegality of the employer's failure to grant such leave, and the employee was physically unable to protect his violated subjective right to perform duties in kind.

Therefore, the courts of Ukraine recognized the defendant's actions as illegal - failure to provide the employee with a creative leave in the manner and period prescribed by the laws of Ukraine to write a monograph for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences. The courts of Ukraine established that the employer had to provide creative leave within the period specified by the plaintiff, but did not do so, which is an illegal act. The courts of Ukraine also found that the defendant should have provided the plaintiff with paid creative leave from the date specified in the plaintiff's application - from June 17, 2015, for a duration of 3 months. In such circumstances, the employee filed a claim for payment of his average salary for these three months, as it is provided by law, but the employer refuses to do so. And what do you think? There is a theory of law, there is, finally, common sense. And there is a narrow circle of Ukrainian judges who, by and large, are not interested in either theory or morality. They are mainly concerned with their fortunes. It is a pity that the judges of the newly created Supreme Court also belong to this circle. It is difficult to understand what is more here, lack of intelligence, professional incompetence or corruption, it is not for me to choose. But I will illustrate the stupidity of the judges of the Supreme Court with the decision on this case [15].

Therefore, the courts of Ukraine in the previous case established the illegality of the employer's failure to grant the employee creative leave from June 17, 2015. As follows from the prescriptions of the labor legislation, the salary for the time of vacation is paid to the person before it begins. If the judges of the Supreme Court do not know this, they are worth money. Therefore, the employer had to pay the vacation leave to the employee no later than June 16, 2015. That's a fact. Now let's look at the

passage with which the Supreme Court motivated the rejection of the claim for recovery of funds and thus recognized the fairness of the employer's non-payment of funds to the employee. It is impressive, but the Supreme Court motivated the rejection by the fact that the employee went on voluntary leave from June 30, 2015. In other words, the employer correctly did not pay the funds on June 16, 2015, because he knew for sure that the employee would violate the employment contract in two weeks! At least, he should have known, because the Supreme Court surely knows. Bravo. The logic, although crooked, is original. I hope it will be adopted by other employees of this institution, although, in fact, it has been present in the activities of the highest judicial body for many years, and the sign has not changed anything, often the "Cassandra syndrome" replaces common sense and professional knowledge.

In order to achieve temporal certainty, the European Court of Human Rights pays particular attention to the problems that may arise as a result of the use of a law with retroactive effect that affects the judicial resolution of a dispute. Any grounds presented to justify such measures should be considered in detail [16]. Actually, the principle of temporal certainty does not prohibit the introduction of new provisions with retroactive force to regulate relations arising in accordance with existing legislation. But at the same time, according to the legal precedent position of the ECtHR, any intervention of legislation with retroactive force, which may affect the court's decision, should be clearly limited, except when such intervention takes place on "irrefutable grounds in the general interest" [17].

We can draw certain conclusions from the above. At the legislative level, more attention should be paid to the issues of clarity, stability and consistency of Ukrainian legislation. Unfortunately, we have numerous cases when changes are made to the adopted regulatory legal acts, sometimes quite drastic, even before their entry into force. This violates the principle of legal certainty, legitimate expectation, does not allow a person to predict his behavior and predict the corresponding consequences. In order to achieve a positive result, legislators should focus more closely on scientific developments in the relevant field, because today such contact is practically absent. It is also necessary to achieve greater specificity in the regulatory regulation of relations related to the implementation of the protective operational authority of a person for self-defense. In the area of law enforcement, we consider it necessary to develop modern legislation in the direction of strengthening the responsibility of judges for the performance of the functions assigned to them by the state.

List of used sources:

1. Pokrovsky I.A. The main problems of civil law. Moscow: Statute, 1998. 353 p.
2. Cruet J. La vie du droit et l'impuissance des lois. Paris. Ernest Flammarion Editeur, 1908. 357 p.
3. Masalajiu R. The principle of legal certainty in the science and practice of the ECHR and its influence on the availability of justice at the stage of supervisory proceedings in the civil and arbitration process. Arbitration and civil process. 2009. No. 7. P. 22-25.
4. Case Black-Clawson International LTD v Papierwerke Waldhof Aschaffenburg AG: AC 591. HL Judgment of the Court of 5 Mar. 1975. URL:

<http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbitrationOlderReports/Black%20Clawson%20v%20Papierworke%201975.pdf>

5. Case Yvonne van Duyn v Home Office Judgment of the Court of 4 December 1974.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:61974CJ0041&from=EN>

6. Presnyakov M.V. Legal certainty: formal and material aspects. Izvestiya Saratov University. New series. Economy series. Administration. Right. 2014. <https://cyberleninka.ru/article/v/pravovaya-opredelennost-formalnyy-i-materialnyy-aspekty>

7. Buromenskyi M. Appeal to the European Court of Human Rights: Court practice and peculiarities of Ukrainian legislation. Kharkiv human rights group. Kharkiv, 2000.

URL: <http://khpg.org/index.php?id=1080677442>

8. Decision of the ECtHR dated October 21, 2010 in the case "Diya 97" v. Ukraine, application No. 19164/04, URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_932

9. Decision of the Oktyabr District Court in Poltava dated December 23, 2016 in case No. 554/8532/16-ts. Archive of the Oktyabr district court in Poltava for 2016.

10. Decision of the ECtHR dated July 7, 2011 in the case "Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine", application No. 39229/03. URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/fedorov-i-fedorova-protiv-ukrainy-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

11. Lebed K. A. Arbitration court decision: monograph. Moscow: IHP RAS, 2005. 116 p.

12. Voplenko N.N. Theoretical problems of the regime of legality in the application of socialist norms. law: diss. . doctor of law Sciences. Volgograd, 1983. 408 p.

13. Belanova G. O. The concept of legal justice as the basis of an enforcement act: dissertation. ... candidate law of science. Stavropol, 2003. 192 p.

14. Molchanov Yu.B. Four conceptions of time in philosophy and physics. Academy of Sciences of the USSR, Institute of Philosophy. Moscow: Nauka. 1977. 191 p.

15. Resolution of the Supreme Court dated February 18, 2018 in case No. 553/2390/16-ts. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72587561>

16. The decision of the ECtHR dated October 23, 1997 in the case "National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom", Applications Nos 21319/93, 21449/93 and 21675/93. URL: https://www.ucc.ie/academic/law/restitution/archive/echrcases/nat_prov.htm

17. The decision of the ECtHR dated October 28, 1999 in the case "Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France", applications Nos. 24846/94 and 34165/96 to 34173/96. URL:

<http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/10.1163/1571813994008388>

LEGAL FOUNDATIONS OF AI IN CIVIL LAW AS THE KEY TO ENHANCING THE LEVEL OF PEOPLE'S HEALTH AND AWARENESS OF HOW TO SAVE THEREOF. HEALTHY LIFESTYLE PROMOTED ONLINE BY VIRTUE OF AI

Prianykova Polina

3rd year Student of the Law Faculty,
Head of the Juridical Scientific Department,
Zaporizhzhia National University,
International Human Rights Defender on AI,
Zaporizhzhia, Ukraine

Scientific supervisor:

Shmalenia Serhii

Doctor of Law,

Honored Lawyer of Ukraine,

Deputy Head of the Office of the Prosecutor General's Office,
Kyiv, Ukraine

In the modern era of advanced innovations and multitudinous technological novelties, a great variety of miscellaneous digital tools and applications are elaborated and deployed. But do they all really serve the needs of the public? Has the world government regulated and exercised control over novation, especially the ones pertaining to the spheres of national importance? The exposition of such issues intertwined with the use and regulation of Artificial Intelligence in public health is presented in this scientific article.

Keywords: Artificial Intelligence, Civil Law, healthy lifestyle & AI, useful applications, AI regulation, innovative healthcare, governmental monopoly on AI, protection of the minors' freedoms & rights, governmental AI.

Formulation of the relevance of the scientific article. More than 2.5 million deaths due to heart attacks and strokes caused by an excessive amount of salt consumption do occur every year, worldwide [1]. Sugar intake is also challenging to control for people due to added sugars embedded in the food and beverage chains and resulting in long-term detrimental effects on the health of the individual [2]. Nutrition labels often seem unclear, not reader-friendly, and, taking into account a particularly dynamic pace of modern life, are unfortunately tended to be neglected or misinterpreted by hurrying consumers. These cases are full of potential for improvement, using AI in particular, and should be regulated in civil law.

The pertinence of this scientific work stems from the exigency of finding feasible solutions to the pervasive issues pertaining to leading a healthy lifestyle and raising awareness concerning wherefore it is one of the most pivotal aspects of our lives in

modern and constantly changing realities. And the legislation has to keep up with the times.

Artificial Intelligence may and should become great succor in the promotion of healthy living and its further global incarnation. Hence, potential pathways of *how to tune AI in compliance with respective recommendations, inter alia on healthy eating patterns*, elaborated by the World Health Organization (hereinafter referred to as ‘WHO’) are comprehensively studied and outlined; *liaison between my Scientific Doctrine* (on AI implementation into the worldwide legislation by Polina Prianykova) *and one of the crucial AI’s transformations into a beneficial healthy tool that would serve the humankind* is clarified and emphasized.

Presentation of the main body of the scientific article. As tectonic shifts in the world order and its basis are being faced, it gives us a reason to presume that some aspects of paramount importance are being receded into the background. Unfortunately, such a tendency can be traced in respect of the regulation of the novel technologies’ implementation and use as well as their adherence to planning procedures in terms of the formation of healthy habits among human beings. However, a tad hiatus in terms of significant matters may become the first sign of further stagnation and only aggravate the process of renewal of work on these projects. Hence, we will start with analyzing and assessing some relevant facts related to acute healthcare problems and how it is possible to gain a remedy in the form of AI, and to regulate this process at the legislative level.

People’s awareness of basic facts such as the need of consuming nutritious food and drinking clean water is quite common. A healthy lifestyle itself has already been promoted by a great variety of organizations, public food service chains, and even individuals, e.g., celebrities or popular influencers on social networking sites. For instance, as claimed by ‘Healthline Media’, “influencers are driving tangible, real-world actions when it comes to treatment”. 74% of network users are highly likely to consult with their doctor about the treatment guided by the advice of a health influencer, and 50 % of these people have already done so [3]. Thus, it is not surprising that such private online platforms or accounts where media representatives post recommendations become certain bonanzas for marketers and brands as the target audience is almost ‘served on a silver plate’. This way, some practical tips, concerning fundamental rules of healthy eating in particular, dilute or may not be adequately enlightened due to the fact that the focal point is most frequently set on the promotion of private companies’ interests.

Unequivocally, there exists an opinion that making an appointment with a qualified nutritionist might be much more efficacious and beneficial. However, if we take a closer look at the fact that “more than 3 billion people in the world cannot afford a healthy diet in 2017” provided by the ‘Food and Agriculture Organization of the United Nations’ and bear in mind that food price inflation has risen above 5% in the course of this spring and summer, we may assume the tendency that the appalling number of 3 billion people may exponentially rise during these difficult times [4, 5]. The last is one of the primary reasons why many individuals are most likely to prefer a free and prompt online consultation on a healthy diet – they are literally pressed for time and material

resources. Nevertheless, many people do still remain ignorant when it comes to fundamental aspects of healthy eating patterns, although the last ones are commonly conceptualized in myriads of official guidelines. And one of such factors lies not only in the misunderstanding of certain provisions, but the challenge of compliance therewith.

As we have already mentioned afore, salt and sugar are one of the most essential and commonly added ingredients, being concurrently challenging to calculate the amount thereof, a person consumes daily. According to the information provided by ‘WHO’, “most people consume too much salt – on average 9–12 grams per day, or around twice the recommended maximum level of intake” [6]. With an aim to prevent the risk of unhealthy weight gain, tooth decay, and other non-communicable diseases, in 2015 ‘WHO’ also published a ‘Guideline: Sugars intake for adults and children’ where it is outlined that people are strongly recommended to reduce the intake of free sugars to less than 10% of total energy intake [7]. Much of these ‘uncontrollable’ salt and sugar are hidden in processed foods and meals.

In 2013 World Health Organization set a target of reducing salt consumption by approximately 30% by 2025. However, it only decreased by 0.2% in 2020 in contrast to the 2.4% necessary to achieve the goal [8]. One of the reasons for such disappointing figures lies in the complexity of these key ingredients – salt and sugar – identification. As the mentioned ingredients are named differently or written in small print, consumers of the 21st century literally have to be adept at reading the fine print, inter alia notwithstanding the fact that global problems with eyesight such as presbyopia and myopia are expected to substantially rise according to the ‘World report on vision’ provided by ‘WHO’ in 2019 [9].

Many experts do often blame nutrition labeling for the perplexity in recognizing the healthiest product. In the US, for example, researchers found that only 9% of participants were able to identify the most healthful product, while the most worrying number presented became 13% – the number of people who identified the least nutritious food option as the healthiest. Advertising slogans were claimed to be one of the ‘red herrings’ while making a choice [10].

Taking into account the research conducted by the British network ‘The Conversation’, “there isn’t a consistent system for food labeling in the UK”. What is more, although the current guidelines are supposed to be simplified and adapted for the reader, the ambiguity in the interpretation of the information is still very present [11].

Hence, being cognizant of the aforementioned ubiquitous pitfalls for the consumer to strike a balance in healthy eating as well as governmental challenges of conveying vital information to people, *we propose to elaborate an advanced and beneficial tool* – ‘Healthy Lifestyle’ application or chatbot, powered by AI, which would comprise all the necessary individually tailored tips at our fingertips, with mandatory legislative regulation.

Artificial Intelligence may become one of the main ‘game players’ in encouraging and provisioning respective assistance in order to help people in getting into and maintaining healthy habits. The concept of the aforementioned application lies in giving a person a clear understanding of which products are the most nutritious and

beneficial for the organism and calculating the recommended daily norm of water, salt and sugar in particular. What is more, it would allow young parents who may not have much experience in feeding their baby to develop and keep up to an individually-oriented healthy diet. People may also be virtually consulted on whether it is allowed to take certain medications simultaneously or what kind of food is better not to be mixed. In other words, this healthy app would become a specific personal consultation diary, free from advertisements and opinions imposed by marketers.

In order to underscore our point, we will review several significant aspects which would help us to discern our concept of a 'Healthy Lifestyle' app from a commercialized variety of others.

Governmental monopoly on development and deployment of the application itself and its robust standards. On May 3rd, 2022, European Parliament adopted a resolution on artificial intelligence in a digital age (2020/2266(INI)) where it stated that “by 2030, AI is expected to contribute more than EUR 11 trillion to the global economy” [12]. Hence, it may be evident that the interest in such digital tools may only be increasing, especially given their profitability, on the part of some corporate actors in particular. This could lead to further manipulation and concentration of power in hands of individuals with vested interests, influencing the masses and their sentiments in different countries. What is more, the European Union expresses certain concerns inextricably intertwined with the fact that it may not keep pace with the US or China due to fewer investments in the digital market, although remaining competitive regarding the conduct of multidimensional research in the respective field [12].

However, such a disquietude may be shown on the part of different countries, including the ones aforementioned. Clashes between political systems, specific marginalization or elimination of some crucial elements from each country's order, a discrepancy between fundamental human rights and algorithms Artificial Intelligence is programmed to comply with – all these issues may be resolved if the world's government decides to elaborate and implement AI into digital platforms and tools on a centralized basis, under the auspices of the United Nations and the respective statutory instrument.

As we have stipulated in our scientific articles before, the government of each country would have an opportunity to exercise control over all the realms it finds essential to function and prosper in order to experience complete freedom and objectivity, being not dependent on commercial AI powerholders and be able to take care of its people [13, 14]. Unequivocally, countries may have the sole right to license individuals and enterprises who would like to use the novel technology. The government, in its turn, would have an opportunity to verify and ensure that AI is considered to serve conscientious and bona fide needs.

In the EU, the notion of 'an EU-wide certification scheme for trustworthy AI' has been expressed [12]. Nevertheless, the AI system that may function worldwide, guided by international standards which in the long-term may be adjusted to specificities of each country's legal system, has not been given the respective focus.

Nowadays, unfortunately, AI is widely operationalized by its developers and proprietors up to their discretion, notwithstanding the fact that clarified and harmonized global standards for innovations have not been properly stipulated and enacted yet. Thus, governmental AI algorithms have to be elaborated and integrated with commercial AI ones. In such a way, non-governmental AI would have to be interoperable with the governmental one, which would fix some errors if needed and ensure that the license applicant (non-governmental AI) can be trusted.

Unequivocally, the regulatory environment for commercial AI may become the solid basis, inter alia "to combat abuses of market power" [12], which would provide the protection of fundamental human rights. However, it may not be sufficient in the long term as particular functions misaligned with the stipulated provisions may evolve. Thusly, as novel technologies are often prescribed to have a fine grasp of detail, governmental AI would become advanced succor in terms of adequate supervision on behalf of the state that, in its turn, would be able to ascertain the non-interference of the commercial AI in spheres of public interest. We believe that in the Civil Law of each country, in particular in the field of health care, a new cluster with AI will occupy a whole branch or probably an extensive section of legislation, the norms thereof will regulate all these issues in detail to protect the rights and freedoms of citizens.

It is significant to note that the 'Healthy Lifestyle' application must be fully operated by the governmental AI – in such a way, it would not only promote the novel centralized system of AI but would provide its users with verified information taken from the WHO's database.

Safety of Confidential Information. What is more, not only governmental monopoly on AI in itself provides the users with greater protection of their confidential

information, but excludes certain leverage of influence over the state system on behalf of third parties. Otherwise, a wealth of information may fall into the hands of some unscrupulous individuals who may decide to parse the data and further use it for mercenary goals, e.g., provide the users with biased advice and promote services or medicaments of their production, being guided by the only objective – to market their business.

Avoiding ‘feature creeps’ and ensuring multiple functions. ‘Healthy Lifestyle’ has to be reader-friendly, transparent, and always at hand. The concept of its functions has to be clearly stated as well. A tailored approach that may be relegated to one of the app’s crucial aspects implies the notion that people may enter particular queries related to personal concerns, and AI, analyzing an enormous amount of information, may issue a reply that would be at a person’s fingertips. Undoubtedly, health issues are purely individual, and, in most cases, the person may then be referred to a medical specialist.

However, in cases of emergency, there exists a common tendency that people may not know the basics of first aid provision. For instance, according to ‘British Red Cross’ only 5% of respondents “would feel knowledgeable confident and willing to act in three potentially life-threatening first aid emergencies – helping someone who is bleeding heavily, is unresponsive and breathing, or is unresponsive and not breathing” [15]. Hence, it might be presumed that if interviewees had been asked how to give the right first aid treatment for alcohol intoxication, the answers could be inaccurate and vague. It is also significant to mention that quite often when people start hastily surfing the Net for the answers, they get on private websites rather than official ones certified by the government and trusted specialists. Hence, if our novel application, e.g., in case of emergency, provides people with tips approved by verified medical representatives, it may save human lives. Everything has to be prescribed in detail in the legislative norms.

The food and beverages scanner may also be handy, especially when we take up the issue of shopping. Imagine a knowledgeable consumer, who wants to buy healthy products and tries to consider the ingredients label. However, it may happen that the description is not stated clearly (not reader-friendly, a brand with a composition set out in a foreign language, etc.). Hence, it would be a convenient option to deploy a feature of a ‘scanner’ into the ‘Healthy Lifestyle’ app which would analyze the information about ingredients and lay out the key information in a way comprehensible to the consumer, also outlining whether the scanned product is high in salt or sugar, suggesting the proper daily norm defined by ‘WHO’. As AI is supposed to learn and evolve, it may presumably recognize various popular products and labels thereof easily and fast, bearing in mind the fact that this function has undergone the respective testing.

Particular beneficial tips such as the necessity of sports exercises, screen time monitoring, and taking care of your physical and mental health have already been implemented on a wide variety of online platforms. However, if such options were available in our app, it would also be a useful feature worth considering.

Moreover, the options aforementioned, by agreement with the Ministry of Health, would be highly objective, without comprisal of a commercial component.

This app (e.g., in a smartphone) may not become a substitution for medical counseling, but an excellent addition, in terms of professional administration in particular. For instance, the database of verified doctors, inter alia from state hospitals, may be included in the application and hence, the novelty would optimize the process of scheduling appointments with medical specialists, particularly family doctors. Moreover, taking into consideration the idea of each country-orientated and simultaneously global system of international cooperation, the app may expand the aforementioned database by including information about languages health care provider speaks. Hence, the patients would be able to get medical treatment and consultation interpreted in the language they understand. In view of the analogy with the provision of legal aid (when, under the WAP *COMPATRIOT*, we coordinated people, who contacted us, with lawyers who provided services in the country of client's actual stay in a language understood by our compatriots) elaborated in one of our previous scientific articles [14], citizens of different countries around the globe would be given an opportunity to receive medical help internationally, in state hospitals with greater chances of finding a healthcare professional who speaks the same language as the patient does.

Shedding the light on the subject of sustainability of a respective chatbot, it is significant to note that in June 2022, research on whether AI chatbots would be effective at encouraging a healthy lifestyle and making certain changes in people's behavior was carried out [16]. According to the published conclusions, AI chatbots are considered to possess a capacity of "providing personalized interventions and could be scalable to diverse and large populations". Hence, this notion is viewed as feasible and particularly acceptable to be further implemented in our modern realities. Undoubtedly, notwithstanding the fact that "AI chatbot interventions are still at a nascent stage", the latter might start evolving in the nearest future. Thus, relevant studies have to be conducted timely in order to envisage and curb possible challenges. Accordingly, regulation of these processes at the legislative level is urgent and critically necessary.

It is also pivotal to outline that, by analyzing vast data and users' queries, the government may trace certain tendencies concerning what difficulties and problems their citizens face while buying products as well as leading a healthy lifestyle. Advanced technologies may also help human beings in reining in a specific ambivalence between their attitude and understanding of a healthy lifestyle and their actual behavior in compliance therewith. What is more, AI may even predict particular trends in the long-term and facilitate the process of adapting the governmental policy in terms of provision of medical help and support, protection of the people's health.

Supporting the notion mentioned afore, it is worth mentioning an initiative known as 'Epidemic Intelligence from Open Sources' (hereinafter referred to as 'EIOS') which came to light as a "culmination of a joint commitment by the Global Health Security Initiative (GHSI), the Joint Research Centre of the European Commission (JRC) and 'WHO' to enhance capacity to assess epidemic threats to global health security" [17]. EIOS system is aimed to identify possible world health threats in the early stages and eliminate such detrimental emergencies in the long run. In this program, Artificial Intelligence is inextricably intertwined with Epidemic Intelligence,

forming a sustainable connection. However, the initiative still has particular points of growth as well as the algorithms that have to be developed and the functioning thereof has to be constantly supervised. For instance, the trustworthiness of texts analyzed by technology lies in learning how to classify the credibility of miscellaneous articles from the writing style and tone; at the same time, the algorithms still need certain directions that can be outlined by scrupulous individuals as some deceptive texts may also fall under analysis. This case may lead to the thought that particular ambiguity may inevitably occur in the categorization of whether the articles analyzed contain certain provisions pertaining to rumors, junk science, clickbait, etc. Hence, it is of paramount importance for the government to give the right direction to these novel technologies and modify the programmed principles deployed into the algorithms. With an aim of realizing this goal, in our opinion, a new branch/section in Civil Law is requisite.

Nevertheless, taking into account the fact that analogical algorithms might be deployed into the 'Healthy Lifestyle' application or chatbot, it would presumably give a nudge to the development thereof.

Synthesizing the information mentioned above, it is significant to put the emphasis on the stipulations set out in one of the EU documents that highlights the respective global health policy, also known as 'The EU Role in Global Health' [18]. When it comes to the investment of particular novel projects in the sphere of medicine, it is considered "essential that research priorities are geared to making the biggest impact on public health" [19]. It is vital to note that a unique formula of our application proposed in this scientific article may be integrated not only on the ground of the evidence-based policies, taking into account the fact that the app may be highly beneficial and sustainable; but parallelly this app may stand as an inalienable part of the system of impulses for figuring the outlined evidence itself by analyzing people's needs and, hence, generating knowledge out of this novel health information system. In other words, the 'Healthy Lifestyle' application or chatbot may set directions for the evidence-based policy and hence, be not only its result but a certain commencement of the referred policy in manifold spheres. Thus, the monopoly on the elaboration, implementation, and use of AI in such crucial fields as public health has to be controlled by the government, ensuring the compliance of the respective application's AI algorithms with the fundamental legal provisions and creating a steadfast and even salubrious system for generations as well as technological advancement in particular.

References:

1) 'Report of the Formal Meeting of Member States to conclude the work on the comprehensive global monitoring framework, including indicators, and a set of voluntary global targets for the prevention and control of noncommunicable diseases', World Health Organization. 2012 – URL: <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/3082>, Accessed on 04 October 2022.

2) 'Long-Term Overconsumption of Sugar Starting at Adolescence Produces Persistent Hyperactivity and Neurocognitive Deficits in Adulthood', Kate Beecher, Ignatius Alvarez Cooper, Joshua Wang, Shaun B. Walters, Fatemeh Chehrehasa,

Selena E. Bartlett, and Arnauld Belmer, 2021 – URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2021.670430/full>, Accessed on 04 October 2022.

3) ‘Social Influencer Trend Report, 2020’, ‘Healthline Media’, 2020 – URL: https://www.healthline.com/assets/files/Healthline-Media_2020-Social-Influencer-Trend-Report.pdf, Accessed on 04 October 2022.

4) ‘The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets’, FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO, 2020 – URL: <https://www.fao.org/3/ca9692en/ca9692en.pdf>, Accessed on 04 October 2022.

5) ‘Are healthy diets affordable? Using new data to guide agricultural and food policy’, ‘World Bank Live’, 2022 – URL: <https://live.worldbank.org/events/healthy-diets-affordable#speakers>, Accessed on 04 October 2022.

6) ‘Salt reduction’, World Health Organization, 2020 – URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/salt-reduction>, Accessed on 04 October 2022.

7) ‘Guideline: Sugars intake for adults and children’, Geneva: World Health Organization, 2015 – URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241549028>, Accessed on 04 October 2022.

8) ‘3M people die due to excessive salt consumption every year: WHO’, ‘German Press Agency’, 2021 – URL: <https://www.dailysabah.com/life/health/3m-people-die-due-to-excessive-salt-consumption-every-year-who>, Accessed on 04 October 2022.

9) ‘World report on vision’, Geneva: World Health Organization, 2019 – URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241516570>, Accessed on 04 October 2022.

10) ‘Only 9% of Americans can properly read a nutrition label with many falling for misleading labels like ‘whole grain’ or ‘fat free’ on the front of packaging’, Mansur Shaheen, Deputy Health Editor for ‘Dailymail.com’, 2022 – URL: <https://www.dailymail.co.uk/health/article-10722517/Only-9-Americans-properly-read-nutrition-label.html>, Accessed on 04 October 2022.

11) ‘Food labels too complicated for most shoppers to understand – new research’, Dawn Liu, Lecturer in the Department of Psychology, University of Essex, 2019 – URL: <https://theconversation.com/food-labels-too-complicated-for-most-shoppers-to-understand-new-research-121837>, Accessed on 04 October 2022.

12) European Parliament resolution of 3 May 2022 on artificial intelligence in a digital age (2020/2266(INI)), European Parliament – URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0140_EN.html

13) ‘Specific Legislative Amendments that have to be introduced to the Constitutional Law of Every Country’, Polina Prianykova, International Human Rights Defender on AI, 2022 – URL: <https://prianykovabusiness.wixsite.com/defender/aiandconstitutionallaw>, Accessed on 04 October 2022.

14) ‘Polina Prianykova’s Scientific Doctrine on AI Implementation into the Worldwide Legislation, inter alia in Criminal Law anent the Governmental Assistance in the Migration Process and the Assessment of Risk Development on part of

Unmanned Aircraft Systems’, Polina Prianykova, International Human Rights Defender on AI, 2022 – URL: <https://prianykovabusiness.wixsite.com/defender/prianykovascientificdoctrineonai>, Accessed on 04 October 2022.

15) ‘Press release - New research shows just 5% of adults have the skills and confidence to provide first aid in emergency situations’, ‘British Red Cross’, 2018 – URL: <https://www.redcross.org.uk/about-us/news-and-media/media-centre/press-releases/press-release-new-research-on-adults-and-first-aid>, Accessed on 04 October 2022.

16) ‘Can AI-chatbots promote health-lifestyle changes?’, Suchandrima Bhowmik, 2022 – URL: <https://www.news-medical.net/news/20220711/Can-AI-chatbots-promote-health-lifestyle-changes.aspx>, Accessed on 04 October 2022

17) ‘EIOS Leadership and Governance’, World Health Organization – URL: <https://www.who.int/initiatives/eios/eios-leadership-and-governance>, Accessed on 04 October 2022.

18) ‘The EU in Global Health’, European Commission – URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2016-11/20140930_global_health_infograph_en_0.pdf, Accessed on 04 October 2022.

19) ‘The EU Role in Global Health’, European Commission, 2010 – URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0128:FIN:EN:PDF>, Accessed on 04 October 2022.

LAND DISPUTES IN COURT PRACTICE IN UKRAINE AND POLAND

Tsvigun Iryna

Candidate of Law Sciences,
senior lecturer of the Department of Civil Law and Procedure, Law Faculty
West Ukrainian National University

When studying land legal relations in Ukraine and Poland, one cannot ignore judicial practice. Despite a significant number of legal acts in the field of regulating land relations, land disputes remain one of the most common categories of court cases.

First of all, this is due to the fact that land legal relations are relations that are inherently complex and multifaceted. Determining the participants of this legal relationship, the legislator divided them according to the general principle into individuals and legal entities, however, the variability of the latter and the way they acquire rights is affected by the nature and content of the relationship, for example, acquisition based on personal acquisition, legal succession, inheritance or statute of limitations. Accordingly, under such conditions, either the primary formation of land legal relations takes place or the definition of land relations on the basis of already formed ones, therefore, in the case of legal uncertainty or changes in legislative provisions, the need to settle disputes with the involvement of judicial bodies increases.

Thus, resolving the dispute regarding the application of Art. 120 of the Land Code of Ukraine, which regulates the issue of the transfer of the right to a land plot in the event of acquisition of ownership, business license, operational management of an object of immovable property (except for an apartment building), an object of unfinished construction, a special property right to an object of unfinished construction buildings located on it [1], the Supreme Court (Ukraine) in the decision of February 28, 2020 in case No. 913/169/18 noted "point 38 In connection with the above, the judicial chamber also considers erroneous the conclusion of the appeals court about the defendant's use of the disputed land plot in the presence of a legal basis (in accordance with the right of use of the previous land user, which, in view of the provisions of Article 120 of the Land Code of Ukraine, was transferred to the Company from the moment of acquisition in ownership of real estate located on this plot), as well as the conclusion of the court of first instance on the existence of contractual legal relations between the parties to the dispute... 46. At the same time, until the moment when the owner of the real estate object registers the right to lease the land plot on which this object is located, relations regarding the actual use of a plot of land without a lease agreement and non-receipt of income by its owner in the form of rent are conditional in their content. The actual user of a plot of land, who without a sufficient legal basis, at the expense of the owner of this plot, kept the funds that he had to pay for using it, is obliged to return these funds to the owner of the plot of land on the basis of part 1 of Article 1212 of the Civil Code of Ukraine (this legal position is set out in paragraph 94 of the resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated 23.05.2018 in case No. 629/4628/16-ts)... point 47. Therefore, the plaintiff legitimately appealed to the

court with a demand to recover from the defendant the unreasonably saved funds for the period of the defendant's unjustified use of the disputed land plot in accordance with Article 1212 of the Civil Code of Ukraine" [2].

Regarding the resolution of inheritance disputes under Ukrainian law, the decision of the Great Chamber of the Supreme Court (Ukraine) dated March 20, 2019 in case No. 350/67/15-ts (No. 14-652ts18) is decisive here, according to which the heir was granted the right to complete the privatization of the land plot started by the testator, "if the testator did not acquire ownership rights to the land plot in accordance with Article 125 of the Civil Code of Ukraine, but started the procedure for the privatization of the land plot in accordance with the current legislation of Ukraine, and local self-government bodies refused the heirs to complete the privatization procedure, then the heirs have the right to appeal to the court with claims for recognition of the corresponding right in the order of inheritance - the right to complete privatization and obtain a state act on the right to own land in the name of the heir, and not the right to own a plot of land. If the issuance of the state act on land ownership is carried out on the basis of the decision to transfer land plots to private ownership free of charge to citizens of Ukraine, adopted by local self-government bodies in accordance with the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 26, 1992 No. 15-92 "On Privatization of Land Plots" (lapsed in 2006), the right to obtain a state deed on the ownership of a plot of land passes to the heirs" [3].

Resolving the issue of payment in case of acquisition of the right of joint ownership of immovable property, the Supreme Administrative Court in case II FSK 2096/11 (Poland) noted that "in the case of joint ownership of immovable property specified in Art. 3 sec. 4 of the Law of January 12, 1991 "On Local Taxes and Fees" (Legislative Gazette, consolidated text for 2006 No. 121, Article 844 with amendments), a decision on real estate tax is issued to all co-owners as joint owners. In the situation, when one of the co-owners meets the subjective and objective conditions for exemption from payment of real estate tax according to Art. 7 seconds 2, paragraph 1 of the cited law, the amount of tax to be paid must correspond to the value of the tax liability for the entire property after deducting the proportionally determined amount of tax belonging to the tax payer to whom the benefit applies, provided that he did not use such release" [4].

At the same time, the Decision of the Constitutional Tribunal dated July 10, 2012 in case No. P 15/12 (Poland) stipulates that "the mortgage cannot encumber all real estate that will arise after the termination of joint ownership" [5].

Also, a significant number of legal disputes are actually related to the object of land relations, namely, land plot/land.

For example, in the decision of the Supreme Court in case No. I CSK 408/11 (Poland), the court expressed a position regarding public land as a special category of land by type of purpose, and stated that "immovable property that has been used for years as a public road may not be subject to the statute of limitations, despite the fact that the municipality has borne the costs of the administration and maintenance of the streets for more than 30 years, and despite the fact that the municipal water supply and sewerage network passes under it. This proves that the commune owned real estate not

for itself, but for others, defined as state power, which did not lead to the acquisition statute of limitations. As a result, the landowner has the right to compensation for diverting it to a public road, and granting a petition for a prescription may lead to the circumvention of this right" [6].

Regarding the construction of a mobile base station and the selection of a plot of land, the Supreme Administrative Court in Case No. II OSK 1760/10 (Poland) noted that "the construction of a mobile base station is classified as a state investment. It doesn't matter that these are private investments for profit. The nature of the investment depends on its accessibility to users, and not on whether it will be carried out by a public or private entity. The reason for refusing to determine the location of the investment object cannot be a violation of the spatial order" [7].

In the case of refusal to approve land management documentation and transfer ownership/use of land, the Supreme Court (Ukraine) in its decision dated September 29, 2020 in case No. 688/2908/16-ts expressed the following legal position that "the development of the land management project regarding the allocation land plot and its approval, although it is carried out by the applicant for the purpose of obtaining a land plot for use, but it is done precisely in the interests of the territorial community or the state for the purpose of forming such a land plot. Therefore, in the case of not receiving the use of such a plot of land, the person who incurred costs for the development and approval of the land management project, provided formation of a land plot, can claim reimbursement of incurred costs (clause 67 of the resolution)" [8].

Regarding the legal regime of lands, the conclusion of the Grand Chamber of the Supreme Court (Ukraine) in the resolution of May 30, 2018 in case No. 368/1158/16-ts states that "the right of the state to land plots of the forest fund of Ukraine as objects of increased protection with a special mode of use and a special procedure for granting is proven, if it is established that the Cabinet of Ministers of Ukraine did not take any actions regarding the disposal of disputed land plots" [9].

Note that the modern procedural legislation of Ukraine determined the need for courts to take into account the conclusions regarding the application of relevant legal norms set out in the decisions of the Supreme Court (Article 263 of the Code of Civil Procedure of Ukraine [10], Article 236 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine [11]), Article 242 of the Civil Code of Ukraine [12]).

To sum up, land disputes referred to the courts in Ukraine and Poland are complex and multifaceted, may arise from various reasons, as it is impossible to predict everything. Accordingly, giving the generalized legal conclusions of the court based on the results of the consideration of disputes the status of the form of the source of law at the current stage of the development of society is a concretely determined need, while the priority remains the consistency, clarity and unity of the legal positions of the court as an element of the stable legal development of land relations.

References:

1. Land Code of Ukraine of October 25, 2001, No. 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

2. Resolution of the Supreme Court dated February 28, 2020, in case No. 913/169/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87891187>
3. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated March 20, 2019, in case No. 350/67/15-ts URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezentatsiia.pdf>
4. Decision of the Higher Administrative Court II FSK 2096/11 URL: <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl/pozostale-informacje/informacje-prawne/wyrok-nsa-ii-fsk-209611/>
5. Decision of the Constitutional Tribunal of July 10, 2012, sign. No. P 15/12 URL: <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl/pozostale-informacje/informacje-prawne/wyrok-tk-z-10-lipca-2012r-sygn-akt-p-1512/>
6. Decision of the Supreme Court, ex. No. I CSK 408/11 URL: <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl/pozostale-informacje/informacje-prawne/wyrok-sn-sygn-akt-i-csk-40811/>
7. Decision of the High Administrative Court, Case No. II OSK 1760/10) URL: <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl/pozostale-informacje/informacje-prawne/wyrok-nsa-z-sygn-akt-ii -osk-176010/>
8. Resolution of the Supreme Court dated September 29, 2020 in case No. 688/2908/16-ts URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/02_07_2021_Gudyma_D_A_practicum.pdf
9. Resolutions of the Grand Chamber of the Supreme Court dated May 30, 2018 in case No. 368/1158/16-ts (proceedings No. 14-140ts18) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_spory_2018_2019.pdf
10. Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004, No. 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
11. Economic Procedure Code of Ukraine dated November 6, 1991, No. 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
12. Code of Administrative Procedure of Ukraine dated July 6, 2005, No. 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

ДИСКУСІЙНІ АРГУМЕНТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ФІНАНСОВО- ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дем'янчук Юрій Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну

Буряк Яна Володимирівна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент (Туристичний бізнес)
Київського національного університету технологій та дизайну

Єнчева Софія Олександрівна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент (Туристичний бізнес)
Київського національного університету технологій та дизайну

Клименко Марія Сергіївна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
Київського національного університету технологій та дизайну

Мельник Марія Андріївна,

здобувачка 3 курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 073 Менеджмент (Туристичний бізнес)
Київського національного університету технологій та дизайну

Вступ. Єдиним з елементів правового режиму охорони територій та об'єктів в Україні й ефективним засобом їх збереження є застосування заходів юридичної відповідальності до порушників господарського законодавства України. Єдиною підставою юридичної відповідальності за порушення режиму охорони територій та об'єктів є правопорушення у сфері фінансово-господарської діяльності, яка є різновидом економічних правопорушень.

Юридичну відповідальність розуміють як обов'язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків особистісного, майнового або організаційного порядку, які наступають для нього у відповідь на вчинене винне діяння. Кожна галузь

права має свої специфічні заходи відповідальності. Так, відповідальність за економічні правопорушення є одним із основних засобів забезпечення виконання вимог законодавства в сфері захисту довкілля та використання природних ресурсів. Ефективність дії цього засобу багато в чому залежить від органів державної влади, уповноважених здійснювати заходи юридичної відповідальності до порушників господарського законодавства України [1].

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі не існує єдиної, усталеної точки зору щодо визначення поняття господарського правопорушення: С. Б. Байсалов розуміє його як діяння (дію або бездіяльність), яке порушує встановлений порядок природокористування та охорони навколишнього середовища і суперечить приписам і вимогам, велінням і заборонам природоохоронного законодавства, завдає певної шкоди природі та її ресурсам, здоров'ю людини і тягне відповідні юридичні наслідки [2].

Ю. С. Шемшученко визначає господарське правопорушення як протиправне, винне, соціально шкідливе, а для кримінальних злочинів - суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на встановлений екологічний правопорядок і за скоєння якого законом встановлена юридична відповідальність.

О. Л. Дубовик формулює поняття господарського правопорушення як суспільно небезпечне протиправне діяння, яке полягає у безпосередньому використанні об'єктів навколишнього природного середовища, що призводить до негативних наслідків, характерною рисою цих правопорушень вона вважає їх екологічність.

М. В. Шульга розуміє під цим правопорушенням винну, протиправну дію (бездіяльність), що порушує встановлений державою правопорядок, права і обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відновлення і охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якої законом передбачена юридична відповідальність.

Отже, проаналізувавши визначення господарського правопорушення, запропоновані юристами, вважаємо, що під ними слід розуміти протиправне, вчинене право дієздатним суб'єктом, як правило, винне діяння (дію чи бездіяльність), що посягає на встановлений порядок природокористування, охорони навколишнього природного середовища, екологічну безпеку, внаслідок чого заподіюється екологічна шкода (або створюється реальна загроза її заподіяння), за вчинення якого законодавством передбачена юридична відповідальність.

Як наголошується в правовій літературі, основною функцією конституційної відповідальності є не репресія (покарання), а компенсація, тобто відновлення позитивної діяльності потенційного суб'єкта, використання для цього таких заходів, як зміна персонального складу органу, заміна керівництва, посадової особи тощо [3, 4].

За таких умов реформування парламентаризму в Україні передбачено доцільність внесення відповідних змін і доповнень у частині визначення і порядку застосування конституційно-правової відповідальності держави та

органів її влади, зокрема Верховної Ради України, за упушення або ігнорування прав, свобод і законних інтересів громадян у процесі ухвалення законів, постанов та інших актів, передбачених Конституцією України у формі припинення її повноважень за рішенням Президента України як глави держави в порядку, визначеному спеціальним законом України про правову відповідальність органів державної влади України, або врегулювання вказаних процесуальних аспектів у пропонованому для прийняття Законі України „Про конституційне судочинство”. Тим самим буде реалізована ідея про забезпечення підвищення відповідальності держави перед людиною, посилення гарантій реалізації прав і свобод людини, використання відповідних національних правових механізмів для ефективного захисту прав людини і громадянина в Україні [5].

Висновок. На сьогодні в Україні дуже складна екологічна ситуація, яку потрібно вирішувати. Господарські правопорушення роблять екологію в Україні ще гіршою. Тому на території нашої країни встановлено відповідальність суб'єктів екологічних правопорушень за пошкодження та знищення природних об'єктів.

На основі вищевказаного можна дійти висновку, що існує необхідність виділення правової відповідальності як окремого комплексного правового інституту. Це обумовлено тим, що:

- виразною ознакою цього виду юридичної відповідальності є те, що вона застосовується за вчинення господарського правопорушення;
- юридична відповідальність є однією з форм державного примусу, тому застосовується або державою, або у відповідних випадках органами місцевого самоврядування, або адміністрацією підприємств, організацій;
- юридична відповідальність за господарські правопорушення покладається, як правило, у певній процесуальній формі: кримінально-правовій, адміністративно-правовій, цивільно-правовій, правовій та іншій, встановленій законодавством України.

Список літератури:

1. Замрига А. В. Адміністративно-правове забезпечення господарської діяльності в Україні. Теорія та практика: монографія. Херсон: „Олді-плюс”, 2020. 374 с.
2. Дем'янчук Ю. В. Аналітико-методологічні засади запобігання та протидії корупції у системі державної служби України: Монографія. Київ: Видавництво Текта, 2018. 502 с.
3. Дем'янчук Ю. В., Суббот А. І., Годяк А. І. Науково-практичний коментар до Глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницькій діяльності). Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

4. Demianchuk Yu., Savchenko L., Subbot A. Influence of corruption on the economic development of Ukraine in terms of reformation: a retrospective analysis. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House „Baltija Publishing”, 2018. Vol. 4, № 3 June. P. 276–282.

5. Дем'янчук Ю. В. Адміністративно-правові засади запобігання і протидії корупції у системі державної служби України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2020.

РОЗВИТОК НОРМ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА

Допілка Владислав Олексійович

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри Морського права ОНМУ

Становлення морського права засноване на міжнародних принципах, при цьому кожний період відображає певні напрями (його особливості). Так, зокрема, у сучасних умовах особливого значення набуває дотримання логістичного режиму.

Міжнародне морське право є однією з найбільш давніх частин міжнародного права.

Морське право виникло внаслідок розвитку соціальних процесів.

Морська дієздатність держави – це реальна можливість держави здійснювати на практиці конкретні права, які визначаються нормами морського права, нести обов'язок та відповідальність у міжнародних відносинах у Світовому океані.

Збереглись та діють в різних областях діяльності звичаї.

Торгові звичаї спочатку були головним джерелом морського права, але з розвитком законодавчої діяльності та внесенням до закону найбільш розповсюджених звичаїв, вони як джерело права у видах забезпечення стійкості правових норм, почали відступати на другий план у порівнянні з писаним правом. Національне законодавство дає звичаю лише підлеглий стан у порівнянні з Законом, але визнає звичай у якості джерела права, а це тягне те, що незастосування звичаю або неправильне його тлумачення має бути визнане порушенням прямого сенсу Закону. Однак, незважаючи на визнання за звичаєм лише другорядної ролі порівняно із Законом у сфері морських правовідносин, звичай до теперішнього часу має широке застосування, так як умови побуту та пов'язані з цим правовідносини швидко видозмінюються та законодавство не в змозі з певною швидкістю пристосовуватись до цих змін. В результаті треба приймати до уваги лише з більш рухомим звичайним правом. Зокрема, багато правових інститутів існують лише у формі звичаю.

Міжнародне морське право – це узагальнення постанов про морську торгівлю внаслідок, з одного боку, спільності її умов у всіх цивілізованих країнах, а з іншого – космополітичності торговельного мореплавства, дуже часто підлягаючого застосуванню права у різноманітних державах та між громадянами різних держав або у випадках будь-яких інцидентів в іноземних водах та ін. До цього об'єднання постійно прагнуло морське торговельне право або шляхом розповсюдження дії морських звичаїв, або шляхом запозичення іноземних законоположень по морському праву, або шляхом міжнародної угоди. [1, с.11 - 12]

Отже, сутність міжнародного морського права слід розглядати як історичний процес становлення морського права, тому все те, що властиве сутності морського права характеризує сутність міжнародного морського права.

Структуру права визначають основні та комплексні галузі права. Галузі права лежать в основі їх практичного застосування та наукового дослідження, а також їх пізнання у навчальних цілях.

Норми цивільного, адміністративного, кримінального права набувають застосування стосовно суміжних галузей права, якою є морське право. [2, с.10]

Таким чином, розвиток міжнародного морського права слід розглядати як динамічний процес в комплексі з іншими галузями права.

Розрізняють комплексну галузь права – транспортне, однак до нього входить не все морське право, а тільки його транспортні інститути. Морське право містить й інші інститути: риболовне, охорону морського середовища та ін., які не входять в транспортне право.

Зміст морського права, у залежності від властивості включених у сферу його предметів, може бути розділено на три частини, з яких перша повинна охоплювати поняття та юридичні відносини, які мають об'єктом безпосередньо морське судно та судновий екіпаж; друга – договір морського перевезення; третя – інші угоди та юридичні відносини, які знаходяться у зв'язку з морським перевезенням.

Предмет правового регулювання складає об'єктивну, систематизуючу основу появи самостійної галузі морського права, яка перед визначається фіксацією в процесі нормотворчої діяльності. [3]

Важливу роль у взаємовідносинах держав відіграє їх співробітництво згідно міжнародно-правовому принципу.

Міжнародні сервітути є поправками до територіального розмежуванням держав та за своєю сутністю як правомірними, так й протиправними у випадку їх протиріччя нормам міжнародного права.

У сучасних умовах подальшого удосконалення способів освоєння людиною просторів Світового океану, розробки та прийняття міжнародних правових норм, які покликані врегулювати цю діяльність, а також їх імплементації у національні законодавства держав, показують постійність та актуальність морського права. Виникнувши у стародавні часи, воно існувало у виді звичаїв та неписаних правил, яких дотримувались у практиці мореплавства, мали писані форми та як наслідок, необов'язкового характеру. Норми морського права проіснували, переживши жахливі катастрофи та аварії на морі, людство прийшло до закономірного розуміння важливості та невідкладної необхідності закріплення норм морського права у загально обов'язкових міжнародних актах. Поряд з цим, у внутрішніх законодавствах держав норми морського права піддавались визначеній кодифікації. [2, с.13]

Морське право містить у своєму складі як норми внутрішньодержавного права, які за своєю юридичною природою відносяться до різних галузей права, так і норми міжнародного публічного та міжнародного приватного права.

Таким чином, слід виокремити три складові сучасного морського права:

1. Внутрішньодержавне право
2. Міжнародне публічне право
3. Міжнародне приватне право.

Внутрішньодержавне (національне) морське право складають норми різних галузей. Так, відносини, які пов'язані з договором морського перевезення вантажу, рятуванням на морі, морським страхуванням та ін., регулюються нормами цивільного права.

Норми морського права набули розвитку у формі приватного, публічного та міжнародного морського права. До приватного морського торгового права належать норми, які регулюють відносини з морської торгівлі між приватними особами як членами одної й той же держави; до публічного – норми, які стосуються відносин держави, щодо діяльності з морської торгівлі приватних осіб (сюди відносяться постанови щодо упорядження торгових портів, по сприянню організації деяких видів морської торгівлі, по нагляду за відправленням морської торгівлі та ін.); а до міжнародного – норми приватного та публічного характеру, які охоплюють відносини з морської торгівлі як між державами, так й між тою чи іншою державою та підлеглими іншої держави, а рівно між підданими різних держав як приватними особами. (4, с.21)

Таким чином, міжнародне морське право розвивалось на основі міжнародних принципів співробітництва, невтручання, а також внутрішньодержавного законодавства.

Список літератури

1. Шемякин А.Н. Морское право: Учебное пособие. Х.: Одиссей, 2004. 384 с., с.11 – 12.
2. Кузнецов С.О., Аверочкина Т.В. Морське право: підручник. Одеса: Фенікс, 2011. 382 с.
3. Конвенція по морському праву. // Електронний ресурс: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
4. Федоров А.Ф. Морское право / А. Ф. Федоров. О.: Фенікс, 2008. 332 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Міма Ірина Володимирівна

к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Державний університет економіки і технологій

Стан правової політики України, її проблеми та перспективи розвитку були і залишаються актуальними напрямками дослідження загальнотеоретичної юриспруденції. Залишається потреба спрямувати зусилля на упорядкування правової сфери, яка своїм юридичним інструментарієм здатна оптимізувати економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші відносини. Бо, як свідчить практика, ефективність регулювання найбільш складних і важливих суспільних відносин значно зростає, якщо воно здійснюється засобами правової політики, оскільки передбачає цілеспрямовану діяльність на основі науково обґрунтованих механізмів, засобів і принципів із досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави та суспільства [7, с. 11].

Правова політика держави - це правова програма її діяльності, що ґрунтується на системі сучасних правових цінностей, принципів, теорій, концепцій і спрямована на вдосконалення правової системи, проведення правових реформ, підтримання правопорядку, забезпечення збалансованості взаємних прав, обов'язків і відповідальності держави, суспільства, особи; є різновидом і складовою частиною єдиної соціальної політики держави поряд з економічною, зовнішньоекономічною, бюджетною, податковою, митною, монетарною, антиінфляційною, інноваційною тощо. Без такого зв'язку неможливо реалізувати різноманітні завдання і функції держави.

Формування правової політики є об'єктивною необхідністю в демократичній державі, де панує верховенство права. Постійно зростають та підсилюються управлінська функція права, роль і значущість правосвідомості, розширюються договірні засади правового регулювання, що також свідчить про актуалізацію питань правової політики. Здійснення ефективної правової політики на сучасному етапі розвитку українського суспільства є однією з визначальних умов його подальшого демократичного реформування, зміцнення в країні інститутів правової держави, конкурентоспроможної ринкової економіки, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина [6, с. 29].

Правова політика, є одним із видів політики. Право, так чи інакше, оформляє, закріплює всі види державної політики, проте має особливості та зміст, правова політика визначає правовий розвиток країни. Водночас вона є засобом акумуляції та провідником різноманітних соціальних інтересів, потреб, прагнень (економічних, політичних, соціальних, культурних тощо). Узагальнюючи різні галузі людської діяльності, вона синтезує їх у юридичних нормах та інститутах, наприклад, інститутах прав людини, виборах,

парламентаризмі тощо, або кодексах — цивільному, кримінальному, податковому, митному, процесуальному. Саме звідси виникли змішані по суті та нерозривні поняття — "економічні закони", "соціальне законодавство", трудове, адміністративне, податкове право тощо. Отже, правова політика тісно пов'язана з усіма іншими різновидами політики й тяжіє до охоплення всього розмаїття громадських стосунків.

Як стратегія діяльності держави у сфері правового регулювання, правова політика є особливою формою вираження державної політики. Вона спрямована на забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства і його політичної системи, є способом узаконення, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур [4, с. 11]. Інші види політики можуть бути успішно здійснені тільки разом із правовою політикою.

Стосовно філософсько-правового змісту політики права, вбачають дві протилежні концепції правової політики. Щодо однієї концепції, правову політику розглядають як своєрідну технологію соціального управління, або форму соціальної інженерії, і в цьому сенсі вона втілює сутність влади. Друга модель правової політики узгоджується з вимогами сучасного постіндустріального суспільства, розглядає право як діалог між суб'єктами правовідносин, насамперед між інститутами влади і громадянського суспільства [5, с. 39].

Як суспільний феномен, правову політику розглядають і в широкому, і в вузькому розумінні. У вузькому розумінні — це вироблення й реалізація політики та стратегії в галузі створення та застосування права на загальних засадах гуманізму. У широкому — це діяльність насамперед державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих громадян, що охоплює систему ідей, цілей, заходів та способів, які забезпечують функціонування й відтворення правового механізму, спрямована на реалізацію інтересів, прав і свобод особи у взаємодії з її обов'язками.

Правова політика – це особлива форма, юридичного засобу закріплення та здійснення політичного курсу країни, волі її лідерів та владних структур [10, с. 49]. Правова політика втілюється, перш за все, в законах та інших підзаконних актах та направлена на охорону та захист суспільних відносин. З цього випливає логічний висновок, що найважливішою властивістю правової політики є її державно – вольовий характер, владно – імперативний зміст. Основними ознаками правової політики є: базування на праві; здійснення її правовими методами; охоплення, головним чином, правової сфери діяльності; підкріплення, коли це потрібно, силовими методами, примусом; публічність, офіційність; зовнішнє вираження у вигляді правових та організаційних форм її здійснення. В усіх випадках право виступає базовим і закріплюючим елементом правової політики

Концептуально державну правову політику України можна розглядати як засіб легітимізації внутрішньої та зовнішньої політики, особливу форму досягнення органами влади офіційно проголошених політичних цілей. Така

політика має ґрунтуватись на положеннях і нормах Конституції України, а також загально визнаних принципах міжнародного права, передбачає дотримання державою основоположних прав і свобод людини та громадянина, захист яких фактично набув наддержавного характеру [6, с. 30].

Правова політика - це специфічна міжгалузєва правова категорія, яка визначає ґрунтовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правої культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод і одночасно є статичним елементом правової системи [3, с. 11-12]. З огляду на це, можна виділити два напрями правової політики: зовнішній і внутрішній. Правова політика у зовнішньому напрямі спрямована на забезпечення суверенітету, незалежності й територіальної цілісності держави. Внутрішній напрям пов'язаний із демократичними засадами розвитку держави, пріоритетом гарантування людині прав і свобод. Окрім того, необхідно виокремити ті складові внутрішньої правової політики, які пов'язані з гарантуванням державою цих прав і свобод: державне будівництво, фінансовий економічний розвиток, правоохоронна діяльність, оборона, юстиція, судочинство тощо. Зовнішній напрям правової політики переважно стосується закордонних справ, зовнішньоекономічної діяльності.

Феномен правової політики можна характеризувати через її властивості та риси. Найважливішими властивостями правової політики є її державно-вольовий характер і владно-імперативний зміст. Правова політика ґрунтується на праві й пов'язана з правом; здійснюється правовими методами; охоплює, здебільшого, правову сферу діяльності; спирається, коли це потрібно, на примус; є публічною, офіційною; відрізняється нормативно-організаційними началами [9, с. 242]. Право — це базовий елемент політики.

Правова політика держави перебуває в постійному русі, динаміці, на неї впливає безліч факторів об'єктивного (економічних, політичних та ін.) і суб'єктивного характеру (імідж президента та ін.), що змінюються. Можливі нові аспекти її розвитку чи зміна пріоритетів на якомусь етапі. Проте у сутності своїй вона призначена бути стабільною: її основу повинні становити демократичні, гуманістичні принципи. Така стабільність політики, за всієї її рухливості, забезпечує за допомогою права надійність формування і функціонування правової системи суспільства.

Серед пріоритетних напрямів розвитку правової політики в Україні є: 1) втілення принципу верховенства права, побудова правової держави, громадянського суспільства; 2) зміцнення охорони і захисту прав людини; 3) подолання правового нігілізму й ідеалізму, підвищення рівня правової культури населення та ін.

Правова політика держави відображена в програмно-правових документах (програма проведення правової реформи), проектах (проекти Конституції), концепціях (концепції цивільного, кримінального, адміністративного й інших

кодексів), заявах, законодавчих актах, зокрема тих, які стосуються правозастосовної сфери [8, с. 63-64].

Правова політика є складним соціальним феноменом, який є засобом акумуляції та вираження різних соціальних інтересів, потреб, прагнень, тісно пов'язаних з усіма іншими різновидами політики, і тяжіє до охоплення всього розмаїття суспільних відносин; є сукупністю ідей, задач, програм, методів стосовно становлення та розвитку, регулювання та охорони суспільних відносин за допомогою права [2, с. 49]. Тобто, узагальнює погляди, переконання та вірування громадян України щодо майбутнього розвитку нашої держави; формує задачі, які є продовженням суспільних ідей та вимогою перед органами державної влади та місцевого самоврядування щодо покращення «життя країни»; є комплексом дій, логічно впорядкованих, підкорених єдиній меті, які мають забезпечити досягнення поставлених задач; є діяльністю суб'єктів правової політики у дусі чіткого виконання законів та інших підзаконних актів.

Право як складовий елемент правової політики є знаряддям (зброєю) реалізації політики. Державна влада, яка базуватись на праві, відображає політичну справедливість [4, с. 11]. В правовій державі здійснення політичної влади можливе лише на основі права, адже воно впорядковує, «цивілізує» політику, забезпечує права та інтереси всіх: як більшості, так і меншості. Таким чином розуміння політики перетворюється в політичний процес, тобто діяльність з вирішення спільних справ в юридично фіксований спосіб узгодження різноманітних інтересів, які існують у суспільстві, а правовий закон – основа та результат цього процесу

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що феномен правової політики є багатограним та комплексним правовим явищем. На сьогодні надзвичайно важливими є проблеми науково-виваженого формування правової політики, адже сама вона акумулює різні сфери соціальної діяльності та систематизує її у різних нормах і інститутах, а отже, має стабілізуючий вплив [1]. У сучасній правовій політиці України потрібно цілеспрямовано утверджувати пріоритет особистості, її прав і свобод як базових цінностей буття, поєднаних з організуючою і стабілізуючою функціями держави та її органів, що знайде своє закономірне втілення в Концепції правової політики України [7, с. 12]. Ціннісною базою концепції мають бути ідеали справедливості, рівності та свободи, а політико-правовим підґрунтям - конституційні ідеї, принципи та норми побудови демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, забезпечення легальності та законності у країні.

З іншого боку, широке інформування населення про правову політику держави та законодавство полягає у здійсненні низки заходів, спрямованих на створення відповідних умов для набуття громадянами обсягу правових знань і навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також покладені на громадян обов'язки. Тому для подолання нагальних проблем та ефективного її розвитку у найближчому майбутньому необхідно, передусім, провести модернізацію держави та її інститутів, реформувати усю політичну систему країни та підпорядкувати визначальній меті – створенню

стабільної економіки, спроможної забезпечити соціальні та культурні потреби громадян та забезпеченню реалізації основоположних засадничих принципів демократії – свободи, справедливості, гуманності

Список літератури:

1. Ващюк Ю. Сутнісні аспекти правової політики. Форум права. 2014. № 1. С.67 – 71. (С. 69) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/677>. Дата звернення 8.10.2022 р.
2. Жаровська І. Правова політика держави (Теоретико-правовий аналіз). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. № 4(28), 2020. С. 47 – 51.
3. Железняк Н.А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки. Том 21. Юридичні науки*. 2003. С. 8 – 14.
4. Мінкович-Слободяник О. Правова політика як чинник правотворчості та правозастосування: автореф. дис.... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
5. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4(16). С. 38-45.
6. Петришин О. В. Основні напрями формування і розвитку правової політики. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. К. : НІСД, 2013. 160 с. С. 28 – 31.
7. Руднева О., Ярмиш О. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. – К. : НІСД, 2013. – 160 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : Підручник. 4-е видання допов. і перероб. Київ, Алерта, 2016. 524 с.
9. Тарахонич Т. І. Правова політика як фактор впливу на процес правового регулювання. *Альманах права* . 2016. Вип. 7. С. 241–245.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К. : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.

КОНСТИТУЦІЙНА КУЛЬТУРА ІНДІЇ: ПРОЄКТ МУЛЬТИКОМУНІТАРИЗМУ

Поплавська Мирослава Володимирівна,
Кандидат юридичних наук,
доцент з/н кафедри міжнародних відносин
Київський національний університет культури і мистецтв

Конституція Індії набула чинності 26 січня 1950 р. після двох з половиною років перемовин у конституційній асамблеї. Автором проєкту називають юриста, політичного діяча та буддиста-реформатора – Бхімрао Рамджі Амбедкара (1891-1956). Індійська конституція містить елементи різних конституційних традицій: модель британського парламентаризму; каталог фундаментальних прав США; ідеали французької традиції («égalité», «liberté» та «fraternité»); положення про надзвичайний стан, запозичені з Веймарської конституції (ст. 352-359).

Конституція запроваджує «суверенну, демократичну республіку – Індію або Бгарат як «союз держав». Лише в контексті моделі децентралізованої політики та сильної місцевої адміністративної структури (панчаят) виникає парламентська і федеральна система з сильним центральним органом прийняття рішень. У цьому відношенні саме Конституція державного інституту та розподіл повноважень політичних суб'єктів – цілеспрямований інструмент правління – регулює рамки генезису влади, а також її циркуляції та аплікації. Разом з тим, основний індійський документ – це щось значно більше: символічне вираження соціального проєкту, спрямованого на те, щоб за допомогою конституції змінити систему колективної нерівності. Приміром, стаття 17 усуває соціальну категорію «недоторканих», а її операціоналізація в будь-якій формі заборонена. Апеляція до інвалідності через «недоторканність» є злочином, який карається відповідно до закону. Це положення передувє забороні дискримінації, коли громадянин не повинен визнаватися неспроможним за ознаками релігії, раси, касті, статі, місця народження чи будь-якої з них і повинен мати доступ до магазинів, громадських ресторанів, готелів і громадських розваг, колодязів, резервуарів, доріг, місць для купання та громадського відпочинку, які утримуються повністю або частково за рахунок державних коштів або призначені для загального використання (стаття 15).

Подібним чином скасовуються титули, які збереглися найдовше навіть у революційній Франції. І, нарешті, фундамент індійської кастової системи – це партикулярні бар'єри для професії, які теж усуваються на рівні формулювань у тексті конституції, шляхом надання всім права на заняття будь-якою професією, на працевлаштування, торгівлю та комерцію. Ця гарантія свободи зайнятості (стаття 19(1)(g)) є частиною переходу від системи релігійно-узаконених і традиційно закріплених нерівностей до семантики інклюзії, яка є характерною рисою Конституції Індії. Зокрема, яким чином суспільство, яке забороняє дискримінацію за релігійною, расовою чи кастовою ознакою, а також гарантує свободу віросповідання (стаття 28), має витримувати напругу між ще існуючою кастовою системою, релігійно-плюралістичними групами, і різниця між статями, від тоді, як

скасували спалення вдів (сарі)? Зрештою, Конституція прямо гарантує множинність колективних ідентичностей, як зазначено в статті 29: «Будь-які громадяни, що проживають на території Індії або в будь-якій її частині, мають окрему мову, письмо або культуру, мають право на щоб зберегти їх» (стаття 29, параграф 1). У такий спосіб індійське суспільство майстерно об'єднує понад 3000 каст й підкаст, 300 мов і діалектів, неймовірну кількість релігійних форм від індуїзму до зороастризму, від християнства до ісламу та сикхізму під одним єдиним дахом.

При цьому виникає низка питань: на яких стовпах тримається цей дах? Чи виконує Конституція Індії свою основну функцію, коли не лише забезпечує системну інтеграцію політичної системи, але й охоплює соціальну інтеграцію її множинних порядків? Зрештою, як виникла подальша віра в конституціоналізм?

Конституція була результатом боротьби за визволення, в якій суперечка за законну владу, а саме право видобувати сіль, стала відправною точкою для мирної трансформації індійського суспільства. Магатма Ганді передбачив цей революційний ефект завдяки харизмі ненасильства [1, р. 192-206]. Що сказано у Конституції колективного символізму, положеннями якої скасовано розлучення між «чистими» і «нечистими», з приводу забудови нетрів у мегаполісі? Чи інклюзивний характер Конституції Індії базується на тому факті, що значна частина суспільства постійно перебуває в ізоляції?

Символічне послання також виражається зовнішній формі: Конституція Індії написана від руки красивою каліграфією, кожна сторінка якої прикрашена художниками з Шантінікетану, зокрема Беохаром Рамманохаром Сінхою та Нандалалом Босем. Ілюстрації на обкладинці та сторінках представляють стилі різних цивілізацій субконтиненту: від доісторичної цивілізації Мохенджодаро в долині Інду до сучасних суспільств. Каліграфію в книзі виконав Прем Бехарі Нараїн Райзда. Весь процес виробництва оригіналу тривав майже п'ять років.

Як зберегти такий священний текст? Оригінал Конституції Індії 1950 р. зберігається в гелієвих ящиках у будівлі парламенту в Нью-Делі. Є дві оригінальні версії: одна на хінді, інша англійською. Важливість цього основного виражена в думці судді Кханни: «Якщо Конституція Індії є нашою спадщиною, що заповіли наші батьки-засновники, ми, народ Індії, є опікунами та охоронцями цінностей, які пульсують у її положеннях! Конституція – це не аркуш паперу, це спосіб життя, згідно з яким треба жити. Вічна пильність – це ціна свободи, і, зрештою, єдиний її охоронець – це народ» [2, р. 164]. У цьому питанні «живої» конституції сходяться зі зміною структурних нерівностей, які відтворені в моделі, що Р. Момін позначив як мультикомунітаризм у фрагментованому світі [3]. Формалістичній вірі в легітимізуючу силу документів протистоїть пафос «живого права».

Reference

1. Gandhi, Mahatma/Rothermund, Dietmar: Charisma als Erfahrung und Eigenschaft. In: Nippel, Wilfried (ed.): Virtuosen der Macht, München, 2000.
2. Khanna H.R. Making of India's Constitution, Lucknow, 2008.
3. Momin A.R. Multicommunitarianism in a Fragmented World. Asia Europe Journal 2004. №2. pp. 445-459.

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ТА РІВНІСТЬ СТОРІН ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Слончак Анна Олександрівна

студентка 4 курсу

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. Право на справедливий суд є правом особи, яке закріплене в *статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року*, що гарантує право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо її прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення [1].

Багатоаспектність права на справедливий судовий розгляд зумовила науковий інтерес до систематизації та структуризації його елементів. Проте сталого та загально визнаного підходу щодо виокремлення, класифікації та характеристики структурних елементів права на справедливий судовий розгляд серед дослідників цього питання немає. Однак більшість вчених і практиків до елементів права на справедливий суд відносять право доступу до судової процедури; право на справедливий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом; право на публічний розгляд справи; право брати участь у судовому розгляді справи, маючи рівні можливості з іншою стороною; право допитувати свідків; гласність та відкритість судового процесу; презумпція невинуватості та інші.

Звичайно, одним із ключових складових елементів права на справедливий суд є *змагальність та рівність сторін*. Загалом принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі.

Актуальність вивчення та ґрунтовного дослідження даних елементів зумовлена їх соціальною значущістю та важливістю в контексті вивчення такої правової категорії як право на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу. Змагальність та рівність сторін є конституційними принципами правосуддя, які закріплені в *статті 129 Конституції України* як основні засади судочинства [2].

Ці основоположні елементи права на справедливий суд містяться як в національних, так і в міжнародних нормативно-правових актах. В якості прикладу національних джерел закріплення цих елементів можна навести *п. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України*, де зазначено, що рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом та змагальність сторін є

основними засадами цивільного судочинства. Цивільно-процесуальний *принцип рівності сторін* передбачає рівну можливість усіх громадян брати участь у цивільному судочинстві, перебувати в правовому становищі визначеної законом процесуальної фігури – позивача, відповідача, третьої особи і рівною мірою здійснювати закріплені процесуальним законом за такими суб'єктами процесуальні права і обов'язки [3].

У п. 3 ст. 2 *Господарського процесуального кодексу України* рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом та змагальність сторін теж вважаються основними засадами господарського судочинства. *Змагальність* полягає у тому, що господарський процес – це процес змагальний, який відбувається у формі спору між сторонами. Інакше кажучи, змагальність означає рівні можливості сторін використовувати процесуальні засоби судового захисту своїх прав та інтересів. *Процесуальна рівність сторін* – принцип, який є похідним від принципу змагальності, і він означає те, що правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцезнаходження, місця створення та реєстрації, законодавства, відповідно до якого створена юридична особа, та інших обставин; рівності фізичних та юридичних осіб незалежно від будь-яких ознак чи обставин [4].

Провідними засадами адміністративного судочинства також є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом та змагальність сторін відповідно до п. 3 ст. 2 *Кодексу адміністративного судочинства України*.

І в цивільному, і в адміністративному судочинстві елементом змагальності є соціально-правова активність суду, яка спрямована на: а) роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їхніх прав і обов'язків зі збирання і надання доказів; б) надання допомоги у збиранні доказів; в) контроль суду за використанням сторонами своїх правомочностей і виконанням покладених законодавством або судом обов'язків. Це дає змогу врівноважити можливості людини, яка зазвичай не обізнана з тонкощами юриспруденції, та суб'єкта владних повноважень [5].

Кримінальне провадження теж здійснюється на основі *змагальності та рівності сторін перед законом і судом* згідно з положеннями *Кримінального процесуального кодексу України*.

У Конституції, а також у Кримінальному процесуальному кодексі України чітко встановлено зміст і механізми здійснення змагальності, яка гарантується конкретними визначеннями і приписами, серед яких слід відзначити:

- однозначно розмежовуються функції обвинувачення, захисту і вирішення справи;
- дослідження доказів здійснюється двома протилежними сторонами обвинувачення і захисту;
- сторони в процесі рівні в правах;
- суд не є стороною у справі і на основі незалежності від сторін, об'єктивності та неупередженості вирішує справу;

• суд забезпечує повноцінну змагальність сторін створенням необхідних умов для виконання ними їх процесуальних обов'язків і наданих їм прав [6].

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом як основна засада судочинства закріплений в національних та міжнародних нормативно-правових актах. Він означає передусім те, що всі люди вільні та рівні у своїй гідності та правах. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Під *рівністю громадян перед судом* слід розуміти те, що всі вони несуть відповідальність перед судами, які входять до єдиної судової системи, не маючи при цьому ніяких переваг і не піддаючись ніяким обмеженням. Як виняток з принципу рівності громадян перед законом можна розглядати правила про недоторканність Президента і кандидатів у Президенти України, депутатів, кандидатів у депутати, суддів Конституційного Суду України, Верховного Суду України та інших судів. Такий виняток необхідний для забезпечення успішного виконання вказаними особами їх обов'язків незалежно від сторонніх незаконних впливів.

Змагальність процесу як елемент права на справедливий суд спрямований насамперед на з'ясування всіх обставин справи шляхом дослідження судом поданих доказів (пояснень) сторонами або іншими суб'єктами, але лише в межах судового процесу. Крім того, принцип змагальності має на меті унеможливлення впливу на суд доказів, які одна зі сторін в силу об'єктивних та суб'єктивних причин не змогла оцінити та юридично обґрунтовано навести свої міркування. Принцип змагальності судового провадження охоплює собою право особи, крім можливості подавати власні докази, знати про існування всіх представлених доказів та пояснень іншими учасниками справи (у тому числі наданих незалежним представником національних юридичних послуг), оскільки вони можуть вплинути на рішення суду, мати можливість знайомитися з матеріалами справи та робити з них копії, а також володіти відповідними знаннями (залучати професійного представника) та змогу коментувати представлені докази та пояснення в належній формі та у встановлений час. За загальним правилом, лише сторони спору можуть правильно (об'єктивно) вирішити, чи вимагає документ ознайомлення з ним та надання до нього коментарів або зауваження. Існують виняткові обставини, за яких деякі документи із матеріалів судової справи не можуть бути розголошені сторонам, оскільки вони містять інформацію з обмеженим доступом (наприклад, пов'язані з державною таємницею). У такій ситуації доступ до матеріалів, що мають «життєво важливе» значення для результату справи, не може бути обмеженим; труднощі, що постають для сторони захисту у зв'язку з нерозголошенням, повинні бути належним чином компенсовані процедурами, яких дотримуються судові органи, зокрема, можливістю особи ознайомитися з коротким викладом нерозкритих доказів [7].

Дотримання судами принципу рівності було предметом розгляду у низці справ *Європейського суду з прав людини*, який уже сформував сталу практику

застосування цього принципу: принцип рівності є одним з основоположних елементів поняття «право на справедливий судовий розгляд», що гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; учасник справи нарівні із протилежною стороною повинен користуватися всіма процесуальними правами; кожна сторона повинна мати розумну можливість ефективно представляти свою позицію в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом [8].

У міжнародних стандартах у сфері судочинства значну увагу приділено питанням щодо дотримання принципу змагальності судового процесу. Наприклад, у *пункті 30 Висновку №11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Щодо якості судових рішень»* міститься положення, згідно з яким дотримання принципів змагальності та рівності сторін є необхідними передумовами сприйняття судового рішення як належного сторонами, а також громадськістю [9].

Зв'язок принципів змагальності та рівності акцентовано також у деяких рішеннях Європейського суду з прав людини.

У *справі «Салов проти України»* (заява №65518/01, п. 87) Суд зробив висновок, що *принцип рівності сторін у процесі* є лише одним з елементів більш широкого поняття справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний *принцип змагальності процесу* [10].

У *справі «Лазаренко та інші проти України»* (№70329/12, п. 37) Суд нагадує, що *принцип змагальності та принцип рівності сторін*, які тісно пов'язані між собою, є основоположними компонентами концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 (Право на справедливий суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11].

Таким чином, принцип змагальності спільно з принципом рівності є одним з основних елементів поняття «право на справедливий суд», що гарантоване Конвенцією.

У рішенні Європейського суду з прав людини у *«Трофимчук проти України»* (заява №4241/03, п. 50) в аспекті змагальності наголошується на тому, що оцінка доказів є компетенцією національних судів і Суд не підмінятиме власною точкою зору оцінку фактів, яку їм було надано в межах національного провадження, гарантуючи право на справедливий судовий розгляд; стаття 6 Конвенції, в той же час, не встановлює жодних правил щодо допустимості доказів або способів їх оцінки, що є предметом регулювання, в першу чергу, національного законодавства та оцінки національними судами [12].

У п. 24 рішення Європейського суду з прав людини у *справі «Надточій проти України»* (заява №7460/03) [13] та п. 23 рішення Європейського суду з прав людини у *справі «Гуренка проти України №2»* (заява №38789/04) наголошується на *принципі рівності сторін* — одному із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість відстоювати свою позицію у справі в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з

опонентом; у розумінні «справедливого балансу» кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво невігідне становище відносно другої сторони [14].

У своїй практиці Європейський суд з прав людини також виходить з того, що призначення змагальності процесу спрямоване на унеможливлення впливу на суд доказів, які одна зі сторін не змогла оцінити та навести свої міркування (сторони повинні мати можливість знайомитися з усіма пред'явленими доказами і зауваженнями, отримувати копії документів); у кожній справі судом мають бути з'ясовані всі обставини, але, при цьому суд досліджує докази та пояснення, які подані сторонами або іншими суб'єктами лише у межах судового процесу.

На сьогодні Європейським судом з прав людини сформовані вже сталі підходи до розуміння принципу змагальності як однієї з базових гарантій права особи на справедливий суд, що може та навіть повинна враховуватися судами України при розгляді справ та винесенні рішень.

Важливою передумовою для реалізації принципу змагальності судового процесу як складової права на справедливий судовий розгляд є незалежність судової влади від будь-якого впливу чи навіть тиску на неї з боку інших органів державної влади. Загалом принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі.

Тобто Європейський суд з прав людини містить достатньо напрацьовану практичну базу з приводу застосування таких елементів права на справедливий суд як змагальність та рівність сторін.

Висновки. Таким чином, *рівність сторін* є одним з невід'ємних елементів поняття справедливого судового розгляду. Вона вимагає, аби кожна сторона бачила, що їй надано розумні можливості представити свій інтерес за умов, які не ставлять її у несприятливе становище, порівняно з опонентом. Вона вимагає забезпечення справедливої рівноваги між сторонами і застосовується як до цивільних, так і до кримінальних справ. *Право на змагальне провадження* означає можливість для сторін знати і коментувати усі складові наданої доказової бази і всі зауваження, надані для того, щоб вплинути на рішення суду.

Дія *принципу змагальності* ґрунтується на переконанні: протилежність інтересів сторін найкраще забезпечить повноту матеріалів справи через активне виконання сторонами процесу тільки їм притаманних функцій. *Принцип змагальності* тісно пов'язаний з *принципом рівності*; окремі вчені навіть вважали змагальність складовою частиною реалізації принципу рівності. Адже рівність сторін є одним із необхідних елементів принципу змагальності, «без якого змагальність як принцип не існує». Рівність сторін є суттю змагальності, бо тільки через рівні можливості сторін можлива реалізація принципу змагальності.

Європейський суд з прав людини розглядає реалізацію принципу змагальності крізь призму забезпечення рівності прав учасників судового розгляду, тобто за цієї позиції обвинувачення і захист діють на одному рівні, під контролем відносно пасивного суду.

Принципи змагальності та рівності сторін є не лише основами національної правової системи України, але й виступають фундаментальними цінностями світового співтовариства, невід'ємними елементами права на справедливий суд.

Список літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року № 1798-XII.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI.
7. Молдован В.В., Молдован А.В. Судоустрій: навчальний посібник, Київ «Центр учбової літератури». - 2012. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r44.pdf>
8. Бойко О.В. Зміст права на справедливий судовий розгляд. - 5/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>
9. Практичний посібник зі статті 6 – Право на справедливий суд (Цивільна частина). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf
10. Справа «Салов проти України» (Заява № 65518/01) від 06.09.2005 р.;
11. Справа «Лазаренко та інші проти України» (Заява № 70329/12) від 27.06.2017 р.;
12. Справа «Трофимчук проти України» (Заява № 4241/03) від 28.10.2010 р.;
13. Справа «Надточій проти України» (Заява № 7460/03) від 15.05.2008 р.;
14. Справа «Гурепка проти України» (Заява № 61406/00) від 06.09.2005 р.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чорнописька Вікторія

доктор юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національного університету «Львівська політехніка»

Ліпковська Мар'яна

студентка
Навчально-наукового Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року та введення воєнного стану указом президента України №64/2022 не тільки перевернули життя кожного громадянина України, а і внесли суттєві зміни у національне, в тому числі і сімейне, законодавство.

Якщо говорити про укладення, то під час війни державна реєстрація шлюбу відбувається в спрощеній процедурі. Так, наприклад, зараз дозволяється проводити реєстрацію шлюбу в день подання заяви, на відміну від того, що в мирний час, відповідно до статті 32 Сімейного кодексу України, шлюб реєструвався після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу.

Постановою Кабміну №213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» були введені деякі нові умови щодо реєстрації шлюбу. Такими умовами насамперед є те, що державна реєстрація шлюбу може проводитися відділами державної реєстрації актів цивільного стану *без особистої присутності такого нареченого (нареченої)* у випадку якщо один із наречених є

- військовослужбовцем Збройних Сил або іншого військового формування ;
- поліцейським;
- Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки;
- особою начальницького складу Національного антикорупційного бюро;
- Державної кримінально-виконавчої служби;
- працівником закладу охорони здоров'я.

Для того, щоб підтвердити надання згоди на шлюб, військовослужбовець подає заяву, потім командир підписує її, для того, щоб підтвердити справжність такої заяви. І саме командир передає заяву до того відділу державної реєстрації актів цивільного стану, куди було особисто подано заяву іншим з наречених. Якщо є така можливість військовослужбовець може бути присутнім під час реєстрації шлюбу за допомогою відеозв'язку.

Також, якщо одним із наречених є військовослужбовець, державна реєстрація шлюбу може підтверджуватись актом про укладення шлюбу. Цей акт складається командиром військовослужбовця, та скріплюється печаткою відповідного військового формування. Також, факт реєстрації шлюбу також може засвідчуватися актом, який складається керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обоє наречених, та скріплюється печаткою цього закладу.

Після проведення процедури укладення шлюбу акт надсилають до відділу ДРАЦС або до територіального органу Міністерства юстиції для складення актового запису про шлюб у паперовій формі. І потім подружжя може отримати свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу.

Воєнний стан не вніс жодних кардинальних змін щодо розірвання шлюбу, тобто розірвати шлюб можна, слідуючи загальним нормам сімейного права.

Розлучення проводиться лише через органи державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) та у судовому порядку.

У випадку, якщо подружжя не має неповнолітніх дітей то державна реєстрація розірвання шлюбу проводиться через органи ДРАЦС за місцем їх проживання за:

- спільною заявою подружжя

Відповідно до статті 106 Сімейного Кодексу України, орган державної реєстрації актів цивільного стану складає акт про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана.

- заявою одного з подружжя

У такому випадку розірвання шлюбу відбудеться, якщо другий із подружжя визнаний безвісно відсутнім або неієздатним.

Якщо подружжя має неповнолітніх дітей, шлюб можна розірвати лише у судовому порядку. За такої умови подружжя має подати заяву до суду про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Суд може постановити рішення про розірвання шлюбу, якщо бажання розірвати шлюб відповідає волі обом сторонам подружжя, і якщо у випадку розлучення не будуть порушуватись права дітей, а також і самого подружжя. Таке рішення суд приймає через місяць після поданої заяви, і до того часу подружжя може відкликати заяву про розлучення.

Також варто згадати те, що розірвання шлюбу не здійснюється судом, у випадку, якщо дружина вагітна, і протягом одного року після народження дитини.

Зважаючи на те, що у зв'язку з бойовими діями, велика кількість громадян України зараз знаходяться за кордоном, і у випадку подружжя виявило бажання розірвати шлюб і у них немає спільних неповнолітніх дітей, можна подати заяву про розірвання шлюбу до найближчої консульської установи України. Також, якщо ВПО виїхали з окупованих територій, де вони розлучились, факт такого

розірвання шлюбу не вважатиметься легітимним. Особливістю розірвання шлюбу для внутрішньо переміщених осіб є можливість звертатися до суду або ДРАЦС за місцем фактичного проживання, а не за адресою реєстрації (прописки).

Отож, проаналізувавши вище сказане, можна зробити висновок, що умови та процедура розірвання шлюбу в умовах воєнного стану залишилась незмінною, і не відрізняється від мирного часу. Проте змінилась, точніше, спростилась процедура укладання шлюбу, насамперед для військовослужбовців. Тепер можна провести реєстрацію шлюбу в день подання заяви. Також сам факт реєстрації шлюбу може засвідчуватись актом про укладення шлюбу, який складається безпосереднім командиром військовослужбовця.

Такі зміни є позитивними, оскільки військовослужбовці, які знаходяться на фронті, захищаючи наші життя та боронячи незалежність та територіальну цілісність нашої держави і через це знаходяться далеко від своїх наречених, отримали можливість укласти шлюб дистанційно.

Список літератури:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03. 2022 р. № 213 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-derzhavnoyi-reyestraciyi-shlyubu-v-umovah-voyennogo-stanu-213>
3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>

ЩОДО СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Чубар Аліна Романівна

здобувачка вищої освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Бондар О.С.

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Цивільні правовідносини становлять значну частину економічного обороту. Існуюча тенденція зростання соціально-юридичного значення економічного обороту та перехід до нових ринкових умов зумовили становлення та розвиток різноманітних правових відносин у приватно-правовій сфері. Сторони цивільних правовідносин покладаються на своєчасне, сумлінне, повне та належне виконання зобов'язань іншою стороною. Тим не менш, учасники економічного обороту часто стикаються з різноманітними порушеннями зобов'язань, що приймаються на себе іншою стороною, що призводить до негативних наслідків [1,с.4].

У зв'язку з цим цивільне законодавство встановлює низку заходів, спрямованих на запобігання порушенню зобов'язань та забезпечення їх виконання (інститути цивільної відповідальності та забезпечення виконання зобов'язань). Зобов'язання схильні до різного роду ризиків. Насамперед ризики пов'язані з існуванням можливості того, що боржник з тих чи інших причин не виконає взятє на себе зобов'язання. Також слід зазначити, що кредитор може задовольнити свої відомі майнові інтереси лише через посередній зв'язок шляхом виконання зобов'язання іншою особою. У цьому сенсі зобов'язання є менш надійним засобом забезпечення, ніж речові права, що забезпечують майнові інтереси прямим, безпосереднім зв'язком з предметом договору та здійсненням певних дій [2,с.55]. Саме у зв'язку із необхідністю підвищення надійності зобов'язальних правовідносин та підвищення впевненості кредитора у належному виконанні зобов'язання боржником існують різні передбачені цивільним законодавством правові конструкції – способи забезпечення виконання зобов'язань.

Правові засоби забезпечення можуть бути різними. По-перше, таким може бути додатковий обов'язок боржника, наприклад, обов'язок сплатити неустойку у разі неналежного виконання зобов'язання. По-друге, спосіб забезпечення виконання зобов'язання може передбачати залучення третьої особи, яка в силу домовленості має виконати зобов'язання разом із боржником (порука). По-третє, правовим засобом забезпечення виконання визнається виділення певного об'єкта, на який через домовленість сторін у разі невиконання зобов'язання буде звернено стягнення (застава, задаток).

Існують не лише матеріальні способи забезпечення, а й довіра кредитора до забезпечувального заходу. Кредитор, враховуючи матеріальне становище зобов'язаної сторони, розглядає це як гарантію, підкріплену майном боржника, як виправдану можливість повернення боргу, що, своєю чергою, є особистою забезпечуючою мірою стосовно даних правовідносин [3,с.117].

У праві зарубіжних країн користується популярністю гарантійна передача права власності, суть якої полягає у тимчасовій передачі кредитору прав власності на певний об'єкт у рахунок забезпечення зобов'язання боржника. У разі належного виконання зобов'язання кредитор зобов'язується повернути право власності на вказаний об'єкт боржнику; у разі неналежного виконання зобов'язання кредитор залишає за собою право залишити даний об'єкт у своїй власності або утримати його частину.

Угоди, вчинені під відкладною умовою також можуть бути зараховані до способів забезпечення виконання зобов'язання через схожість їх змісту. Наприклад, така угода може бути представлена у вигляді продажу під умовою певного майна кредитору. У разі невиконання зобов'язання за основним договором права власності на дане майно залишаються за кредитором.

Під способами забезпечення виконання зобов'язань можна розглядати різноманітні конструкції попереднього договору купівлі-продажу (цесії, застави, оренди, довірчого управління тощо). Окремим видом може виступати договір купівлі-продажу цінних паперів, при якій боржник зобов'язується викупити дані цінні папери після закінчення визначеного терміну за заздалегідь визначеною сторонами, фіксованою ціною.

Законодавче перерахування способів забезпечення свідчить про значну частину забезпечувальних засобів. Орієнтиром також є сама правова природа забезпечувальних засобів. Насамперед, спосіб забезпечення виконання зобов'язань має цивільно-правову конструкцію, тобто є такими правовідносинами, які врегульовані цивільним правом та можуть породжувати цивільні права та обов'язки [4,с.205]. Забезпечувальний характер мають в повному обсязі лише ті цивільно-правові конструкції, які створюють додаткові гарантії виконання зобов'язання. Наприклад, обов'язок відшкодувати збитки міститься у будь-яких цивільно-правових відносинах і тому не може вважатися способом забезпечення. Нарешті, загальними ознаками всіх засобів забезпечення є майновий характер і зобов'язано-правова форма. Правові конструкції, які мають зазначені ознаки, неможливо знайти зараховані до низки способів забезпечення. Таким чином, особливістю забезпечувальних заходів є спеціальна прив'язка, індивідуальний зв'язок правової конструкції з конкретним зобов'язанням, що впливає з конкретної правової підстави з метою підвищення ступеня забезпеченості цього зобов'язання. Усі способи забезпечення повинні відповідати природі забезпечувальних заходів і тільки на цій підставі вони можуть бути такими.

Виходячи з усього вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що поява та розвиток забезпечувальних механізмів обумовлено необхідністю надання додаткових гарантій кредитору та стимулювання боржника до

належного виконання зобов'язання. Правові засоби забезпечення виконання зобов'язань можуть бути подані у вигляді надання боржнику додаткового обов'язку; у вигляді залучення третьої особи, яка зобов'язана задовольнити вимоги кредитора у разі нездатності боржника; а також у вигляді виділення певного об'єкта, на який через угоду сторін та у разі невиконання зобов'язання буде звернено стягнення насамперед.

Відкритість переліку способів забезпечення дозволяє визнавати такими та інші правові конструкції та механізми за умови, що вони не спотворюють природу забезпечувальних заходів. Насамперед, спосіб забезпечення виконання зобов'язань є цивільно-правовою конструкцією, тобто є такими правовідносинами, які врегульовані цивільним правом та можуть породжувати цивільні права та обов'язки. Більше того, ця конструкція створює додаткові гарантії виконання зобов'язання. Також має місце індивідуальний зв'язок правової конструкції з конкретним зобов'язанням, який виходить із конкретної правової підстави з метою підвищення ступеня забезпеченості цього зобов'язання.

Таким чином, способи забезпечення виконання зобов'язань є спрямованими на захист інтересів кредитора, спеціальними штучними механізмами та правовими конструкціями, що прив'язані до певних зобов'язальних правовідносин між боржником і кредитором, які надають кредитору додаткові гарантії належного виконання зобов'язання боржником. Боржник, у свою чергу, набуває стимулу, спонукання до виконання цього зобов'язання під загрозою застосування до нього обумовлених заходів.

Список літератури

1. Майданик Р. Місце зобов'язання в праві України. Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний, господарсько-правовий журнал Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та інш. Київ, 2006 С. 3-7
2. Остапенко Т.О. Зобов'язальне право Гетьманщини за «Правами, за якими судиться малоросійський народ». Львів, 2007. С. 52-56.
3. Ходико Ю. Проблема визначення об'єкта зобов'язального правовідношення Вісник прокуратури: загальнодержавне фахове юридичне видання Генеральна прокуратура України; Нац. юр. ак. України ім. Ярослава Мудрого; КНУТШ. Київ, 2008. С. 113-121.
4. Харитонов Є.О., Харитонova О.І, Старцев О.В. Цивільне право України : Підручник. Вид. 2, перероб. і доп. Київ: Істина, 2009. 816 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Чулінда Людмила Іванівна,

к.ю.н., доцент

Білявська Валерія Євгенівна,

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

В Україні активно та послідовно розбудовують національну систему захисту прав і свободи людини, застосовуючи міжнародно-правові стандарти. Першого в історії України Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена) було обрано 14 квітня 1998 року.

Інститут омбудсмена є невід'ємною частиною механізму захисту демократії в сучасних державах, повноваження якого впливають на захист прав і свобод людини і громадянина в Україні, особливо, коли наша держава переживає повномасштабне вторгнення, порушення суверенітету та територіальної цілісності з боку держави-агресора РФ, економічна та соціальна криза створює додаткові умови для порушення прав і свобод людини. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Однією з головних функцій омбудсмена у світі є контроль за діяльністю виконавчих органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів, що мали наслідком порушення прав та свобод людини і громадянина. Ідея омбудсмена все частіше використовується на регіональному та міжнародному рівнях. Відповідно до статті 19 Закону України Уповноважений бере участь у підготовці доповідей з прав людини, які подаються Україною в міжнародні організації згідно з чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Уперше в історії людства інститут омбудсмена було створено у Швеції, сьогодні він функціонує у понад 100 країнах світу. Слово омбудсмен походить від шведської, означає перекладач або представник. Омбудсмен має різні назви: Медіатор (посередник) Франції, Парламентський Уповноважений у справах адміністрації Великобританії, Національний омбудсмен Австрії, Уповноважений з прав людини Польщі, Адвокат народу Румунії, захисник громадян Греції тощо [2, с. 190]. В Україні інститут омбудсмена виник й розвивався на основі західноєвропейських демократичних цінностей, які ґрунтуються на засадах поділу влади та верховенства права, і тому до кінця 80-х

років не викликав зацікавленості. На початку 90-х років зростає інтерес до нових демократичних механізмів захисту прав людини, зокрема інституту омбудсмена, його історії та витоків.

Серед повноважень омбудсмена відповідно до Закону України є захист та сприяння правам людини та основним свободам, верховенство права та демократичне управління, зокрема, за необхідності, за допомогою пропозицій змін до законодавства, судових процесів або інших засобів; право внесення в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина; звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями)); перевіряти стан додержання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, зокрема, тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснюють виконання судових рішень, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері та ін.

Щоб захистити права та відстояти інтереси громадян Венеційська Комісія Ради Європи розробила «Принципи розвитку інституту омбудсмена [3]. Принципи взято з різноманітних існуючих моделей, необхідних для функціонування та незалежності інститутів омбудсмена. Метою є розширити та консолідувати повноваження інститутів омбудсмена, які відіграють вирішальну роль у зміцненні демократії, захисту та просування прав людини та основних свобод. Серед основних завдань інститутів омбудсмена виокремлюється: пропонувати адміністративні або законодавчі реформи, спрямовані на покращення роботи постачальників публічних послуг; у випадку, якщо останні не приймають або не застосовують подібні рекомендації, держави-члени повинні гарантувати, щоб інститути омбудсмена мали право, серед іншого, подавати звіт про таке невиконання до компетентного виборного органу, як правило, парламенту. Таким чином, Венеційська Комісія запропонувала нові рекомендації, які будуть підтримувати належне створення та функціонування інституцій омбудсмена, стабільність демократії та захист і просування основних прав людини.

Венеційська Комісія наголошує, що держави-члени Ради Європи повинні надати інститутам омбудсмена відповідні, достатні та стійкі ресурси, які дозволять їм повністю незалежно здійснювати свій мандат. Інститути омбудсмена повинні мати можливість призначити власний персонал та гарантувати отримання ними відповідної підготовки. Держави-члени повинні заохочувати і фінансувати розвиток програм співпраці з Радою Європи для забезпечення постійного обміну знаннями між інститутами омбудсмена для того, щоб збільшити їх внесок в ефективну реалізацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших відповідних документів.

Важливою гарантією незалежності при здійсненні Уповноваженим з прав людини своїх функцій є його фінансова самостійність. Фінансування діяльності Уповноваженого з прав людини відбувається з Державного бюджету України та щорічно передбачається в ньому окремим рядком. Відповідно до Закону України Уповноважений з прав людини розробляє, подає на затвердження Верховної Ради України та виконує кошторис своїх витрат (саття12).

У законі немає жодних винятків щодо поширення юрисдикції Уповноваженого на конкретних посадових осіб, предметом його контролю є діяльність усіх посадових та службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування. Безумовно, суди у своїй діяльності є незалежними і під час здійснення своїх функцій не можуть зазнавати жодного впливу. У своїй діяльності вони підпорядковуються лише закону. Тому контрольні функції Уповноваженого щодо діяльності суддів стосуються не суті судових рішень, а пов'язані, зокрема, з порушенням строків розгляду справ у судах, недотриманням процесуальних норм. Сфера компетенції Уповноваженого поширюється також на інших осіб, які в певному обсязі виконують державно-владні функції.

Уповноважений проводить провадження на підставі звернень громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; за зверненнями народних депутатів України або за власною ініціативою. При цьому законом встановлено, що такі звернення повинні подаватися Уповноваженому протягом року з моменту виявлення порушень прав та свобод людини і громадянина. Здійснивши провадження, Уповноважений має право направляти у відповідні органи акти реагування у разі виявлення порушень прав і свобод людини для вжиття цими органами заходів у місячний строк.

Специфіка правового статусу Уповноваженого з прав людини полягає в тому, що він не належить до будь-якої з гілок державної влади, а є органом *sui generis*, особливого роду, з унікальним статусом. Реалізація його мандату в умовах сучасної України ускладнюється тим, що він не вписується у традиційно існуючу систему влади. Тому невідворотним на етапі його становлення є пошук оптимальних механізмів взаємодії з владними структурами, одночасно із збереженням свого незалежного статусу.

Отже, інститут омбудсмена є не лише бажаним, а й необхідним елементом національної системи захисту прав людини, ключовою ланкою в процесі перетворень у державах, що стали на шлях демократії та верховенства права. Уповноважений з прав людини є невід'ємним елементом конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, яка охоплює систему судів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародні судові та інші органи, членом або учасником яких є Україна. Уповноважений закладає підвалини нової правосвідомості не лише пересічних громадян, а й представників органів державної влади України, створює передумови для широкого застосування міжнародно-правових норм у національній правовій системі. Модель українського омбудсмена, закладена в Законі України «Про

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», має бути підкріплена низкою процесуальних норм у відповідних кодексах та законах.

Конституцією України та Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачено запровадження єдиної моделі Уповноваженого з прав людини в межах держави, що є оптимальною додатковою гарантією його високого статусу. Разом з тим, законом передбачено право Уповноваженого на запровадження інституту своїх представників за територіальною або функціональною ознаками в межах коштів, виділених Верховною Радою України. Відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії держави-члени повинні розглядати можливість надання інститутам омбудсмена повноважень, які дозволять їм виконувати функції, передбачені відповідними міжнародними конвенціями в галузі прав людини; гарантувати впровадження принципів розвитку інституту омбудсмена у відповідному національному законодавстві та практиці.

Список літератури

1. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> 1998 (дата звернення 12 жовтня 2022).

2. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. К. Центр учбової літератури. 2012. 206 с.

3. Принципи розвитку інституту омбудсмена. Додаток до Рекомендації CM/Rec (2019)6. 16.10.2019. URL: <https://www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20196-vid-16-10-2019/> (дата звернення 12 жовтня 2022).

ПЕРЕВАГИ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ НАД СУДОВОЮ ФОРМОЮ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Шнайдер Аміна Олегівна

студентка 4 курсу Навчально-науковий інститут права
Національний університет водного господарства та природокористування

Кожна людина протягом свого життя неодноразово стикалась із правовими спорами. Спори в галузі сімейного права також не є виключенням. Адже сім'я є основою суспільства, середовищем для повного соціального, духовного та культурного розвитку особи. Де часто подружжя та їх діти стикаються із конфліктами, що пов'язані насамперед із: розірванням шлюбу, поділом майна, порядком користування житлом подружжя, усиновленням, вихованням дітей, стягненням аліментів та інші.

Як відомо, такі види спорів вирішуються через звернення до суду, але через велику завантаженість, затратність, гласність та тривалість у вирішенні проблем, така форма не сприяє повному вичерпанню конфлікту та не задовольняє інтереси усіх сторін. Тому актуальним на сьогодні є поширення законодавчого закріплення та використання медіації у врегулюванні сімейних спорів задля урахування всіх інтересів та елементів конфлікту, а не лише наданої інформації суду через позов.

Мета роботи полягає у з'ясуванні сутності сімейної медіації та виокремлення її переваг над судовим вирішенням сімейних спорів.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання:

1. З'ясувати сутність поняття «сімейна медіація»;
2. Встановити ступінь правового регулювання застосування медіації в Україні;
3. Виокремити переваги сімейної медіації над судовим вирішенням сімейних спорів.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають наукові доробки таких вчених: В. Баранкова, В. Бігун, Н. Бондаренко-Зелінська, І. Борис, А. Демчук, А. Дутко, О. Ковальчук, В. Комаров, О. Нагірняк, Н. Мазаракі, Л. Саміликта інші.

Для того щоб дослідити поняття «сімейна медіація» ми повинні звернутись до її першопочатку. Проаналізувавши наукові праці, що присвячені вивченню медіації, ми дійшли до висновку, що цей термін походить від латинського «mediatio», що в перекладі означає «той, хто сприяє примиренню» і з'явилась ця процедура вперше в країнах англосаксонського права та була офіційно закріплена ще у 1976 році.

На думку А. Демчук та І. Борис: «Сімейна медіація визначається як процес в якому незалежна третя особа допомагає учасникам сімейного конфлікту, зокрема подружжю на межі розлучення, поліпшити взаємодію один з одним і прийняти найбільш усвідомлені та вигідні рішення щодо дітей, фінансів, майна» [1, с.62].

Важливим для нашого дослідження є також думка Н. Бондаренко-Зелінської, яка зазначає, що: «сімейна медіація – примирна процедура врегулювання конфліктів та правових спорів між суб'єктами сімейних правовідносин, що здійснюється за сприяння незалежного, нейтрального, кваліфікованого посередника – медіатора» [2, с.159].

Теоретичне узагальнення наукових досліджень дозволило нам уточнити дефініцію поняття «сімейна медіація», під якою ми надалі будемо розуміти такий інститут досудового врегулювання спору, що ґрунтується на принципі диспозитивності та характеризується процесом, під час якого врегульовуються розбіжності, які виникли між суб'єктами сімейних правовідносин за допомогою незалежної третьої особи.

Як уже зазначалось, медіація найбільш характерна та найбільш поширена в англосаксонському праві, але що ж стосується України, то цей інститут, на відміну від більшості Європейських країн, поки законодавчо не закріплений і тільки набуває свого розвитку. Тому тут варто згадати, що наша країна нещодавно, а саме 15 липня 2020 року прийняла за основу проект Закону «Про медіацію», в якому визначено усі правові засади та порядок застосування медіації у спорів та конфліктів, зокрема і сімейних.

Якщо брати до уваги те, що цей закон ще не прийнятий, то вважати, що медіація ніяк не врегульована буде помилковим. Адже Основний закон, зокрема ст. 55, визначає те, що кожна особа має право на захист своїх прав, всіма не забороненими методами. Окрім того, керуючись ст. 124, сімейну медіацію можна віднести до досудового врегулювання спору [3]. Конституція України є не єдиним нормативно-правовим актом, яким можна користуватись при визначенні регулювання медіації. Оскільки можна звернутись до Цивільного процесуального кодексу, а саме до ч. 7 ст. 49, яка зазначає, що «сторонни мають можливість дійти до мирового врегулювання шляхом укладання мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу» [4].

Також доречним буде згадати, що наша держава підписала Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом, згідно з якою вона автоматично бере на себе зобов'язання щодо приведення законодавства відповідно до вимог зазначених у цій угоді. Де не виключенням є положення про удосконалення регулювання альтернативного вирішення спорів, зокрема і медіації, як механізму посередництва.

«Потреба запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, що свідчить про його ефективність. Крім того, це відповідатиме загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС, позаяк питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи.

Серед них варто згадати такі: Рекомендацію № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р.; Рекомендацію Rec № (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р.; Директиву Європейського парламенту та Ради №

2008/52 ЄС щодо деяких аспектів посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. тощо» [5, с.96].

Процес медіації складається з етапів, кожен із яких має свою мету і зміст. Для успішного проведення медіації потрібно, щоб перехід до наступного етапу відбувався після того, як буде досягнуто всі цілі на попередньому. Виділяють такі етапи процесу здійснення медіації: підготовка до посередництва; вступ у процедуру медіації; обговорення проблеми, пошук та розробка варіантів вирішення спору; вирішення спору, укладення угоди та підбиття підсумків[5, с.96].

Вчені, що досліджували питання сімейної медіації, наводять велику кількість переваг над судовою формою вирішення сімейних спорів. Тому надалі ми розглянемо їх детально.

Як відомо сімейні спори ґрунтуються на глибокому психологічному підґрунті, як подружжя, так і їх дітини. Така форма альтернативного вирішення спорів як медіація дає змогу батькам не завдати шкоди психологічному та моральному стану дитини і не втягувати її у конфлікт без потреби, а у випадку розірвання шлюбу зберегти свої права та обов'язки кожного над дитиною. «Тому можна стверджувати, що медіація в разі розлучення у парах, в яких є спільні діти, фокусує увагу саме на інтересах дітей більш детально, ніж судовий розгляд, зводить до мінімуму шкідливі наслідки розлучення для дітей і встановлює структурований план виховання дітей після розлучення, а також допомагає сформулювати кооперативну модель для вирішення майбутніх змін у житті дітей. Крім того, медіатор має оцінити реалістичність запропонованих домовленостей, перевірити, чи мають сторони необхідні повноваження, ресурси, прагнення для їх виконання» [6, с.170].

У підручнику Курс цивільного процесу, ми знаходимо такі переваги: «По-перше, медіація забезпечує швидкість розгляду спору порівняно з розглядом справ судами, які в сучасних умовах є перевантаженими. По-друге, відсутність чітких процесуальних рамок сприяє більш вільній атмосфері та готовності до співпраці сторін конфлікту. По-третє, прийняття рішення самими сторонами конфлікту сприяє усвідомленню того факту, що це їх спільне рішення якого вони досягли шляхом консенсусу та стимулює їх у подальшому до добровільного виконання медіаційної угоди. По-четверте, якщо під час винесення судового рішення задоволеною залишається зазвичай лише одна сторона, на користь якої ухвалено рішення, то під час підписання медіаційної угоди задоволені мизалишаються обидві сторони, які приймають спільне рішення щодо свого спору на добровільних засадах. По-п'яте, якщо судовий розгляд має ретроспективний характер і спрямований на те, щоб дати правову оцінку та ухвалити певне рішення щодо правовідносин, які мали місце в минулому, то процес медіації спрямований на перспективу, тобто під час нього відбувається налагодження комунікації між сторонами, що сприяє їх плідній співпраці в майбутньому» [7, с.1312–1313].

Цікавим для нашого дослідження є твердження А. Дутко, яка зазначає, що: «Наступною перевагою медіації є безпосередньо рішення суду та його

виконання. У медіації сторони розглядають усі можливі варіанти рішень та ухвалюють лише те, яке влаштовує та відповідає інтересам усіх учасників. Під час судового розгляду рішення ухвалює та нав'язує суд»[8, с.150].

Ще однією перевагою на фоні судового врегулювання сімейних спорів, є те, що медіація визнає емоції та дозволяє сторонам їх виражати. Емоції у цьому процесі відіграють визначну роль, адже медіатор їх скеровує у правильне русло, пробуджуючи у сторонах найкращі з їх побажань. У судовому ж процесі емоції фактично не грають ніякої ролі. Сльози, благання, а також обіцянки, як правило, майже повністю ігноруються суддею, а от за крики, прокльони та інші негативні прояви до особи можуть застосувати заходи процесуального примусу[9, с.108].

Під час розгляду справи у суді, як показує практика, на поверхню витягують всі образи, можливі зради, а як наслідок – відносини між сторонами тільки погіршуються, а при медіації основна мета – порозуміння. Ніхто не може впливати на процедуру примирення, адже сторони є творцями самого процесу (визначають медіатора, варіанти вирішення тощо), тоді як у суді беруть участь свідки, представники, фахівці, представники навчальних закладів, діти подружжя тощо[8, с.150]. Тому в тут варто зазначити, що вагомою перевагою медіації є саме конфіденційність процесу, адже при розгляді справи в суді вона автоматично вноситься до реєстру рішень.

Отже, сімейна медіація – це такий інститут досудового врегулювання спору, що ґрунтується на принципі диспозитивності та характеризується процесом, під час якого врегульовуються розбіжності, які виникли між суб'єктами сімейних правовідносин за допомогою незалежної третьої особи.

На сьогодні питання законодавчого регулювання медіації починає тільки свій розвиток, адже уже за основу прийнятий проект Закону «Про медіацію», та поступово згідно з Угодою про Асоціацію з ЄС, Україна все більше імплементує до законодавства відповідні норми.

Аналіз робіт вищенаведених авторів та ряду інших досліджень дозволило нам сформулювати власний перелік переваг альтернативної форми вирішення спорів – медіації над судовою:

- 1) добровільність участі сторін;
- 2) врахування емоційної та психологічної складової спору;
- 3) швидкість та економність часу;
- 4) рівність сторін, де не має переможця та переможеного у конфлікті;
- 5) можливість обирати рішення, яке задовольнить обидні сторони спору, без нав'язування;
- 6) конфіденційність усієї інформації;
- 7) основний орієнтир мають норми моралі, а не норми права;
- 8) нейтральна сторона та нейтральна оцінка конфлікту від посередника;
- 9) економність витрат, що порівну ділиться між сторонами спору;
- 10) ефективність вирішення проблем подружжя;
- 11) можливість використання не тільки спеціально навчених медіаторів, а й представників різних служб, організацій, установ та суддів.

Підсумовуючи все вищевикладене, не виникає ніяких сумнівів, що сімейна медіація набагато ефективніша за судову форму вирішення спорів. Сімейна медіація в майбутньому може стати для подружжя показником та прикладом для дружнього розв'язання власних конфліктів без шкоди для себе та дитини.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на особливості розгляду справ щодо поділу майна подружжя.

Список літератури

1. Демчук А. Використання процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів на основі аналізу норм національного та міжнародного законодавства / А. Демчук, І. Борис // Історико-правовий часопис. 2019. № 1. С. 61-65.
2. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 158-162.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики / Н. Мазаракі // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 92–100.
6. Ковальчук О. С., Самілик Л. О. Інститут медіації як альтернативна форма вирішення спорів про розлучення / О. С. Ковальчук, Л. О. Самілик // Порівняльно-аналітичне право. 2020. №1 с.168-172.
7. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. с. 1352.
8. Дутко А. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів / Альона Дутко, Олена Нагірняк // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. Том 7. № 1. С. 148–152.
9. Травневі правові читання: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти – Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2020. С.106-108.

MANAGEMENT ACTIVITY TECHNIQUES FOR CREATING AN ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Khmelnitskiy Andrey,

student of Zaporizhzhia National University,
faculty of Management,

specialization: Management of educational, cultural and sport institutions

The scientific subject of management activity techniques in an educational institution is a set and system of methods, skills, ways and means that provide the conditions for such a functioning level of a general secondary education institution that ensures its fulfillment of socially determined goals.

The term "management technique" is revealed through two main meanings: as methods, techniques and means of management with an emphasis on the scientific validity of the head of the institution's work organization, that consists of the performance of management functions, and as the ability of the head of an educational institution to use methods, techniques and means of management at different levels of mastery, the ability to subordinate one's psychophysical apparatus to this process with the unity of such components as intellectual, emotional, volitional and communicative.

An integral management activity technique has as its subject the management cycle, which involves the collection and processing by the head of the educational institution of information about the state of the managed system, the identification of contradictions in it, problems that require solution; preparation and adoption of management decisions to eliminate identified problems; organizational work on the implementation of the adopted decisions; assessment of the effectiveness of problem solving according to defined markers.

The main requirements for the integral management activity technique in educational institutions are summed up in the following list of statements:

1) a management technique has two different, but interrelated areas of application: teaching staff and students, including the coordination of their interaction;

2) the definition of problems, as well as the development and selection of solutions should be conducted at that level of educational institution management, which provides the necessary information;

3) information must come from all units of the educational institution, which are at different management levels and perform different functions;

4) selection and decision-making should embody the interests and capabilities of those management levels that will be entrusted with the implementation of decisions or that are interested in their implementation;

5) strict observance of subordination, strict discipline, high requirements for the performance quality of certain tasks.

The head of an educational institution must perform certain functions, leading and significant ones are the following:

1) forecasting and planning: assessment of community needs in educational services, determination of real prospects for the development of an educational institution, opportunities for reassignment. Each head of an educational institution together with the teaching staff annually creates and approves a work plan, an educational program, usually for a year, and reports on the basis of execution of the planned activity;

2) organisation of activities: is performed by bringing the professional activity of each teacher into compliance with the determined staff schedule and responsibilities provided in the job instructions;

3) guidance: aimed at working with the educational institution staff, with each teacher and their associations. The manager must issue instructions to employees, clearly set tasks that need to be solved, convey the meaning of these tasks, motivate, stimulate and inspire them;

4) coordination: involves the action coordination of each employee of the institution with the general tasks and goals of the educational institution. A head of the institution organises individual parts of common work in the team, appoints responsible persons for their implementation, monitors common work, provides current instructions and clarifications as well as advice that promptly eliminates the problems of inconsistency, overload, lack of resources in certain areas of common work;

5) control and evaluation: consists of comparing the results obtained as a result of the activity with the indicators planned before the start of implementation, analysing the mistakes and drawbacks made, taking measures to eliminate them and prevent them in the future. Experience brings a manager to a new level of planning and achieving the set goals, leads to a better determination of the development prospects of the educational institution.

The concept of management technique is related to the process of algorithmization of individual stages and elements of management activities that lie in the performance of management system functions in strategic planning.

The technique of managing an educational institution under the conditions of a modern information society is headed in the direction of automation (digitalization) of labor-intensive processes; use of modernized technical means; creating automated communication networks (for example, virtual teachers' rooms, virtual institution management systems, etc.). Digitalization in educational institutions makes it possible to speed up the exchange of the necessary information, change the principles of systematization and safe storage of this information, and switch to low-operation technology for processing the necessary data.

A management technique should ensure that teachers of an educational institution accept the ideals and values of the institution, have a sense of belonging to their team and a respectful attitude to established and accepted traditions, etc.

The manager's ability to form, uphold and share the prioritised values of the educational institution headed by him is also an important component of his management technique and is a tool for overcoming crisis situations within the team.

Therefore, a management activity technique has as its criterion and reference point the management culture, which determines the degree of perfection of its organization

and functioning, ensures the quality and development level of the creative forces and abilities of the institution employees, guarantees the application of democratic moral principles, the use of advanced knowledge, experience and Innovative management methods.

References:

1. Dutkevych T., Tolkov O. Management activity technique in educational institutions: educational textbook. KNT: Kyiv, 2021. P. 10-19.
2. Marmaza O. Management in education: roadmap of a manager. Kharkiv: publisher group "Osnova", 2007. P. 43-52.
3. Khrykov Y. Management of educational institution: educational textbook. Kyiv: Znannya, 2006. P. 7-66.
4. Bekh Y. Philosophical modus of general management theory: monograph. Kyiv: publisher NPU of M. Dragomanov, 2013. P. 15-85.

IMPROVEMENT OF THE PROCESS OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE ASSETS

Voronina Alevtyna,

Ph.D., Associate Professor
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Hanziuk Svitlana,

Ph.D., Associate Professor,
Dniprovsk State Technical University,
Kamianske, Ukraine

Hanziuk Katerina,

Undergraduate
Dniprovsk State Technical University,
Kamianske, Ukraine

The development of a perfect mechanism for managing the assets of enterprises and its effective application in practice is a rather urgent problem, since the effective formation and regulation of the volume of assets will contribute to maintaining the optimal level of liquidity, ensure the efficiency of production and financial cycles of activity, and, therefore, high solvency and financial stability of enterprises [1].

Asset management of business entities and the search for directions for their growth are closely related to management decision-making, as their volume and dynamics are important criteria for establishing optimality. Asset management involves influencing their volume and structure, as well as sources of financing in order to increase the efficiency of their use and rationalization.

In fig. 1 proposed the elements that should provide for an effective asset management mechanism.

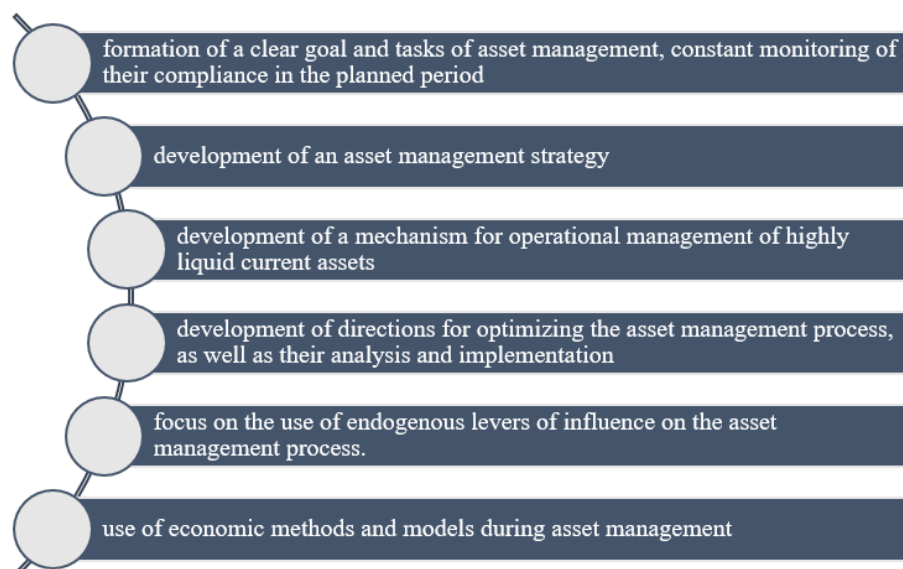

Fig. 1 – Elements of an effective mechanism of enterprise asset management

In order to increase the amount of assets and optimize their structure, their management should be aimed at solving the following tasks: formation of the optimal amount of financial resources that will ensure the planned economic development of the enterprise; optimization of the distribution of the enterprise's capital by types of activities and areas of use; ensuring the conditions for achieving the maximum return on assets at the planned level of financial risk; ensuring the minimization of financial risks associated with the use of assets at the planned level of their profitability; ensuring sufficient financial flexibility of the enterprise; ensuring timely reinvestment of income.

During the development of the company's development strategy and the formation of financial policy, it is necessary to plan and implement in practice such a structure of assets that, at the lowest cost of capital, will provide an opportunity to increase the market value of the company. The optimal structure of assets is the one that makes it possible to minimize the weighted average cost of capital and, at the same time, to support the credit reputation of the enterprise at a level that facilitates the attraction of additional financial resources on acceptable terms [2].

In order to increase the efficiency of the use of current assets of the enterprise, it is necessary to reduce the duration of the operating cycle due to the acceleration of inventory turnover.

It is important for the company's management to pay special attention to ensuring the necessary control over current assets. With an effective control system, it is possible to reduce losses associated with an unsatisfactory control system for the quantity and quality of assets received by the enterprise, as well as to prevent spoilage and uncontrolled use of assets. It is necessary to find ways to reduce the period of stay of finished products in warehouses, which depends on many factors, some of which are directly related to the work of enterprises (quality and nomenclature of products, reasonable planning of the assortment, batches of products and their release periods), others - with the organization of sales products (organization of product sales, selection of the payment system, terms of delivery of products to consumers). Reduction of intermediate links in the sales apparatus, timely sorting, clear operation of transport contributes to shortening the duration of turnover cycles.

The recommended direction for improving the use of the company's working capital is the rational use of material resources and the reduction of the material intensity of products. For this, it is important to: economically justify the choice of raw materials; to increase the rate of use of materials; to improve the quality of raw materials; improve production processes; implement new progressive technologies [4].

In order to improve the process of managing current assets, financiers of the enterprise need to conduct extensive analytical studies, paying special attention to the specifics of the industry in which the enterprise operates. No less important is the forecasting of indicators of the efficiency of the use of current assets. In order to accelerate the turnover of the company's current assets, table 1 groups the main ways according to the stages of the operational cycle.

Table 1

Directions for accelerating turnover of current assets

<i>Pre-production stage</i>	<i>Production stage</i>	<i>Implementation stage</i>
speeding up and lowering the cost of transportation	implementation of flow (in particular, conveyor) processing methods;	economically justified choice of raw materials
improving the organization of warehouse management on the basis of its mechanization and automation	reduction of the duration of interoperational periods due to careful production preparation	increasing the ratio of material utilization
application of more accurate rationing of material consumption	application of automatic equipment, machines with numerical software control	integrated use of raw materials and production waste
reduction of non-production costs of materials	increasing the variability of production	improving the quality of raw materials, materials and finished products
replacing expensive materials with cheaper ones, i.e. lowering the price of materials	improvement of the supply and sales system	improvement of product designs

The main problems of the growth of current assets of Ukrainian enterprises at the current stage are:

- lack of working capital at industrial enterprises – own resources are not enough to finance the revolving part of assets, which leads to significant financial losses from debt repayment;
- low solvency of enterprises - the volume of current liabilities is mostly greater than the volume of current assets, therefore enterprises are unable to meet current liabilities on time;
- significant amounts of receivables and payables in the balance sheet - a delay in the payment of debts owed to enterprises by buyers causes a delay in the payment of their current obligations [5].

In order to improve the process of financing current assets at enterprises of Ukraine, it is necessary to:

- if possible, ensure effective cooperation with creditors and debtors in order to reduce liabilities;
- to look for options for optimizing receivables to increase the level of solvency;
- if possible, direct the profit to increase the amount of working capital, which will make it possible to increase part of one's own resources in the sources of financing current assets [5].

For Ukrainian enterprises, it is important to identify urgent problems of accounting for current and non-current assets that need to be solved, as this contributes to ensuring the formation of reliable, sufficiently analytical information for

management purposes. In addition, it is important to control the preservation and rational use of current assets in the production process.

In order to increase the efficiency of management of non-current assets of the enterprise, it is important to:

- to optimize the composition and structure of the company's fixed assets;
- to try to improve the technical condition of fixed assets by putting new equipment and equipment into operation, carrying out reconstruction and modernization of outdated equipment, which will ensure a quick renewal of the active part of the main production assets;
- to choose alternative sources of financing of fixed assets, which are the most profitable for the enterprise;
- to increase the return on investment by developing new capacities;
- to choose the optimal methods of calculating depreciation, which will contribute to the implementation of the economic and scientific and technical strategy of the enterprise;
- purchase fixed assets under the financial leasing scheme, which has advantages compared to a bank loan.

To ensure effective management of current assets of the enterprise, it is necessary to:

- to optimize the composition and structure of current assets by accelerating their turnover in general and their individual elements in particular;
- to optimize the amount of cash by constantly monitoring the amount of current assets in monetary, absolutely liquid form, as well as by ensuring the corresponding part of highly liquid assets in the form of current financial investments and other assets that, if necessary, can be quickly transformed into cash, will give the ability to maintain the company's solvency at an appropriate level;
- to optimize the company's stocks by assessing the total need for raw materials for the planned period, periodic clarification of the optimal batch of raw material orders, regular control of stock storage conditions;
- to optimize the structure of goods by reducing the production of goods with low profitability and increasing the production of goods with positive profitability and the appropriate level of demand;
- to optimize the level of receivables by monitoring the status of settlements with debtors, assessing the solvency and business reputation of debtors, risk insurance, etc.;
- shorten the duration of the financial cycle by accelerating the turnover of production stocks and receivables and uncritically slowing down the turnover of the company's payables to suppliers;
- to increase the level of profitability of the enterprise through the timely use of temporarily free balances of monetary assets for the formation of an effective portfolio of current financial investments. The management of enterprise assets plays an important role in the economic activity of the enterprise, since its further activity and competitiveness depend on the adoption of effective management decisions by the management regarding the enterprise's assets [2].

The mechanism of volume growth and the process of managing the company's assets is complicated by frequent changes in the conditions in which it operates, the need for prompt decision-making. The instability of the economic and political situation, the consequences of financial crises, anti-epidemiological measures of the state, low payment discipline cause a significant lack of working capital in enterprises, which in many cases can lead to their bankruptcy.

Therefore, in order to achieve the best results of the enterprise, it is necessary to monitor and analyze the dynamics of the use of assets, as well as to improve the planning system at the enterprise [6].

Summing up, it should be emphasized that assets are one of the most important factors of any production, their composition and efficiency of use directly affect the final result of the enterprise's economic activity. Today, all enterprises are interested in rhythmic and stable functioning. In order to achieve high results, a well-grounded and improved financial policy of asset management is required. The development of its effective mechanism and its effective application in practice remain quite important and urgent problems, since the effective formation and regulation of the volume of assets will contribute to the maintenance of the optimal level of liquidity, the efficiency of production and financial cycles of activity, and therefore the solvency and financial stability of enterprises, as well as the achievement important strategic advantages and will ensure their competitiveness in the long term. The proposed measures to increase the volume of assets and improve their management can be used in practice in the process of developing a strategic policy of enterprise management.

List of references:

1. Bolgar T.M., Kalchenko A.O. Ways to improve the efficiency of enterprise asset management. *Economy and society*. No. 14. 2018. P. 765-771
2. Lotyuk M.V. Enterprise asset management. *Economic studies*. No. 1 (14). 2017. P. 62-66
3. O. I. Kremen, R. L. Mosiychuk, and V. M. Kremen, Complex analysis of the effectiveness of enterprise asset management. *Business information*. No. 8. 2019. S7 202-210
4. Ganin V.I., Filatova M.M. Control and analysis of the company's current assets and ways to improve them. *A young scientist*. No. 11(75). 2019. P. 119-123
5. Yurchyshena L. V., Krechko O. S. Macroeconomic analysis of financing current assets of industrial enterprises of Ukraine *Businessinform*. No. 11. 2020. P. 337-346
6. Katsiman S.O., Shamanska O.I. Improvement of the enterprise's asset management system. *Global and national economic problems*. Issue 20. 2017. P. 357-361

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ – ОСНОВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Василиха Наталія Василівна

к.е.н. доц. кафедри
товарознавства та комерційної діяльності
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

Тороній Лариса Іванівна

ст. викладач кафедри менеджменту та
готельно-ресторанного бізнесу
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

Боїшко Богдана Юріївна

студентка 2 курсу
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

В сучасних мінливих умовах людські ресурси – це основа розвитку економіки та розбудови суспільства, підприємства. Ми живемо в часи високих технологій та інновацій. І людські ресурси – ядро усіх економічних змін. Вони можуть надихнути працівників, споживачів та громади об'єднатися і зажадати не тільки отримувати більше від свого професійного й особистого життя, але й робити більше. А коли таке стається люди здатні змінити світ [1].

Компанія складається з людей. Вона – ніщо, якщо в ній немає людей. Знецінення людей, які складають компанію, - це все одно що зневага уряду до громадян. Може спрацювати, але тільки тимчасово. З цієї причини організації, «де люди мають значення», зосереджуються на трьох типах стейкхолдерів:

- ✓ Члени команди
- ✓ Клієнти
- ✓ Постачальники [1, с. 86].

Утім, людський ресурс реально втілює в практичні результати ідеї та реалізує продукти, послуги підприємницької діяльності.

У сфері готельного господарства процес обслуговування зумовлений специфікою праці та особливостями туризму як сфери послуг.

За визначенням Є. Стоера, « управління людськими ресурсами є методом менеджменту працевлаштування, завдання якого – отримати конкурентні переваги внаслідок стратегічного розставлення на ключові позиції мотивованих і висококваліфікованих працівників, за умови використання багатьох культурних, структурних і персональних підходів». Конкурентну перевагу

засвідчують людські ресурси, які не можна декларувати чи імітувати, посилаючись на інші організації [2, с. 171].

Управління людськими ресурсами забезпечує концепцію ринкового успіху підприємства готельного господарства, в основі якої є їх потенціал.

Під людським потенціалом розуміють сукупність здібностей, справності й мотивації, яка виявляється в людях, а отже, і в організації, де вони працюють [2, с. 172].

Спираючись на конкурентоспроможність персоналу підприємства готельного господарства можна зазначити, що основними критеріями їх оцінки є : рівень кваліфікації, активність персоналу, контроль трудової дисципліни.

Очевидно є багато чинників та критеріїв, які обумовлюють цінність людських ресурсів для підприємства готельного господарства, ключові нас нашу думку наведенні на рис. 1.

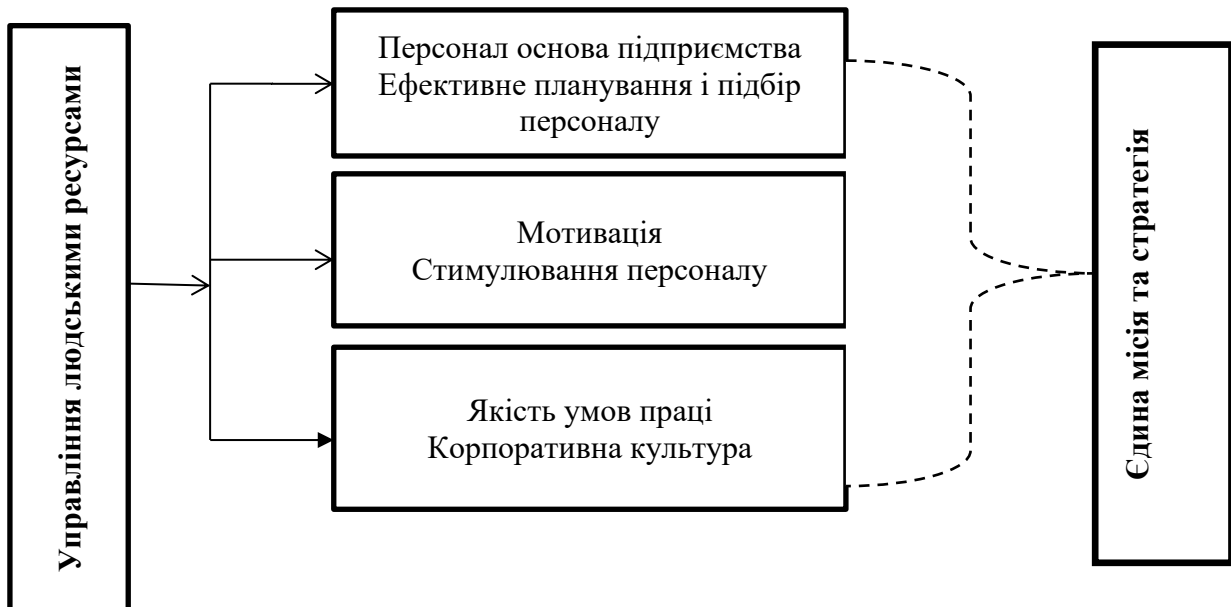

Рис. 1. Цінності конкурентоспроможності працівників підприємства готельного господарства

Можна зробити узагальнюючі висновки, щодо конкурентоспроможності людських ресурсів підприємства готельного господарства:

- ✓ Управління компетенція ми персоналу зумовлює успіх.
- ✓ Якість надання послуг говорить сама за себе.
- ✓ Належні умови праці – результативна робота.
- ✓ Усвідомлення потреб споживачів .
- ✓ Команда з спільною місією зумовлює успіх підприємства.

Завдяки використанню окремих знарядь, таких як пошук працівників, подальше їх удосконалення, мотивування, вплив на становище, процес управління людськими ресурсами сприяє розвитку креативності й відданості

працівників, згуртовує їх навколо цілей фірми й сприяє отриманню вищої ефективності [2, с. 173].

Отже, ефективне управління людськими ресурсами дозволяє втілити в життя місію підприємства, розвивати нові ідеї, та в кінцевому результаті забезпечити його конкурентоспроможність на ринку.

Список літератури

1. Дейл Партридж Люди чи прибуток:Ламай систему. Живи з метою. Будь успішним / пер. з англ.. наталії Палій. –К.:КНИГОЛАВ, 2017. – 240 с.
2. Кудла Н.Є. Менеджмент туристичного підприємства / Назар Євгенович Кудла . – К.: Знання, 2012. – 343 с.

СУТНІСТЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Заболотна Олена Степанівна

PhD, доцент

Одеський національний технологічний університет

Динамічний розвиток економіки України неможливий без ефективного процесу управління кадровим потенціалом - головним чинником виробництва. Кадровий потенціал організації сьогодні є об'єктом пильної уваги багатьох дослідників. Автори торкаються таких актуальних питань у цій царині: що власне розуміють під потенціалом особистості, якими є його основні складові та як їх можна взаємопов'язати з компетенціями, які умови та заходи можуть сприяти розкриттю, формуванню та нарощуванню потенціалу співробітників організацій. Тому вибір кадрової політики, який базується на специфіці функціонування підприємства та головної стратегії компанії, має важливе науково-практичне значення.

У сучасних умовах глобалізації та високої конкуренції, що складаються, успішний розвиток організації дедалі більшою мірою визначається рівнем професіоналізму та компетентності персоналу й ефективністю використання кадрового потенціалу, формуванню та розвитку якого в організаціях має бути приділено першорядне значення.

Важливі сторони проблеми кадрового забезпечення економіки країни досліджувалися такими вченими, як О.А.Бугуцький, Ф.В.Зінов'єв, Н.С.Краснокутська, М.Й.Малік, Л.І.Михайлова, Т.І.Олійник, В.В.Россоха, П.Т.Саблук, Г.В.Щокін та інші.

Відомі дослідники проблем управління Г. Кунц і З. О'Доннел відзначали, що "управління - це не тільки функція президента корпорації й генерала, командуючого армією, але також начальника цеху й командира роти". Немає істотних відмінностей між керівниками й керуваними, адміністраторами й начальниками. Загальним для них є те, що всі вони виконують певні функції, домагаючись результатів за допомогою створення необхідних умов для ефективної групової діяльності.

Постійна модернізація виробничого процесу з використанням нової техніки, інноваційних виробничих та управлінських технологій вимагають застосування системи нових знань та навичок персоналу, що й орієнтує організації на розробку та використання раціональних систем управління кадровим потенціалом, метою яких є підвищення рівня конкурентоспроможності та ефективності діяльності організації на основі максимізації ефект від використання персоналу організації.

Кадровий потенціал - це персонал організації, який володіє певними компетенціями, знаннями, вміннями, здібностями, можливостями і задатками,

необхідними для успішної діяльності. Сукупність людських якостей визначає потенційні можливості кожного співробітника і всього підприємства в цілому. Під «кадровим потенціалом» мають на увазі здібності та можливості кожного працівника щодо реалізації своїх умінь для забезпечення життєдіяльності суб'єкта виробництва. При цьому на показники впливають особистісні якості співробітників, їхня працездатність, рівень професійних знань і навичок, досвід, наявність творчих здібностей.

Сучасні концепції управління персоналом в фінансово-економічній безпеці засновані на визнанні зростаючої значущості особистості співробітника, на вивченні його мотивацій, умінні правильно формувати їх і коригувати відповідно до стратегічних завдань і цілей організації. Інноваційна стратегія компанії передбачає приділяти особливу увагу розвитку творчого потенціалу персоналу. Творчий потенціал необхідний під час реалізації кожної стратегії, оскільки здатність до постійного розвитку персоналу, поліпшення виконання обов'язків на кожному робочому місці виступає в сучасний період як основна конкурентна перевага компанії. У зв'язку з вищевикладеним основне завдання полягає у виявленні творчого потенціалу працівника, формування ефективних команд, переходу до принципів компанії, що постійно розвивається.

Головним інструментом у системі управління персоналом виступає аналіз роботи, його результати застосовуються практично у всіх сферах управління кадровим потенціалом в галузі фінансово економічної безпеки. Даний аналіз полягає у збиранні, а потім опрацюванні інформації про виконуваних працівником завдання в рамках своєї посади, реалізацію завдань, функції, відповідальності працівника, умов роботи, відносини з іншими посадами в компанії.

Основні завдання аналізу оцінки персоналу можна позначити в межах таких напрямів:

- 1) оцінка ефективності використання персоналу за аналізований період;
- 2) постановка і визначення завдань на плановий період;
- 3) виявлення потенціалу використання персоналу для формування кадрового резерву організації;
- 4) діагностика структури мотивації працівника організації;
- 5) визначення ефективного зворотного зв'язку в системі "співробітник - керівник".

Інший підхід у системі оцінки ефективності управління кадровим потенціалом заснований на комплексному аналізі показників ефективності та якості праці (їхня питома вага і витрати на персонал, питома вага оплати праці в собівартості, якісні показники праці, рівень виробничого травматизму, або втрати робочого часу, а також інші показники).

Деякі автори пропонують проводити оцінку ефективності кадрового потенціалу залежно від методів і форм управління кадрами в компанії, тобто залежно від залежності від загальної структури персоналу, рівня кваліфікації персоналу, плинності кадрів та інші показники.

Оцінка ефективності персоналу дає змогу зрозуміти, наскільки співробітники ефективні на своїх робочих місцях, чи використовують вони весь свій потенціал,

а також як впливають на продуктивність праці управлінські рішення, зовнішні чинники і ситуація на ринку. Оцінка кадрового потенціалу підприємства є багатограним і комплексним поняттям, на окремих рівнях управління це обумовлює можливість застосування і використання різних показників, які характеризують кадровий потенціал.

Під ключовою компетентністю персоналу розуміють ті конкурентні переваги, якими володіє трудовий колектив, група співробітників або окремі співробітники в галузі професійної компетенції. Ключова компетентність персоналу визначається через його можливості у виконанні трудових завдань. Для того, щоб з упевненістю заявити про наявність сфер ключової компетентності персоналу, необхідно переконатися в унікальності можливостей виконання ним трудових завдань.

Важливу роль у процесі формування та використання кадрового потенціалу на рівні підприємства має корпоративна культура. Корпоративна культура є чинником, що справляє виражений позитивний або негативний вплив на процес реалізації підприємством виробничо-господарських функцій. Для того, щоб корпоративна культура була ефективним інструментом управління, необхідно докласти цілеспрямованих зусиль щодо її формування та забезпечення працездатності.

У висновку слід підкреслити, що загальні перспективи формування та використання кадрового потенціалу визначаються світовими тенденціями економічного розвитку і передбачають зростання значущості людського фактора у виробничому процесі.

Список літератури

1. Дудар А.П. Менеджмент людських ресурсів у сфері обігу / А.П. Дудар – Сімферополь: Таврія, 2002. – 287 с.
2. Савченко М.В. Управління економічним потенціалом промислових підприємств: дис.. канд.. екон. Наук / М.В. Савченко. – Х., 2004 – 185 с.
3. Смоляр Л.Г. Дослідження тенденцій розвитку кадрового потенціалу на промислових підприємствах України / Л.М. Смоляр // Економіка & держава-2008-№5.
4. Онищенко Е.К. Кадровий потенціал та його місце в структурі потенціалу підприємства // Економіка менеджмент підприємництво. Збірник наук праць Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. - № 23 (II) / 2011.

СФЕРА РИТЕЙЛУ В УКРАЇНІ: ВОЄННІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Микитенко Неля Володимирівна,

к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту

Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна

Нещадно та жорстоко увірвалася війна в Україну, завдаючи безпрецедентних ударів по всіх галузях звичної діяльності українців. Будучи посередницькою ланкою між виробниками та споживачами, особливої руйнації зазнала сфера торгівлі. Відбулися не лише фізичні руйнування у вигляді знищених складів або понівеченої нерухомості, а й економічні зміни: трансформація і звуження асортименту, зменшення чисельності та купівельної спроможності споживачів через їх масовий відтік з країни і втрату роботи, зростання рівня безробіття та поступове зниження якості життя в Україні.

За дослідженням Асоціації ритейлерів України та Української ради торгових центрів, яке охопило 295 підприємств торгівлі, на початок червня прямі збитки ритейлерів від воєнних дій перевищили 50 млрд. грн. (найбільших 41% збитків завдано будівлям магазинів, інженерним мережам та оздобленню), в середньому 30 475 грн. на 1 м² площі ушкоджених торгових об'єктів, або 17,4 млн. грн. на 1 пошкоджений магазин. В середньому кожна торговельна мережа мала втрати по 10 магазинів, або по 572 м² на кожен. Причому приблизно 60% досліджуваних торговельних мереж мали пошкодження у чверті своїх магазинів, а десята частина підприємств взагалі втратила можливість працювати. Слід констатувати, що 60% від суми прямих збитків від воєнних дій припали саме на сферу food-ритейлу, з яких більша частина стосується пошкоджених власних приміщень магазинів [1].

Так, FMCG-оператори оцінюють свої загальні втрати у 30,249 млрд. грн. Загалом обороти FMCG-операторів за два місяці впали на 49%, що не так вже й багато, якщо порівнювати зі сферами послуг (-94% обороту) та торгівлею ювелірними виробами (-89%), причому в сфері торгівлі ювелірними виробами основна частина збитків обумовлена не зменшенням споживчого попиту, а розкраданням товару. Суттєво знизили обороти також fashion-ритейлери (-83%) та продавці електроніки і побутової техніки (-74%) [1].

Через перебування на окупованих територіях України таких підприємств, як ПрАТ «Чумак», ПрАТ «ДМК «Таврія», ДП «Артемсіль», ТОВ «Мелітопольський хлібокомбінат», ТОВ «Бердянський м'ясокомбінат», ТОВ «Мелітопольський м'ясокомбінат», та в зв'язку із заборонаю товарів російських і білоруських виробників, епізодично в українському ритейлі виникав дефіцит кам'яної солі, риби і рибних продуктів, вин, колекційних та марочних коньяків, сирів, ковбасної гастрономії тощо.

На сьогодні вже немає відчутного дефіциту товарів повсякденного попиту, який спостерігався в перші місяці війни, але не можна заперечувати факт здорожчання багатьох товарів, особливо круп, хлібобулочних виробів, яєць,

молочних, кисломолочних товарів та ін. Також слід відзначити заміну частини імпортованих товарів вітчизняними.

Впродовж воєнного часу зростання цін на непродовольчі товари в Україні становило 7,3%. За даними держстату, насамперед, подорожчали товари для дому (посуд, меблі та побутова техніка), електроніка та товари особистого догляду. Самі ритейлери кажуть про зміщення попиту з великої техніки в бік дрібної побутової техніки: мікрохвильовки, мультиварки, тостери, блендери [2].

Цікаво, що через подорожчання в Україні палива зростає попит на електроскутери та інший електротранспорт. Також воєнні реалії зумовили підвищений інтерес до товарів, які необхідні збройним силам України та бійцям територіальної оборони: лопати, сокири, генератори, фляги, компаси, каремати, захисний одяг, каски, берці тощо.

Разом з тим, слід констатувати зміну структурного співвідношення попиту, що відбулася через військову агресію Російської Федерації, а саме: географічний перерозподіл споживання у регіони Заходу України, відчутні акценти на придбання дешевших та акційних товарів, товарів першої необхідності, а також віддання переваги споживачами такому формату магазинів «низьких цін», як дискаунтери.

На фоні стрімкого зростання рівня інфляції станом на серпень 2022 року до 23,8% [3] та зростання цін на товари і паливо на 57,5% [2], міграції третини населення за кордон, втрати деякими українцями роботи, перебування третини населення за межею бідності, мало місце помітне зменшення купівельної спроможності українських споживачів.

Так, за результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології на замовлення NDI Ukraine, переважна більшість українців (70%) у серпні 2022 року заявляла про зниження доходів із початку повномасштабної війни. Свій нинішній дохід вважали комфортним для життя лише близько 5% (4% чоловіків та 7% жінок). Оцінювали, що на свій дохід можна прожити, – 21% чоловіків та 31% жінок, відзначали певні матеріальні труднощі 40% чоловіків та 35% жінок, серйозні труднощі – 34% чоловіків та 26% жінок [4].

На сьогоднішній день без зайвої ейфорії можна спостерігати певне пожвавлення ритейлу в регіонах, де відсутні активні бойові дії, та на деокупованих територіях України.

Слід констатувати, що відновлення роботи закладів торгівлі відбувається у всіх без винятку сегментах. Так, загальний відсоток закритих в 2022 році торговельних об'єктів мав стійку динаміку на зменшення: березень – 29%, квітень – 23%, травень – 18%, червень – 14%, липень – 13%, серпень – 12%. Окремі ритейлери, які працюють переважно у західних та центральних регіонах країни, почували себе краще за інших та навіть мали змогу поступово розширюватись. Зокрема, львівський ритейлер Рукавичка з березня 2022 року збільшив кількість своїх магазинів з 185 до 190. Мережа магазинів біля дому Файномаркет, яка працює в Кіровоградській та Черкаській областях, збільшилася на 7 торгових точок і нині нараховує 137 магазинів [5].

Звісно найшвидше відновили роботу ритейлери у сегментах, в яких

відчувається нагальна потреба, зокрема, аптеки. Найважче відновлюються сфери ритейлу, які продають не стільки товари, скільки враження та емоції (наприклад, fashion-ритейл, сектор jewelry). В інших секторах ритейлу фіксується поступове відновлення роботи, проте менш інтенсивними темпами.

Нині найпопулярнішими товарами в середньому чеку споживача є хліб, яйця, вода, молоко, сметана, масло, цукор, сіль, гречка, макаронні вироби, куряче м'ясо, банани [6], що свідчить про принципове повернення до довоєнного рівня попиту.

Позитивною тенденцією також можна вважати ініціативу Ucare (під егідою українських підприємців та міжнародних проєктів Food Tech Shelf) щодо просування вітчизняних виробників на міжнародному ринку: нині продукти від українських виробників можна знайти в мережах зі світовим ім'ям Kroger, Costco, Publix, Spar, Aldi, Lidl, Walmart, Carrefour, Auchan, Tesco, Eleven [7]. Подібна ініціатива дає гарний поштовх до перспективного розвитку вітчизняного ритейлу поза межами України.

Таким чином, ще два роки тому період пандемії COVID-19 став психологічним й емоційним випробуванням для українців, сповненим тривоги і паніки, депресії і стресів через стан невизначеності. Багато хто втрачав життєві орієнтири і плани на майбутнє, був позбавлений відчуття опори та безпеки здоров'я і життя [8, с. 181]. Проте вторгнення Російської Федерації в Україну довело відносність людських цінностей за екстремальних умов та відчутно поглибило існуючі в українському суспільстві соціально-психологічні проблеми, спровокувало одну з найбільших міграційних криз і спричинило великих збитків людському життю, зокрема в економічній сфері: стрімко прискорила інфляція, і високі ціни на продукти харчування завдали шкоди сім'ям, особливо бідним [9].

Сьогодні сфера торгівлі зіштовхнулася з безпрецедентними викликами воєнного часу: розривом ланцюгів постачання, втратою основних і оборотних активів, дефіцитом декотрих товарних категорій, зростанням цін на низку товарів та загальним збільшенням витрат на поточне функціонування.

Попри зазначені негативні явища, нині з'явився оптимістичний тренд поступового відновлення сфери ритейлу в Україні. Хоча війна не закінчилась, і експерти прогнозують зростання вартості «споживчого кошика» на 15-20% до кінця 2022 року [10], втім українці вже зараз роблять спроби повернутися до звичного життя: реанімують своє житло після ракетних обстрілів і бомбардування, починають ремонтні роботи вдома, будують нове житло та повільно, але впевнено відновлюють довоєнні нагальні потреби. Підприємства торгівлі також призвичаїлись працювати за екстремальних воєнних умов та поступово відшуковують нові шляхи завоювання прихильності споживачів. Мейнстрімом сучасного вітчизняного ритейлу має стати налагодження взаємовигідних комунікацій зі споживачами, ефективне реагування на поточні виклики ринку, формування товарної пропозиції відповідно до чинних мінливих потреб споживачів, беззаперечне врахування сучасних трендів та труднощів воєнного часу.

Список літератури

1. Спецпроект: які галузі ритейлу та які компанії найбільше втратили з початку вторгнення РФ (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/zbitki-ritejleriv/>
2. Як війна вдарила по торгівлі та що зможуть купити українці в магазинах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61829345>
3. Інфляція в Україні наблизилася до 24%. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/inflyatsiya-v-ukraine-priblizilas-k-24-gosstat>
4. Більшість українців серйозно збідніли від початку війни. URL: <https://internetua.com/bilshist-ukrayinciv-seriozno-zbidnili-vid-pocsatku-viini-opituvannya>
5. Ритейл іде у контрнаступ: скільки втратили магазинів провідні торговельні мережі України (інфографіка). URL: <https://rau.ua/novyni/vtrachenih-magaziniv-rau-5/>
6. Які товари найчастіше онлайн замовляють українці під час війни: інфографіка Zakaz.ua. URL: <https://allretail.ua/news/77274-yaki-tovari-nauchastishe-onlayn-zamovlyayut-ukrajinci-pid-chas-viyni-infografika-zakaz-ua>
7. Закордонні мережі супермаркетів створюватимуть полиці з українськими продуктами. URL: <https://t.me/s/evacuationukraine?before=2099>
8. Микитенко Н.В., Білявська Ю.В. Детермінанти споживчої поведінки в умовах пандемії COVID-19. *Міжнародний науково-практичний журнал «Проблеми економіки»*, 2021, № 3, с. 175-184.
9. Санкції не допомогли: економіка України скорочується у вісім разів швидше, ніж у Росії. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/sanktsiji-ne-dopomohli-ekonomika-ukrajini-skorochujetsja-u-visim-raziv-shvidshe-nizh-u-rosiji-svitovij-bank.html>
10. «Споживчий кошик» українця зміниться в ціні до кінця року. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_spozhivchij-koshik-ukrayincy-a-zminitsya-v-cini-do-kincy-a-roku/1114049

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДБОРУ КАДРІВ ЯК ВАЖЛИВОГО ФАКТОРУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ТА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Рябенська Марина Олександрівна

кандидат економічних наук

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

Цимбалюк Катерина Вікторівна

ГРС-42д

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

На сьогодні проблеми процесу підбору персоналу є не останніми в числі рішень головних завдань підприємств готельно-ресторанного бізнесу — адже для того, щоб результат робочої діяльності був якісним, потрібне його якісне виконання. А якісно виконати свою роботу можуть тільки добре підібрані працівники і фахівці. Нормально функціонуюче підприємство не стоїть на місці, воно весь час в русі, звідси і з'являються проблеми, пов'язані з підбором якісних і спеціалізованих кандидатів на вакантну посаду. Рішення проблем ефективного пошуку, підбору і подальшого найму висококваліфікованого персоналу сприятиме підвищенню загальної ефективності підприємства в ринковому середовищі.

Підбор персоналу – найбільш відповідальний етап в управлінні персоналом, тому що помилка обходиться занадто дорого. Уміння наймати на роботу найбільш компетентні кадри є великим і досить рідкісним талантом, яким може володіти керівник з персоналу[1].

Світ не стоїть на місці. Постійно з'являються нові способи підбору, пошуку та оцінки персоналу, технічні інструменти реалізації окремих елементів цього процесу. Уже зараз нам доступні співбесіди по Skype, групові інтерв'ю в форматі відеоконференцій, учасники яких можуть знаходитися в різних кінцях планети, тестування компетенцій в умовах віртуальних імітаційних програм, що імітують реальні виробничі процеси. Це значно полегшує нам життя, але вимагає постійної уваги. Розглянемо існуючі протиріччя та проблеми пов'язані з пошуком та підбором персоналу і запропонуємо шляхи їх вирішення.

Відсутність системного підходу найму персоналу на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу сприяє неефективності цієї діяльності. Дуже мало вітчизняних компаній будують рекрутинговий процес. Зазвичай це "система хаосу", і таких понять, як систематизація рекрутингу та розробка бізнес-процесів, у багатьох компаніях немає. Керівництво компаній має усвідомити, що плинність кадрів – це невпинний процес, тому пошук і підбір персоналу слід організовувати на основі системного підходу.

Погано організована робота менеджерів з найму персоналу є однією з основних проблем підбору кадрів. Всі дефекти HR-відділу позначаються і на рекрутменті. Якщо немає чіткої схеми взаємодії всередині відділу і з іншими підрозділами компанії, то це гальмує підбір. Необхідно визначити проблеми, реорганізувати роботу, розробити прості правила взаємодії всередині відділу і з внутрішніми замовниками, регулярно аналізувати роботу HR-відділу і вчити рекрутерів[2].

Відсутність єдиного стандарту підбору персоналу. Дуже часто персонал підбирається не під посаду і роботу, а під конкретного керівника, що недалекоглядно: в таких компаніях зміна одного лінійного керівника часто призводить до того, що доводиться міняти весь відділ, в результаті обсяг підбору різко зростає. Слід розробити спільно з керівництвом компанії єдиний стандарт підбору і дотримуватися його – як при підборі лінійних менеджерів, так і при підборі рядових співробітників. Тоді буде прозоріше і простіше не тільки рекрутмент, але і робота в компанії в цілому.

Багато підприємств звикли ще до старих стандартів найму та вважають пасивний рекрутинг досі актуальним. Ринок праці сильно змінився, змінилися уявлення здобувачів про роботу, виросли очікування. Компаніям стає все важче конкурувати за персонал, тому кандидатів доводиться більш наполегливо переконувати і мотивувати HR-менеджери та рекрутери мають орієнтуватися на активний та ініціативний рекрутинг[3].

Важливо вміло організувати достатній потік претендентів (обмеженість джерел пошуку). Рекрутер працює з одними і тими ж джерелами кандидатського потоку, не перепрофілює свою роботу під різні вакансії. Якщо навіть потрібного претендента немає рекрутери часто продовжують їх чекати саме з цього джерела, а вакансії пустують. Рекрутерам потрібно розширювати свої уявлення про джерела залучення. Освоювати нові способи пошуку та підбору, оцінювати їх ефективність. Подумати, які способи підійдуть компанії і використовувати їх разом з класичними варіантами.

Керівництво не залучає рекрутерів до навчання, тому вони не розвиваються професійно. Найм персоналу став динамічнішим і складнішим, конкуренція за персонал зараз вища, ніж раніше, з'являються нові технології і рішення. Якщо рекрутер все це ігнорує і спирається тільки на свій досвід, його робота поступово втрачає ефективність. Рекрутери мають усвідомити необхідність підтримання своєї компетентності на високому рівні. Це стосується і керівництва, яке має забезпечувати можливості і умови для професійного розвитку своїх працівників[4].

Однією з основних проблем найму працівників на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу є недостатнє фінансування. Керівництво не вважає рекрутмент важливим бізнес-процесом. Ця діяльність вважається другорядною, тому фінансується (якщо фінансується) за залишковим принципом. Керівництво має усвідомити важливість рекрутменту для компанії, адже неефективний підбір персоналу приводить до зайвих втрат ресурсів та гальмує розвиток компанії в цілому[5].

Загально прийнятим фактом є те, що стабільний кадровий склад є запорукою ефективної діяльності кожного підприємства. Вміння вчасно виявляти і управляти плинністю кадрів є одним із важливих важелів виходу вітчизняних підприємств із кризи. Основними факторами і мотивами плинності кадрів є:

- низька заробітна плата окремих груп працівників у зв'язку з поганою організацією праці;
- невідповідність виконуваних робіт рівню кваліфікації і основній професії;
- невизначеність перспектив професійного просування;
- погані умови праці;
- погані взаємини в колективі між працівниками, працівниками і керівництвом;
- незадоволення професією.

Виявлення мотивів, факторів і встановлення причин плинності кадрів проводиться за допомогою спеціальної процедури, яку виконує кадрова служба організації. До цієї спеціальної процедури входить: вивчення анкетних даних, бесіди з тими, хто звільняється. Надмірна плинність кадрів призводить до багатьох негативних наслідків, які дестабілізують роботу підприємства і можуть призвести навіть до припинення його функціонування, проте вчасне виявлення проблеми допоможе ефективно вирішити її [6].

Ще однією проблемою є відтік кадрів за кордон. Війна внесла свої корективи, сучасні реалії життя провокують все більшу кількість людей виїжджати за кордон для забезпечення власної безпеки та безпеки своїх рідних та близьких, щоб урятуватися від війни. Більшість біженців бажають повернутися на батьківщину як тільки ситуація в країні налагодиться, проте є й така частка людей, які облаштувалися в інших країнах та не планують повертатися додому. Зокрема високоякісні спеціалісти своїх справ виїжджають та швидко знаходять роботу, тому зараз неймовірно складно найняти навчених кадрів. Як вирішення цієї проблеми може слугувати найм студентів та випускників ВНЗ, у такому випадку в керівників підприємств буде можливість підлаштувати їх, як працівників під себе.

Проблема найму працівників на підприємствах готельного та ресторанного бізнесу є найбільш актуальною в наш час. Вдало підібрані кадри – запорука ефективної діяльності індустрії гостинності, саме тому кваліфікована робота менеджерів з підбору персоналу є однією з найважливіших частин діяльності підприємств. Вчасний аналіз проблем та пошук шляхів їх вирішення сприяють мінімізації труднощів подальшої роботи рекрутерів.

Список літератури:

1. Коцалап С.О., Уласевич В.Ю. Аналіз проблем плинності кадрів на підприємствах різних сфер діяльності. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит.* – 2013. С. 67-71.

2. Федорова А.С., Бокій В.І. Сучасні проблеми у процесі відбору та найму персоналу в організації. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. 2014. С. 187-193.
3. Тісагдіо І.Ю., Семенькова А.В. Сучасні проблеми підбору персоналу і механізм їх реалізації. *Економіка та держава*. 2009. С. 110-112.
4. Рокун Г. П. Особливості використання технологій підбору персоналу на підприємстві. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/27.pdf>.
5. Шпакович К. О. Рекрутинг, як технологія пошуку персоналу. URL: <http://enuftir.nuft.edu.ua>.
6. Шишкін В.О., Лозова Н.В. Проблема плинності кадрів на підприємстві та шляхи її вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. С. 47-48.

THE ESSENCE AND ORIGIN OF MEDICAL INSURANCE

Baieva Olena,
DSc, Full Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

Baiev Vadym,
PhD, Associate Professor
National University of Food Technology

The health insurance system is implemented in 25 countries of the world, where about 1 billion people live, which is 18% of the world's population. Health insurance is a broader concept than insurance medicine.

Insurance medicine is a type of organization and financing of medical care, a set of medical institutions and personnel that provide medical care under health insurance programs.

Medical insurance is a type of personal insurance in case of loss of health due to illness or as a result of an accident. Medical insurance is used for the purpose of mobilizing and effectively using funds to cover the costs of medical care for policyholders [1].

Health insurance is related to the compensation of citizens' expenses for receiving medical care, as well as other expenses aimed at maintaining health.

The object of medical insurance is the life and health of citizens.

The purpose of medical insurance is to ensure citizens, in the event of an insured event, receive medical assistance at the expense of accumulated funds and financing of preventive measures.

Medical insurance should provide funding for medical care in case of:

- treatment in outpatient polyclinic conditions;
- treatment in hospital conditions;
- purchase of medicines according to doctors' prescriptions;
- provision of dental care and dentures;
- carrying out preventive and health measures;
- provision of other medical services specified in the program or insurance agreement.

The functions of health insurance include: accumulation function, which provides for the formation of a specialized insurance fund; compensatory function involves indemnification of losses in the event of an insurance event. Compensation for damages is possible in the form of providing medical assistance or reimbursement of expenses for payment of medical assistance. The preventive function involves financing and organizing a set of preventive measures to prevent the occurrence of an insured event.

In countries where a system of compulsory health insurance has been introduced, the insured are: for unemployed population - local administration; employers -

enterprises, institutions, organizations; directly persons engaged in individual labor activity; working persons of liberal professions (artists, sculptors, writers, others).

In the system of voluntary health insurance, the insured are: individual citizens who have civil legal capacity; enterprises representing the interests of citizens. [2].

The health insurance system should be divided into three parts:

1) the first part is the planning of minimum funds in the budget, through which provision of free medical supplement is ensured for all categories of the population;

2) the second part is related to the introduction of mandatory medical insurance at the expense of business entities, as well as individuals;

3) the third part - voluntary health insurance - provides for the purchase of an insurance policy by individuals or legal entities at the expense of their own funds.

In order to form a mutually agreed system of medical insurance in international practice, medical insurance is provided in two forms: voluntary medical insurance; mandatory social health insurance.

The choice of the form of health insurance in each country depends on specific economic and cultural-historical conditions, on the characteristics of demographic and social indicators, the level of morbidity and other factors that characterize the general state of health and the level of medical care [3].

Compulsory health insurance is a component of the social insurance system, which is carried out under the conditions and procedure provided by the legislation of the country, in accordance with the rules and the basic program.

Voluntary health insurance is a type of financial and commercial activity that is regulated by the relevant legislation and operates on the basis of contractual relations between the insured and the insurer. The general conditions and procedure for voluntary health insurance are determined by the insurance rules established independently by the insurer, in accordance with the requirements of the Laws of Ukraine "On Insurance" and "Basics of the Legislation of Ukraine on Health Protection".

In most countries of the world, mandatory social health insurance provides medical care, and voluntary health insurance contracts include insurance programs that include both certain types of medical care and medical services [2].

When mandatory and voluntary health insurance operates in the country, every citizen has the right to: mandatory and voluntary medical insurance; free choice of an insurance company, a medical and preventive institution and a treating doctor in accordance with the Contract of compulsory or voluntary medical insurance; receiving medical care throughout the country, including outside permanent registration or residence; receiving medical care in accordance with the principles of evidence-based medicine and clinical protocol; obtaining medical services in accordance with the Medical Insurance Contract; observance of the principles of informed consent, medical secrecy and other principles of bioethics by the insurance company and the medical and preventive care institution; filing a lawsuit against the insured, the insurance company, and the medical and preventive care institution for financial compensation.

At the same time, the insured person is obliged to: deliberately not to create a risk of loss of health; reliably inform the insurer and the medical and preventive care

institution about your state of health, anamnesis data and the results of diagnostic studies in other health care institutions; comply with the doctor's prescriptions and the rules of the internal procedure of the treatment and prevention institution [4].

The history of Social Security has its roots in various church programs to help the poor, charitable organizations, and local governments. In 1349, the Decree on Menial Workers was adopted in England, which introduced the principle of responsibility of local authorities for helping the poor. In the 13th century in the city of Dubrovnik, a contributory health insurance program was announced.

The first organized forms of health insurance were introduced in the Middle Ages in the Netherlands. Guilds provided their members with financial support in case of illness. At the end of the 18th century this function passes to benevolent organizations of the church, employers and doctors. Recently, in order to ensure a certain level of financial security, they began to carry out treatment with further compensation of their costs based on the creation of so-called medical funds, which were financed by contributions from clients: patients, their relatives and employers.

In the following centuries, along with the successive development of the role of the state in social policy, the separation of the functions of the church and the state was observed. In most Western European countries, private and state health insurance systems arose as a result of the realization of society's need to ease the financial burden for an individual in case of illness and to place this burden on society as a whole. A similar task was initially solved by trade unions and mutual aid funds until the beginning of the 20th century. remained almost exclusively managed by the private sector. Then the state began to play an increasingly prominent role in the organization and financing of health care.

Chancellor of Germany Otto von Bismarck and Lord William Beveridge of Great Britain had the greatest influence on the development of the social insurance system.

Chancellor O. Bismarck created a complete social insurance system in less than ten years: law on insurance in case of illness - 1883; the law on insurance against industrial accidents - 1884; the law on old age and disability insurance – 1889.

The system of Laws adopted under the leadership of Bismarck served as the beginning of the wide distribution of the so-called cash medicine in various countries of the world. It is based on an insurance methodology that establishes a parity relationship between the contributions of employees and employers, as well as between payments and contributions.

Bismarck's system is defined by four fundamental principles: provision is based exclusively on labor and is therefore limited only to those persons who managed to win for themselves this right to provision through their labor; compulsory insurance only for those employees whose wages are below the specified minimum amount, i.e. for those who cannot use individual insurance; provision based on the insurance methodology, which establishes a parity relationship between the contributions of employees and employers, as well as between payments and contributions; provision managed by employers and employees themselves.

Workers in certain branches of the economy had to insure themselves in case of illness in a mandatory manner established by law. Insurance funds were formed at the

expense of mandatory insurance contributions of both the employees themselves and their employers. Another series of laws adopted by Bismarck's government formed the social insurance system, the most important and organic part of which was health insurance. The health care system that arose on its basis was called the "Bismarck Health Care System" or insurance medicine [5].

The system of insurance medicine is managed by state authorities, but it is financed, as a rule, from three sources:

1. State subsidies
2. Target contributions of employers
3. Contributions of the employees themselves.

Contributions and social insurance funds are a type of taxes and are under the control of the state. Insurance funds are formed on a targeted basis and are designed for a certain circle of people who participate in the relevant insurance program.

The state legally obliges employers to participate in the payment of medical assistance to employees through hospital funds. Employers pay only part of the cost of medical care provided to employees. The second part of the cost of medical care is paid by the employees themselves. Target contributions are mandatory for all income earners and are paid as a certain percentage of wages (France -16%, Italy -13%, Netherlands -9%, Japan -7%).

The volume of medical services does not depend on material wealth and the amount of contributions to insurance funds. As a result, the rich pay for the poor, the young for the old, the healthy for the sick, that is, the principle of social solidarity applies.

According to the Bismarck system, insurance companies and structures that are subjects of the medical services market are obliged to use all collected funds only for the payment of medical care. The activities of independent insurance funds are managed through state or private insurance companies and are strictly regulated by the state. Doctors are free subjects who offer their services on the market of medical services.

Bismarck's system is the basis of the modern organization of the health care system in Austria, Belgium, Luxembourg, Germany, the Netherlands, France and Switzerland.

The second historical origin of the development of health insurance was the Beveridge model. William Beveridge served as chairman of the Social Security Committee in the British government from 1941. On December 1, 1942, the report "Social Insurance and Allied Services", better known as the "Beveridge Report", was presented to Parliament. The report, in particular, proposed the introduction of social insurance to create a general system of social security and a universal, comprehensive, free national health care service.

Beveridge's model functions in Great Britain to this day. Its main difference from Bismarck's model is that medicine is not financed by insurance contributions, but by taxation. It is based on the transfer system of ordinary insurance principles. Medical care is guaranteed by the state and is provided to all citizens regardless of social and property status. The state extends transfer payments only to people who cannot provide themselves with medical care. Subsidies are provided to persons with low wages, the

unemployed and pensioners. In this model, there is less opportunity to choose service providers and institutions that provide medical care. This often leads to the appearance of long (several weeks of waiting) queues for receiving certain types of medical services.

The Beveridge system is based on the several principles. The principle of universal provision - a complete system of provision for any case, be it a threat to health, individual or family income for all people who find themselves in a difficult situation. So, based on national solidarity and a guaranteed minimum income for all, this policy of social security for the whole society initiated the assertion of the right to work, the right to medical services, the right to a minimum guaranteed income.

The principle of unity in provision includes several concepts, such as: adequate nature of contributions and payments, the same nature of system organization. The principle of unity also meant the unified character of the organization of the system, based on a single contribution to the unified system of national insurance, with the exception of social insurance against accidents at work, as well as family assistance, which was financed from public funds (the state budget) [6].

The principle of integration envisaged the coordination of three main policy areas: social policy based on guaranteed income, health policy and full employment policy, which were implemented by the National Health Service and the State Employment Service. These three pillars of the welfare policy, united together, were supposed to overcome the main factors of social insecurity.

At the same time, in this model there are both insurance principles and co-payments of the population. Thus, in Great Britain, 80% of medical care costs are financed by taxes, 12% by state insurance and another 8% by patient co-payments. The Beveridge system is implemented in Great Britain, Greece, Denmark, Ireland, Italy, Spain, Canada, Norway, Portugal and Finland.

The French model of health insurance is characterized by effective integration with the general social insurance system. The first insurance rules were developed in the time of King Louis XIV. And the first organizations that protected their members from the financial consequences of the disease were mutual aid associations. At the beginning of the XIX century. many attempts were made to establish collective health insurance programs, but health insurance in its modern form began to develop after the adoption and implementation of state insurance programs in 1930.

At first, private insurers provided health insurance only to freelancers who were not covered by state health insurance programs. Naturally, such programs in the first stages provided only limited coverage of treatment costs: the cost of treating an illness or surgery was reimbursed. Private health insurance programs in France have since been expanded, and many now include disability or other insurance. In 1945, the Order of the French government was issued on the introduction of a system of social health insurance for workers in industry and trade, but this initially did not significantly change the situation. Further, the extension of public health insurance programs to the self-employed in 1961 (AMEXA) and in 1969 (TNS) limited the role of private health insurance as a supplemental insurance to reimburse the cost of medical care. Today, the French social insurance system consists of more than 20 different types of

insurance, including medical; by illness; temporary disability; accidents; pregnancy and childbirth [7].

The health insurance system in Switzerland is one of the best in the world. It began to take shape in the 70s of the 19th century, when large factories in the German-speaking part of the country began to create social funds, where workers saved part of their wages to help the sick. In 1911, a decision was made to support the most prosperous cash registers from the national budget.

For Switzerland, health insurance is a relatively new type of personal insurance. It practically did not exist until the beginning of the 30s of the 20th century, and until the end of the Second World War it developed very slowly. By providing daily benefits for loss of earnings, group contracts, which were introduced in the late 1940s, played a significant role in the development of health insurance. In the following decade, personal health insurance became one of the main types of business as a result of the general economic development and the development of the collective bargaining system, which created favorable conditions for companies entering into contracts for insurance of daily benefits [8].

Despite the different historical ways of forming health insurance systems in different countries of the world, they all have common features, namely: patient's free choice of doctor and medical institution; provision of medical care of the same scope and quality to all insured persons according to the principles of evidence-based medicine; state regulation of formation of insurance funds, activities of insurance companies and medical and preventive institutions.

The health insurance systems of different countries of the world are multifaceted and differ in management principles, the nature of financing, ways of attracting patients, and the list of types of medical care and medical services.

References:

1. Sørensen , K. , Pelikan , J. M. , Röthlin , F. , Ganahl , K. , Slonska , Z. , Doyle G. , Fullam , J. , Kondilis , B. , Agrafiotis , D. , Uiters , E. , Falcon , M. , Mensing , M. , Tchamov , K. , van den Broucke S. , Brand H. Health literacy in Europe: Comparative results of the European health literacy survey (HLS-EU) . *European Journal of Public Health* 2015 25 (6): 1053 – 1058
2. Baieva O.V. , Cheban V.I. *Basics of insurance medicine: Study guide: Chernivtsi. - BDMU Publishing House, 2019. - 195 p.*
3. Kim , J. , Braun , B. , & Williams , A. D. Understanding health insurance literacy: A literature review . *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 2013 42 (1): 3 – 13
4. Holst L, Rademakers J.J., Brabers A., de Jong J.D. The Importance of Choosing a Health Insurance Policy and the Ability to Comprehend That Choice for Citizens in the Netherlands// *Health Lit Res Pract.* 2021 Oct;5(4):e288-e294.
5. Kolmar M. Beveridge versus Bismarck Public-pension Systems in Integrated Markets// *Regional Science and Urban Economics* 2007 37: 649–69.

6. Hejduková P., Kureková L. National health systems' performance: evaluation WHO indicators// 3rd International Conference on New Challenges in Management and Organization: Organization and Leadership, 2 May 2016, Dubai, UAE <https://pdf.sciencedirectassets.com/277811/1-s2.0-S1877042816X0016X/1-s2.0-S1877042816311326/main>.

7. Sevilla-Dedieu, C., Billaudeau, N. & Paraponaris, A. Healthcare consumption after a change in health insurance coverage: a French quasi-natural experiment. *Health Econ Rev* 2020 10, 17.- <https://doi.org/10.1186/s13561-020-00275-y>

8. De Pietro C, Camenzind P, Sturny I, Crivelli L, Edwards-Garavoglia S, Spranger A, Wittenbecher F, Quentin W. Switzerland: Health System Review. *Health Syst Transit*. 2015;17(4):1-288

THE STATE OF PROOXIDANT-ANTIOXIDANT HOMEOSTASIS IN CHILDREN WITH DIFFERENT LEVELS OF LEAD IN THE BLOOD

Hnidoi Ihor,
Ph.D., Associate Professor,
International Humanitarian University, Odesa

Hnida Natalia,
Intern doctor,
Odesa Regional Children's Clinical Hospital

Lead is an environmental toxicant that can induce oxidative stress (OS) via reactive oxygen species (ROS) generation, which has been reported as an important mechanism underlying lead toxicity [1]. To install biochemical mechanisms of these disorders, the state of prooxidant-antioxidant homeostasis in children with different levels of lead in the blood was studied.

100 children of a random sample aged from 4 to 15 years were examined (average age 11.5 years). Determination of lead was carried out in heparinized venous blood by the method of atomic absorption spectrometry with electrothermal atomization.

The activity of lipid peroxidation processes (LPO) was estimated by accumulation of primary (diene conjugates - DK) and final (malonic dialdehyde - MDA) products of lipoperoxidation in the blood. The state of the antioxidant system was evaluated by glutathione peroxidase (GPO) activity and by the content of sulfhydryl and thiol-disulfide groups of blood.

To determine the dependence of LPO-AOS indicators on the level of lead in the blood, children were divided into 4 groups: 1) group with lead content up to 69 $\mu\text{g/l}$, $n = 84$; 2) group with a marginal level, within 70-99 $\mu\text{g/l}$, $n = 29$; 3) group with an elevated level, 100-149 $\mu\text{g/l}$, $n = 11$; 4) group with a sharply increased level, more than 150 $\mu\text{g/l}$, $n = 6$.

The results are in table.1. The lowest values of pro-oxidant indicators were in group of children with the lowest levels of lead in the blood, up to 69 $\mu\text{g/l}$. With promotion accumulation of lead, DK values increased. Similarly, MDA values also increased. In parallel, the indicators of the thiol-disulfide system of antioxidant protection also increased - obviously, to repair the balance prooxidants and antioxidants.

Table 1.
Indicators of the LPO-AOS system in children of different groups

Indicators	Groups of children			
	1	2	3	4
DK, $\mu\text{mol/l}$	22.18 \pm 1.50	31.38 \pm 3.29	46.13 \pm 5.99*	55.94 \pm 5.75*
MDA, $\mu\text{mol/l}$	182.11 \pm 5.11	184.61 \pm 12.91	233.07 \pm 17.23*	266.51 \pm 26.63*
GPO, $\mu\text{mol/l/sec}$	8.38 \pm 0.50	8.54 \pm 0.82	8.83 \pm 1.06	7.90 \pm 1.86
SH-groups, $\mu\text{mol/l}$	1.11 \pm 0.08	1.47 \pm 0.24	2.24 \pm 0.25*	1.96 \pm 0.27*
S-S-links, $\mu\text{mol/l}$	0.45 \pm 0.06	0.64 \pm 0.21	1.57 \pm 0.24*	1.13 \pm 0.32*
SH/SS index	2.50	2.29	1.42	1.74

Note. * - The difference is significant ($p < 0.05$) with the indicators of the first group.

But a compensatory increase in the indicators of AOS was revealed, presumably, is not enough. Because the SH/SS ratio decreased while the LPO indicators increased, and the level of lead increased in the blood.

This assumption was confirmed by antioxidant activity enzyme glutathione-peroxidase, which had no significant changes, despite for activation in the chain of prooxidants.

Thus, when the content of lead in the blood of children was increased, the activity of LPO also was increased. Stabilization of redox balance in children with lead levels above the norm occurred no longer at a minimum level, as in control, but at a higher level. It led to a certain exhaustion antioxidant reserve of the body. This is consistent with scientific data that OS occurs when the generation of ROS exceeds the antioxidant system's ability to defend cells against oxidized molecules [1].

References:

1. Lopes, A.C.B.A., Peixe, T.S., Mesas, A.E., Paoliello, M.M.B. (2016). Lead Exposure and Oxidative Stress: A Systematic Review. In: de Voogt, P. (eds) Reviews of Environmental Contamination and Toxicology Volume 236. Reviews of Environmental Contamination and Toxicology, vol 236. Springer, Cham. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-20013-2_3

СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТАЯ СИСТЕМА И ЕЕ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Артикбаева Барно Мадияровна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Мухаммадова Дилёра Мухаммаджон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Не снижающийся рост заболеваемости и смертности населения от сердечно-сосудистых заболеваний (ССЗ) является одним из важнейших факторов формирования тяжелой демографической ситуации в мире, от которой общество несет значительные людские потери и экономический ущерб.

По данным ВОЗ, сердечно-сосудистые заболевания составляют 49% причин всех смертей населения Европейского региона.

Отечественными авторами отмечено, что для России патология сердечно-сосудистой системы является крайне актуальной проблемой, поскольку определяет более половины случаев инвалидности и смертности взрослого населения. Смертность трудоспособного населения от сердечно-сосудистых заболеваний в России в настоящее время превышает аналогичный показатель по Евросоюзу в 4,5 раза.

Актуальность социально-гигиенических исследований ишемической болезни сердца (ИБС) определяется высоким уровнем ее распространенности, смертности, временной утратой трудоспособности и инвалидности, вследствие чего общество несет большие экономические потери. Следует отметить, что на учете в лечебно-профилактических учреждениях по поводу артериальной гипертензии состоит около 4% больных, в то время как выявляемость данной патологии по данным скрининговых исследований и репрезентативных выборок составляет около 40%.

Огромное значение имеют вопросы профилактики сердечнососудистой патологии, ориентированные на формирование здорового образа жизни населения. Заболеваемость и смертность от ССЗ можно снизить путем улучшения методов лечения в сочетании с проведением профилактических мероприятий.

В исследованиях некоторых авторов раскрывается значимость медицинской помощи и полноты использования средств профилактики и лечения в снижении риска возникновения заболевания и его исхода .

Медицинские осмотры выявляют лишь 8-10% специфической патологии, низкая санитарно-просветительная работа не приводит к изменению поведения людей. В тоже время слабо используются специально выделенные для профилактики врачебные посещения.

Нейрогуморальная регуляция сердца, а также показатели сердечного выброса в постнатальном онтогенезе, при воздействии различных двигательных режимов изучались многими исследователями. Известно, что основными показателями насосной функции сердца являются ударный объем крови, частота сердечных сокращений, минутный объем кровообращения, артериальное давление, венозный возврат, сократимость миокарда. Исследование насосной функции сердца во время выполнения физических нагрузок позволяет оценить функциональное состояние и резервные возможности организма . Имеются сведения о более высоких величинах ударного объема крови во время физической нагрузки у тренированных людей по сравнению с нетренированными. Имеющиеся литературные данные об изменении показателей насосной функции сердца во время выполнения мышечных нагрузок являются противоречивыми. При изменении как сократимости миокарда, так и экстракардиальных условий обнаруживаются сочетанные изменения длительности различных фаз систолы . Однако изменение времени максимального изгнания крови, максимальной скорости изгнания крови, длительности периода изгнания крови из левого желудочка сердца, времени быстрого изгнания крови у испытуемых разного возраста, пола, уровня физической работоспособности изучено недостаточно. Приток крови к сердцу и ее нагнетание в артерии причинно взаимосвязаны. Специалистами отмечено, что недостаточная мощность сокращения миокарда является непосредственной причиной уменьшения ударного объема крови при переходе из положения лежа в положение стоя. Относительная гиподинамия миокарда при вертикальном положении тела доказывается изменением длительности фаз сердечного цикла-длительность периода изгнания укорачивается, а скорость повышения внутрижелудочкового давления падает . Однако срочные реакции показателей насосной функции сердца у юношей и девушек с различным уровнем физической работоспособности при смене положения тела исследованы недостаточно. Повышение сердечного выброса при мышечной работе осуществляется увеличением частоты сердечных сокращений и ударного объема крови.

Существует мнение многих авторов литературных источников , что при воздействии субмаксимальной нагрузки минутный объем кровообращения у юношей увеличивается лишь за счет ЧСС. У выносливых спортсменов обнаруживается большой объем левого желудочка, увеличенный конечно диастолический диаметр и толщина стенок, выраженная гипертрофия миокарда . Максимальная скорость сокращения желудочков, вклад предсердий в заполнение желудочков и фракция изгнания левого желудочка повышаются во

время выполнения физической нагрузки. Однако гемодинамическая производительность сердца и сократимость миокарда во время выполнения физических нагрузок повышающейся мощности юношами и девушками разного возраста и физической работоспособности изучена недостаточно.

Известно, по литературным источникам, что у 10 % больных, особенно молодого возраста, причиной внезапной смерти является алкогольное поражение сердца. У этой категории больных, несмотря на отсутствие грубых структурных изменений в сердце, имеется высокий риск развития внезапной аритмической смерти, особенно связанной с острой алкогольной интоксикацией.

Доказано, что при употреблении алкоголя происходит изменение биоэлектрической активности миокардиальных клеток, транспорта ионов натрия и калия, что способствует развитию нарушений сердечного ритма и проводимости. У больных с острой алкогольной интоксикацией регистрируют синусовую тахикардию, синусовую брадикардию, суправентрикулярные и желудочковые экстрасистолы, фибрилляцию предсердий и пароксизмальные суправентрикулярные тахикардии.

Актуальной задачей в медицине остается своевременное прогнозирование электрической нестабильности миокарда у больных с острой алкогольной интоксикацией, что является пусковым моментом в механизме развития нарушений ритма сердца. По этой причине важна их своевременная диагностика. Проведение чрезпищеводного электрофизиологического исследования, анализ дисперсии интервала СТ, а так же регистрация изменений показателей турбулентности сердечного ритма являются относительно простыми и легко воспроизводимыми методами, позволяющими прогнозировать потенциально опасные аритмии, в том числе и у пациентов с острой алкогольной интоксикацией.

Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что большинство эпидемиологических исследований свидетельствуют о том, что чрезмерное употребление алкоголя причиняет значительный материальный ущерб современному обществу в связи с развитием заболеваемости, временной и стойкой утратой трудоспособности и повышенной смертностью от сердечнососудистых и других хронических инфекционных заболеваний. По данным ВОЗ заболевания, связанные с употреблением алкоголя, поражают 5-10 % населения мира и ежегодно являются причиной приблизительно двух миллионов летальных исходов (5 % от общего количества смертей).

Отечественными авторами было отмечено, что в последние годы в нашей стране в структуре острых интоксикаций отчетливо прослеживается тенденция к увеличению доли отравлений, связанных с употреблением алкоголя и его суррогатов. Уровень потребления данного продукта на душу населения в России более чем вдвое превышает аналогичные среднеевропейские показатели и составляет девять литров (в расчете на 100 % этанол) на человека в год, нередко в кустарного изготовления. Эти обстоятельства вносят особенности в

распространение патологии, связанной с приемом спиртосодержащих напитков

Анализ литературы показал, что сердце является одним из самых травмируемых органов грудной клетки, с самым высоким показателем летальности, достигающим 90 %. Ушиб сердца является самым частым видом травмы этого органа, составляющим 76% всех его повреждений .

Несмотря на очевидную значимость проблемы травмы сердца, работы по морфологической диагностике ушибов этого органа в случаях закрытой тупой травмы грудной клетки немногочисленны.

Классическая алкогольная кардиомиопатия, проявляющаяся кардиомегалией и сердечной недостаточностью, встречается менее, чем в 2 % случаев . Имеются разноречивые данные о процессах ремоделирования миокарда, нарушениях систолической и диастолической функции у лиц, хронически злоупотребляющих алкоголем. Однако сведения о нарушениях контрактильной функции сердца при острой интоксикации алкоголем в литературе описаны в меньшей степени. Учитывая ограниченность информации по данной проблеме, представляется актуальным выявление взаимосвязи между степенью тяжести алкогольной интоксикации и выраженностью нарушений систолической и диастолической функции левого желудочка.

Дальнейший анализ литературных источников показал, что многие вопросы морфологической оценки повреждений или нагрузки или употребления спиртного остаются недостаточно изученными, в частности остаются нерешенными причины остро развивающихся в функции сердца нарушения его деятельности приводящие к развитию острой сердечнососудистой недостаточности со смертельным исходом .

Слабая эффективность профилактической работы, проводимой в 90-е годы, определяется несколькими позициями: недостаточное внимание к профилактике в территориальных программах по охране здоровья, низкое бюджетное финансирование профилактических программ, отсутствие организационной структуры профилактической помощи, плохая взаимосвязь в работе центров медицинской профилактики и лечебно-профилактических учреждений , практическое отсутствие профилактической работы в них, низкая подготовка врачей и среднего медицинского персонала по вопросам профилактики, а также низкая информированность и отсутствие мотивации населения к сохранению своего здоровья.

Таким образом, в конце литературного обзора можно сказать ,что изучение особенностей состояния сердечно-сосудистой системы является одной из важнейших задач физиологии.

Литература

1. Волков В.С., Платонов Д.Ю. Контроль артериальной гипертензии среди населения: состояние проблемы (по результатам эпидемиологического исследования) // Кардиология. 2001. - № 9. - С. 22-25.

2. Аронов Д.М. Функциональные пробы в кардиологии / Д.М. Аронов, В.П. Лупанов. -М.: МЕДпресс-информ., 2002. 295 с.
3. Говорин А.В. Алкогольное поражение сердца: вопросы патогенеза, диагностики и лечения / А.В. Говорин, В.В. Горбунов // Кардиоангиология и ревматология. 2008. - № 1/2. - С. 44-49.
4. Camm A.J. The atrial fibrillation therapy study / A.J. Camm // Pacing a. Clinic Electrophysiology. 2002. - Vol. 24. - P. 554A.
5. Dimmer C. Initiating mechanisms of paroxysmal atrial fibrillation / C. Dimmer et al. // Europace. 2003. - Vol. 5. - P. 1-9.
6. Niewinski, P. Carotid body resection for sympathetic modulation in systolic heart failure: results from first-in-man study / P.Niewinski, D.Janczak, A.Rucinski et al. // Eur. J. Heart Fail. – 2017. – Vol. 19, Iss. 3. – P.391-400.
7. Conde, S. Carotid body: a metabolic sensor implicated in insulin resistance / S.Conde, J.Sacramento, M.Guarino. // Physiol. Genomics. – 2018. – Vol. 50, Iss. 3. – P.208-214.
8. Porzionato, A. Inflammatory and immunomodulatory mechanisms in the carotid body / A.Porzionato, V.Macchi, R.De Caro et al. // Respir. Physiol. Neurobiol. – 2013. – Vol. 187, Iss. 1. – P.31-40

ОЦЕНКА ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ ГОЛОВНОГО МОЗГА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Аскарьянц Вера Петровна

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Уйбикова Эмилия Фархадовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Малдашева Сарвиноз Усмон кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

Нуъмонова Хилола Сарвар кизи

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт. г. Ташкент

В течение девяти месяцев беременности в организме малыша формируются миллиарды нервных клеток, сотни крупных нервов. Головной мозг ребёнка к моменту его появления на свет весит примерно 400 г, что составляет около 10 % от массы новорождённого, в то время как на долю мозга взрослого человека приходится всего 2 % от веса тела.

Как отмечают авторы литературных источников, что нервная система включает в себя два отдела: центральный и периферический. Центральная нервная система — это головной и спинной мозг. Они «руководят» работой всего организма.

Головной мозг — сложнейшая структура, своего рода процессор, который постоянно обрабатывает всю поступающую извне информацию, отвечает за сознательные движения, органы чувств, мышление, внимание, память, принятие решений и эмоции твоего малыша. Спинной мозг проводит нервные импульсы, передаёт «команды» головного мозга и отвечает за бессознательные движения и рефлексы. Кроме того, спинной мозг совершает часть автоматических движений (или, проще говоря, автоматизмов), которые нужны, когда нет времени на то, чтобы ждать реакцию головного мозга.

А также авторами отмечено, что автоматизмы — произвольные движения, не требующие осознанного участия. То есть, совершая такое действие, ты о нём не думаешь, тело реагирует «на автомате». Благодаря этому ты можешь быстро реагировать в потенциально опасной ситуации. Так, ты молниеносно отдёргиваешь руку от источника боли: например, схватившись за горячую сковороду.

Кроме того, спинной мозг контролирует работу внутренних органов.

Маленький ребёнок с рождения развивается. С каждым днём, когда спит, кушает, ходит в туалет, он развивается. Даже если вы к нему редко подходите, или подходите очень часто, носите везде на руках, показываете забавные картинки, или даже просто спите рядом, в любой момент жизни ребёнок развивается.

Но это не значит, что ребёнок развивается сам и мы не можем влиять на этот процесс. Ребёнок восприимчив и реагирует на среду, людей, звуки, запахи и многое другое. Среда — это люди и все окружающие ребёнка предметы, это вся совокупность условий, в которых происходит формирование маленького человека. Теперь поговорим о том, когда мы можем влиять. Развитие ребёнка зависит от созревания тех или иных частей головного мозга. Который в свою очередь созревает не стихийно, а по определенным законам. Законы обусловлены эволюцией и жизненной необходимостью. Не учитывать их, значит обкрадывать своего малыша в получении определенных навыков, умений и фундаментальных основ. Поэтому важно о них знать. Зарубежными и отечественными авторами было установлено, что мозг развивается поступательно, снизу вверх и слева на право. К моменту рождения мозг ребенка уже почти не отличается от мозга взрослого человека. В течение первого года жизни особенно активно происходит формирование структуры головного мозга. Кроме этого, в течении первых трех лет идет активное создание нейронных связей. Именно поэтому эти годы называют самыми важными, и есть мнение, что после трех уже поздно. Но и после трехлетнего возраста нейронные связи продолжают устанавливаться и укрепляться в течение всей жизни. Когда ребенок в первый раз обнаруживает свою руку, поднимает ее перед глазами и осматривает, в этот момент создаются нейронные связи, и обозначается представленность зоны руки в мозге. Простыми словами, мозг начинает чувствовать и учиться управлять рукой. Каждый раз потом, когда мама гладит руку своего малыша, или когда малыш начинает постепенно чувствовать свою кисть, пальцы, пробовать дотягиваться, хватать, каждый раз в мозг поступают определенные сигналы, нейронных связей становится все больше, и «карта управления рукой» становится все чётче и детальнее.

Здесь важно понимать, что в период формирования основных зон мозга у ребёнка наблюдается большой собственный интерес ко всему, что касается этих зон. Такие периоды развития называются сензитивными, что означает «особо чувствительные» к определенному воздействию. Например, формирование сенсорной зоны мозга в коре больших полушарий подталкивает ребёнка к «сенсорным исследованиям»: трогать и пробовать все на вкус, тянуть в рот, ощупывать всеми частями тела, валяться на траве и есть песок, бегать по горячей гальке и холодной росе голыми ногами, искать новых ощущений во всем. В городах и квартирах мы не всегда можем обеспечить детям сенсорное разнообразие. Наши квартиры слишком «комфортабельные», полы и мебель слишком ровные. Многие «сенсорные радости» бывшие «обычным делом» для наших предков, становятся чем-то уникальным.

При этом, значение сенсорной составляющей при развитии мозга ребенка не утратило своей величины. Огромная зона коры больших полушарий, отвечающая за сенсорную чувствительность, активно развивается при получении стимулов. Тысячи новых и новых нейронных связей выстраиваются каждый момент, когда совсем маленький ребенок трогает новые для себя поверхности, ощущает разные прикосновения, играет в пальчиковые игры, валяется на пушистом или наоборот колючем ковре. Подрастая, учится определять разницу материалов, деревянных, железных, пластмассовых, мелко и крупнодисперсных. И при каждом прикосновении по нервным окончаниям бегут нейроны, чтоб построить новые нейронные связи в мозге. Чтобы ребенок научился хорошо чувствовать свое тело и управлять им. Наглядно увидеть проявления хорошо сформированной сенсорной зоны можно у ребенка в прекрасном владении своим телом, легком овладении любыми видами спорта, в точности манипулирования предметами, хорошем почерке при письме и многих других проявлениях. Развитие сенсорной зоны активно происходит в период всего дошкольного детства от 0 до 6 лет и продолжается в течении жизни. Это лишь один из примеров активно развивающегося мозга.

В течение последних нескольких десятилетий, благодаря активному внедрению в клиническую практику и научные исследования методов нейровизуализации, стала возможной прижизненная оценка структурно-функционального состояния нервной системы у детей всех возрастов, начиная с внутриутробного периода развития.

Дальнейший анализ литературных источников показал, что данные, полученные при проведении нейровизуализационных исследований, существенно дополнили традиционные представления, основанные на применении классических морфологических методов. С помощью нейровизуализации, в первую очередь магнитно-резонансной томографии, стало возможным изучение основных этапов созревания головного мозга в динамике, сопоставление морфологических и морфометрических данных с особенностями психоречевого и двигательного развития ребёнка, а также проведение клинико-нейровизуализационных исследований. Методы нейровизуализации играют существенную роль в диагностике заболеваний нервной системы в детском возрасте, что необходимо для правильного определения лечебной тактики и разработке программ медико-социальной реабилитации. В большом количестве крупных исследований показано, что изменение объёма головного мозга происходят на протяжении всей жизни человека. У детей в возрасте до 9 лет наблюдается увеличение объёма со скоростью около 1% в год, второй пик роста объёма мозга приходится на возраст между 13 и 25 годами. У взрослых после 35 лет объём мозга уменьшается в среднем на 0,2% в год, а после 60 лет – на 0,5% в год. Максимального 17 объёма головной мозг достигает к возрасту 10-11 лет у девочек и 14-15 лет у мальчиков, однако уже к возрасту 7 лет объём головного мозга достигает 90-95% от максимального в течение жизни у данного индивидуума, то есть наиболее интенсивный рост головного мозга приходится

на первые годы жизни . При оценке морфометрических показателей в процессе развития головного мозга большинство исследователей отмечают несколько характерных закономерностей: межиндивидуальная изменчивость (максимально выражена в раннем детском возрасте), неравномерный рост различных структур, а также серого и белого вещества, гендерные различия, заключающиеся в больших размерах основных структур и мозга в целом у лиц мужского пола (в среднем, на 10%) и обратная закономерность в детском возрасте, обусловленная более ранним пубертатным скачком роста у девочек. Эти закономерности необходимо учитывать при разработке нормативных данных и оценке патологических изменений. Одним из важнейших процессов созревания и развития головного мозга является процесс миелинизации.

Специалистами отмечен тот факт, что миелинизация центральной нервной системы является одним из важнейших маркеров зрелости структур головного мозга новорожденного . Она начинается при внутриутробном развитии плода . Существует мнение, что при рождении миелин локализуется только в определенных участках мозга и миелинизация может сохраняться до 25-30-летнего возраста . Миелин содержится преимущественно в белом веществе головного мозга. Считается, что миелин, находясь в симбиозе с аксоном, ускоряет распространение электрических импульсов , он имеет активный метаболизм и за счет этого участвует в обмене собственных компонентов и содержит ферменты, относящиеся только к миелину . Именно миелинизация способствует социализации человека, развитию когнитивных, эмоциональных и поведенческих функций. Если расценивать миелинизацию головного мозга как этап его взросления, то в первую очередь необходимо обратить внимание на олигодендроглию, которая и лежит в основе процесса миелинизации . Миелин, по сути, является начальным и конечным продуктом развития олигодендроглиоцитов. Олигодендроглиоциты составляют основную часть клеток олиго-дендроглии и преобладают в основном в белом веществе . Один олигодендроцит производит до 40 волокон. Следует отметить, что миелин преимущественно состоит из липидов (до 70%), белка в его составе содержится только до 30% .

При электронной микроскопии были выявлены множественные миелиновые оболочки, охватывающие аксон со всех сторон. Они состоят из соединений «белок — липид — белок — липид — белок» . В структуру миелина входят гликолипиды и холестерин, которые располагаются преимущественно во внешнем слое липидной оболочки, в то время как фосфолипиды располагаются во внутреннем слое . Следует также отметить, что между миелиновыми оболочками, которые охватывают аксон со всех сторон, располагаются внутриклеточные и межклеточные пространства . Эти данные необходимо учитывать при анализе изображений, полученных при магнитно-резонансной томографии. На это обращают внимание многие исследователи, занимающиеся изучением миелинизации центральной нервной системы (ЦНС) у детей.

Миелин представляет собой спиралевидную оболочку аксонов в центральной и периферической нервной системе, имеет сложный

биохимический состав и большое количество функций, среди которых наибольшее значение имеют электрическая изоляция аксонов. Формирование миелина и миелинизация основных проводящих путей головного мозга происходят на разных этапах развития ребёнка; данный процесс может существенно меняться при целом ряде заболеваний, таких как ДЦП, наследственные лейкодистрофии, демиелинизирующие заболевания. Миелинизация начинается со второго триместра беременности и активно продолжается в течение первых двух лет жизни ребёнка, однако процессы миелинизации продолжают вплоть до возраста 30-40 лет. Миелинизация передних отделов внутренней капсулы и ствола мозга происходит в течение третьего триместра беременности, миелинизация задних отделов внутренней капсулы начинается с 32-ой недели эмбрионального развития.

Таким образом, подводя итог литературного обзора можно сказать о актуальности изучения проблемы нарушения процессов миелинизации головного мозга.

Литература

1. Знобина Т.И., Азарко В.Е., Цыбульская И.С. и др. Медико-социальные аспекты заболеваемости и инвалидности детей в современной России. Рос. мед. вестн. 2008; 1: 42 - 46.
2. Кешишев И.А. Научное обоснование комплексной реабилитации детей инвалидов в условиях федерального центра: дисс.... канд. мед. наук. Санкт-Петербург, 2014. 178 с.
3. Аванесян Р.И., Авдеева Т.Г., Алексеева Е.И. и др. Педиатрия. Национальное руководство. В 2 томах. М.: ГЭОТАР-Медиа; 2009.
4. Андреева О.С., Караева И.К. Потребность детей-инвалидов в медико-социальной реабилитации // Медико-социальная экспертиза и реабилитация детей с ограниченными возможностями. 2005; 1: 45-55. 3. Бадалян Л.О., Журба Л.Т., Тимонина О.В. Детские церебральные параличи. Киев. 1988. 322 с.
5. Гузева В.И., Артемьева С.Б., Батышева Т.Т. и др. Детская неврология. Клинические рекомендации. М.: МК; 2014.
6. Boyer A.C., Gon9alves L.F., Lee W. et al. Magnetic resonance diffusion-weighted imaging: reproducibility of regional apparent diffusion coefficients for the normal fetal brain. *Ultrasound in Obstetrics & Gynecology*. 2013; 41(2): 190-197.
7. Branson H.M. Normal myelination a practical pictorial review. *Neuroimag Clin N Am*. 2013; 23: 183-195.
8. Brighina E., Bresolin N., Pardi G., Rango M. Human fetal brain chemistry as detected by proton magnetic resonance spectroscopy. *Pediatric neurology*. 2009; 40(5): 327-342.
9. Deoni S.C., Mercure E., Blasi A. et al. Mapping infant brain myelination with magnetic resonance imaging. *J Neurosci*. 2011; 31(2): 784-791.
10. Gilles F.H. Myelination in the neonatal brain. *Hum Pathol*. 1976; 7: 244-248.

11. Parazzini C., Baldoli C., Scotti G. et al. Terminal zones of myelination: MR evaluation of children aged 20-40 months. *AJNR Am J Neuroradiol* 2002; 23:1669-1673
12. Isaeva I., Korostyshevskaya A., Savelov A., Yarnykh V. Quantitative fetal MRI assessment of prenatal myelination. Systematic review. *RE JR.* 2020; 10(2): 183-94. DOI:10.21569/2222-7415-2020-10-2-183-194.
13. Khodanovich M.Y., Sorokina I.V., Glazacheva V.Y. et al. His-tological validation of fast macromolecular proton fraction mapping as a quantitative myelin imaging method in the cu-prizone demyelination model. *Sci Rep.* 2017; 7: 46686.
14. Qiu A., Mori S., Miller M.I. Diffusion tensor imaging for understanding brain development in early life. *Annu Rev Psy-chol.* 2015; 66: 853-876.
15. Niwa T., de Vries L.S., Benders M.J. et al. Punctate white matter lesions in infants: new insights using susceptibility-weighted imaging. *Neuroradiology.* 2011; 53: 669–679.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБІОТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДИСБАКТЕРІОЗУ ТОВСТОГО КИШЕЧНИКА У ТВАРИН ПІСЛЯ НАШКІРНИХ АПЛІКАЦІЙ ІТАКОНОВОЇ КИСЛОТИ

Гаморак Марта Ігорівна

студентка 3 курсу медичного факультету
Івано-Франківський національний медичний університет

Гаморак Галина Петрівна

к.мед.наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології
Івано-Франківський національний медичний університет

Якісний та кількісний склад мікрофлори різних екосистем організму регулюється специфічними взаємозв'язками між окремими компонентами біоценозу, а також фізіологічними факторами макроорганізму. Центральне місце в загальній мікроекологічній системі посідає біоценоз товстого кишечника. Основні порушення кишкової мікрофлори, як правило, супроводжуються дефіцитом біфідобактерій, лактобацил і пропіоновокислих бактерій та зростанням на цьому фоні кількості умовно-патогенних мікроорганізмів [2].

Корекція дисбіотичних порушень здійснюється за допомогою замісної бактеріотерапії, що ґрунтується на застосуванні пробіотиків. Сучасні методи деконтамінації і корекції порушень у мікробній екосистемі базуються на використанні широкого спектру біологічних препаратів і специфічних харчових продуктів. Систематичне використання препаратів і продуктів пробіотичного ряду зі специфічним позитивним впливом на організм людини роками розглядається як стратегічний напрямок, що сприяє підтримці і відновлення здоров'я [1].

Метою дослідження було вивчення профілактичної активності пробіотиків та запобігання розвитку порушення мікрофлори товстого кишечника внаслідок проведення 20-денних аплікацій ітаконової кислоти на шкіру білих щурів.

Першим етапом було вивчення профілактичної ефективності біфідумбактерину при його пероральному використанні з метою недопущення розвитку порушень якісного і кількісного складу мікрофлори порожнини та приєпітеліальної біологічної плівки товстої кишки білих щурів, яким проводили 20-денні аплікації на шкіру ітаконової кислоти у дозі 20 мг/см², яка викликає формування дисбактеріозу кишечника [3].

В експериментальних тварин, які піддавались нашкірним аплікаціям ітаконовою кислотою у дозі 20 мг/см² протягом 20 днів, встановлена контамінація порожнини товстої кишки та її приєпітеліальної біологічної плівки патогенними (ентеротоксигенними ешерихіями) та умовно патогенними (бактеріями роду *Klebsiella*, *Edwardsiella*, *Pantotea*, *Proteus*) ентеробактеріями,

пептококом, клостридіями, стафілококами і дріжджоподібними грибами роду *Candida*.

За цих умов (аплікації на шкіру ітаконової кислоти) формується виражений дефіцит автохтонних облигатних анаеробних бактерій роду *Bifidobacterium*, *Lactobacillus*, *Bacteroides*, а також зростає популяційний рівень, коефіцієнт кількісного домінування факультативних анаеробних та аеробних ентеробактерій (кишкової палички, протеїв), стафілококів, клостридій. Таким чином, аплікація на шкіру білих щурів протягом 20 днів призводить до формування дисбактеріозу товстої кишки за рахунок вираженого дефіциту автохтонних облигатних анаеробних біфідобактерій, лактобактерій, бактероїдів, ентерококів та зростання популяційного рівня ентеробактерій, пептокока, клостридій та інших бактерій. Дисбаланс кількісного складу автохтонної облигатної головної мікрофлори сприяє контамінації цього біотопу патогенними та умовно патогенними ентеробактеріями, пептококами, клостридіями, стафілококами і дріжджоподібними грибами роду *Candida*.

Одночасне пероральне використання біфідумбактерину протягом всього періоду через день попереджає контамінації порожнини товстої кишки патогенними та умовно патогенними ентеробактеріями, пептококом, клостридіями та дріжджоподібними грибами роду *Candida*. Крім того, за умов використання біфідумбактерину у тварин, яким постійно проводили аплікацію на шкіру ітаконової кислоти, суттєво зростає кількість автохтонних облигатних анаеробних біфідобактерій, лактобактерій, бактероїдів, пептострептококів та ентерококів. При цьому знижується популяційний рівень кишкових паличок, протеїв, стафілококів. Перераховане вище свідчить про ефективне попередження розвитку дисбактеріозу порожнини товстої кишки. Десятикратне введення біфідумбактерину безпосередньо у шлунок білим щурам створює умови, які сприяють збереженню мікроекології порожнини товстої кишки – збереженню мікробіологічного гомеостазу у порожнині товстої кишки.

Використання через день протягом всього періоду експерименту біфідумбактерину з метою запобігання порушень якісного і кількісного складу мікрофлори приєпітеліальної біоплівки слизової оболонки товстої кишки попереджує контамінацію біотопу умовно патогенними ентеробактеріями, стафілококами, клостридіями. Біфідумбактерин попереджує зниження колонізаційної резистентності слизової оболонки товстої кишки за рахунок нормалізації кількісного складу у приєпітеліальній біоплівці слизової оболонки товстої кишки автохтонних облигатних анаеробних бактерій роду *Bifidobacterium*, *Lactobacillus*, *Eubacterium*, *Bacteroides*, *Peptostreptococcus*, *Enterococcus* та *Escherichia*.

Таким чином, використання біфідумбактерину для запобігання порушень колонізаційної резистентності слизової оболонки товстої кишки білих щурів, які піддавалися 20-денним аплікаціям ітаконової кислоти у дозі 20 мг/см², показано високу ефективність його дії на нормалізацію як видового складу, так і популяційного рівня головної автохтонної облигатної анаеробної,

факультативної анаеробної мікрофлори приепітеліальної біоплівки слизової оболонки товстої кишки.

Таким чином, біфідумбактерин, використаний за перорального введення тваринам протягом 20 днів (прийом через день – 10 введень), яким проводили 20-денні аплікації на шкіру ітаконової кислоти, виявився ефективним у запобіганні порушення якісного і кількісного складу мікрофлори порожнини дистального відділу тонкої кишки.

Отже, нами встановлено, що аплікація на шкіру ітаконової кислоти у дозі 20 мг/см² протягом 20 днів призводить до порушень якісного і кількісного складу мікрофлори порожнини і приепітеліальної біологічної плівки слизової оболонки товстого кишечника за рахунок вираженого дефіциту або елімінації із біотопів автохтонних облигатних біфідобактерій, лактобактерій, еубактерій, бактероїдів, пептострептококів та ентерококів. На цьому фоні зростає кількість або контамінація кишечника патогенними та умовно патогенними ентеробактеріями, стафілококами, клостридіями, пептококом та дріжджоподібними грибами.

Пероральне використання біфідумбактерину через день, починаючи з першого дня аплікації ітаконової кислоти, протягом 20 днів (періоду експерименту), призводить до нормалізації видового складу і популяційного рівня автохтонних облигатних бактерій роду *Bifidobacterium*, *Lactobacillus*, *Bacteroides*, *Peptostreptococcus* і факультативних анаеробних бактерій роду *Enterococcus*, *Escherichia*. При цьому не настає контамінація кишечника патогенними та умовно патогенними ентеробактеріями, пептококом, клостридіями, стафілококами і дріжджоподібними грибами роду *Candida*. Біфідумбактерин запобігає пониженню колонізаційної резистентності слизових оболонок товстої і дистального відділу тонкої кишки.

Одержані і наведені у роботі результати є підставою для вивчення профілактичної ефективності інших пробіотиків при використанні миючих засобів, які містять ітаконову кислоту.

Список літератури:

- 1 Янковский Д. С., Широбоков В. П., Антипкин Ю. Г. Сучасні уявлення про формування мікробіому у новонароджених. Здоров'я України, Київ, 2017. с. 22–23.
- 2 Carding S., Verbeke K., Vipond D.T. et al. (2015) Dysbiosis of the gut microbiota in disease. *Microb. Ecol. Health Dis.*, 26: 26191.
- 3 Shokryazdan P., Jahromi M.F., Liang J.B., Ho Y.W. Probiotics: From Isolation to Application. *Journal of the American College of Nutrition*. 2017. Vol.36(8). P. 666-676

КЛІНІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕМІНЕРАЛІЗУЮЧОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ПОЧАТКОВОМУ КАРІЄСІ ЗУБІВ У ДІТЕЙ

Гевкалюк Наталія Олександрівна,

доктор медичних наук, професор
Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського
МОЗ України

Назаренко Ілона Вавилівна,

аспірант
Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського
МОЗ України

Пудяк Володимир Євгенович,

кандидат медичних наук, доцент
Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського
МОЗ України

Вступ. За даними ВООЗ [1], найпоширенішими хворобами порожнини рота продовжують залишатися карієс зубів і захворювання пародонта. Відповідно до проведеного дослідження Global Burden of Disease Study (2017), найбільш поширеним з 291 серйозних захворювань та уражень є нелікований карієс зубів. Поширеність карієсу зубів у дитячого населення світу сягає близько 70 % [1], в Україні поширеність карієсу зубів коливається в межах від 60 % до 95 % залежно від регіону [2].

Відомо, що карієс зубів виникає під впливом етіологічних факторів при певній патогенетичній обумовленості та характеризується вогнищевою демінералізацією твердих тканин зуба з утворенням каріозної порожнини [3]. Значна поширеність карієсу зубів у дітей через особливості психоемоційного реагування дитини створює проблеми при проведенні комплексу лікувальних заходів, оскільки практично всі маніпуляції в стоматології є досить болючими, а в дитячому віці внаслідок особливостей психофізіології поріг сприйняття болю є значно нижчим, ніж у дорослих [4]. На сьогоднішній день безболісним ефективним методом лікування початкової стадії карієсу зубів є застосування системи «ICON» - мікроінвазивного методу, який дозволяє проникненню ремінералізуючого середника на всю глибину каріозного ураження [5].

Метою роботи було оцінити клінічну ефективність застосування ремінералізуючої терапії за допомогою «ICON» та «R.O.C.S. Medical Minerals» для лікування та профілактики початкового карієсу зубів у дітей.

Матеріали й методи. Нами було обстежено 62 дитини віком від 6 до 8 років (1-2 навчальні класи Шумської ЗОШ 1-2 ступенів Тернопільської області),

яким здійснювалося лікування початкового карієсу (у стадії білої плями). Відповідно до виду ремінералізуючого засобу всіх обстежених дітей було розділено на 2 групи: у дітей 1-ої групи (n=30) використовували «ICON», 2-ої групи (n=32) – «R.O.C.S. Medical Minerals». Інтенсивність демінералізації емалі при карієсі зубів та ефективність застосуванням ремінералізуючої терапії оцінювали методом фарбування каріозних плям 2 %-ним розчином метиленового синього за 10-бальною шкалою Аксаміт.

У дітей 1-ої групи проведено місцеву ремінералізуючу терапію із застосуванням ремінералізуючого препарату «ICON», який наносили однократно за спеціальною методикою, рекомендованою виробником, в умовах стоматологічного кабінету. В дітей 2-ої групи застосовувався ремінералізуючий гель «R.O.C.S. Medical Minerals» в домашніх умовах. Батьків інформували про спосіб застосування гелю: дітям після вечірньої щоденної гігієни порожнини рота гель наносився на індивідуальні капи на термін 2 год. Після зняття кап гель втирався та залишався на поверхні зубів на ніч.

Після обстеження дітям обох досліджуваних груп було дано рекомендації щодо збалансованого режиму та характеру харчування; проведено санітарно-гігієнічне навчання дітей та батьків щодо раціональної гігієни порожнини рота; проведено професійну чистку зубів для покращення гігієнічного стану ротової порожнини. Для гігієнічного догляду за зубами під час лікування рекомендували дитячу фторвмісну зубну пасту на вибір пацієнта із вмістом фторидів у ній 500-1500 ppm. За дітьми обох досліджуваних груп проводилось диспансерне спостереження для клінічної оцінки стану вогнищ демінералізації емалі зубів у дітей 1-ої та 2-ої досліджуваних груп оцінювали через 3 міс.

Результати та їх обговорення. Під час первинного стоматологічного обстеження дітей всі виявлені каріозні плями при фарбуванні 2%-ним розчином метиленового синього фарбувалися в темно-синій колір (від 6 до 9 балів). При диспансерному обстеженні ротової порожнини дітей обох досліджуваних груп через 3 місяці спостереження відзначилась відсутність приросту карієсу зубів, відсутність нових вогнищ демінералізації емалі як у пацієнтів 1-ої, так і 2-ої груп.

У пацієнтів 1-ої групи, яким лікування початкового карієсу зубів проводилося в умовах стоматологічного кабінету, каріозні плями зберігалися, однак вони не фарбувалися 2%-ним розчином метиленового синього (0 балів). Поверхня проінфільтрованої емалі засобом «ICON» відновила початковий блиск і гладкість емалі. Зона переходу проінфільтрованої емалі в здорову була малопомітною, не визначалася шорохуватість її при зондуванні, мала добру краєву адаптацію, текстура поверхні перифокальних ділянок емалі була однорідною.

Щодо пацієнтів 2-ої групи, які використовували ремінералізуючий гель «R.O.C.S. Medical Minerals» в домашніх умовах, то через 3 міс після проведення лікувально-профілактичних заходів стан зубної емалі був наступний. На вже наявних в період первинного обстеження каріозних плямах у більшості обстежених дітей спостерігався позитивний симптом ковзання зонду, однак відновлення кольору, блиску емалі не спостерігалось. Всі каріозні плями на емалі

зубів зберігалися, проте більшість із них не фарбувалися 2 %-ним розчином метиленового синього (0 балів) у 29 обстежених дітей (90,6 %) та ледь помітно фарбувалися 2%-ним розчином метиленового синього (1 бал) у 3 дітей (9,4 %) 2-ої групи. Очевидно, внаслідок проведення місцевої ремінералізуючої терапії із застосування засобу «ICON» та гелю «R.O.C.S. Medical Minerals» відбувається насичення емалі зубів кальцієм, що сприяє ремінералізації емалі зубів та підвищенню її стійкості до дії карієсогенних факторів. Серед інших позитивних змін після 3 місяців проведення лікувально-профілактичних заходів слід відзначити задовільний гігієнічний стан ротової порожнини у пацієнтів як 1-ої, так і 2-ої досліджуваних груп.

Таким чином, проведене нами дослідження продемонструвало високий рівень ефективності запропонованих методів лікування карієсу зубів в стадії білої плями за умови суворого дотримання гігієни ротової порожнини. Використання системи «ICON» в умовах стоматологічного кабінету показало дещо вищу ефективність даного методу лікування карієсу в стадії плями порівняно із застосуванням ремінералізуючого гелю «R.O.C.S. Medical Minerals» в домашніх умовах.

Висновок. Проведення лікувально-профілактичних заходів із застосуванням ремінералізуючої терапії дозволило зменшити інтенсивність приросту карієсу зубів. Використання мікроінвазивного методу лікування карієсу зубів у стадії білої плями - системи «ICON» в умовах стоматологічного кабінету є більш ефективним порівняно із застосуванням ремінералізуючого гелю «R.O.C.S. Medical Minerals» в домашніх умовах. Отже, використання засобів спрямованої гігієнічної та лікувально-профілактичної направленості сприяє зниженню інтенсивності карієсу зубів у дітей.

Список літератури

1. World Health Organization. World Oral Health Report. Accessed 25 March 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/oral-health>.
2. Задорожна І.В. Поширеність та інтенсивність карієсу зубів у дітей України: результати клініко-епідеміологічного обстеження /І.В. Задорожна, В.В. Поворознюк // Біль. Суглоби. Хребет. – 2014. – № 1-2 (13-14). – С. 26-29.
3. Folyan M. Early Childhood Caries - A diagnostic enigma /M. Folyan, S. Olatubosun // Eur J Paediatr Dent. – 2018. – No. 19 (2) – P. 88.
4. Смоляр Н. И. Особенности минерализирующей функции ротовой жидкости у детей разного возраста /Н. И. Смоляр, Н. Л. Чухрай //Стоматологический журнал. – 2015. – No 2. – С. 105–108.
5. Amaechi B. T. Remineralization Therapies for Initial Caries Lesions /B. T. Amaechi // Curr. Oral Health Rep. – 2015. – No. 2. – P. 95–101.

НОВА СТРАТЕГІЯ ЛІКУВАННЯ ОЖИРІННЯ ТА ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ 2 ТИПУ

Кертис Станіслав Ярославович,
студент 3 курсу, медичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ігнатюк Анастасія Дмитрівна,
студентка 3 курсу, медичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тафічук Тамара Федорівна,
студентка 3 курсу, медичний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вступ. Ожиріння – це хронічне метаболічне захворювання, що характеризується дисбалансом бурої та білої жирової тканини в організмі людини. За даними ВООЗ, на даний момент близько 2,2 мільярда людей у світі мають надлишкову вагу, з яких близько 700 мільйонів страждають ожирінням. Окрім цього, ожиріння є фактором ризику розвитку різних захворювань, зокрема і цукрового діабету 2 типу, яким хворіють близько 450 мільйонів людей. Тому існує необхідність впровадження нових ефективних методів лікування даних захворювань.

Мета роботи. Дослідити особливості перетворення білої жирової тканини в бежеву та проаналізувати стратегію лікування ожиріння й цукрового діабету 2 типу за допомогою препаратів, що індукують трансформацію білої жирової тканини в бежеву.

Матеріали та методи дослідження. Використано бібліосемантичний метод. Проведено контент-аналіз сучасної наукової літератури на платформах Scopus, PubMed, Google Scholar відносно питань ролі різних видів жирової тканини у процесах життєдіяльності, препаратів що індукують їх взаємоперетворення та перспективи застосування даних речовин в лікарській практиці.

Результати. Жирову тканину організму людини можна поділити на 2 типи, а саме бурю жирову тканину (brown adipose tissue – BAT) і білу жирову тканину (white adipose tissue – WAT). Основною функцією бурої жирової тканини є термогенез, тобто підтримання сталості температури тіла. Білі адипоцити, в свою чергу, є резервуаром енергетичного матеріалу, оскільки відповідають за накопичення жирів у формі тригліцеридів[1]. Під впливом холоду та деяких лікарських препаратів, а також при активації β -адренорецепторів біла жирова тканина може перетворюватися у бежеву жирову тканину (beige adipose tissue), що відповідає як і BAT за термогенез. Це явище також відоме як «потемніння білої жирової тканини(browning of WAT)»[2;4]. Згідно досліджень, індукування потемніння білої жирової тканини лабораторних тварин призводило до зниження

їхньої маси, внаслідок виконання бежевими адипоцитами функції термогенезу. Таким чином, бежева жирова тканина має високу метаболічну активність, що робить її мішенню для впровадження нових методів лікування ожиріння та цукрового діабету 2 типу[2;3].

Основними препаратами є агоністи $\beta 3$ -адренорецепторів, які активуючи дані рецептори зменшують вміст білої жирової тканини, підвищують термогенез і чутливість до інсуліну, а також знижують гіперглікемію. Розиглітазон, як агоніст рецепторів, що активуються пероксисомним проліфератором (PPAR γ), підвищує експресію мітохондріального термогенного гена та UCP1 в адипоцитах, збільшує надходження кальцію та глюкози в клітину, сприяє потемнінню білої жирової тканини. Як агоніст рецепторів глюкагоноподібного пептиду-1 (GLP-1RA), ліраглутид зменшує вміст жиру, посилює окислення жирних кислот і сприяє потемнінню WAT[1]. Ретиноева кислота відіграє важливу роль у диференціації адипоцитів, адаптивному термогенезі та окисненні жирних кислот. Це призводить до зменшення маси тіла, покращує чутливість до інсуліну та сприяє потемнінню WAT[4].

Екстракт женьшеню індукує діяльність *Enterococcus faecalis*, який може виробляти мірістолеїнову кислоту, яка сприяє утворенню бежевої жирової тканини. Було виявлено, що берберин підсилює активність бурої жирової тканини і експресію термогенного білка в підшкірній білій жировій тканині. Ресвератрол може послаблювати ліпогенез, посилювати ліполіз, підвищувати експресію білка PGC-1 α і UCP1, сприяючи потемнінню WAT шляхом активації SIRT1 у жировій тканині[3].

Нікотин є основною біоактивною речовиною в тютюні, яка може впливати на споживання їжі та споживання енергії[1]. Крім того, він може індукувати потемнінню WAT центральною дією на κ -опіоїдний рецептор латерального гіпоталамуса. Крім того, ментол, кардамон, аліцин і капсаїцин також сприяють потемнінню WAT[5].

Висновки. Отже, використання препаратів, які сприяють трансформації білої жирової тканини у бежеву, може стати проривом у лікуванні ожиріння та цукрового діабету 2 типу.

Список літератури

1. Long Cheng, Jingkang Wang, Hongyu Dai, Yuhui Duan, Yongcheng An, Lu Shi, Yinglan Lv, Huimin Li, Chen Wang, Quantao Ma, Yaqi Li, Pengfei Li, Haifeng Du, and Baosheng Zhaod. Brown and beige adipose tissue: a novel therapeutic strategy for obesity and type 2 diabetes mellitus. *Adipocyte*. 2021; 10(1): 48–65.

2. Lidell ME, Betz MJ, Enerbäck S. Brown adipose tissue and its therapeutic potential. *J Intern Med*. 2014;276(4):364–377.

3. Wu J, Boström P, Sparks LM, et al. Beige adipocytes are a distinct type of thermogenic fat cell in mouse and human. *Cell*. 2012;150(2):366–376.

4. Kaisanlahti A, Glumoff T. Browning of white fat: agents and implications for beige adipose tissue to type 2 diabetes. *J Physiol Biochem*. 2019;75(1):1–10.

5. Harms M, Seale P. Brown and beige fat: development, function and therapeutic potential. *Nat Med*. 2013;19(10):1252–1263.

ДОЦЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ГІПОГЛІКЕМІЧНИХ СЕРЕДНИКІВ ПРИ СИНДРОМІ ПОЛІКІСТОЗНИХ ЯЙНИКІВ У ЖІНОК З НАДМІРНОЮ ВАГОЮ

Кравчук Інна Валеріївна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Курташ Наталія Ярославівна,

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Куса Олена Михайлівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Нейко Ольга Василівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Сніжко Тетяна Богданівна

К.мед.н., доцент кафедри акушерства та
гінекології ім.І.Д. Ланового
Івано-Франківського національного медичного університету

Синдром полікістозних яєчників (СПКЯ) відноситься до одного з найчастіших ендокринних порушень, що уражають 5-15% жінок репродуктивного віку, у яких відзначається поєднання інсулінорезистентності (ІР) та абдомінального ожиріння [1,2]. Патофізіологічні механізми розвитку СПКЯ включають комплекс взаємодій між гонадотропінами, яєчниками, андрогенами та інсуліном. Інсулінорезистентність в свою чергу призводить до компенсаторної гіперінсулінемії, яка стимулює вироблення андрогену яєчниками у жінок, що генетично схильні до СПКЯ. В жировій тканині під впливом ароматази в адипоцитах здійснюється позагональний синтез андрогенів та естрогенів. Є переконливі докази, що периферична резистентність до інсуліну, що спостерігається при СПКЯ, може бути результатом дисфункції адипоцитів [3]. Зокрема, запальні цитокіни (такі як фактор некрозу пухлин (ФНПа, TNF α), ІЛ-6 і С-реактивний білок (СРБ)) більш виражено пригнічують перенесення глюкози, опосередкований інсуліном, в адипоцитах, отриманих від пацієнтів із

СПКЯ, ніж у адипоцитах здорових жінок. Також показано, що у жінок із СПКЯ з великою кількістю адипоцитів нижче ліпопротеїнова ліпазна активність та порушений ліполіз, індукований катехоламінами [1,4].

Метою дослідження стало вивчення рівня цитокінів у динаміці лікування метформіном при СПКЯ у жінок з ожирінням. Було обстежено 42 жінки (середній вік 24,2 роки), які звернулися з приводу функціонального непліддя. Діагноз СПКЯ було встановлено з урахуванням Роттердамського консенсусу [4]. Усі пацієнтки з ожирінням мали індекс маси тіла (ІМТ) понад 25 кг/м². Обстежені жінки були поділені на три групи: I групу склали жінки зі СПКЯ, які приймали Діане-35; II – жінки, які приймали метформін; III - пацієнтки, які приймали Діане-35 + метформін. Рівень цитокінів (TNF α , ІЛ-6) та СРБ визначали методом ІФА (тест-системи Finescape для експрес-діагностики ІЛ-6, тест-полоски Tasaга Віо для визначення TNF α). Метформін призначали у дозі 1000 мг на добу. Результати проведених досліджень показали, що у пацієнток із СПКЯ порівняно з жінками контрольної групи аналогічного віку та ваги було виявлено вірогідно високі рівні маркерів запалення – TNF α , ІЛ-6, СРБ. Аналіз отриманих результатів показав, що через 9 місяців при проведенні монотерапії препаратами метформін та Діане-35 відзначалася позитивна динаміка вивчених параметрів у 34% та 49% обстежених жінок. Аналіз тотожних даних через 9 місяців поєднаного прийому метформіну та Діане-35 показав, що у 78% хворих на СПКЯ спостерігалася нормалізація вивчених показників. Відмічалось також зниження клінічних проявів гіперандрогенемії. Зокрема, явища гірсутизму зменшились на 8,2% у групі жінок, які приймали Діане-35 + метформін, а в групі, які приймали тільки Діане-35 – на 4,6%.

Проведене дослідження показало, що при застосуванні метформіну у поєднанні з Діане-35 сприяє покращенню ендокринних та клінічних параметрів синдрому полікістозних яєчників, а також вірогідному зниженню прозапальних цитокінів та С-реактивного білка.

Список літератури:

1. Conway G. et al. The polycystic ovary syndrome: a position statement from the European Society of Endocrinology. *European Journal of Endocrinology*. 2014; 171: P1-P29.
2. Pugeat M., Ducluzeau P.H. Insulin resistance, polycystic ovary syndrome and metformin. *Drugs*. 1999; 58 Suppl. 1: 41-6; discussion 75-82.
3. Campbell I.W., Howlett H., Holman R.R., Bailey C.J. Metformin. 60 years of clinical experience. WILEY-VCH. 2017: 122.
4. Jahan Ara Ainuddin, Sarah Kazi, Shazia Aftab, Ayesha Kamran. Metformin for preventing gestational diabetes in women with polycystic ovarian syndrome. *Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan* 2015, Vol. 25 (4): 237-241.

ОЦІНКА ВИЖИВАННЯ КАПЛАНА-МАЙЄРА У ПАЦІЄНТІВ З НАРКОТИЧНИМИ ОТРУЄННЯМИ НА ФОНІ ЛІКУВАННЯ ГЕМОДІАЛІЗОМ

Курділь Наталія,

кандидат медичних наук, заступник директора ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ, Україна

Владислава Андрющенко,

лікар відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації КНП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», м. Київ, Україна

Супрун Катерина,

старший інженер, ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України», м. Київ, Україна

Іващенко Олег,

кандидат медичних наук, доцент, кафедра медицини невідкладних станів, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Микола Калиш,

завідувач відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації, КНП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», м. Київ, Україна

Вступ. За даними моніторингу наркотиків, що здійснюється у багатьох країнах світу, можна стверджувати, що синтетичні і напівсинтетичні опіоїди залишаються основною групою наркотичних речовин, які обумовлюють передозування і розвиток смертельно небезпечних ускладнень [1]. Незважаючи на той факт, що опіоїди не володіють безпосередньо нефротоксичністю, суттєве перевищення дози, або їх поєднання з алкоголем та іншими психотропними речовинами, сприяють розвитку критичних змін в багатьох органах і системах організму, що призводить, зокрема, до гострого пошкодження нирок (ГПН) [2]. Високий ризик виникнення гострої ниркової недостатності (ГНН) внаслідок отруєнь «новими наркотиками» потребує своєчасного застосування гемодіалізу для запобігання смертельних наслідків [3-4].

Мета: використовуючи порівняльний аналіз та метод Калана-Майєра, дослідити показники виживання пацієнтів з отруєннями опіоїдними наркотиками, ускладненими ГНН, на фоні лікування гемодіалізом.

Матеріали та методи дослідження. Проведено когортний ретроспективний аналіз медичних даних 128 пацієнтів, пролікованих у відділенні інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації (далі - ВІТЕД) Комунального закладу Київської міської ради «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги» (далі – КМКЛШМД) період 2017-2020 рр. з діагнозом «Гостре наркотичне отруєння» (МКХ-10:Т40.0-Т40.3), ускладнене розвитком ГПН і ГНН. Показами для застосування гемодіалізу і ультрафільтрації були: олігурія/анурія протягом 24-ти годин; прогресивне збільшення рівню креатиніну, сечовини, лактату, креатинфосфокинази, АСАТ, АЛАТ, ЛДГ; водно-електролітний дисбаланс; явища набряку легень і набряку-набувнявіння головного мозку; посилення набряку в зоні пост компресійної ішемії м'яких тканин, загроза розвитку тунельного синдрому та судинного тромбозу кінцівок. У випадках поліморбідності враховувалися інші клініко-лабораторні параметри пацієнтів.

У умовах ВІТЕД було застосовано пролонгований вено-венозний гемодіаліз (англ., *Continuous veno-venous hemodialysis*, скорочено - CVVHD) і ультрафільтрацію. Гемодіаліз проводився на приладі компанії В. Braun «Dialog iQ®», використовувалися діалізатори «Diasar» (LOPS–15/18). У всіх пацієнтів була застосована техніка пролонгованого гемодіалізу, що демонструвала свою ефективність, забезпечувала високий кліренс, а закритий діалізаторний контур дозволяв здійснювати точний контроль об'єму ультрафільтрації, який можна було адаптувати до потреб пацієнта при різних показниках об'єму циркулюючої крові та артеріального тиску. Об'єм ультрафільтрату, в середньому, коливався у межах 750-1500 мл/год, а об'єм за сеанс – до 3000-3500 мл; тривалість процедури – до 6 годин. Видалення рідини у великих об'ємах здійснювати у при ознаках набряку легень, набряку-набувнявіння головного мозку, або при прогресуванні компресії в зоні ішемії м'яких тканин з метою запобігання розвитку судинного тромбозу. У випадках, де потребувалася ультрафільтрація у великих об'ємах, була застосована постділюція.

Дослідження вмісту наркотичних речовин у біологічному середовищі пацієнтів здійснювалися на базі акредитованих токсикологічних лабораторій КМКЛШМД і Комунального закладу Київської міської ради «Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи». Хіміко-аналітичні дослідження сечі пацієнтів на вміст наркотиків здійснено за допомогою імунохроматографічного аналізу (експрес-тестування); дослідження вмісту алкоголю в крові здійснено методом газової хроматографії (ГХ-Хром-5). У випадках смерті пацієнтів (7 випадків) проводилася судово-медична експертиза і судові токсикологічні дослідження. Судово-хімічні дослідження тканин та рідин померлих на вміст наркотиків здійснено методом рідинної хроматографії і мас-спектрометрії (прилад - Aligent 6850/5973N, колонка - HP-5MS).

Статистичний аналіз результатів дослідження включав оцінку виживання за методом Каплана-Майєра ($p \leq 0,05$); використовувалася стандартна програма статистичного аналізу Microsoft Excel 2019.

Результати дослідження. Всі пацієнти отримали комплексне обстеження та лікування у відповідності до клінічних протоколів, схвалених Міністерством охорони здоров'я України. За результатами клінічного обстеження 128 пацієнтів було діагностовано: ГНН у 86 (67,19%) пацієнтів, у 42 (32,81%) виявлена найтяжча форма – оліго-анурія. Смертельні випадки серед пацієнтів з ГПН склали 2,32% (2 випадки), у пацієнтів з оліго-анурією, що розвинулася у першу добу після надходження до ВІТ та ЕД – 11,9% (5 випадків). Зроблено розподіл показників тривалості лікування (табл. 1) відповідно до різних груп наркотичних речовин: група натуральних опіатів (морфін – 7 випадків, померло - 0), група синтетичних опіоїдів (героїн – 67 випадків, померло - 2) і група напівсинтетичних опіоїдів (метадон – 54 випадки, померло - 5).

Таблиця 1.
Розподіл смертельних випадків і відсотку виживання за методом Каплана-Майєра серед пацієнтів з гострими наркотичними отруєннями, ускладненими ГНН, на фоні лікування гемодіалізом

Наркотична речовина	Число пацієнтів у групі	Число померлих у групі	Доля смертельних випадків, %	Показник виживання Каплана-Майєра, %
Морфін (n_1)	7	0	0	100
Героїн (n_2)	67	2	2,98	48*
Метадон (n_3)	54	5	9,26	82
Всього (N):	128	7	5,47	

Примітка: * - статистична різниця між показниками у групах n_2 та n_3 достовірна ($p < 0,05$).

Встановлено, що серед усіх пацієнтів з гострими наркотичними отруєннями, що ускладнилися розвитком синдрому ГНН, загальний показник смертельних випадків склав 5,47%.

Для здійснення оцінки виживання з використанням методу Каплана-Майєра розглядалися показники тривалості лікування пацієнтів з ГНН у ВІТЕД (максимальний термін спостереження – 18 діб).

Слід звернути увагу, що найбільше число смертельних випадків було у групі пацієнтів з отруєннями метадоном (n_3) – 54 (9,26%). Найнижчий відсоток

виживання Каплана-Майєра демонструвала група пацієнтів з отруєннями героїном (n_2) – 48%, зазначені дані можуть бути обумовлені малою кількістю спостережень групи – 2 смертельних випадки.

Криві виживання Каплана-Майєра, що демонструють кумулятивну частоту у кожній точці часу після базової, зображені окремо для пацієнтів з різними групами опіоїдних наркотиків (рис. 1).

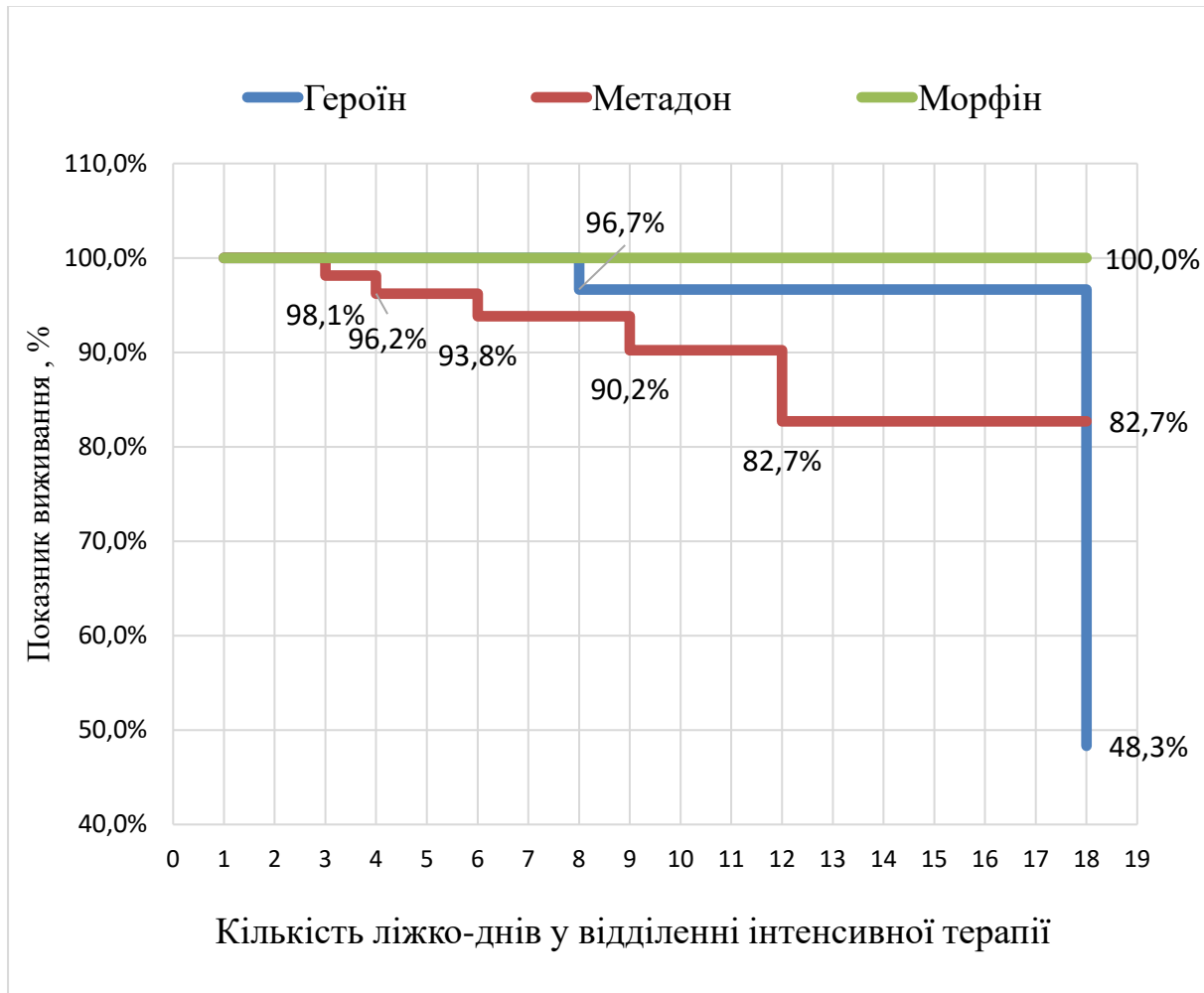

Рисунок 1. Кумулятивний процент виживання за методом Каплана-Майєра у пацієнтів ($N=128$), що отримували гемодіаліз, стратифікованих за групами наркотичних речовин (опіоїдних наркотиків).

Результати, отримані за методом Каплана-Майєра свідчать про те, що пацієнти з ГНН, яка розвинулася внаслідок отруєнь морфіном, героїном і метадоном, мають статистично значиму різницю у показниках виживання у відсотках ($p<0,05$). Найвищі показники виживання демонструють пацієнти з отруєннями продуктами природного опію (морфін), найнижчі – група синтетичних опіоїдів (героїн).

Не зважаючи на схожість клінічної картини при отруєннях природними і синтетичними опіоїдами (опіоїдний синдром), причини, що обумовили розвиток ГНН та перебіг хвороби, відрізнялися у пацієнтів в залежності від групи

наркотиків. Нерідко у крові пацієнтів при надходженні до ВІТЕД, окрім зазначених груп наркотичних речовин нерідко виявлялися у різних кількостях інші психоактивні речовини і алкоголь.

Практика доводить, що пролонгований вено-венозний гемодіаліз (CVVHD) є ефективним методом детоксикації і корекції гомеостазу у пацієнтів з тяжким перебігом гострих отруєнь (передозувань) наркотичними речовинами, зокрема при комбінованих наркотичних отруєннях за участі синтетичних і напівсинтетичних опіоїдів, що мають тяжкий перебіг, що може супроводжуватися ГНН.

Отримані результати свідчать, що в умовах швидкого поширення серед наркоспоживачів «нових наркотиків», дослідження механізмів формування органотоксичності, спричинених комбінованою дією наркотиків, психотропних речовин і алкоголю, є актуальним напрямком наукових досліджень.

Висновки. Оцінка кумулятивного проценту виживання Каплана-Майєра у пацієнтів, що отримували гемодіаліз, стратифікованих за групами наркотичних речовин, демонструє відмінності у показниках виживання для різних груп наркотиків (природного опію, синтетичних і напівсинтетичних опіоїдів). Потребують подальшого вивчення характер комбінованого впливу наркотиків, психотропних речовин і алкоголю на формування гострої ниркової недостатності та інших органотоксичних ефектів.

Ключові слова: комбіновані наркотичні отруєння, ниркова недостатність.

Список літератури:

1. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). European Drug Report 2021: Trends and Developments. Electronic resource. URL: https://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2021_en.
2. Walderhaug E., Seim-Wikse K.J., Enger A., Milin O. Polydrug use - prevalence and registration. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 2019 Sep 23;139(13). doi: 10.4045/tidsskr.19.0251. Print 2019 Sep 24.
3. Недашківський С.М. Гостра ниркова недостатність при тяжких отруєннях метадонем. *Медицина неотложных состояний*. 2015. №1(64). Електронний ресурс. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/40225>.
4. Decuyper I., Armentia A., Martín-Armentia B., Almuzara A.C., Ebo D.G., Brucker H.A. Adverse Reactions to Illicit Drugs (Marijuana, Opioids, Cocaine) and Alcohol. *J Allergy Clin Immunol Pract*. 2021 Aug;9(8):3006-3014. doi: 10.1016/j.jaip.2021.04.061.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ, СПРИЧИНЕНОЇ SARS-COV-2 У ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ

Лабівка Оксана Володимирівна
аспірантка кафедри педіатрії №2

Науковий керівник:
Павлишин Галина Андріївна
д.мед.наук, проф.
Тернопільський національний медичний
університет ім.І.Я.Горбачевського

Актуальність: з моменту свого першого опису в грудні 2019 року в Ухані, Китай, коронавірусна хвороба 2019 (COVID-19) швидко переросла у всесвітню пандемію, з варіацією тяжкості симптомів від легкого захворювання, подібного на застуду, до тяжкої вірусної пневмонії, що призводить до потенційно смертельного гострого респіраторного дистрес-синдрому. На відміну від дорослих, переважна більшість дітей із COVID-19 мають легкі симптоми, але у деяких випадках у них може розвинутися важка форма захворювання та небезпечні для життя ускладнення.

Мета роботи: проаналізувати клініко-лабораторні особливості COVID-19 у дітей різного віку.

Матеріали і методи: ретроспективно оцінено особливості клінічного перебігу COVID-19 у 175 дітей, віком від 1 місяця до 18 років, які знаходилися на стаціонарному лікуванні в інфекційному відділенні Тернопільської міської дитячої лікарні, з березня 2020 року по квітень 2021 року.

Для цього були сформовані наступні групи спостереження: I група – діти першого року життя (41 немовлят), II група – діти від 1 року до 5 років (61 дитина), III група – діти від 5 до 10 років (27 пацієнтів), IV група – діти від 10 до 15 років (26 осіб), V група – діти підліткового віку ≥ 15 років (20 пацієнтів).

Результати: Середній вік дітей склав $5,95 \pm 0,7$ (95% ДІ 5,25–6,65). Співвідношення хлопчиків до дівчаток – 1:1. Найбільш частим джерелом інфікування дітей були члени родини – понад 63 %, інші контакти (школа, дитячий садок та ін.) – у 3%, не вдалося з'ясувати джерело - у 34 %.

Серед коморбідної патології переважала інфекція сечовивідних шляхів, особливо у дітей I, II та IV вікових категорій, патологія ШКТ чи гепатобіліарної зони у пацієнтів V вікової групи, дисметаболична нефропатія у дітей III вікової групи та обтяжений алергічний анамнез, який переважав у II віковій групі.

Найпоширенішими симптомами у I віковій групі (дітей першого року життя) були гарячка понад 38°C , діарея, кашель, закладеність носа, рідше зустрічалися виділення з носа, болі в горлі, болі в животі та кількаразове блювання. У дітей II вікової групи (від 1 до 5 років) - гарячка понад 38°C , виділення з носа, кашель та

загальна слабкість, рідше були діарея, болі в горлі, болі в животі та блювання. У III віковій групі (від 5 до 10 років) - гарячка понад 38⁰С, загальна слабкість, кашель, рідше спостерігалися закладеність носа, виділення з носа, аносмія, болі в горлі, болі в животі, діарея, блювання. У дітей віком від 10 до 15 років (IV вікова група) - загальна слабкість, гарячка понад 38⁰С, кашель, болі в горлі, рідше спостерігалися закладеність, виділення з носа, аносмія, нудота, блювання, болі в животі та діарея. У дітей ≥ 15 років (V вікова група) переважали загальна слабкість, гарячка понад 38⁰С, кашель, закладеність носа, рідше – аносмія, болі в горлі, в животі, нудота, діарея.

Знижені показники пульсоксиметрії, насичення тканин киснем менше 92 % (SpO₂<92 %) виявлено у 14 пацієнтів (8 %), з переважанням у дітей IV та V вікових груп: I група у 2,4 % немовлят, II група у 8,2 % дітей, III група – у 3,7 % дітей, IV група – у 11,5 % дітей, V група – у 15 % дітей.

В загальному аналізі крові у дітей переважали лейкоцитоз, нейтропенія, лімфоцитоз. По вікових групах: у пацієнтів I та II групи переважав лейкоцитоз, а у лейкоцитарній формулі спостерігались зміни, характерні для дітей цього віку; у дітей III вікової групи – лейкоцитоз, нейтрофіліоз, лімфопенія та лімфоцитоз у однакового відсотка дітей цієї групи, у IV віковій групі - лейкопенія та лейкоцитоз зустрічалися з однаковою частотою у дітей, нейтрофіліоз, лімфопенія та лімфоцитоз були в однакової кількості дітей, у V групі у пацієнтів переважали лейкопенія, нейтрофіліоз та лімфопенія. Середнє значення СРБ у дітей в I, III, IV групі було в межах норми, а у дітей II, V групи спостерігалось його підвищення.

Рівень Д-димеру був визначений у 71 (40,6 %) дітей різних вікових груп, із них у 12,6 % дітей спостерігалось його підвищення; рівень фібриногену був підвищений – у 16 дітей (9,1 %) із 132 обстежених та протромбіновий час був підвищений – у 52 дітей (29,7 %) відповідно із 132 обстежених.

Пневмонія була підтверджена у 28 дітей (16 %): I група – у 3 дітей (7,3 %), II група – у 7 дітей (11,5 %); III група – у 4 дітей (14,8 %); IV група – у 6 дітей (23 %); V група – у 8 дітей (40 %).

За тяжкістю перебігу захворювання у 139 дітей (79,4 %) діагностовано легкий перебіг захворювання, у 24 дітей (13,7 %) – середньоважкий, а у 12 дітей (6,9 %) – важкий перебіг.

Враховуючи критерії важкості 12 дітей (6,9 %) були госпіталізовані у відділення інтенсивної терапії: 3 дитини (7,3 %) в I віковій групі, 4 дитини (6,5 %) у II віковій групі, 2 дитина (7,7 %) у IV віковій групі та 3 дитини (15 %) V вікової групи.

Середня тривалість перебування дітей у відділенні інтенсивної терапії становила 7,0 \pm 2,83 днів (95% ДІ 4,17–9,83). Середня тривалість лікування у всіх вікових групах дітей з легким перебігом склала 7,3 днів (95 % ДІ 6,19–7,81), у дітей із середньоважким перебігом – 10,6 днів (95 % ДІ 8,21–11,8), із важким перебігом – 14,8 днів (95% ДІ 11,2–16,8).

Висновки: Результати нашого дослідження свідчать, що основним фактором ризику для інфікування SARS-CoV-2 у дітей – це близький побутовий контакт із

інфікованими родичами. Легкий ступінь важкості захворювання переважав у немовлят <1 року, середньотяжкий та тяжкий – у дітей старше 15 років. У дітей всіх вікових груп провідними симптомами були симптоми респіраторної вірусної інфекції, у немовлят частіше за дітей інших вікових груп спостерігалися шлунково-кишкові розлади, а у дітей від 10 років – астеничний синдром, при цьому коморбідна патологія суттєво не впливала на перебіг захворювання.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕФЕКТІВ НЕРВОВОЇ ТРУБКИ

Ласитчук Оксана Миколаївна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Пахаренко Людмила Володимирівна

д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Жураківський Віктор Миколайович

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Моцюк Юлія Богданівна

к.мед.н., асистент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

ВООЗ кожні п'ять років оновлює рекомендації щодо багатьох аспектів надання медичної допомоги населенню, які ґрунтуються на доказовій медицині.

Особлива увага відводиться якійсь допомозі жінкам під час вагітності, пологів та післяпологового періоду. В рамках безперервного надання допомоги з охорони репродуктивного здоров'я допологова допомога (ДПД) є платформою для проведення важливих заходів у сфері охорони здоров'я, включаючи пропаганду здорового способу життя, скринінг, діагностику та профілактику захворювань [1, 2]. З врахуванням сучасних міжнародних рекомендацій, в Україні впроваджуються нова клінічна настанова та Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 серпня 2022 року №1437 Стандарти медичної допомоги «Нормальна вагітність».

Допологова допомога передбачає ефективне спілкування з вагітними з питань дієти і здорового харчування, в тому числі надання інформації про харчові джерела вітамінів і мінеральних речовин, а також про різноманітність харчування і є невід'ємною частиною профілактики анемії та вроджених вад розвитку плода [3, 4].

Відомо, що дефіцит фолієвої кислоти пов'язаний з розвитком дефектів нервової трубки плода та іншими вродженими аномаліями (вади серця, сечовивідних шляхів, редукційні дефекти кінцівок, орально-лицьової ущелини). Вроджені вади розвитку центральної нервової системи у дітей займають

провідне місце в структурі причин дитячої смертності й захворюваності та первинної дитячої інвалідності, є однією з гострих проблем сучасної медицини. Також слід зазначити, що медикосоціальна допомога високого рівня і тривале симптоматичне лікування хворих дітей з даною патологією потребує значних економічних витрат [5].

Як показує досвід країн Європи, близько 70 % вроджених вад розвитку можна запобігти чи максимально нівелювати їхній негативний ефект. Найдієвішим методом фахівці називають прегравідарну підготовку. Є публікації про роль фолієвої кислоти як можливого ефективного засобу запобігання вродженим вадам серця, що може бути важливим клінічним і громадським досягненням охорони здоров'я. У багатьох регіонах країни все ще спостерігається низька поінформованість про роль фолієвої кислоти (ФК) у профілактиці вроджених вад розвитку плода. Це стосується даних про сам препарат, потрібну дозу, терміни та тривалість його вживання [6].

Згідно сучасних Стандартів медичної допомоги всіх жінок можна поділити за ступенем ризику розвитку дефекту нервової трубки (ДНТ) на низький, помірний та високий. Жінкам з низьким ризиком розвитку дефекту нервової трубки або інших вроджених аномалій, чутливих до фолієвої кислоти, або якщо батько дитини також має низький ризик, потрібні дієта з багатими фолатами продуктами і щоденний прийом 0,4 мг ФК впродовж всієї вагітності, починаючи за 2-3 місяця до зачаття. Низький ризик включає осіб, які не мають особистого або сімейного анамнезу вроджених дефектів, чутливих до ФК.

Жінкам з помірним ризиком розвитку ДНТ або інших вроджених аномалій, чутливих до ФК, або якщо батько дитини також має помірний ризик, потрібні дієта з багатими на фолати продуктами і щоденний прийом 1,0 мг ФК до 12 тижнів вагітності, починаючи як мінімум за 3 місяця до зачаття. Після 12 тижнів - щоденний прийом 0,4-1,0 мг ФК впродовж всієї вагітності.

Помірний ризик включає жінок з одним або кількома з наступних материнських факторів (від 1 до 5 наведених нижче) або у яких батько дитини з наступними факторами (1 або 2 перераховані нижче): особистий або сімейний анамнез інших вроджених аномалій, чутливих до ФК; сімейний анамнез ДНТ у родича 1 або 2 ступеня спорідненості; цукровий діабет 1 або 2 типу; застосування лікарських засобів, що мають тератогенну дію (таких як протиепілептичні препарати та препарати холестираміну); шлунково-кишкові захворювання з синдромом мальабсорбції.

Жінкам з високим ризиком розвитку ДНТ, якщо вони або їхній чоловік (батько дитини) мають особистий анамнез ДНТ або якщо при попередній вагітності у дитини виявлений ДНТ, потрібні дієта з багатими фолатами продуктами і щоденний прийом 4,0-5,0 мг ФК до 12 тижнів вагітності, починаючи як мінімум за 3 місяця до зачаття. Після 12 тижнів - щоденний прийом 0,4-1,0 мг ФК впродовж всієї вагітності.

Таким чином, своєчасне проведення доказово обґрунтованих профілактичних заходів, виявлення ризиків виникнення ускладнень вагітності, лікування патології вагітності та супутніх захворювань; санітарна освіта та

пропаганда здорового способу життя в рамках ДПД сприяє народженню здорової дитини, попереджує материнську й перинатальну захворюваності та смертності.

Список літератури:

1. WHO recommendations on antenatal care for a positive pregnancy experience. (A/HRC/21/22; [https://documents-ddsny.un.org/doc/ UNDOC/ GEN/G12/ 148/49/ PDF/ G1214849.pdf](https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/148/49/PDF/G1214849.pdf), 28.09.2016р.).
2. Tunçalp Ö, Were WM, MacLennan C, Oladapo OT, Gülmezoglu AM, Bahl R et al. Quality of care for pregnant women and newborns-the WHO vision. *BJOG*. 2015;122(8):1045–9. doi:10.1111/1471- 0528.13451.
3. Клінічна настанова «Нормальна вагітність» https://www.dec.gov.ua/cat_mtd/galuzevi-standarti-ta-klinichni-nastanovi/.
4. Fisk NM, McKee M, Atun, R. Relative and absolute addressability of global disease burden in maternal and perinatal health by investment in R&D. *Trop Med Int Health*. 2011;16(6):662-8.
5. Литвиненко Н.В. Клінічні методи дослідження нервової системи у новонароджених та дітей грудного віку: навчальний посібник для лікарів-інтернів, курсантів, практичних лікарів з фахів «неврологія», «педіатрія» «сімейна медицина» / Н.В. Литвиненко, Т.Й. Пурденко, В.М. Гладка. – Полтава, 2016. – 125с.
6. Є.Б. Шаргородська. Профілактична роль фолієвої кислоти в запобіганні вродженим вадам розвитку плода / «Здоров'я України 21 сторіччя» № 24 (493) / Грудень 2020 р. / <https://health-ua.com>.

ГИДРОНЕФРОЗ И ЕГО АСПЕКТЫ В НЕФРОЛОГИИ

Миробидов Джамшид Обид оглы

студент

Ташкентского Педиатрического Медицинского Института г. Ташкент

Гидронефроз представляет собой расширение собирательной системы почки (особенно лоханки), возникающее вследствие наличия препятствия для выхода мочи в месте соединения лоханки и мочеточника (в области пиелoureтерального сегмента). Мочевые пути включают (сверху вниз) почечные чашечки, почечные лоханки, мочеточники, мочевого пузыря, мочеиспускательный канал. Лоханки и чашечки вместе составляют собирательную систему почек.

Как отмечено в литературных источниках, что первый шаг на пути диагностики гидронефроза это УЗИ плода. Собирательная система почки видна при ультразвуковом исследовании уже с 15 недели внутриутробного периода. Первый признак при УЗИ это расширение лоханки. Если после рождения ребенка расширение лоханки сохраняется, то детский уролог решает вопрос о необходимости более углубленного урологического обследования. При подозрении на наличие гидронефроза ребенок должен пройти следующие обследования:

УЗИ почек и мочевого пузыря до и после мочеиспускания. Специалист по УЗИ может увидеть признаки повреждения почечной паренхимы, отличить слабую, среднюю и выраженную степени гидронефроза. При сомнительных результатах может быть выполнено УЗИ с водной нагрузкой и мочегонными средствами, позволяющее более точно оценить степень обструкции лоханочно-мочеточникового сегмента.

Микционная цистоуретрография – рентгеноконтрастное исследование мочевого пузыря и уретры выполняется при подозрении на пузырно-мочеточниковый рефлюкс или затрудненный отток мочи из мочевого пузыря.

Экскреторная (внутривенная) урография – после внутривенного введения рентгеноконтрастное вещество выводится почками, и их собирательные системы становятся видны на рентгеновских снимках. Исследование позволяет оценить степень обструкции.

Нефросцинтиграфия – радиоизотопное исследование почек. Используется для оценки функции почек и степени нарушения оттока мочи.

На основании приведенных исследований специалист должен решить, насколько серьезна обструкция лоханочно-мочеточникового сегмента, представляет ли она угрозу для почки или может разрешиться самостоятельно. У новорожденных диагноз становится очевидным часто лишь спустя 3-4 недели после рождения. В течение первых 3 недель после рождения водный обмен в организме новорожденного и функция почек значительно меняются, и с ними меняются размеры лоханок.

Специалистами отмечен тот факт, что у детей в подавляющем большинстве случаев встречается врожденный гидронефроз, обусловленный анатомическими

причинами. Встречаются внешние и внутренние причины гидронефроза. Внутренняя причина – врожденное сужение мочеточника, обусловленное недоразвитием его просвета, встречается чаще других. Внешние причины – ненормальное отхождение мочеточника от лоханки и дополнительный сосуд, вызывающий сдавление мочеточника.

Дальнейший анализ литературных данных показал, что до настоящего времени остаются нерешенными многие вопросы этиопатогенеза развития обструкции в прилоханочном сегменте. Существуют различные теории возникновения обструкции пиелoureтерального сегмента (ПУС). Сосудистой теории обструкции ПУС придерживались Felix (1912), Ruano (1973), считая что причиной стриктур ПУС является врожденное недоразвитие кровеносных сосудов почечной лоханки и прилоханочного отдела мочеточника, что приводит к сегментарной недостаточности кровоснабжения и как следствие ишемии мышечного слоя ПУС и врожденной неполноценности мышц ПУС. Alleman R.A. (1935) полагал, что обструкция ПУС это результат внешней компрессии эмбриональных сосудов, которые атрофируются и исчезают в процессе нормального онтогенеза, что приводит к неполной мускуляризации мочеточника. Стриктуры мочеточника обычно развиваются в пиелoureтеральном сегменте, уретеровезикальном сегменте и с/3 на уровне подвздошной кости, т.е. соответствуют 3 участкам главных ответвлений эмбрионального артериального русла. Эти области представляют участки внешнего сдавления мочеточника эмбриональными сосудами, что сопровождается его неполной мускуляризацией. К.Д. Паникратов (1992) считал, что врожденная недостаточность кровоснабжения мышечной оболочки ЛМС приводит к врожденному циркулярному недоразвитию стенки ЛМС. Нижняя часть лоханки и верхняя часть мочеточника кровоснабжается нисходящей ветвью артерии в период, когда почки перемещаются из таза в поясничную область, возможна задержка формирования этой артерии. Ишемия мышечной ткани, возникающая за счет недостаточности кровоснабжения отдельного слоя мышц или всех слоев мышечной оболочки, приводит к задержке дифференцировки мочеточника. Нейромускулярную концепцию обструкции предложили Gross R.E. (1953), Ruland (1956), Campbell M.F. (1963), Кучера (1963), подчеркивая доминирующую роль врожденной недостаточности интрамуральной иннервации мочеточника в развитии обструкции лоханочномочеточникового соустья. Авторами эмбриологической теории происхождения обструкции ПУС, связанной с нарушением процесса реканализации мочеточника являются Alcaraz A., Ruano — Gil D., Tejedo — Mateu (1975), они изучили нормальные человеческие эмбрионы длиной от 5 до 55 мм (мочеточник появляется на стадии 3-5 мм, ПУС формируется в течение 5 недели). Примитивный мочеточник подвергается процессу временной облитерации с последующей реканализацией просвета (при росте эмбриона с 14 до 23 мм). У эмбриона 17 мм в длину (28 дней беременности) — примитивный мочеточник облитерирован. У эмбриона 23 мм (10-12 неделя) — просвет мочеточника восстановлен. Neoral, Schnapka (1958), С.Д. Голигорский (1975)

предложили в патогенезе изменений стенки ЛМС при гидронефрозе ведущая роль принадлежит воспалению. Неравномерно развивающиеся структуры и функции ребенка обуславливают формирование патологических изменений в стенке мочеточника. Данная концепция была предложена С.Я. Долецким в 1975 году. Bartoli F.A. (1996) анализировал резецированные лоханочно-мочеточниковые сегменты. Его находки привели к выдвигению новой гипотезы, согласно ей основным фактором патогенеза, приводящим к развитию гидронефроза, является — первичный эпителиальный перерыв. В стенотической части мочеточника происходит локальное повреждение уротелия, затем его частичная или полная утрата формируют фиброз, что в конечном итоге приводит к снижению объема функции пиелoureтерального сегмента. А.Г. Пугачёв (1997) предлагает концепцию, согласно которой гидронефроз — приобретенное состояние вследствие неадекватной реакции развивающегося лейомиоцита на экзогенное воздействие в предродовом или раннем постнатальном периоде. Концепция предполагает переход одной формы патологических изменений мочеточника в другую. Ю.А. Аляев (2002) выдвигает возможность генетической обусловленности порока ПУС, связанной с патологией хромосомного аппарата. В последние два десятилетия исследования трансгенных моделей американскими учеными расширили понимание генетических факторов. Картина требует точной интеграции популяций клеток-предшественников различного эмбрионального происхождения. Такая интеграция контролируется сложной сигнальной сетью, которая претерпевает динамические изменения по мере развития эмбриона. Генетическая диагностика осложняется генетической гетерогенностью и отсутствием корреляции генотип-фенотип. Большинство врожденных форм обструкции мочевыводящих путей являются результатом нарушения различных факторов и генетических путей, участвующих в этих процессах, особенно в морфогенезе мочевыводящих путей или функциональных аспектах пиелoureтерального перистальтического аппарата. Выделено три группы воздействия на эмбриогенез. К первой относятся факторы, избыточно накапливающие коллаген в гладких мышцах мочеточника, вторая обусловлена уротелиальной дисплазией, третья это факторы, приводящие к нарушению перистальтики в лоханочно-мочеточниковом сегменте и развитие полиурии. Ни одну из представленных версий нельзя сегодня считать окончательно доказанной. Происхождение склеротических изменений мышечного аппарата в области ПУС до настоящего времени до конца не изучено. Возможно, это врожденные (первичные), либо обусловлены осложнениями (вторичные) изменения. В послеоперационном периоде они могут оказать серьезное влияние на адаптацию гладкой мускулатуры в стенке лоханки и мочеточника. Зачастую причины гидронефротической трансформации рассматриваются как порочно развитый пиелoureтеральный сегмент. Существует понятие «митохондриальная патология или недостаточность». Она связана с нарушением клеточной энергетики. Существуют наследственные синдромы, отвечающие за синтез митохондриальных белков, но в результате мутации генов происходит нарушение синтеза. Однако нарушение клеточного энергообмена может быть вторичным, а

не первичным звеном патогенеза . Данные исследования были доказаны авторами, с помощью биохимических и морфологических методов, разработав гистохимический «индекс энергетической дисфункции» (ИЭД), выдвинув предложения, что митохондриальная дисфункция может явиться пусковым механизмом в нарушении уродинамики в послеоперационном периоде. Это является основанием для назначения коррекции энергетической недостаточности в до- и послеоперационном периоде для улучшения результатов хирургического лечения.

А также авторами отмечено ,что метода, позволяющего определить, как будет развиваться гидронефроз у новорожденного, в настоящее время не существует. Поэтому наиболее правильный подход заключается в наблюдении за состоянием почки в динамике опытным специалистом урологом. Основным методом оценки при динамическом наблюдении служит УЗИ. Сложность прогнозирования развития гидронефроза у новорожденного определяется нестабильным водным обменом, меняющейся функцией почки, а также возможностью созревания (матурации) его органов и тканей. Эти процессы могут привести к исчезновению расширения лоханки или стабилизации ее размеров. В то же время при длительных промежутках между осмотрами (более 2 месяцев) можно пропустить начавшееся ухудшение состояния почки и опоздать с проведением операции.

Таким образом, можно прийти к единому мнению о актуальности изучения проблемы диагностики и лечения гидронефроза.

Литература

1. Русаков А.А. Маркеры воспаления, склерозирования и регенерации почечной ткани при односторонних обструктивных уропатиях у детей до и после оперативного восстановления уродинамики: автореф. дис. канд. мед. наук: 14.01.19/ Русаков Артем Ашотович — Москва, 2016. — 23 с.
2. Кушнир С.М. Вегетативная дисфункция и вегетативная дистония: монография / С.М. Кушнир, Л.К. Антонова. — Тверь, 2007. — 215 с.
3. Ларионов И.И. Диуретическое УЗИ почек у детей — новый метод диагностики обструкции лоханочно-мочеточникового сегмента / И. И. Ларионов, А.И. Демин, В.М. Кузнецов // VIII Всероссийский съезд урологов. — Свердловск, 1988. — С.136.
4. Врублевский С. Г. Прогноз и лечение гидронефроза у детей. Автореферат диссертации доктора медицинских наук. Москва. 2008.
5. Губарев В.И., Зоркин С.Н., Шахновский Д.С. Современные подходы к лечению обструкции лоханочно-мочеточникового сегмента у детей. Детская хирургия. 2017; 5: 262-266.
6. Зоркин С.Н., Губарев В.И., Сальников В.Ю., Филинов И.В., Петров Е.И., Маликов Ш.Г., Пономарчук И.Н. Эндоскопическая баллонная дилатация высокого давления как метод лечения обструкции лоханочно-мочеточникового сегмента у детей. Вестник урологии. 2017; 2: 5-11.

7. Игнашин Н.С. Инвазивные ультразвуковые вмешательства в диагностике и лечении урологических заболеваний. Диссертация доктора медицинских наук. Москва. 1989.

8. Каганцов И. М., Минин А. Е. Санников И.А. Лапароскопическая пиелопластика - современный стандарт лечения врожденного гидронефроза у детей. Российский вестник детской хирургии, анестезиологии и реаниматологии. 2012; 2: 15 - 20.

9. Морозова О.Л.Профилактика периоперационных осложнений у детей с врожденными уropатиями / О.Л. Морозова, Д.А. Морозов, Д.Ю. Лаконова //Урология. — 2019. — №4. — С.85-90

10. Zeidel M.L. Obstructive uropathy. In: Goldman L., Ausiello D. Cecil medicine— 23rd ed. — Philadelphia: Elsevier Inc., 2008 — P. 574

11. Sinha A.Revised guidelines on management of antenatal hydronephrosis/A. Sinha, A. Bagga, A. Krishna //Indian Journal of Nephrology. -2013. -Vol. 23. — № 2. -P. 83-97.

12. Marte A. One-trocar-assisted pyeloplasty: An attractive alternative to open pyeloplasty / A. Marte, A. Papparella // Afr J Paediatr Surg. — 2015. — Vol.12. — №4.- P. 266-269.

13. Misseri R. Mediators of fibrosis and apoptosis in obstructive uropathies / R. Misseri, K.K. Meldrum // Curr. Urol. Rep. — 2005. –Vol. 6. — № 2. — P.140-145.

14. Monagan D. Journey into the heart: a tale of pionerring doctors and their race to transform cardiovascular medicine/ D. Monagan, New York: Gotham Books, 2007. — 386 p.

15. Bonnard A, Fouquet V, Carricaburu E, Aigrain Y, ElGhoneimi A. Retroperitoneal laparoscopic versus open pyeloplasty in children. J Urol. 2005. 173: 1710-1713.

16. Braga L.H., Pace K., DeMaria J., Lorenzo A.J. Systematic review and metaanalysis of robotic-assisted versus conventional laparoscopic pyeloplasty for patients with ureteropelvic junction obstruction: effect on operative time, length of hospital stay, postoperative complications, and success rate. J European Urology. 2009. 56: 5: 848-858.

ДЕПРЕСИВНІ РОЗЛАДИ І РИЗИК СУЇЦИДА УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Мішина Олена Володимирівна,
асистент кафедри психіатрії, психотерапії,
наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет

Путятін Геннадій Геннадійович,
кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри психіатрії, психотерапії,
наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет

Актуальність. Війна забирає життя та здоров'я, змушує залишати домівки, роботу, звичне життя. Все це впливає на психічний стан людей навіть після припинення бойових дій. Вивчення рівня депресії у населення України та її вплив на рівень соціального функціонування і якість життя людей є одним із пріоритетних завдань соціальної психіатрії та її особистісно-орієнтованого напрямку.

З 24 лютого йде повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України, що стало кульмінацією тривалої виснажливої гібридної агресії проти нашої країни [1]. Перші тижні викликали у населення паніку і страх. Поєднання таких подій як страх, розлуки з сім'єю, соціальна ізоляція, вимушена еміграція та багато інших – підвищує ризик психічних розладів, включаючи тривогу, депресію та посттравматичні стресові розлади.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців станом на 26 квітня 2022 р. кількість біженців, які виїхали з України від початку російського вторгнення, перевищила 5,3 мільйона осіб [1]

За даними МОМ понад 6,5 млн. українців тимчасово емігрували до сусідніх країн; понад 8 млн. українців стали внутрішньо переміщеними особами.

Депресія може стати серйозним порушенням здоров'я, особливо якщо вона затягується і набуває помірної або важкої форми. Вона може призводити до значних погіршень адаптування та функціонування людини у соціумі. Найбільш важким результатом депресії може бути суїцид. Суїциди є однією із найбільш глобальних проблем у сучасному світі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) щорічно у світі, від самогубства, помирає близько 800 тисяч людей. Суїциди є другою, за частотою, причиною смерті у віковій категорії людей від 15 до 29 років. Серед дорослого населення на кожного загиблого від самогубства доводиться більше 20 людей, що скоїли цю спробу. [2]. Україна посідає перше місце в Європі за кількістю людей, які страждають на депресію. Вимушене переселення є чинником ризику розвитку депресії. Доведено, що

ймовірність розвитку депресії серед переміщених осіб в 5,1 разів вища, аніж у загальній популяції. Вимушена міграція та внутрішнє переміщення асоційоване з підвищеним ризиком аддиктивної поведінки. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) слід розглядати в якості однієї з цільових груп щодо забезпечення охорони психічного здоров'я з боку відповідних установ, а саме Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики та місцевих органів влади.[3]

Мета дослідження полягала у визначенні ступені тяжкості рівня депресії та суїцидальних розладів серед вимушених переселенців та населення, яке не покидало свої домівки. Ступінь тяжкості депресії, причиною якої стала війна, може варіюватися від легких, тимчасових епізодів смутку до стійкого гнітючого стану.

Матеріали і методи. В аналіз були включені дані анонімного анкетування, чоловіки та жінки зі східної України, які переместилися до західної частини країни, та ті які не полишали своїх домівок, всього 403 особи (201 чоловік та 202 жінки).

Дослідження проводилось за двома методиками: за допомогою тесту на виявлення суїцидальної поведінки (за методикою М.В.Горської) та тесту визначення наявності та рівня депресії (шкала депресії Бека). Середній вік респондентів становив 40 ± 5 років.

Оцінка рівня депресії та схильності до суїцидальної поведінки у кожному тесті розраховувалася сума всіх відповідей відповідно до інструкції. Для більшого розуміння результатів, сирі дані було переведено у відсотки.

Статистичний аналіз даних було проведено з використанням методів кореляційного аналізу.

Результати. У 52% чоловіків вимушених переселенців спостерігається відсутність депресивних симптомів у той час, як цей показник серед жінок наближається до 48%. У мешканцях, які залишилися вдома, відсутність депресивних симптомів спостерігається у 60% чоловіків та 58% жінок.

При цьому у 35% чоловіків та 39% жінок, які не покинули свої домівки, згідно з опитуванням, можна виявити наявність легкої депресії, що близько до показника вимушених переселенців, у яких у цій шкалі показники чоловіків дорівнюють 42%, а жінок 43%.

Помірна депресія спостерігається у чоловіків вимушених переселенців – 6%, а у чоловіків, які не виїжджали – 5%. Серед опитаних жінок 5% вимушених переселенців, та 3% тих що залишилися вдома.

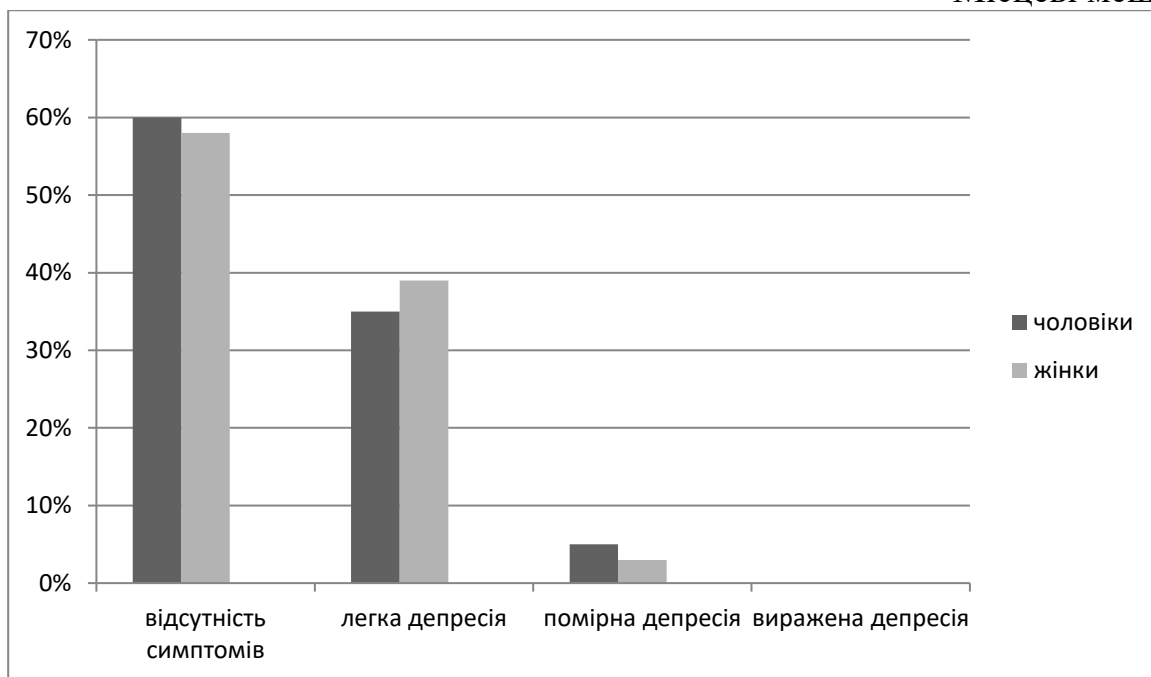
Виражена депресія у 4% опитаних жінок ВПО і не була помітна серед чоловіків ВПО і мешканців, які не покинули свою територію.

Для більшої наочності динаміка результатів серед груп жінок і чоловіків представлено на рисунках 1 та 2.

Рисунок 1
Вимушені переселенці

Рисунок 2
Місцеві мешканці

Результати дослідження за методикою М.В.Горської такі: згідно отриманим даним 85% опитаних чоловіків, які не виїжджали і 80% чоловіків ВПО мають низький рівень схильності до суїциду. В той час як у жінок, які не покидали свої домівки, цей показник дорівнює 79%, а ВПО 75%.

Помірний рівень схильності до суїцидальної поведінки у 11% чоловіків, які не виїжджали з дому і 13% ВПО. Серед жінок, які не покидали свої домівки, цей показник дорівнює 17%, а ВПО 17%.

Високий рівень схильності до суїцидальної поведінки спостерігається у 4% чоловіків, які не виїжджали з дому і 7% чоловіків ВПО. Серед жінок, які не виїжджали з дому, 4%, а ВПО 8%.

Висновки. При порівнянні статистики, отриманої при анкетуванні населення східної та центральної частини України та ВПО, було виявлено, що чоловіки ВПО більш схильні до суїцидальної поведінки, ніж чоловіки, які не покидали свої домівки. Більш вища оцінка схильності до суїцидальної поведінки у жінок, в порівнянні з чоловіками.

Виходячи з отриманих даних за опитувальником шкали депресії Бека, видно, що значна кількість населення України страждають від легкої форми депресії під час воєнної агресії. Цікаво, що в порівнянні чоловіків, які не покидали своїх домівок і ВПО, більша кількість чоловіків, що мають ознаки депресії, серед ВПО. Така ж сама ситуація спостерігається при порівнянні жінок, які залишилися вдома та ВПО.

Також отримані дані показали, що серед респондентів є ті, хто перебуватиме не лише у стані легкої депресії, а й помірної та навіть вираженої депресії. Вимушеним мігрантам притаманна висока ураженість психопатологічною симптоматикою. Зі статистичних даних, можна побачити, що серед населення України є ті, хто гостро потребує психологічної допомоги, що видно в результатах опитування. Деякі вже зараз готові покінчити життя самогубством.

Значна поширеність депресивної симптоматики серед населення України може бути пояснена труднощами соціально-психологічної адаптації.

Навіть тих, хто стійко переносив перші місяці війни, чекає ментальне виснаження адже звикання до постійного перебування в умовах війни може мати негативний вплив на психічне здоров'я.

Список літератури:

1. Слюсаревський М.М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді: Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 21 квітня 2022 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(1).

2. Саржевський С. Н. Суїцидологія : навчальний посібник для лікарів інтернів з спеціалізації «Психіатрія» . – Запоріжжя, 2020. – 87 с.

3. Байярд Робертс, кандидат наук; ніно махашвілі, лікар, кандидат наук; джана джавахішвілі травень 2017 р «Приховані наслідки конфлікту проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо переміщених осіб в Україні» с-28.

ВЛИЯНИЕ ИНФЕКЦИИ COVID-19 НА ТЕЧЕНИЕ ЛЕЙКЕМИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Песоцкая Людмила Анатольевна
д. мед. н., доцент, ДДМУ

Щукина Елена Сергеевна,
ассистент, ДДМУ

КочкарOVA Янилджан Джумаязовна,
аспирантка, ДДМУ

Русина Анастасия Евгеньевна
студентка, ДДМУ

Введение. С недавних пор в мире возникла острая проблема – инфекция COVID-19, показавшая свою способность поражать не только респираторную систему и вызывать симптомы ОРВИ, но также и ухудшать течение уже имеющихся хронических и острых заболеваний, в особенности у пациентов гематологического профиля, страдающих от острого миелолейкоза (ОМЛ), острого лимфолейкоза (ОЛЛ) и хронического миелолейкоза (ХМЛ).

Данные орфанные заболевания подразумевают под собой уже имеющийся иммунодефицит, опосредованный неспособностью костного мозга к продукции должного количества иммунных клеток или же их полное отсутствие, а также связанными со специфической терапией. Ввиду этого иммуносупрессированные пациенты имеют чрезмерно высокие риски летальности в случае заболевания COVID-19 по сравнению с пациентами в общей популяции (30% и 62%, соответственно) [1].

Основная часть. Многие исследования показывают, что применение химиотерапии лейкозов при присоединении инфекции COVID-19 напрямую повышает уровень летального исхода у пациентов. Рассматривая случаи с ОМЛ, авторы отмечают, что если пациенты получали химиотерапию, то при инфицировании их COVID-19 летальность возрастает вдвое. Летальность от ОМЛ вне инфекции составляла в среднем 7%, у пациентов моложе 60 лет – 3-4%. Летальность пациентов с ОМЛ, которые заболели COVID-19, достигала 15-20% [2].

В исследовании [3] описывалось десять пациентов с COVID-19, которые имели ОМЛ. У них было стремительное ухудшение течения заболевания со стороны дыхательной системы, появление резистентности к гематологическому лечению, ранее подобранному. В среднем, через 8 дней у пятерых были зафиксированы летальные исходы, связанные с присоединением коронавирусной инфекции.

Ссылаясь на исследование [4], у пациентов с ХЛЛ и приобретенной COVID-19 на передний план выходили тяжелые респираторные расстройства, но после лечения и нивелирования эффекта COVID-19 появлялись и трудно поддавались курации проблемы с гипертоническими осложнениями.

Согласно некоторым литературным источникам, более 50 % больных с лейкозами переносят именно тяжелую форму COVID-19 [5].

Имеются данные ретроспективного международного мультицентрового исследования Европейской исследовательской инициативы по ХЛЛ (ERIC) и CLL Campus, которые свидетельствуют о том, что у больных ХЛЛ при COVID-19 появлялись риски возникновения не только усугубления клинической картины лейкоза, но и смертности [6].

Сообщается о тяжелом течении COVID-19 у 151 (79%) пациента из 190 человек с ХЛЛ (нуждались в кислороде или переводе в отделение интенсивной терапии). Тяжесть течения заболевания было ассоциировано с более пожилым возрастом (≥ 65 лет). Только 39,7% пациентов с тяжелым течением COVID-19 получали специфическую терапию на момент заболевания или в течение предыдущих 12 месяцев против 76,9% пациентов с легким течением COVID-19. Частота госпитализации, связанной с тяжелым течением COVID-19, была ниже ($p < 0,05$) у пациентов, принимавших ибрутиниб, по сравнению с пациентами, находящимися на другой терапии или без неё. Из 151 пациента с тяжелым течением заболевания умерли 55 (36,4%), по сравнению с одним из 38 (2,6%) пациентов с легким течением COVID-19. Причем, коморбидность, уже имеющаяся у пациентов, а также возрастные критерии не влияли на смертность. Это доказывает, что ведущий механизм все же остается за иммунодефицитом [6].

Всех пациентов с гематологической патологией связывает появление атипичного симптомокомплекса, появляющийся после ассоциации с COVID-19. Чаще всего при ОЛЛ кроме типичных жалоб на постоянную прогрессирующую слабость, оссалгии, имеют место болевой синдром в области живота, гепатолиенальный синдром, кровоточивость десен, геморрагический синдром на коже. При ОМЛ на фоне общей астенизации и тяжелой тромбоцитопении появляется кровянистая мокрота при кашле, атипичная картина вирусной инфекции на КТ, нарушенный клиренс вируса, уровень специфических антител к SARS-CoV-2 намного ниже типичных для лиц без лейкоза [7, 8].

Во время пандемии с одной стороны множество пациентов с лейкозом, принимающих специфическую терапию, были вынуждены по разным причинам отсрочить прием химиопрепаратов, что усугубило и без того персистирующий иммунодефицит. С другой стороны, та же химиотерапия была одной из причин тяжелой степени его у ряда пациентов, из-за угнетения всех ростков кроветворения, пролиферации иммунокомпетентных клеток, участвующих в адекватном иммунном ответе на COVID-19. Данные факторы в сочетании один с другим лишь повышают процент летальности среди данной категории больных [9, 10, 11].

Исходя из того же источника можно свидетельствовать о том, что инфекционное заболевание COVID-19 смогло привести как минимум к одному

и более пропускам или отсрочке приема препаратов у 15% больных и прекращению лечения препаратами у 31%. Среди выживших пациентов после коронавирусной инфекции, до половины из них были вынуждены прервать прием лекарств.

Имеются сообщения, что пациенты имеющие ОЛЛ имеют более благоприятные прогностические признаки течения заболевания по сравнению с пациентами, страдающими от ОМЛ и ХМЛ. Причиной является то, что миелопролиферативное заболевание костного мозга по своей природе поражает костномозговое кроветворение более агрессивно и большее количество гемопоэтических ростков, что влечет за собой тотальное снижение способности иммунного ответа организмом на внедрение коронавирусной инфекции. Таким образом, риск летальности возрастает в разы, даже при адекватном назначении противовирусной терапии в сочетании с химиотерапией или без нее [12].

Выводы

1. Пациенты с лейкозами переносят инфекцию SARS-CoV-2 (2019-nCoV) намного тяжелее и с более высокими рисками смертности, по сравнению с пациентами, не имеющими гематологической патологии.

2. Постоянная иммуносупрессия на фоне химиотерапии у больных лейкозами при присоединении COVID-19 обуславливает неблагоприятный прогноза для ее течения.

3. На фоне данной ситуации имеется необходимость во временной отмене или редукции применяемых стандартных схем специфической терапии.

4. Риск осложнений при разных лейкозах различный. Процент летальных случаев при ОМЛ и ХМЛ составляет большую часть в процентном соотношении к ОЛЛ.

Литература

1. Deram Buyuktas, Kadir Acar, Gulsan Sucak et al. COVID-19 infection in patients with acute leukemia; Istanbul experience [Бесплатная статья PMC] [PubMed] [Google Scholar]

2. Бесплатная статья под ред. Евченко Екатерины - Летальность пациентов с острым миелоидным лейкозом возрастает вдвое при COVID-19

3. Ferrara F, Zappasodi P, Roncoroni E et al.: Impact of Covid-19 on the treatment of acute myeloid leukemia. *Leukemia*. 2020, 34:2254-2256. 10.1038/s41375-020-0925-7 [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

4. Niemann, Carsten U.; Awan, Farrukh T.; Fogliatto, Laura et al. «COVID-19 Infection in Patients With Chronic Lymphocytic Leukemia Receiving Acalabrutinib in the Phase 3B ASSURE Study» [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

5. Zhou X, Wang G, Chen L et al. Clinical characteristics hematological patients associated with COVID-19. *Cancer science*. 2020 Sep; 111(9): 3379–85. [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

6. Lydia Scarfò, Thomas Chatzikonstantinou, Gian Matteo Rigolin et al. COVID-19 severity and mortality in patients with chronic lymphocytic leukemia: a joint study by ERIC, the European Research Initiative on CLL, and CLL Campus - 2020 Sep; 34(9):2354-2363. doi: 10.1038/s41375-020-0959-x. Epub 2020 Jul 9. [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

4. Временные методические рекомендации. Пульмонология - Профилактика, диагностика и лечение новой коронавирусной инфекции 2019-nCoV. – 2019. - 29(6). – С. 655 - 672.

5. Сеницын В.Е., Тюрин И.Е., Митьков В.В. Временные согласительные методические рекомендации «Методы лучевой диагностики пневмонии при новой коронавирусной инфекции COVID-19» // Вестник рентгенологии и радиологии. – 2020. - 101 (2). – С. 72–89.

8. Nellis M.E. Transfusion Management in Pediatric Oncology Patients / M.E. Nellis, R. Goel, O. Karam // Hematology/Oncology Clinics of North America. W.B. Saunders. - 2019. - Vol. 33. - № 5. - P. 903–913. [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

9. Хе В., Чен Л., Юань Г. и др. COVID-19 у лиц с онкогематологическими заболеваниями. Лейкемия. 2020; 34 (6): 1637–45. [Бесплатная статья PMC] [PubMed] [Google Scholar]

10. Li Q, Cao Y, Chen L, Wu D, Yu J, Wang H, et al. Гематологические особенности лиц с COVID-19. Лейкемия. 2020 авг.; 34 (8): 2163–72. [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

12. Khan A.M., Ajmal Z., Rawal M., Tobin E. Parallel diagnosis of acute myeloid leukemia and COVID-19: a management challenge. Cureus. Aug 2020; 12(8): e9629. [PMC Free Article] [PubMed] [Google Scholar]

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ І АДАПТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Путятін Геннадій Геннадійович,
кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри психіатрії, психотерапії,
наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет

Мішина Олена Володимирівна,
асистент кафедри психіатрії, психотерапії,
наркології та медичної психології
Донецький національний медичний університет

Актуальність роботи. Війна помітно вплинула на психоемоційний стан людей. Через військові дії відбулася зміна звичного руху життя. Війна призвела і продовжує призводити до тривалого впливу психологічного стресу, бо вона несе велику небезпеку нашому соматичному, фізичному, соціальному здоров'ю та психологічному благополуччю. Зіткнувшись із досвідом війни, люди відчують різні емоції: страх, злість, безсилля, відчай, розгубленість.

У першу чергу люди позбавлені спокійного, повноцінного життя. Тривалий вплив стресу призводить до того, що людина все частіше залишається із своїми думками та проблемами наодинці. Якщо під час звичного життя, людині простіше впоратися із своїми певними проблемами саме спілкуючись із оточуючими їй близькими, друзями, або однодумцями, то у випадку ж сучасного становища, ця «ізолюваність» призводить до того, що людина все частіше залишається із своїми проблемами наодинці [1]. Через це певний відсоток починає шукати рішення в алкоголі, хтось використовує щось важче. Під впливом воєнних подій у певної частини людей проявляються різноманітні розлади адаптації – у вигляді зниження пристосувальних здібностей, пригнічення пошукової активності тощо. Набувають поширення й більш деструктивні адаптаційні сценарії, що призводять до примноження ризиків та загроз фізичному виживанню і психологічному благополуччю особистості [2]. Також це може привести у стан апатії, депресії, або ж у найгіршому випадку, до суїциду. Не кожний громадянин безболісно для свого психічного здоров'я витримує екстремальні умови війни. Перебуваючи в цій ситуації може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що зумовлює часткову або повну втрату дієздатності, психічного або фізичного здоров'я [3]. Активна життєва позиція також пов'язана з кращою емоційною адаптацією – суттєво нижчими рівнями апатії, розпачу та песимізму. Навпаки, ті хто майже нічого у своєму житті не вирішують знаходяться в стані психологічної дезадаптації: в них розпач вищий за агресивність, бо розпач – паралізує здатність людини приймати

рішення та бути активною. [4] Таким чином, оцінка та моніторинг психологічного стану населення у період повномасштабного вторгнення рф в Україну є актуальною проблемою науки та практики.

Мета. Виявлення підвищеної реактивності як риси особистості та у окремих ситуаціях у межах одного колективу, члени якого неодноразово перебували у загрозливих для життя ситуаціях.

Матеріали і методи. Дослідження проводилося методом опитування певних вікових груп людей, де вони порівнювали своє психічне самопочуття, в перший місяць війни та через 5 місяців повномасштабного вторгнення. У дослідження були включені дані анонімного анкетування 184 людей (98 чоловіків та 86 жінок), що працюють разом на одному підприємстві. Віковий діапазон від 23 до 67 років. Середній вік респондентів склав 45 років. Діагностичний комплекс склали наступні надійні та стандартизовані психологічні методики серед яких: методика для оцінки психологічного феномену тривожності, розробленою Спілбергом-Ханінім, шкала суб'єктивного відчуття самотності (UCLA Loneliness Scale), розроблений Д. Расселом, Л. Пепло, М.Фергюсоном.

Згідно за результатами проведеного дослідження за шкалою суб'єктивного відчуття самотності на момент початку війни виявлено 12 жінок, які мали низький показник самотності, натомість чоловіків, серед опитаних з низьким показником за шкалою самотності було виявлено 8. 64 чоловіків та 49 жінок мали середні показники самотності; 26 чоловіків та 25 жінок мали високі показники згідно шкали самотності.

Згідно з результатами шкали суб'єктивного відчуття самотності на серпень 2022 року - 8 жінок мали низький показник самотності, а чоловіків, серед опитаних з низьким показником за шкалою самотності було 5. 55 чоловіка і 43 жінки мали середній показник самотності, 38 чоловіків і 35 жінок мали високий показник самотності за суб'єктивною шкалою. У загальному огляді ми бачимо суттєве збільшення показників високого рівня самотності, як у жінок, так і у чоловіків. На початку воєнних дій (кінець лютого – березень) у жінок він складав 25 (29%), а вже у серпні 35 (40.7%). У чоловіків 26 (26.5%) та 38 (38,8) відповідно. Також суттєвих змін зазнала група з низьким рівнем самотності. На початку березня жінок за цим показником було 12 (13.95), а вже у серпні їх поменшало до 8, тобто до 9.3 %. У чоловіків дуже схожа ситуація. На початок російської агресії чоловіків з низьким рівнем самотності було 8 (8.16 %), а на серпень 2022 року їх стало 5 (5.1 %).

Для більшої наочності динаміка результатів серед груп жінок і чоловіків представлено на рисунках 1 та 2.

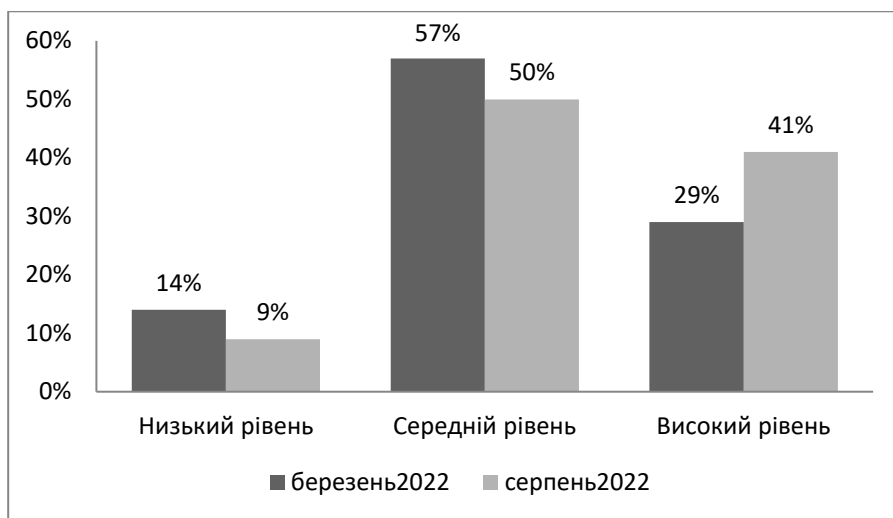

Рис. 1. Оцінка суб'єктивного відчуття самотності серед жінок

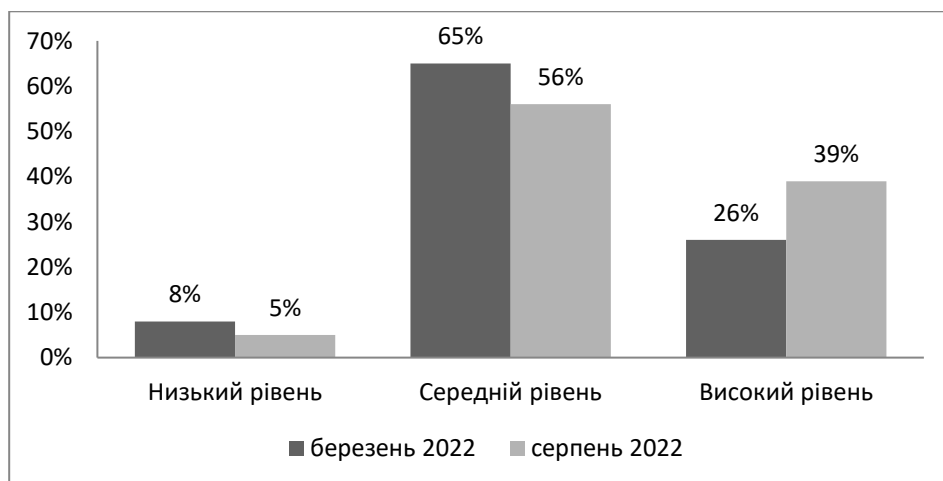

Рис. 2. Оцінка суб'єктивного відчуття самотності серед чоловіків

Згідно результатам методики для оцінки психологічного феномену реактивної тривожності у 51 чоловіка (від загальної кількості опитаних чоловіків) і 44 жінок мали середні показники реактивності на момент початку воєнних дій. У 47 чоловіків і 42 жінок мали згідно шкали високі показники реактивної тривожності на момент початку повномасштабного вторгнення в Україну. На серпень 2022 року у 64 чоловік і у 54 жінок були середні показники реактивної тривожності. У 34 чоловіків і 32 жінок було виявлено високий показник реактивної тривожності. Результати у відсотках представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.
Реактивна тривожність серед жінок і чоловіків у період повномасштабного вторгнення рф в Україну

Показники	Жінки		Чоловіки	
	Березень 2022 року	Серпень 2022 року	Березень 2022 року	Серпень 2022 року
Низький рівень	0%	0%	0%	0%
Середній рівень	51,2%	62,8%	52%	65.3%
Високий рівень	48.8%	37,2%	48%	34.7%

Таким чином, із таблиці 1 видно, що високий рівень реактивної тривожності, як у чоловіків, так і у жінок суттєво знизився, а середній рівень тривожності пропорційно збільшився до нього. Цю виявлену закономірність можна пов'язати з адаптацією людини к змінам, як в його житті, так і в навколишньому середовищі.

Таблиця 2.
Персональна тривожність серед жінок і чоловіків у період повномасштабного вторгнення рф в Україну

Показники	Жінки		Чоловіки	
	Березень 2022 року	Серпень 2022 року	Березень 2022 року	Серпень 2022 року
Низький рівень	0%	0%	0%	0%
Середній рівень	32,6%	48,8%	45,9%	62,2%
Високий рівень	67,4%	51.2%	54,1%	37,8%

Згідно з результатами методики для оцінки психологічного феномену персональної тривожності у 45 чоловіків і 28 жінок мали місце середні показники на момент початку війни. У 53 чоловіків і 58 жінок мали місце високі показники за шкалою персональної тривожності. На сьогодні у 61 чоловіків і у 42 жінок були середі показники персональної тривожності. У 37 чоловіків і 44 жінок було виявлено високий показник персональної тривожності. Ці показники дуже добре корелюються з подібними показниками реактивної тривожності у людей, які перенесли усі тяготи життя під час воєнних дій.

Висновки. Війна вплинула на глибинне відчуття людини у цьому світі, рівень персональної тривожності був підвищен у багатьох респондентів. Страх перед невідомою загрозою – цілком природня реакція мозку, але людина не може

довгий час перебувати у стані тривоги та стресу, і з часом звикає і адаптується до змін в навколишньому середовищі. Згідно з результатами дослідження більшість респондентів адаптувались до нових умов і рівень тривоги знизився, але є і такі, у кого показники персональної та реактивної тривожності не змінились або навіть погіршились. Це свідчить про те, що певному відсотку населення необхідна психологічна підтримка і допомога, для того щоб вийти зі стану стреса та адаптуватись до нових умов.

Список літератури:

1. Осокіна О.І., Путятін Г.Г., Ушенін С.Г. Функціональне відновлення пацієнтів з первинним психотичним епізодом та проблема стигматизації при шизофренії (розділ в монографії). С. 229-255 // Раннє втручання в психоз (нові діагностичні та терапевтичні парадигми): колективна монографія. Харків: «Видавець Строков Д.В.», 2019. 324 с.
2. Слюсаревський М.М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді: Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 21 квітня 2022 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(1).
3. Шостаківська Н. Формування інституційної моделі соціальної адаптації населення під час війни // II Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», 21 – 22 квітня 2022 р. Тернопіль.2022. С. 28-30.
4. Соціологічна група «Рейтинг» Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни, 19 березня 2022 р.

ДІАГНОСТИКА ГІПЕРАНДРОГЕНІЇ У ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ

Сюсюка Володимир Григорович

доктор медичних наук, доцент,
доцент кафедри акушерства і гінекології
Запорізький державний медичний університет

Макуріна Галина Іванівна

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри дерматовенерології та косметології з курсом
дерматовенерології і естетичної медицини ФПО
Запорізький державний медичний університет

Сергієнко Марина Юріївна

кандидат медичних наук,
асистент кафедри акушерства і гінекології
Запорізький державний медичний університет

Чорненька Альона Сергіївна

асистент кафедри дерматовенерології та косметології з курсом
дерматовенерології і естетичної медицини ФПО
Запорізький державний медичний університет

Колокот Наталія Григорівна

асистент кафедри акушерства і гінекології
Запорізький державний медичний університет

До патологічних станів, що супроводжуються біохімічною гіперандрогенією (ГА), належать: синдром полікістозу яєчників (СПКЯ); вроджена гіперплазія кори наднирників; гіперкортицизм; яєчниковий гіпертекоз; андрогенпродукувальні пухлини яєчників і наднирників; гіпотиреоз, акромегалія, гіперпролактинемія та інші ендокринопатії; ятрогенні форми ГА [4]. Найпоширенішою патологією, що супроводжується гіперандрогенією (ГА) в репродуктивному віці, є СПКЯ. Залежно від діагностичних критеріїв її діагностують у майже 20% жінок репродуктивного віку [1, 15].

Клінічні прояви ГА та її біохімічні маркери при СПКЯ можуть бути різними за характером та ризиками. До станів, які мають високу ймовірність зв'язку з ГА належать акне, алопеція, гірсутизм. Провідну роль у їхньому патогенезі відіграють процеси локального біосинтезу андрогенів [4]. Андрогени безпосередньо стимулюють ріст сальних залоз і збільшення виробництва шкірного сала, створюючи середовище, в якому процвітають анаеробні бактерії *Cutibacterium acnes* (*C. acnes*). Андрогени можуть безпосередньо сприяти

запаленню в сальних залозах [7]. Як і при гірсутизмі, при акне мають значення не лише рівні циркулюючих андрогенів, а й активність утворення дигідротестостерону (ДГТ) в межах сальних залоз під дією 5- α -редуктази [7, 8].

Класичні ознаки СПКЯ включають клінічну або біохімічну гіперандрогенію, олігоменорею або аменорею, пов'язану з хронічною ановуляцією, і особливості морфології яєчників [1, 15].

В літературі з ендокринології та репродуктивної ендокринології акне у дорослих жінок розглядається як можливий клінічний прояв гіперандрогенії, причому більшість рекомендацій щодо синдрому полікістозних яєчників (СПКЯ) розглядає вугрову хворобу як стан надлишку андрогенів. Проте *acne tarda* у дерматологічній літературі розглядаються як запальне захворювання шкіри, що знайшло відображення в нових рекомендаціях дерматологічних товариств [5]. Акне (*acne vulgaris*) – це багатофакторне запальне захворювання сально-волосяного комплексу, яке вражає більшість підлітків. Останні епідеміологічні дані виявили різницю у дорослих, уражених цим захворюванням. Так, жінки мають високу поширеність і захворюваність порівняно з чоловіками, особливо після 25 років [8]. Вугрова хвороба посідає восьме місце серед найбільш поширених дерматологічних захворювань та у структурі захворюваності складає 9,4 %. Висипання здебільшого локалізуються на зонах шкіри з найбільшою кількістю сальних залоз, таких як обличчя (90%) , верхня частина спини (52%), верхня частина грудей (30%), нижня частина спини (22%), плечі (16%) та шия (8%) [3, 11, 14].

У звіті «Мультидисциплінарного комітету з гіперандрогенії та синдрому полікістозних яєчників із питань акне і гіперандрогенії у дорослих жінок» стверджується необхідність в оцінюванні андрогенного статусу в усіх жінок з акне. [5]. Рекомендований раніше певними клінічними настановами підхід не оцінювати біохімічну ГА при яскравих проявах клінічної ГА є застарілим. Сучасними дослідженнями підтверджується необхідність враховувати не лише біохімічну ГА, незалежно від наявності клінічної ГА, а й те, які саме форми андрогенів підвищені та наскільки, адже це може впливати на наявність і прогноз метаболічних ризиків [4]. Останніми дослідженнями встановлено, що у жінок репродуктивного віку з акне клінічна та/або біохімічна ГА виявляється у понад 70% випадків [13]. За результатами наших попередніх досліджень підвищений рівень андрогенів був виявлений у 62,5% жінок з вугровою хворобою [10].

Визначати рівень андрогенів у крові слід на 3-5 день менструального циклу, тобто до викиду ЛГ, який припадає на 7-10 дні та підвищує рівень загального та вільного тестостерону на 20-30%. У пацієток з оліго- та аменореєю можливо ініціювати менструальноподібну кровотечу призначенням прогестерону або гестагенів [2, 3, 9, 10].

Найбільш інформативним для оцінки ГА є визначення індексу вільного тестостерону, а рівень вільного і загального тестостерону мають відносно низьку чутливість. Андростендіон (попередник тестостерону) – досить інформативний для діагностики ГА. Помірне підвищення його рівня характерне для СПКЯ, а у 30% жінок із СПКЯ – це може бути єдиний прояв біохімічної ГА.

Дегідроепіандростерона сульфат (ДГЕА-с) майже в 100 % утворюється в корі наднирників. При СПКЯ (30% випадків) відбувається помірне підвищення концентрації ДГЕА-с, а в 10% випадків підвищення значень ДГЕА-с – єдиний показник на користь ГА. Не входить до першої лінії діагностики ГА визначення рівня дигідротестостерону та андростендіолу глюкурониду, але воно може бути корисним у ситуаціях, коли є невідповідність вираженості гірсутизму рівню циркулюючих андрогенів або при низькій ефективності лікування. Оцінка рівня тиреотропного гормону, пролактину та 17-ОН-прогестерону рекомендована для виключення захворювань щитовидної залози, гіперпролактинемії та неklasичної форми вродженої дисфункції кори надниркових залоз [1, 4, 6, 12].

Отже, діагностика гіперандрогенії передбачає комплексний підхід, що дасть можливість верифікувати діагноз, оптимізувати лікування та забезпечити найкращий результат у даного контингенту жінок.

Список літератури

1. Камінський В. В., Татарчук Т. Ф., Дубоссарська Ю. О. та ін. Національний консенсус щодо ведення пацієток із гіперандрогенією. Репродуктивна ендокринологія. 2016; 4 (30): 19-31.
2. Сюсюка В. Г., Сергієнко М. Ю., Макуріна Г. І., Єршова О. А., Чорненька А. С. Синдром полікістозних яєчників: клініко-патогенетичні аспекти мультидисциплінарної проблеми. Репродуктивне здоров'я жінки. 2021. №2 (47). С. 7-14.
3. Сюсюка В.Г., Макуріна Г.І., Чорненька А.С., Сергієнко М.Ю., Єршова О.А. Мультидисциплінарний підхід у веденні пацієток з акне. Репродуктивне здоров'я жінки. 2022; 1 (56): 29-36.
4. Тутченко Т. М., Бурка О. А., Сідорова І. В., Ноговська І. Г., Маринчина І. М., Щербатей Н. М. Практичні підходи до використання маркерів біохімічної гіперандрогенії у жінок. Огляд літератури. Репродуктивна ендокринологія. 2021; 1-2 (63-64): 25-33.
5. Carmina E., Dreno B., Lucky W. A., Agak W. G., Dokras A., Kim J. J., Lobo R. A., Tehrani F. R., Dumesic D. Female Adult Acne and Androgen Excess: A Report From the Multidisciplinary Androgen Excess and PCOS Committee. J Endocr Soc. 2022; 6, 6 (3): bvac003.
6. Goodarzi M. O., Carmina E., Azziz R. DHEA, DHEAS and PCOS. J Steroid Biochem Mol Biol. 2015; 145: 213-25.
7. Kircik L. H. Androgens and acne: perspectives on clascoterone, the first topical androgen receptor antagonist. Expert Opin Pharmacother. 2021; 22 (13): 1801-1806.
8. Rocha M. A., Bagatin E. Adult-onset acne: prevalence, impact, and management challenges. Clin Cosmet Investig Dermatol. 2018; 1, 11: 59-69.
9. Sergiyenko M.Yu., Siusiuka V.G., Makurina G.I., Deinichenko O.V., Kolokot N.G., Chornenka A.S. Modern approaches to the diagnosis and treatment of polycystic ovary syndrome in adolescence. Reproductive health of woman. 2022; 2 (57): 73-78.

10. Syusyuka V. G., Sergienko M. Y., Makurina G. I., Yershova O. A., Chornenka A. S. Characteristics of phenotypes (clinical variants) of polycystic ovary syndrome in women of reproductive age. *Reproductive health of woman*. 2021. №2 (47). C. 27-31.
11. Tan J.K.L., Bhate K. A global perspective on the epidemiology of acne. *British Journal of Dermatology*. 2015;172(Suppl 1): 3-12.
12. Teede, H.J., Misso, M.L., Costello, M.F., et al. Recommendations from the international evidencebased guideline for the assessment and management of polycystic ovary syndrome. *Hum Reprod*. 2018; 33, 9: 1602-18.
13. Uysal G., Sahin Y., Unluhizarci K., Ferahbas A., Z.Uludag S., Aygen E., Kelestimur F. Is acne a sign of androgen excess disorder or not? *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. 2017; 211: 21-25.
14. Vos, T. et al. Years lived with disability (YLDs) for 1160 sequelae of 289 diseases and injuries 1990–2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *The Lancet*. 2012;380(9859):2163-2196.
15. Witchel S. F., Oberfield S. E., Peña A. S. Polycystic Ovary Syndrome: Pathophysiology, Presentation, and Treatment With Emphasis on Adolescent Girls. *J Endocr Soc*. 2019; 1, 3 (8): 1545-1573.

КЛІНІЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: ПЕРШІ КРОКИ В МЕДИЦИНУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Тимків Ігор Степанович

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології ім. проф. І.Д. Ланового
Івано-Франківський національний медичний університет

Близнюк Марія Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.
Бережницького
Івано-Франківський національний медичний університет

Тимків Ірина Володимирівна

к.мед.н., доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.
Бережницького
Івано-Франківський національний медичний університет

Венгрович Оксана Зіновіївна

к.мед.н., доцент кафедри загальної практики - сімейної медицини та реабілітації
Івано-Франківський національний медичний університет

Боцюрко Юрій Володимирович

к.мед.н., доцент кафедри внутрішньої медицини №2 та медсестринства
Івано-Франківський національний медичний університет

Кожне практичне заняття з клінічних дисциплін у медичному вузі проходить з тезою: «Клінічне дослідження пацієнта - базовий стандарт фахової діяльності».

Діагностичний та лікувальний процеси є результатом контакту двох особистостей – лікаря та пацієнта – і саме тому збір анамнезу й об'єктивне обстеження хворого можна розглядати як одну з найважливіших форм цих взаємин. Незважаючи на значні досягнення в лабораторно-інструментальній діагностиці, клінічні методи обстеження не тільки не втратили свого значення, а й набули новітніх ознак. Розпитування хворих, фізикальне дослідження дозволяють окреслити коло найбільш ймовірних захворювань, а нерідко і поставити правильний діагноз. Демонстрація на конкретних прикладах взаємозв'язку між окремими скаргами хворих або фізикальними проявами і даними додаткових методів дослідження сприятиме алгоритмізації мислення майбутніх лікарів.

Навчання студентів у вищому навчальному закладі насичене психологічними труднощами, більшість з яких припадає на перший-другий курси – період адаптації в новому соціальному статусі. Для студентів-медиків другим складним етапом є, безперечно, початок вивчення клінічних дисциплін: третьокурсник вперше починає вивчати предмети, для освоєння яких є недостатнім тільки

опанування підручника, лекцій. Важлива складова клінічних дисциплін – практична робота з хворими – досить довгий час залишається для студентів “terra incognita”...

Бесіда лікаря з пацієнтом – не завжди легке завдання. Не кожен молодий лікар вміє знайти відповідний тон, підібрати потрібні слова. Не зі всіма хворими легко налагодити контакт, часті випадки неприязні, неадекватної реакції. Кожен досвідчений лікар скаже, що для відпрацювання такого навичку як “розпитування хворого”, потрібен час, час і ще раз час. Безумовний корифей медицини та майстер слова Б. Вотчал так говорив про збір анамнезу: “Мистецтво анамнезу – нелегке мистецтво. Воно нагадує роботу слідчого по справі небезпечного злочинця - хвороби”.

Навчання не може відбуватись тільки на основі теоретичного матеріалу, велике значення у засвоєнні клінічних дисциплін займає практична робота студентів. Кожен з викладачів знає, що підбір тематичних хворих та одержання їх згоди на роботу з студентами не таке вже і легке завдання. Це пояснити неважко, якщо зрозуміти всі турботи та хвилювання хворої людини, яка усвідомлює погіршення свого самопочуття, безпомічність, не знає, чи повернеться до неї колишня працездатність, що буде надалі з її здоров'ям. Додатково до цього емоційні переживання (як позитивні, так і негативні) виникають і внаслідок щоденного спілкування з лікуючим лікарем-ординатором, кілька разів на тиждень з завідувачем відділення, професорами, доцентами, які проводять обходи у відділенні, також з великою кількістю лікарів-консультантів, середнім та молодшим медичним персоналом. Коли ж ми заходимо в палату ще й з 8-10 студентами, то не завжди бачимо приязнь на обличчі хворого. Доречно пригадати такий вислів: “Клініка – це перш за все лікарня, і хоч додатково вона відіграє роль бази навчання студентів, спеціалізації та підвищення кваліфікації лікарів, тут все має бути підпорядковано основному завданню – лікуванню хворих людей. Хворі в клініці не матеріал, не пробірка та хімічний реактив, а живі та переважно нещасні люди” (Т. Келановський, 1985).

Одним з шляхів вирішення такої проблеми, на нашу думку, є навчання в умовах вузівської клініки. Університетська клініка Івано-Франківського національного медичного університету функціонує з вересня 2005 року, частину клінічних дисциплін вивчають на її базі. За цей час ми побачили, що коли пацієнт самостійно вибирає (ургентної допомоги клініка не надає) цей клінічний заклад для діагностики чи лікування, усвідомлює і особливості перебування в такій лікарні, відмов участі в навчальному процесі студентів практично не має. Лікуючий лікар та викладач, якого супроводжує група студентів, в умовах університетської клініки одна і та ж людина, що спрощує спілкування з хворим.

Студенти формують стереотипи щодо себе як майбутнього практикуючого лікаря на основі того, як ведуть себе з пацієнтами їх викладачі. Це починається із загального вигляду лікаря-педагога, з його вітання з хворими в палаті, вміння спілкуватись з різними за характером, психологічним типом сприйняття хвороби пацієнтами, їх родичами; вміння реагувати на часто несправедливі звинувачення, вимоги, залишаючись при цьому завжди і у всьому терплячим та тактовним.

Проблема ця складна та неоднозначна. Ні один хворий не схожий на іншого, кожний потребує індивідуального підходу. Лікар повинен вміти не помітити роздратування, грубість, спрямувати бесіду таким чином, щоб пацієнт усвідомив важливість та необхідність спілкування з лікарем. Деонтологічне виховання студентів означає навчання не тільки тому, як слід поступати, але і тому, що не слід робити. Спостерігаючи за викладачем, студент-медик починає розуміти, що лікарська справа не обмежується лише призначенням ліків, щодня лікар стикається з безліччю складних морально-етичних проблем.

Студенти повинні усвідомити, що вміння спілкуватись з хворим, відповідно вести себе біля ліжка важкохворого рідко є вродженим даром, ці якості необхідно розвивати в собі, відпрацьовувати в процесі щоденної роботи, необхідно довго та терпляче вчитися спілкуватися з хворою людиною. Правилком для кожного лікаря має бути ретельна обдуманість кожного слова, небагатослівність, психотерапевтична ефективність розмови, жестів, міміки.

Метою вивчення клінічних дисциплін є не тільки засвоєння теоретичного матеріалу та оволодіння практичними навиками, але і формування у студента-медика відчуття відповідальності за вибір професії, усвідомлення морально-етичних обов'язків майбутнього фаху.

ЯК ВПЛИВАЄ ВІЙНА НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ?

Усенко Світлана Георгіївна

Кандидат медичних наук, доцент
Харківський національний медичний університет

Бойко Анна Олександрівна

Студентка
Харківський національний медичний університет

Федченко Катерина Андріївна

Студентка
Харківський національний медичний університет

Анотація. “Війна” здавалося б звичайне слово, але скільки емоцій воно викликає, скільки думок. Біль, страх, невизначеність, безвихідь, смерть. Відчуття ніби у тебе забрали життя і ти більше нічого не контролюєш. На жаль, це все тепер наша реальність і нам з нею боротися. Щоденний невгамований потік новин тільки додає біль. Звичайне повідомлення “Привіт! Як ти?” набуло зовсім іншого значення, це вже не просто привітання, а страх, що більше ніколи не почувеш відповіді. Ми повинні розуміти, як сильно це впливає на нашу психіку, до яких наслідків це призведе. Бо війна вже всередині кожного з нас. Невміння контролювати свої переживання згодом призведе до тяжких психологічних проблем — від постійної тривоги та депресії до посттравматичного стресового розладу, біполярного розладу чи шизофренії. Важливо, навіть за таких умов віднайти спокій, бо потім потрібно відбудувувати не тільки країну, а і самого себе[1].

Ключові слова. Війна, психіка, людина, психологічна адаптація.

Мета роботи. Метою даної роботи є дослідження впливу війни на психіку людини, наслідки та процес адаптації.

Матеріали та методи. Для написання даної статті було використано статистичні дані, проаналізовано результати опитування студентів щодо зміни їх психічного стану під час війни.

Основна частина. Людина, яка живе в умовах війни, незалежно від місця її знаходження відчуватиме стрес. Але у кожного з нас психіка по-різному сприймає його: у когось він більший, в інших менший, а в деяких - майже відсутній. Треба також враховувати здатність до адаптації: для однієї людини це тимчасова реакція, а в інших це може призвести до розвитку важких психічних травм, які можуть нести негативні наслідки для здоров'я у вигляді депресії, гострого стресу або посттравматичного стресового розладу[1].

Нами було проведено опитування серед студентів Харківського національного медичного університету щодо їх психічного стану під час війни. Було встановлено, що більшість з них, близько 86% описали такі емоції, через які вони проходили, а саме: розгубленість; тривога, страх, панічні атаки; агресія та роздратування; апатія, депресія. І як результат – розвиток адаптації до стресу[3].

Хочемо наголосити на те, що кожен з цих станів супроводжувався: безсонням, зниженням апетиту, з подальшою зміною ваги; головним болем тощо. Тобто, організм негайно почав реагувати на стресові ситуації. Інша частина (10%), які змогли виїхати за кордон, відчуваю провину: ”Я в безпеці, а інші - ні”, це так званий синдром того, хто вижив. Лише незначна частина студентів (4%) одразу вийшли на фазу стабілізації/адаптації, тобто змогли пристосуватися до умов, що склалися.

Тож можна докладніше зупинитися на кожному стані, що відмітили студенти.

1) Розгубленість – це початковий стан, який виникає, коли реальність не відповідає очікуванням та характеризується неспроможністю раціонально мислити/діяти в стресовій ситуації. При цьому людина застигає, або починає хаотично виконувати непотрібні дії, часто виникає безпорадність.

2) Тривога, страх, панічні атаки – напевно один із найскладніших станів, тому що відбувається перехід організму в фазу довготривалого стресу. Це відображається на роботі інших органів і систем. Часто цей стан супроводжується загостренням хронічних захворювань та зниженням реактивності організму до збудників.

3) Агресія та роздратування – спостерігається підвищення активності симпато-адреналової системи. Гнів, пошук винних та почуття несправедливості найбільш яскраво виражені в цей період. Людина починає бажати нещастя, страждань, смерті своїм кривдникам, не помічаючи як виплескує свій негатив на рідних. Тривале перебування в цьому стані призводить до швидкого виснаження психічної та нервової системи.

4) Апатія та депресія часто йдуть поряд. Для них характерна відсутність інтересу до людей та подій, зниження або відсутність енергійності, постійна тривога, сонливість або навпаки безсоння, у важких випадках думки про самогубство. Це негативно впливає на самопочуття та на працездатність людини (не зможе виконувати як буденні справи, так й братися за нові). Без належного лікування та психологічної допомоги ці стани набувають затяжного характеру і переростають у довготривалу депресію.

5) Після етапу апатії людина замислюється про те, що ж їй робити далі, як допомогти собі. Вона починає усвідомлювати в яких умовах опинилася, планує своє майбутнє в нових для неї умовах. Цей етап називається адаптація.

Дуже важливо вийти на фазу адаптації, в якій людина буде діяти раціонально, усвідомлено та стабільно. Для цього потрібно змінити сприйняття новин, адже вони бувають не тільки погані, часто говорять і про наші маленькі перемоги. Приділяти більше уваги собі, саморозвиток, спорт, покращити харчування,

активний відпочинок, спілкуватися з друзями. Якщо людина знаходиться у стані агресії/роздратування, треба подумати як раціонально використати цю злобу. У стані апатії важливо намагатися робити прості задачі, які підіймають настрій. Також рекомендують опанувати дихальні вправи й спробувати дихати «квадратом»: вдих на чотири рахунки, пауза на чотири рахунки, видих на чотири рахунки, пауза на чотири рахунки. Відмічають позитивний вплив на психіку проведення рутинних справ. При цьому людина створює певну стабільність, яку може контролювати [4].

Висновки. На підставі проведених нами досліджень можна зробити наступні висновки, що дуже важливо не впадати у відчай, тримати себе в руках, вірити у найкраще. А також пам'ятати, що різноманіття наших емоцій на будь-яку стресову ситуацію є нормальним явищем. Необхідно аналізувати, що саме відбувається з людиною під впливом стресового чинника і що при цьому відчуває ця людина. Необхідно розуміти, що нехтування сигналами свого організму може призвести до зриву адаптації, що приводить до дистресу. Одним із головних способів вирішення психологічних проблем є допомога самому собі, а також один одному [2].

Список літератури

1. <https://suspilne.media/238315-bijsa-tikaj-abo-zavmri-ak-zitta-v-umovah-vijni-vplivae-na-psihoemocijnu-stabilnist-ludini/>.
2. https://lb.ua/blog/natalia_aliushyna/512605_psihologiya_viyni_yak_znayti_sili_i.html.
3. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3421115-psihologia-voennogo-casu-so-robiti-z-vijnou-vseredini-nas.html>.
4. <http://sport.univ.kiev.ua/vpravi-dlya-dihannya/>.

МОНІТОРИНГ ЗА ПЕРЕНОСНИКАМИ, ЯК СКЛАДОВА ЕПІДНАГЛЯДУ ЗА МАЛЯРІЄЮ

Ящук Галина Миколаївна,
ДУ «Харківський обласний центр
контролю та профілактики хвороб
Міністерства охорони здоров'я України»

Чегодайкіна Наталія Семенівна,
ДУ «Харківський обласний центр
контролю та профілактики хвороб
Міністерства охорони здоров'я України»

Вступ. У Харківській області щорічно реєструються завізні випадки малярії. За 2013-2021 рр. зареєстровано 54 випадки різних форм малярії, рис.1, з них 69% - в сезон активної передачі комарами роду *Anopheles*.

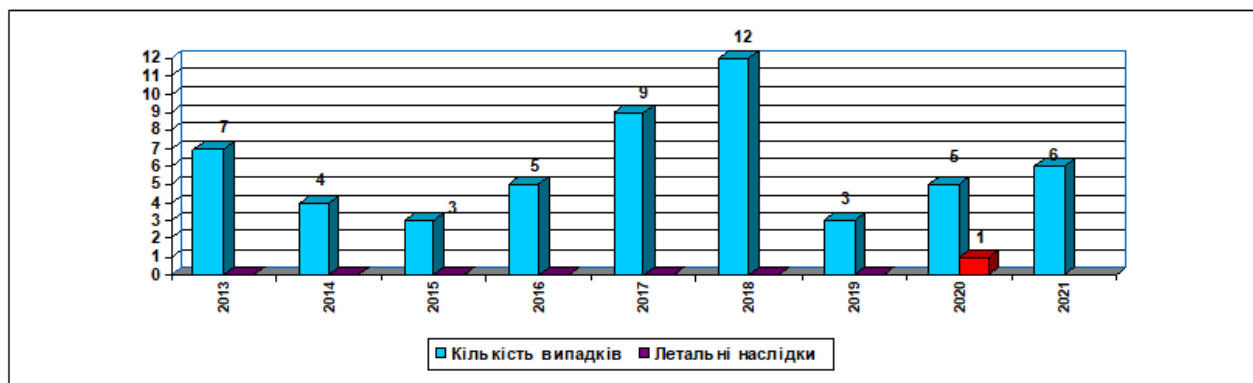

Рисунок 1. Реєстрація випадків малярії у Харківській області за 2013-2021 рр.

Мета. Оцінка потенціалу місцевої векторної передачі малярії.

Матеріали і методи. Проведено аналіз результатів ентомологічного моніторингу за малярією у Харківській області за останні 9 років, [1].

Результати. На основі фенологічних спостережень, які проводились відповідно до наказу МОЗ України від 07.06.2004 №284 «Про затвердження порядку віднесення територій до районів масового поширення гнусу та інших небезпечних комах та кліщів», Харківська область, у т.ч. м. Харків віднесені до районів масового поширення гнусу та інших членистоногих та мають високий потенціал щодо поновлення малярії, [1-4].

У Харківській області налічується 2705 водоймищ загальною площею 60521,9 га, з яких 10% - анофелогенні, що є одним з найбільших показників по Україні, таб.1.

Таблиця 1
Анофелогенна площа водоймищ Харківської області по рокам

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Водні об'єкти	2728	2728	2726	2726	2723	2723	2721	2707	2705
Анофелогенна площа (га)	5083	5758	5967	5991	5992	6008	5967	5970	6001

За результатами ентомологічних досліджень в області щорічно визначається 6 видів малярійних комарів роду *Anopheles* (*A. maculipennis*, *A. messeae*, *A. claviger*, *A. atroparvus*, *A. plumbeus*, *A. hyrcanus*).

На маляріогенну ситуацію в регіоні значно впливає тривалість малярійного сезону, яка залежить від середньодобових температур, таб.2 та чисельності та видового складу малярійних комарів.

Таблиця 2
Тривалість малярійного сезону у Харківській області

Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Тривалість у днях	155	149	161	160	153	160	169	151	142

Протягом багатьох років домінуючими видами є *A. maculipennis*, *A. messeae*. Проте, у зв'язку з кліматичними змінами, а саме потеплінням, в області намітилась тенденція щодо перерозподілу видів малярійних комарів. Останнім часом у популяції досліджуваних малярійних комарів спостерігається заміщення менш ефективних переносників більш ефективними – видами *A. atroparvus* та *A. claviger*.

Природні умови регіону Харківської області сприяють поширенню та масовому виплоду переносників малярії, який залежить не тільки від кліматичних умов, а й від проведення протималярійних гідротехнічних заходів.

Проведення протималярійних гідротехнічних робіт є одним із основних профілактичних та протиепідемічних заходів у попередженні виникнення малярії. Для регулювання чисельності малярійних комарів в області використовуються лише екологічні (гідротехнічні) заходи, що є недостатнім для ефективних протиепідемічних заходів, [1-4]. З огляду на це, чисельність малярійних комарів у водоймищах області з 2013 року зросла у 2,0 рази (з 8,7 екз. до 17,5 екз.), що є одним з небезпечних чинників в епідситуації з малярії, рис.2.

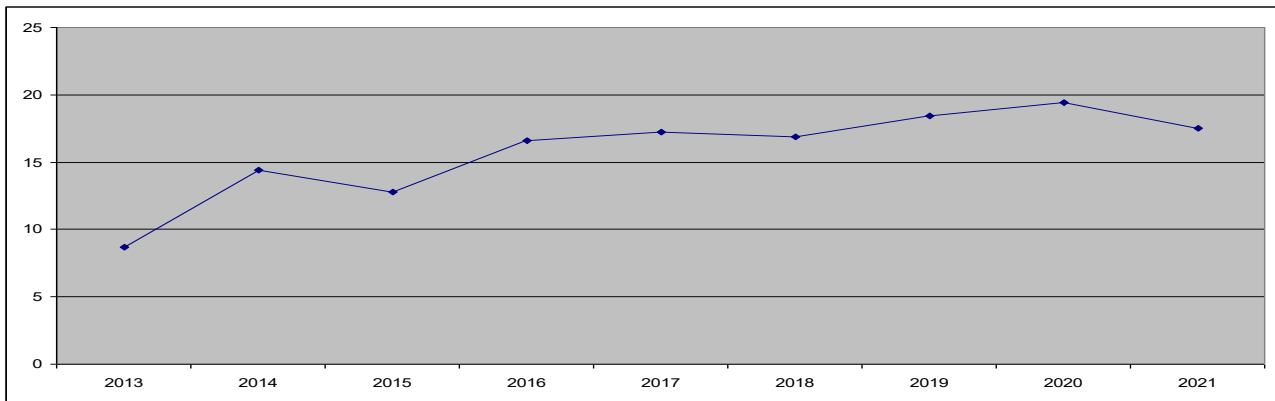

Рисунок 2. Динаміка чисельності личинок малярійних комарів у водоймищах

Висновок

Ситуація з малярії у Харківській області є нестійкою, що обумовлюється наявністю джерел інфекції (завізних випадків) та переносників - комарів роду *Anopheles*.

Існують сприятливі умови для масового виплоду малярійних комарів, що вимагає здійснення подальшого ентомологічного спостереження за переносниками для планування ефективних заходів профілактики малярії в регіоні, своєчасного проведення протиепідемічних заходів в осередках і, тим самим, попередження повернення місцевих випадків малярії.

Список літератури:

1. МАЛЯРІЯ паразитологія, епідеміологія, профілактика, імунітет, діагностика та лікування. Навчальний посібник/ Харків: ХМАПО, 2003-124с.
2. Кровососущие двукрылые насекомые : учебное пособие / Н.С.Прудкина – Харьков: Коллегиум, 2011.- 289 с.
3. Медична та ветеринарна паразитологія / підручник // Дикий І.Л., Літаров В.Є., Гейдеріх О.Г., Самура Б.Б. – Х.: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2003. – 408 с.
4. Руководство по медицинской энтомологии под редакцией проф. В.П.Дербеневой-Уховой, «Медицина»,1974-360с.

FORMING THE STUDENTS' COMMUNICATIVE CULTURE THROUGH EXTRACURRICULAR WORK IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Halatsyn Kateryna,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering #2, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" Kyiv, Ukraine

Feshchuk Alla,

teacher at the Department of English for Engineering #2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" Kyiv, Ukraine

Yaroshenko Olha,

teacher at the Department of English for Engineering #2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" Kyiv, Ukraine

At the present stage of development of Ukrainian society, the problem of forming a communicative culture of the individual is essential, which is a consolidating element, a regulator of behaviour, a guarantor of the respectful attitude of the individual toward others, understanding them, patience and mutual respect. Because of this, the decisive in the education of communicative culture of students is to strengthen, first of all, the moral foundations: respect for people, kindness, tolerance, sensitivity, modesty, and self-esteem.

The problem of forming a communicative culture of personality is the subject of several philosophical, psychological and pedagogical sciences. Thus, the works of scientists are devoted to the understanding of certain aspects of professional and pedagogical culture: methodological (I. Isaev, V. Slastenin and others), moral and ethical (E. Gryshyn), communicative (I. Komarova, A. Mudryk, I. Tymchenko). In recent years, in the works of N. Berezina, L. Bereznitskaya, M. Vasilieva and others, the issues of the formation of communicative culture of the individual have been studied. [5].

According to the analysis of the theory and practice of the problem under study, the success of future engineers is largely determined not only by the acquired professional knowledge but also by the high level of formation of their readiness for professional communication in the process of professional training, the level of formation of communicative culture, since the above social, professional and psychological qualities of a specialist are interdependent, complementary indicators.

The purpose of extracurricular work for students is the development of creative abilities and activation of mental activity of students; formation of students' need for

continuous independent replenishment of knowledge; consolidation, enrichment and deepening of knowledge acquired in the learning process, their application in practice; formation of students' worldview and their worldview culture; formation of students' interests in various fields of science, technology, art, sports; identification and development of individual creative abilities and inclinations; organization of meaningful leisure of students, cultural recreation and entertainment; ensuring comprehensive education of students, formation of students' communicative culture [3].

The primary forms of extracurricular work of students include homework, research work, direct participation in conferences, competitions, games, pedagogical practice, participation in circles, work in summer camps, management of a circle or section at school, house of creativity, organisation of competitions, debates, round tables, assistance to social services, insurance in public institutions, etc.

The practice of modern higher technical educational institutions shows that extracurricular work is not only a means of increasing intellectual potential and professional culture but also a platform for forming responsibility, and mastering the means of self-actualization, self-education, and self-education. A student's personal and professional development is almost impossible without his inclusion in the system of extracurricular activities. It is in it that various behaviour strategies are worked out at the domestic and professional levels. [4].

Thus, extracurricular work is a system that combines the purpose, content, functions, methods and organizational and pedagogical forms aimed at developing activity, amateurism, communication, tolerance, and interaction of students on the principles of cooperation and co-creation.

Conclusions. Extracurricular work is essential in forming the communicative culture of the student's personality if the higher technical educational institution creates conditions for the full development of each student's potential and the atmosphere of creativity. This is facilitated by the maximum variability and alternative forms and methods of educational and research work for students.

References:

1. Vitvytska, S. S. (2003). *Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly* [Fundamentals of pedagogy of higher school]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Havryliuk, O. O. (2001). *Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchych pedahohichnykh zakladiv zasobamy pozaudytornoi roboty* [Formation of communicative culture of students of higher pedagogical institutions by means of extracurricular work]. *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky - Creative personality of the teacher: problems of theory and practice, issue 5, 115-160.* [in Ukrainian].

3. Ivanchenko, L. M. (2011). Formuvannia komunikatyvnoi kultury suchasnoho inzhenera u studentiv natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI» [Formation of communicative culture of a modern engineer in students of the National Technical University of Ukraine "KPI"]. *Suchasni metody vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u vyshchii shkoli - Modern methods of teaching foreign language for professional purposes in higher education: proceedings of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, Kyiv, **23-25**. [in Ukrainian].

4. Kaverina, O. H. (2009). Profesiina pidhotovka maibutnikh inzheneriv u protsesi formuvannia profesiinoi komunikatsii [Professional training of future engineers in the process of forming professional communication]. *Pedahohichni protses : teoriia i praktyka - Pedagogical process: theory and practice, issue 1*, 229-236. [in Ukrainian].

ISSUES AND CHALLENGES FACING ONLINE EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE EPIDEMIC

Sun Wei,
PhD student,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

Since the global outbreak of the novel coronavirus pneumonia epidemic in 2020, the world's economic, social and educational development has been profoundly affected. During the epidemic, the basic learning needs of students were effectively met around the world through online education, but many problems were also revealed. For example, the limited carrying capacity of the network infrastructure could not cope with large scale concurrent access, frequent dropouts due to network lag, lack of online course resources, inadequate online classroom interaction, and the information literacy of teachers and students to be improved. ^[1] These problems directly affect the quality and effectiveness of online education and further exacerbate the imbalance in international education. In fact, education during the epidemic emerged more as an emergency. Therefore, how online education should be developed, how the effectiveness of online education should be assessed, and how to explore an effective online education governance system are questions that require rational thinking.

I. How to understand the current online education

We can understand online education from the following three aspects.

(1) Two misconceptions about online education

There are two misconceptions about the relationship between online education and offline education: First, people think that online education is about moving offline classes onto the Internet. This misconception is usually reflected in the fact that teaching tasks are completed through live streaming and the lecture method is the main form of teaching, making it difficult to pay attention to students' individual development and failing to build an education ecology in which learning is the central line. Second, it is believed that online education will completely replace offline education. ^[2] The massive influx of online education users during the epidemic gave rise to the rapid development of the online education industry, and the increase in traffic and the reduction in costs caused people to overstate the functions of online education to the extent that they came to such an assertion. Both of these views are clearly incorrect in terms of the relationship between people and technology. The first view treats IT as a mere tool, ignoring the characteristics and advantages of IT and denying that IT-based online education plays a unique role in learning diagnosis, learning analysis, intelligent interaction and precise teaching. The second viewpoint exaggerates the role of information technology, ignoring the fact that education is essentially a process in which life affects life, and that the nurturing function of teaching by example, subtle influence and emotional communication cannot be replaced by any technology.

Therefore, there is still a long way to go to accelerate the integration of online education with offline education, explore effective ways of educational integration,

realize the complementary advantages of face-to-face learning and distributed learning, and build an educational ecology that promotes students' personalized development. ^[3]

(2) What to look for in the delivery of online education

The question of how effective online education is has been discussed by academics for a long time, and the consensus conclusion is that, controlling for other factors, whether or not information technology is adopted or what kind of information technology is adopted has no significant impact on student achievement. In fact, the fundamental aim of both online and offline education is to promote student development, and both need to follow the laws of student learning and growth. It is a complex process of socialisation in which individuals interact with other groups. ^[4] In terms of learning content, online education during the epidemic was generally an online teaching method to complete the transfer of book knowledge. Through project-based learning and problem-based learning, children can learn about the hazards of the epidemic, understand the meaning of life, experience moral emotions, identify multiple values, and learn to reflect and grow in the social context of fighting the epidemic. In terms of learning motivation, online education still faces many difficulties in stimulating students' interest in learning. Individual mental and emotional involvement and engagement is an important criterion for judging whether deep learning occurs in the online learning process, and strong motivation and learning moods are conducive to improving learning outcomes. It is worthwhile to study how online education can be fun and stimulate students' interest in learning. From the perspective of learning interaction, effective interaction in online education is still lacking. How to effectively realize teacher-student interaction through information technology is an urgent problem to be solved in online education.

(3) Whether online education promotes educational equity

Generally speaking, we believe that online education has the advantages of wide coverage and less time and space restrictions, and can promote educational equity through the sharing of high-quality resources. However, according to the 2015 OECD Online Learning Report, along with the rapid development of global information technology, children from families at the bottom of society in most countries have more opportunities to access the Internet, but the education gap between students has not narrowed, and the new digital divide has gradually widened. ^[5] In fact, due to the family's economic conditions and network environment, the information technology equipment that students have has already led to differences in the starting point of learning, and the difference in network infrastructure between urban and rural areas has further widened this difference; the difference in the level of information technology application in different regions of the epidemic will also lead to different levels of benefit for different class groups; some studies have analysed the learning results of MOOC courses and found that children from disadvantaged families had lower course participation and completion rates. ^[6] The future development of education informatization should be dedicated to narrowing this gap, improving the level of network infrastructure construction in disadvantaged areas such as rural areas, and establishing an educational resource allocation approach oriented to human development needs.

II. Pathways to promote the development of online education

(1) Governance of online education

Online education resources need to form effective incentives among resource builders, resource users and fund providers, so that multiple interests can each do their best in collaboration with each other to promote the common construction and sharing of resources.^[7]At present, the governance of online education has not yet formed an organic system among the government, schools, the market and society, and to a certain extent there is still the phenomenon of fragmentation, misalignment of functions and positioning, and mismatch between supply and demand. This fragmentation is mainly due to the hierarchical, stratified and segmented configuration of information technology, which forms a mechanism for the participation of multiple interests in governance. The key for us to achieve collaborative governance among different subjects is to define the responsibilities and functions of different subjects: the government should play an active role in public rule-making, infrastructure construction, and setting quality standards for online education; infrastructure builders should have strong technical and resource advantages; online education resource builders should have sufficient intellectual advantages; students and families are important participants and demanders of online education. We need to build a government-led, institutionally autonomous, industry self-regulatory and socially supervised governance pattern for online education.

(2) Building a symbiotic relationship between people and technology

The development of online education and education informatization must pursue a harmonious and symbiotic relationship between people and technology. From the perspective of the philosophy of technology, there are three general views on how people view the relationship between people and technology: "technological tool theory", "technological determinism" and "technology symbiosis".

"Technology Determinism" and "Technology Symbiosis". The symbiotic theory of technology suggests that technology and people should influence each other and live in symbiosis. We should not fall into the tendency of 'de-teaching' and 'linear cause-effect' technological determinism, over-exaggerating the role of technology, denying the process of mutual adaptation between human beings and technology, believing that once technology is applied, it will bring the expected results, and ignoring the complexity and uncertainty of educational activities. It is also important not to treat technology as a simple tool. In fact, the relationship between people and technology should not be one in which people 'control' technology or technology 'controls' people, but one in which people and technology are interdependent and live in harmony. The more technology is organically integrated into human activities, the more it can be received by people, and this is humanised technology. From the perspective of educational ecology theory, information technology must find its own "ecological niche" in the ecosystem, and must fit in with the characteristics and needs of technology users (teachers and students), and must respect the law of life growth in order to truly integrate into the educational ecology and promote the healthy development of education^[8].

References:

1. Wang D.D., Wang H.B., Zhang W., Wang H.R. & Shen X.P.. (2020). Research on online teaching and learning in the period of "no classes, no school". *Modern Educational Technology* (03), 12-18.
2. Li Mang. (2008). On the relationship between "human and technology" in the field of educational technology. *China's e-learning* (07), 11-15.
3. Mu Su & Wen Huiqun. (2018). Adapting Learning to Students - Blended Learning Design and Implementation at Different Levels of Complexity. *Open Education Research* (06), 60-69. doi:10.13966/j.cnki.kfjyyj.2018.06.006.
4. Knutz-Ireles. *How we learn: A theory of whole-perspective learning* [M]. Sun Meilu, Translation. Beijing: Education Press, 2014. p26-28.
5. OECD. *Students, computers and learning: making the connection* [M]. Paris: OECD Publishing, 2015. P12.
6. Dillahunt TR, Wang BZ, Teasley S. Democratizing higher education: exploring MOOC use among those who cannot afford a formal education[J]. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2014(5) .
7. Su, Xiaobing & Zhu, Zhiting. (2012). Research on the demand and supply model of digital teaching resources - a public goods perspective. *China's e-learning* (08), 78-82.
8. Ren Youqun, Wu Minyu, Liu Huan & Guo Haijun. (2015). Pursuing normality: The integration of information technology and education teaching from an ecological perspective. *China Electro-Chemical Education* (01), 97-103.

ПРОБЛЕМНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Бекер М.,
магістрантка 2 курсу
спеціальності «Початкова освіта» педагогічний факультет,
Херсонський державний університет

Раєвська І.М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

У Концепції Нової української школи визначається пріоритетність діяльнісного підходу у навчанні. У Державному стандарті початкової освіти положення діяльнісного підходу знайшли відображення у вимогах до його реалізації: щодо освітніх результатів, структури типової освітньої програми, організації освітнього процесу.

Концепцію «навчання через діяльність» уперше запропонував американський учений, філософ, психолог Д. Дьюї. На його думку діти краще засвоюють знання від подиву і зацікавленості (проблематизація навчального матеріалу), і з «апетитом» (активність суб'єктів освітнього процесу), через гру, через зв'язок навчання з життям (мотив до навчання). Ним були визначені основні принципи діяльнісного підходу в навчанні: врахування інтересів учнів; навчання через опанування розумової та практичної діяльності, бо цінним є те, що приносить практичний результат; пізнання і знання як наслідок подолання труднощів; вільна творча робота і співробітництво.

Розробляючи положення діяльнісного підходу до навчання, В. Давидов відмічав, що: кінцевою метою навчання є формування способу дій в результаті навчальної діяльності; механізмом навчання є не передача знань, а управління навчальною діяльністю з оволодіння знаннями, уміннями і навичками. Одним із засобів здійснення такої діяльності є проблемне навчання.

Аналіз наукових праць з теми дослідження дозволяє розглядати проблемне навчання як організований учителем спосіб активної взаємодії здобувачів освіти з проблемно представленим змістом навчання, в ході якого вони залучаються до об'єктивних протиріч наукового знання і способів їх вирішення, вчать мислити, творчо засвоювати знання. На думку М. Махмутова, проблемним навчанням можна назвати також навчання, під час якого учитель, спираючись на знання закономірностей розвитку мислення, спеціальними педагогічними засобами веде цілеспрямовану роботу з формування розумових здібностей і пізнавальних потреб своїх учнів у процесі вивчення ними основ наук [1].

У діяльнісному навчанні принцип проблемності реалізується:

1) у змісті навчального предмета – це досягається розробкою системи проблем, що відбивають основний зміст навчальної дисципліни;

2) у ході розгортання цього змісту в освітньому процесі – це досягається побудовою проблемного навчання за діалогічним типом, де і вчитель, і здобувач освіти проявляють інтелектуальну активність і ініціативу, зацікавлені в обміні судженнями, обговорюють альтернативні варіанти рішень.

Цільовими орієнтирами проблемного навчання на уроках математики в початковій школі є «навчання через відкриття»: здобуття нових знань про дійсність; «відкриття» закону, явищ, закономірності; засвоєння способів самостійної діяльності.

Процес постановки проблеми на уроках математики в початковій школі можна здійснювати трьома шляхами: проблемна ситуація, яка спонукає до діалогу; діалог, який підводить до проблеми; повідомлення теми з вказівкою прийому для її актуалізації. Під час вибору шляху постановки проблеми необхідно враховувати тип знання, що вводиться: поняття це або правило, закономірність або відношення.

Як приклад, розглянемо основне поняття проблемного навчання – проблемну ситуацію. Для уроків математики характерне створення такої проблемної ситуації, коли виявляється невідповідність між вже відомими фактами і новими знаннями; коли необхідно вибрати з відомих способів рішення навчально-пізнавальної задачі єдиний правильний або найкращий спосіб; коли учні стикаються з новими для них умовами використання вже наявних знань, умінь і навичок.

Проблемна ситуація на уроках математики спеціально створюється учителем шляхом застосування особливих методичних прийомів: учитель підводить школярів до протиріччя і пропонує їм самим знайти спосіб його рішення; зіштовхує протиріччя практичної діяльності при умові використання раніше засвоєних знань у нових умовах; викладає різні точки зору на одне і те ж питання; пропонує класу вивчення явищ з різних позицій; спонукає учнів порівнювати, узагальнювати, робити висновки; визначає проблемні теоретичні і практичні завдання; ставить проблемні завдання, умисно допускаючи помилки; виконання практичних завдань пов'язаних з життям; протиріччя нового матеріалу старому, вже відомому; різні способи розв'язання однієї задачі; виконання невеликих дослідницьких завдань. Важливо підкреслити, що проблемна ситуація повинна викликати інтерес в учнів своєю незвичністю, несподіванкою, нестандартністю, потребою в засвоєнні знань. Безпосередньо під час організації процесу навчання на уроці математики доцільно використовувати методичні прийоми в залежності від типу сприйняття інформації: візуальні (тема-питання, робота над поняттям, класифікація, виняток, яскрава пляма) та аудіальні (проблема попереднього уроку, виняток, діалог, який підводить до формулювання теми уроку).

Для активізації пізнавальної діяльності велике значення мають види проблемних завдань таких як: попередні домашні завдання або завдання, на матеріалі підручника, в яких немає готової відповіді; завдання на припущення

«Як ви вважаєте..», «Як пояснити той факт, що..»; конкретний приклад який треба спростувати або підтвердити; створення ситуації вибору (зіткнення різних точок зору) або повідомлення протилежних думок; розрив причинно-наслідкових зв'язків. Так, наприклад, під час вивчення теми «Властивості ділення» учню дали завдання знайти значення виразу $(81 + 17 \cdot 5) : (45 \cdot 3 - 135)$. Він сказав, що знайти значення цього виразу не можна. Чи правий він?

Погоджуємося із думкою С. Скворцової, яка стверджує, що «зміст початкового курсу математики надає можливість створити велику кількість проблемних ситуацій. Так, кожна сюжетна задача і добра половина інших вправ, які представлені у підручнику математики є свого роду проблемами, над вирішенням яких учень повинен замислитися» [2]. Заслугує на увагу й запропонована типологія завдань на уроках математики у початковій школі: задачі з відсутніми даними, задачі із зайвими даними, задачі, які мають кілька рішень, задачі з несформульованим питанням.

Отже, в результаті використання проблемних ситуацій на уроках математики формується незапрограмований робот, а мисляча, думаюча, здатна вибирати, оцінювати, вибирати способи своєї діяльності Людина.

Проблемні ситуації є одним із засобів реалізації дидактичного принципу активності і свідомості навчання, роблять навчання мотивованим.

Список літератури:

1. Махмутов М. І. Організація проблемного навчання в школі. Кн. для вчителя. М.: Просвітництво, 1977. 330с.
2. Скворцова С. О. Створення проблемних ситуацій на уроках математики у початковій школі (на прикладі задач на знаходження четвертого пропорційного) / С. О. Скворцова, Я. С. Цимбалюк // Актуальні проблеми методики навчання математики: Матеріали II регіон. наук.-практ. конф. Одеса: Наука і техніка, 2008. С. 127-136.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ НА ВИЗНАЧЕННЯ ЦІНИ, КІЛЬКОСТІ ТА ВАРТОСТІ У ПОЧАТКОВОМУ КУРСІ МАТЕМАТИКИ

Білецька Любов Степанівна,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Абрамчук Софія Анатоліївна,
студентка 2 курсу магістратури,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна

Головним завданням сучасного освітнього процесу є поетапне формування в учнів базових та спеціальних предметних компетентностей у рамках програмових вимог вивчення усіх освітніх галузей початкової освіти відповідно до Державного стандарту загальної початкової школи [1], засвоєння учнями міцних знань основ наук, виховання у них кращих якостей особистості, їхній всебічний розвиток, підготовка до свідомого вибору майбутньої професії.

Навчання молодших школярів згідно з Концепцією Нової української школи [2] має бути емоційно позитивним, пізнавально-розвивальним, цікавим для дітей, повинно забезпечувати міцне засвоєння учнями програмового навчального матеріалу.

Завдання вчителя початкових класів полягає не лише в тому, щоб навчати учнів відповідно до мети та цілей Навчальної програми математичної освітньої галузі для початкової школи [3], але й пробудити в дітей пізнавальний інтерес, емоційне задоволення від навчальної діяльності, радість від здобування знань і від самого освітнього процесу. У підсумку це сприяє вихованню креативної та успішної особистості, здійсненню розумового, морального, естетичного, економічного, екологічного, фізичного, соціального розвитку учнів у процесі навчання. Учні повинні оволодіти прийомами творчо-пошукової та самостійної роботи. Важливою передумовою успішного навчання молодших школярів є зацікавленість, допитливість, активність процесу пізнання [4, 52].

На сучасному етапі перед вчителями початкових класів ставиться першочергове завдання, яке передбачає створення таких передумов в освітньому процесі, які б оптимально сприяли навчанню молодших школярів відповідно до їх індивідуальних та вікових особливостей, забезпечували б розвиток природних здібностей та нахилів, пізнавальних інтересів учнів [5, 96].

Вчитель повинен вивчати індивідуальні особливості учнів, рівень їх навчальних досягнень, рівень зацікавленості та формування пізнавального інтересу до вивчення навчального матеріалу, вироблений стан активності учнів на уроках математики у початковій школі. Завдання вчителя полягає у тому, щоб

стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів, сформувати у них пізнавальний інтерес як стійкий мотив пізнавальної діяльності, що складає міцну основу цілеспрямованості особистості учня і її позитивність у ставленні до навчання загалом.

Основним методом навчання молодших школярів є практичний метод, який дає змогу дітям глибше усвідомити навчальний матеріал через розв'язування різноманітних задач [5, 177]. Ефективність роботи вчителя передбачає ретельний добір і застосування у роботі з дітьми навчальних сюжетних задач, які б відповідали певним загально методичним вимогам.

Навчальні функції сюжетних задач спрямовані на формування системи математичних знань, умінь і навичок на різних етапах їх засвоєння. Початкове розкриття змісту арифметичних дій здійснюється за допомогою відповідних операцій над предметними множинами. Засобом переходу від операцій над множинами предметів до дій над натуральними числами є задачі. Розв'язуючи задачі, учні спираються на уявлення про предмети, які згадуються в умові, але оперують уже числами.

Розвивальні функції сюжетних задач спрямовані на формування в учнів науково-теоретичного, зокрема функціонального, стилю мислення, на оволодіння прийомами розумової діяльності. Саме процес розв'язування задач позитивно впливає на розумовий розвиток, оскільки він потребує виконання розумових операцій: аналізу, синтезу, конкретизації і абстрагування, узагальнення. Слід зауважити, що у процесі розв'язування задач учні висловлюють судження і міркування. Для активізації розумових дій учнів під час розв'язування задач вчитель повинен ставити запитання так, щоб вони спонукали учнів до порівняння, зіставлення, перевірки тощо.

Разом з цим задачі виконують ще й **виховні функції**. У процесі розв'язування сюжетних задач розвиваються позитивні риси характеру особистості учнів. Окрім цього, на основі розв'язування задач через їх зміст (сюжет) здійснюється моральне, економічне, естетичне, екологічне виховання. Сюжетні задачі дають змогу пов'язувати навчання з життям, ознайомлювати учнів через умови задач з цікавими числовими фактами. Числові дані задач характеризують досягнення науки і техніки, показують характеристики довкілля і різноманітні цікаві інформаційні відомості.

У комплексі виховних завдань, які мають бути розв'язані відповідно до вимог шкільної програми, істотне місце відводиться одному з важливих напрямків виховання учнів – економічному. Важливим засобом реалізації цих завдань є зв'язок **економічного виховання школярів** з навчальним процесом. Проте математика як навчальний предмет відіграє тут і самостійну роль. Адже, за допомогою математичних методів з'ясовується кількісний бік економічних явищ, проводяться економічні розрахунки і обґрунтування, учні ознайомлюються з найпростішими економічними поняттями, вчать свідомо використовувати їх під час розв'язування сюжетних задач [6, 27].

Економічне виховання на уроках математики здійснюється значною мірою на основі розв'язування задач на визначення ціни, кількості і вартості товару. Ці

задачі мають певні особливості, тому вчителю необхідно у роботі над ними враховувати такі **основні вимоги**:

1. Задачі повинні відповідати шкільним програмам і підручникам за формулюванням і змістом методів і фактів, які будуть використовувати у процесі їх розв'язування.
2. Задачі повинні бути сформульовані доступною і зрозумілою мовою, не містити термінів, з якими учні не зустрічалися і які вимагатимуть додаткових пояснень.
3. Задачі повинні мати реальний практичний зміст, який забезпечує ілюстрацію практичної цінності і значущості набутих математичних знань.
4. Числові дані в задачах повинні бути реальними, відповідати існуючим у практиці.
5. У змісті задачі за можливістю повинен бути відображений особистий досвід учнів, місцевий матеріал, який дозволяє ефективно показати використання математичних знань і викликає в учнів пізнавальний інтерес.

Задачі на визначення ціни, кількості і вартості товару традиційно називають типовими. Такі задачі потребують виконання, як правило, декількох дій – це складені задачі. Серед сюжетних задач, які пропонуються для розв'язання учням початкових класів, є такі, що групуються за пропорційною залежністю величин. У них подані три величини – дві з яких змінні, а третя стала. Для успішного формування в учнів початкової школи умінь розв'язувати такі сюжетні задачі як вагомий складник математичної компетентності вчителю необхідно застосовувати прийоми творчої роботи. Наведемо їх приклади [7]:

1. Учениця купила за однаковою ціною 6 зошитів у клітинку і 4 зошити в лінійку. Всього вона заплатила 50 грн. Скільки коштували окремо зошити в клітинку і в лінійку?

Варіанти завдань:

а) розв'язати таку ж задачу, але, щоб в ній було сказано, що в клітинку купили 3 зошити, а в лінійку - 7;

б) розв'язати задачу, але 50 гривень замінити 30 гривнями.

2. Два покупці купили тканину за однаковою ціною: перший – 6 м, другий – 4 м. Перший покупець заплатив на 10 грн. більше. Скільки грошей заплатив кожен покупець?

Завдання:

а) розв'язати таку ж задачу, але з іншими запитаннями: скільки разом грошей витратили два покупці? Скільки коштує 1 м тканини?

б) до умови цієї задачі поставити таке запитання, щоб вона розв'язувалась трьома діями.

3. Першого дня купили 3 кг апельсин за ціною 50 грн., а другого дня – на 2 кг більше. Скільки заплатили другого дня?

Змінена задача. *Першого дня купили 3 кг апельсин за ціною 50 грн., а другого дня – у 2 рази більше. Скільки заплатили за покупку другого дня?*

4. З двох пристаней одночасно назустріч один одному вийшли моторний човен та буксир і зустрілися через 4 год. Швидкість моторного човна 24 км/год, а буксира – 10 км/год. Яка відстань між пристанями?

Змінена задача. Купили по 4 м вовняної та лляної тканини. Ціна вовняної тканини 24 грн., а лляної - 10 грн. Яка вартість всієї покупки?

5. Для дитячого садочка купили м'ячі, за які заплатили 150 грн., і ляльки, за які заплатили 100 грн. Яка загальна вартість покупки?

Змінені задачі:

а) Для дитячого садка купили 10 м'ячів по 15 грн. кожен, і ляльки, за які заплатили 100 грн. Скільки заплатили за м'ячі і ляльки разом?

б) Для дитячого садка купили 10 м'ячів, по 15 грн. кожен, і 4 ляльки, по 25 грн. кожна. Яка загальна вартість покупки?

в) Для дитячого садка купили 10 м'ячів, а ляльок – на 6 менше. Ціна одного м'яча 15 грн. а однієї ляльки - 25 грн. Яка загальна вартість покупки?

6. За 5 альбомів заплатили 100 грн. Скільки коштують 3 таких альбоми?

Змінена задача. За 7 кг помідорів заплатили 105 гривень. Скільки коштують 10 кг помідорів?

Завдання: Розглянути числові вирази, які складено для розв'язання задач:

а) $(100 : 5) \cdot 3$;

б) $(105 : 7) \cdot 10$.

Що знайшли першою дією в кожній задачі? (Ціну альбому; ціну 1 кг помідорів). Що однакове і що відмінне у виразах? (Однакові дії та порядок їх виконання; відмінні числа). Отже, задачі належать до одного виду. Це задачі на зведення до одиниці.

7. Розв'язування задач різними способами

Купили 6 м зеленого і 5 м блакитного шовку. Ціна 1 м шовку обох кольорів однакова і дорівнює 20 грн. Яка вартість всієї покупки?

Розв'язання:

I спосіб

1) $20 \cdot 6 = 120$ (грн.) – вартість зеленого шовку.

2) $20 \cdot 5 = 100$ (грн.) – вартість блакитного шовку.

3) $120 + 100 = 220$ (грн.) – вартість всієї покупки.

II спосіб

1) $6 + 5 = 11$ (м) – купили всього шовку.

2) $20 \cdot 11 = 220$ (грн.) – вартість всієї покупки.

Відповідь: 220 гривень.

8. Розв'язування задач числовим виразом

1. Купили 4 м тканин, по 25 грн. за метр. Всього заплатили 100 грн. Використовуючи умову, пояснити, які величини можна знайти за допомогою числових виразів: $25 \cdot 4$, $100 : 4$, $100 : 25$. ($25 \cdot 4$ – вартість всієї тканини; $100 : 4$ – ціна 1м тканини; $100 : 25$ – кількість куплених метрів тканини).

2. Для гуртка купили 4 каструлі, по 20 грн., та 2 чайники, по 25 грн. Пояснити, які з поданих виразів мають смисл, а які – ні: $20 \cdot 4$, $25 \cdot 2$, $20 + 25$, $4 + 20$, $4 : 2$, $25 - 4$, $25 - 20$, $20 \cdot 4 + 25 \cdot 2$. (Мають смисл вирази: $20 \cdot 4$ – вартість 4 каструль; $25 \cdot 2$ – вартість 2 чайників; $20 + 25$ – вартість каструлі і чайника; $4 :$

2 – у стільки разів більше купили каструль, ніж чайників; 25 – 20 – на стільки чайник дорожчий, ніж каструля; $20 \cdot 4 + 25 \cdot 2$ – вартість всієї покупки. Не мають смислу вирази: $4 + 20$; $25 - 4$).

9. Складання задач на вказані дії

Учням пропонується скласти задачу на вказані дії. Наприклад, скласти задачу, для розв'язування якої потрібно спочатку виконати дію віднімання, а потім ділення. Доцільно використовувати схему: $(\square - \square) : \square$.

(Відповідь: **Задача.** *Одного дня купили 2 кг яблук, а другого дня – 6 кг. Другого дня за покупку заплатили на 40 грн. більше, ніж першого. Скільки коштує 1 кг яблук?*).

10. Складання задач за виразом чи розв'язком

При складанні задач за виразом взаємозв'язок між числами, який передано математичною мовою, треба виразити звичайною мовою. Функції цього прийому майже такі ж, як і першого, але постановка завдання більш конкретизована – визначено числові дані майбутньої задачі. Наприклад: *скласти задачу на визначення ціни, кількості і вартості товару за поданими виразами:* $36 : 4 \cdot 3$; $12 : 3 + 25 \cdot 4$; $(8 : (6 - 2)) \cdot 6$.

11. Складання задач певного виду

Задача. *Хлопчик купив 5 марок, а дівчинка – 8 марок за однаковою ціною. Разом вони заплатили 6 грн. 50 к. Скільки грошей витратив хлопчик?*

(Відповідь: **Задача.** *Хлопчик купив 5 марок, а дівчинка – 8 марок за однаковою ціною. Дівчинка заплатила на 1 грн. 50 к. більше, ніж хлопчик. Скільки грошей витратив хлопчик?*).

12. Складання взаємно обернених задач

Скласти обернені задачі до сюжетної задачі: *За 5 ручок заплатили 20 грн. Яка ціна ручки?* Оберненими задачами є:

Задача 1. *Купили 5 ручок за ціною 4 грн. Яка вартість покупки?*

Задача 2. *Купили кілька ручок за ціною 4 грн. За всю покупку заплатили 20 грн. Скільки ручок купили?*

13. Складання задач за числовими даними

Завдання: *за іменованими числами 3 м і 6 м, 72 грн. скласти сюжетну задачу із запитанням: яка ціна 1 м тканини?*

14. Складання задач за коротким записом

Завдання. *Склади задачу на основі короткого запису:*

Ціна	Кількість	Вартість
однакова	3 кг моркви	3 грн
	8 кг моркви	?

15. Робота з невизначеними задачами та їх комбінаціями

Задача. *За костюм і пальто заплатили 320 гривень. Костюм коштує 80 гривень, а пальто у три рази дорожче. Скільки заплатили за пальто?*

Вартість пальта можна знайти, використовуючи лише одну з двох частин умови: $320 - 80 = 240$ (грн.) – використали умову, що за костюм і пальто заплатили 320 грн.; або $80 \cdot 3 = 240$ (грн.) – використали умову, що пальто у 3

рази дорожче, ніж костюм. Бачимо, що в даній задачі є зайві вказівки і числові дані. Таку задачу називають переозначеною або задачею із зайвими даними.

16. Робота над задачами без запитання

Задача. Купивши телевізор за 800грн. і магнітофон, витратили 1000грн.

Завдання: постав усі можливі запитання і розв'яжи ці задачі.

17. Робота над комбінаціями задач

Під комбінаціями задач розуміємо поєднання сюжетів двох простих задач чи простої і складеної задачі, до кожної з яких є окреме запитання. Наприклад,

Задача. Купили 24 кг огірків, 6 кг помідорів і 12 кг капусти і заплатили відповідно 19грн. 20коп., 9грн. і 7грн.20 коп. На скільки менше коштує 1 кг капусти, ніж 1 кг помідорів? На скільки більше коштує 1 кг помідорів, ніж 1 кг огірків?

Отже, кожен вчитель початкової школи повинен володіти засобами організації ефективної навчальної діяльності учнів щодо розв'язування задач на визначення ціни, кількості та вартості товару під час вивчення математичної освітньої галузі, адже від цього залежить рівень сформованості в кожного учнями бажання вчитися, потреби здобувати міцні знання та застосовувати їх практично.

Список літератури

1. Державний стандарт початкової освіти/ Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018р. №87.
2. Концепція Нової української школи. Режим доступу: [http:// mon.gov.ua](http://mon.gov.ua)
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Освіта, 2016. – 386 с.
4. Бабаніна С. Виховувати креативну й успішну особистість / С.Бабаніна // Початкова школа. – 2018. – №6. – С. 52–53.
5. Богданович М. Методика викладання математики у початкових класах: навч. посібн. / М.Богданович, М.Козак, Я.Король. – 4-те вид., переробл. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. – 368 с.
6. Шостак Л. Формування уміння розв'язувати сюжетні задачі як логічний складник математичної компетентності / Л.Шостак // Початкова школа. – 2015. – №9. – С.27-32.
7. Богданович М. Дидактичні матеріали з математики. Різномірні самостійні роботи / М.Богданович, Г.Гап'юк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 98с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

Василенко Олена Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент
професор кафедри правничої лінгвістики
Національна академія внутрішніх справ

Однією з основних вимог часу до сучасної освіти є передбачення й урахування вимог ринку праці до професійних характеристик майбутніх фахівців, орієнтація на перспективи розвитку регіонального, національного і світового ринків праці, які сьогодні є надзвичайно динамічними. Професійна підготовка і перепідготовка, підвищення кваліфікації, професійний розвиток – все це супроводжує сучасного фахівця впродовж всієї його трудової діяльності, отже, саме до цього мають бути підготовлені студенти ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

Як доводять останні дослідження в сфері служби зайнятості, для розвитку сучасного світового ринку праці характерні певні тенденції, що визначатимуть специфіку формування професійної кар'єри фахівця будь-якої галузі в швидкозмінному світі та, відповідно, мають бути враховані ще на етапі навчання майбутнього фахівця. Такими тенденціями є :

1) Інформаційне суспільство та економіка знань : у сучасному суспільстві вартість всесвітнього експорту інформаційно-комунікаційних послуг швидко зростає, тобто стає важливим сектором росту та прибутку економіки. У результаті того, що інформація та знання стають джерелами вартості, праця стає більш складною та різноманітною, а навчання – її невід'ємним елементом. Таким чином, змінюється місце знань у трудовому процесі, вони не лише виконують функцію підготовки до праці, а й перетворюються на її постійний компонент.

2) Нові гнучкі форми зайнятості : під впливом процесів глобалізації та розвитку технологій праця поступово втрачає прив'язаність до постійного місця. Все більшого поширення набуває домашня, дистанційна та віртуальна зайнятість, коли люди працюють вдома, часто на компанію, що знаходиться в іншому місті чи країні. В результаті від сьогоднішнього працівника вимагають :

- мобільності, здатності адаптуватись до різкої зміни умов життя, професій та культурного середовища;

- володіння іноземними мовами та навичками міжкультурного спілкування, вміння взаємодіяти з людьми з будь-якої частини світу.

3) Різнманітний та нестабільний характер зайнятості : за останні десятиріччя суть працевлаштування та відносин між працівником та роботодавцем зазнала великих змін та продовжує змінюватись. Усе більшого поширення набувають форми зайнятості поза межами традиційних відносин «роботодавець – працівник». Форми зайнятості урізноманітнюються: багато людей працюють неповний робочий день, мають власну справу або зайняті в сімейному бізнесі, працюють дистанційно [2].

Оскільки зазначені тенденції та зміни матимуть вплив на розвиток професійної кар'єри, в умовах сьогодення кожний молодий фахівець, найбільш вірогідно, упродовж своєї кар'єри: змінить декілька робіт; працюватиме в різних організаціях; матиме досвід праці в різних галузях; буде зайнятий за різними видами контрактів; матиме періоди безробіття або часткової зайнятості [2].

У майбутньому ці тенденції лише поширюватимуться, тож вміння управляти своєю кар'єрою, готовність до постійного саморозвитку та оновлення знань, – необхідні вимоги для здатності до успішної самореалізації та працевлаштування в умовах швидких змін. Перевагу в таких умовах буде мати той, хто готовий та вміє вчитись новому та адаптуватись до постійних змін та нових викликів. Отже, вирішення цих важливих завдань, на наш погляд, повинен бути головним напрямком усього навчально-виховного процесу в системі вищої освіти в Україні.

Динаміка структурних змін, що відбуваються в економіці та на ринку праці, така значна, що від сучасних фахівців вимагається володіння не лише професійними компетентностями, а також такими знаннями й уміннями, що забезпечують функціонування суб'єкта в інформаційному світі, його повноправну й ефективну діяльність як в житті суспільства, так і для власного розвитку, а також здатність людини вступати у відносини з зовнішнім середовищем і максимально швидко адаптуватися.

У зарубіжних дослідженнях зазначається, що люди проводять чимало років в школі та університеті, здобуваючи професійні знання і навички, проте, щоб досягти успіхів у професійному зростанні і кар'єрі, людина має присвятити не менше, чи навіть, більше років, щоб оволодіти необхідними для професійного розвитку навичками комунікації, спілкування, командної роботи і т. ін. [5].

Радою Європи було визначено певний комплекс ключових компетентностей, які забезпечують готовність фахівців до успішного професійного розвитку в умовах ринку праці сучасного інформаційного суспільства, професійної адаптації та самореалізації, такі як :

- соціально-політична компетентність, або готовність до вирішення проблем. При цьому йдеться не стільки про реальну ефективність рішень, що приймаються, скільки про психологічну готовність брати на себе відповідальність за самостійно прийняті рішення;

- інформаційна компетентність: сутність цієї компетенції можна визначити як сукупність готовності і потреби працювати з сучасними джерелами інформації в професійній і побутовій сферах діяльності;

- комунікативна компетентність як сукупність трьох складників: мовна, мовленнєва та соціокультурна. Комунікативна компетентність життєво потрібна для успішного професійного функціонування і кар'єрного росту практично у будь-якій галузі;

- соціокультурна компетентність як готовність та здатність жити і взаємодіяти у сучасному полікультурному світі [1].

Отже, сучасному фахівцю недостатньо володіти лише професійними знаннями й навичками, а професійні компетентності мають поєднуватись із

різними суспільно необхідними знаннями і навичками, які дозволяють людині свідомо брати участь у соціальних процесах, наприклад:

- здатність використовувати універсальні методи діяльності з метою вирішення проблем соціальної адаптації на основі застосування правил, норм щодо конкретної ситуації;
- рівень освіченості, що характеризує здатність майбутнього фахівця вирішувати стандартні життєві та професійні завдання у різних сферах діяльності на підставі переважно прикладних знань;
- здатність людини вступати у відносини із зовнішнім середовищем і швидко адаптуватися і функціонувати в ньому.

Зазначимо, що сучасні українські ВНЗ мають широкі можливості для формування вищезазначених умінь та навичок завдяки використанню інноваційних технологій, новітніх методів і засобів навчання, таких як інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивні методики навчання, тренінгові та фасилітовані технології тощо.

Останніми роками у західних педагогічних дослідженнях авторів А. Дойл, А. Сіммондс, Г. Гюсті, А. Хейджер, П. Мілн та інших поширилася теорія «твердих і м'яких навичок» (hard skills - soft skills), необхідних сучасному фахівцю для успішного професійного розвитку та побудови професійної кар'єри [5].

Поняття soft skills і hard skills вперше виникли наприкінці 50-х років ХХ ст. у військовій справі, коли в армії США почали розробляти науково обґрунтований підхід до підготовки військовослужбовців і виявили важливість для не тільки професійних навичок (hard skills), але й універсальних компетенцій (soft skills) – «навичок роботи з людьми і паперами». А вже у навчальному посібнику армії США від 1972 року було визначено офіційне використання терміну «м'які навички». [6] Відтоді багато галузей приділяють особливу увагу розвиненості м'яких навичок спілкування у своїх працівників.

Поняття «твердих і м'яких навичок» визначені у «Європейському словнику вмінь та компетенцій» (DISCO – European Dictionary of Skills and Competences), який дає опис навичок і компетенцій у контексті освіти, професійної підготовки і ринку праці, а також наводить кваліфікаційні навички і компетенції, засновані на діючих міжнародних стандартах і класифікаціях [4]. Отже, коли йде мова про так звані «тверді навички» (hard skills), мають на увазі професійні навички, професійну компетентність, навички, які мають універсальне використання і підлягають кількісному оцінюванню, вони необхідні для успішної роботи і оволодіння ними відбувається переважно у формальних закладах освіти, зокрема вищих навчальних закладах. Наприклад, бухгалтерська справа, робота на комп'ютері, навички експлуатації обладнання і т. ін.

Раніше вважали, що функціональні-технічні навички, hard skills, є єдиними навичками, необхідними для кар'єри, і були, як правило, кількісними та вимірюваними з огляду на освіту, досвід роботи або інтерв'ю, але дослідження, проведене Гарвардським університетом, довело, що 80 % досягнень у кар'єрі

визначаються соціально-комунікативними навичками та лише 20 % – професійними [6].

Водночас «м'які навички» (soft skills) характеризуються як навички міжособистісних відносин, які дозволяють людині ефективно і гармонійно взаємодіяти з іншими особистостями на робочому місці. Згідно інших визначень, поняття «м'які навички» пов'язано зі спектром особистісних, соціальних якостей, які дають можливість стати успішним працівником і мати гарну сумісність з колегами. Серед них найважливішими вважають навички : лідерства, прийняття рішень, роботи в команді, спілкування, ведення переговорів, розв'язання конфліктів, використання впливу, розподілу часу і т. ін. Дослідники виявили можливим класифікувати ці навички. Наприклад, до навичок спілкування відносять навички вербального, невербального, писемного спілкування, навички презентації тощо. Навички впливу включають в себе навички усунення труднощів, мотивації, подолання труднощів спілкування. Особистісні навички можуть бути в подальшому класифіковані на навички стосовно емоціонального інтелекту, керування стресом, самоствердження, дружності, ентузіазму і т. ін. [3; 4].

Враховуючи важливість таких навичок, роботодавці також ураховують володіння ними при прийомі на роботу працівників та оцінюють претендентів через проведення різноманітних тестів. На думку дослідників, володіння «м'якими навичками», здобутими в процесі навчання у ВНЗ, і визнаними спеціалістами, які працюють у певній сфері, допоможе у майбутньому створити більш сприятливу атмосферу під час професійної діяльності, що буде сприяти підвищенню ефективності праці [4].

В останні роки увага до «м'яких навичок» підвищилась у всьому світі. На думку роботодавців, важливо знати не лише професійні, технічні аспекти тієї чи іншої роботи, а й те, як ці знання будуть трансформовані в результат. Особистісна поведінка, навички відносин спілкування мають велике значення не лише в формуванні професіоналізму, а також і в кар'єрному рості. У сучасній професійній діяльності жодна людина не працює в ізоляції, працівники всі пов'язані між собою в заданому робочому сценарії. У цьому контексті, якщо людина має відмінні знання свого предмету, але не володіє навичками з спілкування в колективі, гарними відносинами з колегами, не в змозі повести команду до виконання поставлених цілей, діяти спільно в команді, у цьому випадку робота приведе до загального незадоволення всіх зацікавлених.

А. Дойл зазначає, що м'які навички – це суб'єктивні навички, які набагато важче піддаються кількісній оцінці, такі як «вміння працювати з людьми» або «міжособистісні навички», ставлення до людей і вміння взаємодіяти з ними. Прикладами м'яких навичок є робота в команді, комунікація, гнучкість, терплячість, переконливість, вміння управління часом, мотивація, самовпевненість, вміння подолання стресу. Такі навички залежать від загально прийнятих правил, культури взаємовідносин певної кампанії чи організації [3].

На жаль, на оволодіння цими навичками недостатньо звертають увагу і школі, і в університеті, і фахівцю доводиться вчитися на робочому місці самому

шляхом «спроб і помилок». Тому і самі студенти як майбутні фахівці, і роботодавці зацікавлені у розвитку даних навичок ще в стінах вищого навчального закладу. Система вищої освіти, як ніяка інша ланка освіти, має широкі можливості для формування «м'яких навичок», особливо дисципліни суспільно-гуманітарного циклу.

Таким чином, система вищої освіти покликана створити сприятливі можливості для формування готовності майбутніх фахівців до успішної реалізації їх професійної діяльності впродовж всього життя, постійного саморозвитку та професійного вдосконалення. В умовах сучасного інформаційного суспільства та ринку праці це означає навчання фахівця не лише професійно значущих вмінь і компетенцій, а й соціально важливих умінь та навичок, які дозволять йому успішно будувати професійну кар'єру, налагоджувати стосунки з роботодавцем і колективом. Важливим завданням підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах є оволодіння ними навичками комунікації, адаптації, спілкування, командної роботи і т. ін, без яких неможливий їх ефективний професійний розвиток.

Список літератури

1. Бугаєвська Г.В. Функціональна грамотність студентів вищих закладів освіти як психолого-педагогічна проблема. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 22 (257). Ч. VII. С. 73-79
2. Сучасний ринок праці. URL.: <http://www.mycareer.org.ua/market-navigator>.
3. Doyle A. Hard Skills vs. Soft Skills. URL.: <https://www.thebalance.com//hard-skills-vs-soft-skills-2063780>.
4. The European Dictionary of Skills and Competences (DISCO). URL.: http://disco-tools.eu//disco2_portal/.
5. Training Manual for Facilitators: Using Soft Skills in Non-Formal Education. India-Germany : PRIA and DVV International. 2016. 87 p.
6. Silber, K.H. & Foshay, W.R., Handbook of Improving Performance in the Workplace. Volume 1. Instructional Design and Training Delivery. Pfeiffer, 2009. 800 p.

ДО ПИТАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ДОСВІД У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Гребеник Тетяна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, директор ВСП «Класичний фаховий коледж Сумського державного університету», Україна

Іващенко Марина Миколаївна,

директор центру професійного розвитку ВСП «Класичний фаховий коледж Сумського державного університету», Україна

Гаценко Людмила Григорівна,

заступник директора з навчально-методичної роботи ВСП «Класичний фаховий коледж Сумського державного університету», Україна

Рязанцев В'ячеслав Вікторович,

заступник директора з навчальної роботи ВСП «Класичний фаховий коледж Сумського державного університету», Україна

Імплементация фундаментальных принципов академической добросовестности, понимания собственной ответственности (или безответственности) за их нарушение с позиций всех участников образовательного процесса непосредственно определяет принятие системы образования в Украине и формирования системы ценностей будущих специалистов, которые экстраполируют приобретенный в процессе обучения опыт в жизни, в том числе и до сферы профессиональной деятельности. Мы согласны с мнением А. Колесникова, особенно в части того, что понимание необходимости повышения уровня академической добросовестности среди студентов предвещает работу в направлении повышения уровня академической добросовестности преподавательского состава [1, с. 124].

Подчеркнем, что существующая нормативно-правовая база также нацелена на необходимость формирования обеспечения академической добросовестности в образовательной среде. Так, согласно со статьей 42 Закона Украины «Про образование» академическая добросовестность – это совокупность этических принципов и определенных законом правил, которыми должны руководствоваться участники образовательного процесса во время обучения, преподавания и проведения научной (творческой) деятельности с целью обеспечения доверия к результатам обучения и/или научных (творческих) достижений [2]. В частности, такие процессы требуют, прежде всего, пересмотра и формирования правил поведения человека в академической среде, предвещая сперва моральный, а лишь потом правовой механизм регулирования такой поведения в ходе выполнения учебных и/или исследовательских заданий. Особенно, на начальном этапе формирования академической культуры на уровне понимания и осознания, когда идет речь про академическую честность, то имеют на увазе не юридические последствия присвоения результатов научного или исследовательского труда, а прежде всего морально-этические влияния, такие как: общественное осуждение человека, которая вдалась до таких

дій, засудження академічною спільнотою такої поведінки як ганебної [3]. Керуючись таким поглядом на розуміння, як можна розвивати культуру академічної доброчесності, попри предмет та напрям викладання, Рада із якості ВСП «Класичний фаховий коледж Сумського державного університету» (далі – КФК СумДУ) потребувала окремого дослідження з урахуванням аспектів подолання опору змінам на системному рівні. Дотримуючись тези, що «академічна доброчесність – це здоров'я освіти» [4, с. 91], було досліджено стан формування у викладачів КФК СумДУ цієї навички та чесноти як педагогічної проблеми. Так, впродовж червня 2022 року у коледжі було ініційовано опитування викладачів щодо основних проблем та перспектив розвитку доброчесності в освітньому середовищі коледжу. Слід зазначити, що така практика аналітичного збору даних була реалізована в коледжі не вперше. Власне, у грудні 2021 року викладачі коледжу вже були учасниками анкетування «Академічна доброчесність – запорука якості освіти та профілактики корупції в коледжі». Обидві хвилі дослідження та аналіз відповідей респондентів вказують на реальне існування означеної проблеми в освітньому середовищі закладу освіти, створюючи потенційне підґрунтя для зростання академічної досконалості. Відповідно до обраної логіки пред'явлення результатів дослідження розглянемо основні результати аналізу відповідей респондентів.

Усього в опитуванні взяли участь 58 осіб з числа викладачів КФК СумДУ. Вибіркова сукупність у віковому розрізі: 15,5% респондентів віком до 35 років, 34,5% – від 35 до 45 років, 25,9% – від 45 до 55 років, 15,5% – від 55 до 60 років, незначна кількість 8,6% – це викладачі віком від 60 років.

У рамках нашого дослідження слід акцентувати, що корупція є одним з негативних чинників, що, за наявності, гальмує розвиток окремої ланки освітнього процесу чи закладу в цілому. Важливим питанням, що потребує напрацювання певної конструктивності, залучення дієвих методів боротьби з даною проблемою за наявності та недопущення її при відсутності. Саме тому одне з перших питань мало на меті з'ясування рівня обізнаності викладачів щодо існування в коледжі механізмів протидії корупції на рівні закладу. Так, 56 опитаних викладачів (96,6%) відповіли «так», що на 7,2% більше, ніж під час попереднього опитування. Це дозволяє зробити висновок, що у закладі було покращено рівень поінформованості учасників освітнього процесу з даного питання за результатами попереднього опитування та дозволяє підтвердити виправданість та дієвість проведених інформаційно-роз'яснювальних заходів з питань академічної доброчесності.

Далі нас цікавили можливі дії викладачів при виявленні у закладі конфлікту інтересів. За даними, отриманими в ході дослідження, викладачі КФК СумДУ визначили як найбільш ймовірні дії: «повідомлю уповноваженого з питань запобігання та виявлення корупції у коледжі», «повідомлю колегам».

Ми поцікавились також, які серед запропонованих заходів є найбільш дієвими у боротьбі з проявами корупції (запитання передбачало множинність відповідей). Очікувано переважна більшість респондентів вказали на «правове виховання учасників освітнього процесу (знання прав та обов'язків)» – 86,2%, а

також варіант «посилення відповідальності учасників правопорушення» обрали 62,1% опитаних.

На запитання «Чи наявний у закладі Кодекс моралі та етики?», 75,9% опитаних викладачів знають про наявність у коледжі Кодексу моралі та етики, що на 9 відповідей більше, ніж у попередньому опитуванні, близько 20% відповіли «мабуть наявний» та 2 викладачі (0,03%) вважають, що «ні» (цікаво, що рівень обізнаності викладачів у суті проблеми (див. вище) був значно більшим – 96,6%). Це дає можливість припустити, що частина респондентів або не розуміється в суті питання, або ж намагалася представити себе з кращої, а не реальної сторони, оскільки всі викладачі мали доступ до даної інформації та були поінформовані на ряді колегіальних зібрань про наявність у закладі Кодексу моралі та етики, розміщеному у вільному доступі. Така аргументація була сформована нами як висновок з наступного міркування та результатів опитування викладачів. Очевидно, що далі цілком логічним в опитуванні стало таке запитання «Чи діють у закладі механізми протидії академічній недоброчесності?». Переважна більшість викладачів обрали ствердну відповідь «так» – 74,1%, близько 22,5% респондентів обрали варіант відповіді «в основному» і лише 0,04% опитаних – обрали відповідь «важко сказати» або заперечну відповідь. Таким чином, наявність та дієвість механізмів протидії академічній недоброчесності підтвердили 56 викладачів (96,6%), що на 7 відповідей більше, ніж під час опитування у грудні 2021 року. Як видно, сумарно ті, хто розуміє механізми протидії академічній недоброчесності в коледжі, складають переважну більшість респондентів.

Щодо розуміння своєї ролі та функцій у механізмах протидії академічної доброчесності 82,8% респондентів обрали відповідь «так», 13,8% – «в основному» і лише 3,7% про власну роль в цьому питанні обрали «ні» або «важко відповісти».

Із опитаних респондентів знають, які санкції накладати на студентів, якщо вони порушили правила академічної доброчесності близько 90%, однак частина з них обрали відповідь «в основному» – 13 осіб (22,4%) і 5 викладачів (8,6%) не визначилися, обравши відповідь «важко сказати». Із відповідей на зазначене запитання слідує, що окремі норми застосування санкційних механізмів за умов порушення принципів академічної доброчесності потребують більш детального аналізу та роз'яснення з позицій розуміння саме викладацьким складом.

Водночас, за результатами опитування, у разі виявлення та доведення плагіату у роботах здобувача освіти кожен другий викладач не зараховує роботу, чверть респондентів надає додаткові завдання, майже кожен тридцятий викладач відзначив, що практикує таку санкцію, як «недопущення до складання екзамену, заліку» і не застосовують жодних санкцій – 1 відповідь з усіх опитаних. Якщо викладач коледжу вважає, що здобувач освіти порушив принципи академічної доброчесності на екзамені або в письмовій роботі, то виходячи з результатів опитування може діяти таким чином: кожен другий викладач не зараховує роботу та/або знижує оцінку, чверть викладачів повідомляють адміністрацію. Позитивну динаміку може демонструвати відсутність із множини відповідей

респондентів, таких як: «нічого», «у нас немає чітких правил», «я не знаю, що робити» порівняно з результатами попереднього опитування.

У наступному питанні «Як часто Ви використовуєте програмне забезпечення для виявлення плагіату в роботах здобувачів освіти?» відповіді розподілилися таким чином: «час від часу, коли маю підозру» – кожен другий викладач, «використовую тільки для курсових робіт та дипломних проєктів» – третина опитаних викладачів, «використовую завжди для всіх студентських робіт» – лише 7% респондентів, в «інше» було зазначено: «перевіряю на плагіат студентські статті», «не використовую», «при написанні рефератів та наукових статей, тез», «перевірка розрахунків та креслень на плагіат не проводиться».

Переважає більшість викладачів відчують відповідальність за випадки застосування плагіату студентами – 53 особи (91,4%), з них 17 (29,3%) – «частково». Не відчують своєї відповідальності в цьому питанні 3 особи з числа викладачів заклад. Для порівняння – у попередньому опитуванні даний показник становив 6 респондентів. Також є 2 відповіді у варіанті «Інше»: «таких випадків не виявлено» і «перевірка розрахунків та креслень на плагіат не проводиться».

Про зростання педагогічної свідомості свідчить також скорочення частки викладачів, які не відчують відповідальність за випадки застосування плагіату студентами з 10,8% респондентів у попередньому опитуванні до 5,2%. Відповідальність в цьому питанні відчують дев'ять із десяти опитаних викладачі, з них кожен третій – «частково».

Як і в попередній хвилі опитування, так і в поточній, думка респондентів щодо заходів запобігання академічному плагіату залишилась незмінною. Так, викладачі КФК СумДУ визначили як дієві та значущі заходи запобігання академічному плагіату, що репрезентують основні настанови в академічному середовищі: інформування здобувачів освіти та працівників про необхідність дотримання норм академічної етики та підвищення відповідальності за дотримання правил цитування та посилання – 36,2%, формування навчальних завдань, що сприяють застосування творчого підходу до їх виконання – 31%, перевірка академічних текстів на наявність ознак плагіату – 17,2%, організація заходів з популяризації основ інформаційної культури та академічної доброчесності – 15,5%.

Порівняно із попередніми результатами опитування зріс рівень обізнаності зі змістом Положення про академічну доброчесність у КФК СумДУ. Зокрема, показник обізнаності зріс з 96% у попередній хвилі опитування до 100% у 2022 році. На питання анкети «Яким чином було доведено до Вашого відома зміст Положення?» майже порівно (в межах 49%) відповіли «повідомили члени адміністрації» або «на офіційному сайті коледжу». З одного боку, відповіді респондентів свідчать про дієвість політики закладу у напрямі розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти, але, з іншого боку, – про недостатній рівень фундаментальних установок професійної свідомості викладачів, самоформуванні академічної культури загалом й академічної доброчесності як її складової зокрема. Адже ставлення до проблеми академічної

недоброчесності серед викладачів сильно залежить від особистості, етичних принципів та цінностей особистості, наукового та освітнього рівня [5, с. 5].

З огляду на це набувають детермінації докази того, що підтримка академічної доброчесності у закладі освіти має відбуватися через продукування процедур, що сприятимуть прозорості комунікації членів академічної спільноти. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним бачиться подальше дослідження факторів, які впливають на сприйняття та практики дотримання стандартів академічної доброчесності серед викладачів.

Список літератури:

1. Колесников А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019. Вип. 24. С. 122-128. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream2.pdf> (дата звернення 15.10.2022).

2. Про освіту: Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 15.10.2022).

3. Політика академічної чесності: досвід університетів США. URL: <https://kpi.ua/code-info> (дата звернення 15.10.2022).

4. Ремех Т.О., Пишко О.Л. Формування академічної доброчесності старшокласників як педагогічна проблема. Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 25.01 – 05.03.2021). Варшава, 2021. С. 90-94.

5. Аналітична записка «Академічна доброчесність: аналітичний звіт та рекомендації». USAID. URL: <https://rpr.org.ua/Analitychna-zapyska-akademichna-dobrochesnist.pdf> (дата звернення 15.10.2022).

ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ, ЕРГОТЕРАПІЇ

Карпенко Юлія Миколаївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Кукса Наталія Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Інтеграція України в міжнародний освітній простір і викликані цим процесом трансформації з одного боку, і якісні зміни в суспільному розвитку, з іншого боку, актуалізували проблему безперервності в освіті. Стає все більш очевидним, що без суттєвого перегляду традиційних освітніх парадигм, які на сучасному етапі виявляються усе менш дієвими з точки зору забезпечення високого рівня якості освіти, адаптувати систему вітчизняної освіти, до нинішніх реалій – буде складно. У сучасних дослідженнях з питань безперервної освіти все частіше акцентується увага не тільки на часовому аспекті безперервної освіти, сталості процесу навчання, але і на розмаїтті її форм, до яких відносять формальну, неформальну та інформальну освіту. Безперервна освіта стає необхідним і все більш значущим елементом сучасних освітніх систем. Тому значне місце в сучасних освітніх системах займає як неформальна освіта (курси, тренінги, короткі програми, які можуть пропонуватися на будь-якому етапі освіти або професійної кар'єри), так й інформальна (спонтанна) освіта, яка реалізується за рахунок власної активності індивідів в насиченому культурно-освітньому середовищі. Поява інформальної освіти, є прямим наслідком розвитку нових мережевих інформаційно-комунікаційних технологій, що долають просторово-часові межі, що забезпечують миттєвий доступ до будь-якої інформації, що розширюють уявлення про реальність повсякденного життя [1].

Термін «інформальна освіта» частіше застосовується в роботах теоретиків у галузі загальних проблем освіти, ніж в практичній роботі. Основна відмінність інформальної освіти від формальної і неформальної полягає в тому, що процес набуття знань проходить не в установах системи освіти, а в інших соціальних інститутах [2]. Інформальна освіта, що відбувається за межами освітніх установ, і розвиток фахівців в умовах цього процесу, не стало до теперішнього часу предметом спеціального педагогічного дослідження. Вчених цікавить феномен інформальної освіти, проте зазвичай вони згадують його виключно в контексті безперервної освіти (поряд з формальною і неформальною) як один з видів освіти і зупиняються на визначенні цього поняття, описі його функцій, принципів і

вказують на значення інформальної освіти в розвитку особистості (С. Вершловський, Г. Сухобска, Т. Браже, А. Гордін, О. Гордина, Д. Москвін, О. Павлова, О. Ройтблат, М. Суртаева, А. Макарену, Н. Чекалева та ін.).

У професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії, інформальну освіту можна розглядати як сукупність знань, умінь і навичок (загальних і професійних освітніх компетентностей), які майбутній фахівець отримує в процесі повсякденної діяльності протягом всього свого життя, а отже, даний вид освіти може бути визначений як саморозвиток особистості, мотивований життєвою зацікавленістю, значущим прикладом, а також особистісними якостями, такими як прагнення до пізнання нового, розширення кругозору, пошук відповідей на проблемні питання і виходу з проблемних ситуацій, допитливість і уважність.

Розвиток інформальної освіти у сфері фізичної терапії, ерготерапії передбачає:

- розширення можливостей використання потенціалу закладів охорони здоров'я (реабілітаційні лікарні та реабілітаційні центри незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах; амбулаторні реабілітаційні заклади незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах; центри психологічної реабілітації та/або травматерапії; заклади комплексної реабілітації, включаючи заклади медико-психологічної реабілітації) у додатковій освіті здобувачів освіти;

- підтримку громадських (зокрема діти, підлітки, особи похилого/старечого віку, особи з інвалідністю) медійних (використовують в якості засобів сервіси мережі «Інтернет», телебачення, радіо, мультиплікації) проєктів, спрямованих на просвітництво різних категорій населення, формування у них позитивних цінностей, громадянських установок, активної життєвої позиції у сфері фізичної терапії, ерготерапії.

За результатами системно-структурного аналізу доступної наукової літератури з проблематики публікації, виокремлено основні форми інформальної освіти, до яких можна віднести: одноразові лекції, відеоуроки, медіа-консультації, спілкування у сім'ї, з колегами, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео, незаплановані випадкові бесіди, участь у фахових нарадах, семінарах, науковопрактичних конференціях, симпозіумах, з'їздах, виставках, симуляційних тренінгах, майстер-класах, курсах з оволодіння практичними навичками, стажування, дистанційне навчання, у тому числі електронне через фахові інтернет-ресурси, тренувальних зборах, спортивних/наукових чемпіонатах [3]. Більшість перерахованих форм інформальної освіти можна використовувати у професійній підготовці фахівців з фізичної терапії, ерготерапії.

Інформальна освіта під час професійної підготовки фахівців з фізичної терапії, ерготерапії виконує такі функції: виявляє особливі професійні інтереси та можливості; розширює професійний світогляд; визначає спроможність до

засвоєння нових знань; дозволяє виробити свою методику під час підготовки й засвоєння знань [4].

Щодо методів інформальної освіти, можна стверджувати про їх відсутність, а засвоєння системи знань, набуття вмінь та навичок відбувається шляхом самоосвіти без взаємопов'язаної діяльності здобувача освіти і педагога.

В Україні інформальна освіта реалізується через засоби масової комунікації, спілкування між дорослими, на основі життєвого досвіду і обміну цікавою інформацією, шляхом відвідування установ культури і через самоосвіту [5]. До засобів інформальної освіти у системі фізичної терапії, ерготерапії можна віднести: реабілітаційний, спортивний, демонстраційний інвентар (технічні засоби реабілітації, тренажери, пристосування, тренувальні пристрої, спортивно-тренувальні макети і муляжі), технічні засоби навчання (діапозитиви, діафільми, навчальні кінофільми, радіо- і телепередачі, звуко- і відеозаписи та інші засоби масової інформації), комп'ютери, дидактичні засоби (підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали та ін.), тощо.

Отже, трактуючи інформальну освіту як форму навчання, ми маємо справу зі способом отримання додаткових знань, умінь і навичок в сфері фізичної терапії, ерготерапії.

Інформальна освіта є складною і багатогранною категорією. Сучасні вчені зазначають, що давати визначення даного поняття необхідно, співвідносячи його з поставленими в ньому завданнями, і виділяти саме той аспект, який дозволить досягти поставленої мети дослідження.

Отже виявлено, що інформальна освіта у сфері фізичної терапії, ерготерапії – це самоорганізоване здобуття майбутніми фахівцями з фізичної терапії, ерготерапії професійних компетентностей під час повсякденної життєдіяльності, пов'язаної з професійною (тренувальною, спортивною), громадською або іншою діяльністю. Інформальна освіта у професійній підготовці фахівців з фізичної терапії, ерготерапії реалізується через засоби масової комунікації, використання спортивного, демонстраційного інвентарю, технічних засобів навчання, дидактичних засобів. Основними мотиваційними аспектами щодо інформальної освіти у сфері фізичної терапії, ерготерапії стають прагнення до кар'єрного зростання, нової перспективної роботи з використанням нових навичок і вмінь у різних галузях охорони здоров'я, що значно підвищить конкурентоспроможність, а отже, сприяє зростанню авторитету серед професіоналів.

Список літератури:

1. Яблоков, С. (2018). Інтеграція формального, неформального та інформального навчання в навчанні англійської мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (75), 106-123.

2. Омельченко, Е.Л. (2013). Риторика и повседневность информального образования анархистов русский. *Вопросы образования*, 2, 133-153.

3. Постанова Кабміну від 28.03.2018 р. № 302 «Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>. (Resolution of the Cabinet of Ministers of March 28, 2018 № 302 "On approval of the Regulations on the system of continuous professional development of health care professionals". Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua>).

4. Потяженко, М.М., Соколюк, Н.Л., Кітура, О.Є., Люлька, Н.О., Настрога, Т.В., Невойт, Г.В. (2018). Інформальна освіта на післядипломному етапі навчання лікаря-спеціаліста. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*, 166-167.

5. Жихорська, О.В. (2014). сутність інтеграції видів освіти у підготовці навчально-допоміжного персоналу ВНЗ. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 4 (25), 55-61.

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

Король Анжела Миколаївна

Кандидат педагогічних наук, доцент,

Доцент кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

Сьогодні велика увага приділяється формуванню творчої особистості вчителя, здатного вільно орієнтуватися у питаннях відбору оптимальних педагогічних технологій навчання, створювати доброзичливі відносини у системі «вчитель – учень», вчителі – майстри у вирішенні питань організації та здійснення педагогічного менеджменту.

Менеджмент – це управлінська діяльність, а вчитель-менеджер – це професійно підготовлена людина, здатна успішно працювати з людьми, керувати дитячим та батьківським колективами.

Оскільки вчитель – це завжди організатор і керівник учнівського колективу, він має готувати учнів до життя в нових економічних умов.

Слово "менеджмент" англійського походження, в перекладі означає "управління", "перетворення". Великий внесок у розвиток цієї проблеми зробили зарубіжні вчені Ф.Тейлор, Райс, вітчизняні вчені Н.Л.Коломинський, Ю.А.Конаржевський, С.Д.Мартинів, Л.Федулова та ін. Більшість вчених вважають, що менеджмент – це система планування, організації, мотивації та контролю, необхідна для визначення та досягнення цілей організації.

Педагогічний менеджмент, на думку Б.Дяченка та Т.Сорочан, є комплексом принципів, методів, організаційних форм та технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямованим на підвищення його ефективності.

Підвищення вимог щодо рівня професіоналізму педагогічних кадрів актуалізує проблему педагогічного менеджменту під час процесу професійної підготовки учительських кадрів.

На наш погляд, педагогічний менеджмент – це раціональний вплив не тільки на організацію, а й на зовнішнє соціальне середовище, що забезпечує ефективну організацію педагогічної праці, постійне зростання її продуктивності, плідну співдружність усіх учасників процесу професійної перепідготовки учительських кадрів, усвідомлену мотивацію творчої зацікавленої діяльності.

Особистісно – орієнтоване навчання під час підготовки кваліфікації педагогічних кадрів передбачає:

- озброєння вчителів знаннями у галузі технологій педагогічного менеджменту, знаннями та вміннями не лише у сфері професійної діяльності, а й з метою професійного самовиховання та самоосвіти;
- розвиток умінь керувати собою, об'єктивно оцінювати свої можливості та

систематично вдосконалювати особистісні професійні здібності.

Особистісно-орієнтована спрямованість процесу професійної підготовки учительських кадрів передбачає внесення серйозних коректив у зміст процесу професійної підготовки учительських кадрів, вивчення основ педагогічного менеджменту.

Сьогодні розроблено систему принципів педагогічного менеджменту (В.Маслов, В.Шаркунова), яких мають дотримуватися вчителі – практики у повсякденній діяльності.

Головне завдання вчителя – розвиток творчої особистості школяра, а завдання педагога – менеджера – постійний пошук нових ефективніших способів організації учнівського колективу, розкриття творчого потенціалу кожного учня.

Педагогічний менеджмент змінює роль педагога, вимагає від нього більшої уваги етичних цінностей, гнучкості при формуванні мотивів та установок, дає можливість йому опанувати безліч нових педагогічних технологій, методів і прийомів професійного зростання, дає можливість проаналізувати систему обмежень, яка гальмує професійне зростання кожного вчителя та результати педагогічного колективу загалом.

На наш погляд, вивчення освітньої програми «Педагогічний менеджмент» під час процесу професійної підготовки вчителів дає можливість кожному здобувачу освіти опанувати основи менеджменту та самоменеджменту, допоможе успішніше вирішувати багато проблем, керувати собою, сформувати особисті цілі, раціонально організувати час, кваліфіковано переробляти та використовувати інформацію, краще розуміти своїх колег, бачити їх потенційні, нереалізовані, закладені в них резерви, щоб допомогти собі, колегам, учням зробити крок у своєму саморозвитку.

При професійній підготовці вчителів серед педагогів було проведено анкетування, ранжування з метою виявлення рівня їхньої готовності до вирішення актуальних проблем сучасної педагогічної практики.

Їм було запропоновано проранжувати ті галузі психолого-педагогічних знань, які їм представляють професійну значимість і труднощі.

Слід зазначити, що 70% опитаних із 1200 учасників віддали перевагу знанням у галузі новітніх педагогічних технологій, на другій позиції знаходяться знання у галузі педагогічного менеджменту (їм віддали перевагу 52%) і на третьому місці знаходиться теорія організації та здійснення педагогічного моніторингу.

Відповіді педагогів розташувалися у такій позиції невипадково. Справа в тому, що ми живемо в нових економічних умовах, коли час поставило перед вчителями вимогу – опанувати нові технології, методи, прийоми, способи, які дадуть можливість оптимально поєднувати внутрішній потенціал кожної людини з особливостями життя, коли кожен відчуває стреси, невизначеність, коли можна опанувати теоретичні знання з метою досягти досконалості в плані визначення своїх особистих цінностей, життєвих і продуктивних цілей.

Сьогодні вчитель шукає нові способи на учнів, не вдаючись до наказів, тиску.

Все це пробуджує інтерес у шкільних вчителів до питань сучасного педагогічного менеджменту та самоменеджменту.

Під час анкетування нам вдалося виявити систему обмежень, які заважає реалізуватися сучасному вчителю. До них ми віднесли:

- наявність нечітких цілей, відсутність самовпевненості;
- нераціональне використання часу;
- невміння переробляти та використовувати отриману інформацію;
- слабкі навички у вирішенні проблем шкільного життя;
- слабкі навички орієнтації, вибору правильного рішення у нестандартних ситуаціях.

Для вчителів шкіл кожне з цих обмежень є актуальним. Подолати їх досить складно, це потребує багато часу, додаткових теоретичних знань у галузі педагогічного менеджменту.

Враховуючи результати анкетування, бесід з вчителями, аналізуючи обмеження, з якими стикаються вчителі, ми спланували для вчителів, які перебувають на курсах перепідготовки, систему занять з педагогічного менеджменту, оскільки він ще не отримав достатнього розвитку в умовах школи. Так, у ході лекції було висвітлено питання специфіки та закономірностей педагогічного менеджменту. Особлива увага була приділена наступним закономірностям: предмет праці – це діяльність суб'єкта управління, продукт праці є інформацію про навчально-виховному процесі у шкільництві, знаряддям праці виступає слово вчителя, а результатом праці менеджера – рівень грамотності учнів та розвитку їх творчої личности.

Вчителі засвоїли, що педагогічний менеджмент - це комплекс принципів, методів, організаційних форм та технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності. До основних функцій педагогічного менеджменту ми віднесли: прийняття розумних рішень, організацію виконання прийнятих рішень, створення належних умов для ефективної роботи середньої загальноосвітньої школи, кожного учня на уроці, забезпечення мотивів та стимулів спільної діяльності вчителя та учнів.

У ході семінарського заняття ми познайомили вчителів із методами управління у педагогічному менеджменті. До них ми віднесли економічні методи, які вимагають свого вдосконалення, адміністративні методи (регламентацію діяльності виконавців, її нормування), методи психолого-педагогічного впливу, що виражаються у встановленні сприятливого психологічного клімату, стимулюванні творчості та ініціативи, прогнозуванні соціальних перспектив розвитку, методи суспільного впливу (розвиток демократії шкільного колективу, запровадження лояльної конкуренції, толерантності, підвищення престижу та іміджу).

На практичних заняттях увага була сфокусована на професіограму вчителя і те місце, яке займає менеджмент як елемент людської культури.

У своїй повсякденній роботі вчителі користуються правовими актами, які визначають їх посадові обов'язки. Однак ці документи не повною мірою враховують особливості переходу суспільства до ринкових відносин. У

повсякденній діяльності вчитель піддається стресам, тиску, тому його так необхідно озброїти знаннями в галузі ефективного управління собою, колективом учнів та своїм часом.

Кожен учитель повинен уміти прояснити свої особисті цінності та допомогти дітям визначити свої розумні моральні орієнтири, тому в ході практичних занять ми розвивали здатність педагогів чітко визначати свої особисті та професійні цілі, вчили підтримувати своє професійне зростання, особистий розвиток. Але для того, щоб отримати ефективність у ході взаємодії з учнями, необхідно опанувати навички впливу на учнів, не вдаючись до прямих наказів, навчитися методам раціональної роботи з інформацією, навчитися дотримуватися демократичного стилю у відносинах між учителем і учнем. Сучасному вчителю – менеджеру необхідно навчитися переробляти своєї діяльності традиційні методи навчання, інновації, займатися дослідницькою роботою. Основним напрямом менеджменту в діяльності вчителя є інформація та комунікація, адже вчитель – це та людина, яка визначає вирішення всіх проблем навчально-виховного процесу у класі, постійно цікавиться результатами новітніх досліджень психолого-педагогічної науки, присвячених удосконаленню технологій навчання, виховання та розвитку.

У ході роботи з вчителями, які проходили підготовку, ми розвивали їх управлінське мислення, формували вміння та навички самостійно здобувати знання з менеджменту, спостерігати та пояснювати управлінські процеси, розвивали навички самостійного творчого мислення, виробляли здатність розбиратися в проблемах менеджменту та вибирати шляхи їх вирішення.

Досягти прискореного саморозвитку кожного педагога можна через систему читання теоретичних курсів з проблеми менеджменту, на засіданнях методологічного семінару, де більше уваги приділити принципам організації менеджменту, вивченню питання законів організації учнівського колективу, через мережу науково-практичних конференцій, присвячених актуальним проблемам педагогічного менеджменту, обміну думками вчителів практиків з його організації та здійснення, через систему педагогічних тренінгів щодо подолання особистих обмежень, що перешкоджають успіху, професійному зростанню.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ластовицька Марія Миронівна,
магістрант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Сенчук Віктор Ігорович,
аспірант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Олексюк Наталія Степанівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної
діяльності,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Відкрита військова агресія росії проти України зумовила необхідність посилення соціальних захисту, супроводу, підтримки, психологічної й педагогічної допомоги як окремим громадянам, так і цілим соціальним групам. Однією з особливо вразливих категорій осіб в умовах війни є сім'ї військовослужбовців, оскільки саме родини наших захисників постійно перебувають у стані напруженого очікування новин з фронту та тривоги за життя і здоров'я рідних, які воюють. Найбільшого психологічного навантаження при цьому зазнають, як правило, діти військовослужбовців. Адже обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість й незрілість дитячої психіки зумовлюють відчуття безпорадності, тривоги, високу ймовірність виникнення стресових розладів і відхилень у поведінці, а також погіршення емоційного стану, що впливає на їх успішність у навчанні та комунікацію з оточенням (1).

Дитина військовослужбовця Збройних Сил України (далі – ЗСУ) – це дитина, у якої один із батьків (або обоє) є діючим військовослужбовцем ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України (2). Усвідомлення наявності як спільних, так і особливих проблем й негараздів, характерних для категорії «діти військовослужбовців ЗСУ», дозволило нам виділити в її межах такі підкатегорії, як: «діти військовослужбовців», «діти поранених військовослужбовців»; «діти військовослужбовців, які перебувають у

полоні чи зникли безвісти»; «діти загиблих військовослужбовців». Безперечно, означені нами підкатегорії відображають лише один аспект – статус військовослужбовця – і усвідомлюємо, що в межах кожної з цих підкатегорій можна виділити окремі групи, на кшталт: діти з інвалідністю; важковиховувані діти; діти, які перебувають у вимушеній внутрішній (зовнішній) міграції; діти, які проживають у потенційно небезпечних зонах, та ін. (3).

Відрадно, що проблема допомоги дітям військовослужбовців ЗСУ все частіше потрапляє в поле зору науковців і стає предметом їх вивчення. Загальні аспекти соціально-психологічної та соціально-педагогічної підтримки дітей захисників України висвітлені у роботах Н. Бочкор, Є. Дубровської, О. Залеської, О. Калашник, Л. Ковальчук, К. Левченко, Н. Лунченко, В. Панок, Т. Репнової, О. Соловйової, С. Хлебик, Н. Худякової та ін. Проте маємо визнати, що комплексного дослідження змісту соціальної/соціально-педагогічної роботи з дітьми військовослужбовців ЗСУ в закладах освіти до цього часу не було проведено. Актуальність проблеми та відсутність її наукових розробок зумовили нашу зацікавленість та сприяли визначенню мети дослідження: розробити зміст соціальної підтримки дітей військовослужбовців ЗСУ з метою створення сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку та саморозвитку особистості, для задоволення їх законних інтересів і свобод, реалізації їх права на освіту, сприяння виходу зі складних життєвих обставин та адаптації до умов оточення (4).

Зазначимо, що в наукових колах немає єдиного підходу до трактування поняття «соціальна підтримка учня в закладі освіти». У психолого-педагогічній літературі знаходимо такі варіанти визначень означеного поняття:

- діяльність фахівця психологічної служби (у першу чергу – соціального педагога), вчителя, вихователя, спрямована на стимулювання саморозвитку, самовиховання учня як індивіда;
- комплекс заходів, які забезпечують можливість оптимізувати процеси навчання та виховання учнів;
- особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на систематизацію дій різних суб'єктів соціальних впливів на особистість;
- налагодження взаємодії кількох суб'єктів соціалізації з метою створення сприятливого середовища для становлення особистості;
- допомога конкретній дитині у подоланні особистісних проблем;
- спільна робота державних органів влади і управління, а також недержавних організацій, спрямована на створення організаційних, правових і соціальних умов для повноцінного розвитку і формування молодого покоління (5).

Опираючись на вище вказане, вважаємо, що соціальна підтримка дитини військовослужбовця ЗСУ в закладі освіти – це систематична діяльність фахівця (соціального педагога, практичного психолога, вчителя, вихователя), спрямована на подолання дитиною почуття тривоги, комплексів, невпевненості в своїх силах, перешкод самореалізації у навчальній, комунікативній, творчій та інших видах діяльності, а також на мобілізацію внутрішніх ресурсів дитини, зміцнення її активної, діяльнісної особистісної позиції.

Зміст соціальної підтримки дітей військовослужбовців ЗСУ в закладі освіти можна визначити через такі напрями діяльності соціального педагога, як:

- діагностика (виявлення причин дезадаптації дитини, проблем у навчанні; виявлення індивідуальних особливостей розвитку особистості, її потенційних можливостей щодо навчальних досягнень; допомога дитині у професійному самовизначенні);
- профілактика (своєчасне попередження відхилень у розвитку та становленні особистості, налагодженні її соціальної взаємодії з оточенням; запобігання конфліктам та будь-яким проявам делінквентної чи девіантної поведінки дитини);
- навчальна діяльність (активна співпраця з дитиною щодо формування, розвитку й удосконалення її як особистості);
- просвіта (формування психологічної та соціальної компетентності дитини; зміцнення соціального та фізичного здоров'я);
- консультування (робота, спрямована на вирішення запитів дитини);
- корекція (усунення проблем розвитку дитини, її адаптації до освітнього середовища; подолання схильності дитини до правопорушень);
- зв'язки з громадськістю (досягнення взаєморозуміння та взаємодії з іншими закладами, установами, організаціями, діяльність яких пов'язана з військовослужбовцями ЗСУ та їх сім'ями) (6).

Особливістю соціальної підтримки дітей військовослужбовців ЗСУ в умовах закладу освіти є застосування, окрім різноманітних традиційних (бесіда, вправа, гра та ін.), ще й специфічних форм і методів. Так, у роботі соціального педагога з дітьми означеної категорії використовується, як правило, індивідуальна форма роботи. Це можна пояснити тим, що кожна дитина переживає ситуацію участі одного чи обох батьків у війні по-своєму, тому завданням фахівця буде знайти індивідуальний підхід до розв'язання кожної конкретної ситуації, що склалася. З групових форм роботи найефективнішими виявились спільні з батьками чи іншими дорослими членами сім'ї відпочинкові заходи, які сприяють відновленню емоційного здоров'я та згуртуванню родини (екскурсії, походи, змагання та ін.). Щодо методів підтримки, то найбільш ефективними в роботі з дітьми військовослужбовців ЗСУ є методи прикладу, перспективи, заохочення (7; 8).

Таким чином, соціальна підтримка дітей військовослужбовців ЗСУ є важливим напрямом роботи психологічної служби та педагогічного колективу закладу освіти. Злагоджена робота фахівців сприятиме налагодженню нормальної життєдіяльності як дітей, так і сімей означеної категорії в період воєнного стану.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми освіти дітей чи функціонування сімей військовослужбовців ЗСУ під час війни. Перспективними для майбутніх досліджень вважаємо питання соціального захисту й соціального супроводу дітей (сімей) військовослужбовців ЗСУ, а також вивчення закордонного досвіду соціальної роботи з означеною категорією дітей (сімей).

Список літератури

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>
2. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
3. Олексюк Н. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України [монографія]. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. С 158.
4. Олексюк Н. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. Людинознавчі студії. Педагогіка. Вип. 29 (1). 2014. С. 125–134. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2014_29\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2014_29(1)_15).
5. Грицик Л.А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу. Методичний посібник. Вінниця: ММК, (2016. 46 с. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/uploaded/sch30/%20сайт.pdf>
6. Рогальська І. П. Взаємодія сім'ї та освітньої установи в соціалізації особистості в дитинстві. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Вип. 37. 2013. С. 382–388. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=R53Z6TsAAAAJ&citation_for_view=R53Z6TsAAAAJ:aqIVkmm33-oC
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=Соціально-педагогічна+та+психологічна+робота+з+дітьми+у+конфліктний+та+постконфліктний+період+%3A+метод.+рек.+%2F+Н.П.+Бочкор%2C+Є.В.+Дубровська%2C+О.В.Залеська+та+ін.+--+Київ%3A+МЖПЦ+«Ла+Страда-Україна»%2C+2014.+--+84+с&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб.: У 2-х част. Ч. II. Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї та дитини / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, В. С. Петрович, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. М. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 348 с. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1513689573.pdf>

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА

Мендигалиева Шолпан Абдиевна

Магистр п.н., старший преподаватель
КазНПУ им.Абая

Ажибаева Салима Джолдасовна

К.б.н., доцент
КазНПУ им.Абая

Иралина Мира Мустакимовна

Старший преподаватель
КазНПУ им.Абая

Сулейменова Аделина Васильевна

Старший преподаватель
КазНПУ им.Абая

Сайдаков Еркин Мукашевич

Ассоциированный профессор
КазНПУ им.Абая

Жеңіл атлетика - спорттың ең негізгі және көпшілік спорт түрлерінің бірі, дене тәрбиесі жүйесінде жан-жақтылығы мен оңайлығы және қолданбалылығы сипатымен негізгі орынға ие. Жеңіл атлетика жүру, жүгіру, секіру мен лақтыру жаттығулары мен көпсайыстарынан тұратын спорт түрі. Жеңіл атлетикада жоғары спорттық нәтижеге жету көбіне спортшылардың саналы түрде техникалық дайындығымен байланысты. Техника ұғымы неғұрлым биік нәтижеге жету мақсатында спорттық жаттығуларды барынша тиімді орындаумен анықталады. Жеңіл атлетикалық жаттығулар техникасына үйрету процесінде оның деңгейіне дамиды. Бұл процесті шартты түрде алғашқы қадам және толыққанды деңгей деп екіге бөлуге болады. Оқытудың алғашқы сайысында спорт техникасының негіздері қарастырылады. Бұл тұста айналысушылар (занимающиеся) үшін техника туралы жалпы ұғым қалыптасады және қарапайым қозғалыстар жасау кезеңінде салыстырмалы түрде техника жоғары деңгейге жетеді. Қозғалыс дағдылары мен қабілеті дене дамуымен әрдайым сәйкесе бермейтіндігін айту қажет. Сондықтан, спорттық техниканы дене сапасы деңгейімен тығыз байланыста қарау қажет. Техниканы үйрету барысында шәкірттің қажетті жағдайда бұлшық етке күш салуына, қозғалысының еркіндігі мен жылдамдығына, уақытылы бұлшық етін жаза білуіне назар аудару керек. Қарапайым техниканы меңгерту үшін орташа есеппен 5-8 сабақ қажет екендігін оқыту ісінің тәжірибесі көрсетіп отыр. Дегенмен бұл дайындықпен шектелуге болмайды, сол себептен дұрыс әрі

орнықты дағдыны қалыптастыру мақсатында жаттығуларды бірнеше мәрте қайталау қажет.

Қысқа қашықтыққа жүгіру неғұрлым қарқындылықпен орындалатын циклдің жаттығулар түріне жатады. Спринтерлік жүгіріске тек 100, 200, 400 м ғана емес, сондай-ақ қыста жеңіл атлетикалық манежде өткізілетін 30, 50, 60, 300 м секілді қысқа қашықтықтағы жүгіріс те жатады.

Тұтас қозғалыс - жүгіру адымы тіреу және ұшу фазасынан тұрады. Тіреу мен тірексіз қалыптардың кезектесуі жүгірудің ерекшелігі болып табылады. Сондай-ақ жүгіру жылдамдығы жүруші адымының алшақтығы мен жиілігіне сәйкес болады. Жылдам жүгірістің ұзақтығы қозғалыстың шапшаңдығы мен қарқынына байланысты. Жылдамдық өскен сайын жүгіруші қозғалысы демалуымен салыстырмалы түрде алғандағы фаза ұзақтығы төмендейді, нәтижесінде - қозғалыс еркіндігіне тәуелді болатын жылдам жүгірістің сақтау мүмкіншілігі төмендейді. Және де спринте жақсы нәтижеге жету үшін спортшының бойы мен салмағы шешуші роль атқармайды. Бұған жеңіл атлетиканың даму тарихы куә. Ірі халықаралық сайыстарда жоғары спорттық жетістіктерге қол жеткізген Дж Оуенс (1), А.Мерчисон, Р.Хейес, А.Хари, К.Льюис, В.Борзов, А.Корнелюк, В.Муравьев, В.Савин және тағы басқа да қысқа қашықтыққа жүгіретін спортшылардың бойы, салмағы, дене бітімі жағынан өзара айтарлықтай ерекшеліктері болған.

Қысқа қашықтыққа жүгіру техникасына қысқаша талдау. Қысқа қашықтыққа жүгіру шартты түрде 4 фазаға бөлінеді: старт, старттық екпіндеп жүгіру, қашықтық бойынша, мәреге жету.

Старт. Спринтерлік жүгіруде неғұрлым жоғары жылдамдыққа қол жеткізу үшін төменгі стартшы қолын жерден ажыратқаннан кейін оның денесі тіректен ілгерілейді. Жүгірістің тез қарқындылығы үшін старт колодкалары пайдаланылады. Ол спортшы үшін қапыл серпіліс кезінде берік тірек, әрі аяқ иіні үшін ыңғайлы бұрыш қызметін атқарады.

Төменгі старттың бірнеше нұсқасы бар. Бұлардың ішінде неғұрлым көп тарағаны қарапайым старт. Мұнда алдыңғы колодка старттық сызықтан 1-1,5 табан өлшемі аралығында (30-50см), ал артқысы алдыңғысынан бір жіліншік кейін орналасады. Алдыңғы колодканың тірек бетінің бұрышы 40-50 градус, ал кейінгісі 60-80 градусқа тең. Колодка осьтерінің ара қашықтығы 18-20 см-ге тең. Жақындатылған стартта артқы колодкаға біртабан жақын болады. Алшақ старт кезінде алдыңғы колодка старт сызығынан біртабан ілгері орналасады. Бұл кезде тірек бетінің бұрышы да өзгереді: колодка старттық сызыққа жақындаған сайын бұрыш кішірейеді, ал алыстаған сайын сәйкесінше үлкейе түседі. Колодкалардың старт сызығынан алшақтауы немесе оған жақын болуы спортшының дене бітіміне, жылдамдығына, күшіне және т.б. ерекшеліктеріне байланысты.

«Стартқа» деген бұйрық бойынша жүгіруші колодкалардың алдына келіп, старт сызығына қолын таяйды және күштірек аяғын алдыңғы колодкаға тіреп, екінші аяғын артқысына тақайды. Артқы тізерлеп бүгіп спортшы қолын өзіне қарай тартып екі иығы ара қашықтығына сәйкестер старт сызығына дәлме-дәл

қояды. Бұл сызық бойында спортшының бармағы мен өзге саусақтары екі айырылып орналасады. Кеудені тік ұстап, басты кеуде бойынша түзеу керек. Осындай қалыпта дене салмағы екі қолға, алдыңғы аяқ табанына, артқы аяқтың тізесіне тең үлеседі.

«Дайындал» бұйрығы бойынша спортшы бөксесін иығынан сәл жоғары деңгейге ақырын көтереді, артқы аяқ тізесін жерден ажыратып аяғын түзейді, сөйтіп дене салмағы қолға ғана артылады. Табан колодканың тірек бетіне нық тию керек. Ал кеуде бұрынғысынша тік ұсталады. Дайындалу кезінде тізе буынының иілу бұрышы маңызды. Серпуші аяқ тізесінің буын бұрышы 65-100, ал артқы аяқтың иілуіне 100 -120 ең оңтайлы қалып деп саналады. Жылдамдық пен күш деңгейі неғұрлым жоғары болса, иін бұрышы соғұрлым аз болады. Бас кеудеге қатысты түзу қалпында сақталады. Спортшы көп аса сіреспей, төмен қарап тұруы керек. Өз қалпына назар аудару қажеттілігі маңызды.

Атуды естіген бойда /немесе басқа да спорттық белгі берілген де жүгіруші алға қарай ұмтылады. Бұл ұмтылыс аяқтардың қарқынды серпілісі мен екі қолды кезек - кезек сермеуден басталады. Спорттық колодкаларға екі аяқтың салмағы бір уақытта түседі. Артқы аяқ сәл ғана бүгіліп, жамбас бойымен алға шығады; сонымен бірге алдыңғы аяқ тез арада жазылып, денені алға қарай серпеді. Старт кезінде дене қимылы барынша шапшаң болу керек.

Сөрелік екпін. Старт бұйрығы берілгеннен кейін ең жоғары жылдамдыққа старттық екпіндеу кезінде қол жетеді. Әдетте бұның ұзындығы 20-25 м. Старттық екпіннің тиімділігіне старттан кейінгі ең алғашқы адымдардың жасалу әдісі мен алшақтығы ықпал етеді. Тым жиі адымдар тез жылдамдық алуды қамтамасыз ете алмайды, сондай-ақ тым алшақ адымдар да нәтиже бермейді. Алғашқы адымдар шамамен былайша үдейді: бірінші адым (алдыңғы старттық колодкадан жасалған) 3,5-4 табан, екінші адым да 3,5 -4 табан, үшінші адым 4-тен 4,5-ке дейін, төртінші 4,5 -тен 5 табан, бесінші адым 5-тен 5,5-ке дейін, алтыншы адым 5,5-тен 6 табан алшақтыққа дейін болады. Старттық екпін кезінде адымдардың бірте-бірте алшақтауымен қатар, кеуде де тікеле бастайды. Екпіндеу спортшы өз жылдамдығының 90-95%-ына қол жеткенге дейін жүреді.

Қашықтық бойы жүгіру. Қашықтық бойына жүгірген кезде спортшы неғұрлым жоғары жылдамдық алып, оны ұзағырақ сақтауға тырысады. Жүгіру жылдамдығы көбіне спортшының ұтымды қозғалысы мен еңтікпей жүгіре білуіне байланысты. Жоғары жылдамдықты сақтау үшін адым алшақтығы мен жиілігін сәйкестендіре білу керек. Әдетте ерлер арасындағы озық спринтерлердің адым алшақтығы 210-250 см (8-9 табан өлшемі) болса, әйелдер арасындағы үздік спринтерлердің адым қашықтығы 185-215 см, ал адым жиілігі секундына 5-5,5 қадам болады. Аяқ жерге тигенде табанның алдыңғы бөлігі негізгі қызмет атқарады. Серпілген кезде серпуші аяқтың жамбас, тізе, тобық буындары жазылады. Жүгірген кезде жамбас ілгері-кейін белсенді қимылдайды. Екі қолда жүгіріс кезінде сермеліп толық қызмет атқарады.

Спринтердің қозғалыс ұтымдылығы оның жүгіріс барысында аса маңызды қызмет атқармайтын мүшелердің бұлшық еттеріне күш салмауында, яғни жеңіл, еркін жүгіріп, ынтықпаудың амалын жасау қажет.

Мәреге жету. Жүгіріс барысында жоғары жылдамдықты қашықтық бойынша сақтау керек және мүмкіндігінше мәре сызығына жақындаған кезде жылдамдықты барынша үдете түскен дұрыс. Жүгіріс спортшының кеудесі мәре сызығы бойымен жүргізілген вертикалды шалған кезде аяқталады. Оны тезірек шалу үшін соңғы адымдарда алға қарай төспен ұмтылу керек, бұлшық өзі де «төспен ұмтылу» әдісі деп аталады. Бұның басқа да тәсілі бар, яғни жүгіруші мәреге жетер кезде иілңкіреп, сол мезетте бір қабырғасына бұрылып лентаны қарымен шалады. Мәреге ұмтылу техникасын меңгермеген жүгірушілер мәре сызығынан бар жылдамдығымен жүрігіп өтуді үйрену керек.

Жарыстың негізгі ережелері. Қысқа қашықтыққа жүгіру жарыстары ұзындығы 200-ден 400 м дейінгі стадиондарда өткізіледі, 100 м қашықтыққа жүгіру түзу жүгіру жолында өткізіледі, 200-400 м тіке қашықтыққа жүгіру. Сағат тіліне қарсы бағытта өткізілуі тиіс. Әрбір қатысушы өз жолымен жүгіру керек. Жолдың ені 125 см бояу керек. Қысқа қашықтыққа жүгіру кезінде қатысушы старттық колодкаларды қолданады. Финиште жүгіру жолының екі жағына фиништік бағаналар қолданылады. Бағаналардың биіктігі 137 см. Бағаналарға 122 см. Биіктікте ақ жіп тартылады (ерлер үшін), қалған қатысушылар үшін 110 см, биіктікте болады.

Спортта дайындалу үшін қатысушыға 1 минут уақыт беріледі, Қатысушылардың қайсысы болса да жүгіруге берілген белгіден бұрын жерден қолын немесе аяғын көтерсе, сол қатысушыға ескерту беріледі. Сол қатысушы екінші рет ережені бұзса, жарыстан алынып тасталады. Әр қатысушы өз жолымен жүгіру керек.

Қатысушылардың қорытындыларын төрешілер мен хронометршілер анықтайды. Қолдың хронометраж кезінде бірінші келген спортшының үш хронометршінің көмегі арқылы өлшенеді. Секундомер көрсеткіштері әртүрлі болса 2 бірдей көрсеткішті алады.

Үш көрсеткіштің үшеуі де әртүрлі болса (12,4; 12,6; 12,7) онда олардың ішінен орташасы 12,6 секунд алынады. Егер де спортшының келген уақытын 2 секундомермен өлшенген жағдайда, төменгі уақыт жазылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Легкая атлетика// Под.ред.Н.Г.Озолина, В.И.Вороника-М.; ФиС, 1979. -216.
- 2.Методика обучения легкоатлетическим упражнениям.// Под.ред.М.Л.Кривоносова, Т.Л.Юшкевича. Мн.Высш.шк., 1986. -61.
- 3.Учебник тренера по легкой атлетике // Под.ред. Л.С.Хоменкова, М.: ФиС, 1982. -116.
4. Бег на короткие дистанции.// Под ред. Л.В.Бортенева, М.: ФиС, 1967.-6.
5. Бег на короткие дистанции.// Под ред.В.С.Топчияна, М.: ВНИИФК, 1985. - 18.
- 6.урокт по легкой атлетике в школе// Под.ред.Ю.Ф.Працко, А.Ф.Семикоп. М.Н.Лолыпа. 1989. -51

7. обучение техникк низкого старта и стартового разгона// М.М.Рузаев, ОГПУ, г.Оренбург. 1997.
8. Легкая атлетика. Правила соревнований. М.:

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ОСНОВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Никифоров Андрій Михайлович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Гулей Ольга Володимирівна,
заслужений майстер народної творчості України,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
музикознавства та культурології
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Івченко Софія Володимирівна,
здобувач вищої освіти другого рівня
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Цюпка Ольга Володимирівна,
здобувач вищої освіти другого рівня
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Кривець Микола Леонідович,
здобувач вищої освіти другого рівня
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Проблема розвитку художньо-творчого потенціалу школярів на заняттях з основ образотворчого мистецтва багатогранна та неоднозначна, про що свідчить значна кількість наукових праць сучасних вітчизняних дослідників, зокрема О. Антонова, Т. Близнюк, І. Демченко, А. Кіктенко, С. Коновець, І. Кучерявого, О. Клепікова, М. Лещенко, О. Любарської, Л. Момот, М. Пічкур, О. Пехоти, Л. Шелестової та багатьох інших. Системний аналіз історико-педагогічної літератури надає можливість пересвідчитись, що до проблеми виховання підростаючого покоління засобами мистецтва була привернута увага багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів-класиків. Прогресивні погляди в галузі навчання і виховання засобами різних мистецтв відображені у працях Г. Ващенка, М. Драгоманова, Я. Коменського, А. Макаренка, І. Огієнка, О. Потебні, С. Русової, Г. Сковороди, Л. Толстого, К. Ушинського, І. Франка та інших. Концептуальний аналіз праць науковців уможливив дійти висновку, що більшість авторів цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її творчих здібностей і

самореалізації [1].

Варто зазначити, що творча діяльність може здійснюватися лише творчою особистістю [2]. Творча особистість – суб'єкт творчих соціальних відносин та продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, що забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів [3]. Як зазначила О. Пехота, творча особистість – це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів у одному чи кількох видах творчої діяльності [4].

Доречно вказати, що термін «творчий потенціал» науковці визначають неоднозначно. У загально філософському аспекті поняття «творчий потенціал особи» розглядається як синтетична якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і розв'язувати нові завдання у сфері діяльності, що має суспільне значення. Творчий потенціал представлений у вигляді сукупності різних можливостей, як-от: перетворювально-предметних (навички, вміння, здібності), пізнавальних (інтелектуальні здібності), аксіологічних (ціннісні орієнтації), комунікативних (морально-психологічні якості), художніх (естетичні здібності) [5; 6].

Як зазначила В. Моляко, дитяча творчість проходить певні стадії формування та розвитку: від наслідування та копіювання готового способу дій до творчого наслідування з елементами новизни, самодіяльності; від репродуктивної творчості за поданою раніше схемою, ідеєю до справжньої творчості, до створення нового. Характерними особливостями творчої діяльності дітей є першочергове значення процесу створення продукту, легкість на початку орієнтувальної, інколи навіть не зовсім осмисленої діяльності, суб'єктивна новизна відкриттів, відсутність внутрішніх бар'єрів, що ускладнюють творчість [7]. Внутрішньою передумовою творчої діяльності, ядром творчості є творчий потенціал, як можливі творчі прояви особистості; творчі можливості, які закладені з народження та розкриваються в різних сферах творчої діяльності. Творчий потенціал дітей розглядається як творчі здатності дитини, як її креативність, яка може проявлятися в мисленні, спілкуванні, іграх і характеризувати особистість як в цілому, так й її окремі здібності, продукти творчої діяльності, процес їх створення. Характеризується творчий потенціал дітей різними рівнями прояву їх загальної обдарованості, творчих можливостей, а його розвиток нерозривно пов'язаний з проблемою розвитку здібностей дитини [8]. Свій пізнавальний, творчий досвід, наголошує С. Коновець, діти збагачують через спостереження, експериментування з предметами, їх властивостями та функціональністю. Результатом такої діяльності дитини є її образ світу [9].

М. Лещенко стверджує, що важливо поширювати та заохочувати різноманітні форми творчої діяльності, серед яких особливу роль відіграють творчі ігри – ігри, які діти придумують самі, відображаючи враження від пізнання навколишнього світу [10]. О. Ковальов переконаний у тому, що невичерпні творчі можливості розвитку має й образотворча діяльність, яка

займає значиме місце серед інших видів художньої творчості (аплікація, ліпка, мозаїка, колаж тощо) [11]. Погоджуємося із думкою Л. Момот і Л. Шелестової стосовно того, що краса та мистецтво відіграють велику роль у пробудженні естетичної чутливості дітей, розвитку їхніх кращих людських почуттів, формуванні морального обличчя дитини, тобто мистецтво є потужним прийомом становлення творчої особистості дитини [12].

Відтак, враховуючи вищезазначене можемо підсумувати, що вагомим чинником у художньо-естетичному вихованні школярів є використання основ образотворчого мистецтва, що передбачає розвиток художньо-творчих здібностей учнів, формування у них естетичних почуттів, творчого сприймання навколишньої дійсності і вдосконалення практичних навичок зображення краси природи та світу в художніх образах.

Список літератури

1. Наливайко І. П. виховання школярів засобами мистецтва у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 23 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк. Книга для учителя. Послесловие В. В. Давыдова. 3-е издание. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
3. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. Киев : Знание, 1995. 52 с
4. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. [та ін.]. Індивідуальність учителя і освітні технології. Освітні технології : Навчально-методичний посібник. Київ : Видавництво А.С.К., 2001. 255 с.
5. Антонова О. Є. Обдарованість : досвід історичного та порівняльного аналізу : [монографія]. Житомир : Видавництво Житомирського державного університету, 2005. 456 с.
6. Кучерявий І. Т., Клепиков О. І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : Навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2000. 288 с.
7. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. Киев : Знание, 1995. 52 с.
8. Демченко І. І., Пічкур М. О., Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : [монографія]. Київ : Оміда, 2009. 218 с.
9. Коновець С. В. Образотворче мистецтво в початковій школі. Київ : Знання, 2000. 79 с.
10. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі : До проблеми педагогічної майстерності : Навчально-методичний посібник. Київ : АСМІ, 2003. Ч. І. 304 с.; Ч. ІІ. 240 с.

11. Ковальов О. Є. Методика викладання декоративного мистецтва в початковій школі : навчально-методичний посібник. Для студентів педагогічних інститутів та університетів, вчителів, вихователів дошкільних закладів. Київ : [б. в.], 1997. 204 с.

12. Момот Л. Л., Шелестова Л. В. До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання. *Педагогіка і психологія*, 1997. № 2. 59 с.

КОХЛЕАРНА ІМПЛАНТАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД СЛУХОПРОТЕЗУВАННЯ

Олефір Наталія Віталіївна,
старший викладач
кафедри загальної та спеціальної педагогіки
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР
м. Дніпро, Україна

Передумови успішності учнів з порушенням слуху закладаються на початку життя та великою мірою залежать від того, як розвивається дитина у перші роки. Перше завдання – вчасно виявити порушення.

Виявлене порушення слуху розглядається як показання до термінових дій:

- зі слухопротезування;
- зі спеціальної педагогічної допомоги;
- з організації розвивального середовища в родині [5, с. 12].

Найбільш перспективним напрямом слухопротезування останнім часом визнано кохлеарну імплантацію, яка:

- забезпечує достатній слух для сприймання мовлення;
- створює слухове підґрунтя для розвитку власного мовлення;
- уможливорює процес комунікації на слуховій основі, установлення соціальних контактів із найширшим колом осіб;
- є найбільш ефективним, безпечним і надійним методом медико-педагогічної реабілітації людей із тяжкими порушеннями слуху [5, с. 13].

Кохлеарна імплантація – хірургічне втручання, яке передбачає відновлення слухової функції в осіб з важкими порушеннями слуху з використанням високотехнологічної електронної системи [1, с. 32].

На відміну від традиційного слухового апарата, що підсилює акустичні сигнали, кохлеарний імплант перетворює їх на електричні імпульси, стимулюючи слуховий нерв. Ці імпульси передаються по слуховому нерву у слухові центри мозку і викликають там слухові відчуття. Таким чином, людина чує звуки довкілля, мовлення, музику [4, с. 10].

Система кохлеарної імплантації призначена для людей з сенсоневральною втратою слуху важкого та глибокого ступеня, яким використання слухових апаратів не забезпечує розвиток мовних навичок та комфорту у спілкуванні [3].

Ефективність використання кохлеарних імплантів для сприймання мовлення залежить від того, в якому віці зроблена імплантація.

Стосовно дітей, ідеальним віком для проведення кохлеарної імплантації є 12-18 місяців. Це обумовлено тим, що слух потрібен дітям для формування та розвитку мовленнєвих навичок. Рання імплантація створює підґрунтя для успішної самореалізації дитини [3].

По відношенню до дорослих – вікового порогу не існує. Треба враховувати лише стан пам'яті і здатність мислити [3].

Велике значення має досвід систематичних занять із сурдопедагогом до операції, ступінь сформованості пізнавальних, слухових і мовленнєвих навичок, а також правильно організована систематична післяопераційна слухово-мовленнєва реабілітація дитини: систематичні заняття із сурдопедагогом і логопедом, та активна участь батьків у цьому процесі [4, с. 14].

Сурдопедагог, враховуючи особливості кожної дитини, забезпечить ефективну професійну допомогу з розвитку слуху, сприймання і розуміння мовлення оточуючих, власного мовлення та формування правильної звуковимови. Дуже важливо, щоб сурдопедагог подобався дитині, пропонував завдання на вибір, міг «підлаштуватися» під темперамент і характер малюка [4, с. 14].

Батьки повинні добре уявляти своє життя та життя дитини після кохлеарної імплантації. Важливо, щоб їх сподівання відповідали реальності. Вони повинні розуміти, що, попри технічний прогрес, будь-який технічний засіб не замінить природний слух цілком, а тільки надасть можливість чути краще. Дитина та його оточення повинні докласти власних зусиль для оптимізації свого слухового потенціалу, заручитися підтримкою фахівців, бути включеним у програму комплексної слухової реабілітації та брати у ній активну участь. Педагоги та батьки повинні заохочувати дітей до розвитку мовлення, вивчення мови та підтримувати їх на цьому шляху [2].

Отже, кохлеарна імплантація – шлях до нової якості життя. Сучасний метод слухопротезування та реабілітації дітей з порушеннями слуху відкриє нові шляхи та можливості для ефективного навчання, подальшої інтеграції таких дітей у світ людей з різними слуховими можливостями.

Список літератури

1. Інклюзія : термінологічний словник / за заг. ред. Т. В. Мотуз, Н. В. Олефір. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР, 2022. 54 с.
2. Кохлеарна імплантація. URL: <https://aurora.ua/o-ki/yakim-patsiyentam-pidhodit-kohlearna-implantatsiya/> (дата звернення: 12.10.2022)
3. Кохлеарна імплантація – шлях до нової якості життя. URL: <https://www.auris.com.ua/uk/kohlearna-implantacziya/> (дата звернення: 12.10.2022)
4. Литовченко С. В. Дитина з порушенням слуху. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 56 с.
5. Навчання дітей із порушеннями слуху : навч.-метод. посіб. / С. В. Кульбіда та ін. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 216 с.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ПРИКЛАДІ ОПУСУ Б. БАРТОКА «ДІТЯМ»

Остапчук Ілона Василівна

магістрантка

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Серед найбільших музикантів світу, які жили в першій половині ХХ сторіччя, угорський композитор Бела Барток посідає одне з найбільш почесних місць. Його внесок у скарбницю нової європейської музики винятково важливий. Суть новаторства митця в науковому відкритті й художньому втіленні раніше невідомих світові угорських національно-фольклорних скарбів та рішучій і сміливій динамізації всіх елементів сучасної на той час музичної мови. Обидві ці лінії, переплітаючись у взаємодії, зумовлюють особливу специфічність авторського стилю. Народно-національні риси найбезпосереднішим чином виявилися в інтонаційно-ладовій та метро-ритмічній природі бартоківської музики. В поліфонічній техніці, в особливостях фактури, у прийомах гармонізації та інструментування музикознавці вбачають високий професіоналізм європейського майстра, який жадібно прагнув «необмеженого використання всіх наявних можливостей звукового матеріалу» [3, с. 81].

Музичне просвітительство й виховання Б. Барток вважав необхідними умовами піднесення культури і самосвідомості народу, визначаючи наріжним каменем втілення в музиці національних фольклорних традицій. Конкретна реалізація цих ідей митцем відбулася у сферах інструментальної музики і проблем професійного навчання в тісному взаємозв'язку з принципами загального музичного виховання, зокрема, залучення активного інтелектуального потенціалу учня до свідомого сприймання музики, що становить фундамент музичного мислення.

Значна частина музичної спадщини Белли Бартока – твори для дітей і юнацтва. Вони невіддільні не тільки від інших напрацювань митця, а й тісно пов'язані із виконавством, викладацькою і редакторською, науково-фольклористичною і музично-публіцистичною його діяльністю; вони ввібрали в себе і віддзеркалили «великий світ» – «макрокосмос» бартоківського мистецтва. Опусом, що розпочав педагогічні серії Б. Бартока, є збірники фортепіанних обробок угорських і словацьких народних пісень «Дітям». В основі задуму – широко розгорнута, багатозвучна і різнобарвна народно-пісенна панорама. Тут музично-поетичний світ народного життя представлений сприйманню дітей цілісно. Цьому сприяє вільне, імпровізаційно просторе чергування в альбомі картинок побуту, ліричних фрагментів-настроїв, індивідуальних «портретів», масових сценок, колоритних жанрових замальовок, поетичних пейзажів, відтворених через призму пісенного і танцювального жанрів. Характерним є

розміщенням матеріалу по наростаючій трудності із збагаченням їх все новими і новими аспектами.

Обробки народних мелодій – творче відтворення першоджерела, бо, на переконання Б. Бартока, їх мета не тільки збереження очевидних, лежачих на поверхні властивостей, але й «осягнення таємниці матеріалу, його глибинної суті, самого типового в його природі» [4, с. 43]. Сприймаючи п'єси із I та II зошитів молодші школярі пізнають, що улюбленими прийомами митця є варіантні перетворення і комбінації вирізнених із мелодії-теми інтонацій, мотивів у поєднанні із темповими зрушеннями, ритмічним розширенням, включенням тактових пауз, цезур, фермат. Типова стосовно названих прийомів дитяча пісня № 12 із першого зошита – швидкий хоровод. Моторний вступ відразу приєднає молодших школярів до безперервного руху. Потім така побудова порушується характерним структурно-темповим сповільненням у поєднанні з динамічним спадом. Повернення до мелодії до попереднього руху сприймається як ще більш стрімке і радісне. Характерна сукупна дія агогічних та динамічних нюансів надає контуру мелодії особливої рельєфності.

Однією з магістральних ліній педагогіки Б. Бартока є ритмічне виховання дітей. У перебігу сприймання творів із циклу «Дітям» (№ 26, 28, 30, 31, 32 із I зошита, № 12 із III, № 23 із IV зошитів) учні почують просту, невігядливу ритміку рухливих танцювальних наспівів, п'єси, де рівномірна пульсація загострена пунктирним ритмічним малюнком, синкопами, характерною грою акцентів. Ці твори ввібрали гостроту та пружність народних танців, інтонаційні особливості угорської мови. Без відчуття «ритмічно наелектризованої музики», не можна усвідомити її бурхливу життєву силу» – переконував педагог [1, с. 14].

Формуванню здатність сприймати багатоголосну музику і відтворювати її в музично-слухових уявленнях, розвитку гармонічний слуху молодших школярів сприяє пізнання гармонічного стилю Б. Бартока, «ембріоном» якого є септакорд. У ньому композитор знаходить багаті колористичні і виражальні можливості. Приклади такого мистецтва гармонізації учні почують у перебігу сприймання п'єс під № 26, 27, 41, 32 із II зошита, № 31, 33 із IV зошита.

Пізнати художню універсальність поліфонічного принципу викладу, розширити діапазон розгляду його виражальних можливостей учні можуть у процесі сприймання п'єс № 12 із I зошита, № 32 і 41 із II зошита, № 31, 33 із IV зошита. Діти почують яскраву ритмічну, тембральну, артикуляційну диференціації різних пластів музичного полотна, відчують розмаїття використаних композитором остинатних супроводів.

Педагогічна цінність творів із збірника Б. Бартока «Дітям» величезна. Поліфонічність музичної мови, ритмічне багатство і різноманітність матеріалу, постійне варіаційне оновлення, новизна багатьох засобів викладу і оригінальні трансформації типових піаністичних формул вимагають постійної активної роботи слуху і свідомості. Організація їх сприймання прищепить молодшим школярам «відчуття цілого і як єдності архітектонічної і процесуальної сторін форми, і як вияву внутрішньої єдності всіх елементів музики, їх взаємовідношення між собою» [2, с. 91]. Люба п'єса опусу може слугувати

прикладом того як музична думка-тема формує та детермінує все полотно, підпорядковує своєму розвитку всі компоненти музичної мови і як навіть елементарні засоби музичної виразності дають в сукупності художньо-виражальний ефект, працюють на музичний образ. Без сумніву на таких творах прекрасно виховуються музичне мислення та смак молодших школярів.

Список літератури:

1. Барток Б. Зачем и как собирать народную музыку. Москва: Музгиз, 1957, 48 с.
2. Малинковская А. В. Бела Барток - педагог: о нем. Москва: Музыка, 1985. 102 с.
3. Нестьев И. Бела Барток. Жизнь и творчество. Москва: Музыка, 1969. 800 с.
4. Рождественский Г. О влиянии крестьянской музыки на музыку нашего времени; Венгерская народная музыка и новая венгерская музыка; Влияние народной музыки на современную профессиональную музыку (перевод В. Пеппер) / Б. Барток. Бела Барток. Сборник статей. Сост. Е. И. Чигарева. Москва: Музыка, 261 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Островершенко Анна Петрівна,
Викладач товарознавчих дисциплін,
Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства

У сучасному світі, який значною мірою керується технологіями, необхідна висока цифрова грамотність викладачів та здобувачів освіти. Спочатку Пандемія COVID-19 призвела до швидкого технічного навчання викладачів, потім воєнна агресія з боку російської федерації підштовхнула викладачів модернізувати свої уміння в цифровому середовищі, адже за короткий термін необхідно було адаптувати навчальні програми дисциплін до цифрового онлайн-формату, вчитись використовувати нові застосунки для створення навчального контенту.

Ось основні принципи грамотності та соціальних навичок людини:

- знайти нову цифрову інформацію і оцінити її;
- спілкуватися належним чином в цифровому форматі;
- для зв'язку і співпраці з іншими через різні платформи;
- ідентифікувати проблеми і реалізувати інновації, створювати цифровий контент;
- захистити свою безпеку та благополуччя в Інтернеті.

Так звана "культура 21 століття" є частиною Кембриджської системи життєвих компетенцій. Цифрова грамотність має вирішальне значення в тому, що вона допомагає здобувачам освіти вчитися протягом усього життя і включає в себе використання інших важливих життєвих навичок, таких як спілкування, співпраця, творчість та критичне мислення.

Щоб організувати активне навчання потрібно зацікавити здобувача освіти якісним контентом, подавати інформацію неординарно, а для цього потрібно прикласти багато зусиль, адже на даний момент теперішнє покоління вважають носіями цифрових технологій, тому, що вони виростили з прямим контактом з комп'ютерною технікою та мережею Інтернет.

Підготовка до 2022-2023 навчального року в теперішніх реаліях кинула виклики багатьом викладачам. Але існує безліч платформ, застосунків та конструкторів сайтів, графічних редакторів, які приходять на допомогу.

Засоби візуалізації контенту допомагають створити презентації, відео лекції, плакати, інфографіки. Більшість здобувачів освіти називають інфографіку звичайними картинками. А насправді це є найкращим варіантом для того, щоб пояснити будь-які, навіть найскладніші статистичні дані та їх взаємозв'язок. Те, що зазвичай в тексті доводиться описувати в шести абзацах, на зображенні іноді можна показати трьома лініями.

Інфографіка — це наочність, а наочно ми з вами сприймаємо все набагато краще. Для цього використовують такі онлайн-застосунки, як Google Charts (створення лінійних графіків, гістограм, діаграм та багато інших різновидів графіків), (Рис 1)

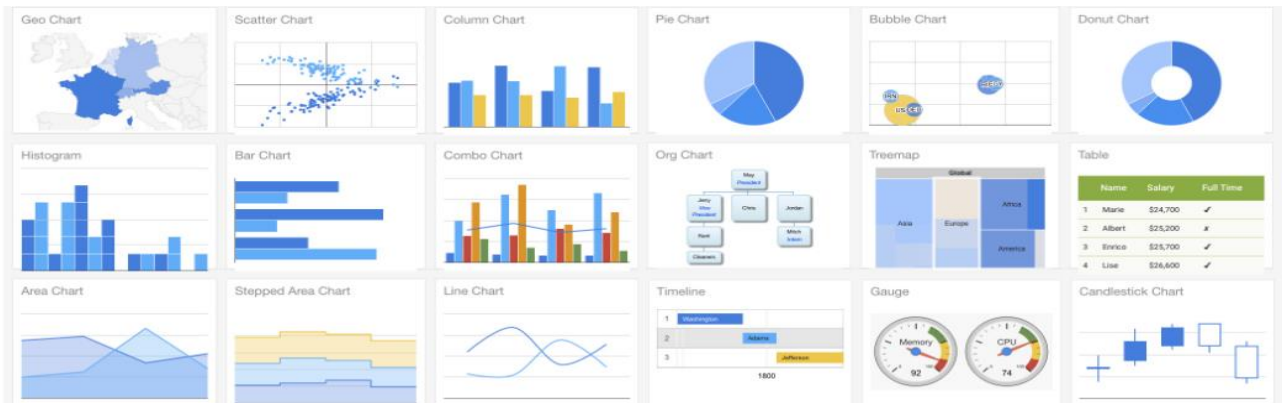
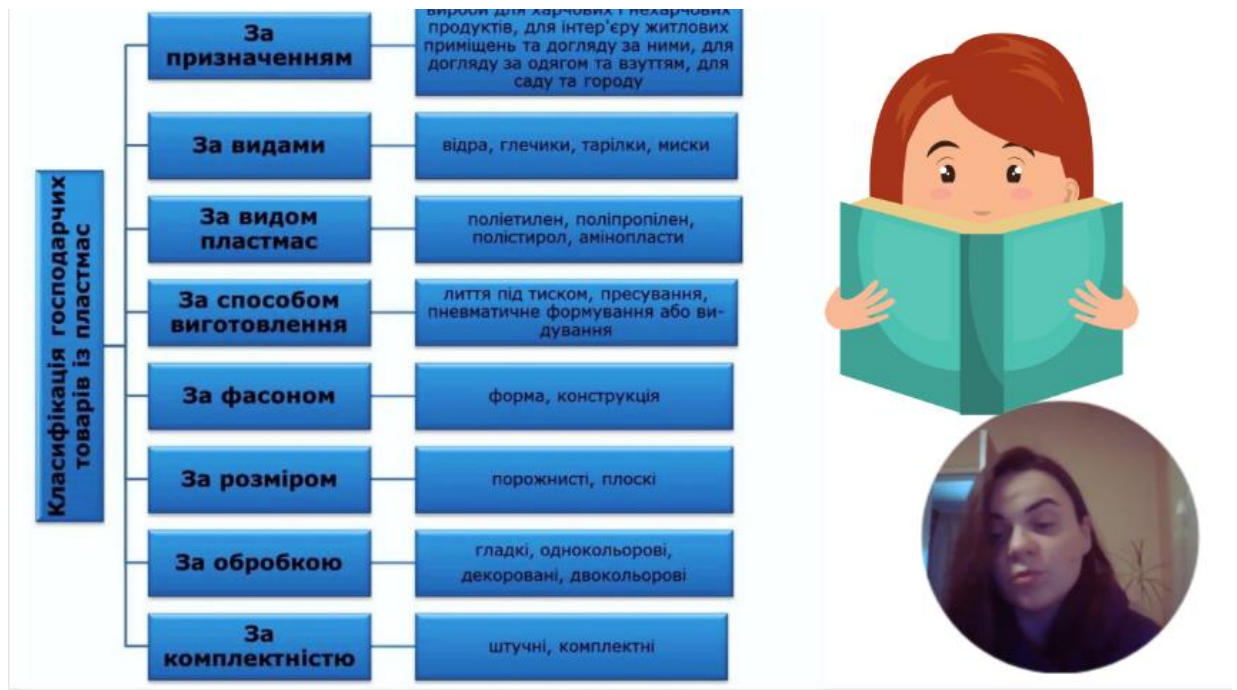

Рис 1 Google Charts

Piktochart (Ефективний інструмент для створення інфографіки, презентацій, плакатів), Canva, Crello (Безкоштовні інструменти для графічного дизайну, які містять безліч безкоштовних шаблонів для створення цифрового навчального контенту). (Рис 2)

(Рис 2) приклад роботи в Canva (<http://surl.li/dimfz>)

Для систематизації інформації, зберігання конспектів лекцій, та для зручності здобувачів освіти створюють сайти навчальних дисциплін, зазначу, що на даний момент існує безліч конструкторів сайтів, таких як Onepage, Weblium, Hosting, Sitepro, Strikingly, Webnod.

Найпростішим та найзрозумілішим у використанні є Webnod.ua. це простий конструктор на випадок, якщо потрібно швидко та безплатно створити сайт, наприклад для якоїсь дисципліни. Webnod.ua відноситься до того типу конструкторів, в якому користувач відразу бачить, що він створює, тобто при публікації сайту в інтернеті він буде виглядати аналогічно. Інтерфейс організований досить просто: щоб додати елемент, його необхідно перетягнути на робочу область.

За його допомогою можна створити цікавий сайт із додаванням відео, вбудовуванням HTML коду іншого сайту, фотогалереї та інших функцій. (Рис. 2)

Товарознавство непродуктивних товарів

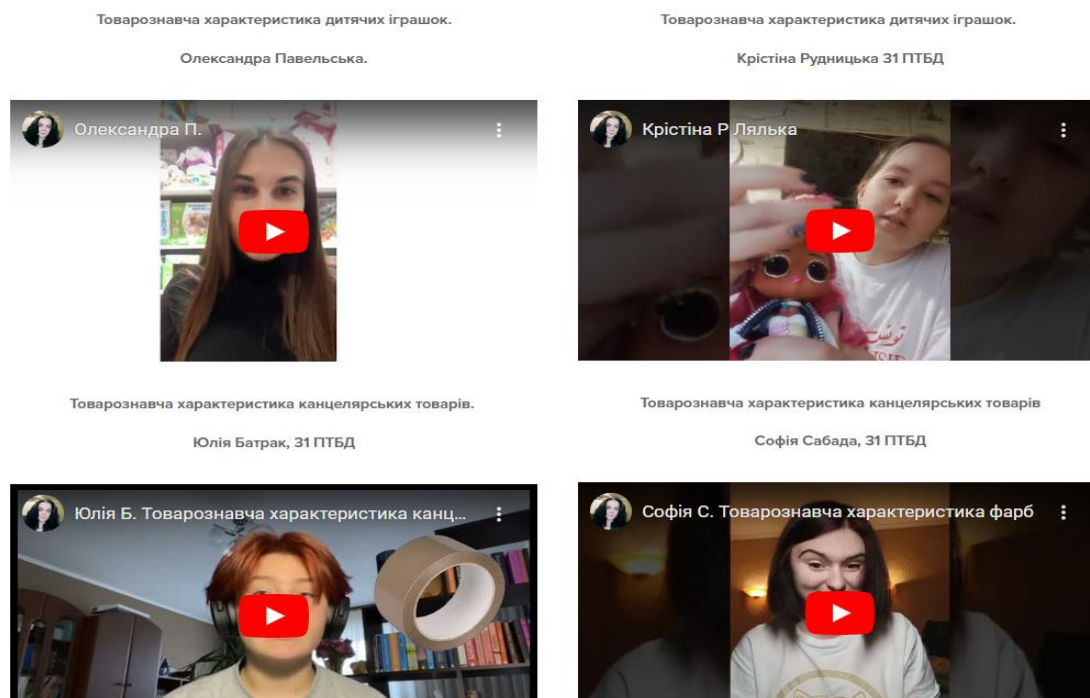

Рис 1. Сайт Webnode «Віртуальна лабораторія» (<http://surl.li/dimfi>)

Систематизувати інформацію також можна за допомогою сервісу Google disk, викладацького блогу Blogger.com, де можна використовувати засоби мультимедіа в навчальному процесі, ділитися важливою інформацією, систематизувати власний досвід, зберігати конкретні адреси сайтів а також завдання. Все це створюється для того, щоб здобувач освіти знав де шукати необхідну інформацію.

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що для того щоб привернути увагу здобувача освіти, зацікавити його у вивчення нової інформації викладачу потрібно систематично вдосконалювати свої цифрові навички, бути в пошуку нової інформації, адже якщо обмежуватись тільки одним типом освітнього контенту навряд вийде впродовж довго часу організувати активний навчальний простір.

Література

1. Інноватика в галузі освіти: Методичні рекомендації до проведення лекційних, семінарських занять, організації позааудиторної самостійної роботи, підготовки до підсумкової атестації. Укладачі : Попова О. В., Ткачова Н. О., Васильєва С. О. – Харків, 2020. – 55 с.

2. Модель стандарту ІКТ-компетентності викладачів університету в контексті підвищення якості освіти / Н. В. Морзе, А. Б. Кочарян // Інформаційні технології і засоби навчання. - 2014. - Т. 43, вип. 5. - С. 27-39. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_43_5_5

3. Калюжна, Т. (2018). Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 128 с

ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЗА ДОПОМОГОЮ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖИ FACEBOOK

Павленко Тетяна Степанівна

науковий співробітник
Державна науково-педагогічна бібліотека України
ім. В. О. Сухомлинського

Від моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію незалежної України, запровадження з 24 лютого 2022 р. воєнного стану перед українськими бібліотеками постали завдання розвитку нових напрямів діяльності, розширення інтернетизації життя. Просування бібліотечних ресурсів в інформаційному середовищі є важливим завданням державної інформаційної політики. Цього вимагають сьогоднішні реалії, пов'язані з необхідністю введення в суспільний обіг потрібного для розвитку суспільства знання, це необхідно задля виконання вимог Закону України «Про інформацію» [1].

Проблеми розвитку соціальних комунікацій бібліотеками в контексті задоволення інформаційних потреб користувачів набули особливого значення протягом останніх років.

Соцмережі надають можливість бібліотекам залучити користувачів до діяльності бібліотеки, швидко встановлювати неформальний контакт, оскільки в мережах люди готові більш спілкуватися й ділитися інформацією, ніж у реальному житті, дозволяють оперативно дізнатися думку користувачів з певного питання, виявити їхні побажання та вподобання. Соціальна мережа виступає перспективним засобом для реклами бібліотечної діяльності. Найбільш популярною серед бібліотекарів є Facebook, де можна розміщувати посилання на цікаві, корисні матеріали, для потенційних користувачів, опубліковані на бібліотечному сайті, анонси заходів. Facebook виступає перспективним засобом для реклами бібліотечної діяльності.

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) відіграє провідну роль в інформаційно-бібліотечному супроводі освіти й науки. Її діяльність спрямована на створення належних умов для якісного забезпечення фахових потреб науковців і освітян через формування галузевих інформаційних ресурсів, надання вільного доступу до ресурсів, що розробляється фахівцями в межах наукових досліджень [2], зокрема через соціальну мережу Facebook.

На сторінці ДНПБ у Facebook реалізується онлайн проєкт «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти». Щомісячно календар відображає ювілеї видатних діячів світової та вітчизняної освіти, педагогіки, психології, філософії, інших суміжних галузей знань й визначні дати і події, що дозволяє спланувати роботу педагогічними й науково-педагогічними працівниками,

бібліотекарями освітянських книгозбірень. З метою розкриття фонду згідно з календарем знаменних та пам'ятних дат на сторінках ДНПБ у Facebook створено онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: видатні педагогі-ювіляри», основою якого став інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу». Користувачам надається посилання на повний текст однієї із праць відомого представника педагогічної науки, з якою вони можуть ознайомитись онлайн на вебпорталі ДНПБ і залишити свої враження від прочитаного в коментарях. Онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!» містить коротку інформацію про персоналію та посилання на інформацію про життя та діяльність педагога. Через посилання у мережі Facebook активно рекламувався вебпортал бібліотеки, зокрема сторінка електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу ДНПБ «Видатні педагоги України та світу». Створено низку онлайн-проектів, присвячених видатному педагогу-гуманісту В. О.Сухомлинському: «Афоризми Сухомлинського», «Дитина – частина природи» (за казками та оповіданнями В. О. Сухомлинського) – один раз на місяць у мережі Facebook автори проекту розміщують казку або оповідання Василя Сухомлинського, що присвячені взаєминам дитини з природою в усіх її проявах. Тексти доповнюють малюнки дітей за мотивами творів В. О. Сухомлинського. Проект «Казки В. О. Сухомлинського» презентує літературну творчість педагога і її впровадження в сучасну освітню практику крізь призму доробку відомої української вченої, фахівчині в галузі початкової освіти О. Я. Савченко (1942–2020). «Читаймо Сухомлинського онлайн» – автори проекту розміщують дописи про конкретну працю В. О. Сухомлинського з посиланням на повнотекстове джерело, а користувач, залишаючись вдома, може студіювати твори Василя Сухомлинського, завантаживши їх із «Науково-педагогічної електронної бібліотеки» ДНПБ. Інформаційний бюлетень «Sukhomlinsky New» готує і оприлюднює Alan Cockerill, австралійський учений і популяризатор спадщини Василя Сухомлинського серед англомовних читачів у всьому світі. А. Кокерілл подає переклад на англійську мову праць В. О. Сухомлинського. З працями видатного педагога можна ознайомитися за посиланнями в електронній бібліотеці ДНПБ.

Отже, сьогодні, під час війни з російським агресором, саме соціальні мережі, зокрема Facebook, забезпечують популяризацію бібліотечних ресурсів: за допомогою цікавої інформації про бібліотеку, її фонди, дискусії про актуальні питання з посиланням на відповідні інформаційно-аналітичні продукти бібліотеки. Активне спілкування в соціальних мережах з користувачами сприятиме збільшенню кількості читачів цього контенту.

Список літератури:

1. Про інформацію : Закон України [Електронний ресурс]. Відом. Верховної Ради. 1992. № 48. ст. 650 / офіц. веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://tinyurl.com/nhdvwc5u> (дата звернення: 10.10.2022).

2. Березівська Л. Д., Тарнавська, С. В. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи. *Вісник Нац. академії пед. наук України*. 2022. 4(1). С. 1–9. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4108> (дата звернення 09.10.2022).

3. Самсонов М. М. Реклама бібліотек в онлайн-соціальних мережах. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2012. Вип. 33. С. 532.

ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ З НЕЗРЯЧИМИ ТА СЛАБОЗОРИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

Подобєд Андрій Олексійович,
учитель-методист, гімназія №59 міста Києва

Подобєд Олена Андріївна,
д.і.н., доцент, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Закон України «Про освіту» гарантує, що особи з особливими освітніми потребами мають можливість здобувати освіту в навчальних закладах усіх типів. Запровадження інклюзивної освіти передбачає відповідну підготовку учителя та його асистента, матеріально-технічне забезпечення навчального закладу.

Згідно з дослідженнями Організації Об'єднаних Націй і Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі понад 130 млн слабоворих і близько 45 млн незрячих. При цьому у світі нараховується 1,5 млн незрячих дітей, частина з них мешкає в Україні. Відповідно учителі-предметники, зокрема й історики, постали перед новими викликами щодо організації навчального процесу.

У навчальному закладі, де здобувають освіту незрячі та слабоворі повинен бути відповідним чином організований простір. Важливо, щоб був контраст дверей зі стінами, сходи марковані контрастною фарбою, таблички зі шрифтом Брайля біля всіх приміщень.

Для того, щоб незрячий учень добре орієнтувався у просторі школи, зокрема міг віднайти кабінет історії та правознавства, йому потрібно провести ознайомлювальну екскурсію кожним поверхом навчального закладу.

Ознайомлення з місцевістю незрячими школярами відбуватиметься передусім опосередковано (інструментально): обмацування дороги, дверних пройм, батарей за допомогою тростини; сприйняття на дотик через підшви взуття рельєфу дороги, зокрема дверних порогів. Слабоворі школярі під час ознайомлення зі шкільним простором можуть використовувати руки.

Припустимо, що кабінет історії та правознавства розташовується на четвертому поверсі школи. Як саме його знайти? Потрібно сходами піднятися на потрібний поверх і знати не номер кабінету, а з'ясувати, який кабінет по рахунку від входу на поверх. Незрячі учні, рухаючись по коридору, рахуватимуть дверні пройми за допомогою тростини, а слабоворі – за допомогою руки.

Для орієнтування у просторі під час ходьби незрячі для вимірювання відстаней використовують кроки. Щоб незрячий учень «побачив» розміри кабінету історії та правознавства, а також розташування предметів у ньому (меблі, технічні прилади), потрібно влаштувати ознайомлювальну екскурсію. Незрячі учні мають запам'ятати, на відстані скількох кроків від входу у кабінет розташовується його робоче місце, стіл учителя, дошка. Це допоможе вільно орієнтуватися у просторі та впевнено крокувати ним без сторонньої допомоги.

Кабінети, де здобувають освіту учні й учениці з порушеннями зору, слід обладнати люмінесцентними лампами. Вони випромінюють світло близьке до спектру денного, мають рівномірне світіння і дають м'яке розсіяне світло. На відміну від ламп розжарення люмінесцентні лампи майже не створюють тіні і відблиски на поверхні, що освітлюється. Школярам зі слабким зором бажано мати робоче місце у першому ряду. У такому разі вони зможуть краще побачити записи на дошці, а учителю буде зручніше демонструвати наочність.

Бібліотеки навчальних закладів, у яких здобувають освіту незрячі мають бути укомплектовані аудіо та рельєфно-крапковими підручниками. Підручники надруковані рельєфно-крапковим шрифтом Брайля, окрім текстової частини, містять ілюстрації та схеми у вигляді рельєфних малюнків. На жаль, через брак державного фінансування підручники навіть у спеціалізованих інтернатах є морально застарілими. Роздавальні матеріали і тактильну графіку можна друкувати на цупкому папері за допомогою брайлівського принтера.

Підручники, посібники, а також роздавальний матеріал для слабозорих дітей друкуються збільшеним шрифтом, як наслідок – збільшується обсяг таких книг; для зручного використання вони поділяються на частини. За підготовку роздавальних матеріалів відповідає асистент учителя.

Незрячі мають спеціально адаптовані періодичні видання. Понад 80 років щомісяця виходив шрифтом Брайля дитячий журнал «Школяр». На його шпальтах друкувалися різноманітні матеріали: уривки з художніх творів, актуальні інтерв'ю, статті про здоровий спосіб життя і новинки у світі моди, про подорожі та автомобілі, поради психолога. Це було єдине в Україні дитяче брайлівське видання, яке припинило видаватися у 2013 р. через брак фінансування. З початку 2015 р. «Школяр» почав виходити в аудіоформаті. З випусками за 2015 – 2016 рр. можна ознайомитися на офіційному сайті Українського товариства сліпих.

У країнах Західної Європи незрячі школярі пишуть переважно за допомогою брайлівських друкарських машинок, а в Україні – за допомогою так званої «Брайлівської дошки». Це – трафарет, в якому закріплюється аркуш цупкого паперу. Шляхом проколювання паперу спеціальним грифелем в певних місцях, формуються знаки алфавіту, цифри, розділові знаки та ін. Незрячий із навичками письма за системою Брайля здатний записувати інформацію трохи повільніше, ніж зрячий кульковою ручкою. Креслити, приміром, стрічку часу, таблиці чи схеми, незрячі можуть за допомогою тактильної лінійки. Вона має тактильні мітки, що позначають міліметри та сантиметри.

Ще одним різновидом запису навчальної інформації незрячими школярами може бути аудіоконспект. Запис здійснюється за допомогою диктофону чи мобільного телефону / смартфона з функцією диктофон. Для кожного навчального предмету доцільно виділити окрему папку. Можна здійснювати безпосередній запис пояснення вчителем нового матеріалу чи лекції, завчасно попередивши педагога. В іншому разі – самостійно стисло надиктувати головне зі сказаного вчителем. Такий вид конспектування вчить школяра виділяти головне, абстрагуючись від другорядного.

Для слабозорих школярів існують спеціальні зошити, що мають жирні розділові смуги та клітинки збільшеного розміру. Однак вони можуть писати й у класичних зошитах. Учителеві слід враховувати, що слабозорі учні не розрізняють лінії у зошитах, тому можуть писати нерівно. Вони можуть перекручувати елементи букв, неправильно їх розташовувати відносно один одного в словах і рядках, заміняти чи пропускати букви.

Вивчаючи історичні події та явища учні мають не лише встановити, коли вони виникли, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, а й дослідити, де саме вони відбулися. Тому вивчення історії не можливе без використання історичних карт.

В ідеалі мають бути створені спеціальні історичні карти для незрячих і слабозорих школярів. Так, карти для останніх повинні мати обмежену кількість умовних позначок та ліній, бути яскравими. Карти для незрячих мають бути тактильні. Однак, здається, серед картографічних посібників для незрячих в Україні створені лише адміністративна карта та географічна фізична карта України.

Окрім карт, на уроках історії можна використовувати тактильний глобус. Він має рельєфне зображення материків, островів, меридіанів і паралелей, низин і височин. Особливо доречним буде використання тактильного глобуса незрячими школярами під час вивчення розселення первісних людей, епохи Великих географічних відкриттів та інших тем зі всесвітньої історії.

Демонстрація зображальних матеріалів для слабозорих дітей має свої особливості. Справа в тому, що вони не можуть на дистанції цілісно спостерігати предмети чи навчальні картини. Тому слід використовувати роздатковий матеріал. Це дозволить кожному учневі самостійно визначити час і оптимальну відстань від очей для розглядання зображення.

Дослідники наголошують, що у слабозорих дітей спостерігаються труднощі під час сприйняття та впізнання малюнків. Виявлено наступні порушення сприйняття малюнків: сповільненість огляду, неточність, пропуск деталей зображення, ослаблене сприйняття червоного, зеленого і синього кольорів, внаслідок нечіткого сприйняття окремих елементів і неточності уявлень нерідко формуються помилкові версії щодо зображеного на малюнку, розгляд малюнка по частинах ускладнює осмислення його змісту, порушує сприйняття просторових відносин між зображеними на ньому предметами.

Слабозорі краще сприймають яскраві, контрастні зображення невисокої композиційної складності. Учням зі слабким зором можна запропонувати сфотографувати певний об'єкт, який потрібно розглянути (приміром, монети, пам'ятник, архітектурну споруду). Далі на моніторі ПК чи ноутбука можна розглянути цей об'єкт у збільшеному вигляді, у тому числі пофрагментно. Наприкінці чверті можна запропонувати слабозорим школярам влаштувати власну фотовиставку з навчального предмету; за її допомогою провести узагальнення знань з розділу.

Українські незрячі школярі можуть «побачити» репродукції картин очима своїх учителів та однокласників. Під час розгляду картини можна запропонувати

зрячому та незрячому учням об'єднатися у пари. Зрячий повинен буде якомога повніше описати побачене, розповісти про композицію, звернути увагу на деталі та обов'язково зазначити кольори зображених об'єктів. Така форма роботи буде корисною для обох школярів.

У США компанія *3DPhotoWorks* створює тактильні версії картин відомих художників. Процес створення такої картини має три етапи. На першому за допомогою комп'ютерної програми пласке зображення перетворюється на тривимірне. Після цього спеціальна машина створює рельєфний зліпок. На завершальному етапі зображення друкується на верхній частині рельєфу. З тактильними «Моною Лізою» Леонардо да Вінчі та «Портретом доктора Гаше» Ван Гога вже мали змогу ознайомитися незрячі США та Канади. Маємо надію, що незабаром виставка тактильних картин стане доступною для незрячих України.

Тактильні відчуття відіграють важливу роль у пізнанні світу незрячими дітьми. Розвиток відчуття дотику у незрячих дітей може певною мірою компенсувати відсутність зору. Завдяки відчуттю дотику незрячі сприймають форму, розміри й фактуру предмету. Тому під час роботи з незрячими й слабозорими школярами учителям та його асистентам слід широко використовувати різноманітні оригінальні предмети, макети, муляжі, чучела тварин і птахів. Ефективніше під час обстеження використовувати обидві руки (бімануальне дотикове сприйняття).

«Сканування» за допомогою рук макетів знярядь праці людей різних епох (або оригінальних предметів), козацьких чайок, архітектурних споруд (хата, церква, саж та ін.), дадуть можливість «побачити» форму предметів та матеріали, з яких вони виготовлялися, звернути увагу на деталі.

Сприйняття на дотик, наприклад, бюстів видатних діячів (Б. Хмельницький, Т. Шевченко) допоможе краще зрозуміти їхній зовнішній вигляд, а відповідно і риси характеру, що їм притаманні. Можна запропонувати незрячим і зрячим школярам із зав'язаними очима «просканувати» за допомогою рук певний скульптурний портрет і порівняти описи учнів (у кого вони будуть більш точними, хто звернув увагу на деталі), їхні припущення щодо того, який діяч зображений.

Розповідаючи про традиційний побут українців (9 клас), доречно використовувати експонати шкільного музею. Так, лише потримавши в руках глечики-близнюки, глечик і макітру, незрячі учні зможуть зрозуміти різницю між цими предметами посуду та краще запам'ятати функціональне призначення кожного з них.

Під час вивчення монет і банкнот як історичного джерела (5 кл.) доцільно звернути увагу усіх школярів на те, що вони мають певні тактильні позначки для розпізнавання їх незрячими. Так, на ребрі монет з металу жовтого кольору нанесено універсальні позначки; у свою чергу на монетах з металу білого кольору вони відсутні. Номінал монет можна дізнатися за їхнім розміром, приміром, зручно це робити склавши їх у стовпчик. Можна запропонувати незрячим і зрячим школярам із зав'язаними очима взяти участь у грі «Вгадай

монету»: хто швидше посортує «білі» і «жовті» монети та визначить їхній номінал.

Музика збагачує духовний світ незрячих і слабозорих образно-художніми враженнями, естетично і художньо розвиває, виховує, є засобом отримання знань, відображає життя через мистецтво, виконує компенсаторні й оздоровчолікувальні функції. У світовій історії серед незрячих митців найбільше було, мабуть, музикантів і композиторів. Відповідно засобами музичного мистецтва у тому числі й на уроках історії здійснюється профорієнтація учнів.

Фрагменти музичних творів доречно прослуховувати та аналізувати на уроках, присвячених передовсім розвитку культури. Незрячим і слабозорим школярам можна рекомендувати у вигляді домашнього завдання (у тому числі випереджального) ознайомитися з визначеними творами композиторів, записами фольклорних творів.

Школа, де навчаються незрячі та слабозорі учні, має бути укомплектована відповідними тифлотехнічними засобами.

Серед оптичних засобів для слабозорих користуються популярністю: лупи (ручні, опорні, стаціонарні; електронні), окуляри (мікроскопічні, телескопічні, гіперокулярні), накладні оптичні засоби для слабозорих, призначені для читання, писання чи малювання.

Незрячі та слабозорі широко використовують можливості спеціальної програми «Книга, що говорить». Це тиражовані раніше на грамплатівках і магнітних стрічках, а нині – в електронному вигляді записи книг, переважно художньої літератури, зокрема і на історичну тематику.

Якщо раніше для прослуховування подібних книг потрібні були електропрогравачі або громіздкі бобинні магнітофони, то сьогодні такі книги можна завантажити на компактні тифлоплеєр, мобільний телефон (смартфон) чи диктофон. Здійснює озвучування книг підприємство «Республіканський будинок звукозапису і друку Українського товариства сліпих».

Озвучені ПК і ноутбуки дають змогу школярам використовувати їхні широкі можливості з навчальною метою. Друкувати тексти, прослуховувати аудіофайли, конвертувати текстові файли у звукові, користуватися можливостями інтернету.

Широкі можливості для незрячих і слабозорих надають сучасні мобільні телефони та смартфони, оснащені спеціальними програмами. З їхньою допомогою, як зазначалося, вище можна прослуховувати аудіокниги, користуватися інтернетом; за допомогою фотокамери можна робити знімки і, збільшивши зображення, розглянути на екрані вигляд знятого об'єкту, звернути увагу на деталі.

Осібне місце посідають дейзі-плеєри. Це спеціальні цифрові пристрої для запису і відтворення текстів з синтезом мови. Вони поєднують в собі диктофон і медіа-плеєр з підтримкою великої кількості різних типів файлів. Дозволяють під час запису відразу створювати аудіокнигу у форматі DAISY. Відтворюють текстові файли за допомогою вбудованого синтезу мови.

Список джерел та літератури

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Бистрова Ю. О., Петруня А. М., Лупир С. А. Комплексний супровід навчально-реабілітаційного процесу в освітніх закладах для дітей з порушеннями зору. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3. С. 13-18.
3. Дмитренко С., Сліпченко В., Журибеда О., Подобєд О. Інклюзія. Форми роботи. Київ: «Видавничий дім «Перше вересня», 2019. 200 с.
4. Куненко Л. О. Теоретико-методичні засади інтеграційної спрямованості музичної освіти молодших школярів з порушеннями зору: автореф. дис. докт. наук. спец. 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання, 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2010. 44 с.
5. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Подобєд О. Побач на дотик і слух. Методика роботи з незрячими та слабозорими учнями. *Історія України*. 2018. №21. С. 5-11.
7. Тулашвілі Ю. Й. Комп'ютерні технології як системотвірний чинник переходу до інклюзивного навчання осіб з порушеннями зору. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2013. Випуск 7.

ВИВЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Шахіна Ірина Юріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського

Шевченко Владислав Ігорович

магістр спеціальності «Цифрові технології»
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського

Комп'ютерна графіка – це галузь інформатики, що займається проблемами отримання різних зображень (ілюстрацій, малюнків, схем, макетів, мультиплікації, креслень) на комп'ютері. Комп'ютерна графіка відносно новий, але дуже динамічно прогресуючий, напрямок в науці. Робота з комп'ютерною графікою дужецікава і захоплююча, оскільки надає багато можливостей для реалізації на персональному комп'ютері. Для професійної роботи в комп'ютерній графіці художникам рекомендується вивчати: композицію, кольорознавство, формоутворення, малюнок і живопис. На будь-якому підприємстві, фірмі, компанії, час від часу виникає необхідність у розробці рекламних біл-бордів, сітілайтів, оголошень в газети і журнали, випуску рекламної листівки або буклету. Без комп'ютерної графіки не обходиться жодне сучасне програмне забезпечення. Необхідність широкого використання графічних програмних засобів стала особливо відчутною в зв'язку з розвитком Інтернету. У всіх галузях науки, техніки, медицини, комерційній та управлінській діяльності використовуються побудовані за допомогою комп'ютера схеми, графіки, діаграми, призначені для наочного відображення різноманітної інформації.

Проблема формування художньо графічних умінь закладу освіти розроблена дослідниками Евансом Д., Сазерлендом А., Балл О.Г., Бордовською Г.А., Бочкіною А.І., Гершунським Б.С. та ін.

В Україні над цією проблемою працювали Дорошенко Ю.О., Залогова Л.А., Глушаков С.В., Блінова Т.О., Порєв В.М.. Наукові дослідження щодо формування художньо графічних умінь закладу професійної освіти проводили Корнюков Ю.К., Приходько О.К..

Якщо розглядати аналіз запитів на спеціалістів випускників спеціальності «Цифрові технології» за останні роки, то фахівці, які володіли б професійними навичками комп'ютерної графіки на ринку праці дуже затребувані. Це величезна проблема, коли випускник, після закінчення закладу освіти, не може працевлаштуватися. Держава вкладає великі кошти в навчання, заклад освіти має нести відповідальність за працевлаштування своїх випускників і викладачі мають докладати всіх зусиль, щоб підготувати конкурентоспроможних фахівців.

На кафедрі інноваційних та інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського дисципліна «Комп'ютерна графіка» з недавнього часу була запропонована для вивчення у фахівців з галузі цифрові технології, хоча потреба в її вивченні була очевидна давно. На вивчення предмету комп'ютерної графіки виділяється дуже мало часу, що для якісного навчання кваліфікованих спеціалістів не достатньо.

Аналіз теоретичних основ формування графічних умінь майбутніх спеціалістів дозволяє зробити висновок, що структурні компоненти поняття (комп'ютерна графіка) в психолого-педагогічній та методичній літературі, огляд графічних редакторів, стало причиною виникнення різноманітних трактувань творчої активності студентів. Більшість авторів розглядає її як цілісну якість особистості, яка проявляється у творчій діяльності, та складається з комплексу емоційних, інтелектуальних, вольових компонентів. Творча активність студентів характеризується самостійністю, ініціативністю, креативністю, новизною результату, оригінальністю [1, с. 57].

Комп'ютерна графіка — це на сьогодні величезний світ різноманітних редакторів та пакетів, у якому кожен може знайти будь-які інструменти для втілення у життя найсміливіших своїх задумів, знаходити нестандартні способи їх вирішення, використовувати отримані раніше знання в нових ситуаціях, що зумовлює установку на самовдосконалення особистості у вирішенні творчих завдань [2, с. 12].

Формування графічних умінь майбутніх фахівців з цифрових технологій у процесі вивчення дисципліни «Комп'ютерна графіка» базується на основі системного підходу, актуальності та потреб в спеціалістах. Реалізація такого підходу в підготовці спеціалістів вимагає вивчення:

- потреб ринку праці;
- соціально-економічних умов, які складаються в державі;
- стандартів освіти Європейської економічної системи та внутрішніх чинників розвитку закладу освіти;
- зміцнення кадрового складу викладачів;
- розвитку матеріально-технічної бази;
- інформаційно-методичного забезпечення освітнього процесу тощо;
- новітніх технологій у цифрових технологіях.

Як перспективний шлях підвищення професійного рівня колективу розглядається захист кандидатських дисертацій, стажування у вищих закладах освіти III-IV рівнів акредитації, участь у наукових конференціях, фестивалях, проектах, конкурсах, виставках, майстер-класах.

Головною метою формування графічних умінь майбутніх фахівців є:

- ознайомлення студентів із сучасним станом та перспективами розвитку комп'ютерного графічного забезпечення;
- озброєння майбутніх фахівців знаннями методів застосування комп'ютерного графічного забезпечення в комп'ютерних системах та мережах у процесі створення ілюстрованої продукції;
- знання прогресивних комп'ютерних інформаційних технологій;

– набуття студентами умінь та навичок використання технологій двовимірного та тривимірного графічного та геометричного моделювання, комп'ютерної поліграфії та Web-дизайну для розв'язування типових задач професійної діяльності фахівців із комп'ютерних систем та мереж.

Основні завдання вивчення графічних умінь майбутніх спеціалістів:

– система загальних теоретичних знань, які в сукупності дають цілісне сприйняття сучасного стану комп'ютерної графіки як галузі знань (теоретичних основ, програмного та апаратного забезпечення, прогресивних технологій комп'ютерної графіки) та її практичних застосувань у комп'ютерних системах та мережах, із акцентуванням уваги на графічному та геометричному моделюванні, комп'ютерній поліграфії, Internet-технологіях та Web-дизайні;

– уявлення про прогресивні тенденції розвитку комп'ютерної графіки;

– практичні знання, уміння та навички, які необхідні для володіння інструментальними засобами декількох із найрозповсюдженіших на практиці професійних графічних пакетів, призначених для створення та використання комп'ютерної графіки в комп'ютерних системах та мережах;

– базові практичні знання, уміння та навички створення складних статичних та анімованих (рухомих) комп'ютерних графічних 2D/3D-зображень та їх складних композицій (растрових малюнків та фотоколажів, векторних рисунків та точних креслень, реалістичних тривимірних сцен та інтерактивних відеороликів, мультимедійного та гіпермедійного ілюстраційного матеріалу), поліграфічної продукції в формі ілюстрованих PDF-документів, ілюстрованих Web-сторінок/Web-сайтів (інформаційно-довідкових, рекламно-інформаційних, рекламно-презентаційних тощо), призначених для наочної візуальної підтримки професійної діяльності фахівців із комп'ютерних систем та мереж.

Комп'ютерна графіка є багатофункціональною складовою графічно-цифрових технологій, найлегше сприймається та найшвидше обробляється (в інформаційному плані) й засвоюється людиною, повною мірою відповідає природним психологічним особливостям сприйняття людиною навколишнього середовища .

Вивчення студентами закладів освіти основ комп'ютерної графіки, формування графічних умінь – це є створення своєї школи комп'ютерної графіки, свого погляду розвитку графічного мислення. Неможливо вибудувати нову національну культуру без міцного підмурівка, закладеного творчим доробком попередніх поколінь. Однак в умовах відкритого інформаційного простору, свободи творчості, як наслідку демократизації українського суспільства, що вирвалося з тоталітарного режиму, дедалі частіше стикаємося з несприйняттям і не розумінням багатющої національної творчої спадщини, мистецьких традицій, врешті, нерозумінням молодими митцями духовної відповідальності за розвиток національної традиції. Це можна спостерігати в роботах з комп'ютерної графіки: в рекламі, Інтернеті, поліграфії, моделюванні, проектуванні. На сьогодні це проблема не тільки українська, але й загальнолюдська, позаяк руйнування національної традиції у мистецтві є втратою національної самоідентифікації.

Збільшені вимоги до рівня підготовки випускників вузів, з урахуванням сучасних концепцій і цифрових технологій в різних сферах людського життя, збільшують роль здатності майбутніх фахівців до самоосвіти, самостійного отримання інформації. Крім того, професійне зростання фахівця безпосередньо залежить від його вміння самостійно мислити, оптимізувати свою діяльність, ухвалювати нетривіальні рішення, а навички такої роботи він отримує, навчаючись у вищих закладах освіти. Графічна діяльність фахівця цифрових технологій передбачає розвиток його творчих здібностей, формування графічного світогляду, самосвідомості, естетичного ставлення до дійсності і мистецтва, накопичення необхідного досвіду креативної діяльності.

Графічно-стилістичне розмаїття, що стало чи не першою ознакою сучасного мистецтва, насамперед орієнтує молодих дизайнерів до пошуку власного я. Тому особливо важливим у підготовці молодих фахівців з комп'ютерного дизайну бачиться формування їх національної самосвідомості, що передбачає усвідомлення людиною себе самої, як особистості.

Фахова підготовка майбутніх дизайнерів має бути зорієнтована з одного боку на опанування загальних професійних вимог, світового мистецтва, а з іншого боку педагоги мають постійно орієнтувати студентів до етно-національних традицій.

Спілкування з мистецтвом основ з комп'ютерної графіки – одна з великих радощів життя. Мистецтво комп'ютерної графіки треба знати і розуміти, і перша задача викладача – викликати у студентів відчуття насолоди, потребу милуватися природою і витворами для подальшої реалізації відчуттів у творчості з комп'ютерної графіки.

Формування графічних умінь майбутніх спеціалістів з цифрових технологій у процесі вивчення основ комп'ютерної графіки залежить від духовного багатства самого викладача його культури, ерудиції, прагнення і вміння пов'язувати будь-який матеріал із завданням морального виховання з метою комплексного впливу на свідомість, почуття, поведінку студента. У кожного студента думка розвивається своєрідними шляхами, кожен розумний та талановитий по-своєму. Ми переконані немає жодного нездібного, бездарного студента. Всі студенти обдаровані, але завдання педагога полягає в тому, щоб розвинути природжені графічні здібності до великого захоплення.

Таким чином, комп'ютерна графіка в системі цифрової освіти дозволяє оптимізувати освітній процес, успішно здійснювати міждисциплінарні зв'язки, розвивати абстрактне і логічне мислення. Комп'ютерні технології розширюють спектр розвитку і застосування в творчій діяльності, дозволяють поглибити професійний кругозір майбутніх фахівців цифрових технологій.

Широкі технічні можливості комп'ютера відкривають принципово нові можливості для виконання графічних робіт та навчання графічним дисциплінам. Комп'ютер стає надійним інструментальним засобом при виконанні найрізноманітніших зображень, автоматизуючи та спрощуючи графічну діяльність людини. Так само комп'ютер створює принципово нові умови для навчання графічним дисциплінам, вносячи суттєві корективи у традиційні

технології навчання.

Одним з важливих елементів підвищення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх фахівців є постійне поліпшення методичного рівня. Вибір найбільш адекватного для даних роздумів комплексу методів професійної підготовки, засобів, форм і змісту, дозволить підготувати високопрофесійних, компетентних фахівців, здатних діяти в нових соціально-економічних умовах.

Список літератури:

1. Педагогіка: [навчальний посібник]. – Харків: ТОВ «Одісей», 2003. – 352 с.
2. Комп'ютерна графіка: Навчальний посібник / Укл.: О. Т. Башта, О. В. Джурик, В. І. Макаров. – К.: НАУ, 2001. – 88 с.

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ У ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Шишко Ірина Миколаївна,
аспірантка Київського інституту спеціальної педагогіки
та психології імені М. Ярмаченка НАПН України,
заступник директора ХЗОШ № 113 ХМР ХО

Процес пізнання матеріалістичного світу починається з чуттєвого сприймання людиною навколишніх предметів і явищ. Відображаючи в нашій свідомості реальну дійсність, чуттєве сприймання є джерелом усіх наших знань. Однак чуттєве сприймання є лише початковим, найпростішим ступенем пізнання; на цьому ступені пізнання людина не може дістати знання про загальні внутрішні властивості речей. Від безпосереднього пізнання дійсності за допомогою органів чуття людина переходить до вищого ступеня пізнання-утворення понять.

Поняття – основна і вища форма нашого мислення. За допомогою понять ми виражаємо загальні, суттєві ознаки речей і явищ об'єктивної дійсності.

Для того, щоб з'ясувати суть понять, ми порівнюємо їх з такими формами психічної діяльності, як сприймання і уявлення. Сприйманням називається безпосереднє чуттєве відображення уявлення. Уявленням називається зображений у нашій свідомості образ предмета або явища, якого в даний момент ми не сприймаємо. Сприймання відбувається у свідомості людини лише тоді, коли які-небудь предмети або явища діють на органи чуття людини. Сприймання зникає, коли це діяння закінчується.

Ми бачимо на столі вчителя дерев'яну модель куба – ми сприймаємо куб. Забрали цей куб – сприймання закінчилось. Але сприймання не зникає з нашої свідомості безслідно. В цей момент ми можемо не бачити того куба, але ми можемо його собі уявити таким, який він лежав на столі, бо його образ зберігся в нашій свідомості. Це і є уявлення.

Але ми бачили багато різних кубів: різного розміру, різного забарвлення, виготовлених з різних матеріалів. Ми можемо відхилитися від індивідуальних ознак окремих моделей куба і виділити лише ті ознаки, які є істотними для будь-якого куба. Тоді у нас створюється поняття про куб, ні першої, ні другої, ні будь-якої іншої, з бачених нами моделей, а про куб взагалі. В цьому понятті відсутні різні індивідуальні якості окремих моделей куба і виділяється лише те, що є загальним і істотним в усіх предметів даного роду.

Поняття абстрагується від індивідуальних рис і ознак окремих сприймань і, отже, є результатом узагальнення сприймань і уявлень дуже великої кількості однорідних явищ і предметів. Число, піраміда, коло, пряма лінія – все це поняття.

Поняття утворюється за допомогою таких логічних прийомів, як аналіз і синтез, абстракція і узагальнення.

Початкові математичні поняття (точка, пряма, число і інші) були одержані шляхом абстракції з навколишньої матеріальної дійсності, вони відображають властивості і закономірності реального світу.

Взагалі треба сказати, що питання утворення поняття – складне філософське питання, для розв'язання якого формальної логіки недостатньо.

Тому не випадково М.М. Бескін у своєму підручнику «Методика геометрії» пише так: «... при групуванні в одну множину об'єктів, із яких ми бажаємо утворити поняття, ми повинні перш за все керуватись деякими міркуваннями. Як, наприклад, пояснити, що ми групуємо в одну множину всіх собак? Для цього потрібно заздалегідь передбачити риси схожості між окремими собаками. Без цього можна було б об'єднати в одну множину зовсім різnorodні об'єкти, наприклад скласти множину, в яку ввійдуть собаки, метали і раціональні числа; така множина не буде придатною для утворення будь-якого поняття». Зрозуміло, тут мова йде про поняття з більш або менш конкретним змістом.

Роль понять при вивченні математики складна і багатогранна. З одного боку, на поняття ми спираємося в процесі доведення, з другого – в усякому доведенні ми розкриваємо поняття, поглиблюємо і уточнюємо знання про поняття. До цього треба додати, що означення понять теж ґрунтується на відомих поняттях.

Формування в учнів математичних понять – одне з найважливіших завдань викладання математики. Опанування основ наук немислиме без опанування системи понять цих наук. Більшою мірою це стосується математики. Опанування основ наук немислиме без опанування системи понять цих наук. Більшою мірою це стосується математики. Вся постановка викладання повинна сприяти утворенню правильних понять. Математичні поняття мають безліч ознак. Навіть для такої, здавалося б, простої фігури, якою є пряма, можна вказати цілий ряд властивостей: пряма незамкнена, нескінченна, є лінією постійної кривизни, ділить площину, в якій вона лежить, на дві частини, визначається будь-якими двома своїми точками та інше. Список властивостей прямої при бажанні можна було б продовжити.

Зв'язками, які існують між математичними поняттями, пояснюється існування великої кількості загальних властивостей між ними. Якщо взяти такі окремі поняття, як паралелограм і круг, то і вони мають загальні властивості:

- 1) паралелограм і круг – плоскі і випуклі фігури;
- 2) в паралелограмі і крузі існує така точка, що будь-яка пряма, що проходить через неї, ділить їх на дві рівні частини.

Кожне поняття можна розглядати з різних боків і, отже, знаходити в ньому все нові й нові властивості. Якщо додати, що, крім «внутрішніх» властивостей, поняття мають властивості, в яких розкривається їх відношення до інших понять, стане зрозуміло, що процес вивчення понять ніколи не може бути завершеним. Ознаки, які нам невідомі тепер, можуть бути знайдені пізніше. Розглядаючи властивості якого-небудь поняття, ми передусім звертаємо увагу на різний характер цих властивостей в розумінні їх відношення до поняття. Так, ми помічаємо, що деякі ознаки перебувають у такому зв'язку з поняттям, що

належать усім об'єктам розглядуваного класу об'єктів. З другого боку, серед ознак ми виявляємо і такі, які належать лише деяким видам понять, не всім об'єктам. Нарешті, ми завжди можемо вказати ознаки, які не належать жодному об'єкту класу. Відкриття нових властивостей розширює наші знання про поняття.

Список літератури:

1. Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – К.: НПЦ Перспектива, 2019.
2. <https://method.ucoz.ua>

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Hongwei Zhang,
PhD student,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

The concept of globalization emerged in the 80s of the 20th century and is seen as one of the end results of modernity. Giddens saw it as "the strengthening of social relations on a worldwide scale"^[1]. This relationship means that the world's countries and regions are no longer closed by geographical isolation, distant regions communicate and influence each other, and trade, population, culture and networks will become the medium of communication for the world. Robertson emphasizes the openness of the world and the process of change, arguing that "societies weigh their perceptions of their traditional identities and social characteristics against the global constraints of changing in the direction advocated globally".^[2] "The global direction" is obvious. It will be influenced by more developed countries, but it is by no means covered by the West. In the process of globalization, every small society will be affected, and all societies need to play a role together.

In the era of globalization, the problem scenario of educational modernity is quite complex. On the one hand, the concepts, systems and curricula of education in all countries of the world will influence each other and tend to be the same as the process of globalization; On the other hand, humanity needs to face the pervasive crisis of educational modernity caused by the sweeping tide of globalization. The entanglement of the two exacerbates the crisis of educational modernity in the era of globalization. As an idea, globalization itself embodies the characteristics of universal connection in the world, reflecting the demands and value orientation of human spirit and concepts at different stages of development.

Globalization has brought modern individual independence back to a new interdependence, so that coexistence becomes the condition of existence, forming a situation of "coexistence before existence".^[3] This means that globalization has brought changes to human society not only in the sense of economic development or political order, but more importantly, it has changed the way of thinking of human beings facing many common crises and challenges, and urgently needs human beings to look at global problems with a holistic perspective. This means that in the global change, education must not only complete its own modernity adjustment and transformation, but also help mankind regain confidence and hope in globalization, and provide realistic possibilities for reshaping the concept of global governance.

Although it is often said that mankind has entered the era of globalization, in the era of globalization, the world has not formed a truly global society. Traditional ideas of modernity seem to be unable to explain the current forms and problems of globalization, and can no longer provide effective conceptual integration and value

maintenance for modern life. Problems originating in a certain country and region began to spread rapidly with the deepening of the globalization process and gradually became global public problems. Globalization has globalized local problems, but when mankind faces global crises and risks, it lacks a global overall value construction. In the final analysis, it is because the modern system is only a domestic social system, not a world system, or that the effective scope or constraint of the modern system is the internal society of the nation or state, not the world or the international community. ^[4] It is precisely because of the lack of holistic value that states tend to fall into what Hobbes called "natural hostility" and struggle to reach consensus on many public issues.

Where education will go, how the value of education will be selected, and what education will do to modern values are the big issues of education development in the context of globalization. Value is closely related to human existence. All things are contained in value, not the natural essence of things, but the human essence that things have. ^[5] As a practical activity belonging to people, education itself contains a certain value appeal and value responsibility, especially related to the search for the meaning of human existence. In modern life, education is about both the human whole and the human individual; It is not only related to the foundation of a country, but also related to international exchanges. In short, educational development must justify the integrity of its values. The whole task of modern educational development should be to reconstruct the deep value order of people. This is not only about the very foundation of education itself, but also about the survival of individuals in modern life. In the era of globalization, multiple values coexist, and education needs to help people find the modern life value they need from the complex "values", which is also the true meaning of education.

Generally speaking, the development of a country's higher education mainly depends on the development strategies, policies and measures formulated by various nationalities, countries and governments with themselves as the main body, and is widely affected by the cultural, political, economic and social development of the nation-state. However, with the increasingly close multifaceted ties between countries and regions, this development model is obviously unable to fully adapt to the impact and challenges of globalization on the development of education. As one of the core features of modern international politics, international organizations are using their own unique influence to "exert coercive pressure on national higher education departments and institutions", requiring nation-states to understand and implement the normative higher education development model they have set. Especially since the new century, international organizations have generally adhered to the orthodox belief that through the "best practices" global model to improve the enrollment rate of national higher education and build a national higher education quality assurance system, so as to provide unified policy guidance for the development of higher education in all nation-states. Western scholars have summarized this influence as a "delta convergence" model, emphasizing that under the promotion of international organizations, the higher education policies of different nation-states are moving towards the same typical paradigm. Under this model, the development of nation-state higher education

is mainly achieved through coupling concepts or typical models set by international organizations; International organizations play a normative or predetermined role in the field of global higher education policy, facilitating the coupling of national higher education policies.

New concepts and policy paradigms of higher education with a high degree of convergence have rapidly spread globally through the global discourse system initiated by international organizations. International organizations are playing an increasingly important role in the formulation and evaluation of national education policies. On the one hand, international organizations carry out similar problem diagnosis of education systems under different social, political and economic systems, and influence a country's education policy and development through the formulation of a large number of standards and rules; On the other hand, they support international cooperation in education by using global indicators, thereby influencing the formulation of education policies in relevant countries and strengthening the globalization and internationalization of their education policies. These actions have led to a gradual convergence of educational thinking and reform in various countries, forming so-called "global rules". As a result, the influence and control of international organizations over the education systems of various countries has expanded, even beyond local political forces, and thus formed a trend of generalization of educational reform^[6].

References:

1. Anthony Giddens. The consequences of modernity [M]. Nanjing: Yilin Publishing House, 2000.56-57
2. Roland Robertson. Globalization: Social Theory and Global Culture [M]. Translated by Liang Guangyan, Shanghai: Shanghai People's Publishing House, 2000.194
3. ZHAO Tingyang. Nanjing: Jiangsu Phoenix Literature and Art Publishing House, 2020: 68
4. ZHAO Tingyang. The World Without Worldview[M]. Beijing: Chinese min University Press, 2005:7
5. YUAN Guiren. Introduction to value[M]. Beijing: Beijing Normal University Press, 1991:66
6. YANG Rui, WU Mei. International Organizations and the Development of Higher Education in China[J]. Fudan Education Forum, 2009, (7): 52-55

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЇХ У СУСПІЛЬСТВІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ ТА ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Безрукава Людмила Іванівна,
вчитель української мови та літератури,
вища категорія, «старший учитель»
Криворізька гімназія № 122
м.Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Швець Ніна Анатоліївна
вчителі української мови та літератури,
вища категорія, учитель-методист
Криворізька гімназія № 122
м.Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

У Концепції Нової української школи задекларовано, що школа буде не лише навчати, але й «формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством» [10, с. 19]. Незважаючи на жваві дискусії, які вирують навколо цього питання у суспільстві, виховний момент в освіті залишено.

Соціальна та громадянська компетентності – «усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі в громадському житті, у сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття» [10, с. 12].

Пріоритетними орієнтирами для виховного аспекту, прописаними в НУШ, є такі цінності: «морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [11, с. 6].

Школа покликана втілити ці положення Концепції в життя, бути простором для переосмислення цінностей. І для цього нам потрібно докласти багато зусиль.

У процесі вивчення української мови і літератури розвиток соціальної та громадянської компетентностей відбувається через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність, розвиток розуміння і ставлення до відповідальності, а також здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності. Основні принципи роботи вчителів-філологів – педагогіка партнерста, демократичний стиль, індивідуальна спрямованість.

Загальнолюдські цінності, ідеї демократії та гуманізму, що беруть витоки в

нашому минулому, є основою менталітету українського народу. Про це свідчать тексти народної творчості: легенди, перекази, казки, пісні, думи та прислів'я. У процесі роботи над текстами учням пропонуємо, об'єднавшись у групи, вибрати ті, які, на їхню думку, формують громадянські компетентності.

Вплив на формування свідомості дітей мають народні казки. Школярів об'єднуємо у групи та пропонуємо виконати творче завдання: розглянути ілюстрацію до народної казки, вказати її назву й зазначити, яку громадянську компетентність вона формує. Наприклад, казка «Ріпка» – навички співпраці, відповідальність; «Мудра дівчина» – навички вирішення конфліктів, гнучкість та вміння адаптуватися, впевненість у собі.

Під час уроків української мови наводимо приклади із віршів Ліни Костенко, Василя Стуса, Василя Симоненка, Василя Голобородька, Івана Малковича, Тараса Шевченка, прозових творів Івана Франка, Олександра Довженка, Емми Андіївської та інших, які ілюструють певні правила. Учням пропонуємо самостійно навести приклади із вивчених творів, щоб продемонструвати засвоєння матеріалу з обов'язковим обговоренням змісту наведених цитат.

Працюючи з одиницятикласниками над темою «В. Підмогильний. Роман «Місто», клас об'єднуємо у групи для створення плакату «Мрії», на якому записано ім'я одного з героїв/героїнь твору (Степан Радченко, Надійка, Рита, Мусінька, Зоська, Вигорський). Після демонстрації проводимо спільне обговорення. Перелік питань може бути таким:

- Які мрії героїв здійснилися?
- Чому в одних людей мрії збуваються, а в інших ні?
- Про які бажання героїв твору мрієте чи мріяли ви?
- Чим ваші мрії схожі на мрії героїв твору?

Після обговорення в групах здобувачі освіти розв'язують проблемне запитання: які дії потрібно зробити людині, щоб її мрії здійснилися? Результат роботи: 2–3 поради-рекомендації.

Аналізуючи еволюцію характерів героїв, учні вчаться критично осмислювати власні цінності, переконуються в тому, що більшість проблем можна розв'язати, якщо вжити заходів, необхідних для досягнення мети. Така вправа допомагає учням сформулювати власну мотивацію щодо здійснення мрій.

Під час вивчення поезії Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина...», учні виконують спочатку творчий самоаналіз: у центрі зірки, яку кожен підготував заздалегідь, діти вписують своє ім'я, а на кожному променеві – найбільш яскраві риси своєї особистості. Потім пропонуємо розглянути зірки однокласників та з'ясувати, наскільки важко було виділити найбільш значущі риси особистості, що дізналися про себе та про інших, наскільки здивовані результатами знайомства із зірками своїх товаришів. Далі діти висловлюють свої думки про те, як вони розуміють слова поета «Ми – це не безліч стандартних «я», а безліч всесвітів різних».

Опрацьовуючи риси особистості, школярі записують у зошит ті риси, які люди формують самостійно, протягом свого життя. Така робота допомагає учням усвідомити почуття власної унікальності, рівність усіх людей, необхідність бути

активним та прагнути максимально самореалізуватися.

Благодатним ґрунтом для проростання зерен демократії є уроки мовленнєвого розвитку. Для переказів обираємо тексти, які свідчать про духовність українського народу, потужний заряд його енергії; тексти, у яких відстоюються загальнолюдські й національні цінності, що базуються на засадах гуманізму й демократії та передаються від покоління до покоління, у яких людина – найбільша цінність цивілізованого суспільства. Для написання творчих робіт також обираємо теми, розкриття яких спонукає дітей мислити, усвідомлювати важливість активної громадянської позиції, відчувати себе членом спільноти, виробляти готовність брати на себе відповідальність, поважати закон та правові норми; толерантно ставитися до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей, до різних поглядів, ідей, вірувань та утвердження права кожного на власну думку.

Учні 6-11 класів на уроках української мови долучилися до Марафону написання листів, який щорічно проводить організація Amnesty International. Це дуже цікава та корисна робота, під час якої школярі удосконалюють уміння грамотно складати текст листа та демонструвати свою активну громадянську позицію.

У 5-6 класах проводимо вправи «Пізнай свого друга», «Мої особисті символи», «Я - міністр охорони здоров'я», «Фігура знань», що допомагають учням визначити свою роль у суспільстві, сприяють формуванню громадянської складової навчання.

Часто використовуємо вправи: «Я – Президент України», «Проект покращення моєї країни». У всіх класах відповідно до теми та віку учнів постійно здійснюємо віртуальні подорожі до різних країн світу з метою вдосконалення комунікативних навичок учнів та формування їх громадянської свідомості.

Багато творів, уведених до програми з української літератури, пронизані ідеєю гуманізму та демократії. Вивчаючи, наприклад, оповідання Володимира Дрозда «Білий кінь Шептало», учні дискутують про життєвий вибір сучасної людини, її можливість зберегти свою індивідуальність, обговорюють проблеми людини в суспільстві, її знеособлення, свободи і неволі, особистості й натовпу, дійсності й мрії.

Повість-казка Юрія Винничука «Місце для дракона» спонукає замислитися про реалії сучасного світу, у якому й досі живуть «драконячі закони». Діти, об'єднавшись у групи за подібністю поглядів, висловлюють власні роздуми про добро і зло, вірність і зраду, доцільність самопожертви.

Поезія Галини Кирпи «Коли до вас темної ночі...» викликала жваву дискусію серед восьмикласників. Значна частина дітей назвала його маячнею. Лише декілька учнів блискуче розкрили ідею вірша, чим спонукали багатьох однокласників змінити свою думку.

Вивчаючи повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба», дев'ятикласники обрали собі ролі адвокатів, прокурорів, суддів. Підсудними були Тарас та Андрій Бульби. Учні відстоювали свій погляд на тему «Злочин і кара», «Хто має право забрати життя в іншої людини?»

Із різних ракурсів завжди розглядаємо творчість геніального пророка української нації Тараса Шевченка, його складний і трагічний життєвий шлях. Цього року було прийнято рішення залучити дев'ятикласників до участі в особливому інтелектуальному турнірі «Шевченко – гуманіст і правозахисник». Разом діти з'ясовували, порушення яких прав людини викриває поет у поемах «Сон» та «Кавказ», знаходили цитати на підтвердження відповідей.

Учням було запропоновано висловити свої думки щодо наведених нижче цитат: «Право і справедливість полягають у тому, щоб кожний мав і робив своє так, аби ніхто не мав чужого і не позбавлявся свого» (Конфуцій), «Здається, люди більше гніваються, коли їхнім правам завдають легкої шкоди, аніж коли вони зовсім позбавлені їх внаслідок насилля. Перше називається бути обманутими, друге – поступитися сильнішому» (Фуکید). [13].

Дев'ятикласники дійшли логічного висновку: життя людини – найвища цінність, будь-яке посягання на нього – злочин. Школярам сподобалася така форма роботи, яка спонукає мислити критично, аргументувати власні думки.

У сучасному світі на кожного з нас постійно ллється нестримний потік інформації, значна частина якої є фейковою. Що більше фейкових новин, тим більше людина стає дезорієнтованою, тим важче відрізнити їй правду від брехні, тому важливо вчити дітей критично оцінювати інформацію. Так, на уроці української літератури, вивчаючи тему «Григорій Многогрішний крізь призму світоглядних ідеологій», учні стали учасниками факт-чекінгу, в ході якого розпізнавали та фіксували неправдиву інформацію в наданих учителем матеріалах.

Щоб вивчення мови і літератури було неповторним, учням надаємо можливість самореалізуватися, створюємо сприятливі умови для самовизначення кожної дитини в сучасному інформаційному суспільстві.

Освітній процес – це не лише уроки, а й активна позаурочна діяльність, яка сприяє вихованню загальнолюдських цінностей, тому залучаємо учнів та батьківську громадськість до проведення екскурсій містом, областю та Україною, колективних творчих справ, родинних свят, мініпроектів, презентацій, акцій, членджів.

Для дітей було організовано захоплюючу віртуальну подорож у Карпати. Привітно зустрів екскурсантів славетний Івано-Франківськ. Яремче вразило мальовничими куточками: екскурсанти «пройшли» «Стежкою Довбуша», милувалися водоспадом Пробій на річці Прут, «завітали» до вольєрного господарства «Фауна Карпат». Юні мандрівники ознайомилися із побутом, звичаями, традиціями та ремеслами Гуцульщини. Діти із задоволенням слухали емоційну розповідь, гру на різних народних музичних інструментах доньки Романа Кумлика, засновника музею етнографії, що у Верховині. Цікавими та пізнавальними були екскурсії до музею кінофільму «Тіні забутих предків» та до «Хати-Гражди», яка стала місцем зйомок Сергієм Параджановим кінофільму за повістю Михайла Коцюбинського. Також мали можливість познайомитися із ремеслом гуцулів – сироварінням. Незабутні враження залишилися після відвідування музею Карпатського національного природного парку, де учні

дізналися про популярні туристичні маршрути, флору та фауну краю, переглянули унікальний фільм про формування та розвиток території Карпат.

Після цієї захоплюючої віртуальної екскурсії школярі працювали над пошуково-дослідницьким проектом «Відкриваємо для себе гуцульський край».

До Дня вишиванки учасниками освітнього процесу взяли участь у челенджі фото у вишиванках, а до річниці перепоховання Великого Кобзаря створили відеоролики про Шевченка та виклали їх у соціальних мережах.

14 жовтня українці відзначають одразу чотири свята: Покрову Пресвятої Богородиці, День захисників та захисниць України, День українського козацтва та річницю створення УПА. Усі ці свята є невід'ємною частиною нашої духовної спадщини. Учасники освітнього процесу КГ № 122 активно долучилися до благодійних акцій, присвячених цим сакральним моментам.

Передали на передову нашим захисникам та захисницям листи, обереги, малюнки від учнів гімназії, теплі шкарпетки та рукавички, частину з яких власноруч виготовили педагоги і батьки наших здобувачів освіти. Листи, малюнки, плакати зі словами підтримки та побажаннями найшвидшого одужання отримали поранені бійці, які лікуються в нашому місті.

Уся спільнота 122-ї активно взяла участь в акції "Здай у макулатуру книжку, написану російською мовою, - допоможи ЗСУ!" Яких тільки книжок не приносили! На сміттєзвалище історії потрапили і Пушкін, і Лермонтов, і Толстой..... Разом ми зібрали близько 1000 кг макулатури. Отримані гроші перерахували на рахунок проекту «Бавовна» Благодійного Фонду Сергія Притули. Сюжет про нашу акцію транслювала місцева ТРК "Рудана".

Отже, заклад освіти став середовищем, у якому всі є прикладом одне для одного, у якому немає примусу, де панує взаємодопомога, чесність, толерантність. Тому стосунки між учасниками освітнього процесу будуються через діалог та взаємоповагу. Вивчення філологічних дисциплін організуємо на засадах підтримки одне до одного, поваги до прав інших, демократії, добираємо такий матеріал, який сприяє запобіганню булінгу та дискримінації.

Ми, педагогічна спільнота, маємо чітко знати, які громадянські та соціальні компетентності хочемо розвинути у своїх вихованців, визначати ступінь оволодіння цими компетентностями, застосовуючи ефективні форми, методи діяльності.

Список літератури:

1. Безрукава Л., Швець Н. Виховання особистості школяра на основі загальнолюдських цінностей як імператив викладання української мови та літератури. *Практика роботи сучасного вчителя: інноваційні розробки та традиційні методики*: тези всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 05 травня 2020р. С. 315-319. URL: <https://genezum.org/library/vyhovannya-osobystosti-shkolyara-na-osnovi-zagalnolyudskyyh-cinnostey-yak-imperatyv-vykladannya-ukrainskoi-movy-ta-literatury>

2. Безрукава Л., Швець Н. Нові форми та методи діяльності вчителів-філологів в умовах дистанційного навчання. *Реалії та перспективи розвитку сучасної освіти : із досвіду роботи українських вчителів*: тези всеукр. наук.-практ. конф., м. Житомир, 08 липн. 2020р. С.118-120. URL: <https://genezum.org/library/novi-formy-ta-metody-diyalnosti-vchyteliv-filologiv-v-umovah-dystanciyного-navchannya>

3. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Київ, 2017. 136 с.

4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontsepsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>

6. Права людини в афоризмах. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007570625>

7. Про освіту: Закон України. від 02.10.2021 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

8. Рамка компетентностей для культури демократії . URL:

Том 1. <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e>

Том 2. <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-2-/168097ec96>

Том 3. https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/88/RF-CDC-vol-3_ua.pdf

9. Тулбокс для вчителів. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/onlain-resursy/toolbox>

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ПРОФІЛЬ ІВАНА КАРПЕНКА-КАРОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИСТІВ, ПИСАНИХ ДО СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА)

Вашків Леся Петрівна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

Пастушак Марія Василівна,
студентка групи мСОУМ-21 факультету філології і журналістики
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

У витворенні літературного портрета І. Тобілевича (Карпенка-Карого) неможливо переоцінити роль С. Єфремова. Автор численних карпенкознавчих праць, написаних у перші десятиліття минулого століття та опублікованих у київських часописах та видавництвах, С. Єфремов був і одним з адресатів – уважним, ретельним, дружнім і порадовливим листовним співрозмовником. Рясно цитоване у монографії «Карпенко-Карий. Критико-біографічний нарис» (1924 рік), це листування не увійшло до жодного тритомника і упродовж майже цілого століття не було предметом наукового вивчення, рівно ж як і вилучені були з наукового вжитку фундаментальні єфремовські праці про видатного українського письменника, актора і режисера І. Карпенка-Карого.

Погоджуємося зі слушним спостереженням дослідника В. Івашківа [6], котрий вважає: відсутність академічного зібрання творів і листів І. Карпенка-Карого, що роками впливала на стан досліджень про творчість письменника, долається поволі. Неухильною тенденцією до академічної повноти творчого портрета І. Тобілевича (Карпенка-Карого) є найновіші літературознавчі праці Р. Пилипчука, В. Івашківа, Л. Мороз та ін. Сприяють їй публікації листів митця, що почастишали в останнє десятиліття. Зазначене є запорукою життєдайності проекту «Творчий портрет І. Карпенка-Карого», в якому епістолярна складова, на жаль, досі залишається джерелом, вивченим недостатньо, використаним неповно, інтерпретованим почасти упереджено, а то й фальсифіковано. Листи І. Карпенка-Карого до С. Єфремова, які плануємо проаналізувати у цій праці, дозволять частково реалізувати поставлене завдання, внести свою лепту у формування наукової біографії знаменитого представника театру корифеїв.

Справедливий час розставляє усе на свої місця. А отже й частина письменницького епістолярію І. Карпенка-Карого, адресована С. Єфремову, повертається до українського читача і дослідника. Згадані листи, що так щасливо доповнюють скупу епістолярну базу обидвох тритомників (1961 р. і 1985 р.), суттєво увиразнюють не лише літературну фізіономію знаменитого представника українського театру корифеїв, але й формують повноту картини

суспільного і культурного життя тогочасної України, разом з цікавими фактами життя письменника і актора, відкривають «епоху, у якій він творив» [1, с. 55].

Епістолярій І. Карпенка-Карого допомагає повніше з'ясувати, за І. Франком, «чим він був для України, для розвою її громадського та духового життя» [2, с. 374]. Листи до С. Єфремова увиразнюють Франків же висновок про митця як про «першорядний поетичний талант», «великого обсерватора людського життя» [2, с. 380].

Отож 25 епістол І. Тобілевича, писаних упродовж жовтня 1900 – квітня 1905 років і адресованих С. Єфремову, зберігаються у відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України в особовому фонді С. Єфремова (№№ 423-447). До широкого кола читачів вони ішли різними шляхами. У своїй праці скористаємося їх публікацією у Наукових записках Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Вона супроводжена коментарями дослідниці С. Бронзи, пройнята її об'єктивно щирим переконанням, що «для повного відтворення духовного образу найкращого нашого драматурга І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) необхідний найважливіший і найцікавіший матеріал – це його листування» [1, с. 57-58].

Поділяємо думку дослідниці, що листи фіксують не лише етапи письменникового життя, вони зберігають безцінну інформацію про умови, в яких творилися і розвивалися українська література та національний театр. Бездержавна і цензурована, українська культура відображала тривоги і страхи загроженої ідентичності. А її – української культури – творці і оборонці дуже часто відбивали це становище у своїх кореспонденціях. Так, у листі до С. Єфремова від 4 жовтня 1900 р., обговорюючи питання повноти власної біографії (що готувалася до публікації), І. Карпенко-Карий скрушно констатує: «Багато чого цікавого з часів моєї зсилки, і життя на Дону, але це тепер не приходитьсь писати, бо, може, й не дозволять» [1, с. 58]. Період, коли у Новочеркаську (1884-1887) засланий під гласний нагляд поліції І. Карпенко-Карий вдень працював у кузні, працював палітурником, а ночами писав «Бондарівну», «Наймичку», «Безталанну» та ін. залишився без авторової розстановки акцентів.

Роздуми про творче життя під цензурними утисками занотовані й у листі до С. Єфремова та В. Дурдуківського за літо 1902 р.: «Поки пишеш, то все думаєш: коли б Бог поміг одолить роботу; а, написавши, молишся, коли б цензура дозволила!» [1, с. 62]. Так, упродовж усього 1902 р. в посланнях до С. Єфремова драматург переймається долею «Гандзі», цензурна історія якої в часі «перевершила» усі твори І. Карпенка-Карого й була дозволена до постановки аж улітку 1903 р. (див. лист від 15 липня 1903 р.).

Прикметно, що у листах до С. Єфремова висловлена й оцінка наукової праці вченого: на думку І. Тобілевича, після П. Куліша ніхто так добре і докладно, як С. Єфремов, не писав критичних оглядів української літератури (див. лист від 31 січня 1903 р.).

Добірка аналізованих кореспонденцій фіксує жваву реакцію І. Карпенка-Карого на пропозиції участі у літературних збірниках та альманахах: так, у листі від 7 грудня 1902 р., писаному з Одеси, драматург погоджується дати «Гандзю» до Літературного збірника, приуроченого 100-річчю І. Котляревського (такий справді вийшов у Києві 1904 р.). Обговорюючи з С. Єфремовим питання участі театральної трупи у ювілейній постановці «Наталки Полтавки» в Полтаві, І. Карпенко-Карий висловив своє ставлення до свята, а також усвідомлення його ролі в житті української суспільності: «У всякім разі, я буду в Полтаві. Це знамените свято. Другого такого, мабуть, не тільки діти наші, але й онуки не діждуть. Пам'ятник першому українському поетові! Подумайте!.. Діждали, слава Богові! Певно будуть і закордонні гості. Я собі уявляю: 200 інтелігентів українців, скрізь українська мова!.. Мило серцеві моєму, що я дожив до такого акта в нашій національній відродженні. Цей акт, на мою думку, буде мати величезне значення. Сотні наволочі, яка теж буде на святі, побачить, що є Україна, бо є інтелігенція українська!» [1, с. 72]. Наведений уривок з листа І. Карпенка-Карого до С. Єфремова, його емоційна реакція на епохальну культурницьку ініціативу української інтелігенції становить блискучу ілюстрацію/доказ до міркувань і висновків сучасної дослідниці українсько-російських культурних відносин В. Агеєвої: «Важливо пам'ятати, що вже від кінця ХІХ століття йшлося про розбудову і нижчих і верхніх рівнів культури, тобто і про просвітництво, й про високу літературу та мистецтво. Покоління рубежу віків дбало тепер не про служіння народу, меншому братові, а про модернізацію нації й творення своєї держави» [3, с. 113].

У контексті сказаного вимовним є ще один епізод з листування І. Карпенка-Карого з С. Єфремовим. У листі від 31 серпня 1904 р. автор «Суєти» і «Житейського моря» рефлексує з приводу назв зазначених творів. Відстоюючи їх доречність і вмотивованість змістом написаного, драматург покликається на фахову думку П. Житецького, авторитет якого між сучасниками визначався такими чинниками – філолог, перший історик української літературної мови, дійсний член НТШ у Львові, викладач колегії Павла Галагана, один із засновників Старої Громади у Києві, котра, за слушним спостереженням вчених, всупереч усім заборонним документам (1863, 1876) витворювала умови, за яких «україністика коли й не ставала окремою академічною дисципліною, то принаймні потрапляла в поле зору серйозних учених» [3, с. 112-113]. І. Карпенко-Карий зауважує підтримку вченого («похвалив мене, в вічі, за те, що вживаю церковно-слов'янські слова»), акцентує роль подібного слововжитку у художніх текстах («сказав, що це чисте джерело і нехтувать його при витворенні мови – не можна»). Натхненний особистим природнім нахилом до цього джерела і науковим обґрунтуванням П. Житецького своєї власної позиції, І. Карпенко-Карий здобувається на висновок: «Справді, тисячу літ як наш народ прийняв Християнство і книги на слов'янській мові, всі грамотні знають слова «суєта» і «житейське море», а неграмотні будуть його знати» [1, с. 78]. Драматург тлумачить «цементуючу» роль слів, винесених у назву для сприйняття головної ідеї: часто вжиті «суєта» в «Суєті» і «житейське море» в «Житейському морі» –

не просто алюзія, за автором, з «церковщини», це квінтесенція кожної з комедій І. Карпенка-Карого. Так, запланувавши «намалювати Івана як плавця в житейським морі» [1, с. 76], автор формулює основну ідею – «робочої дисципліни мало, треба ще й нравственну дисципліну мати, щоб служити хорошому ділу [1, с. 77].

Цікавими трактуємо й самооцінки, висловлені у згаданому листі. Вони додають характеристичні штрихи до портрета І. Карпенка-Карого: письменник сповнений сумнівів щодо успіху своїх п'єс, усвідомлює залежність долі драматичного твору від її сценічного втілення. Власне листи до С. Єфремова містять багато питань робочого, сказати б, характеру, зав'язаних на літературну працю І. Карпенка-Карого, на гастролі, на видавничі клопоти. І майже завжди вони позначені особистісним сприйняттям тих чи тих моментів творчого життя письменника і актора І. Карпенка-Карого. Так, у листі, писаному з Москви 12 квітня 1901 р., свої враження від тогочасних гастролей української трупи в столиці Російської імперії митець висновує так: «П'єси, що мають сякий-такий зміст, публичність не валять... П'єси з гарним змістом сердять московську пресу, а дурацькі п'єси, – як «Паливода» – їм подобаються» [1, с. 59]. І. Карпенка-Карого ображала позитивна реакція російської публіки та й російських рецензентів виключно на українські п'єси зі співами та танцями, обурювало й прагнення своїх спільників вбачати «в пєнии и этнографии физиономию малорусского театра» [1, с. 59].

Листи до С. Єфремова відображають і насиченість гастрольними турами труп, в яких І. Тобілевич (Карпенко-Карий) працював як актор. Характеристичними оцінками, не позбавленими, звісно, елементу суб'єктивності, позначена своєрідна «карта гастролей» І. Карпенка-Карого: у ній московська обстановка «наганяє сум» [1, с. 59], а в «досить поганому Харкові» [1, с. 64] часто згадується «хутір Надежда», та без «надії скоро там оселитись назавжди» [1, с. 64]. Миколаїв і Одеса, Житомир і Катеринослав, Харків і Москва, Полтава і Київ згадані у листах до С. Єфремова по-різному. На сприйняття цих міст, тамтешньої атмосфери немалою мірою впливала глядацька реакція, «привітність» міських владців до національного театру і ще багато-багато чинників, які силували І. Карпенка-Карого до констатацій, на зразок: «Діла наші в Полтаві погані. Перша половина Полтавського сезону була гарна, а друга – погана: і дощі і бідність публичності перешкоджають» (лист від 12 жовтня 1904 р.; [1, с. 80]) чи «Житомир – польсько-жидівський город і ждуть від нього щирої прихильності до українського театру – не приходитьсь» (початок квітня 1905 р.; [1, с. 81]).

Та понад усіма локаціями, що їх – надовго чи накоротко – вистеляла творча доля І. Карпенка-Карого – його хутір Надія, в котрому «сади цвітуть, пахощами повне повітря, хліба хороші, трави ще кращі» [1, с. 61]. І навіть розповідь про травмоване око та лице (Тобілевич обрізав акацію) викликає в епістолярному тексті мимовільну усмішку через вдало використану алюзію: адресант згадав про Стецька зі «Сватання на Гончарівці» і зачитував промовистий уривок. На хуторі Надія вабили не сама лише природа, спокій і родинне оточення. Люди були для

письменника джерелом наснаги і об'єктом невтомної художньої обсервації: «Цілий тиждень серед дядків купаюсь, як риба в воді. Що за гострослов наш народ, то тільки слухай та регочи! З лиха сміється, з багатого сміється, з бідного сміється, і над собою сміється... Ох, якби йому дати рідну просвіту, він би поборов і лихо і бідність... та ба!» (лист від 1 травня 1901 р., писаний таки з хутора Надія [1, с. 61]). Попри оте скрушне «та ба!», письменникове спостереження понадстолітньої давності ілюструє тезу модерної вченої про те, що «на відміну від російських народників, які хотіли опрощуватися, обробляти землю і вчитися у «мужиків», засвоюючи їхню високу мораль, українофіли (а саме таким був І. Карпенко-Карий. – Л.В., М.П.) натомість розгорнули мережу недільних шкіл, аби вчити селян, ширити знання» [3, с. 113-114].

Коло питань, порушених і обговорюваних у 25-ти листах І. Тобілевича (Карпенка-Карого) до С. Єфремова, засвідчує високий рівень взаємної довіри і поваги, щирість тону і виразну однастайність адресанта й адресата у пунктах засадничого характеру. Поза сумнівом – зазначені листи стали поважним джерелом для карпенкознавчих студій С. Єфремова, що з'явилися друком у перші десятиліття ХХ століття, практично відразу після втрати українським письменством талановитого драматурга (прикметно, що до широкого читацького загалу ці праці повернулися із запізненням у століття [див.: 4, 5]. І становили першу поважну спробу літературного портрета письменника.

Аналізовані листи були для самого І. Карпенка-Карого способом і можливістю обговорити біжучі потреби «цехового» характеру, озвучити проблеми, що потребували сторонньої допомоги чи втручання, ословити власні міркування – як сумніви, так і переконання, що стосувалися українського театрального життя, процесу власної літературної творчості, видавничих планів драматурга, родинних клопотів щодо урядження життя на хуторі Надія чи батьківських амбіцій стосовно майбутнього навчання його синів і дочок. А це, за великим рахунком, і витворює ті контури, що слугують основою для повноцінного портрета творчої особистості І. Карпенка-Карого.

Список літератури:

1. Бронза С. Невідоме листування І. Тобілевича (Карпенка-Карого) до С. Єфремова. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Сер. : Філологічні науки. 2009. Вип. 85. С. 55-83.
2. Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). *Франко І. Збір. творів : у 50 т. Т. 37. С. 374-380.*
3. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ : «Віхола», 2022. 356 с.
4. Єфремов С. Іван Тобілевич. *Єфремов С. Літературно-критичні статті.* Київ : Дніпро, 1993. С. 172-185.
5. Єфремов С. Карпенко-Карий (Ів. К. Тобілевич). *Єфремов С. Вибране: Ст. Наук. розвідки. Моногр.* Київ : Наукова думка, 2002. С. 319-395.
6. Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с.

АМПЛІФІКАЦІЯ В ТЕКСТАХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

Михайленко Марія Олександрівна

здобувач другого (магістерського) ступеню вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Тексти публіцистичного стилю – одна з найуживаніших форм побутування української мови, яка видозмінюється на різних рівнях, що спричинено необхідністю продемонструвати процеси, які стосуються формування особливостей національної мови. Наприклад, збільшення оцінності й експресивності, вплив індивідуально-авторських рис.

Одним з засобів, за допомогою якого автор намагається переконати реципієнта, зосередити його увагу на ключових аспектах, є ампліфікація. Вона є предметом зацікавлення таких лінгвістів як Н. Бербер, У. Гринишин, О. Кушлик, Л. Савченко, Х. Федоришин. Проте варто зауважити, що вони досліджують цю стилістичну фігуру на матеріалі художніх творів, а в текстах публіцистичного стилю мовознавці побіжно звертали увагу, що й зумовлює **актуальність** обраної теми.

Мета дослідження – проаналізувати ампліфікацію як стилістичний засіб увиразнення емоційності й оцінності на основі онлайн-газети «Збруч». Відповідно визначені такі **завдання**: 1) окреслити поняття ампліфікації; 2) виявити й проаналізувати ампліфіковані фігури.

Відповідно до визначення в словнику літературознавчих термінів, ампліфікація – це «стилістичний прийом у художній літературі для підсилення характеристики, доповнення й збагачення думки за допомогою нагромадження однорідних мовних засобів – синонімів, епітетів, порівнянь, антонімічних протиставлень тощо» [1, с.33]. П. Бирик, С. Єрмоленко, О. Тодор вказують на те, що «це стилістична фігура, що робить мову більш виразною» [2, с.14].

Найчастотнішим у текстах масмедіа є ампліфіковані повтори додатків, за допомогою яких автор зосереджує увагу на об'єкті, підкреслюючи його значимість. *Ті, що не вміли читати і не звикли митися, раптом отримали змогу безкарно вбивати «білоручок», інтелігенцію, заможних людей, чиновників і всіх тих, кого з такою відразою називали «панамі»* [3]. *Якщо хата була побілена й не перекошена – це вже був привід для гвалту, розстрілу й спалення. Із чорних заздрощів* [3]. Також у цьому випадку можемо зафіксувати явище парцеляції, що сприяє актуалізації уваги читача. *І саме на цих принципах будувався Советський Союз, ідеальним викормишом якого став владімір путін – людина, яка не вирізняється ні розумом, ні талантами, ні навіть фізичною формою* [3]. *Держава, в якій кар'єру робили не завдяки здібностям, розуму, таланту, а завдяки підлості, доносам, зрадам і примітивному вислужуванню* [3]. Варто зауважити, що в цих реченнях за допомогою ампліфікованих іменників автор дає емоційно-експресивну й оцінну характеристику осіб. Допоміжним засобом є тотожний лексичний повтор заперечної частки *не*. *Лелеки*

несуть перемогу – зі спокійною впевненістю зринає в моїй голові – *несуть перемогу життя* над смертю, *перемогу весняного буяння* над мертвотністю зими, *перемогу в цій війні* [4]. У реченні автор також послуговується анадиплозою, щоб акцентувати на стрижневому словосполученні. Слід зазначити, що також інфінітив може виконувати роль ампліфікованого додатка. *У разі втрати – зуміти витримати, пережити і навечно вмурувати* у діряву стіну пам'яті і цілу химерію конструкції, і кожна найдрібнішу деталь [5].

Також ампліфіковані ряди формуються нагромадженням простих дієслівних присудків. *День тринадцятий, чотирнадцятий, п'ятнадцятий, шістнадцятий, тільки б евакуювалися* з Бучі, з Гостомеля, з Ірпеня мирні мешканці, *сімнадцятий, вісімнадцятий, тільки б вийшли* з Сум, з Ізюму, *тільки б дали «зелені коридори життя», тільки б, дев'ятнадцятий, двадцятий – тільки б витримав* замкнутий в пекельне кільце Маріуполь, *тільки б витримав, тільки б!* [4] Також визначаємо тотожний лексичний повтор часток *тільки б*, дієслова *витримав*, а також активізований інший ряд ампліфікованих фігур, що характеризують квантитативні особливості. *Наче лелеки холодної осені, українці мусять відлетіти* зі своїх спалених і поруйнованих хижою ордою гнізд, з ріднизни у чужі краї, *щоб перечекати* цю пекельну зиму, яка тепер називається війною. *Щоб вижити. Щоб вберегти* своїх маленьких українських лелеченят [4]. *Щоби ними займалися* безперервно, *щоби до них* була прикута вся увага, *щоби їхній випадок вивчали, щоби всі зважали на їхнє особливе існування. Щоби дивувалися*, як вони взагалі можуть так чудернацько існувати [6]. У двох останніх прикладах також фіксуємо полісиндетон і парцеляцію, які увиразнюють і підсилюють кожен присудок. Проаналізувавши приклади, можемо висновкувати, що ампліфіковані фігури, представлені дієсловами роблять фрагмент більш упорядкованим, послідовним, динамічним.

Автори публіцистичних текстів створюють ампліфіковані фігури за допомогою накопичення однорідних номінативних підметів, що виражені іменником. *Вони мають біологічні, хімічні рефлекси – а в нас є любов, в нас є пам'ять, в нас є пісня і в нас є дух* [7]. *Можливо свідомо, але, мабуть, більше підсвідомо ця постава і ця жертовність, ця готовність* ризикувати своїм життям і його віддати *полонить увагу світу – цей біблійний мотив* Давида, який *стоїть проти Голіафа і не знає про harry end, але знає, що смерть є навіть дуже можливою* [7]. Послуговуючись цим стилістичним прийомом, автори актуалізують семантичне ядро повідомлення.

Отже, ампліфікація – це стилістичний прийом, що слугує засобом деталізації, інтенсифікації думки, що формується нанизуванням, накопичуванням, нагромадженням однорідних мовних засобів. Найуживанішою в текстах масмедіа є ампліфікація додатків, за допомогою яких автор збагачує своє судження.

Список літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ "Академія", 2006. 752 с.
2. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
3. Андрій Любка. Країна негативної селекції. *Збруч*. 2022.
4. Мар'яна Барчук-Галик. Лелеки повертаються додому. *Збруч*. 2022.
5. Тарас Прохасько. Нім ся война переб'є. *Збруч*. 2022.
6. Тарас Прохасько. Таке наше доміно. *Збруч*. 2022.
7. Борис Гудзяк. Травми глобального українства. *Збруч*. 2022

AN ANALYSIS OF MARX'S ANTHROPOLOGICAL THOUGHT

Tingting Dong,

Postgraduate student of the department of philosophy
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" Kharkiv, Ukraine

Abstract: Marx's thought on social anthropology is an important part of Marx's theoretical system, which originates from Marx's concern for people and human society and runs through Marx's theoretical creation throughout his life. The basic position of Marx's anthropological philosophy is to understand human social existence from the concept of practice origin, to view human existence and development from the principle of survival rationality, and to criticize all existing illegalities according to the principle of legitimacy. Grasping the theoretical logic of Marx's anthropological methods in his ideological system is of great significance for us to master and understand the basic principles of Marxism.

Key words: Marxism; Anthropology; theory

1. The meaning of Marxist anthropology

Marx's anthropological research did not form an independent work. It is mainly reflected in his works in different periods and his reading notes in his later years. Marxist anthropology is a social anthropology, or a kind of social anthropology. It is an anthropology based on practical materialism and historical materialism, with the primary form, secondary form and regenerative form of human being as the research object, and the free and comprehensive development of human being as the research goal. In the formation process of Marxist philosophy, the guiding role of humanism is very obvious. The reason why Marx was able to turn from idealism to materialism is that one important reason is that he was influenced by Feuerbach's humanistic philosophy. Marx overcame the intuitiveness, mechanization and incompleteness of Feuerbach's materialism by further analyzing the human nature in terms of initiative, reality and practicality. It can be said that the foundation of Marx's historical materialism is based on the concern for the real essence of human beings, human social relations and human practical activities, and Marx's anthropological thought has gradually formed from this.

2. Young Marx's anthropological view

Marx's anthropological research did not form an independent work. It is mainly reflected in his works in different periods. The reason why Marx went to anthropology and chose anthropology first lies in his humanistic feelings. When he was a student, he wrote in the article "Youth's Consideration in Choosing a Career": "If we choose the career that can best work for mankind, then the burden cannot overwhelm us, because it is a sacrifice for everyone"[1]. Marx's ideal and passionate humanistic thought cannot but affect his goal of life and the starting point of his theoretical creation. This can also be said to be the initial sprout of Marx's anthropological thought. During this period, Marx paid little attention to the real life of people in specific social and historical stages, and more from the metaphysical level to explain the basis of the existence of human

history and the basic mechanism of the operation of human history. This period , Anthropological research is more of a use of historical data for Marx , It is subordinate to its metaphysical analysis of human history. For example, the division standard of historical development stages in German Ideology , It is based on the analysis of the evolution mechanism of human history.

3. Thoughts on human practice

Marx gave priority to practice, From the perspective of "people engaged in practical activities", Marx can grasp people from the social relationship between individuals, which will enter into human sociality and human social relationship.paid special attention to the role of practice in Manuscripts and Outlines, and pointed out that "we see that the opposition of theory itself Only by means of practice and with the help of people's practical power can we It is possible "[2]. Marx's emphasis on practice shows his humanism Doctrine is practical humanism. Marx regards practice as the basis of human existence and development, as the original link of human life. Human beings should build their material life, spiritual life, political life, etc. on the basis of practice. Marx demanded to understand and change the world from practice.

4. Marxist Anthropology in His Later Years

Marx never stopped studying anthropology all his life, and his achievements were mainly reflected in his reading notes in his youth and later years, especially the "Five Notes" in his later years. From the content of Marx's "Five Notes" in his later years, the empirical research on the primitive social form is also his most concerned problem. As for Marx's anthropological thought in his later years, some scholars call it Marx's "anthropological turn". Some scholars also believe that there is no problem of Marx's "anthropological turn", because Marx's ideological research throughout his life is closely related to anthropology. In fact, no matter whether there is a "turn" problem, Marx's anthropological thought research in his later years has important theoretical and practical significance. It is not only one of the important textual bases for correctly understanding Marx's thoughts in his later years, but also greatly enriched and developed Marx's historical materialism and communist theory.[3]

The study of human nature and the study of the human world from the human starting point indicate the anthropological turn of modern philosophy.Marx's anthropological research has always been an important part of his historical research. It is precisely because of anthropological research that Marx's general understanding of human history has always been realistic and has always maintained theoretical consistency and flexibility. It is the study of anthropology that makes Marx's historical study go beyond the study of specific forms of social production Go deep into the research field of human survival style.

References:

1. Brochmore. Marxism and Anthropology [M]. Beijing: Huaxia Publishing House. 1988.127.
2. Marx and Engels. 1844 Economics and Philosophy Manuscript [M]Beijing: People's Publishing House.2008.45.
3. Shi Dejun. On the Major Achievements of Marxism in China and the World [J] . Journal of Chongqing Three Gorges University, 2012 (1): 26-29.

УКРАЇНОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ДІЄВИЙ ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ НАСЛІДКІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Воропасва Тетяна,

кандидат психологічних наук, доцент,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Авер'янова Ніна

кандидат філософських наук,
Центр українознавства філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Нинішня російсько-українська неоімперська війна (2014–2022(?) рр.) розпочалась у результаті ескалації гібридної війни, що тривала на пострадянських теренах ще до 2014 р. (виявляючись у економічних, газових, інформаційних та інших війнах), адже гібридна агресія Кремля проти України (а також проти інших незалежних держав) була пов'язана як із намірами Російської Федерації відновити СРСР, так і з прагненнями відновити Російську імперію у кордонах 1913 р. (для цього достатньо ознайомитись із матеріалами Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», починаючи з 2004 р.). Якщо агресію Російської Федерації на території України у 2014–2021 роках можна було називати **російсько-українським збройним конфліктом неоколоніального типу**, то після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року цю війну слід назвати **російсько-українською неоімперською війною з проявами нацизму, шовінізму та геноциду**. Це значно посилить позиції України на міжнародній арені.

Відомо, що шосте покоління війн називають війнами XXI ст. Таку війну визначають як безконтактну без'ядерну війну стратегічного масштабу. Головною метою протиборчих сторін є розгром військового, економічного, геополітичного, геоекологічного, соціогуманітарного, культурного, наукового, демографічного потенціалу противника, а також зміна політичного устрою його держави. Якщо в основу концепції війн п'ятого покоління було закладено масове застосування ракетно-ядерної зброї, то концепція війн шостого покоління базується на принципі широкомасштабного використання високоточної зброї, основними бойовими характеристиками якої є вибірковість і точність ураження противника. Руйнування єдиного інформаційного поля противника, так само як і успішний захист свого власного інформаційного поля може мати вирішальне значення у війнах шостого покоління. У збройних конфліктах нового типу значно зростає **роль інформаційно-психологічної боротьби**. Будь-яка розвинена країна, що має достатній потенціал для ведення війн шостого

покоління, може безкарно змінити політичний режим в іншій країні (яка ще не досягла успіхів у розбудові «мережевої армії»), поставити під власний контроль її природні ресурси, вивести з ладу промисловість тощо.

Відомо, що Україна приєдналася до процесу трансформації національної освіти на компетентнісних засадах, підтримуючи запровадження компетентнісного підходу до освіти, необхідність якого було проголошено на засіданні Європейської ради ЄС у 2000 р. Відомо також, що українським Урядом була ухвалена Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р., що прийнятий також і базовий закон «Про освіту», який окреслює основні принципи функціонування освітньої галузі та закладає правові передумови майбутньої реформи. Окрім цього заплановано розробити, затвердити і запровадити новий державний стандарт базової середньої освіти, який би враховував набір необхідних компетентностей для успішної самореалізації особистості. Українські спеціалісти підкреслюють, що у цьому питанні необхідно «врахувати європейський досвід. Так, наприклад, згідно з рекомендаціями Європейського парламенту та Ради (ЄС), передбачено 8 основних компетенцій для навчання упродовж усього життя, їх ще називають еталонними рамками: 1) спілкування рідною мовою; 2) знання іноземних мов; 3) математика та загальні знання у сфері науки та техніки; 4) навички роботи з цифровими носіями; 5) навчання заради здобуття знань; 6) соціальні та громадянські навички; 7) ініціативність і практичність; 8) обізнаність і самовираження у сфері культури» [1; 2].

Дуже добре, що Міністерство освіти і науки продовжує впровадження в освітній простір України європейського досвіду компетентнісного підходу. Але при цьому не враховується те, що в Україні вже дев'ятий рік триває російсько-українська неоімперська війна [3], і тому в змістовне наповнення 6-ої, 7-ої та 8-ої компетенцій має бути включена й **українознавча компетентність**. Європейський досвід компетентнісного підходу має запроваджуватись в освітній простір України з урахуванням поточної суспільно-політичної, соціально-економічної та геополітичної ситуації, зокрема, принципи сучасної української освітньої політики мають бути суттєво скориговані в умовах російсько-української неоімперської війни, яка розпочалась ще у 2014 р. [4; 5; 6]).

Відомо, що у 2019 році Президент України Володимир Зеленський заявив: «Ми будемо робити дуже потужну інформаційну війну, щоб припинити вогонь на Донбасі» [7]. П'ятий Президент України Петро Порошенко також робив схожі заяви. Зокрема, 26 серпня 2017 р., на урочистому зібранні з нагоди 50-річчя Світового конгресу українців він підкреслив, що інформаційна війна є ключовим елементом російської гібридної війни. Роком раніше, 24 серпня 2016 р. Петро Порошенко наголосив на необхідності ефективної протидії російській інформаційній війні шляхом підвищення обізнаності про Україну та поліпшення її іміджу за кордоном.

Саме тому формування українознавчої компетентності громадян України як дієвого чинника подолання наслідків інформаційної війни проти України є стратегічно важливим завданням для українського суспільства, набуваючи

особливої актуальності в умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. У цьому контексті постає питання обов'язкового формування українознавчої компетентності у представників української політичної еліти, управлінського апарату, депутатського корпусу, керівників українських ЗМІ, журналістів тощо.

Проведені нашою дослідницькою групою багаторічні дослідження (1991 – 2022 рр.) показали, що респондентам з розвинутою національною та європейською цивілізаційною ідентичністю властивий високий рівень українознавчої компетентності, що респонденти з низьким рівнем національної та європейської цивілізаційної ідентичності мають найнижчий рівень українознавчої компетентності, а також отримують необхідну їм інформацію переважно з тих ЗМІ, які систематично порушують інформаційно-психологічну безпеку громадян України. [8; 9]. На основі проведених досліджень ми розробили **концепцію українознавчої компетентності** як інструмента деколонізації українського соціуму та нівеляції деструктивних інформаційних впливів на громадян України. Українознавча компетентність впливає не тільки на розвиток національної та європейської ідентичності, але й на формування патріотичних почуттів, соціальної й громадянської зрілості, на становлення цілісного світогляду громадян України, а також суттєво допомагає деконфліктизувати українське суспільство та ефективно протидіяти антиукраїнській інформаційній агресії [10; 11; 12].

Формування українознавчої компетентності у громадян України дозволить адекватно захистити український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українського соціуму; припинити поширення українофобії та антиукраїнських заяв; більш активно протидіяти деукраїнізації України, популяризації імперських ідеологем та просуванню «русского мира»; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; подолати соціально-психологічні стереотипи утопічного і тоталітарного походження та постколоніальний комплекс національної неповноцінності; сформувати у всіх верств населення усвідомлення єдності України та спільності інтересів її громадян; подолати штучний регіональний розкол України; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного й соціально-економічного життя; довести до логічного кінця незавершений процес консолідації української нації (на противагу посиленню регіональної сегментації країни); виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї.

Таким чином, наші багаторічні дослідження доводять, що українознавча компетентність є **одним з найбільш дієвих чинників подолання деструктивних наслідків інформаційної війни**, що ведеться проти України, а також підтверджують фундаментальну роль науки як основи для деконфліктизації соціуму та реінтеграції населення окупованих українських територій.

Наші емпіричні дослідження дозволили з'ясувати, що курс українознавства суттєво впливає на формування у студентів, учнів та слухачів не тільки української ідентичності й українознавчої компетентності, але й критичного мислення, інформаційної гігієни та медіаграмотності [13].

З метою формування українознавчої компетентності у громадян України упродовж 2014–2021 років ми читали лекції з українознавства для переселенців із Криму та ОРДЛО (слухачами були 228 осіб). Розвиток українознавчої компетентності у цих громадян позитивно вплинув не тільки на їхню громадянсько-політичну та європейську цивілізаційну ідентичність, але й на рівень їхньої самоповаги, самооцінки й самоорганізації. Відповідаючи на запитання «Яка українознавча інформація стала для Вас найважливішою, і Ви б хотіли, щоб інші співгромадяни також знали про це», слухачі курсу українознавства підкреслили, що найважливішою інформацією, яку повинні знати як переселенці, так і всі інші громадяни України, є така:

- 1) походження українського народу від склавинів та антів (94%),
- 2) етноніми «анти», «русини», «руські», «українці» (92%),
- 3) етноніми «білоруси», «русские», «россиянине» (92%),
- 4) етапи етнічної історії українців (90%),
- 5) доба Аскольда та Аскольдове Хрещення Русі (88%),
- 6) 838/839 рр. в історії України (зафіксоване єпископом Пруденцієм свідчення Бертинської хроніки (оригінальний список якої зберігається в публічній бібліотеці французького міста Сент-Омер) про посольство русів до Візантійської імперії; це повідомлення можна вважати першою точною згадкою про Руську державу і важливим доказом її існування у 838–839 рр.; оскільки послі Русі прибули до столиці Імперії франків Інгельгейму 18 травня 839 р., то ця дата символізує початок відліку історії державності Руської землі) (86%),
- 7) історія і культура протодержави антів (85%),
- 8) особливості української ментальності та національного характеру українців (84%);
- 9) етапи українського націєтворення (83%);
- 10) процес формування української політичної нації (83%);
- 11) чим відрізняються українська етнічна та політична нація (82%),
- 12) етапи формування української політичної нації (82%),
- 13) історія української ідеї (82%);
- 14) становлення і розвиток української ідентичності (81%);
- 15) чому В. Путін прагнув у 2000–2001 рр., щоб РФ стала членом НАТО (80%) тощо.

Проведене дослідження показало, що українознавча компетентність є дуже дієвою «вакциною» проти ідеології «русского мира», а також забезпечує особу, яка має таку компетентність, від деструктивних впливів інформаційно-психологічної агресії з боку РФ.

Відомо, що в інформаційному суспільстві інформаційне насильство здатне охопити широкі верстви соціуму і стати цілою галуззю впливу на ментальність, свідомість та поведінку людей. Найбільш поширеним варіантом інформаційного

насильства є інформаційний тероризм, метою якого є послаблення та розхитування конституційного ладу певної держави, а також інформаційна війна проти цієї держави. В наших дослідженнях було доведено, що люди з високою та середньою українознавчою компетенцією можуть якнайкраще протистояти руйнівному інформаційному та психологічному впливу.

Українознавча компетентність є однією з важливих складових запропонованої нами **української версії стратегії «розумної сили»**, яка, у свою чергу, може стати найбільш оптимальною стратегією Перемоги України у російсько-українській неоімперській війні.

Відомо, що концепцію «розумної сили» («smart power») розробляли та досліджували такі зарубіжні вчені, як Джозеф Най, Сюзанна Носсель, Тед Гален Карпентер, Вільям Коен, Моріс Грінберг, Карол Макгіфферт, Крістіан Вітон, Еван Резнік, Алан Чонг, Сабріна Медейрос, Даніель Пінто та інші. Поняття «розумної сили» не можна розглядати без розуміння та аналізу «м'якої сили». Термін «м'яка сила» («soft power») у науковий обіг увів американський політолог Джозеф Най-молодший, доктор філософії Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді. «М'яка сила», за Джозефом Наєм, означає здатність країни переконувати інших робити те, що необхідно цій державі, але без сили та примусу, тобто формувати пріоритети інших так, як вигідно даній країні. Водночас Дж. Най підкреслював, що успішним країнам при формуванні зовнішньої політики потрібна і «жорстка», і «м'яка» сили. При цьому «жорстка сила» включає в себе військові інтервенції, примусову дипломатію (coercive diplomacy), економічні санкції, спирається на збройні сили та економічні засоби, застосовує погрози і зброю. У подальшому проблеми взаємозв'язку та взаємодоповнення «м'якої» і «жорсткої» сил Джозеф Най представив у концепції «розумної сили» («smart power»), яку розглядав як можливість поєднання «м'якої» і «жорсткої» сил для створення виграшних стратегій [14; 15; 16]. «Розумна» сила є комплексним поєднанням «м'якої» та «жорсткої» сили. Особливістю «розумної» сили є чітка мета, спрямування всіх ресурсів на отримання ефективного результату, чітка стратегія досягнення мети й досвідчене та компетентне керівництво. Для того, щоб поєднувати ресурси «жорсткої» і «м'якої» сили, необхідно мати розвинуте контекстуальне мислення. Дж. Най підкреслював, що контекстуальне мислення – це здатність мислити глобально і передбачити тривалу перспективу, це здатність розуміти зміни у навколишньому середовищі та вміння інтуїтивно діагностувати ситуацію, що допомагає з'єднати тактику з цілями і створювати розумні стратегії в різних ситуаціях. Одним із засобів вирішення поставленої проблеми є також використання знань комплексного типу, що поєднують наукові (зокрема, теоретичні, емпіричні, прикладні наукові дослідження) та експертні знання (експертні висновки, доповіді, аналітичні записки, експертизи законопроектів, рекомендації експертних рад, експертні відгуки тощо) в процесі вивчення специфіки управління конфліктами та практик припинення збройних конфліктів.

У дослідженнях багатьох сучасних вчених аналізуються проблеми, дотичні до теми даної статті: 1) наступ Росії на Україну та європейська безпека,

глобальний вплив війни в Україні на продовольчу, енергетичну та фінансову системи (Луїджі Скаццієрі), 2) стратегії перемоги над Росією у війні майбутнього (В. Горбулін), 3) токсичність інфопростору (Г. Почепцов), 4) вплив війни Путіна проти України на поширення глобальних шоківих хвиль (Фріда Гітіс), 5) стратегічна політика Ізраїлю у 2022 році (Д. Шалом і А. Курц), 6) політика Східного партнерства, посилення національної стійкості європейських держав, розширення можливостей європейської оборони (Н. Дженнінгс, К. Какачія, Б. Лебанідзе та В. Дубовик), 7) європейські глобальні наративні стратегії (Нідерландський інститут міжнародних відносин), 8) розвиток концептуальних та науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної («гібридної») конфліктності (Д. Веденєєв, О. Семенюк), 9) Безпека і Стратегія в контексті онтології війни і миру (Б. Парахонський, Г. Яворська), 10) політика Європейського Союзу щодо східних сусідів (Т. Шабан) [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30].

Таким чином, українська версія стратегії «розумної сили» доводить, що **українознавство є стратегічним ресурсом держави** у забезпеченні інформаційної безпеки України. Отже, вкрай важливим є формування українознавчої компетентності громадян України як своєрідної «вакцини» від «руського мира» і дієвого чинника подолання деструктивних наслідків інформаційної війни та російської збройної агресії. Без формування українознавчої компетентності громадян України неможливе ні ефективне подолання наслідків інформаційної війни, ні повноцінна реалізація стратегії «розумної сили» як основи для деконфліктизації соціуму та реінтеграції населення окупованих українських територій. Формування українознавчої компетентності громадян України підтверджує фундаментальну роль сучасної освіти й науки, які мають служити інтересам суспільства, формуючи освічену, моральну, творчу особистість, спроможну не тільки якісно виконувати соціальні й професійні завдання, але й бути добропорядним та відповідальним громадянином.

Список літератури:

1. Старенький Ігор. Чи готова українська система освіти до STEAM? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/05/18/236898/> , 18 травня 2019 р.
2. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики /* За заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К. І. С., 2004. 112 с.
3. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. СТРАТЕГІЯ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» ЯК НАЙОПТИМАЛЬНІША СТРАТЕГІЯ ПЕРЕМОГИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ. *The 11 th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"* (June 22-24, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 635 p. P. 476-483.
4. Авер'янова Н.М. Гібридна війна: російсько-українське протистояння. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 30–34.

5. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Міждержавний збройний конфлікт на теренах України: неоколоніальний вимір. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145 (№ 6). Ч. 2. С. 7–11.

6. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Стратегія «розумної сили» як основа для припинення збройного конфлікту в Україні та реінтеграції окупованих територій. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 147 (№ 8). Ч. 2. С. 7–13.

7. Война в Донбасе. Зеленский заявил о плане и информационной войне. URL: <https://news.liga.net/politics/news/voyna-v-donbasse-zelenskiy-zayavil-o-plane-i-informatsionnou-voyne>, 21 квітня, 2019 р.

8. Воропаєва Т. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 45–52.

9. Averianova Nina, Voropaieva Tetiana. Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014–2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2020. No 7. P. 45–71. URL: <http://kmhj.ukma.edu.ua/article/view/219654>

10. Voropayeva T.S., Averianova N.M. Information security as key direction of the state policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Global science and education in the modern realities '2021. Conference proceedings, August 17–18, 2021*. Seattle, Washington, USA: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, 2021. 215 p. P. 179–182. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferus07/sbor-us7.pdf>

11. Voropayeva T., Averianova N. Information and Economic Security as Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Context of the Strategy of «Smart Power». *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)* URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9772130>

12. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Інформаційна складова стратегії «розумної сили» в російсько-українській неоімперській війні. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Chicago, USA, 2022. P. 349–358.

13. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Роль сучасної освіти у реалізації стратегії «розумної сили» як основи для деконфліктизації соціуму та реінтеграції населення окупованих українських територій. *Теорія та практика сучасної науки та освіти. Матеріали Міжнародної наукової конференції*. 29-30 листопада 2019 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. 414 с. С. 156–160. URL: <https://www.twirpx.com/file/2981651/>, <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7990/1/Zbirnuk%20%D0%86%D0%86%202019%20.pdf>

14. Nye J. S. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York : Basic Books, 1990.

15. Nye J. S. *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. New York : Oxford University Press, 2002

16. Nye J. S. *Soft Power. The Means to Success in World Politics*. New York : Public Affairs, 2004.
17. Luigi Scazzieri. *Russia's assault on Ukraine and European security*. Centre for European Reform, March 30, 2022. URL: <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2022/russias-assault-ukraine-and-european-security>.
18. Горбулін В. *Як перемогти Росію у війні майбутнього*. К.: Брайт Букс, 2021. 248 с.
19. Почепцов Г.Г. *Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії*. Х.: Vivat, 2021. 384 с.
20. Frida Ghitis. Putin's War on Ukraine Is Spreading Global Shockwaves. *World Politics Review*, April 7, 2022. URL: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/30454/with-inflation-global-impact-of-ukraine-war-is-spreading>.
21. *Global Impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems*. United nations, Brief #1, April 13, 2022. URL: file:///C:/Users/Professional/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/Content.Outlook/RJ2KC4T3/UN%20GCRG%20Ukraine%20Brief%20No.%201_FINAL.pdf.
22. SHALOM, D. y KURZ, A. (eds.) (2022). *Strategic Survey for Israel 2022: A time for Decisions*. Institute for National Security Studies. URL: https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2022/02/StrategicAssessment21-22_ENG_5.pdf
23. *European Commission (2020). The Eastern Partnership policy beyond 2020: Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all*. Brussels, Document JOIN (2020) 7 final, 18 March. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/1_en_act_part1_v6.pdf
24. *European Commission (2020). About the Directorate-General for Communication*. URL: https://ec.europa.eu/info/departments/communication_en
25. JENNINGS, N. (2019). *Empowering European Defense: A 21st Century US Army Strategy*. URL: Center for Security Studies, <https://isnblog.ethz.ch/defense/empowering-european-defense-a-21st-century-us-army-strategy>
26. KAKACHIA, K., LEBANIDZE, B. and DUBOVYK, V. (2019). Defying marginality: explaining Ukraine's and Georgia's drive towards Europe. *Journal of Contemporary European Studies*. 27 (4), pp. 451–462. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2019.1647514>
27. Dams, Ties, Sie Dhian Ho, Monika. (2021, April). Will the European hero please stand up? An essay on European global narrative strategy. Clingendael Report. *Netherlands Institute of International Relations*. URL: <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-03/the-european-hero.pdf>
28. Веденєєв Д. В., Семенюк О. Г. *Розвиток концептуальних та науково-практичних поглядів на сутність неконвенційної («гібридної») конфліктності: монографія*. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2021. 228 с.

29. Парахонський, Б., Яворська, Г. *Онтологія війни і миру: Безпека. Стратегія. Значення*. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
30. SHABAN, T. The European Union's Policy towards its Eastern Neighbours: The Crisis in Ukraine. *Canadian Journal of European and Russian Studies*. 2018. 12 (2). URL: <https://doi.org/10.22215/cjers.v12i2.2521>

THE DYNAMICS OF THE REGIONAL ENERGY COOPERATION IN THE CASPIAN SEA

Dossan Zhanna,
ph.d candidate
international relations, wuhan university

This paper will focus on the oil aspects of the Caspian Sea projects and developments. The end of the Cold War stimulated new developments related to the energy policies of Western economies. Since the early 2000s, the United States and European countries have increasingly sought to use hydrocarbon resources in the Caspian Basin with the aim of reducing their heavy dependency on supplies from the Middle East while enhancing energy security. However, the energy agreements signed with the new independent Caspian states could not protect the European Union (EU) members from the aftermaths of the Russian-Ukrainian natural gas disputes of 2006 and 2009, and energy security has accordingly become part of the top agenda of European countries, as it had following the 1973 oil crisis. In particular, this paper will focus on the the exploitation of these reserves. The exploitation of these reserves has been facing two important issues that have to be solved. The first issue is the clarification of the legal status of the Caspian basin and the second one is the lack of the adequate infrastructure and pipelines for the transportation of those reserves to the western and eastern markets.

THE CHALLENGES OF REGIONAL ENERGY COOPERATION IN THE CASPIAN SEA

1. Introduction

Contradictory understandings of the energy security by energy exporting countries and energy importing countries are a significant challenge. While energy importers focus on security of supply, meaning “sustainable energy production and uninterrupted oil and gas deliveries from energy exporters, producers are concerned with security of demand, implying stable revenues and guarantees of demand security from energy consuming nations”.¹ However, in its 1961 Statute, the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), which has played an important role in turning fossil energy resources into the untraditional security issue of international relations, has defined energy security as a shared producer-consumer responsibility, based on the principle of the assurance of “an efficient, economic and regular supply” of petroleum from producers to consumers. The significance of enhanced energy security must be seen from both supply and demand perspectives, which are mutually supportive. Indeed, it has been claimed that the revenues that energy-producing developing countries receive from energy resource sales are essential to financing

¹ Aydin, Ulviyye, and Dina Azhgaliyeva. "Assessing energy security in the Caspian region: the geopolitical implications to European energy strategy." *Achieving Energy Security in Asia: Diversification, Integration and Policy Implications* (2019): 257-290.

their economic and social development, and to an extent that may not be fully appreciated by industrialized nations, which tend to rely on fossil fuels.² Therefore, market stability and supply security are always in the best interests of energy-producing countries, as well as ensuring steady, predictable demand. Thus, energy security is often overlooked by consumers, even though it is as fundamental to producers as security of supply. Security of demand goes hand in hand with security of supply.

The end of the Cold War stimulated new developments related to the energy policies of Western economies. Since the early 2000s, the United States and European countries have increasingly sought to use hydrocarbon resources in the Caspian Basin with the aim of reducing their heavy dependency on supplies from the Middle East while enhancing energy security.³ However, the energy agreements signed with the new independent Caspian states could not protect the European Union (EU) members from the aftermaths of the Russian-Ukrainian natural gas disputes of 2006 and 2009, and energy security has accordingly become part of the top agenda of European countries, as it had following the 1973 oil crisis. The ongoing Russian-Ukrainian crisis has risen questions regarding how much of the EU's energy supply is secure. Recent geopolitical developments, such as the annexation of Crimea and the prolonged Syrian war, have further increased the importance of Caspian energy resources for Europe, emphasizing once again the three long-established objectives of the EU's energy policy: security of supply, sustainability, and competitiveness. On the other hand, countries with vast fossil fuel resources located around the Caspian Sea, namely Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, whose economies are primarily dependent on exporting energy resources, are also interested in close cooperation with Europe. Although the Russian Federation and Iran possess major fossil resources and produce significant amounts of energy, they extract a small fraction of oil and gas in the Caspian basin than other countries that are located far away from the Caspian basin. Although the Russian Federation and Iran possess major fossil resources and produce significant amounts of energy, they extract a small fraction of oil and gas in the Caspian basin than other countries and, thus, are less dependent on the region's energy potential than Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan.

For Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, as for many other energy-exporting countries, energy security is mainly regarded from the security of demand and security of energy transportation. For these countries, security of demand signifies stable and regular incomes from energy exports as a result of trading between themselves and consumer states. However, security of transit means threats to energy infrastructure that may occur at all scales, from individual acts of crime, sabotage or terrorism and cyber-attacks, up to major interstate and regional wars; moreover, these threats are posed from the level of individual criminality, through non-state or sub-state actors, to state-led action, either covert or overt.⁴ Given that energy transportation routes can include more than two countries (including energy-exporting

² Stevens, Paul. "The Geopolitical Implications of Future Oil Demand."

³ Smith Stegen, Karen, and Julia Kuszniir. "Outcomes and strategies in the 'New Great Game': China and the Caspian states emerge as winners." *Journal of Eurasian Studies* 6, no. 2 (2015): 91-106.

⁴ Mills, Robin. *Risky routes: energy transit in the Middle East*. Brookings Doha Center, 2016.

and energy-importing countries) depending on the number of countries through which energy transportation route passes, and considering the vulnerability of geographic locations such as the South Caucasus and Central Asia, the security of transit routes through energy-transporting countries should be considered an important component of security of demand of Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan.

2 The dynamics of the regional energy cooperation in the Caspian Sea

The Caspian Sea is surrounded by five states (the Russian Federation, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan). While the Russian Federation and Iran are major energy producers, they lack substantial oil and gas production in the Caspian region, and the energy incomes of the Caspian region are not vital for either state's economy. Despite the fact that the Basin does not hold a large share of global energy supply, representing 3.4% of total world oil supply and 5.9% of total world natural gas supply in 2017⁵, its importance as a source of global energy production is increasing due to current geopolitical developments. Similarly, oil and natural gas revenues as a result of exporting energy resources play a vital role for the economies of the Caspian region⁶, especially for Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan. At the end of 2016, Azerbaijan's oil reserves of 7 billion barrels (bbl) accounted for 0.4% of global reserves, ranking it 21st in the world. Azerbaijan has an estimated 35 trillion cubic feet (tcf) of proven natural gas reserves and at more than 1,000 billion cubic meters (bcm) the Shah Deniz gas field is one of the world's largest (IEA 2018). At the end of 2016, Kazakhstan's proven oil reserves were 30 bbl⁷. This amounts to 1.8% of the world's total liquid reserves and puts Kazakhstan in 12th place worldwide. Kazakhstan is also rich in natural gas deposits, with 85 tcf of proven reserves at the end of 2016. Turkmenistan is rich in gas and, to a lesser extent, oil. The country has an estimated 265 tcf of natural gas reserves (Figure 1). Crude oil reserves are more modest (below the global top 20) at 0.6 bbl of crude oil resources in 2016.⁸

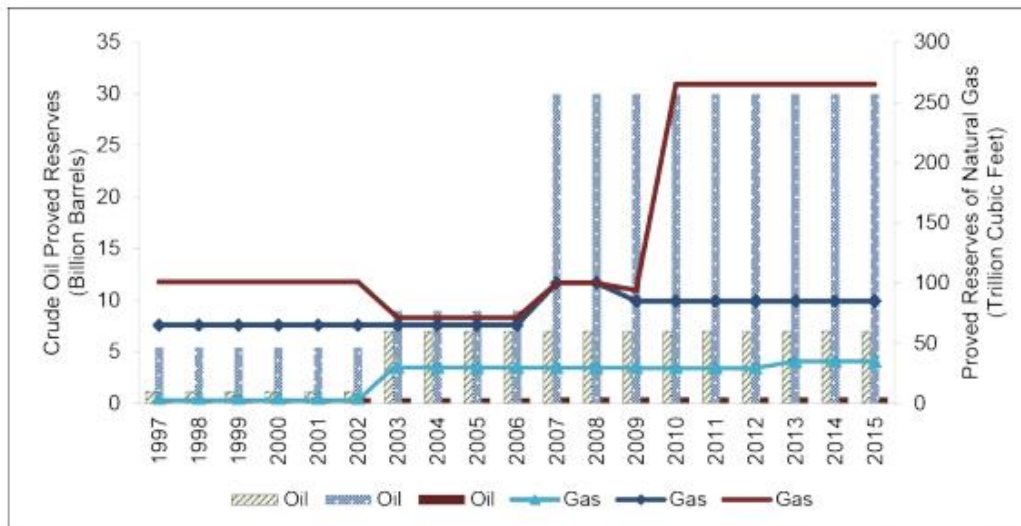
⁵ British Petroleum (BP). 2018. BP Statistical Review of World Energy 2018. Available at <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> (accessed on 12-03-2020)

⁶ See Aydin, Ulviyye supra note 121

⁷ Ibid at 5

⁸ Ibid at 5

Figure 1. Proven Crude Oil Reserves in the Caspian Region

Source: Aydin, Ulviyye, and Dina Azhgaliyeva. "Assessing energy security in the Caspian region: the geopolitical implications to European energy strategy."

The area's significant oil and natural gas reserves enabled Azerbaijan, Kazakhstan, Russia, Turkmenistan and Iran to sign international contracts with leading energy companies immediately after declaring their independence in the 1990s. However, it's political regime, risky investment climate and need to improve relevant legislation and regulations prevented Western oil and gas companies from accessing Turkmenistan, despite their enthusiasm for the enormous investment opportunities the country offered. High crude oil prices during growing crude oil exports from all countries have enabled them to rapidly develop economically and increase their real GDP growth rates and show the total reserves of oil and gas (Table 2).

Table 2. Oil and Gas Reserves in the Caspian Sea Region⁹

Country	Oil reserves in billions of barrels			Gas reserves in trillions of cubic feet		
	Proven	Possible	Total	Proven	Possible	Total
Azerbaijan	7–12.5	32	39–44.5	30	35	65
Kazakhstan	9–29	92	101–132	65	88	153
Turkmenistan	0.5–1.7	38	38.5–39.7	71	159	230
Uzbekistan	0.3–0.6	2.3–2.6	2	66	35	101
Russia	0.37	7	7.3	n/a	n/a	n/a
Iran	0.1	15	15	0	11	11
Total	17.2–44.2	186	203.2–235.2	232	328	560

Source: Energy Information Administration of the United States Department of Energy, at http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian_balances.htm, accessed on December 5, 2010. Data reflect findings as of 2006, and include high and low figures for "proven" reserves.

⁹ These figures represent only reserves in the Caspian Sea, not the country's total reserves. Source: Energy Information Administration of the United States Department of Energy, available at http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian_balances.htm, (accessed on 12-03-2020)

The table 3 shows the total oil and gas reserves in the Caspian Sea region. The table further depicts the total production of Caspian Region Countries as specified in the above table. The figures show the capability and opportunity of the member's countries that how these countries can enhance the production as well the revenue from oil and gas reserves.

Table 3. Production of oil and gas in the Caspian region.

Country	Oil production, thousands of barrel/day				Gas production, trillion cubic feet per year			
	1992	2000	2005	2011	1992	2000	2005	2011
Azerbaijan	222	309	440	989	0.28	0.20	0.18	0.75
Kazakhstan	529	718	1293	1640	0.29	0.31	0.84	1.39
Turkmenistan	110	157	196	223	2.02	1.89	2.08	2.34
Uzbekistan	66	152	125	105	1.51	1.99	1.97	2.23
Total	927	1336	2054	2957	3.10	3.39	5.07	6.71

Source: Energy Information Administration of the United States Department of Energy, at http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/Caspian_balances.pdf, accessed on 13 March 2020, data from International Energy Statistics at <http://www.tinyurl.com/bfvq5j8>,

Oil and natural gas production represent a significant part of the total GDP of Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan. Whereas Azerbaijan and Kazakhstan derive major energy production from oil exports, the main source of income in Turkmenistan is natural gas exports. The Caspian countries—especially Azerbaijan and Kazakhstan—transitioned from lower-middle-income to upper-middle income status in 2006.¹⁰ Since 2002, GDP per capita has risen significantly and poverty incidence has fallen sharply. Energy exports from the Caspian region grew significantly over the period 2000–2015.¹¹

3. The Key Players in the Caspian Energy Cooperation Architecture

"The momentum of Asia's economic development is already generating massive pressures for the exploration and exploitation of new sources of energy and the Central Asian region and the Caspian Sea basin are known to contain reserves of natural gas and oil that dwarf those of Kuwait, the Gulf of Mexico, or the North Sea." (Brzezinski, 1997, p. 125)

After the collapse of the Soviet Union the issue of the exploitation of the Caspian energy reserves in the former Soviet Republics emerged. In order to continue to the explanation of the importance of the Caspian energy reserves for the global energy market, firstly the difficulties that their exploitation presents have to be mentioned, so as to obtain a general view of the situation in the region and what the countries

¹⁰ Pillai, Smitha. "MARGINALIZATION OF MIGRANT LABOURERS IN KERALA." *ISDA JOURNAL* 971: 197.

¹¹ *Ibid* at 811

interested have to face. In particular, the exploitation of these reserves has been facing two important issues that have to be solved. The first issue is the clarification of the legal status of the Caspian basin and the second one is the lack of the adequate infrastructure and pipelines for the transportation of those reserves to the western and eastern markets.¹²

According to the BP Statistical Review of World Energy (2018), proven oil reserves of the five Caspian littoral states total 261.8 billion barrels, while total gas reserves are estimated at 3020.2 trillion cubic feet.¹³ This means that in terms of percentages, the five Caspian littoral states have about 18.9 and 45.8 percent of the world's total proven oil and gas reserves respectively.¹⁴ As it becomes obvious, the Caspian Sea region's relative contribution to the world supplies of natural gas is larger than this of oil. However, although gas production has been higher than this of oil, it was not developed until after the collapse of the Soviet Union due to factors that will be analyzed in continuity. Regarding the countries of the region, Turkmenistan is the heavily predominant producer between the three newly independent republics of the region with production that reached 42.4 billion cubic meters in 2010 in comparison to 15.1 and 33.6 of Azerbaijan and Kazakhstan respectively.¹⁵

Azerbaijan

The Republic of Azerbaijan is located between Europe and Asia having border-neighboring countries Russia, Georgia, and Iran. In the east, Azerbaijan has access to the Caspian Sea, which shares with Russia, Kazakhstan, Turkmenistan and Iran, as it will be described below. The Nakhchivan Autonomous Republic, although it is part of Azerbaijan, is separated from the country by Armenia and borders Turkey and Iran. As it becomes clear by its geographical location, a fascinating history and a complex ethnic heritage of the country are the result of its position. Azerbaijan is considered the oldest known oil producing country in the world, but it was not until the early twentieth century that it achieved an oil boom and started the exploitation of its reserves. Due to its position, Azerbaijan also changed dominance several times, as it was the object of disputes between Russia, Turkey and Iran. In recent history, Azerbaijan was part of the Soviet Union until its disintegration, when it became an independent republic.¹⁶

As far as its resources are concerned, Azerbaijan has rich natural reserves and a long history of oil and gas exploitation. However, the history of the country is mostly connected to the exploitation of oil in the region, as Azerbaijan is one of the first countries where the exploitation of oil started. Due to the strategic importance of Azerbaijan's oil industry and of its position, Azerbaijan played an important role in the exploitation and transportation of the "early" and the "main" oil of the Caspian region, whereas gas industry in the country was not developed until recent years.¹⁷ Oil and gas reserves in the country are estimated to be the third largest of the Caspian region. More

¹² Orazgaliyev, Serik. "Competition for pipeline export routes in the Caspian region: The new Great Game or the new Silk Road?." *Cambridge Journal of Eurasian Studies* 1 (2017): 5B75G8.

¹³ Dudley, Bob. "BP statistical review of world energy." *BP Statistical Review, London, UK, accessed Aug 6 (2018): 2018.*

¹⁴ Ibid at 11

¹⁵ BP, British Petroleum. "Statistical review of world energy." (2011).

¹⁶ Damirchi, EltefatVazifeh, and Mahabbat Mammadov Ashir. "SUCCESS IN INVESTMENT AND INVESTING IN AZERBAIJAN REPUBLIC." *International Journal of Management Research and Reviews* 3, no. 8 (2013): 3289.

¹⁷ Ibid at 35

analytically, oil production of the country reached its peak in 1941 at 172 million barrels of oil or almost 75 percent of the production of the Soviet Union. Since then its production had been declining steadily becoming lesser and lesser especially during the last years of the Soviet Union. Only in the late 1990s did discoveries of new oil and gas reserves lead to a change of the situation and to an increase of the production of the country, which was generated by the fact that foreign investment from international partners entered the country.¹⁸ In 1999, Azerbaijan's natural gas consumption and production was 212 billion cubic feet (bcf). However, the discovery of Shah Deniz field created new Azeri expectations of increase of its production and of becoming an important exporter of the Caspian natural gas.¹⁹

The management of the resources of Azerbaijan is operated according to categories. Soviet-era oil and gas fields were operated by the state oil company (SOCAR) with weak prospects for a further expansion of their production. However, after the development of the Western interest for the region and the entrance of international companies, most of the new fields are being developed and managed under the leadership of international partners and the income from these operations is shared with the government according to pre-determined production sharing agreements (PSAs).²⁰ As it becomes clear, this type of management of the Azeri resources reassures the change of management of its energy sector under the umbrella of a more neoliberal character.

More analytically, Azerbaijan has signed several PSAs for the exploration and exploitation of the country's reserves. The beginning of these agreements was made in 1994, when the government signed its first foreign-partnered PSA, popularly known as the "Contract of the Century" with the international consortium, the Azerbaijan International Operating Company (AIOC), in order to develop the Azeri, Chirag and Guneshli (AGG) oil fields in the Azeri sector of the Caspian Sea.²¹ Since then a significant number of other PSAs has been signed and ratified for the exploration of the resources of the country. However, some of them have been abandoned due to lack of viable oil and gas deposits, while others are left under discussion. In 1999, potential recoverable natural gas resources in excess of 14 trillion cubic feet were confirmed in the Shah Deniz field, reportedly the largest natural gas discovery since 1978. This discovery created new expectations for the development of PSAs and the position of the country in the gas exploitation industry.²²

Finally, the discovery of important gas reserves in the country is not enough in order to safeguard an important position of Azerbaijan in the energy market. As all the Caspian newly independent republics, Azerbaijan has to overcome several problems in

¹⁸ Ermolaev, Sergei. "The Formation and Evolution of the Soviet Union's Oil and Gas Dependence." *Carnegie Moscow Center* 29 (2017).

¹⁹ Kardaş, Şaban. *The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor*. Istituto affari internazionali, 2014.

²⁰ Messerli, Peter, Endah Murniningtyas, Parfait Eloundou-Enyegue, Ernest G. Foli, Eeva Furman, Amanda Glassman, Gonzalo Hernández Licona et al. "Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now—Science for Achieving Sustainable Development." (2019).

²¹ Varani, Nicoletta. "Azerbaijan frameworks: geopolitical and socio-economic considerations." *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal* 1, no. 2 (2018): 44-65.

²² Rzayeva, Gulmira. "The outlook for Azerbaijani gas supplies to Europe: challenges and perspectives." (2015).

order to proceed to the full exploitation of its reserves, which will be analyzed in continuity. Such problems are the legal status of the Caspian basin and the transportation of Azerbaijan's energy resources to the international markets via pipelines, which is one of the most controversial and pressing issues in the post-Cold War era.

Kazakhstan

Kazakhstan is also one of the independent republics that were formed after the collapse of the Soviet Union in the Caspian region. During the Soviet period, Kazakhstan lost some of its territory. It shares borders with Russia, Uzbekistan, China, Kyrgyzstan and Turkmenistan. While located primarily in Asia, a small portion of Kazakhstan is also located in the west of the Urals in Eastern Europe. As far as energy is concerned, Kazakhstan owns large reserves of energy resources, and therefore the energy policy of Kazakhstan has influence over the world's overall energy supply. Kazakhstan's president Nursultan Nazarbayev has claimed that Kazakhstan will become an important factor of energy security in Asia and Europe, even though Kazakhstan is not considered as an energy superpower.²³ As a result of its strategic location and its energy policy, Kazakhstan is a partner country of the EU INOGATE energy program, which has four key topics: enhancing energy security, convergence of member state energy markets on the basis of EU internal energy market principles, supporting sustainable energy development, and attracting investment for energy projects of common and regional interest.²⁴ The participation of Kazakhstan in this program can be used also as an example of a neoliberal policy, according to which participation in international organizations and programs promoting moral norms is fundamental for the promotion of energy security, cooperation and stability.

While oil deposits in Azerbaijan have been known almost since time immemorial, oil was unknown in the Kazakh steppes until the end of the twentieth century. However, the exploitation of Kazakhstan's oil under the Soviet Union was limited, even though Kazakhstan –and the Caspian basin in general – were the de facto “strategic petroleum reserve of the Soviet Union”. Although discovered in the 1970s and 1980s, the large energy deposits of the Caspian basin remained mostly undeveloped until the 1990s, with the exception of the giant Tengiz field, whose exploitation began in late 1980s as part of Mikhail Gorbachev's policy to open its market to the West in the framework of a more neoliberal policy. After the collapse of the USSR, Russia attempted to keep strategic control over the direction of oil exports from the Caspian basin in general and from Kazakhstan in particular, which failed due to the difficult economic situation that Russia was in, and so major international oil companies moved to the region. Nowadays, Kazakhstan and Russia are cooperating on the development of oil and gas fields across their respective maritime sectors.²⁵

²³ Annette Bohr, Birgit Brauer, Nigel Gould-Davies, Nargis Kassenova, Joanna Lillis, Kate Mallinson, James Nixey and Dosym Satpayev, *Kazakhstan Tested by Transition*, Chatham House Report, 2019

²⁴ Cariou, Alain, and Aruna Popuri. "Central Asian corridors of the new silk road: A new continental destiny for China." *L'Espace géographique* 47, no. 1 (2018): 19-34.

²⁵ De Miglio, Rocco, Yerbol Akhmetbekov, Kanat Baigarin, Aidyn Bakdolotov, and GianCarlo Tosato. "Cooperation benefits of Caspian countries in their energy sector development." *Energy Strategy Reviews* 4 (2014): 52-60.

Globally, Kazakhstan's principal economic value and role is that of a major oil and gas producing economy. In 1990, Kazakh oil production was 519,000 barrels per day and this of gas 8.2 million cube meters per year. These quantities were not enough to cover even the needs of the country itself, which remained large importer of the Russian oil. However, the discovery of new reserves and their exploitation opened new horizons. The Kazakh resources of oil are offshore under the Caspian Sea and onshore in the north of it.²⁶ These proved reserves are estimated to 5.5 thousand million tons of oil and to 1.8 trillion cube meters of gas. Exports of oil are projected to rise from 1 million barrels per day in 2005 to an anticipated 3 million barrels per day in 2015, while Kazakhstan's natural gas production increases are expected to come primarily from associated natural gas in its three largest fields, Tengiz, Karachaganak and Kashagan.²⁷

Finally, Kazakhstan has to confront the same problems with the other Caspian energy producing countries as well. Its strategic location between the East and the West offers the country the opportunity to choose among several possible routes to export its reserves, but it also creates a complex participation in pipeline diplomacy, which will be analyzed below.

Turkmenistan

Turkmenistan is one of the Turkic states in Central Asia. Until 1991, it was a constituent republic of the Soviet Union, the Turkmen Soviet Socialist Republic (Turkmen SSR). Turkmenistan is one of the six independent Turkic states. It is bordered by Afghanistan in the southeast, Iran in the south and southwest, Uzbekistan in the east and northeast, Kazakhstan in the north and northwest and the Caspian Sea in the west.

The energy sector represents one major feature of the Turkmen economy. In the end of 1991, Turkmenistan produced more than 84 billion cubic meters of natural gas and 4828 million cubic meters of crude petroleum. Turkmen oil and gas, which were estimated at about 80 and 64 per cent respectively of Central Asia's total oil and gas reserves (excluding Kazakhstan) in 1992, were sent to the European part of the Soviet Union, which was incapable of covering its energy needs without importing oil and gas from other regions of the Union. The transportation of these reserves was based on the intra-Soviet pipeline system which existed since the Soviet times in order to serve its needs and continued to be used in energy trade in the post-Soviet era under the de facto control of the Russian Federation.²⁸

The European part of the former Soviet Union has been a vital energy market for Turkmenistan since 1992, as its neighbors (Kazakhstan, Uzbekistan and Iran) have their own resources and they do not need to import energy. This is the reason why this market became extremely important for the Turkmen economy and gas exports were destined to distant partners such as Ukraine. As a result, Turkmenistan became entirely dependent on the Russian pipeline system because of the distinctive geographical

²⁶ Holstein, Alexander, Martin Kappas, Pavel Propastin, and Tzolmon Renchin. "Oil spill detection in the Kazakhstan sector of the Caspian Sea with the help of ENVISAT ASAR data." *Environmental earth sciences* 77, no. 5 (2018): 198.

²⁷ FOCUS: Caspian's oil problems. Is gas the answer? Wiley Online Library, 30th May, 2016. Available at <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/oet.12373> (accessed on 15-03-2020)

²⁸ See De Miglio et al supra note 145

position of its gas trade. In the framework of its dependency on the Russian Federation, the administration of Turkmen gas was under the control of Gazprom, the national gas company of the Russian Federation. This dependency created many problems to the Turkmen gas industry and economy, as it was forced to proceed and accept several unsatisfying agreements. As a result of this situation, Turkmenistan was forced to accelerate the construction of new infrastructure in order to diversify the geography of its gas exports and diminish Russia's monopoly over the transit of Turkmen gas exports. The policy that Turkmenistan followed will be examined below more analytically in the chapter of pipeline diplomacy in the region.²⁹

Nowadays, the latest study in May 2011 stated that the South Ýolöten gas field in Turkmenistan is now estimated as the world's second largest gas field in terms of gas-in-place, as the estimated reserves in South Ýolöten are about 21 trillion cubic meters.³⁰ Regarding its energy management, the Turkmenistan Natural Gas Company (Türkmengaz), under the support of the Ministry of Oil and Gas, controls gas extraction in the country, which is the most dynamic and promising sector of the national economy. In 2010 Ashgabat started a policy of diversifying export routes for its resources. China is set to become the largest buyer of gas from Turkmenistan over the coming years as a pipeline linking the two countries, through Uzbekistan and Kazakhstan, reaches full capacity. In addition to supplying Russia, China and Iran, Turkmenistan also took concrete measures to accelerate progress in the construction of the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan and India pipeline (TAPI). On 21st May, President Gurbanguly Berdymukhammedov unexpectedly signed a decree stating that companies from Turkmenistan will build an internal East-West gas pipeline allowing the transfer of gas from the biggest deposits in Turkmenistan (Dowlatabad and Ýolöten) to the Caspian coast. The East-West pipeline is planned to be around 1000 km long and have a carrying capacity of 30 bn m³ annually, at a cost of between one and one and a half billion US dollars.³¹

Conclusion

This analysis of three Central Asian Caspian countries – Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan– and their energy systems assumes that their transition towards a market economy continues. In this regard, the use of technical-economic equilibrium growth models specifies the importance of policies that achieve two objectives: the energy efficiency of the local systems and the furthermore cooperation among the nations.

Eventually, with this assumption, more detailed and reliable primary statistical data about energy balances needs to be gathered for the better model to be built and more reliable evaluations to be obtained.

References:

[1]. Aydin, Ulviyye, and Dina Azhgaliyeva. "Assessing energy security in the Caspian region: the geopolitical implications to European energy strategy." *Achieving*

²⁹ Ibid at 21

³⁰ Vasánczki, Luça Zs. "Gas exports in Turkmenistan." (2011).

³¹ Brown, Charles E. *World energy resources: international geohydroscience and energy research institute*. Springer Science & Business Media, 2012.

Energy Security in Asia: Diversification, Integration and Policy Implications (2019): 257-290.

[2]. Azhgaliyeva, Dina. "Data from: Assessing Energy Security in Caspian Region: The Geopolitical Implications to European Energy Strategy." (2019).

[3]. Bimbetova, Bibigul, Yuliya Tyurina, Marija Troyanskaya, Elena Ermakova, Aizhan Orynassarova, Aizhan Skakova, Gulzhamal Koptayeva, and Gulzhan Agabekova. "The Impact of International Sanctions on National Economic Regime of Target States: The Case of Energy Sector (Oil, Gas and Renewable Energy)." *Academy of Strategic Management Journal* (2019).

[4]. Collins, Neil, and Kristina Bekenova. "Fuelling the New Great Game: Kazakhstan, energy policy and the EU." *Asia Europe Journal* 15, no. 1 (2017): 1-20

[5]. De Miglio, Rocco, Yerbol Akhmetbekov, Kanat Baigarin, Aidyn Bakdolotov, and GianCarlo Tosato. "Cooperation benefits of Caspian countries in their energy sector development." *Energy Strategy Reviews* 4 (2014): 52-60.

[6]. Janbaaz, Dayyan, and Mehrdad Fallah. "Energy Resources of the Caspian Sea: The Role of Regional and Trans-regional Powers in Its Legal Regime." In *The Dynamics of Iranian Borders*, pp. 69-93. Springer, Cham, 2019.

[7]. Sumer, Vakur, Zhengizkhan Zhanaltay, and Lidiya Parkhomchik. "Renewable Energy in Kazakhstan: Potential and Challenges." In *Renewable Energy*, pp. 211-229. Palgrave Macmillan, Cham, 2019

MANIPULATION AS AN EFFECT IN THE DIVERSIFICATION OF HUMAN PSYCHOLOGY

Petco Ana Sergiu

Bachelor student at the Faculty of General Economics and Law, majoring in Human Resources Management
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau

Abstract: In this article the author wishes to convey the idea of the psychological factor as manipulation and to highlight its characteristic and manifestation through various descriptions. By the definition of manipulation we mean influencing by various means the way of thinking and acting of a person or a group of people, or inducing a group, a community or a mass of people by means of psychological influence to take actions whose purpose is in the interest of a will alien to their interests, such as influencing public opinion through the media or other persuasive methods.

Keywords: manipulation, bullying, emotional, naivety, people

Introduction

Psychological manipulation involves using well-established methods to get certain things out of the people around you and to make certain desires come true. In this respect, psychologist K. Simon pointed out that it includes both deceiving and abusing the vulnerability of those around you.

Over time, various methods have been identified that are applied in the direction presented, such as: positive reinforcement, use of praise, soliciting empathy and offering approval to the person to whom the manipulative desire is directed. At the other extreme, we find subtle abuses, including silencing, bullying, intimidation and emotional blackmail... In other words, manipulation may have functional aspects for society, but it is also a 'danger'. For example, we can say that it has useful (though not entirely recommended) parts, when we consider that in certain contexts we can use rewards and other benefits, different motivations of children, with the aim of leading to less agreeable renunciation. at the same time, it can be a resource by keeping them on a beneficial wavelength.

Remember that manipulators have different goals, largely because they lack ethics. They can lie, downplay bad behavior, feign innocence, and use threats - to convince others that they are wrong, with dire consequences for those who experience the episodes on display.

These people can make us anxious, stressed or even put us in a state of real depression. They can lead to fear of expression and great confusion about reality and thoughts, feelings and experiences. Anger, anger expressed by manipulators and projections made can make us question everything we know about ourselves and so we experience a truth made by them, an inauthentic fact.

In this context, we should consider very carefully and objectively the behaviour of those around us, as well as the whole situation in which we find ourselves. In this way we can manage to stay in touch with what is real, without having to live in an environment where our interests are not taken into account. Therefore, to achieve this,

we can use a psychotherapeutic process, to build confidence and self-image, work on the emotional side and learn to impose boundaries a certain term.

Elements and characteristics of handling

Manipulation is an action, and that action is carried out by someone, for a certain purpose and therefore brings certain consequences. Manipulation comprises several elements, such as: the manipulator (the initiator/the one who manipulates), the target group (the receiver/the one who remains manipulated), the message (which has a certain purpose) and the instrument (the techniques used).

1. Manipulator (initiator) - is the person who has the intention to manipulate, who influences the audience by changing their thought system and behavioural patterns.

The initiator can manipulate consciously or unconsciously, consciously, when knowingly delivering to the audience some manipulative content, for example: giving a speech in an election campaign, the initiator does it consciously to accumulate image capital; and unconsciously, when through nonverbal language, orthrough inner state, unwillingly, but nevertheless influencing someone. "The individual who bears the label 'manipulator' acts covertly, gradually creating a programmed strategy... The manipulator studies the psychological profile of the one to be manipulated, from psychological vulnerabilities to his needs and desires.

2. Target group (audience) - the audience can be an individual, a group, or a community. The target group is the one who is to receive the message, if it does not know the specifics of the manipulation, it remains vulnerable, therefore it is manipulated, thus it will think and act in the way the manipulator wants.

3. The message - the message is the information, the information particle, it can be partially or totally manipulative. The message always has a well-defined purpose, structured and conceptualised in such a way and form that the result is maximised. "In the act of manipulation, the message in its cognitive dimension or in its affective form is designed to deceive, to mislead, to make believe something that does not exist. This message is therefore always a lie".

4. Tool (techniques used) - is that arsenal of means implemented to achieve the objective in the manipulation process. Septimiu Chelcea reviews the distinct features of manipulation, those that differentiate it from other actions of influence. Manipulation is therefore:

- changing opinions, attitudes and behaviours;
- exposure to messages;
- without constancy;
- opposite purposes;
- public nature (in part);
- (partial) profit-making character;
- negative consequences for the individual;
- negative consequences for society.

Manipulators have three possible motivations:

1. The need to achieve their goals and win at any cost.
2. Strong need to have feelings of power and superiority over others.
3. The need to be in control.

Requirements for successful handling

According to Simon, successful psychological manipulation is based on the following components:

1. The manipulator hides his aggressive intentions and behaviours.
2. The manipulator knows the victim's psychological vulnerabilities and determines what tactics might be effective.
3. The handler is cruel enough not to back down from harming the victim if necessary.

Consequently, manipulation tends to be camouflaged (relationally aggressive or passive aggressive).

We are all manipulative to some extent, but there is a big difference between socially accepted manipulation, done through simple gestures such as eye contact or a smile at the right moment, and aggressive manipulation, which aims to control a person's thoughts and actions. To counter manipulation, you must first identify the manipulator. And you can do this by observing clear tell-tale signs. Here are 10 ways a manipulator acts:

1. Use a strong emotional connection to make you feel compelled to do things. For example, if you're in a relationship and your partner is making rapid strides in your life, you'll feel compelled to show reciprocity.

2. Speculate on the victim's weaknesses. A good manipulator will notice his victim's vulnerabilities and use them to his advantage. For example, a man who wants to emotionally control his partner will constantly point out her flaws so as to destroy her self-esteem. It will then be much easier for him to manipulate her.

3. He lies all the time. A manipulative person bombards his victim with lies whose purpose is to distort reality for personal gain. If the target of the manipulation discovers these lies, the abuser will not admit it, but will either continue with the lies or adopt the posture of victim, insinuating that he is misunderstood and unfairly judged. Psychological manipulation is like a vicious circle from which it seems impossible to escape.

4. It overwhelms you with information and statistics. The manipulator often plays the role of an expert in any field, giving the interlocutor the impression that he is very knowledgeable, so he deserves to be listened to and believed. He will always use accurate information (correct or not) to convince his victim that he is right.

5. Generalizes and exaggerates so that the victim is confused and feels unable to cope with the discussion. It is much harder for a person to cope with accusations that include notions such as "never" or "always" than in situations where a concrete example is used. For example, if a superior says to an employee "you never" get to work on time, chances are the employee will get lost and not be able to find the words. On the other

hand, if the employee is told "yesterday you didn't arrive on time", it may explain the specific situation.

6. Raising his voice to dominate the victim. The manipulator may use a higher and more aggressive tone of voice to dominate their victim. Often the shouting is accompanied by some aggressive gestures, which increase the negative impact on the victim.

7. He uses the lack of time to increase the pressure on the person he wants to manipulate. This is a common tactic in mass manipulation. For example, someone wants to get you to make a purchase and you're sitting on your hands. The manipulator then invokes an argument such as "you need to make up your mind now, there is one more person interested who wants to make the purchase". In most cases, the victim makes the decision to buy the product/service immediately.

8. Use humor to make yourself feel inferior. Sarcasm, critical remarks said with a smile, in the form of a joke, and bullying are often weapons used by the manipulator to make you feel inferior and control you.

9. They are intentionally emotionally blackmailing you. For example, when you do something the manipulator doesn't like, they may choose to give you the silent treatment or hide their anger so that you feel guilty and reconsider your decision.

10. Play the victim. In order to control you more easily, the manipulator may pretend to have health problems, problems at work or other weaknesses in order to make you feel sorry for him. This will make it easier for him to control you.

If you find yourself in the situations described above, you may be a victim of manipulation. In general, psychological manipulation is associated with the following three feelings: fear, obligation and guilt. Specifically, you are pushed from behind to do something even when you are scared, you feel the need to do it, and at the same time, if you choose not to do it, you feel guilty.

Conclusion

I would quote John Smith's words that "The best way to manipulate a man is to make him think he is manipulating you" and this is true because all people have masks behind which they hide and use manipulation techniques without recognizing in their personal subconscious that these are habits or reflexes that are products of lies. Only at times when we should receive something that will be of personal benefit will we do so without much doubt. Like manipulation it is nothing more harsh if we use it as a psychological weapon, because even if it can be used as a strategy or tactic to defeat an opponent, anyway we should understand that it is a two sided coin, either you feel guilty that you acted on an easily influenced and vulnerable person, but on the other hand it seems so ingenious that you could apply a strategy where everything went well according to a plan and you got what you wanted because of personal ingenuity. You don't have to be naive and think that you will never be influenced by human manipulation or hypnosis. It's better to prepare ahead of time so you can affect your psyche. That doesn't mean you have to start looking at people with suspicion. You just need to be more prepared, more careful and more thoughtful.

Bibliographic references:

1. <https://dexonline.ro/definitie/manipulare>

2. CARRE, C. The art of elegant handling. Trans. by Daniel VOICEA. Bucharest: Meteor publishing, 2017.
3. BRETON, P. Manipulation of the word. Trans. by Livia IACOB. Iași: European Institute, 2005.
4. CHELCEA, S. Op. cit.
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Manipulare_psihologic%C4%83
6. <https://well-nest.ro/manipularea-psihologica-10-semne/>

ASPECTS OF SEXUALITY

Spytska Liana

Full Doctor in Psychology, Professor
Professor at the Department of Practical Psychology and Social Work
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
Ukraine

Sexuality is a multifaceted and multidimensional concept. The difference between such sexual actions as self-satisfaction, kissing or sexual contacts and sexual behaviour which includes not only sexual intercourse as such, but also flirting, a certain style in clothes, reading erotic literature, and dating, gives only superficial touch on the issue of sexuality.

The description of different kinds of sex as procreational (which aims at procreation), recreational (with the sole purpose to have fun), and relational (“love-friendship”, an opportunity to communicate with the loved one) brings the conviction of the limitations of each of the categories of this classification [1].

For a better understanding of sexuality, we introduce the concept of aspects of sexuality.

Biological aspect. Biological factors largely control the sexual development from conception to birth, and after puberty – the ability to reproduce. In addition, these factors influence sexual desire, sexual activity, and (indirectly) sexual pleasure. It is even supposed that biological factors contribute to some gender differences in behaviour, such as aggression of men compared to women. Sexual arousal, regardless of its cause, leads to biological effects: increased heart rate, reaction of the genitalia and a feeling of warmth and shiver all over the body.

Psychological aspect. The psychological aspect of sexuality is manifested in feelings, emotions, reflections, thoughts, fantasies, and is determined by the individual perception of yourself and your partner. The psychological aspect plays a leading role in the development of a person’s sexual identity during the ontogenesis. The child’s realisation of their belonging to the male or female sex is mainly formed under the influence of psychosocial factors.

Social aspect. Besides the psychological aspect, sexuality has a strong social aspect, since sexual relations between people are regulated by laws, bans, and public opinion which convinces us of the need to follow the accepted norms in our sexual behaviour.

Behavioural aspect describes sexuality and is closely connected with the psychological and social aspects. In discussing sexual behaviour, sexual manifestations are classified into “normal” and “abnormal.”

Clinical aspect. Despite the fact that sexual activity is one of the natural functions of the body, there are many different conditions that can weaken the pleasure or spontaneity of romantic dates. Such physical problems as diseases, injuries or necessity to take medication can change the nature of sexual reactions or even completely suppress them. The feelings of anxiety or guilt, confusion or depression, as well as

conflicts in our personal relationships can disrupt sexual activity. Sexual therapy deals with finding ways to address these and other problems that impede the achievement of sexual health and happiness.

Cultural aspect. The attitude to sex accepted in our society is far from universal. The estimates of “moral” or “right” are different in different cultures and in different centuries. Many moral principles related to sex are connected with certain religious traditions, but religion has no monopoly of morality. The people without a firm religious belief may be not less ethical than the deeply religious ones. *There is no such system of sexual values that would be good for everyone, and no moral code can be perfect and applicable in all cases.* Cultural tendencies are highly volatile. There appear new views and ideas, according to which a sense of duty and faithfulness in intimacy force us to abandon instant pleasure and sexual permissiveness.

Social-legal aspect. Recognition of people’s inalienable rights is bound to include the right to individual characteristics of sexual behaviour, the inviolability of private life, which must under no circumstances undergo any interference from the state and its bodies.

Healthy sexuality involves not only the approval of your own sensuality and bodily I, but also developing the whole system of moral and communicative qualities and skills that can only be acquired through the actual communication with other people. [2]

Modern sexology often compares individual characteristics of sexuality with the “Big Five” factors:

1) introversion - extraversion (quiet - talkative, unaggressive - aggressive, unadventurous – adventurous, not energetic - energetic, cowardly - daring);

2) antagonism - kindness (unkind - kind, non-cooperative - cooperative, egotistic - altruistic, distrustful - trustful, mean - generous);

3) absent-mindedness – self-discipline (disorganised - organised, irresponsible - responsible, impractical - practical, careless - careful, lazy – hard-working);

4) emotional stability - neuroticism (relaxed - tense, easy-going - nervous, stable - unstable, satisfied - dissatisfied, unemotional - emotional);

5) narrow-mindedness – open-mindedness (unimaginative - imaginative, uncreative - creative, indifferent - curious, not prone to reflection (non-reflective) - prone to reflection (reflective), naive - experienced).

Thus, it can be concluded that sexuality is one of the main driving forces that bring people together. In biological terms, sexual relationship should be seen as the realisation of the human desire to go beyond the limits of their individuality and to become one with the world. The difficulty in establishing a true connection with another person is the cause of sexual disorders and human conflicts on sexual grounds. The form and depth of sexual relationship between two people depend on their gender and personality, which in turn influences the personalities of the partners, modifying the nature of their functioning in society. Sexuality is an innate need and function of the human body, like the processes of breathing, digestion, and so on. Proper functioning in terms of the sexual needs concerns the person’s development and optimal behaviour for self-preservation and the preservation of oneself as a species.

References:

1. *Kelly G. Basics of Modern Sexology / G. Kelly.* - SPb. : Piter, 2015. – 432 p.
2. *Austen J. Love and Friendship / J. Austen.* - M. : “Tekst,” 2017. – 432 p.

БЕРЕЖЛИВЕ ВИРОБНИЦТВО

Бабенцова Орина Сергіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Вербовецька Віталіна Віталіївна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Курілович Катерина Володимирівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

Сліпченко Валерія Романівна,

студентка 3 курсу факультету архітектури та містобудування
Одеська державна академія будівництва та архітектури

У сучасних умовах ринку, що постійно змінюються, багато підприємств прагнуть підвищити ефективність своєї діяльності за рахунок різних інструментів та методів організації виробництва. Однією з найбільш популярних і ефективних на даний момент методик є «бережливе виробництво». Ця філософія передбачає зменшення втрат підприємствами різних галузей до мінімуму, що дозволяє скорочувати витрати, збільшуючи тим самим обсяги прибутку.

Бережливе виробництво стає актуальним та затребуваним інструментом управління підприємством, оскільки направлено на підвищення конкурентоспроможності підприємства і є найбільш ефективним способом розвитку підприємства та підвищення якості продукції чи послуг.

Основоположником ощадливого виробництва вважається японський інженер Тайїті Воно. Він узагальнив досвід Генрі Форда, який запустив перше серійне виробництво автомобілів, і в середині 1950-х років створив нову стратегію випуску автомобілів "Шлях Toyota" або Lean manufacturing.

Lean manufacturing - це унікальна філософія бізнесу, що просуває виховання, навчання та розвиток корпоративних цінностей у персоналу. Тут відображені філософія та методи управління компаній, вимоги до постачальників та навіть способи спілкування з покупцями. Разом з тим концепція ощадливого виробництва спирається на принципи навчання персоналу на виробництві через дію так звану систему TWI (Training Within Industry), розроблену США під час Другої світової війни.

Отже, мета концепції – скоротити до мінімуму трудовитрати та терміни виробництва без шкоди для якості продукції. Підходить компаніям, які прагнуть випускати товари високої якості точно вчасно з мінімальними витратами.

Ощадливе виробництво – це концепція управління для оптимізації бізнес-процесів, що максимально орієнтовані на ринок і враховують мотивацію кожного співробітника.

Тобто цей спосіб допомагає:

1) Мінімізувати втрати – все те, що не має цінності для покупця, але з'їдає ресурси: надмірно вироблені товари, непродумана доставка, зайві етапи на виробництві та ін;

2) Оптимізувати бізнес-процеси;

3) Знизити витрати;

4) Скоротити життєвий цикл товару;

5) Використовувати інноваційні методи підвищення цінності продукту.

Побудова правильної «Організаційної поведінки» співробітників підприємства є найважливішим завданням у впровадженні системи «ощадливого виробництва». Без вирішення цієї проблеми повноцінне впровадження системи "ощадливе виробництво" і навіть просто поліпшення виробничих процесів не може бути успішно проведене, [1].

Вирішення проблем залученості та захопленості людей можна розділити на такі основні завдання, це:

1. Ретельний підбір кадрів

2. Постійне навчання всіх співробітників підприємства

3. Надання умов для навчання

4. Моніторинг роботи персоналу

5. Створення та застосування системи мотивації персоналу на повноцінне якісне впровадження системи «ощадливе виробництво»

6. Створення єдиної команди, об'єднаної загальними цілями та побудованими міжособистісними відносинами.

7. Безперервне вдосконалення

При вирішенні цих завдань необхідно відмовитися від форсованого впровадження, націлювання людей на швидкий позитивний результат. Нестандартний підхід до навчання на виробництві з використанням: індивідуальних програм навчання для керівників підприємства та рядових виконавців, інтерактивних навчальних програм, практичних методів навчання, ділових ігор, створення бази кращих практик по компаніях, а надалі і проведення оцінки та самооцінки засвоєння програми, а також можливості застосовувати вивчений матеріал практично дозволяє побудувати самонавчається організацію.

Бережливе виробництво – це не просто перелік інструментів, а ціла концепція, основу якої зміна мислення. Кожен працівник компанії повинен дотримуватись шести принципів ощадливого виробництва.

1. Розуміти цінності клієнтів. Важливо не просто розуміти потреби покупців, а виділити те, що цінно для них – причину, через яку вони обирають ваші продукти. Якщо менеджмент зрозуміє, у чому цінність товару для покупця, він зможе скасувати чи оптимізувати етапи виробництва, які

впливають цінність продукту. Якщо компанія завжди постачає високоякісні продукти та послуги вчасно та в потрібне місце, тоді бізнес буде успішним, а клієнти стануть амбасадорами.

2. Дбати про співробітників. У компанії, що працює за принципами ощадливого виробництва, до змін потрібно залучити всіх співробітників без винятків. Важливо стимулювати людей пропонувати варіанти змін та реалізовувати найкращі ідеї.

3. Робити лише те, що потрібно. Для цього доведеться вивчити всі виробничі процеси, проаналізувати, які з них справді необхідні, та усунути усі етапи, на яких відбуваються втрати. Застосовуючи дбайливе виробництво, компанія усуває все, що зжирає гроші, і фокусується тільки на цінності клієнта. Все те, що не забезпечує споживчої цінності, видаляється чи зводиться до мінімуму.

4. Змінювати одразу кілька сфер. Замість поодиноких змін поставити трансформацію бізнесу на потік. Кожна операція повинна логічно і послідовно змінювати один одного, підвищуючи цінність продукту для покупця.

5. Точно вимірювати кількість. Випускати рівно стільки, скільки потрібно покупцям. Не потрібно випускати більше та забивати склади. Кожна партія має задовольняти потреби клієнтів.

6. Постійно вдосконалюватись. Бережливе виробництво – це безперервний процес, який може закінчитися. Як тільки впровадьте всі плановані поліпшення, приступайте до наступного етапу – аналізуйте і підвищуйте ефективність компанії з урахуванням ринкових умов, що змінюються, [2].

Існує понад 50 різних інструментів, які можуть допомогти у впровадженні ощадливого виробництва, [3]. Серед них найпопулярніші:

Канбан – це метод ощадливого виробництва, який використовують для планування та управління робочими процесами. Канбан допомагає керувати завданнями «точно вчасно», контролювати запаси та рівномірно розподіляти навантаження між співробітниками.

5S – це ощадливий метод оптимізації робочого простору, що складається з п'яти послідовних кроків: сортування, дотримання порядку, утримання в чистоті, стандартизації та вдосконаленні.

Кайдзен – це концепція ощадливого виробництва, спрямоване постійне вдосконалення всіх функцій у бізнесі. У перекладі з японської "кайдзен" означає "дія з поліпшення поганих моментів". Щоб впровадити кайдзен, доведеться навчитися діяти за принципом «Плануй → Роби → Перевірй → Дій»

Value Stream Mapping (або систематизація потоку цінності) – це карта потоку створення цінностей. Враховує матеріальні та інформаційні ресурси, а також час.

Виробництво "точно вчасно" (JIT, Just-In-Time) – це інструмент ощадливого виробництва для інвентаризації товарів або послуг. Він допомагає випускати товари тоді, коли на них є попит.

Total Productive Maintenance (комплексний догляд за обладнанням) – це інструмент для відстеження ефективності роботи обладнання та запобігання простоям через його несправність.

Total Quality Management (комплексне управління якістю) – це загальноорганізаційний підхід, спрямований на покращення якості продуктів та послуг у всіх напрямках. Компанія, яка дотримується принципів ощадливого виробництва, постійно вдосконалює та налаштовує процеси, щоб гарантувати, що продукти та послуги мають найвищу якість. Лише після цього вони потрапляють до споживача.

Хейдзунка (Heijunka) – це ощадна концепція «вирівняного» виробництва, необхідна встановлення стабільності.

Кожна система управління має свої недоліки, ощадливе виробництво не виняток. Серед плюсів можна зазначити: Компанія знижує чи усуває втрати; Підвищує екологічність – цьому сприяє зниження відходів та відмова від надвиробництва; Знижує трудовитрати; Заощаджує виробничі площі за рахунок більш розумної організації простору; Контролює якість готової продукції – менше шлюбу, вища якість. Економить гроші; Підвищує рівень задоволеності клієнтів. Залучає співробітників до процесу поліпшень.

У свою чергу недоліки бережливого виробництва є такі: Можуть траплятися перебої з постачанням через скорочення складських приміщень та обсяги закупівель; Використання ощадливого виробництва потребує значних витрат; Деякі виробничі лінії доведеться перебудувувати, якщо це допоможе модернізувати виробництво та підвищити швидкість роботи; Співробітники можуть саботувати нові засади роботи; Клієнти можуть відмовитися від роботи з компанією через збої з постачанням, [1].

Більшість недоліків можна уникнути, якщо грамотно організувати роботу.

Ощадливе виробництво – це бізнес-філософія, що довела свою високу ефективність, оскільки вона дозволяє знизити витрати, усунути відходи, підвищити продуктивність, підтримувати високий рівень якості та, таким чином, значно збільшити прибуток.

Список літератури

1. Детмер У. Теорія обмежень Голдратта: Системний підхід до безперервного вдосконалення.-М: Альпіна Бізнес Букс.-2007.-444с.
2. Ротер М., Шук Дж. Вчіться бачити бізнес-процеси. Практика побудови карток потоків створення цінності. - М: Альпіна Бізнес Букс: CBSD, Центр розвитку ділових навичок,, 2005. - 144 с.
3. Топ-25 інструментів ощадливого виробництва -URL: <https://worksection.com/blog/top-25-lean-tools.html> (дата звернення: 01.09.2022).

ОСОБЛИВІСТЬ ПРОТІКАННЯ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Кормило Оксана Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедра психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Павловська Марія Мирославівна

магістр психології
кафедра психології розвитку та консультування
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Вступ. Конфлікт в підлітковому віці є однією з істотних онтологічних характеристик його існування в просторі соціальних зв'язків і взаємин. Конфліктогенний характер розвитку підлітка стосується появи здатності і потреби пізнавати самого себе як особистість, бажання віднайти ціннісно-сміслову ставлення до себе і світу. Питання психологічних чинників, що визначають виникнення, динаміку та кінцевий результат розвитку конфліктної ситуації, важливе для розуміння психологічних механізмів регуляції поведінки підлітка. Воно є визначальним і для розроблення методологічних засад профілактики, діагностики та корекції конфліктних ситуацій у більш ширшому контексті.

Виклад основного матеріалу. Конфліктність особистості розуміється як інтегральна властивість, яка виявляється через частоту вступу в міжособистісні конфлікти та характер когнітивного, емоційного, поведінкового реагування в них. За стійкої високої конфліктності людина стає постійним ініціатором напружених стосунків з оточенням. Конфліктність особистості формується внаслідок комплексної дії особистісних детермінант, таких як темперамент, рівень агресивності, рівень домагань, актуальний емоційний стан, акцентуація характеру і т. д., а також соціально-психологічних, серед яких – соціальні установки, цінності, ставлення до опонента, спрямованість у взаємодії «на себе» тощо, а також соціальних факторів, зокрема умов життя і діяльності, соціального оточення, загального культурного рівня. Конфліктна особистість характеризується значною конфліктогенністю, що має глибоко внутрішню детермінацію, та негативно впливає на всі аспекти життєдіяльності людини й її міжособистісну взаємодію [1, с. 3; 2].

Стратегії поведінки в конфлікті досліджували як українські науковці: О. Бондарчук, А. Бузнік, О. Винославська, О. Волянська, А. Гірник, Л. Долинська, Л. Карамушка, О. Кришевич, В. Кушнірюк, Г. Ложкін, В. Ласькова, Н. Макаруч, Л. Матяш-Заяц, І. Омеланко, М. Пірен, Н. Пов'якель, Л. Порожня, В. Радчук, О. Світличний та ін., так і зарубіжні:

Р. Блейк, Н. Леонов, Е. Мейо, Р. Мертон, Дж. Моутон, Т. Парсонс. Д. Смелсер, Л. Сохань, К. Томас та ін. Конфлікт учені визначають як якісну взаємодію між людьми (або елементами внутрішньої структури особистості), що виражається в протидії сторін заради досягнення своїх інтересів. Поведінка особистості в конфліктній ситуації визначається насамперед її індивідуально-психологічними особливостями, які розуміються як неповторна своєрідність психіки людини. Індивідуальні особливості особистості найяскравіше виявляються в темпераменті, характері та здібностях, у пізнавальній, емоційній, вольовій діяльності, потребах та інших процесах.

Проблемами розвитку дітей підліткового віку займалися такі українські вчені як І. Булах, І. Бушай, Т. Зелінська, Є. Калюжна, С. Кузькова, Т. Титаренко та ін.

Класичні і сучасні дослідження підліткового віку, П. Блонського, Л. Божович, Ш. Бюлер, Л. Виготського, Г. Гецера, Д. Ельконіна, Е. Еріксона, Н. Крилова, Ж. Піаже, Е. Шпрангера, Е. Штерна показують, що перехідний стан між дитиною і дорослим, який характеризує підлітка, накладає свій відбиток не тільки на перебіг його думок і почуттів, на його прагнення та ідеали, але й на його дії, стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної конфліктології дає змогу стверджувати: в основі конфліктної ситуації лежить суперечність, а сама конфліктна ситуація може мати конструктивний та деструктивний характер; у більшості вчителів спостерігається неадекватне ставлення до конфліктних ситуацій в учнівському середовищі; конфліктні ситуації серед підлітків – звичайне та розповсюджене явище, зважаючи на вікові особливості; причиною конфліктної ситуації може бути утвердження свого «Я», високий емоційний вибух під час спілкування; втручатися в конфліктну ситуацію учителю потрібно не лише для її ефективного подолання, а й для надання допомоги підлітку в пізнанні самого себе та оточуючих; перш ніж втручатися в конфліктну ситуацію, необхідно виявити причини її виникнення; конфліктна ситуація за умов адекватного використання механізмів управління може бути ефективним засобом виховного впливу [3].

Конфліктність підлітків та юнаків, за свідченням О. Чайковської, відрізняється низкою особливостей, пов'язаних із недостатністю їхнього життєвого досвіду й низьким рівнем самокритики, нездатністю до адекватної оцінки життєвих обставин, підвищеною емоційною збудливістю, імпульсивністю. При цьому, як зазначає О. Чайковська, підліткова схильність до конфліктності може пояснюватися не тільки емоційними і фізіологічними віковими змінами. Недостатньо сформовані соціальні навички, посилені соціально-економічною незахищеністю, часто є причиною, яка впливає на підвищену агресивність, конфліктність підлітка, на його бажання будь-якими засобами компенсувати своє незадоволення життям [4, с. 252].

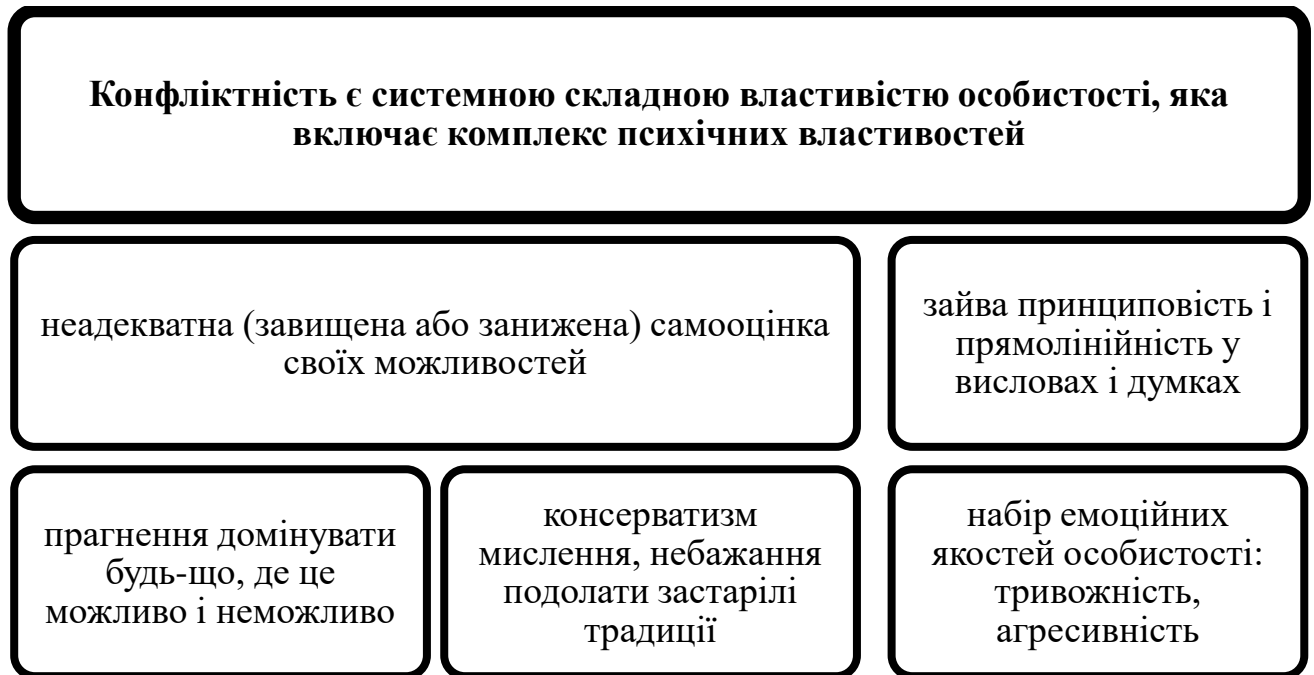

Рис. 1 Розуміння поняття «конфліктність» (О. Чайковська) [1, с.4; 4].

Отже, конфліктність розглядаємо як одну із особливостей протікання підліткового віку, що визначається комплексним впливом індивідуально-типологічних, соціально-психологічних і соціальних чинників (темперамент, характер, рівень самосвідомості і саморегуляції, установки, цінності, самооцінка, умови життєдіяльності, виховання, соціальне оточення тощо). Конфлікти між підлітками проявляються як боротьба за лідерство, увагу, статус у класі, гендерні протистояння (це помітно «неозброєним оком» – під час повсякденного спостереження за учнями, у ході бесід із ними й фахівцями школи, у результаті аналізу документації шкільної психологічної служби). Практика показує, що підлітки не вмюють вирішувати конфліктні ситуації, і в їх конфліктних відносинах переважають деструктивні тенденції. Необхідно працювати над зниженням гостроти подібних явищ для більш продуктивного розв'язання міжособистісних конфліктів. Успішність взаємодії з підлітками педагога (вчителя, класного керівника, соціального педагога, шкільного психолога) багато в чому визначається розумінням вікової специфіки конфліктності та обранням адекватних засобів і способів роботи з ними.

Конфлікт можна використовувати як джерело життєвого досвіду, самовиховання і самонавчання. Конфлікти можуть бути використані як навчальний матеріал, якщо в подальшому знайдеться час на аналіз конфліктної ситуації, що дозволить дізнатися більше про самого себе, про залучених в конфлікт людей або обставини, що викликали конфлікт. Такі знання допоможуть прийняти правильне рішення в майбутньому і уникнути конфлікту [5].

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження вивчити особливості конфліктності у підлітковому віці .

Емпіричне дослідження проводилось протягом 2021-2022 навчального року. Кількість досліджуваних 83 осіб віком від 10 до 14 років. Обстежувані брали участь у дослідженні в термін не більше двох тижнів, за умови відсутності

стресогених факторів (щоб запобігти ситуативним, актуальним впливам на особистість).

Для вивчення оцінки конфліктності особистості обрали тест Г. Ложкіна, Н. Пов'якель [6]. Складається методика з 14 запитань з готовими варіантами відповідей (А, Б, В). Отримані бали підраховуються за допомогою таблиці. Сума балів дає певний показник, що і визначає відповідний рівень конфліктності особистості. Дана методика призначена для вивчення кількісних (рівневих) характеристик конфліктності [6].

За методикою зафіксовано *дуже високий* рівень конфліктності у 8,43% підлітків від загальної кількості досліджуваних. Ці респонденти самі провокують конфлікти, шукають приводи для суперечок, люблять критикувати, нав'язують свою думку. Ці результати вказують на наявність цілої низки рис характеру, що зумовлюють продукування конфліктів, використання конфліктогенів спілкування і, звичайно, ж, підвищення конфліктної взаємодії в колективі.

Таблиця 1

Результати дослідження за тестом Г. Ложкіна, Н. Пов'якель (n=83)

Рівні	Міра вираженості, бали	Середнє значення, бали	Кількість	%
Дуже низький	від 14 до 17	15,2	5	6,02
Низький	від 18 до 20	18,89	9	10,84
Нижче середнього	від 21 до 23	21,55	11	13,25
Трохи нижче середнього	від 24 до 26	25	10	12,05
Середній	від 27 до 29	28,38	16	19,29
Трохи вище середнього	від 30 до 32	30,4	5	6,02
Вище середнього	від 33 до 35	33,5	8	9,64
Високий	від 36 до 38	37	12	14,46
Дуже високий	від 39 до 42	40,29	7	8,43

Підлітки, яким притаманна *висока* конфліктність – 14,46% опитаних, демонструють ворожі та агресивні тенденції при взаємодії з опонентом, використовують різні форми тиску та часто намагаються самоствердитись за рахунок інших. Найчастіше вони самі ініціюють конфлікт, демонструють схильність до маніпуляцій, не готові йти на компроміс та вирішувати суперечку конструктивними способами. При цьому конфліктність часто проявляється при взаємодії з дорослими (батьками, вчителями, найближчим оточенням), демонструється негативізм, неприйняття правил та заборон, відторгнення соціальних стандартів, що сприймаються як нав'язані суспільством. Також деструктивні форми поведінки можуть проявлятися стосовно однолітків, що не входять в референтну для особистості групу. В цьому випадку часто спостерігаються прояви булінгу та цькування інших дітей, в основі яких лежить прагнення самоствердитись за рахунок приниження іншого.

У 9,64% досліджуваних із рівнем конфліктності *вище середнього* та у 6,02% опитаних із рівнем конфліктності *трохи вище середнього* – виражена конфліктність. Ці підлітки конфліктують лише в тому разі, якщо немає іншого виходу, а інші засоби вичерпані. Це досить гнучкі люди, але важко змінюють свою думку. Відкриті до компромісних рішень, але твердо відстоюють свою думку, не думаючи про те, яким чином це позначиться на приятельських взаємозв'язках. Та це не дозволяє їм виходити за межі коректності й принижуватись. Навпаки, це викликає повагу до таких підлітків з боку оточення, через це конфліктні стосунки є швидше тактикою, ніж способом життя.

Середній рівень конфліктності зафіксовано у 19,29% підлітків від загальної кількості досліджуваних. Ці особи рідко виступають ініціаторами конфлікту, однак схильні відстоювати свої інтереси, якщо конфлікт вже зав'язався. Вони готові демонструвати власну позицію, навіть якщо вона буде негативно сприйнята опонентом, та це призведе до загострення конфліктної ситуації. Такі респонденти готові прийти до компромісу у випадку, якщо інша сторона також піде на поступки.

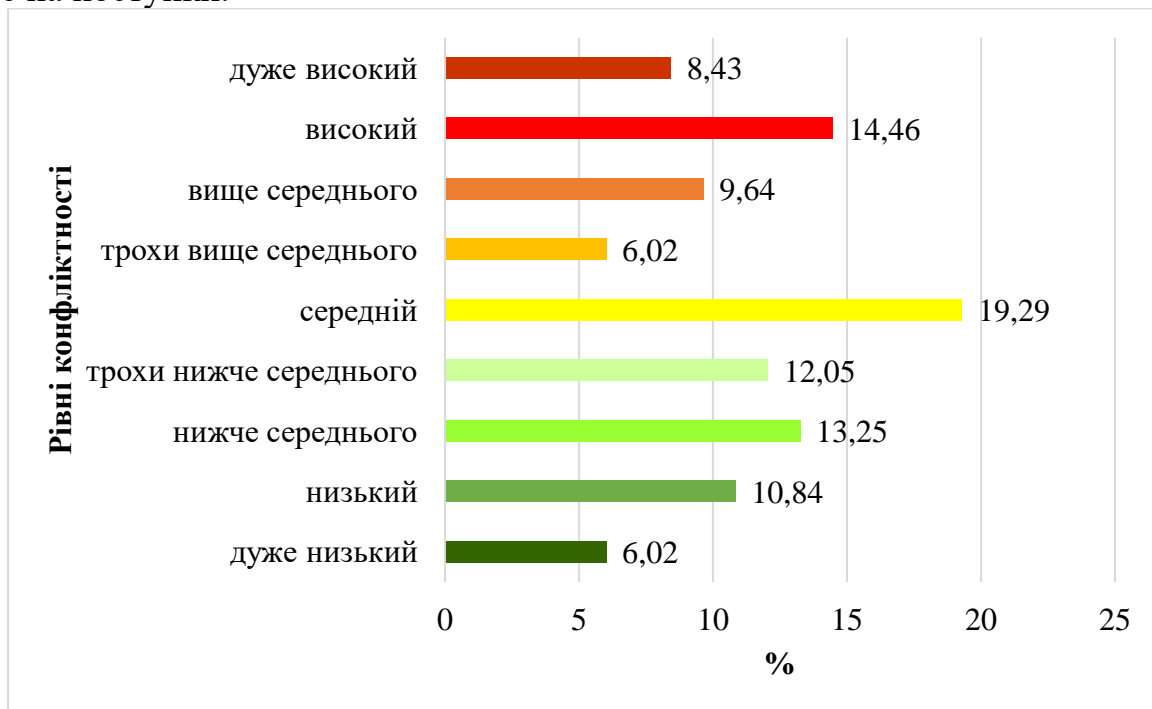

Рис. 2 Розподіл підлітків за рівнями конфліктності (n=83)

Представники групи з рівнями конфліктності трохи нижче середнього 12,05% та нижче середнього 13,25% не зосереджені на думках про відстоювання своїх власних інтересів та цілей, не застосовують домінування, не мають потреби в агресивній поведінці. Вони відрізняються низьким ступенем суперництва і можуть використовувати пристосування як засіб вирішення конфлікту, бувають скромні, боязкі, сором'язливі і більш емоційно стримані, ніж досліджувані з високим та дуже високим рівнями конфліктності. Такі особи можуть контролювати свої неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу і симпатію. Взаємодіючи з людьми, вони намагаються уникати розбіжностей, не люблять конкуренцію, воліють співпрацювати, а не змагатися.

Низький рівень конфліктності діагностовано у 10,84% досліджуваних. Ці підлітки не схильні до демонстрації агресивних моделей поведінки, включаючи як вербальну, так і фізичну агресію, частіше йдуть на компроміс та намагаються досягнути взаєморозуміння при спілкуванні з партнером, при цьому іноді навіть нехтуючи власними інтересами. У конфліктній ситуації вони почуваються дискомфортно, прагнуть її уникнути, або ж швидше з неї вийти. Вони характеризуються достатньою емоційною стійкістю та низькою імпульсивністю, що дозволяє зберігати самоконтроль в конфліктній ситуації та перешкоджає емоційному зараженню від агресивно налаштованого партнера по спілкуванню.

Дуже низький рівень конфліктності зафіксовано у 6,02% підлітків від загальної кількості досліджуваних. Ці особи тактовні, не люблять конфліктів, уникають конфліктних ситуацій. Вони надають перевагу відмовитися від своїх інтересів аби уникнути будь-якої напруженості у взаєминах.

Метою подальшого нашого експериментального дослідження є вивчення стратегій поведінки підлітків у конфліктній ситуації. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей дітей підліткового віку. А також, розробити соціально-психологічний тренінг розвитку конфліктологічної компетентності підлітків.

Висновки. Отже, провівши психологічне дослідження оцінки конфліктності у підлітковому віці ми з'ясували, що «конфліктність» розкривається за допомогою наступних трактувань: інтегративна властивість особистості, що виявляється у потребі пошуку конфліктних ситуацій [7]; схильність особистості до сприйняття ситуації як конфліктної та до реалізації конфліктної поведінки у міжособистісній взаємодії [8]; міра готовності особистості до розвитку і вирішення проблемних ситуацій соціальної взаємодії за допомогою конфліктів [1]; перманентна риса особистості, що акумульована її природними задатками і соціальним досвідом; неусвідомлена або частково усвідомлена установка особистості та конфлікт [5]. Вікові особливості пубертатного періоду, зумовлені індивідуально-психологічними факторами, а також недолік соціальних умінь і навичок сприяють, в більшості дітей підліткового віку, підвищенню конфліктності. Є труднощі в спілкуванні, як з дорослими, так і зі своїми однолітками, друзями, однокласниками. Конфлікти виникають не тільки з іншими членами суспільства, в якому знаходиться підліток день у день, але і з самим собою, що не менш серйозно.

Список літератури

1. Абрамян Н. Д. Конфліктність як вікова характеристика підлітків та юнаків. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2014. Вип. 6. С. 3–18.
2. Чала О. А. Сутність та детермінанти деструктивної конфліктної особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. № 26. С. 400–407.
3. Порохня Л. А. Особливості психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 30/31. С. 246–251. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2011_30-31_39 (дата звернення : 8 червня 2022 р.).

4. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38 (1). С. 251–257.

5. Дмитрієва С. М., Горбальок-Трохименко В. С. Діагностика та корекція конфліктної взаємодії у підлітковому віці як умова підвищення професійної компетентності фахівця. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи*. 2015. № 5. С. 29–32.

6. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту : теорія і сучасна практика : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2007. 416 с.

7. Дуткевич Т. В. Психологічний зміст поняття «конфліктності» *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка* 2013. № 20. С. 192–200.

8. Черняева Т. В. Конфликтность как учебно-важное качество студентов. Ярославль : Канцлер, 2007. 126 с.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ГУДЗИКА В АРТТЕРАПЕВТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Михальчишин Галина Євгенівна

Старший викладач кафедри психології

Філософського факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

Є відмінність творчості, мистецької діяльності від арттерапії. Люди малюють, декорують, створюють мистецький продукт для того, щоб ним милувалися глядачі. Щоб відчували, переживали естетичні почуття. В арттерапії навпаки – творчий продукт є проявом внутрішніх процесів особистості, котрий аналізується разом з психотерапевтом, як вільне вираження думок, емоцій, вчинків, відчуттів. Через мову образів людина може звільнитися від негативних переживань, проблемних історій, змінюючи своє ставлення до дійсності. Глибинні структури особистості активуються психотерапевтом у процесі створення ресурсних образів у правій півкулі мозку людини.

Важливим моментом арттерапевтичної взаємодії з клієнтом є поєднання образу та слова. Травмуючий, болючий досвід людини дуже часто є мовчазливим жахом її життя. Творячи образ, розмовляючи в терапії з клієнтом про його сутність, активується процес взаємодії, чергування реакцій лівої та правої півкулі мозку людини. Окрім того, задіюються усі сенсорні канали особистості. У музикотерапії – звуки, у глинотерапії – запах, тактильні чуття, образ форми та кольору. Поряд з цим, в психотерапії особистість переживає інсайти, наповнюється і живиться їхньою енергією, розкриває джерела своєї ресурсності. Саме тому і реагує гнучко на зміни у соціумі.

Є різні види і форми арттерапії, з використанням багатоманітних засобів: пісок, тканина, камінці, папір, рослини та інші матеріали. Гудзик теж застосовують у психотерапії мистецтвом.

Функціональні можливості гудзика дозволяють психотерапевту бути творчим, багатогранним, несподіваним у використанні технік, вправ, підходів у взаємодії з клієнтом.

Інформативна функція передбачає позначати, ставити відмітку на гудзиках про їх приналежність до певної професії, діяльності чи спільноти. Отож, техніки роботи з клієнтами «Гудзик емоційної стабільності», «Гудзик впевненого «Я», «Гудзик пожежника моєї агресії», «Гудзик-герб» та інші, зможуть позначити, виокремити та створити акцент на особливих якостях, можливостях та рисах індивідуальних структурних компонентів психіки клієнта. Лицьова поверхня гудзиків стає основою для створення площадки символів, ознак атрибуту, донесення соціуму даних про персональні особливості власника. Така робота психотерапевта спрямована на формування установок приналежності людини до сильної, ресурсної та свободної особистості. У психотерапевтичній роботі людина наче генерує познаку, що я з тих, які самі можуть дати собі раду.

Утилітарне призначення гудзика – це призначення його як застібки. Саме така була першочергова функція гудзика. Є петля і є гудзик, вони разом з'єднують роз'ємні частини одягу. Метафору з'єднання можна використати у техніках «Подружнє розуміння», «Петля часу», «У пошуках справжнього «Я», «Сполучення сімейних історій» та інше. Образ гудзика, його відірваність, неспроможність пришити його чи застібнути ним одяг та інші психотерапевтичні маніпуляції з ним (засновані на утилітарній функції) можна застосувати у роботі з проблемами самотності, прив'язаності, залежності, сепарації, згуртованості та у психологічній допомозі при втраті, горюванні у час війни.

У прикладній функції гудзика є не тільки великий смисл єднання кількох частин у ціле, а близькість, належність застібки до тілесного простору людини. Гудзик є поряд, можна до нього торкатися, можна бачити його, маніпулювати ним. Отож, можна все це розглядати в образі ресурсу. Це використання магічної, оберегової функції гудзика, гудзика як талісману, як амулету, як рушійної сили, та наповнюючої енергії. Терапевтичні справи «Гудзик сили», «Гудзикова мандала», «Браслет (намисто) потужності», «Гудзикове дерево скарбів», «Ріка життя з берегами (гудзиками) наснаги» можуть використовувати ідею ресурсності гудзика.

Декоративна функція гудзика спонукає терапевта використовувати у своїй практиці колажі, ландшафтні розстановки, казкові гудзикові історії, де увага звертається на колірну гаму витвору, на емоції і переживання, котрі передаються в композиції, на те, що підкреслюється та те, що залишається у тіні. Слід аналізувати, звертати увагу, що виглядає дивним у колажі, що розміщено у центрі твору, а що – на краю листа (є межею картини). Які пропорції і розміри гудзиків обрані в конструкції. Які матеріали і кольори гудзиків переважають чи відсутні. Який рельєф картини, такий і рельєф внутрішнього світу особистості.

Гудзикотерапія, як різновид арттерапії може гнучко реагувати на зміни у житті клієнта своєю ресурсністю у функціональних можливостях, потенціалом свободи у різноманітті матеріалу. Гудзиковий продукт можна ефективно застосовувати у корекційній роботі з дітьми та підлітками, використовувати для розвитку дрібної моторики рук дитини.

ХІКІКОМОРИ ЯК ПРОБЛЕМНИЙ АСПЕКТ САМОСТАВЛЕННЯ

Саковська Вікторія Вікторівна,
аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Війна в Україні є не лише сучасним викликом, а й глобальним трагічним явищем, що змінює життєдіяльність населення від геополітичного, екологічного, економічного рівня до фізичного та психологічного, впливаючи на саморозвиток особистості як найвищої цінності, зумовлюючи зміни у її самоставленні. Надзвичайно гостро у сьогоднішній постало питання збереження життя, громадянської ідентичності, навчальної, професійної діяльності, проблематика міжгрупових та інших взаємин, відповідно – і питання самосприйняття та самореалізації особистості юнацького віку. Ці питання першочергово впливають на ставлення особистості до себе, з одного боку, а з іншого – особливості самоставлення впливають на ефективність її діяльності під час війни. Через ситуацію невизначеності люди постали перед необхідністю адаптуватися до умов військового стану і знайти особисті шляхи компенсації впливів війни, які спричинюють зміни у емоційно-оцінному ставленні особистості до власного «Я» та «Я» іншого. Однак не завжди компенсаторні стратегії бувають конструктивними. Нажаль, особистість у несприятливих умовах та під впливом ситуації невизначеності може вдаватися до протестної поведінки, яка змушує порушувати вимушені обмеження, або зануритися у ситуацію обмеження з порушенням звичної динаміки активності, спілкування і діяльності.

Доволі новий для українського суспільства феномен «хікікоморі» сьогодні є досить розповсюдженим у державах Дальнього Сходу (Японія, Південна Корея), активно проявляється в США та інших країнах зі значно високим рівнем інформаційно-комунікаційних та інших цифрових технологій. Проте, починаючи з весни 2019 року, під час карантинних обмежень, у переважній більшості країн з'явилися вимушені хікікоморі з комплексом психологічних маркерів, які притаманні дійсним (добровільним) представникам цієї нової соціальної групи. Феномен хікікоморі є надзвичайно актуальним та одночасно не достатньо дослідженим як у світі, так і майже не дослідженим в Україні.

До дослідження феномену «хікікоморі» першим звернувся японський вчений-психіатр Томакі Сайто, котрий визначив хікікоморі як поведінку осіб, що характеризується добровільним знаходженням в усамітненні протягом довгого періоду часу (понад шість місяців). У сучасному науковому психолого-педагогічному просторі терміном «хікікоморі» (від яп. 引きこもり, «той, хто замкнувся») позначається особистість, котра нівелює соціальні норми, сторониться контактів з суспільством, прагне до усамітнення [12; 15; 16].

Сучасна українська дослідниця психологічної царини Л.В. Калашникова усамітнення розглядала через обмежений часом акт добровільного фізичного відсторонення особистості від суспільства, що супроводжується амбівалентними

переживаннями [6]. Н.М. Бугайова, вивчаючи проблему усамітнення, зауважує на тому, що варто розрізняти добровільне усамітнення, яке є поширеним у переважній більшості країн світу і характеризується невідвідуванням навчальних занять, мінімальним соціальним контактом з оточуючими тощо та вимушеною самоізоляцією, котра сприймається вкрай негативно: як фізичне і психологічне насильство [2]. Відповідно до результатів досліджень вченої щодо ситуації вимушеної самоізоляції варто зазначити, що занадто сильне емоційне сприйняття інформації про війну: надлишок чи її недолік викликають страх, тривогу, паніку, а включення таких захисних механізмів психіки, як заперечення, витіснення, або уникнення, призводять до ігнорування небезпеки. Схожу думку щодо цього в межах дослідження добровільної самоізоляції має лондонський соціальний антрополог Джеймс Робертсон, який вказує, що ефект хікікоморі є психологічним механізмом захисту, а саме – опором соціальному тиску: невдачі різного характеру можуть привести до соціальної ізоляції, якої можливо уникнути, добровільно відсторонившись від світу [15].

У додаток до вищевказаного, варто наголосити, що захисні механізми можуть проявлятися у повній самоізоляції, що має різні варіації прояву. До критеріїв, які притаманні соціально-відчуженій особистості, у науково-психологічному просторі зверталась О.І. Франкова, яка виокремила класифікацію ознак такого типу: надзалежні (надмірна залежність від батьків, що забезпечують соціально-економічну підтримку та користуються гіперопікаючим стилем виховання, що позбавляє дітей автономії та обмежує їх психосоціальний розвиток, тому молодь стає надзалежною, залишаючись у власному замкненому просторі), дезадаптивні взаємозалежні (поведінка, яка характерна для конформних людей, що розуміють необхідність взаємозалежності та негативні наслідки незалежності: вони занадто інформовані про власні недоліки, але розуміють, що самотійно з ними впоратись не можуть, тому такі хікікоморі з низькою самооцінкою та розчаровані в собі) та контрзалежні (відмова від формування близьких стосунків, здійснення опору соціальному пристосуванню через протестну самоізоляцію, тому що, на думку юнаків, соціальна відчуженість може звільнити від тиску часу, пунктуальності, соціальних обов'язків та рольових очікувань, без яких соціальна ізоляція дає особистісне зростання через самопошук, формування ідентичності, але, як додає вчена, може бути й інший варіант прояву такого типу – соціальне відчуження здійснюється через неможливість адаптації до соціальних змін як психологічний механізм захисту [12].

Дослідження проблеми хікікоморі обов'язково передбачає її розгляд у ракурсі самоствавлення особистості. Так, В.В. Горбатих поняття «самоствавлення» визначає через стійке почуття, спрямоване до власного «Я», що охоплює ряд характерологічних параметрів, які відрізняються і за семантичним змістом певного ставлення до себе, і за його емоційною забарвленістю [4]. Українська дослідниця наукової психологічної царини Н. С. Дмитріюк самоствавлення особистості пов'язує з загальною самооцінкою, самоприйняттям, самоповагою, аутосимпатією, самоцінністю [5]. О.В. Камінська феномен самоствавлення розглядає через афективну складову самосвідомості, що тісно переплетена з

когнітивним компонентом: на основі знань про свої характеристики виникає самоствалення, на цій базі самоствалення формується модель вчинків та дій. Вчена поняття самосвідомості розкриває через виокремлення когнітивного, афективного та поведінкового компонентів [7]. У наукових працях [1; 3; 8; 14] термін «самосвідомість» пояснюється через усвідомлене ставлення особистості до власних переживань, думок, здібностей; через відносно стійку систему уявлень особистості про себе, на підґрунті чого будується ставлення до інших, і до себе. Відповідно до концепції І.С. Булах щодо моральної самосвідомості, яка є рушійною силою у процесі особистісного становлення та обумовлює підпорядкованість мотивів почуттю обов'язку, розвиток вольових рис характеру і формування здатності до моральної поведінки, її механізм має три компоненти: саморефлексію, самоствалення і саморегуляцію [2, с.17]. Результати досліджень [1; 7; 14] свідчать про те, що одним з продуктів та результатів самосвідомості є «Я-концепія», що пояснюється динамічною системою уявлень особистості про себе через усвідомлення власних властивостей і складається з когнітивного, емоційного та оцінно-вольового компоненту.

З огляду на те, що від специфіки сформованості ставлення до навколишньої дійсності залежить рівень зрілості особистості, для ґрунтового вивчення цього аспекту слушно звернутись до наукових праць [9; 10], у яких структура самоствалення розглядається як складна багаторівнева емоційно-оціночна система, що складається з двох підсистем: 1) суб'єкт-об'єктна, яка включає в себе загальні, глобальні показники особистості (система цінностей, життєвих орієнтирів); 2) суб'єкт-суб'єктна підструктура, до якої належать часткові особистісні показники (локус контролю, самопізнання, самоствалення, що диференціюється, в залежності від самоповаги, очікуванні ставлення до себе, рівень готовності до конкретних дій щодо власного «Я»). Відповідно до таких результатів дослідження слушно додати, що зовнішнє здійснює значний вплив на особистість у випадку проходження крізь призму індивідуальності людини. Зважаючи на це, питання самоствалення окреслює особливість взаємодії людини під час війни: військові дії вимагають від неї інтенсивного прояву комунікабельності, гнучкості, автономії, саморефлексії, креативності, самовпевненості для вирішення проблем різного характеру і збереження життя під час війни. Відповідно, під час взаємодії в нових, екстремальних, умовах змінюється звичний характер сприймання і оточуючих, і власного «Я» з новими знаннями про себе та їх іншою оцінкою. Таким чином, негативний аспект емоційно-оцінного ставлення до себе може виражатись у добровільній самоізоляції та набувати маркерів хікікоморі.

Досліджуючи питання самоствалення, В.В. Горбатих [4], Н.І. Сарджвеладзе [10] розкривають його через такі компоненти: когнітивний (дія психічних пізнавальних процесів, знання про себе), афективний / емоційний (емоційне ставлення до власного «Я», що проявляється у позитивному та негативному змістовному наповненні), поведінковий / конативний (внутрішні дії, чи спонукання до них: прийняття, звинувачення, похвала на свою адресу, очікуване ставлення інших і відмежовування інформації від себе). В.В. Горбатих [4],

J. Carden, R. Jones, J. Passmore, J. Defining [13] зауважують на тому, що афективний елемент у структурі самоствавлення є домінуючим, бо воно з'являється у процесі накладання емоцій особистості на об'єкт самоствавлення.

Отже, термін «хікікоморі» до соціально-психологічного простору був введений для позначення осіб, що прагнуть повного усамітнення та соціального відчуження протягом довготривалого періоду. До головних маркерів хікікоморі належать наступні особливості особистості і поведінки: 1) тотальне занурення у віртуальний простір, 2) реверсія режиму «день-ніч» і порушення балансу активності й відпочинку, 3) нехтування базовими потребами з метою економії часу для Інтернет-активності, 4) неадекватна самооцінка, нереалізована потреба в комунікації, 5) наявність кола віртуальних «друзів», 6) схильність до регресії, 7) уникання комунікації; 8) відсутність прагнення до саморозвитку, які, в свою чергу, є проблемним аспектом самоствавлення і на суб'єкт-об'єктному, і на суб'єкт-суб'єктному рівні.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з дослідженням особливостей впливу війни на становлення хікікоморі осіб різних вікових груп.

Література:

1. Боришевський М.Й. До проблеми самосвідомості особистості як детермінанти її саморозвитку. *Українська психологія: сучасний потенціал: матеріали четвертих Костюківських читань*. К., 1996. С. 105-111.
2. Бугайова Н.М. Аналіз впливу довготривалої соціальної ізоляції на психіку людини. *Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.)*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 100 с.
3. Булах І.С. Особистісний розвиток людини в контексті наукових позицій українських психологів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2019. Том 2. С. 13-19.
4. Горбатих В.В. Самоствавлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*, Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. №2 (13). С. 48-52.
5. Дмитріюк Н. Самоствавлення як психологічний компонент особистісного розвитку сучасного підлітка. *Проблеми сучасної психології*, 2019. № 45. С. 128-151.
6. Калашникова Л.В. Усамітнення та самотність в житті особистості. *Збірник тез за матеріалами круглого столу (on-line, 24 квітня 2020 р.)*. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 100 с.
7. Камінська О.В. Роль рефлексії в процесі самосвідомості юнака. *Психологічний часопис*, 2017 № 4 (8). С. 66-75.
8. Католик Г.В. Деякі особливості формування концепції Я в часопросторовому вимірі у час пандемії. *Психологія і особистість*, 2021. № 2 (20). С. 93-116.
9. Крошка О. І. Структура емоційно-оцінного ставлення особистості до себе. *Наука і освіта*, 2009. №8. С. 72-76.

10. Сарджвеладзе Н. И. Самоотношение личности. Психология самосознания: хрестоматия [под ред. Д. Я. Райгородской]. Самара, 2003. С. 45-47.
11. Турецька Х.І. Вікові особливості самоставлення схильних до Інтернет-залежності осіб. *Освіта регіону*, 2012 р. №1 С. 282-287.
12. Франкова О.І. Психологічна корекція соціальної самоізоляції. Медична психологія. Харків, 2018. С. 17-23.
13. Carden J. , R. J. Jones, Passmore J. Defining Self-Awareness in the Context of Adult Development: A Systematic Literature Review. *Journal of Management Education*, 2022. Vol. 46 (1) P. 140-177.
14. Kreibich A., Hennecke M., Brandstatter V. The Effect of Self-awareness on the Identification of Goal-related Obstacles. *European Journal of Personality*, Eur. J. Pers. 34. 2020. P. 215-233.
15. Robertson J. Men and masculinity in modern Japan. Australian & New Zealand, 2015. 236 p.
16. Suwa M., Suzuki K. The phenomenon of «hikikomori» (social withdrawal) and the socio-cultural situation in Japan today. *Journal of psychopathology*, 2013. Vol. 19. P. 191-198.

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕРАПІЇ У РОБОТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПСИХОЛОГА

Суліцький Вадим Володимирович

кандидат психологічних наук, доцент
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті «Вплив бібліотерапії на процес виправлення та ресоціалізації засуджених» ми розкрили питання змін, що відбуваються в осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, коли вони залучаються до читання книг. У той же час, нас цікавлять деякі аспекти ролі та місця бібліотерапії у практичній діяльності пенітенціарного психолога.

Більшість засуджених звертаються за допомогою до психолога зі скаргами на різні психотравмуючі ситуації, що трапляються під час їх перебування у пенітенціарних закладах, або стосовно проблем взаємовідносин із рідними та близькими людьми. Особливо це відчувалося під час пандемії, а потім ще й війни в Україні. Всі негаразди та неприємності породжують у засуджених бентежність, тривогу, почуття розпачу та безнадії. Не стільки їх турбує сама негативна ситуація, скільки те, що вони або не можуть вплинути на хід подій, або втрутитися та допомогти своїй сім'ї, рідним. В основі емоційних станів засуджених, як правило, знаходиться «конфлікт вибору»: змінити своє ставлення до оточення й власну поведінку або залишитися вірним своїм «злочинним переконанням». Якщо засуджений обирає позитивні зміни у своєму житті (каяття у вчиненому злочині, правослухняну поведінку, дотримання законів тощо) він відчуває сильну бентежність, невпевненість і хвилювання через: невідоме власне сприйняття свого нового «Я»; непередбачувану реакцію колишніх «друзів», рідних, інших засуджених на ці зміни; втрату «злочинного статусу» та потребу прилаштовуватися до нової реалії стосунків і взаємовідносин із оточуючим кримінальним середовищем; дилему вибори чи відбувати, встановлений судом строк покарання до кінця або використати юридичну норму, що передбачає умовно дострокове звільнення. Окрім цих хвилювань, засудженим треба постійно вирішувати питання щоденного побуту, ситуаційні проблеми та різноманітні конфліктні ситуації, які часто трапляються в середовищі засуджених.

Засуджені завжди мають можливість зробити свій вибір. Але, кожне їх рішення – це прийняття на себе певних зобов'язань, правил гри, відповідної поведінки, а, головне, бути готовими до наслідків і відповідальності перед собою, суспільством і законом.

Життя засуджених у місцях позбавлення волі – це постійний стрес, різноманіття почуттів, емоцій, психічних реакцій, проявів волі. Певна ступінь тривожності стимулює засудженого та підвищує цінність його життя. Тому, тривожність ми розглядаємо як умовний «нормальний психологічний стан» у особи, яка перебуває у пенітенціарному закладі. Але, ми розподіляємо цей

показник на: особистісну тривожність, ситуаційну тривожність; тривожність, що обумовлена довготривалими діями та наслідками психотравмуючої ситуації. Кожний із них має кваліфікаційні характеристики (рівні): мінімальний, середній, максимальний, критичний.

Завдання пенітенціарного психолога полягає у зменшенні зайвої тривоги, її постійний контроль. Із цією метою він використовує бібліотерапію. Така форма роботи та регулярне самостійне читання книг засудженими сприяє зменшенню тривоги і пов'язаних із нею симптомів або поведінкових проявів. Коли засуджений займається самокорекцією свого емоційного стану, він відчуває себе спокійніше та впевненіше, тренує концентрувати увагу не стільки на конкретній ситуації, скільки на загальному сприйнятті власного майбутнього в контексті сьогодення.

Важливо навчити засудженого вчасно нейтралізувати стресові ситуації у період їх зародження. Зовсім не обов'язково йому жертвувати для цього власним часом, що призначений для інших справ. Для занять достатньо п'ятнадцяти хвилин у день. Але, краще засудженому виділяти для бібліотерапії спеціальний час, щоб він мав змогу привести себе у стан душевної рівноваги. Ви навчаєте засудженого свідомо переключатися із зовнішніх відчуттів на внутрішні. Це кропіткий процес. Він має свої етапи:

1. Набуття знань (читання книг).
2. Запам'ятовування інформації.
3. Вибір ситуацій, в яких ця інформація буде корисною.
4. Усвідомлення отриманої інформації.
5. Використання отриманої інформації у повсякденному житті.

6. Набуття усвідомленої звички застосовувати отриману інформацію в повсякденному житті.

Тобто, пенітенціарний психолог допомагає засудженому перевести отриману інформацію із свідомості у підсвідомість і сформуванню у нього певні позитивні навички, які з часом стануть корисними звичками.

Психологу слід підібрати літературу, що надає можливість допомогти засудженим із різними особливостями характеру зняти їх психічне напруження. Але для того, щоб призначити книгу, психолог сам повинен її прочитати, бо не будь-яка книга корисна тому чи іншому засудженому.

Бібліотечне спілкування — це не тільки обмін інформацією. Це процес передачі цінностей (інтелектуальних, естетичних, моральних) таким чином, що організація персоніфікованого спілкування на основі нових досягнень психології з урахуванням вікових та особистісних особливостей засуджених, стає важливою частиною роботи пенітенціарного психолога.

Як організувати оптимальне бібліотечне спілкування, знайти шлях для встановлення довірливих стосунків з користувачами бібліотек?

У роботі з засудженими треба мати на увазі наступне:

по-перше, недопустимо прискіпливе ставлення до засудженого, не можна вважати одного засудженого кращим, іншого — поганим. У засуджених із будь-яким типом характеру можуть бути розвинуті всі суспільно значимі якості

особистості. Але вони мають негативну спрямованість. Врахування особливостей характеру важливе тому, що дозволяє знайти індивідуальний підхід до людини та цим сприяє ефективному нівелюванню негативних і розвитку позитивних якостей його особистості;

по-друге, життєві зміни окремих властивостей особистості не тягнуть за собою зміну характеру в цілому. Негативні властивості характеру можуть бути вирівняні лише з плином часу шляхом повільних та повторних вправ [1];

по-третє, окремі риси характеру часто буває замаскованими. У зв'язку з моральною та правовою невихованістю й аморальністю, у багатьох засуджених негативні риси характеру проявляються в гіпертрофічному вигляді, подавляючи та маскуючи собою позитивні.

Розглянемо жанри літератури, які можливо використовувати у роботі з засудженими:

1. Спеціальна література. Це книги, статті з медицини, психології, психотерапії, педагогіки тощо. Основна задача цієї літератури — дати досить правильні оптимістично орієнтовані знання про світ, себе; вчити орієнтуватися у процесі подолання наявних психічних негативних процесів; стимулювати загальну активність засудженого до співпраці з психологом тощо.

Цей жанр літератури, як правило, читають засуджені, які мають гіпертимний і демонстративний тип акцентуації, і високу екстраверсію. Цей жанр читається 15% від загальної кількості засуджених. Спеціальну літературу під час бібліотерапії варто було б призначати засудженим, які мають високу збудливість, тривожність і гіпертимність, і в яких – високий нейротизм.

2. Науково-популярна література. Вона виконує ті ж функції, що і спеціальна література, але призначена для менш підготовлених читачів, для засуджених не дуже з високим культурним і освітнім рівнем. Задача науково-популярної літератури дати засудженим найбільш загальне уявлення про складні галузі знань із проблем, що вони мають.

Цей жанр літератури, як правило, читають засуджені, які мають дистемічний та демонстративний тип акцентуації, і високу екстраверсію. З усієї літератури цей жанр читається 7% засуджених.

Науково-популярну літературу доцільно читати засудженим, які мають високу збудливість, тривожність і гіпертимність, і в яких – високий нейротизм.

3. Філософська література. Її призначення — допомогти засудженому усвідомити більш цільне, різнобічне уявлення про себе, про інших людей, про світ у цілому. Зрозуміти неминучість різниці визначеного конфлікту між зовнішнім реальним світом та внутрішньосуб'єктивним його сприйняттям; тим що може бути, повинно бути і тим, що є. Це розуміння приносить заспокоєння, задоволення багатьом засудженим. До частини філософської літератури може бути віднесена літературна критика, публіцистика, історія літератури, історія філософії тощо.

Цей жанр літератури, як правило, читають засуджені, в яких гіпертимний, циклотимний та демонстративний тип акцентуації, і висока екстраверсія. З усієї літератури цей жанр читається 3% засуджених.

Філософську літературу варто було б читати засудженим, які мають високу збудливість, які шукають вірний шлях у цьому житті, а, також, у яких високий нейротизм і низька інтроверсія.

4. Біографічна й автобіографічна література. У цій літературі описаний життєвий досвід видатних людей, їхні видатні досягнення та життєві негаразди, що допомагають засудженому швидше та краще зрозуміти своє соціальне положення та свою роль у соціумі, використовуючи метод ідентифікації. Ця література має сильніший вплив, ніж белетристика, тому, що описують реальні факти та реальні події. Найбільш ефективні — короткі, яскраві біографії, обсягом 50-70 сторінок.

Цей жанр літератури, як правило, читають педантичні засуджені з низьким нейротизмом і інтроверсією. З усієї літератури цей жанр читається дуже слабо та займає всього 2% від усієї літератури, що читається.

Біографічну й автобіографічну літературу варто було б читати засудженим, які мають високу тривожність.

5. Класична література. Вона має великий вплив на засуджених і відрізняється складністю практичного застосування, оскільки з цими творами пов'язані певні негативні асоціації, труднощі (наприклад: заставляли читати в школі).

Цей жанр літератури як правило читають засуджені з високою педантичністю і циклотимністю. З усієї літератури цей жанр читається 5% засуджених. Класичну літературу варто було б читати засудженим, у яких гіпертимна та демонстративна акцентуації особистості.

6. Гумористична і сатирична література. Вона учить засуджених більш широкому й об'єктивному погляду на життя. Суть гумору — виявлення жартівливих сторін у будь-яких явищах і перенесення такого ставлення на власні проблеми. Гумор дозволяє засудженим більш вільно виражати себе у важких ситуаціях, вчить техніці спілкування, дає можливість зміцнювати впевненість у собі, стимулює позитивні емоції, дефіцит яких спостерігається в місцях позбавлення волі тощо.

Цей жанр літератури, як правило, читають усі засуджені і він займає перше місце серед усіх книг. Як правило, це різноманітні анекдоти та сатиричні журнали. З усієї літератури цей жанр читається 17% засуджених.

Гумористичну літературу варто було б читати засудженим, які мають високі показники тривожності.

7. Афористична література. Така література легко засвоюється, допомагає вносити «порядок» у психічну діяльність, динаміку розвитку людини. Засуджений, читаючи таку літературу, звикає спокійніше ставитися до крайнощів, протиріч, знайомиться й усвідомлювати перлинами людської мудрості.

Цей жанр літератури в основному читають засуджені з екзальтованим і демонстративним типом акцентуації. З усієї літератури цей жанр читається 4% засуджених. Афористичну літературу варто було б читати засудженим із високим нейротизмом.

8. Література з народної творчості. У фольклорі акумульовані досвід і світогляд націй, народів, поколінь. Під впливом багатовікового існування фольклору, він пройшов особливий відбір у результаті чого залишилися перлини народної творчості. З поколінь у покоління передавалися лише ті казки та міти, що сприймалися більшістю людей. Наявність в цій літературі ідеалів добра, правди, справедливості, простоти несе величезний психотерапевтичний заряд. Використовується у специфічній роботі з засудженими з інфантильним складом ума для усвідомлення ними труднощів і для поліпшення встановлення втраченого контакту з батьками й у терапії з засудженими-жінками.

Фольклорну, казкову літературу варто було б читати всім засудженим.

9. Наукова-фантастика. Ця література дозволяє краще зрозуміти та прийняти крайнощі своїх відчуттів, почуттів, стимулює активність і уявлення засудженого.

Цей жанр літератури читають засуджені з високою тривожністю, емотивністю та педантичністю. З усієї літератури цей жанр читається 9% засуджених.

Науково-фантастична література підходить для засуджених із емотивною й екзальтованою акцентуацією.

10. Детективи. Детективи займають особливе місце в бібліотерапії. У них особлива увага приділяється негативним почуттям. Велике значення має таємничість як спосіб підтримання інтересу до сюжету. Детектив спонукує засуджених до розвитку аналітичного мислення, дозволяє виключитися у ситуацію де герой твору відчуває особливе почуття захищеності.

Цей жанр літератури читають в основному засуджені з високим нейротизмом. Із усієї літератури цей жанр читається 6% засуджених.

Детективи варто було б читати засудженим, які мають виражену тривожність і дистемічність.

11. Драматургія. При читанні п'єси засудженому приходиться ототожнювати себе з діючими особами. П'єса вчить діалогу, правилам спілкування, поведінці у конкретній життєвій ситуації.

Цей жанр літератури, як правило, читають засуджені, в яких виражена педантичність і тривожність. З усієї літератури п'єси читається 4% засуджених.

Драматургічну літературу доцільно читати засудженим з яскраво вираженою демонстративністю, збудливістю та гіпертимністю.

12. Юридична література. Вона надає можливість засудженому розібратися в причинах багатьох видів антисоціальної поведінки у суспільстві, оцінити ступінь девіантності та делінквентності у власного поводження, зрозуміти такі поняття як «наслідки злочину», «жертва» тощо.

Цей жанр літератури в колоніях читають усі засуджені і він є самим популярною після гумористичної.

13. Випадкова література. У процесі діагностики виявляються книги, що формують у клієнта особливе враження за тих чи інших причин. Такі книги є особливо діагностичними. Клієнт, аналізуючи з психологом причини їхнього високого впливу, може прийти до усвідомлення власних проблем і знайти різні варіанти вирішення.

З усієї літератури цей жанр читається 7% засуджених.

У процесі роботи з засудженими під час бібліотерапії був встановлений факт, що засуджені стали більше врівноваженими, стриманими, доброзичливими. Вони легко вступали в контакти із працівниками установи покарань, майже зникли комунікативні бар'єри, психологічні непорозуміння в спілкуванні тощо. Усе це завдяки літературі, що читав засуджений.

Не слід забувати, що неправильно підібрана література не сприяє процесу ресоціалізації засуджених, а навпаки.

Список літератури:

1. Голзицкая, А. А. (2022). Библиотерапия как метод психотерапевтической работы с семьей. *Сборник научных трудов «Общение в эпоху конвергенции технологий»*, 1, 668-671.

INTOLERANCE IN SOCIETY AS A MANIFESTATION OF DISCRIMINATION

Petco Ana Sergiu

Bachelor student at the Faculty of General Economics and Law, majoring in Human Resources Management
Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova, Chisinau

Abstract: In this article, the author aims to investigate the phenomenon of discrimination in society as an occurrence of intolerance as a manifestation. This study aims to measure the attitudes and perceptions of the population towards different vulnerable and marginalized people and groups. The study highlights a number of important elements of public perception on the issues of equality and non-discrimination. Finally, we recapitulate that the issue of intolerance and discriminatory attitudes despite the many obvious manifestations remains, in the shadow of public discourse, not being perceived and aware by the general public.

Keywords: intolerance, stereotypes, discrimination, phenomenon, vulnerable groups, society.

Introduction

The research claims as its knowledge objective to measure the social distance manifested by respondents towards representatives of vulnerable and marginalized groups, and to highlight and confirm, if necessary, existing stereotypes in society towards people from vulnerable and marginalized groups. Discrimination is an action that involves different, unfair treatment of people because of their membership of a particular social group. There are many forms of discriminatory behaviour, but they all have in common that they involve some form of exclusion or rejection. Among the most common forms of discrimination are: discrimination based on age, wealth, political beliefs, nationality, race, gender, religion, sexual orientation.

Perceiving discrimination

In sociology, the term “discrimination” is the unfavourable treatment of an individual or group of individuals based on their membership of a particular “class” or “category”. Discrimination refers to the behaviour of a person, institution or group of people against members of that class or category. It may involve excluding or limiting the access of members of the discriminated group to the exercise of certain rights and opportunities otherwise available to other social groups.

Moral philosophers have defined it as unfavourable treatment or attention. This is a comparative definition. An individual does not necessarily have to be harmed to be discriminated against. He or she need only be treated worse than others for some arbitrary reason to be discriminated against. As an example, if someone decides to donate to help orphaned children, but decides to donate less to, say, a black child out of a racist attitude, the donor will be acting in a discriminatory manner, even if they help them with money.

What is discrimination?

Anyone can experience discrimination in their lifetime. Discrimination can occur in different environments and contexts: at work, at school, in hospitals, in restaurants, etc. Some people are more likely to be discriminated against because they belong to vulnerable groups. You have most probably heard of discrimination against women, Roma, people from the LGBT community, but these are not the only people who can be affected by discrimination. It is important to be aware of this phenomenon, because any of us can be put in the situation of being discriminated against or witnessing discrimination. In either case, we must first recognise the fact of discrimination, and then know what steps we can take to address the problem. Not discriminating is not only common sense, clearly harmful to a democratic society, but it is also prohibited by law in all European countries.

Examples of situations where discrimination occurs:

Difference: In a high school, there are both teachers and professors. For English, there are two male and two female teachers, all tenured and all with the same seniority. Each teacher teaches 20 hours a week. However, female teachers are paid 20% less than male teachers.

Exclusion: A student with a disability must be accompanied to school every day by a parent in order to enter the school building, as there is no ramp to allow access to the building.

Restriction: At the entrance to a club there is a sign saying "No Gypsies served".

Preference: A teacher invites only non-Gypsy pupils to visit the museum.

Negative effects of discrimination

Discrimination can have a significant negative impact on victims' social and economic status, well-being and health. Experiences with discrimination have led to the conclusion that discrimination can be associated at an individual level with symptoms of stress and depression. These negative effects of discrimination can be seen in the table.1.

Table 1.
Effects associated with discrimination

The individual level	Low performance; Lack of motivation; Low job satisfaction; Non-involvement; Guilty feelings; Decreased self-confidence; Non-inclusion in the working group;
At group level	Poor communication and individualism; The emergence of conflict situations; Encouraging stereotypes; Unproductive competition; Decreased productivity/efficiency; Poor development and immaturity of the group;

At community level	High costs to cover social services to support people out of work; High costs for health coverage; High costs of projects promoting diversity; Maintaining discriminatory attitudes and stigma.
At company level	Increased fluctuation and increased recruitment and integration costs; Segregation within the territory of the organisation; Talent loss; Negative image of the organisation; Difficult access to quality resources;

Recommendations on improving the situation in the field of preventing and combating discrimination and ensuring equality at national level approved in December 2021:

Parliament of the Republic of Moldova:

1. Ratify the Optional Protocol to the UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights;
2. Ratify Optional Protocol No. 3 to the UN Convention on the Rights of the Child;
3. Ratify Protocol No 12 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms;
4. Identify legislative solutions for interpreting the provisions of Article 167(2). (1) letter a) of the Code of Civil Procedure, expressly specifying that Russian is not a foreign language in the Republic of Moldova;

Ministry of Labour and Social Protection:

1. To elaborate a draft normative act establishing positive transitional measures for persons who have been caring for severely disabled persons in the period 01.01.2020 - 01.01.2022, without being employed as personal assistants, so as to ensure the removal of the disadvantage suffered by them, resulting from the application of discriminatory rules that regulated the basis for calculating the average monthly income insured for this category of persons until the adoption of the Law no. 127/2021 amending the Law no. 156/1998 on the public pension system.

Local public authorities:

1. Treat individuals and businesses operating under similar conditions equally to ensure an equal tax burden;
2. Not to allow, in their work, expressions that incite discrimination on the basis of ethnic origin.

Politicians:

1. Do not allow sexist and discriminatory statements;
2. Do not allow the highlighting of ethnicity in an inappropriate context;
3. To be cautious in their public utterances so that their statements do not label and/or offend representatives of vulnerable groups, which could lead to increased intolerance in society;

Media:

1. Do not allow the highlighting of ethnicity in an inappropriate context.

Transport service providers:

1. Develop a methodological instruction to prevent discriminatory situations for crews engaged in public transport and taxi services;
2. Train drivers to ensure non-discriminatory passenger service.

Educational institutions:

1. To consult with the community of parents and students on the learning models applied in the context of the epidemiological situation in the country or other similar crises and to take into account the technical possibilities of the students, in order to give everyone equal opportunities in access to education.

Conclusions

A more pronounced factor impacting on social distance is personal experience. Social distance from marginalised groups is significantly reduced if the respondent knows personally and/or even has representatives of these groups in his/her close social circle.

There is a significant difference in public attitudes towards people with mental and physical disabilities. Society rejects people with mental and intellectual disabilities being concerned about their own safety. Feelings of pity towards people with physical disabilities persist, but at the same time stereotypes of their impairment persist.

Among the ethnic minorities, the most reserved attitude is towards the Roma. They are given a range of negative labels, the most common being 'thieves', 'liars', 'beggars'. Although in a significantly smaller proportion, respondents appreciate the Roma as being "united" and "ambitious".

The study reveals a very limited level of public trust in institutions and interpersonal trust. This is compounded by the correlation between tolerance and standard of living, manifested by the tendency of the less affluent population to show less tolerance towards other people. Moreover, discrimination against certain groups of people is not currently perceived as a pressing problem in the country.

Bibliographic references:

1. Topics.law.cornell.edu
2. Archive.eeoc.gov
3. Introduction to Sociology. New York: WW Norton & Company, 2009. Print
4. Haller István: Jurisprudence of the National Council for Combating Discrimination in the field of discrimination on the grounds of race, nationality, ethnicity, language: 2003-2006, Noua Revistă a Drepturilor Omului no. 1/2008, C.H. Beck Publishing House, Bucharest, Romania, p. 81-114.
5. http://www.ape.md/wp-content/uploads/2019/03/Policy-Memo_Legea_antidiscriminare_Ion-Schidu_2012.pdf
6. <http://www.cncd.org.ro/>
7. <http://www.antidiscriminare.ro/>
8. <http://www.nediscriminare.ro/>
9. <http://www.revistadrepturileomului.ro/>

10. Liana Velica, Mihaela Blejan - STUDY ON DISCRIMINATION AGAINST HIV-Infected PEOPLE, Romanian Anti-AIDS Association]
11. <http://egalitate.md/publications-category/rapoarte-anuale/>
12. http://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/CPEDAE_raport_-2021-final_site.pdf

СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДИ

Шевченко Анатолій,

Викладач вищої категорії,

ВСП Київський фаховий коледж комп'ютерних технологій та економіки
Національного авіаційного університету

Виховання — процес динамічний у плані видозмін співвідношення основних компонентів комунікативного процесу. На початкових стадіях виховання частка активності педагога переважає активність особи. З набуттям нею компетентності та вправності її активність збільшується. А на заключних етапах виховного процесу вихованець все робить самостійно під ненав'язливим контролем вихователя.

Саме за таких умов для нього відкриваються реальні можливості відчувати себе суб'єктом діяльності, а в перспективі — і власної життєдіяльності, що необхідно для вільного творчого розвитку його особистості.

Сучасні методи виховного процесу дають змогу визначити найбільш вагомі моральні якості студентів, як майбутніх фахівців, які активізуються в результаті застосування методологічних форм виховного процесу.

Виховний процес ефективний тільки тоді, коли виконується комплексно за всіма напрямками одночасно і постійно.

У сучасних умовах проблема виховання студентської молоді не лише загострилася, але й перебуває в стані невизначеності. Наростаючі економічні труднощі, що не полишають країну в останні роки, призвели до втрати молоддю моральних орієнтирів, відповідальності за результати навчання, в кінцевому рахунку – до розуміння своєї життєвої місії. З іншої сторони, сьогодні виробництву потрібен якісно новий фахівець – ініціативний, творчий, підприємливий, який вмє працювати з людьми, приймати оптимальні рішення у найскладніших ситуаціях, ефективно організовувати роботу підприємства з будь-якою формою власності. Всі ці навички повинні бути сформовані в процесі навчання у вузі

Цілеспрямований підхід до аналізу проблем виховання, визначення доцільних шляхів, форм і засобів ефективного їх розв'язання перш за все викликає питання, чи потрібна взагалі виховна робота у вищій школі, де навчаються практично дорослі люди, що вже сформувалися як особистості, у яких склалася певна система життєвих цілей і цінностей. Вже потім, причому залежно від відповіді на це питання, виникають питання про зміст і цілі виховної роботи, про її форми та місце в загальній системі професійної підготовки. Існують різні підходи до вибору відповіді на вказане питання. Один з них полягає в тому, що виховання людини та її соціалізація – це неперервний процес, оскільки розвиток людини як особистості відбувається протягом всього її активного трудового життя. І в цих процесах вона зазнає різновекторних впливів з боку сім'ї і друзів, системи освіти і засобів масової інформації, політичних партій і громадських організацій, органів влади і церкви тощо. Ці впливи досить

часто суперечать один одному, і людина повинна свідомо аналізувати їх і «відфільтровувати» ті з них, які суперечать її поглядам і переконанням, суперечать загальнолюдським цінностям. Для того ж, щоб вона уміло здійснювала це, необхідно навчити її критично мислити, прищепити навички верифікації отримуваної інформації.

Все починається з Людини і з її внутрішнього вибору. Кожен новий день – це кропітка праця над самим собою, над своїми недоліками, недоробками, згубними звичками. Змінивши себе, перетворивши свій внутрішній світ, починає змінюватись навколишній простір: людина стає вільною від зовнішніх факторів і починає керуватись виключно своїми внутрішніми принципами – принципами справжньої Людини з великої літери.

Нинішні методи виховання допомагають підвищити духовно-інтелектуальний рівень студентів, їх правову культуру, зацікавити їх у практичній роботі.

Для досягнення успіху виховного процесу необхідно забезпечити вміле керівництво ним, яке є багаторівневим.

Вищий рівень системи керівництва виховним процесом забезпечує, директор, який керує через своїх заступників, педагогічний колектив, батьків, громадські та студентські організації.

Другий рівень керівництва здійснюють заступники директора, які здійснюють розподіл обов'язків між адміністративними працівниками, з урахуванням їхньої підготовки, досвіду й структури навчального закладу.

Третій рівень керівництва реалізують завідувачі відділень, викладачі, керівники груп, вихователі гуртожитків, працівники бібліотеки, методичні об'єднання, громадські організації.

Четвертий рівень керівництва віддано студентським колективам, юнацьким та молодіжним організаціям, студентському самоврядуванню.

Добре поставлене морально-правове виховання, яке б поєднувало теоретичну і практичну діяльність – ефективний засіб профілактики правопорушень серед студентів.

Виховна робота зі студентами має виходити з реалій сучасності і бути спрямована на сприйняття і засвоєння ними системи загальнолюдських цінностей. Вона має бути цілеспрямованою, системною, цілісною та неперервною і мати чітку гуманістичну спрямованість. Забезпечення належної ефективності виховної роботи вимагає відповідної вихованості самого педагога, його професіоналізму, високої загальної та професійної культури, педагогічної майстерності і доброзичливого ставлення до студентів.

Цілеспрямованість виховання студентів має ґрунтуватися, по-перше, на наявності у змісті кожної навчальної дисципліни авторитетних історичних постатей, яким належить істотний внесок у розвиток дисципліни та відповідної сфери людської діяльності взагалі. По-друге, істотну роль у вихованні студента і формуванні його особистісного і професійного потенціалу відіграє особистість викладача – рівень його професіоналізму і педагогічної майстерності, загальної і професійної культури, його ставлення до студентів і до своєї діяльності, його

наукові досягнення. Іншими словами, успіх виховання студентів істотною мірою визначається рівнем вихованості самого вихователя.

При здійсненні виховного процесу студентів, треба орієнтуватись на єдність індивідуального та суспільного морального вдосконалення, аби уникнути групового егоїзму, який може призвести до конфліктів. Це серйозна проблема, оскільки вирішення її може забезпечити виживання в сучасних умовах такої спільноти як народ, людство. Шляхів є в нас достатньо. Треба тільки бачити кінцеву мету – і впевнено йти до неї. Метою є виховання в студентів справедливості, чесності, доброти, толерантності, самоцінності, самовизначеності. І найкраща винагорода для кожного з нас – це бачити своїх колишніх випускників, які твердо стоять на ногах.

Список літератури:

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003.- 632с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Кремень В. Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008, № 2. – С. 3-11.
4. Пономарьов О. С. Особистісно орієнтований підхід до формування професійної культури майбутніх фахівців // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – 2002. – С. 157-162.
5. Ягупов В. В. Педагогіка: Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 2002. – 560 с.

COMPARISON OF THE EFFICIENCY OF FACE RECOGNITION DEPENDING ON THE ANGLE OF THE FACE ROTATION IN THE IMAGE RELATIVE TO THE REFERENCE

Chebanyuk Alena

Student

National University "Odessa Polytechnic"

Galchonkov Oleg

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems
National University "Odessa Polytechnic"

Introduction. Facial recognition technologies have developed significantly in the last decade. A large number of approaches and highly efficient face recognition systems based on them have been created. The outstanding performance of these systems is largely determined by the fact that the reference databases have accumulated a large number of image samples for each of the recognized faces, or there is only one sample, but the face is in motion in the field of view of the video camera and frames can be found in the video stream that provide good recognition. However, in situations where there is one standard and one image for recognition, face recognition is significantly more difficult. However, there are many interfering factors. This includes various emotions on the face, lighting, face painting, hairstyle, glasses, microphones, beards, mustaches, etc. Among these factors, the angle of rotation of the face in the image, which differs significantly from the angle of rotation in the reference image, has a significant influence. In this regard, it is of interest to study the effectiveness of various face recognition algorithms in the presence of a difference in the angles of rotation of the face on the standard and the image under study.

Materials and methods. The set of faces VGGFace 2 [1] was used for research. In this set, 1000 people were randomly selected. For them, a subset of reference photographs was formed, where their face is located directly in front of the camera without any rotation angles. And on this set, neural networks were trained. In addition, subsets were formed, each of which contained photographs of the same people, where the face was turned to the same angle. Recognition was carried out for rotation angles from -40 degrees to +40 degrees with a step of 10 degrees.

Three groups of methods were used for recognition: neural networks, Open CV methods and methods using characteristic points.

Among the many neural networks for face recognition, the most famous were chosen: FaceNet[2], RESNet[3,4], SENet[5] and VGG16[6].

FaceNet is a multitasking neural convolutional network that transforms a face image into a 128-dimensional vector. It belongs to the class of Siamese networks, the architecture of which contains two neural networks with the same weights. When

training, FaceNet uses a loss function - TripletLoss, which involves minimizing the distance between the reference image and images that contain similar appearance, and maximizing the distance between different.

RESNet is a residual neural network whose architecture solves the vanishing gradient problem when using a large number of layers. When recognizing faces, the output of the network also produces a 128-dimensional vector, which allows you to calculate the distance between the input image and images from the database.

SENet (Squeeze-and-Excitation ResNet) is a residual neural network with compression and stimulation. Contains, in addition to the multilayer convolutional network, an additional neural network that weights each channel of the convolutional network to one number by the max pooling procedure, and then this is used to weight (stimulate) each channel map of the convolutional block.

VGG16 is a convolutional neural network pre-trained on the ImageNet dataset, containing 13 convolutional layers and 3 fully connected layers. Transfer learning is used for face recognition - all layers except the last one are frozen, and the last one is trained on the basis of the faces that need to be recognized.

To analyze the capabilities of the OpenCV library [7], face recognition was performed using the methods:

- method of own faces (Eigen Faces PCA). The input image is decomposed into a series of a set of orthogonal components in face space and then principal component analysis (PCA) is used to form the principal component.

- linear discriminant analysis (Fisher Faces LDA). Unlike the previous method, the dimensionality reduction process aims to reduce the variance within each of the classes and increase the variance between the classes.

- local binary sample (LBPH) histograms. The advantage of this method is reduced sensitivity to differences in lighting, scaling, rotation and movement of the face in the image. This is achieved by multi-step coding of gray ratios between pixels, between small areas, between larger areas and the entire image.

To study the above algorithms, the configurations, parameters and program codes given in [7] were used.

In addition, a direct method for calculating the 3D coordinates of the characteristic points of the face was tested [8]. Initially, the coordinates of the characteristic points were calculated using the dlib library, and then they were recalculated into 3D coordinates tied to the center of the face. A similar approach is used by Facebook, whose algorithm uses feature points to align the image, and then uses the VGG-16 neural network for classification [9]. However, the net efficiency of directly calculating 3D coordinates and using them for classification is of interest.

Simulation results. Table 1 shows the results of face recognition for neural networks.

Table 1. Face recognition results for neural networks.

Neural network	Angle of inclination							
	-40	-30	-20	-10	+10	+20	+30	+40
FaceNet	99.41%	98.19%	99.53%	100%	98.58%	99.24%	96.99%	98.65%
RESNet	99.12%	99.55%	100%	100%	99.15%	99.33%	99.33%	97.98%
SENet	98.53%	99.55%	100%	100%	98.87%	99.65%	99.67%	98.65%
VGG16	97.06%	99.10%	100%	100%	98.30%	99.24%	98.03%	97.09%

It can be seen from the table that in the studied range from -40 degrees to +40 degrees, neural networks demonstrate a slight deterioration in recognition quality with an increase in the angle of rotation.

The results of modeling methods from the OpenCV library are shown in Table 2. They demonstrate significantly worse accuracy, which, moreover, strongly degrades with an increase in the angle of rotation.

Table 2. Results of face recognition using OpenCV methods

Method	Angle of inclination							
	-40	-30	-20	-10	+10	+20	+30	+40
Eigen	34.41%	39.82%	52.11%	59.88%	60.06%	50.19%	43.48%	30.72%
Fisher	22.35%	26.24%	40.85%	58.05%	58.64%	40.3%	32.44%	19.51%
LBPH	37.35%	50.68%	61.03%	76.6%	78.19%	67.3%	58.53%	35.2%

The results of face recognition based on the direct calculation of 3D coordinates of characteristic points on the face and classification based on the calculation of the distances between the characteristic points on the template and the identified face are shown in Table 3. The table shows that classification based on the direct calculation of 3D coordinates gives very poor results.

Table 3. Results of face recognition based on direct calculation of 3D coordinates

Angle of inclination							
-40	-30	-20	-10	+10	+20	+30	+40
16.99%	26.03%	25.24%	29.5%	26.66%	23.4%	21.99%	14.48%

Conclusions. The obtained results of the study of the effectiveness of face recognition in the presence of a face rotation angle in the image, compared with the standard, indicate high performance of neural networks. Given the different architecture of these networks and different indicators at different angles, it is promising to build ensemble classifiers on their basis to further improve the efficiency of face recognition. The algorithms of the OpenCV library showed significantly worse results, so their independent use does not seem justified. However, it is possible that their inclusion in ensemble classifiers together with neural networks can increase the resulting quality of face recognition. Direct calculation of 3D coordinates and their use for classification showed the low efficiency of this approach.

References:

1. <https://www.kaggle.com/datasets/greatgamedota/vggface2-test>
2. Schroff, F., Kalenichenko, D., & Philbin, J. (2015). FaceNet: A unified embedding for face recognition and clustering. 2015 IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR). doi:10.1109/cvpr.2015.7298682
3. Kaiming He, Xiangyu Zhang, Shaoqing Ren, Jian Sun (2015) Deep Residual Learning for Image Recognition. arXiv.1512.03385v1 [cs.CV] 10 DEC 2015 <https://doi.org/10.48550/arXiv.1512.03385>
4. Kaiming He, Xiangyu Zhang, Shaoqing Ren, and Jian Sun (2016) Identity Mappings in Deep Residual Networks. arXiv.1603.05027 [cs.CV] 25 Jul 2016 <https://doi.org/10.48550/arXiv.1603.05027>
5. Jie Hu, Li Shen, Samuel Albanie, Gang Sun, Enhua Wu (2019) Squeeze-and-Excitation Networks. arXiv:1709.01507v4 [cs.CV] 16 May 2019 <https://doi.org/10.48550/arXiv.1709.01507>
6. Karen Simonyan, Andrew Zisserman (2015) Very Deep Convolutional Networks for Large-Scale Image Recognition. arXiv:1409.1556v6 [cs.CV] 10 Apr 2015 <https://doi.org/10.48550/arXiv.1409.1556>
7. Jason Brownlee. Deep Learning for Computer Vision. Image Classification, Object Detection and Face Recognition in Python. Copyright 2019 Jason Brownlee, 563 P.
8. Svirnevsky N.(2019) Face Recognition. 3D reconstruction of ASM. <https://api-2d3d-cad.com/3d-facemark/>
9. Taigman Y., Yang M., Ranzato M., Wolf L.(2014) DeepFace: closing the gap to human-level performance in face verification // IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition. P. 1701–1708.

CHATBOT KNOWLEDGE BASE FOR THE ORGANIZATION EDUCATIONAL PROCESS

Firkovskyi Dmytro,

A student of the group KIM-21
Western Ukrainian National University

Pitsun Oleh,

Candidate of technical sciences
Western Ukrainian National University

In recent years, one can observe a trend of how deeply modern technologies have taken root in society. At this time it is very difficult to find a person who would not use gadgets and the Internet in everyday life. For example, every day almost everyone owns a smartphone, computer or many other devices that have the ability to connect to the Internet.

Most often, with the help of these devices, people exchange information, using communication services for this. Also an integral part applications and computer programs remain in our lives, but from the recent past time, chatbots are rapidly gaining popularity. It's all about simplicity use, rapid development and the ability to integrate the bot into various services, such as messengers.

A chatbot is a virtual assistant that, depending on its purpose, created to communicate with the user using messages.

Artificial intelligence-based tools in the form of chatbots (also called virtual assistants) seem like a solution that deserves interest. This article presents the process of developing a virtual assistant for the Department of Computer Engineering. The goal of a chatbot is to gather in one place and then provide specialized knowledge resources to an individual user in a timely manner.

To implement this chat bot, three main sub-projects will be implemented:

- Data Layer;
- Services Layer;
- User Interface.

At the "Data Layer" level, a database will be placed, which contains tables that contain all information about users and about the university. And developed basic functions for working with the database (add, update, delete, get).

At the "Services Layer" level, the main services (authorization, registration, usage statistics and database filling) will be placed for working with the database and there will be data encryption to protect information.

All our interfaces will be placed on the "Bot" level, such as:

- Sites;
- Mobile applications;
- Chat bots for various social networks.

The Azure platform is designed to help companies overcome challenges and achieve business goals. It offers tools that support all industries, including e-commerce,

finance, and a variety of Fortune 500 companies, and is compatible with open source technologies. This gives users the flexibility to use their preferred tools and technologies. In addition, Azure offers four different forms of cloud computing: infrastructure as a service (IaaS), platform as a service (PaaS), software as a service (SaaS) and serverless.

To store our information, we will use azure database, if we compare it with similar services (Amazon Web Service (AWS), Oracle Database), it is much cheaper and provides a better speed of eating with the database and withstands a much greater load on the api. we will also store our services used to connect user interfaces with the database on their cloud storage.

List of the used literature:

1. Збірник матеріалів конференції. URL: <https://zcit.kubg.edu.ua/index.php/journal> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Information about chatbot <https://github.com/TelegramBots/Telegram.Bot> (date of use: 9.10.2022)
3. <https://www.dbmaestro.com/blog/database-automation/top-7-cloud-databases> (date of use: 16.10.2022)
4. <https://www.techtarget.com/searchcloudcomputing/definition/Windows-Azure> (date of use: 16.10.2022)

АВТОМАТИЗОВАНЕ ПЛАНУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ НА ПРОЦЕС ЕКСТРАГУВАННЯ

Гончаренко Олександр Вячеславович

магістр групи 601-ТК

Національний університет

"Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка"

Постійне збільшення сировини, що надходить на переробні підприємства харчової промисловості, збільшує кількість відходів і постає гостро питання їх подальшого використання. Вичавки - відходи сокового виробництва містять у своєму складі, як і вихідна сировина, достатню кількість біологічно активних речовин і їх вторинне використання дозволить розширити асортимент харчових продуктів, підвищити їх біологічну цінність і частково вирішити проблему комплексної переробки відходів, що утворюються на великих промислових підприємствах [1]. Одним із способів використання таких відходів, як вичавки, є отримання екстрактів.

Основною стадією виробництва екстрактів є екстрагування рослинної сировини, обумовлене загальними законами масопередачі, властивостями рослинної клітини й фізико-хімічною спорідненістю екстрагенту й речовин, що витягуються. Екстракція являє собою складний процес, який включає діаліз, десорбцію, розчинення й дифузю, що протікають довільно й одночасно, як один загальний процес. Різноманітні методи здійснення процесу екстрагування різняться кількома чинниками: способом взаємодії фаз, їх співвідношенням, методом підготовки сировини, впливом тривалості процесу, температури проведення процесу та гідромодуля.

Дослідження описаних явищ здійснюється в основному дослідним шляхом теоретичні методи використовуються значно менше. Але використання математичних методів є важливим з точки зору можливості теоретично обґрунтованих практичних результатів, а знання оптимальних умов реалізації процесу екстрагування дозволить ефективно керувати ним. Таким чином метою роботи є створення програмного забезпечення для планування експерименту при проведенні процесу екстрагування вичавок, а також для подальшої оптимізації параметрів процесу.

Відомо, що технологічні, фізичні, хімічні властивості кінцевого продукту є функцією характеристик вихідної сировини й параметрів технологічного процесу. Ці залежності мають досить складний характер, тому при розробці технологій виробництва харчової продукції широко використовуються методи системного аналізу.

Відповідно до теорії системного підходу, окрему стадію технологічного процесу можна представити у вигляді параметричної моделі, на яку діють вхідні (X) і вихідні (Y) параметри.

Як вихідний параметр оптимізації прийняли вміст сухих речовин в екстракті (Y). Основними незалежними змінними, що істотно впливають на параметр оптимізації процесу екстрагування є: тривалість обробки, гідромодуль, температура проведення процесу.

Програма досліджень закладена в матрицю планування експерименту відповідно до плану ДФЕ-2³. Досліди проводилися в трикратній повторності.

На підставі результатів досліджень, для оптимізації процесу визначення вмісту сухих речовин в екстракті були прийняті наступні вхідні параметри:

- X₁ - гідромодуль
- X₂ – тривалість екстрагування, τ, год.
- X₃ - температура екстрагування, °С

В результаті експериментальної оцінки рівнів факторів у наведених нижче інтервалах значень спостерігається оптимальне значення вмісту сухих речовин, тому ці інтервали й обрані як граничні значення вхідних параметрів системи табл.1.

Таблиця 1

Незалежні змінні	X ₁	X ₂	X ₃
Основний рівень	5,5	120	0,10
Інтервал варіювання	4,5	90	74,9
Верхній рівень	10	210	75,00
Нижній рівень	1	30	20,00

При обробці експериментально отриманих даних для рівня значимості P = 0,05 застосували наступні статистичні критерії: критерій Стьюдента – для оцінки значимості розрахованих коефіцієнтів, критерій Фішера – для оцінки адекватності отриманих рівнянь.

Після виведення рівняння регресії й визначення значимості розрахованих коефіцієнтів за критерієм Стьюдента, отримане рівняння регресії, що описує процес екстрагування під впливом досліджуваних факторів:

$$y = 2,74 - 2,01 \cdot x_1 + 0,68 \cdot x_2 - 0,46 \cdot x_1 \cdot x_2$$

Перевірка адекватності отриманих коефіцієнтів рівняння регресії за критерієм Фішера, що становить 3,24 > 0,65 показала, що отримане рівняння регресії адекватно описує процес водного екстрагування вичавок з дикорослої сировини.

Математизація досліджень, а також і ті області знань до яких належать ці дослідження припускає в першу чергу отримання математичної моделі досліджуваного процесу достатньо точно адекватну тій, що його описує. За наявності такої моделі виникає можливість подальшого дослідження процесу замінити аналізом його математичної моделі для отримання рішення поставлених конкретних задач. Методи оптимального планування експерименту дозволяють використовувати математичний апарат не тільки на стадії опрацювання результатів вимірів, як було раніше, а також при підготовці та проведенні дослідів.

Список літератури

1. Горобець, О. М., Хомич, Г. П., & Ткач, Н. І. (2016). Використання екстрактів з вичавок хеномелесу в технології виробів з дріжджового тіста. *Scientific Works*, 80(2). doi <https://doi.org/10.15673/swonaft.v80i2.326>

USAGE OF VACUUM SYSTEMS IN A ROTARY DIE-CUTTING MACHINE

Ivanko Andrii

Candidate of Engineering sciences, docent,
Associate professor at the
Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Pasichnyk Volodymyr

Graduate student at the Department of Printing Machines and Automated Complexes,
Educational and Scientific Institute for Publishing and Printing,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Production of printing and packaging products of high quality requires constant improvement and construct of new modern energy-saving equipment [1]. Developments are constantly being made in the direction of improving technologies for die-cutting cardboard sheets [2-3].

Due to their flexibility and productivity, rotary die-cutting sections are a successful solution to the demands of the modern printing industry. Accordingly, because of these factors exists a significant interest in scientific research and search work in improving the rotary die-cutting technology.

One of the perspective areas of improvement of die-cutting sections is the usage of vacuum systems for transportation and fixation of sheet material in the preparation process. Although the usage of suitable pneumatic systems is common in sheet feeding and conveying systems, traditional classical methods are still used in rotary die-cutting technology.

The existing publication considers the construction of a combined pneumatic vacuum system as a section for the manufacture of cardboard sheets. The technological scheme of a two-chamber pneumatic cylinder is shown in Figure 1.

The proposed die-cutting section consists of separate executive mechanisms. As a consequence, the pneumatic cylinder contains individual separated chambers to ensure maximum steadiness of rarefaction within the working area and effective fixation of the cardboard sheet.

The outer chamber, sequentially, is divided into a working zone and a sheet separation zone, which are separated by walls 3 and have an additional element of stiffening the structure 4. The outer surface of the cylinder consists of a reticulated metal coating 2 and a rubber layer 1. The rubber layer on the fixed cylinder fulfills the role of a matrix and repeats the cardboard sweep configuration. It is also possible to quickly reconfigure the die-cutting section to a new format and configuration of the cardboard sheet.

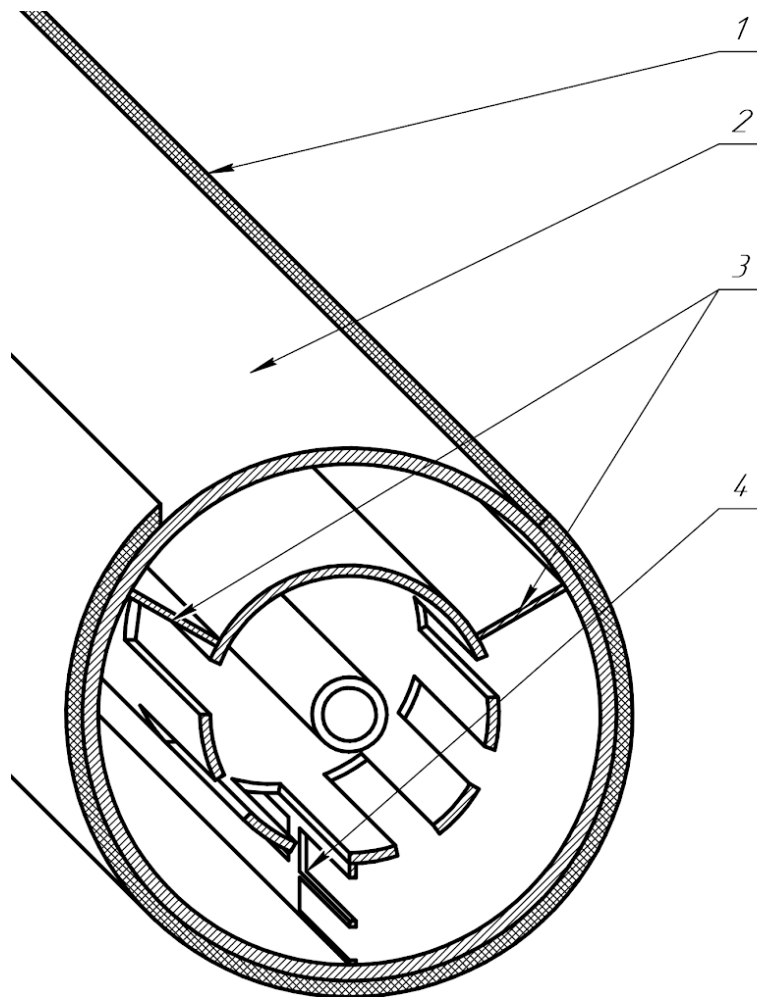

Figure 1. Technological scheme of a two-chamber pneumatic cylinder

In addition to these constructive solutions, an equally important phase of constructing the proposed die-cutting section is the technological parameters of the pneumatic system. Because of the studied construction provides continuous processing, the main factors affecting its working principle in the pneumatic system are the type of sheet material and speed modes.

In general, the formula can be used to determine the characteristics of the vacuum pump and the pressing force of the cardboard sheet against the working surface required for fixation:

$$P = \frac{F}{S} \quad (1)$$

where F is the sum of forces contributing to the separation of the sheet, S is the total area of the holes which fix the sheets.

For this reason, for the proposed construction of the cylinder and processed sheets of A3 format, the calculated area of the holes should be close to 0.125 m^2 . Based on this, we can approve that in most cases, the characteristics of the cardboard sheets and the speed of the machine affect the pressing force.

The amount of effort required to hold the sheet in the preparation process can be obtained from the following formula:

$$F = m \cdot \left(9,8 + \frac{1}{\mu} \right) + m \cdot \omega^2 \cdot r \quad (2)$$

where m is the mass of a cardboard sheet, μ is the coefficient of adhesion between the sheet and the base of the cylinder, ω is the angular speed of the pneumatic cylinder, r is the radius of the cylinder.

In consequence, to hold a *KS* stamp cardboard sheet in *A3* format, it is necessary to create a vacuum of 32 Pa , below atmospheric pressure. In general, the pneumatic system of the rotary die-cutting section in this mode will consume $0.059 \text{ m}^3/\text{s}$.

Considering the small values of the pressure difference to be obtained, most types of industrial vacuum pumps available can be used as the basis of the pneumatic system of the die-cutting section. The types of vacuum pumps that can be used for our pneumatic system are shown in Table 1.

Table 1.
Types of vacuum pumps

Pump type	Classification	Maximum productivity, m^3/h
Oil-filled vaned	Wet, voluminous	275
Water-circuit	Wet, voluminous	3000
Diaphragm	Dry, voluminous	10
Spirally	Dry, voluminous	46

As an example, consider the offers available on the market that has the necessary technical characteristics and display them in Table 2.

Table 2.
An example of vacuum pumps available on the market

Name	Limit productivity, m^3/h	Power, kW
EVP Vacuum 2X-100A	360	6,5
Pneumofore UV4	250	4,2
D.V.P. LC. 305	305	6,5

In most cases, dry pump options are not suitable for usage in the proposed die-cutting section. However, the usage of water or oil options is not a problem since the pumped air is not reused for any process operations.

References:

1. Zenkin M. The analysis of printing equipment manufacturing / M. Zenkin, D. Makatora, A. Ivanko, A. Makatora. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Hradec Kralove, Czech Republic, 2022. Vol. 12, no. 2. P. 69–72.

2. Регей І. І. Споживче картонне пакування (матеріали, проектування, обладнання для виготовлення) навч. посіб. / Іван Іванович Регей. - Львів: УАД, 2011. - 144 с.

3. Іванко А. І. Моделювання процесу витрат повітря у камері пневмомарзана ротaційного висікального модуля / А.І. Іванко, В.П. Пасічник. Технологія і техніка друкарства / НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського”. Київ, 2020. Вип. 1-2(67-68). С. 29-37. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.1-2\(67-68\).2020.205764](https://doi.org/10.20535/2077-7264.1-2(67-68).2020.205764).

REVIEW OF PRESSING MECHANISM DRIVES IN SHEET-FED OFFSET PRINTING MACHINES

Kokhanovskiy Vasyl,

PhD in Engineering, Associate Professor,
Publishing and Printing Institute,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine

Grymak Roman,

Publishing and Printing Institute,
Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine

Pressure mechanisms are designed to turn on, turn off and adjust the pressure in the area of the printing contact, depending on the thickness and properties of the printing surface. The action of the mechanism in sheet-fed offset printing machines is based on the movement of the offset cylinder relative to the form and printing cylinders.

This mechanism works cyclically so that its automatic shutdown does not prevent the completion of printing of the previous sheet. In multi-color machines, when the pressure mechanism is turned on, pressure is created first in the first section, and then in the rest as the print passes. When the pressure is turned off, the pressure is released first in the first section, and then in the following ones, so that it is possible to print a multi-color print on a sheet that was under pressure at the time of turning off.

For this purpose, the shaft of the offset cylinder is placed on eccentric bearing supports, with the simultaneous rotation of which the offset cylinder moves relative to the form and printing cylinders. The rotation of the eccentric supports can be carried out by an anchor mechanism controlled by cams, or by a lever mechanism from pneumatic cylinders, which depends on the design of the printing machine and the level of its automation. This pressure system is driven by a manual, mechanical, hydraulic, pneumatic or electromechanical drive.

Each of these drives has its advantages and disadvantages.

Thus, pneumatic drives are cheap, fast and do not require any special conditions (the working body is air), but they do not have high smoothness and precision of movement; it is difficult to get a uniform speed with a variable load.

While hydraulic drives provide the necessary speed, have the highest speed, are quite efficient and simply convert rotational movements into reciprocating movements. The layout of hydraulic drive units does not have any restrictions, it is completely free. Among the disadvantages is a relatively low level of efficiency of the hydraulic drive, there is a dependence of the operating characteristics of the hydraulic drive on the operating conditions (for example, pressure, temperature). Strong susceptibility to contamination of the working fluid. There is a need to carry out frequent maintenance of this unit. If the working fluid is contaminated with any abrasive elements, it can lead to rapid wear of certain parts of precision pairs in hydraulic-type units and their subsequent failure. This reduces the efficiency level of the unit due to the increase in the size of the gaps, and therefore the leaks of the working fluid increase.

The electric drive of pressure mechanisms has certain technical advantages over other systems – a simple scheme for connecting electric motors, a wide range of motor capacities, the possibility of remote control, the convenience of speed regulation, wide possibilities of automating control processes, constant readiness for work, economy and the possibility of reversing, simplifying transmissions and the possibility application of an individual drive for each mechanism, the possibility of application for the modernization of the manual control system. Among the shortcomings, it is possible to note the need for regular maintenance and the prohibition of use when working at objects of increased fire risk.

In the future, the printing speed will increase, so it is necessary to increase the speed of the pressure mechanism.

Improving the working characteristics of the pressure mechanism also affects the quality of printing and the durability of the printing form. Therefore, this overview of the features of the operation of the drives of the pressure mechanisms of printing equipment precedes the determination of ways to improve the operation of these structures.

References:

1. <https://www.koenig-bauer.com/en/products/sheetfed/sheetfed-offset/>
2. https://www.heidelberg.com/global/en/products/offset_printing/sheetfed_offset_overview.jsp
3. <https://www.manrolandsheetfed.com/en-GB#>
4. https://www.ryobi-group.co.jp/en/products/profile_printing.html
5. Деджидас Л. Листовая офсетная печатная машина: механизмы, эксплуатация, обслуживание / Ллойд Деджидас, Томас Дистри; пер. с англ. В. Дудичев, Н. Герценштейн, Е. Климова. – М. : ЦАПТ, 2007. — 488 с.
- 6.. Вилсон Дэниэл Дж. Рулонная офсетная печатная машина: механизмы, эксплуатация, обслуживание / Дэниэл Дж. Вилсон ; пер. с англ. Н. Герценштейн. – М. : ЦАПТ, 2007. – 424 с.
7. Листовые офсетные машины КБА: учеб. пособие / А.А.Перова [и др.]. –М.: МГУП, 2007. – 140 с.

ПЕРЕДБАЧЕННЯ ВИГРАШУ У ОНЛАЙН ІГРАХ

Брусенцов Георгій,

Магістр 2-го курсу

Національний Університет «Львівська Політехніка»

Для аналізу багатовимірних даних та передбачення виграшу, що належить до задач класифікації, використовуються засоби та алгоритми Data Science. Data Science надає значущу інформацію, засновану на великих обсягах складних даних або великих даних. Data Science об'єднує різні області роботи в галузі статистики та обчислень для інтерпретації даних з метою прийняття рішень. [1] Фахівці з Data Science застосовують алгоритми машинного навчання до чисел, тексту, зображень, відео, аудіо та багатьох інших об'єктів дослідження, щоб створити системи штучного інтелекту (СШІ) для виконання завдань, які зазвичай вимагають людського інтелекту. У свою чергу, ці системи генерують аналітичну інформацію, яку аналітики і бізнес-користувачі можуть перевести в матеріальну цінність для бізнесу. [2]

До основних задач data science відноситься пошук закономірностей у даних, побудова практичних корисних моделей штучного інтелекту. Для досягнення описаних задач дані підготовлюються та обробляються (препроцесинг) для подальшої роботи з ними, будуються та тестуються класифікаційні, регресійні та будь-які інші моделі, візуалізації знайдених закономірностей.

В більшості випадках для задач класифікації дані можна знайти у відкритому доступі, які будуть вже готові до використання. Але бувають випадки коли дані потрібно збирати власноруч. Для цього процес збирання даних буде в більшій мірі складатися з їх аналізу, а саме – препроцесинг даних.

Простим визначенням препроцесингу може бути те, що попередня обробка даних - це одна з ключових концепцій Data Mining, щоб перетворити необроблені дані, зібрані з різних джерел, в більш чисту інформацію, більш придатну для роботи. Іншими словами, це попередній крок, який потребує всієї доступної інформації для її організації, сортування та об'єднання.[3]

У даній роботі досліджуваною грою є League of Legends [4]. Це гра у жанрі МОВА (багатокористувацька онлайн-бойова арена), де гравці борються один з одним, використовуючи внутрішньо ігрових чемпіонів. З сотнями різних чемпіонів, доступних в грі, гравці повинні працювати разом зі своїми товаришами по команді, щоб перемогти іншу команду.

Основними етапами побудови моделі класифікації виграшу є:

- Отримання даних за допомогою API.
- Препроцесинг даних, та формування загального набору даних.
- Тренування моделі
- Використання класифікатора, для отримання передбачень.

Для того, щоб розроблена система могла порахувати ймовірність виграшу, потрібно пройти декілька етапів. Першим етапом є збирання та препроцесинг

даних. Коли набір даних буде сформований, наступним етапом буде етап тренування та тестування моделі. Даний етап потребує декількох додаткових операцій, а саме приведення всіх значень до одного одного діапазону (від 0 до 1), для полегшення обчислювальної складності та перетворення міток до вигляду списку [1, 0] або [0, 1]. Після даних операцій модель буде вчитися виявляти спільних ознак у тренувальних даних, за допомогою яких буде рахуватися ймовірність виграшу. [3]

Останнім етапом є етап класифікації, на якому модель повністю готова до користувацького використання, де вона зможе передавати виграш на основі невідомих даних. Всі етапи побудови системи зображені на рисунку 2. Дана робота сфокусована на етапі класифікації.

Результатом виконання попередньої роботи є готовий до роботи набір даних розміром 17893 записи (матчі). Даний датасет готовий для подальшого використання у тренуванні класифікаційних моделей для передбачення виграшу.

Також було зроблено два датасети: з додатковими даними, а саме середнє ело (рейтинг) гравців та загальна кількість ігор на обраному чемпіоні; з апріорними даними, а саме: середній шанс виграшу на команду, середній kda (відношення кількості вбивств до смертей), середня кількість завданого пошкодження, середня кількість зруйнованих інгібіторів та середня довжина полоси максимальної кількості вбивств. Розміри датасетів рівні 12288 та 1157 записів відповідно.

#	Column	Non-Null Count	Dtype
0	gameId	17893 non-null	float64
1	gameDuration	17893 non-null	float64
2	team1.towerKills	17893 non-null	int64
3	team1.inhibitorKills	17893 non-null	int64
4	team1.dragonKills	17893 non-null	int64
5	team2.towerKills	17893 non-null	int64
6	team2.inhibitorKills	17893 non-null	int64
7	team2.dragonKills	17893 non-null	int64
8	win	17893 non-null	int64
9	firstInhibitor	17893 non-null	int64
10	team1.stats.largestKillingSpree	17893 non-null	float64
11	team2.stats.largestKillingSpree	17893 non-null	float64
12	team1.stats.totalDamageDealt	17893 non-null	float64
13	team2.stats.totalDamageDealt	17893 non-null	float64
14	team1.stats.inhibitorKills	17893 non-null	float64
15	team2.stats.inhibitorKills	17893 non-null	float64
16	team1.stats.neutralMinionsKilledEnemyJungle	17893 non-null	float64
17	team2.stats.neutralMinionsKilledEnemyJungle	17893 non-null	float64
18	team1.stats.damageDealtToObjectives	17893 non-null	float64
19	team2.stats.damageDealtToObjectives	17893 non-null	float64

Рис. 1. Фінальний вигляд основного датасету.

Для задачі даної роботи використовуються Feed-Forward Neural Networks (FFNN). FFNN - це нейронна мережа, в якій зв'язки між вузлами не утворюють циклу. Модель прямого зв'язку є найпростішою формою нейронної мережі, оскільки інформація обробляється тільки в одному напрямку. Хоча дані можуть проходити через кілька прихованих вузлів, вони завжди рухаються в одному напрямку і ніколи не повертаються назад. [5]

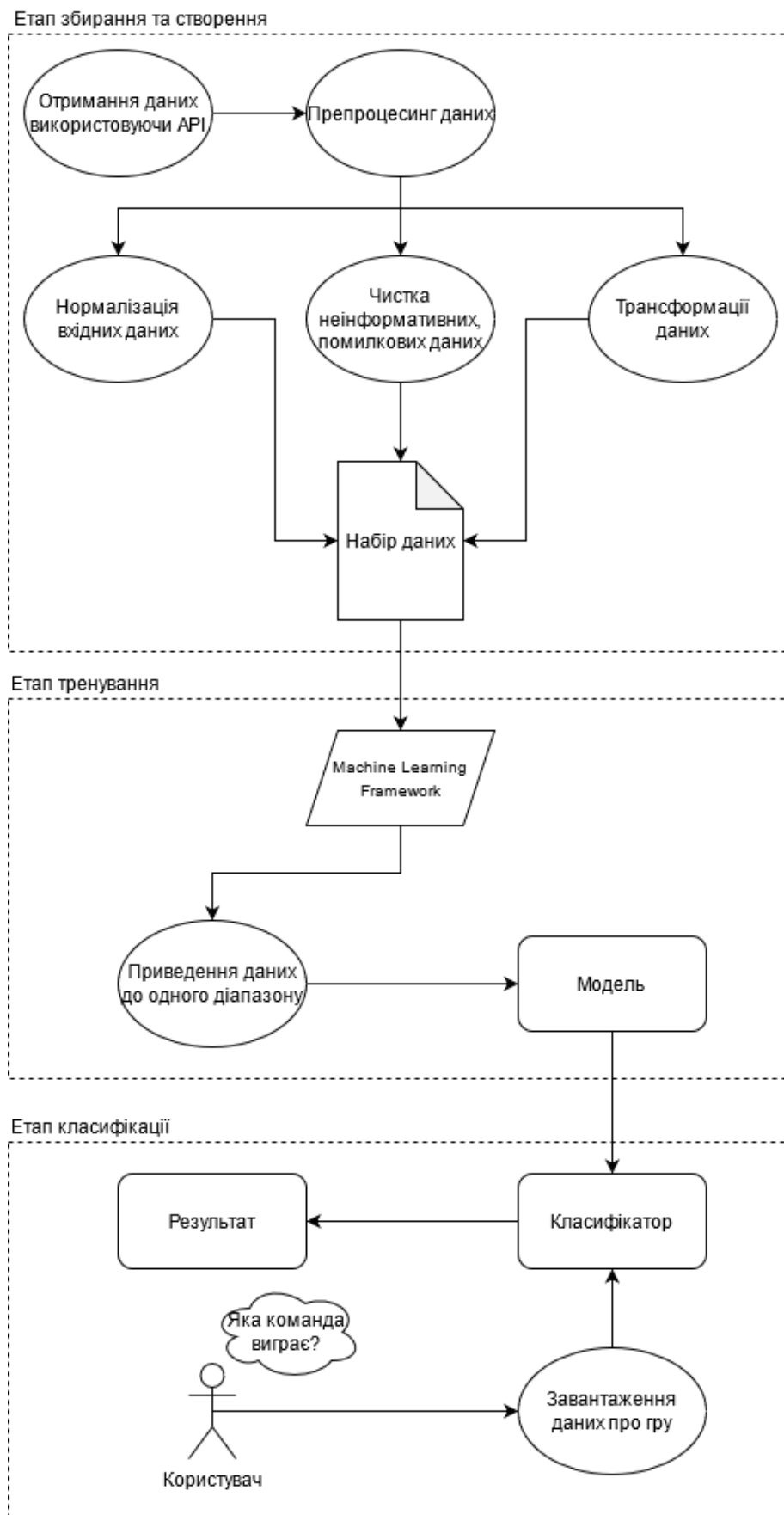

Рис. 2. Етапи побудови системи.

Для побудови цільової нейронної мережі було вирішено використовувати середнє квадратичне відхилення у якості функції втрат, ReLU як функцію активації та алгоритм Adam у якості оптимізатора функції втрат.

ReLU - найбільш використовувана функція активації в світі на даний момент. Зараз вона використовується майже у всіх згорткових нейронних мережах або глибокому навчанні.

На рисунку 3, видно що ReLU наполовину випрямлена (знизу). $f(z)$ дорівнює нулю, коли z менше нуля, і $f(z)$ дорівнює z , коли z вище або дорівнює нулю.

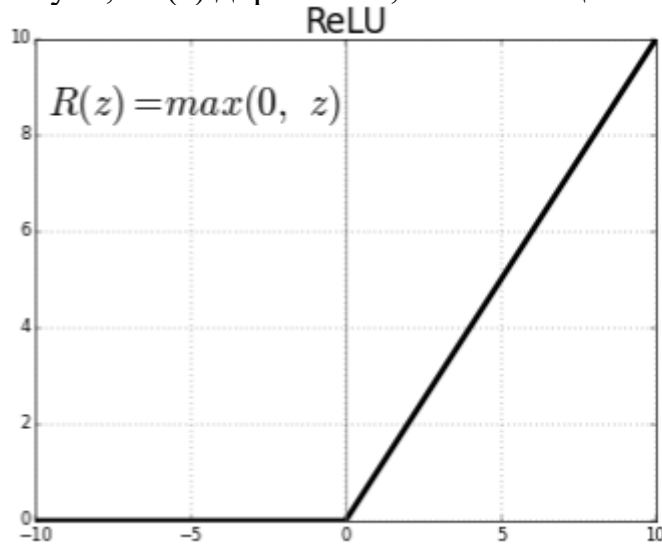

Рис. 3. Графік та формула функції ReLU.

Але проблема в тому, що всі негативні значення відразу стають нульовими, що знижує здатність моделі правильно пристосовуватися або навчатися на основі даних. Це означає, що будь-який негативний ввід, заданий функції активації ReLU, негайно перетворює значення в нуль на графіку, що, в свою чергу, впливає на результуючий графік, не відображаючи негативні значення відповідним чином. [6]

Архітектура мережі є доволі простою, так як всі дані є числовими та кількість параметрів є невеликою. Дана мережа складається з 1 вхідного шару, розмір якого рівний вхідним даним, 3 прихованих шарів, розмірами 12, 8 та 4 відповідно, та вихідним шаром розміром 2 (так як дана задача будується на основі бінарної класифікації). Структура мережі зображена на рисунку 4. Загальна кількість параметрів мережі рівна 658.

Останнім етапом є компіляція та тренування нейронної мережі. Під час навчання моделі замість класичного стохастичного градієнтного спуску використовується оптимізаційний алгоритм «Adam» з кроком навчання, який дорівнює 0,001 та Batch Size – 64. В якості функції втрат було обрано середнє квадратичне відхилення.

У таблиці 3.3 наведено результати тренування для кожного з датасетів. Як можна помітити для даних зібраних постфактум (після закінчення гри) точність моделі є дуже високою. Дана модель може також використовуватися для матчів, які ще тривають, і мають низку потрібних параметрів.

Точність датасету з додатковими даними не сильно відрізняється від попереднього. Це означає, що ело та загальна кількість ігор на обраному гравці не мають великого впливу на перемогу команди.

Layer (type)	Output Shape	Param #
dense_5 (Dense)	(None, 16)	304
dense_6 (Dense)	(None, 12)	204
dense_7 (Dense)	(None, 8)	104
dense_8 (Dense)	(None, 4)	36
dense_9 (Dense)	(None, 2)	10
Total params: 658		
Trainable params: 658		
Non-trainable params: 0		

Рис. 4. Структура архітектури мережі.

Останній датасет містив апріорні дані. Це дані які можливо отримати до початку матчу. Можна помітити що точність моделі є доволі низькою, всього лиш 65%. Це дає зрозуміти, що передбачення виграшу гри, до її початку, майже неможливе, так як результати даної моделі можна прирівняти до підкидання трьохгранного грального кубика. Також з графіку оцінки роботи моделі, можна побачити що модель перебуває у стані underfit (коли модель навчилася до потрібних результатів). Дана проблема може бути пояснена недостатньою кількістю даних. Для порівняння у даному датасеті було всього лиш 1200 записів, а у решта більше 15000.

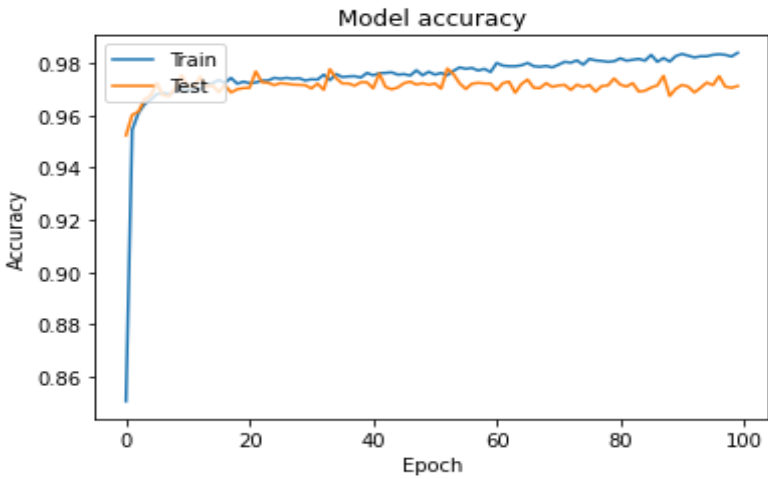
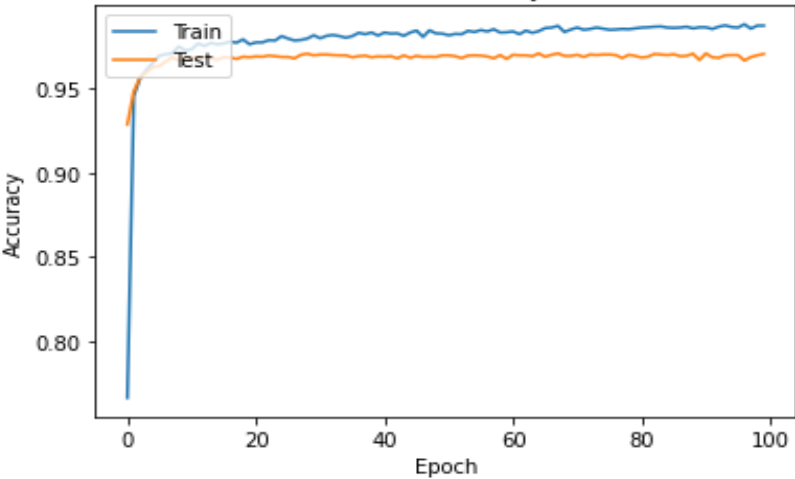
Після проведеного аналізу та тестування моделей, можна стверджувати, що даний тип задач не потребує великих та архітектурно-складних нейронних мереж. Тому було запропоновано модель з всього лиш 3 прихованими шарами, розмірами 12, 8 та 4 відповідно. Загальна кількість тренувальних параметрів склала 658. Так як описана модель зразу дала прекрасні результати, інші архітектури не розглядалися. Такі рішення надають велику мобільність, що дозволяє використовувати даний тип моделей на будь-якому пристрої, включаючи смартфони та навіть мікроконтролери.

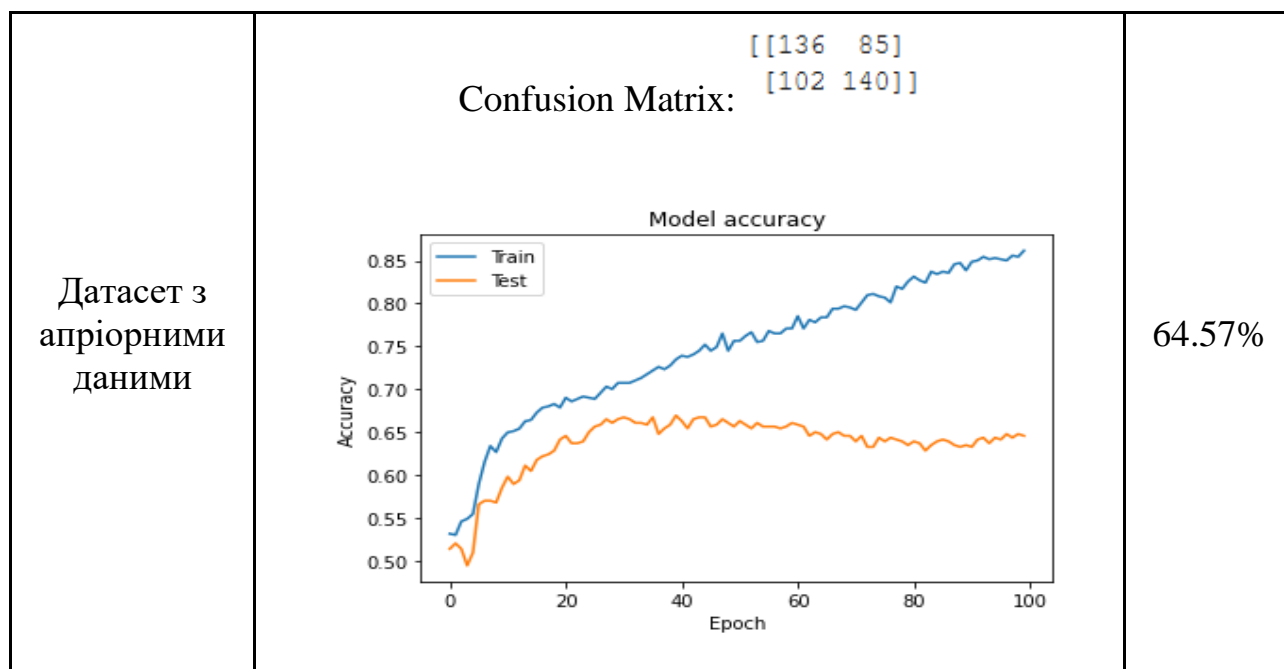
Найкращий результат дала модель побудована на постфактум даних. Точність даної моделі склала 97%.

Також з вище зазначених результатів класифікаційних моделей, можна зробити висновки що у онлайн іграх апріорні дані слабо впливають на виграш команди.

Таблиця 3.3.

Таблиця результатів тренування моделі

Датасет	Графік оцінки моделі та confusion matrix	Точність моделі на тестових даних
Базовий датасет	<p style="text-align: right;">[[4274 83] [164 4426]]</p> <p style="text-align: center;">Confusion Matrix:</p> 	97.12%
Базовий датасет з додатковими параметрами	<p style="text-align: right;">[[2973 114] [81 2976]]</p> <p style="text-align: center;">Confusion Matrix:</p> 	97.02%

Список літератури:

- [1] «Data Science Definition». <https://www.investopedia.com/terms/d/data-science.asp> (дата звернення 15, Травень 2021).
- [2] «What Is Data Science Definition | Learn Why Data Science Is Important». <https://www.datarobot.com/wiki/data-science/> (дата звернення 15, Травень 2021).
- [3] International Science Group і D. Vladlenov, «Topical issues of practice and science», в *Abstracts of XXVI International Scientific and Practical Conference*, Трав 2021, с. 712–717. doi: 10.46299/isg.2021.I.XXVI.
- [4] «League of Legends». <https://na.leagueoflegends.com/en-us/> (дата звернення 15, Травень 2021).
- [5] «Feed Forward Neural Network Definition | DeepAI». <https://deeprai.org/machine-learning-glossary-and-terms/feed-forward-neural-network> (дата звернення 15, Травень 2021).
- [6] «Activation Functions in Neural Networks | by SAGAR SHARMA | Towards Data Science». <https://towardsdatascience.com/activation-functions-neural-networks-1cbd9f8d91d6> (дата звернення 15, Травень 2021).

РОЗРОБКА СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ТЕМПЕРАТУРИ

Криворучка Ольга-Анна

Магістр 2-го курсу

Національний університет “Львівська політехніка”

У сучасному світі з розвитком новітніх технологій люди винаходять все більше медикаментів для лікування та профілактики різноманітних захворювань. Але чим складніша хвороба, проти якої вони борються, тим важчою є рецептура препарату. Внаслідок цього виникає проблема, що багато сучасних ліків є чутливими до факторів навколишнього середовища і неправильне зберігання може призвести до руйнування хімічного складу, зниження лікувальних властивостей препарату чи навіть виникнення непередбачуваних побічних ефектів. Проте, якщо помітити несправності у роботі холодильника з медичними препаратами у перші хвилини чи навіть секунди та вчасно вжити заходів безпеки, то можна зберегти більше цінних медикаментів.

Аномалія (або як її ще називають, викид) - це об'єкт, який відрізняється за своїми характеристиками від інших об'єктів вибірки. При цьому аномалія може бути відсутня в вибірці (вона з'явиться через деякий час). Тоді задача визначення аномалії полягає у тому, щоб відстежити її при появленні. Такий механізм, за допомогою якого система здатна ідентифікувати вхідний зразок із сенсора як досі невідомий, називається виявленням новизни. [1]

Для відстеження викидів у наборі даних можна використовувати методи статистики, наприклад, Z-оцінку, яка показує наскільки віддалена точка даних від інших точок; модифіковану Z-оцінку, яка використовує медіану абсолютних значень замість середнього квадратичного відхилення; міжквартильний розмах; гістограму тощо [2]. Окрім цього, для виявлення аномалій застосовують також методи штучного інтелекту. При тренуванні нейронних мереж, важливе значення має набір даних для тренування та визначення архітектури моделі. Звісно, ідеальними даними будуть ті, які позначені як “номінальні” або “аномалії”, тобто контрольований тип, при цьому всі викиди відомі заздалегідь. У протилежному випадку модель повинна сама визначити, що є аномальним, а що нормою. У таких даних основною метою є створення кластерів, а потім пошук тих наборів точок, які не підходять до жодного них.

Головними завданнями для програмної частини системи контролю температури були:

- отримання даних
- захист від стороннього втручання
- збереження у сховище
- аналіз на виявлення аномалій

Для отримання даних з пристрою зчитування температури створено REST API, який підтримує можливість аутентифікації користувача з використанням токенів JWT та додавання пристроїв, які відстежуються. Усі дані з пристроїв зберігаються у реляційній базі даних.

Для аналізу часових рядів та виявлення аномалій у них використовується рекурентна нейронна мережа, адже це один з найбільш підходящих засобів для даного типу задач. Головною проблемою такої моделі є нагромадження великої кількості даних, адже кожне значення прихованого стану, яке передається між шарами, отримується через множення на матрицю ваг. При цьому, наприклад, за 100 кроків, якщо в цій матриці головне значення збільшується і дорівнює більше 1, воно стане дуже великим при піднесенні до степеня 100, а якщо менше 1, то стане дуже маленьким, наближеним до 0. Звісно, можна підібрати такі значення, щоб підтримувати баланс, проте зробити це досить важко. Під час тренування ця проблема стає ще гострішою, адже окрім ваг, у зворотному напрямку передається градієнт, який показує ступінь впливу останніх кроків на перші і вираховується також множенням на матрицю. Іншими словами, якщо градієнт наближається до 0 - це означає, що 100-ий крок не має ніякого впливу на 1-ий, а для мережі це вважається втратою цінної інформації.

Для вирішення описаних вище проблем була створена удосконалена архітектура рекурентної нейронної мережі, яка отримала назву довга короткочасна пам'ять (Long short-term memory - LSTM) [3]. Головна ідея LSTM полягає у тому, щоб ускладнити розрахунок стану та вибирати, які параметри потрібно зберегти для наступного ходу, а які можна забути. Це відбувається за рахунок того, що на кожному кроці, окрім вектора h , передається також вектор c (cell - з англ. відсік, секція), який представляє стан комірки пам'яті і дозволяє регулювати параметри нейронної мережі (рис. 1).

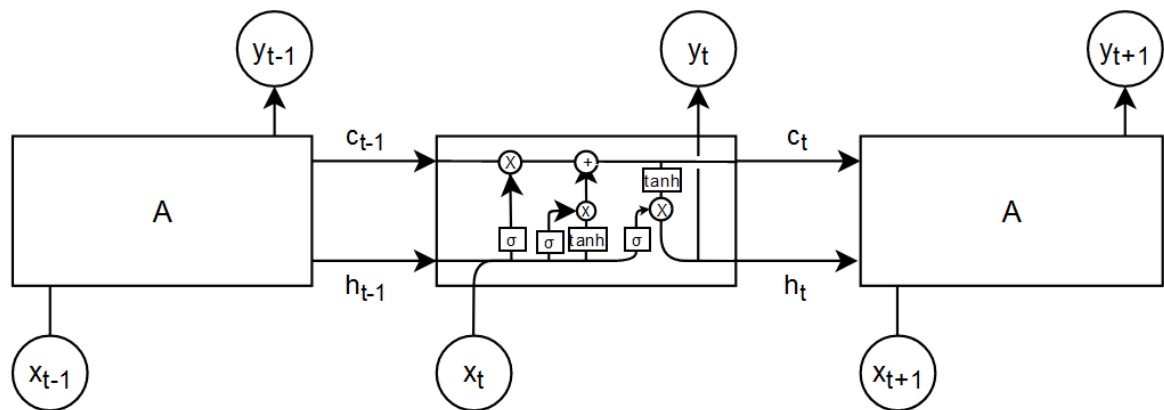

Рис. 1 Розрахунок прихованого шару LSTM

σ (gate - з англ. ворота) - це додаткове значення, яке вказує спосіб проходження інформації. Воно представляє собою число від 0 до 1, де 0 означає "не пропускати нічого", 1 - "пропустити всю інформацію". Таких воріт у кожному шарі є 3 і вони позначаються зліва направо як forget gate (forget - з англ. забувати), input gate (input - з англ. вводити) та output gate (output - з англ. виводити).

Якщо розібрати покроково:

- Forget gate говорить, яку інформацію потрібно видалити із cell;
- Input gate показує, яку нову інформацію потрібно зберегти у cell;
- Output gate визначає, яку інформацію із cell ми збираємося вивести.

На деяких кроках cell пропускається через \tanh , щоб отримати значення від -1 до 1.

Тепер, якщо поглянути на шлях вектора c (рис. 2), ми бачимо, що він протікає лінійно, схоже до конвеєрної стрічки, і значення мережі на кожному наступному кроці залежить лише від операцій множення та додавання. Отже, під час тренування при проходженні у зворотному напрямку градієнту, він майже не буде видозмінюватись і, як наслідок, перенесе інформацію від останнього кроку до першого без втрати інформації.

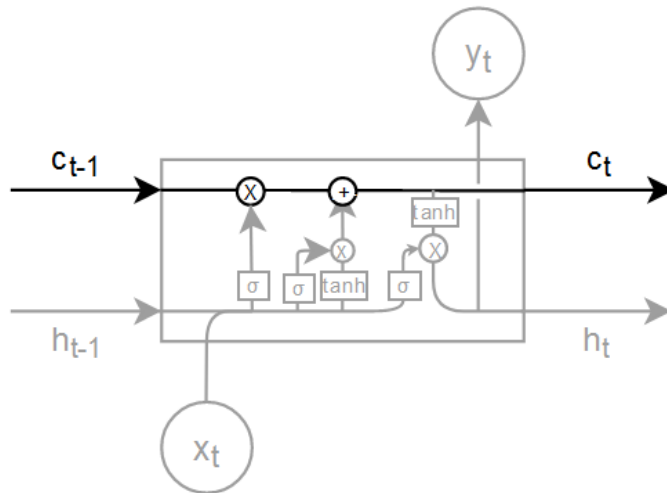

Рис. 2 Шлях інформації в cell

Для тренування нейронної мережі та симуляції роботи пристрою зчитування температури було створено сценарій, який генерує значення у заданому діапазоні з випадковими аномаліями (рис. 3, 4).

```
30.46, 2021-05-31T02:21:59Z
30.95, 2021-05-31T02:22:00Z
30.57, 2021-05-31T02:22:01Z
30.45, 2021-05-31T02:22:02Z
30.02, 2021-05-31T02:22:03Z
30.18, 2021-05-31T02:22:04Z
30.09, 2021-05-31T02:22:05Z
30.22, 2021-05-31T02:22:06Z
30.50, 2021-05-31T02:22:07Z
30.88, 2021-05-31T02:22:08Z
30.41, 2021-05-31T02:22:09Z
30.57, 2021-05-31T02:22:10Z
30.20, 2021-05-31T02:22:11Z
```

Рис. 3 Приклад даних

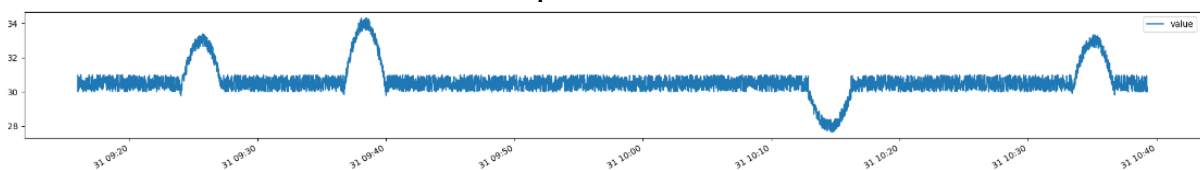

Рис. 4 Графічне відображення часового ряду для температури 30-31°C з викидами $\pm 3^\circ\text{C}$

Під час препроцесингу такі дані нормалізуються та створюються, так звані, вікна. Це послідовності значень, у яких визначені дані на наступні n кроків, які з кожною ітерацією зсуваються на один показник і таким чином утворюють кроки часу. Це створює масив з розмірністю (довжина_датасету - n , n , 1), який може проаналізувати модель (рис. 5).

```
[[30.46], [30.95], [30.57], [30.45], [30.02]]  
[[30.95], [30.57], [30.45], [30.02], [30.18]]  
[[30.57], [30.45], [30.02], [30.18], [30.09]]  
[[30.45], [30.02], [30.18], [30.09], [30.22]]  
[[30.02], [30.18], [30.09], [30.22], [30.5]]
```

Рис. 5 Дані з кроком часу 5

Архітектура готової моделі представляє собою LSTM Autoencoder, суть роботи якого полягає у ефективному тренуванні без нагляду. Вона очікує вхідних послідовностей з 30 кроками часу і однією функцією та виводить послідовність такої самої форми. Складається з вхідного шару, розмір якого рівний розміру вхідних даних, прихованого LSTM шару, шару RepeatVector, який повторює вхідні дані стільки разів, скільки задано кроків часу, шару TimeDistributed, який застосовує інший шар до кожного зразка на вході та шар Dropout, який запобігає перетренуванню (рис. 6). Загальна кількість параметрів мережі дорівнює 198273.

```
Model: "sequential"
-----
Layer (type)                Output Shape          Param #
-----
lstm (LSTM)                  (None, 128)          66560
-----
dropout (Dropout)           (None, 128)          0
-----
repeat_vector (RepeatVector) (None, 30, 128)      0
-----
lstm_1 (LSTM)                (None, 30, 128)     131584
-----
dropout_1 (Dropout)         (None, 30, 128)     0
-----
time_distributed (TimeDistri (None, 30, 1)       129
-----
Total params: 198,273
Trainable params: 198,273
Non-trainable params: 0
-----
```

Рис. 6 Архітектура моделі

Під час навчання моделі використовується алгоритм оптимізації “Adam” з Batch Size = 32. У якості функції втрат було обрано середнє абсолютне відхилення (Mean absolute error - MAE). Останнім етапом розробки алгоритму виявлення аномалій було визначення, які з отриманих від нейронної мережі даних є викидами, а які ні. Для цього потрібно було виявити втрату MAE на навчальних даних. Після цього внести максимальне значення втрат як порогове значення помилки реконструкції даних. Якщо втрата реконструкції для певної точки даних у тестових даних перевищує заданий поріг, то вона позначається як аномалія (рис. 7).

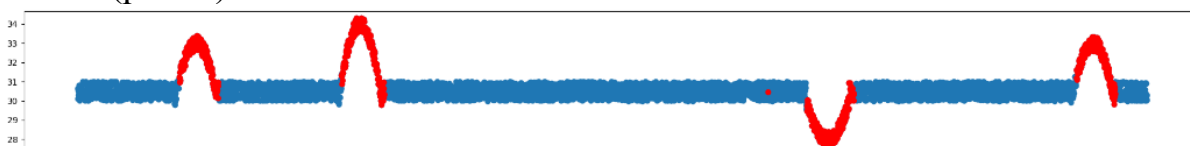

Рис. 7 Графічне відображення результату виявлення аномалій

Список літератури

- [1] Виявлення аномалій. В: Вікіпедія [Інтернет]. 2021 [цит. за 31, Травень 2021]. Доступний у:
https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Виявлення_аномалій&oldid=30668451

- [2] Обнаружение аномалий в данных сетевого мониторинга методами статистики [Интернет]. [цит. за 31, Травень 2021]. Доступный у: <https://habr.com/ru/post/344762/>
- [3] Understanding LSTM Networks -- colah's blog [Интернет]. [цит. за 31, Травень 2021]. Доступный у: <http://colah.github.io/posts/2015-08-Understanding-LSTMs/>

ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ЕНЕРГОЄМНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЗНИЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ВИКИДІВ ДІОКСИДУ ВУГЛЕЦЮ В АТМОСФЕРУ

Матківський Сергій Васильович,
Ph.D., начальник відділу поглибленого аналізу родовищ
Акціонерне товариство «Укргазвидобування»,
УКРАЇНА

Енергетична галузь України характеризується високою енергоемністю та водночас дуже низькою ефективністю. Більшість підприємств важкої промисловості, що працюють на вугіллі, застарілі та потребують модернізації. Результатом роботи таких підприємств є димові гази, що містять тверді частинки, оксиди сірки, вуглецю, азоту, які негативно впливають на екологію. [1-2].

Результатом техногенної діяльності людини є зміна клімату, що супроводжується таненням льодовиків, підняттям рівня океану, засухами, посиленням пожежної небезпеки, тощо [3]. Наслідки техногенної діяльності людини наведені на рисунку 1.

Рисунок 1 – Наслідки техногенної діяльності людини

Підписання Кіотського протоколу та Паризької угоди зумовило посилення кліматичних вимог в глобальному масштабі щодо зниження рівня промислових викидів в атмосферу та зменшення навантаження на навколишнє середовище. Відповідно до підписаних угод одним із перших кроків на шляху до декарбонізації енергетичних систем є швидке уловлювання діоксиду вуглецю та надійне його захоронення [4-5].

Згідно з Кіотським протоколом кожна країна-учасниця повинна створити систему для оцінювання джерел антропогенних викидів. Такі системи мають

бути уніфікованими для кожної країни та представлятися в однаковому форматі. З цією метою Міжурядова група експертів зі зміни клімату (МГЕЗК) розробила методики, де пропонуються підходи до проведення інвентаризацій антропогенних емісій із поділом на категорії джерел. Для прикладу структура джерел емісії в енергетичному секторі наведена на рисунку 2.

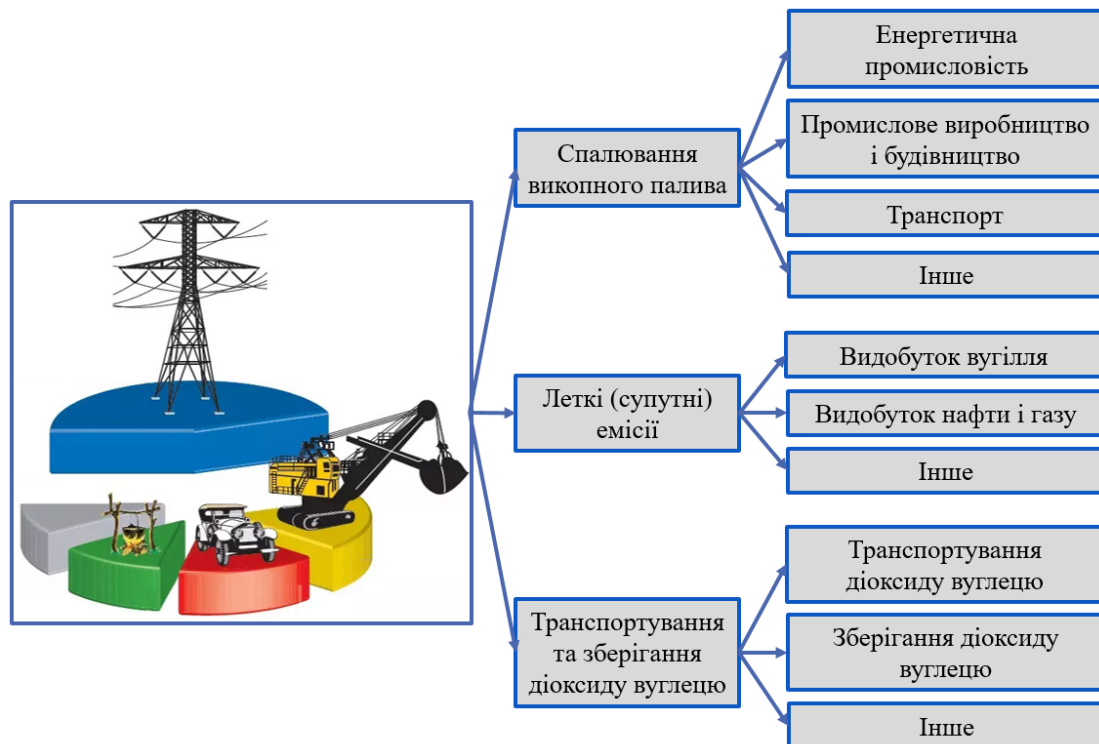

Рисунок 2 – Структура джерел емісії в енергетичному секторі

Відповідно до структури джерел емісії в енергетичному секторі уловлювання діоксиду вуглецю може здійснюватися на теплових електростанціях, металургійних заводах, нафтогазопереробних заводах, установках з виробництва природного газу, синтетичного палива, цементних цехах та заводах з виробництва біологічного палива, тощо [6].

На сьогоднішній день активно проводяться дослідження з метою підвищення ефективності і зниження вартості всіх типів систем уловлювання. Удосконалені технології уловлювання діоксиду вуглецю в поєднанні з сучасними енергосистемами і новітніми технологіями промислових процесів, можуть значно знизити вартість модернізації енергоємних промислових підприємств. Витрати на промислові установки уловлювання діоксиду вуглецю зазвичай перевищують прогнозу вартості. Однак в результаті проведення додаткових досліджень та отримання практичних знань вартість наступних установок знижується.

За результатами аналізу багаточисельних вітчизняних та зарубіжних досліджень, слід відзначити науково-технічний прогрес високорозвинутих країн світу в напрямку декарбонізації енергетичних систем. На сьогоднішній день уловлювання діоксиду вуглецю здійснюється на нафтопереробному заводі Канади та заводі з виробництва добрив Redwater Nutrien [7]. Також з метою

зниження навантаження на навколишнє середовища здійснюється уловлювання техногенного газу на вугільній електростанції Boundary Dam [8].

В США існує безліч проєктів щодо декарбонізації енергетичного сектору та зниження шкідливих викидів діоксиду вуглецю в атмосферу. У Європі лідерами в напрямку декарбонізації енергетичних систем виступають такі країни як Великобританія, Німеччина та Норвегія. Згідно інвестиційних проєктів White Rose та Peterhead діоксид вуглецю буде уловлюватися з об'єктів обробки вугілля та на електростанціях, відповідно [9-10].

В цілому, у світі є безліч інших інвестиційних проєктів щодо уловлювання, транспортування та зберігання техногенного діоксиду вуглецю, які на даний момент знаходяться ще на стадії проведення досліджень.

Практичне відставання України щодо використання передових технологій зумовлено високими інвестиційними витратами на реалізацію такого роду проєктів, переважна більшість яких припадає саме на утилізацію діоксиду вуглецю.

Для напрацювання економічних механізмів реалізації дороговартісних проєктів з модернізації енергоємних підприємств пропонується використання діоксиду вуглецю у нафтогазовій галузі для підвищення вуглеводневилучення виснажених нафтогазових родовищ [11-14]. Слід відзначити, що в такому випадку діоксид вуглецю виступає у ролі корисного продукту, а його утилізація в нафтогазових покладах обумовлює отримання економічного ефекту за рахунок додаткового видобутку вуглеводнів.

Література

1. Matkivskyi S. (2022). Increasing hydrocarbon recovery of Hadiach field by means of CO₂ injection as a part of the decarbonization process of the energy sector in Ukraine. *Mining of Mineral Deposits*. Volume 16. Issue 1. Pp 114-120. <https://doi.org/10.33271/mining16.01.114>
2. Матківський, С. В. (2021). Технології уловлювання техногенного діоксиду вуглецю та перспективи його утилізації у виснажених нафтогазових родовищах. *Нафтогазова енергетика*, (2(36), 31–41. [https://doi.org/10.31471/1993-9868-2021-2\(36\)-31-41](https://doi.org/10.31471/1993-9868-2021-2(36)-31-41)
3. Кіт Уіріскі. Уловлювання та зберігання вуглецю: Українські перспективи для промисловості та забезпечення енергетичної безпеки [Текст]: Міжнародне екологічне об'єднання «Біллона», Осло, Норвегія, 2013, С. 48.
4. Електронний ресурс. https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/3.-Osn_polozh_SOR21.pdf
5. Електронний ресурс. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
6. Joris Koornneef, Andrea Ramirez, Toon van Harmelen, Arjan van Horssen, Wim Turkenburg, Andre Faaij. (2010). The impact of CO₂ capture in the power and heat sector on the emission of SO₂, NO_x, particulate matter, volatile organic compounds

and NH₃ in the European Union. *Atmospheric Environment*, 44(11), Pp. 1369-1385.
<https://doi.org/10.1016/j.atmosenv.2010.01.022>

7. Электронный ресурс.
<https://www.nutrien.com/what-we-do/stories/exciting-project-reduces-emissions-redwater>
8. Электронный ресурс.
<https://www.saskpower.com/Our-Power-Future/Infrastructure-Projects/Carbon-Capture-and-Storage/Boundary-Dam-Carbon-Capture-Project>
9. Электронный ресурс.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/439734/Energy_Efficiency.pdf
10. Электронный ресурс.
<https://sequestration.mit.edu/tools/projects/peterhead.html>
11. Matkivskyi S., Kondrat O. (2021). Studying the influence of the carbon dioxide injection period duration on the gas recovery factor during the gas condensate fields development under water drive. *Mining of Mineral Deposits*. Volume 15. Issue 2. Pp. 95-101. <https://doi.org/10.33271/mining15.02.095>
12. Kryvulya S., Matkivskyi S., Kondrat O., Bikman Y. Approval of the technology of carbon dioxide injection into the V-16 water driven reservoir of the Hadiach field (Ukraine) under the conditions of the water pressure mode. *Technology and system of power supply*. 2020. №6/1 (56). С. 13-18. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2020.217780>
13. Kondrat O., Matkivskyi S. (2020). Research of the influence of the pattern arrangement of injection wells on the gas recovery factor when injecting carbon dioxide into reservoir. *Technology and system of power supply*. 2020. №5/1 (55). С.12-17. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2020.215074>
14. Matkivskyi S., Kondrat O., Burachok O. (2020). Investigation of the influence of the carbon dioxide (CO₂) injection rate on the activity of the water pressure system during gas condensate fields development. *Global Trends, Challenges and Horizons*. November. Dnipro. Ukraine. P.1-10.
<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123001011>.

АЛГОРИТМ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ПОТОКІВ НА АВТОСТРАДАХ

Осадчук Михайло Андрійович,

Студент групи КІм-21

Західноукраїнський національний університет

Савка Надія Ярославівна,

Кандидат технічних наук

Західноукраїнський національний університет

Збільшення заторів призводить до численних втрат ресурсів країн через брак бензину, виснаження автомобілів і запізнь робітників, на додаток, втома, як громадян, так і співробітників дорожньої поліції. Багато проблем із звичайним контролером світлофора, великий затор - найважливіша проблема, тому що ніколи неможливо оцінити рівень пробки в кожному напрямку і неможливо встановити час затримки.

Інша проблема виникає, коли затору немає, але очікування все ще триває. Вирішення цих проблем полягає в тому, щоб визначити рівень затору і встановити час затримки. На додаток до проблем із затримкою часу існує проблема представлення аварійних машин, таких як швидка допомога, поліція та пожежна команда. Ця проблема вимагає оцінки співробітника поліції, оскільки виникає необхідність в ручному управлінні світлофором. Пробка може зменшитися, якщо водій отримає інформацію про рівень натовпу на дорозі до того, як досягне її, і вибере інший шлях.

Задача створення системи управління світлофорами на основі аналізу руху автотранспорту потребує застосування такого механізму, який би враховував вищезазначені умови й уможлиблював побудувати простий алгоритм, котрий аналізує потік автотранспорту та видає максимально точний результат.

Для розробки системи управління світлофорами на основі аналізу руху автотранспорту використовуємо мікроконтролер та давач відстані.

Спроекуємо структурну схему роботи мікроконтролера. Структурна схема зображена на рисунку 1.

Рисунок 1- Структурна схема збору аналогової інформації

З структурної схеми можна зрозуміти, що до входів мікроконтролера будуть під'єднані датчики, а на вихід – пристрої виводу. Тобто роль датчиків – збирати інформацію і подавати її на входи мікроконтролера. Роль мікроконтролера – обробляти інформацію та видавати її на вихід, пристроями виводу у свою чергу являється світлофором.

Для автоматизованого управління світлофорами на дорожній ділянці будуть використані дані ультразвукового датчика відстані. Структуру системи автоматизованого управління світлофором на основі руху автотранспорту можна описати у три етапи, етапи зображені на рисунку 2.

Рисунок 2 – Основні етапи роботи автоматизованого управління світлофором

Зважаючи на вищеописані етапи, а саме отримання та обробки сигналу та зміна сигналу світлофору, розробимо блок схему розглянемо блок схему системи автоматизованого управління світлофором на основі руху автотранспорту рисунок 3.

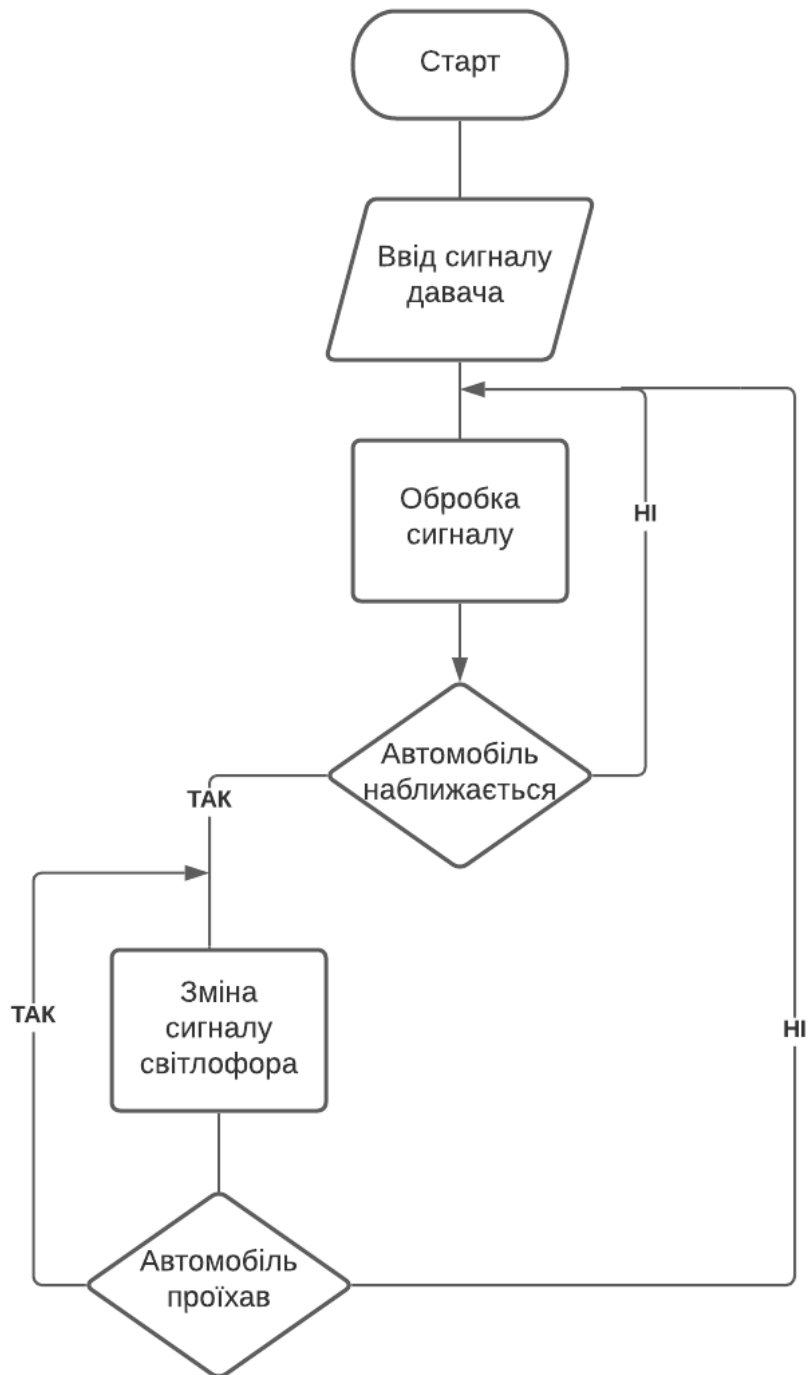

Рисунок 3 – Блок автоматизованого управління світлофором

Основна мета будь-якого класифікатора досягається на основі наданих йому вхідних даних. Вхідні дані для системи автоматизованого управління світлофором на основі аналізу руху автотранспорту – сигналів отримані давачам відстані.

Розробка моделі системи автоматизованого регулювання дорожнього руху, яка дозволить враховувати поточну ситуацію в дорожній мережі в режимі реального часу є важливою та актуальною задачею для поліпшення регулювання дорожнього руху та зменшення часу, який витрачає окрема людина кожен день в дорозі використовуючи наземний транспорт.

Список літератури:

1. Збірник матеріалів конференції. URL: <https://zcit.kubg.edu.ua/index.php/journal> (дата звернення: 12.10.2022).
2. Wie entsteht ein Stau? URL: <https://www.genius-community.com/allgemein/wie-entsteht-ein-stau-6032/> (дата звернення: 12.10.2022).
3. Ampel URL: <https://emmett.io/article/digitales-testfeld-duesseldorf-wenn-ampeln-mit-fahrzeugen-kommunizieren> (дата звернення: 12.10.2022).

НАСЛІДКИ НЕКОНТРОЛЬОВАНОГО ЗАТОПЛЕННЯ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ

Перов Микола

Науковий співробітник
Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Макаров Віталій

Кандидат технічних наук, завідувач відділу оптимізації розвитку паливних баз
Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Каплін Микола

Кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник
Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ, Україна

Військові дії в умовах високої концентрації підприємств видобувної та важкої промисловості призвели до катастрофічних наслідків для екосистем Донбасу – забруднення ґрунтів, підземних та поверхневих вод, повітря тощо.

Незворотні процеси засолення ґрунтів та забруднення вод пов'язані, зокрема, з неконтрольованим затопленням вугільних шахт. Ця проблема не нова для регіону, але з 2014 р. вона вкрай загострилася та перетворилася на екологічну катастрофу.

Для шахт, що утворюють єдину взаємопов'язану підземну систему, не існує лінії розмежування, тому підвищення рівня води в одній шахті може призводити до ланцюгової реакції на сусідніх шахтах.

За даними Рахункової палати, станом на 2019 р. на території нашої країни в її міжнародно визнаних кордонах знаходилося 232 шахти, з яких експлуатувалося 148, з останніх – лише 35 розташовані на підконтрольній Україні території.

Українські фахівці не мають доступу до об'єктів, що знаходяться на окупованій території, і, відповідно, не мають достовірних та актуальних даних про стан шахт, рівень шахтних вод та їх забруднення. Єдиним джерелом інформації були звіти місії ОБСЄ, які зафіксували численні випадки затоплення шахт від початку воєнних дій у 2014 р. (у березні 2022 р. Росія заветувала роботу моніторингової місії ОБСЄ на території України).

У 2015 р. стало відомо про самовільне затоплення шахт поблизу лінії розмежування, що загрожувало затопленням шахт на підконтрольній Україні території у містах Золотому, Тошківці, Карбоніті та Гірському через збільшення навантаження на водовідливні системи. Таке гідрологічне навантаження саме на ці шахти викликане тим, що через особливості геологічної будови та рельєфу місцевості шахтна вода з непідконтрольної території перетікає на підконтрольну Україні, зумовлюючи ризик затоплень. У 2018 р. стався прорив на шахті «Золоте», яка через затоплення основних видобувних горизонтів

припинила видобування вугілля. З того часу воду відкачували з шахти цілодобово і після очищення скидали в річку Камишеваха.

Існуючої системи очищення води було недостатньо, про це свідчили показники надмірного забруднення води річки, підтверджені звітом Truth Hounds у 2021 р. Перевищення спостерігалися, зокрема, щодо хлоридів та сульфатів. Існувала домовленість між Луганською обласною військовою адміністрацією та міжнародними донорами про надання технічної допомоги для встановлення нових очисних споруд, але виконанню проекту завадила повномасштабна війна Росії проти України.

У квітні 2022 р. з 33 державних шахт на двох – «Золоте» і «Гошківська», відбулося затоплення через припинення електропостачання внаслідок обстрілів електромереж. Затоплення досягло масштабів, за яких шахти не підлягають відновленню. Крім того, водовідлив шахти «Золоте» раніше стримував гідрологічне навантаження на регіон, наразі цього запобіжника немає.

Невдовзі з'явилися повідомлення про затоплення шахти «Карбоніт», а потім і шахти «Гірська» внаслідок обриву високовольтних ліній, які не вдалося відновити через постійні артобстріли. На жаль, сьогодні неможливо вплинути на ситуацію через безперервні воєнні дії.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну чверть державних шахт опинилась на тимчасово захопленій території. На вересень 2022 р. 25% державних шахт опинилися на тимчасово окупованій Росією території [2].

Загалом з 24.02.2022 р. у контрольованих українським урядом районах Східної України затоплено 10 вугільних шахт.

На Донеччині у Вугледарі через обстріл затоплено шахту «Південодонбаська №3 ім. М.С. Сургая» яка видобувала коксівне вугілля. Це одна з найновіших шахт яка мала 130 млн т вугілля балансових запасів, вміст сірки становив 0,9-1,8%. Поруч із нею затоплено шахту «Південодонбаська №1».

Також існує реальна загроза затоплення шахти «Центральна ДП «Мирноградвугілля» з якої наразі ще вдається відкачувати шахтні води. Заміну трубопроводу водовідливу у шахтному стволі виконати неможливо. Шахта не видобуває вугілля, в зв'язку із затопленням окремих виробок.

Докладаються зусилля для підтримки діяльності шахти «Курахівська» ДП «Селідіввугілля» де вже затоплені нижні горизонти.

Як було зазначено раніше, в Луганській області від початку повномасштабного вторгнення РФ було затоплено 8 вугільних шахт – 4 шахти ДП «Первомайськвугілля» та 4 шахти ДП «Лисичанськвугілля».

Процеси затоплення вугільних шахт на Донбасі носять некерований та неконтрольований процес з незворотними наслідками для регіону.

Не зважаючи на ці обставини, на вересень 2022 р. в Україні на складах ТЕС накопичено 2,2 млн т вугілля, на початок опалювального сезону його запаси можуть досягти 2,5 млн т. Наразі першочерговим завданням є забезпечення постійного видобутку вугілля, питання безпеки працівників, захисту від техногенних катастроф. У найближчі роки ми маємо розраховувати виключно на власний видобуток вугілля.

Список літератури:

1. Затопление шахт на Донбассе: катастрофа набирает обороты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://zn.ua/ECOLOGY/zatoplenie-shakht-na-donbasse-katastrofa-nabiraet-oboroty.html>.
2. Украина будет рассчитывать исключительно на собственную добычу угля – Минэнерго [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unian.net/economics/energetics/ukraina-budet-rasschityvat-isklyuchitelno-na-sobstvennuyu-dobychu-uglya-minenergetiki-11979951.html>
3. За 4 месяца открытой войны на подконтрольной части Донетчины и Луганщины затопило 10 шахт, – глава профсоюза [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://freeradio.com.ua/ru/za-4-mesiatsa-otkrytoi-voiny-na-podkontrolnoi-chasty-donetchyny-y-luhanshchyny-zatopylo-10-shakht-hlava-profsoiuza/>.

БАЗА ЗНАНЬ ЧАТ-БОТА ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Фірко́вський Дмитро Оле́гович,
Студент групи КІм-21
Західноукраїнський національний університет

Пі́цун Олег Йо́сипович,
Кандидат технічних наук
Західноукраїнський національний університет

В епоху цифровізації та загального доступу до ресурсів Інтернету здається природним очікувати швидкого, прямого та індивідуального доступу до цікавих знань. Дослідження показують, що використання сучасних технологій не зарезервовано лише для промислових рішень, але може бути застосовано у загальному користуванні.

Рішення на основі штучного інтелекту можуть забезпечити вирішення багатьох проблем сучасного світу. Це особливо помітно в епоху викликів, пов'язаних з екологією (наприклад, мінімізація споживання паперу) та очікувань швидкого доступу до інформації незалежно від місця та часу. Розгляд чат-ботів як інструменту підтримки клієнта в поточній діяльності, швидкого вирішення проблем свідчить про потенціал та турботу про імідж виробників.

Розвиток функціоналу віртуальних помічників, що використовуються для маркетингової діяльності, з функціоналом технічної підтримки може принести відчутну користь як в економічній, так і в соціальній сферах. Слід зазначити, що електронні версії документів, знання, передані в інтерактивній формі, можуть бути легко оновлені та представлені в різних формах. Це підвищує привабливість переданих знань, користувачі можуть вибрати відповідну форму, а доступ до цих ресурсів стає легшим.

Інструменти на основі штучного інтелекту у формі чат-ботів (також званих віртуальними помічниками) здаються рішенням, яке заслуговує на інтерес. У цій статті представлено процес розробки віртуального помічника для кафедри комп'ютерної інженерії. Метою чат-бота є збирання в одному місці, а потім надання спеціальних ресурсів знань окремому користувачеві своєчасно.

Спроекуємо структурну схему роботи чат бота. Структурна схема зображена на рисунку 1.

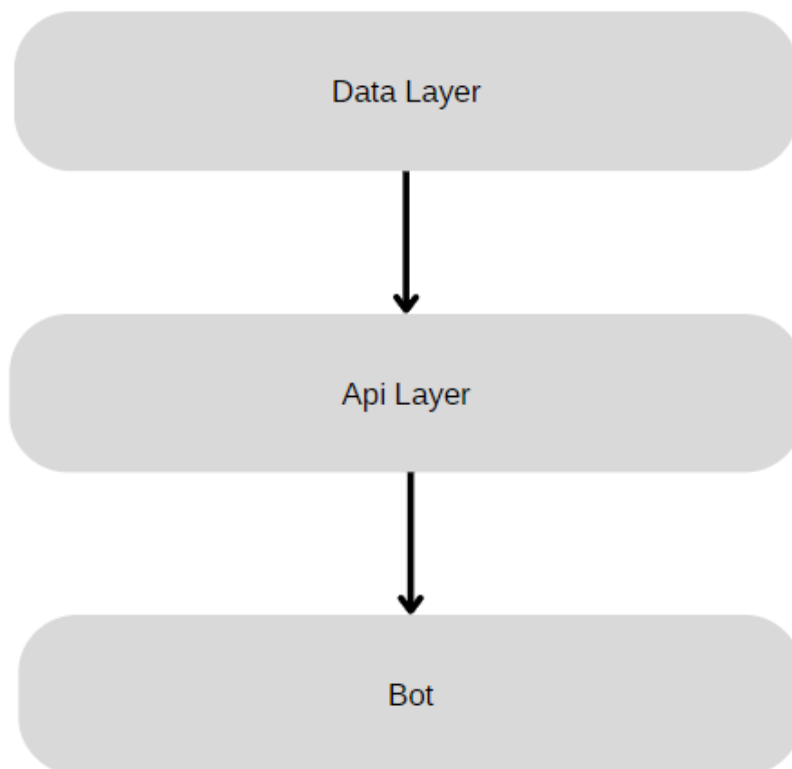

Рисунок 1 – Структурна схема проекту

На рівні “Data Layer”, буде розміщена база даних, яка містить таблиці, які містять усю інформацію про користувачів і про університет.

На рівні “Api Layer”, буде розміщені основні сервіси(авторизація, реєстрація, статистика використання і заповнення бази даних) для роботи з базою даних і буде шифрування даних для захисту інформації.

На рівні “Bot” будуть розміщені всі наш бот, яким буде користуватись користувач і адміністратор.

Джерела використаної інформації

1. Збірник матеріалів конференції. URL: <https://zcit.kubg.edu.ua/index.php/journal> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Інформація про чат бот <https://github.com/TelegramBots/Telegram.Bot> (дата звернення: 9.10.2022)

АНАЛІЗ РИЗИКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

Чупайленко Олексій Андрійович
кандидат технічних наук, доцент
Національний транспортний університет

Філозоп Каріна Олегівна
магістр
Національний транспортний університет

Ринкова економіка характеризується невизначеністю, багатоваріантністю вибору для суб'єктів підприємницької діяльності, які зацікавлені в кінцевих результатах і мають змогу приймати управлінські рішення. Кожне управлінське рішення обтяжене певним ступенем ризику, який можна визначити шляхом його аналізу і оцінювання.

Як правило, кожному шансу одержати прибуток протистоїть можливість одержати збитки. Тому необхідно визначити обсяг допустимого ризику. Основною задачею управління ризиками є зіставлення дохідності з безпекою і ліквідністю в процесі управлінської діяльності, що неможливо без аналізу ризику.

Аналіз ризику — застосування системи спеціальних знань з дослідження економічних явищ і процесів за невизначеності та конфліктності з метою отримання якісної та кількісної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень з урахуванням ризику.

Основною складовою аналізу і оцінювання ризику є теорія ймовірності — систематично-статистичний метод визначення імовірності того, що якась майбутня подія відбудеться. Як правило, така імовірність виражається у відсотках. У процесі оцінювання виробляють певні критерії ризику, які дають змогу ранжувати альтернативні події залежно від ступеня ризику.

Аналіз ризику дає змогу підприємцеві прийняти рішення стосовно доцільності участі у певній економічній діяльності (проекті), передбачити методи захисту від можливих збитків і забезпечити своїх потенційних партнерів і контрагентів необхідною інформацією.

При аналізі ризику будь-якого учасника проекту використовуються наступні критерії [1]:

- утрати від ризику незалежний одне від одного;
- утрата по одному напрямку з "портфеля ризиків" не обов'язково збільшує імовірність утрати по іншому (за винятком форс-мажорних обставин);
- максимально можливий збиток не повинний перевищувати фінансових можливостей учасника.

Аналіз ризику є початковим етапом процесу управління ризиком. Його ціль складається в одержанні необхідної інформації про структуру, властивості

об'єкта і наявних ризиків. Зібраної інформації повинне бути досить для того, щоб приймати адекватні рішення на наступних стадіях. Аналіз і оцінювання ризику передбачає визначення ступеня можливості виникнення ризику і величини втрат.

Комплексний аналіз передбачає оцінювання ризику в двох аспектах: кількісному і якісному. Більшість вчених, які займаються проблемою оцінки ризику, констатують, що якісний аналіз є найскладнішим етапом загального аналізу ступеня ризику.

Якісний аналіз ризику — ідентифікація всіх можливих ризиків, визначення їх факторів, потенційних областей, виявлення напрямів діяльності і етапів, на яких може виникнути ризик.

Цей аналіз здійснюється у кількох основних напрямках. Перший напрям передбачає порівняння очікуваних позитивних результатів (доходів) вибору конкретного напрямку підприємницької діяльності з можливими наслідками (втратами, збитками), серед яких виокремлюють: фінансові, матеріальні, часові, соціальні, реалізаційні, екологічні і морально-психологічні. Їх порівнюють з імовірними результатами, які одержить підприємство при розвитку певного напрямку діяльності.

За другого напрямку визначають вплив рішень, прийнятих менеджерами підприємства на етапі розроблення стратегії, на інтереси і поведінку інших суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки вони функціонують не відокремлено, а є елементами ринку. Протягом цього етапу аналізу також визначають тих суб'єктів, яким виникнення певного виду ризику буде вигідне.

Засобами якісного аналізу слід виявити негативні наслідки ризику в усіх сферах діяльності підприємства. Так, ризик пожежі може вплинути на сфери технологічного процесу, виробничо-господарської діяльності, фінансово-економічну та соціальну.

Аналіз ризиків дає змогу простежити не лише їх розвиток та сфери поширення, а й негативні наслідки кумуляції ризиків, тобто взаємного їх впливу і нагромадження. Для цього необхідно залучати найрізноманітніші джерела інформації та використовувати найдосконаліші методи кваліфікаційного аналізу ризиків.

Важливу роль в аналізі ризику відіграє інформаційне забезпечення. Воно є не лише джерелом даних, а й засобом зниження ризику. Однак іноді доцільніше оперувати неповною інформацією, ніж витратити надто великі кошти на отримання повної і вичерпної. Обмеженість потужностей або відсутність засобів для оброблення інформації, неточність внаслідок застосування наближених методів оцінки даних негативно позначаються на визначенні ризиків [2].

Основними джерелами отримання інформації для оцінки ризику є:

— документація (внутрішні документи — фінансова і управлінська звітність, господарські договори, розпорядчі документи, технічна документація; зовнішні документи — законодавчі акти, публікації в періодичних виданнях);

— результати, отримані шляхом спостереження;

— дані про зовнішні і внутрішні взаємозв'язки підприємства.

Список літератури

1. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навчальний посібник. К. ІВЦ. 2019. 200 с.
2. Кунда Н.Т. Організація міжнародних автомобільних перевезень. К. ВД «Слово». 2018. 464 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Безсмертнюк Тарас Петрович

кандидат географічних наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Пріоритетним напрямом розвитку в будь-якій країні є внутрішній туризм. Внутрішній туризм – тимчасовий виїзд чи подорож усередині своєї країни громадян (резидентів) та осіб, що постійно проживають в межах своєї країни, без заняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування на території країни з місць свого постійного проживання для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів тощо. На внутрішній туризм у світі припадає частка 80–90 % поїздок. Витрати на нього в 5–10 разів перевищують витрати на міжнародний туризм. Основним регулятором внутрішнього туризму країни є проведення регіональної туристичної політики, стимулювання малого та середнього підприємництва у внутрішньому туризмі та організації екскурсійної діяльності [1].

У Європі внутрішній туризм є важливою частиною європейської індустрії подорожей і туризму разом із міжнародним в'їзним туризмом. Витрати на подорожі та туризм в європейських країнах можна розділити на внутрішні витрати та витрати іноземних відвідувачів. Внутрішні витрати значною мірою домінували у розподілі витрат на подорожі та туризм у Європі у 2020 році, причому майже три чверті всіх витрат на подорожі припадало саме на внутрішніх туристів. З огляду на це, загальні витрати на внутрішній туризм у Європі (табл. 1) значно впали в тому ж році після періоду стабільного зростання через пандемію коронавірусу (COVID-19).

Таблиця 1

Витрати на внутрішній туризм у Європі з 2019 по 2021 рік [2]

Рік	Витрати у мільярдах доларів США
2019	1,167.8
2020	668.4
2021	896.9

Витрати на внутрішній туризм у Європі зросли приблизно на 34 відсотки у 2021 році у порівнянні з попереднім роком після різкого падіння у 2020 році через пандемію коронавірусу (COVID-19). Загалом витрати внутрішніх мандрівників у регіоні склали майже 897 мільярдів доларів США у 2021 році, що зросло з приблизно 668 мільярдів доларів США у 2020 році, але залишилося нижчим за показник, повідомлений у 2019 році.

На європейському туристичному ринку деякі країни витрачають більше на внутрішні подорожі, ніж інші. У 2019 році Німеччина та Франція були європейськими країнами з найбільшими витратами на внутрішні поїздки (табл. 2), кожна з яких витратила понад 50 мільярдів євро. Іспанія витратила

приблизно половину цієї суми, тоді як внутрішні витрати на подорожі в усіх інших європейських країнах того року становили менше ніж 20 мільярдів євро.

Таблиця 2

Витрати на внутрішні поїздки з ночівлею в Європейському Союзі у 2019 році за країнами [3]

Країна	Витрати у мільйонах євро
Німеччина	54,011.4
Франція	59,962
Іспанія	26,938.2
Італія	15,464.3
Швеція	11,777.3
Польща	7,153.3
Фінляндія	5,766.7
Данія	5,450.7
Австрія	4,792
Нідерланди	3,858.6
Румунія	2,635.9
Португалія	2,442.4
Чехія	2,208.5
Ірландія	1,798.2
Греція	1,672
Словаччина	1,283.8
Угорщина	1,051.2
Бельгія	821.7
Хорватія	703.5
Болгарія	506
Естонія	462,9
Словенія	227,2
Кіпр	210.9
Литва	204.8
Латвія	139
Мальта	39.3
Люксембург	10.1

Серед країн-членів Європейського Союзу в Німеччині зафіксовано найвищі витрати на внутрішній туризм: жителі країни витратили приблизно 54 мільярди євро на нічні поїздки в Німеччині у 2019 році. Цифри включають витрати на транспорт, проживання, їжу та напої під час внутрішніх поїздок, які тривали принаймні одну ніч для всіх видів подорожей.

Співвідношення внутрішніх і міжнародних гостей Airbnb у Франції з листопада 2019 року все більше показує перевагу внутрішніх мандрівників, а пандемія ще більше посилила цю тенденцію у 2020 році. Станом на травень 2020

року майже 90 відсотків французьких гостей Airbnb були внутрішніми туристами. У Німеччині, провідній європейській країні внутрішнього туризму, через пандемію коронавірусу (COVID-19) у 2020 році кількість ночівель німецьких туристів впала як у міжнародних, так і в внутрішніх поїздках. Проте внутрішній туризм загалом менше постраждав від пандемії, ніж міжнародний.

З початком пандемії COVID-19 у 2020 році подорожі по всьому світу були суворо обмежені, щоб уповільнити поширення вірусу. Багато туристів мали змогу подорожувати лише всередині країни, а часто й взагалі. Оскільки у 2021 році почали відкриватися варіанти подорожей, більшість європейських мандрівників мали намір поїхати в іншу європейську країну, а не за межі Європи, але значна кількість також планувала подорожувати всередині країни. У цьому відношенні станом на лютий 2021 року більшість європейських мандрівників усіх вікових груп заявили, що вони, ймовірно, здійснять поїздку всередині країни або в межах Європи протягом наступних шести місяців [4].

В умовах нестабільності, зумовлених пандемією COVID-19, внутрішній туризм у країнах Європи отримує нові можливості для розвитку, які у більшості країн світу намагаються успішно використати для популяризації традиційних і нових дестинацій, підвищення якості послуг та розбудови туристичної інфраструктури.

Список літератури

1. Внутрішній туризм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC (дата звернення: 13.10.2022).
2. Domestic tourism expenditure in Europe from 2019 to 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/617517/domestic-tourism-expenditure-europe/> (дата звернення: 13.10.2022).
3. Expenditure on domestic overnight trips in the European Union (27 countries) in 2019, by country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1108794/domestic-tourism-expenditure-in-the-european-union-by-country/> (дата звернення: 13.10.2022).
4. Domestic tourism in European countries – statistics & Facts. URL: <https://www.statista.com/topics/3925/domestic-tourism-in-european-countries/#dossierKeyfigures> (дата звернення: 13.10.2022).

The authors of the IV International Scientific and Practical Conference «Discussion and development of modern scientific research» were representatives of the following educational institutions:

Sumy National Agrarian University; Odesa State Academy of Construction and Architecture; Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College; National Academy of Fine Arts and Architecture; Institute of art studies, folkloristics, ethnology named after M. T. Rylskyi; Bilotserki Professional College of Service and Design; Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic University; Scientific toxicological center named after Academician L.I. Medvedya; Ivan Franko Lviv National University; Azerbaijan University of Architecture and Construction; State Biotechnological University; Dnipro State Technical University; Institute of State and Law named after V.M. Koretsky; Zaporizhzhia National University; West Ukrainian National University; Kyiv National University of Technology and Design; State University of Economics and Technology; Kyiv National University of Culture and Arts; Taras Shevchenko Kyiv National University; Lviv Polytechnic National University; Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs; National Aviation University; National University of Water Management and Nature Management; Dniprovsk State Technical University; State University of Trade and Economics; Uzhhorod Trade and Economic Institute; Odessa National Technological University; Vinnytsia Trade and Economic Institute; Kyiv Medical University National University of Food Technology; International Humanitarian University; Tashkent Pediatric Medical Institute; Ivano-Frankivsk National Medical University; Ternopil National Medical University named after I.Ya. Gorbachevskiy; Uzhhorod National University; National University of Health Care of Ukraine named after P.L. Shupyka; Donetsk National Medical University; Kharkiv National Medical University; National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"; National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk; National Academy of Internal Affairs; Classical Vocational College of Sumy State University; Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko; Kryvyi Rih State Pedagogical University; Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk; Dnipro Academy of Continuing Education; Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko; Kyiv Vocational College of Tourism and Hospitality; State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V. O. Sukhomlynskyi; Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi; Kyiv Institute of Special Pedagogy and Psychology named after M. Yarmachenko; Kryvyi Rih Gymnasium No. 122; Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda; Wuhan University; Academy of Economic Studies of Moldova; Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; Odesa State Academy of Construction and Architecture; Ivan Franko Lviv National University; Kyiv Professional College of Computer Technologies and Economics; National University "Odessa Polytechnic" and others.

Discussion and development of modern scientific research

Scientific publications

Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference
«Discussion and development of modern scientific research»,
Helsinki, Finland. 487 p.
(October 18 – 21, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-88796-813-1

DOI – 10.46299/ISG.2022.2.4

Text Copyright © 2022 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2022 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Hridin O. Directions of innovative development of operational activities of agricultural enterprises // Discussion and development of modern scientific research. Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference. Helsinki, Finland. 2022. Pp. 60-63

URL: <https://isg-konf.com/discussion-and-development-of-modern-scientific-research/>